
Mikes
Kelemen
összes
művei

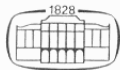
MIKES KELEMEN
ÖSSZES MŰVEI VI.

MIKES KELEMEN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI
HOPP LAJOS

VI. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

MIKES KELEMEN

**AZ IDŐ
JÓL ELTÖLTÉSÉNEK
MÓDJA**

és más keltezetlen fordítások

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

HOPP LAJOS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

Lektor
† KELEMEN JÓZSEF

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása” program támogatásával.

ISBN 963 05 0233 × (összkiadás)
ISBN 963 05 4821 6 (kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1988 · Hopp Lajos

Printed in Hungary

Az idő
Jóll el Töltésének
Módgya
Minden féle rendben.

Idegen országban idegen nyelv-
ből fordítatott Magyarra.

[2b: üres]

[3a: üres] Elöl járó beszéd.

Ha atesti nyavalyák iránt, azt igazán tarttyák, hogy a ki a nyavalyát nem üsméri, azt meg sem gyógyithattya, a lelki nyavalyák felöl is hasonlot lehet mondani, mivel abizonyos hogy sokan vannak olyan jó természetüek akik el nem mulatnák az Istent azon kérni. hogy meg gyógyittsa gyengesé-⁵ gekből. hogy ha meg üsmernék, a veszedelmet, a melyben vetik őket.

A resttség egyike azoknak a nyavalyáknak. vagy hogy jobban mondgyam, az a többi közöt leg veszedelmeseb, ez olyan el rejtet vétek, mely az egész világot el rabolta, igen¹⁰ kevesen is vannak.¹ olyanok. ha ki ki jól meg visgálná magát, akiben resttség nem taláztatnék. némelyekben² több, némelyekben. keveseb. mind azon által. nintsen talám senkiis, aki magát restnek tartaná lenni, az igaz, hogy ez a vétek. olyan¹⁵ mint a virág alat el rejtet kigyó.¹⁵

Erre valo nézve mint hogy nintsen³ senki is aki magának annyira ellensége volna. hogy ne érezné nagy kötelességét az olyanhoz. aki tudtára adná. hogy meg akarják étetni, lehet tehát reménleni, hogy az értelmesek ked-[3b:]vesen veszik.²⁰ és olvasak. ezeket abeszélgetések.

Ugyan azért is neveztem ezeket, az idő jól el töltése modgyának, mert minden féle rendü, és mesterségü. embe-

* [A címlap előtti levél rectóján bejegyzés Mikestől] [1a:] Deus in adjutorium meum. [alább:]

Azt el vesztettem a mit el költöttem,

Azt másnak hagytam a mit birtam

és az meg maradot. a mit adtam

¹ vannak. [A második *n-a*-ból(?)javítva.]

² némelyekben [*k-b*-ből javítva.]

³ nintsen <sek> senki [<sek> Mikes csak a *k* kezdővonalát írta le.]

rek. vehetnek magoknak valamely oktatást, és meg láthatták ezekből, mint kel az időt meg kimélleni, és hogy mitsoda. jó erkölcsel kell az embereknek. gyermekségektől fogvást, el-lene állani. aresttségnek,⁴ ugy hogy egész. életekben. nem fognak időt találni a henyélésre.

⁵ Ajánlom Édes jésusom. azt az időt melyet ezen írásban töltöttem, és adgyad hogy mind nékem, mind azoknak. kik ezt fogják olvasni lelki hasznokra légyen, és a te ditsőséges szent nevednek ditséretire. [4ab: üres]

⁴ aresttségnek, [tt-je javítva ts-ből.]

[5a:] Az idő jól el töltségének modgya minden féle rendben.

Első Napon.

A resttségéről. és annak eredetéről. valo beszélgetés.

Gondolom. hogy nagy rövidséget tettem volna azoknak, kik az időt jó és hasznos olvasásban szeretik némelykor foglalni, hogy ha egy néhány fő renden lévő személyeknek beszélgetéseket el titkoltam volna. a mellyeket mind haszonnal, mind pedig kedvesen lehet olvasni, azok a beszélgetések tsak hat napig tartottanak, de szükséges elsőben meg mondani. hogy kik legyenek azok a személyek. 5

Leg elsőben. Diánnán kezdem el., a ki is mint egy negyven esztendős korában özvegyé marada, de a ki mindenkor a Czifraságban; és az kényesen valo életben töltötte idejét. mint olyan. akinek a nagy jóság, modot adot mindenre [5b:] 10

Angyélíka, diánnának attyafia lévén, tsak nem mindenkor is nála lakot. eszép, és mint egy husz esztendős leány lévén, az észel valo tréfás nyájaságot.⁵ az jó erkölcsökel meg tudta egyeztetni. 15

Pater Dénes, mint hogy a diánna urával attyafiasok voltak, azért ő is el ment némelykor látogatására, a mint leg közeleb is egy hetet töltöt nála, evilági⁶ pap. lévén, az ő okos, értelmes, és jó természetiért, mindenek betsülték, és szerették,

Télámon. pedig huszon három, vagy huszon négy esztendős iffiu lévén, azon kívül. mind fő rendü, mind sok jóságú, a mulattságban töltötte inkább ideit, mint sem atanulásban. olyan volt. mint akiről azt szokták mondani, hogy mindent tud, de semmit sem tanul, egyakorta menván diánnához. angyélíkával, mindenkor vetekedésben voltak. 20

Télámon, idején korán, diánnához menván, mindgyárt panaszolkodni kezdék. hogy angyélíka végben nem vitte a 25

⁵ nyájaságot. [j—s-ből javítva.]

⁶ evilági <páter> pap.

mire kérte volt ötet, angyélika is mentetgévén magát, ezen sok ideig veteke-[6a:]dének egymásal., és tovább is tartott volna avetekedések, de tiz ora tájban. páter dénes, diánnához menvén, félben hagyatá vélek. diánna pedig szokása szerént,⁵ még agyban lévén, széket tétete az ágya mellé, és apátert. le ülteté, holmi beszélgetés után a páter nem titkolhatván el a maga gondolattyát, mondá hogy még idején akart volna véle beszélgetni holmi szorgos dolgok iránt. kik az atyfiakat illetik, de mint hogy még az ágyban volt. nem akart hozzája bé¹⁰ menni, és hogy bányya az időt hejában vesztegetni.

Tudom hogy kegyelmed még idején az ajtomon volt. felelé diánna, de miért nem jött bé kegyelmed, ha szinte az ágyban voltam is, vagy pediglen tizen egy orára lehetet volna halasztni. a mikor fel szoktam öltözni, kegyelmed⁷ itt nem lévén¹⁵ idegen. mindenkor bé jöhet hozám, erre a pater felelé, hogy igen köszöni emberségét. de igen bannám ha kegyelmednek alkalmatlan volnék, ugy tettzik azis nékem, hogy nem illik az én rendemhez, olyankor menni az aszszonyokhoz, mikor még ágyban vannak. vagy öltöznek,

²⁰ Erre télámon. mondá mint egy nevettségből, hogy [6b:] apáter, igen nehéz, és akadályos természetü volna, erre felelé a páter, hogy éppen a nem volna. de ha kívántatik. azt meg vallom kegyelmednek. hogy soha sem szerettem olyankor menni az aszszonyokhoz amidön öltöznek, azon kívül is olyan²⁵ roszul töltik el azt az időt, azon szin alat hogy ugy illik egy fő aszszonyhoz, hogy ha szinte ne szollyak is arrol ahejában valo véghetetlen csinogatásrol, de abban nem lehet kételkedni hogy az Istent meg ne bánttsák, és mind azok is, kik azt jóvá hagyák,

³⁰ Bezzeg páter uram. mondá diánna. igen vétkeseknek tarttya kegyelmed, a mi tselekedetinket, hát azért jött kegyelmed ide, hogy nekünk prédikályon.?

⁷ [Sorvégen:] kegyel=[sor eleji margón, kisebb betűkkel:] med [nem Mikes *d* betűje; idegen kéz írása?]

Bizonyára nem azért felelé apáter, mivel vagyon kegyelmednek⁸ más gyontato papja, de mint hogy az alkalmatoság így hozta magával, nem titkolhatám el gondolatomot, tudgya kegyelmed,⁹ hogy meg szoktam az igazat mondani, a melyért, bocsánatot is kérek az aszonytól. 5

Angyélika látván, hogy a páter egy kevesé meg ütközöt volna a diánna szaván,¹⁰ kezdé menteni mondván, hogy azt jól tselekeszi. ha az igasságot el nem fedezi, és ki mondgya, de apáter ezekre nem felevén, te[7a:]lámom kérdé.

Hogy lehetne a páter uram. hát a kegyelmed¹¹ mondása¹⁰ szerént az egész fő aszszonyok el kárhoznak?

Egy kevesé tsak lassan felelé apáter, az igen kemény beszéd volna. az itélést az Istenre kel hagyni. de abizonyos, hogy az olyan aszony. a ki egyebet nem tselekeszik tsak eszik, iszik, aluszik, magát mulattya, és Czifrázza, és aki az ilyen életben¹⁵ meg hal penitencia tartás nélkül, az olyan. nagy veszedelemben vagyon üdvesége felöl. hogy hatsak az Isten tsudálatosan nem üdvezitti.

Hát páter uram mondá télámom, az ő frajczimerei hová lesznek. holot ök tarttyák öket, három vagy negy oráig a²⁰ tükör előtt, a még öket fel kendődzik. és fel fodorittyák, ök boszonttyák öket, ök ingerlik haragra, némelykor a pántlikát nem jól fordittyák, vagy a csipke nem elég fodrosom áll, hát az ilyen leányok. nem kárhoznaké el ök is.?

Angyélika vévén észre hogy ez a beszéd ötet is illetné,²⁵ mondá mosolyogva a páternek, ne adgyon kegyelmed hitelt a télámom beszédének. mert mi esze vesztünk egy másal.

Nem kel félni mondá apáter, mert se télámom, se én, senkit el nem kárhoztathatunk; nem hogy angyélika [7b:] helyben³⁰ hagyná ezeket a hejában valóságokat, de tudom hogy még azokat el hagyatná ha lehetne. de söt még az a nagy

⁸ kegyelmedk [Rövidítéssel.]

⁹ kegyd. [Alább is gyakran, rövidítésjellel.]

¹⁰ szaván, [Íráshiba.]

¹¹ kegyd

szorgalmatosság, fáradság, a melyeket szenvednek némely haragos nyughatatlan, változó természetű aszonyoktól, az üdvességekre szolgál az olyan leányoknak. kik azt az Isten kezéből aláztatóság., és bekeséges¹² türesem veszik.

⁵ Oh! mint örülök ezen. a mit apater mond, mondá tsak lassan anygélika, mint ha a szivemben nézhetne.

De mit susoksz te magadban anygélika. mondá télámon. mond ki had halljuk.

Mit mondok, én is azt akarom meg tudni felelé anygélika.
¹⁰ apátertől, hogy hová lesznek. azok a sok haszontalan beszédű legények. kik¹³ három óráig el ditsérik egy aszszonynak a szoknyáját, meg anyi ideig el tsudallyák a fülben valóját, nyakra valóját, és leg gyakrabban a templomot is el mulatatták véle, és mi velünk, vagy ha oda el megyünk, leg
¹⁵ gyakrabban azokal a heverökel, megyünk, akik tsak azért kiserik az aszonyt atemplomban. hogy véle trécselhessenek. a szolgáltó pedig, ót is mesze ál az aszonyától.

Lassan. lassan anygélika, mondá diánna.

²⁰ Legyen ugy, felelé anygélika. de oltalmaznom kel [8a:] magamot. ha ellenem szolnak.

Jól mondok, anygélika, mondá télámon. leg aláb ha te el kárhozol. mi is ót leszünk. ezen ismét veszekedést kezdettek volna el; ha apáter időt adot volna nékiek. a ki is mondá. az Isten ne adgya, nem kell kárhozotni, se egyikét, se a
²⁵ másikat. hanem a rendeletlen életet, keresztényi életre kel fordítani.

Páter uram, mondá diánna, kegyelmed igen kemény, nem akarnám. hogy kegyelmed¹⁴ volna az én gyontato papom.

Tudom felelé¹⁵ apáter, arra se értellem.,¹⁶ se elegendő

¹² bekeséges [b—k-ból javítva.]

¹³ kik <or> három óráig

¹⁴ kegyd [Rövidítésjel nélkül; alább is sokszor írja így.]

¹⁵ felelé [Második l javítva; a tintaösszefolyás miatt nem látszik, hogy milyen betűből?]

¹⁶ értellem., [l—utólag beszúrva; eredetileg *értemem.*, volt.]

nem vagyok. nem is olyan szándékal jöttem ide, hogy Cáthekizálljak, nem is tudom hogy eredtem oly mélyen abeszédbe, a melyről botsánatot kérek, jobban is tselekeszem ha arról a dologról beszéllek a mely ide hozot, és a mely nem egyéb, hanem hogy az aszony ne halogassa már továbbra azokat aleveléket fel keresni, mivel elég volt már egy holnaptól fogvást. két oráig valo dolgot végben vinni, és meg menteni egy levélel, és egy nehány szoival ajoszágocskáját olyan embernek, akinek három gyermeke vagyok

Igen örülök azon felelé diánna. ha valamiben szolgálhatok másnak, de mint hogy egy kevesé nem jól érzem magamot, talám meg lehet holnaprá halasztani.

Ezen el hülvén apáter, kérdé, hát roszul vagyok [8b:] az aszony, én éppen nem tudok hizelkedni,¹⁷ követem az aszonyt, mert azt gondoltam, hogy tsak nyugodalomnak kedviért marad ennyi sokáig az ágyban.

Mi jól üsméri az aszonyt, mondá erre angyélika. de tsak lassan.

De még több is vagyok hátra mondá diánna, mert már két naptól fogvást, nagy fog fájást érzettem, és még most sem vagyok jól. oh' Istenem mit fog kegyelmed mondani felöllem páter uram, hogy egy holnaptól fogvást még semmit sem tselekedtem azért a szegény emberért, mivel sok vendégim voltanak azolta, vagy pedig én mentem mások látogatásokra, hol pediglen sétálni kellett mennem. azt tudgya kegyelmed,¹⁸ az illetet el nem lehet mulatni.

Igen bánom felelé apáter, avállát vonitván, mivel minden dolog tsak abban áll. hogy egy levelet fel kel keresni, és arra, annak a szegény embernek joszágát viszá adgyák,¹⁹ ahoz tsak egy ora kivántatnék. még is már egy holnaptól fogvást semmit sem vihetek végben, meg sem mondhatom hogy menyí

¹⁷ hizelkedni, [z—megkezdettt /-ből javítva.]

¹⁸ kegyéd,

¹⁹ adgyák, [d—g-ből javítva.]

nyomoruságot szenved az az ember, a kinek is felesége holmijit zálogban adta. hogy a gyermekeit táplálhassa. reménelem hogy az aszony el nem felelnek rollok.

A páter tovább is terjesztette volna panaszát, de az ebédnek ideje lévén. a diánna ágya mellé asztalt terítének, és az étket fel vivék, az asztaltol. alig költenek fel, hogy [9a:] angyélika, tudtára adá diánnának, hogy a Grofné inasa akülső házban várakozik, aki is parantsolá. hogy had hinák bé, nó te kis tsutak mondá diánna, mint vagyon a Grofné, igen frisen felelé az inas, és az aszonyt köszöntetvén, tudakoztattya az aszszonyinak egéssége mint szolgál, és hogy ha volnaé aszszonyinak kedve avárosra menni sétálásnak kedviért.

Diánna, egy kevesé gondolkodván. mondá, köszöntsed fiam az aszonyodat, nevemel, igen kedvesen veszem jó akarattyát, egy kevesé jobban érzem magamot, és ide el várom.

Télámon mondá az után az inasnak, köszöntsed az aszonyt²⁰ szomal, én is el fogom kísérni az aszonyt, nem gondolom pater uram, mondá nevetve, hogy kegyelmed²¹ azt rosznak tarttsa. ha avárosra mennek sétálni, mivel a sétálás. ártatlan mulattság.

Ihon az én szentem. mondá angyélika, én Istenem mi nagy szüksége volna arra. ha egy szer valamely erős oktatásal meg mosnák a fejét, mert minden ártatlanság ő nála.

Nem veszedé észre angyélika. mondá apater, hogy tsak magát akarja mulatni, ő kegyelme, mivel jól tudgya a mit kellene tudni.

Bizonyára nem tudom felelé télámon. ugy mondom valamint gondolom, és azt is tartom, hogy nem vétek a városra sétálni menni.

En pediglen, felelé hirtelen apáter, azt hiszem hogy [9b:] sokszor vétek. nem mondom hogy a sétálás vétek volna, söt még a szabad, mikor valamely munka után az elme nyugosza-

²⁰ aszonyt [y-t-bő: javítva.]

²¹ kegyd

lására tselekeszik. de avároson valo sok sétálás, tsak azért hogy másokot nézünk, és minket is nézenek, avétek.

De honnét vagyon a, mondá télámon, hogy minden vét-kes. ? meg ütköztem én egy kevesé azon.

Meg mutatnám én azt kegyelmednek²² mondá apáter. haitt ⁵ volna annak helye, és ideje.

Miért nem volna annak it helye mondá télámon, az asz-szony nem bánnya mikor olyan dolgokat mondanak, ha szinte egyébért nem is, tsak azért, hogy szégyen nem tudni olyan állapotokat, a melyeket tudni kellene, azokat meg kel ¹⁰ tanulni, azért, hogy lehesen az után beszélni azokról, ha az alkalmatóság kívánnya.

Beszéllyen kegyelmed beszéllyen páter uram, fel kialtá az ágybol diánna. én örömet halgatom kegyelmedet.

Kérem kegyelmedet pater uram, mondá angyélika, oktassa ¹⁵ kegyelmed őket, a vasat nem kell hagyni hogy meg hülyön, ezeket a lelkeket. talám meg téritheti kegyelmed²³

Bizonyára, mondá apáter, nem gondolom hogy rosz szán-dékban legyenek, mert a²⁴ mint mondá télámon. a rendelet-lenség. tsak ami tudatlanságunktól, és hivalkodásunktól va- ²⁰ gyon, az az, attól, hogy nem akarjuk magunkat²⁵ meg üsmér-ni, holot arra sok idő nem kellene. [10a:]

Azt meg kel tudni, hogy az Isten minket teremtvén, belénk oltotta a kívánságot, hogy kívánnyük meg tartani az ő munkáját, és hogy annak szerezőnk minden jokat, amik azt ²⁵ boldoggá tehetik, ugyan ezt a kívánságot szokták nevezni magunkhoz valo szeretetnek, ez oly természet szerént valo indulat; a melyel keresünk a magunk meg tartását, és boldog-ságát. mint hogy az Istentől származik, igen jó és helyes magában, mert semi rosz nem jöhet az Istentől, ezt a ³⁰ kívánságot, szüntelen is meg tarttya az emberben, mert mint

²² kegyédk [Rövidítésjellel; aláb is legtöbbször így.]

²³ kegyéd

²⁴ a <midön> mint

²⁵ magunkat [Szóvégi a—o-ból javítva.]

hogy amaga ditsőségére teremtette, ugyan annak a ditsőségnek is kel meg tartani a maga munkáját, mind addig, valámig bé nem tellesitti, az ő iránta valo Isteni akarattyának rendelésit.

- ⁵ Mint hogy pedig ez a magunkhoz valo szeretet az Istentől származik. és mint hogy azt magáért óltotta mi belénk. szükséges azért annak a szeretetnek, jónak, és helyesnek lenni. mindenben tsak az Istent tekénten, tsak egyedül ő benne, és ő érette munkálodni. mi következik ebből, vagy mi
- ¹⁰ következet ádámban vétkezésekor. akitől származik az egész emberi nemzet; a következet, hogy el fordítván az Istentől azt a szeretetet, és akaratot, a mely jó magában. nem az Isten akarattyá alá veté magát, **[10b:]** hanem a magáét követé, a jót nem az Istenre valo nézve szereté, hanem magáért, roszul
- ¹⁵ élvén azért a jóval, azt meg is rontá. és ez a meg romlás, mi bennünk el árada, hasonlot tselekeszünk. valamint ő tselekedet, azért is mostanában, a magunkhoz valo szeretet, meg romlot szeretet. hogy ha tsak az Isten kegyelmével az elébbeni tisztaságára nem hozza,
- ²⁰ - Ez okáért is nevezik ezt a szeretetet rosz kivánságnak, mivel gyökere minden rosznak, valamint mondgya az apostol. 1 tim. 6.10. a bizonyos hogy minden féle vétek ettől származik, e három féle ágra is oszlik, és mindenik ág rosz gyümölsöt terem, az első ág, a gyönyörködtetésnek szereteti. a második,
- ²⁵ avilági joknak szereteti, a harmadik. az elő menetelnek szereteti, ezeket nevezi szent János., *a test kivánságának, a szem bujálkodásának, és az élet kevélységének.* 1 joan. 2.16. az első²⁶ ágnak, három halálos gyömölsei ezek, a tisztátalanság, torkoság, és a resttség, a második²⁷ ágnak gyümölcse, a
- ³⁰ fősvénység, és a harmadik ágnak, a kevélység,²⁸ de mint hogy ezek a szeretetek, s' kivánságok. sok féle akadályokat, és ellenkezéseket szenvednek evilágon. azért. azok az akadá-

²⁶ az első <három> ágnak, három

²⁷ második [*mások*-ból javítva, a *di* beszúrásával.]

²⁸ kevélység, [*l*-javítva hosszú szárú *f* betűből.]

lyok, és ellenkezések gerjesztik fel a haragot, aboszu állást, és az irigységet. ezekből a fő vétkekből, meg más sók féle vét-[11a:]kek származnak, és az első vétektől fogvást, ugyan ezért vagon. olyan nyomorult állapotban a természet.

Hogy ha belső képen meg tekintenők magunkot, meg⁵ láthatnok először, hogy minden nyomoruságink a magunkhoz valo szeretettől erednek, ettől is vagon.²⁹ hogy a magunkhoz valo rendeletlen szeretet, magában foglallya azt a kivánságot, a mely minden véteknék oka, S.³⁰thom.22.qu.77. art 4.

Másodszor, valamint hogy a lámpásban valo tüzet az olaj¹⁰ táplállya, hasonló képen táplállya ezt a szeretet³¹ akevélység. és a resttség, értem, azt a kevélységet, amely amagunkhoz valo szeretetet meg ronttya. anyiban., hogy az ember tsak amaga hittségéből fordittyta el szeretetit³² az Istentől, hogy azt magának meg tarttsa, ezért is nevezi a szent írás a kevélységet,¹⁵ minden vétek kezdetinek. ecclesiast. de mint hogy ki ki meg üsmérheti, és érezheti magában ezt az igazságot, azért nem is szükséges hogy hoszu beszédel meg mutassam mitsoda veszedelmes ez a vétek, és hogy mitsoda ellenkező légyen azal az étellel, a melyet a kristus szabot nekünk, hogy el érhessük azt²⁰ aditsőséget³³ a melyet meg érdemlet nekünk ki mondhatatlan nagy alázatoságáért.,

De akár mely veszedelmes légyen akevélység. de a resttség még valamenyire veszedelmesebb, és ennek hamiséga annál is veszedelmeseb. hogy mind más féle uton igyekezik minket²⁵ el veszteni. mert a kevélység mindent erővel tselekeszik., és így magát meg üsmérteti. mi bennünk, tsak³⁴ egy kevesé [11b:] visgállyuk meg magunkot, és észre veszük, hogy a

²⁹ vagon. [Íráshiba.]

³⁰ 1 <tim.> thom.

³¹ a szeretet <a> akevélység.

³² szeretit [Elírás;] az <Is> Istentől, [Törlés tollhiba miatt.]

³³ aditsőséget [ség hosszú f betűje g-ből javítva.]

³⁴ tsak [Kis s-ből javított hosszú f-sel írva.]

kevélységtől indítatunk. a midön nagyra vágyunk, vagy mikor igen nehezen szenvedjük. ha meg bántanak.

De a resttség³⁵ olyan betegség, a mely el rejti magát a szívnek mélységében, és láthatatlanná teszi magát olyankor is, a midön minden tselekedetünkben észre lehetne ötöt venni.

Ezért mondotta olyan okosan, egy nagy elméjü, hogy akár mely lankatású legyen is, de az embert meg győzi, az akaraton, és ez életben való tselekedeteken uralkodik, a jó erkölcsöt el ronttya, és minden szándékunknak parantsol, ¹⁰vegtire el lehetne azt mondani hogy a resttség mint egy boldogsága a léleknek, a mely mindenről meg vigasztallya. reflex. mor. 290.

Oh Istenem.! de mitsoda boldogság az, a mely el veszti velünk, az igazán való boldogságot. a melyért evilágra jöt- ¹⁵tünk, mitsoda boldogság az, a mely az örök kárhozatra vezet, anyi sok féle menttség után, ezért is szoktak azt tartani, hogy semmi nem vétkes, hogy minden ártatlan dolog, hogy minden jó erkölcs, mert mindent tsendeséggel tekintenek, és semmi nem tettzik resttségnek.

²⁰ E tettzik nékem e. fél kiálta angyelika.

A resttség mondá apáter, a szent atyák szerént. olyan bánkodás, szomorúság. és olyan nehézség, a mely a kedvet el veszi, és minden jó tselekedetet meg utáltat, valamint utállya a dolgot, a nyugodalmat úgy szereti. st. thom. [12a:] 2.2. ²⁵qu.35. art.2: az Isteni szeretet az évangyélium szerént való életre int minket, a melynek a penitencia tartásban kel végben menni, a resttség pedig el távoztat minket attol, a mi nehéznek láttzik lenni, az alkalmatosságot, és a nyugodalmat keresteti velünk.

³⁰ A resttség meg utáltattya velünk a jó erkölcsöt, és mind azt, a mi az Istent, és a mi üdveségünket illeti. meg vetteti, és nehezen szenvedteteti velünk. azokat a személyeket, kik jó beszédekkel., vagy jó példa adásokkal. intenek minket kötelességünkre, minden ditséretes tselekedettől el kedvetlenit min-

³⁵ resttség [resttség-ből javítva.]

ket. hogy ha a, valamely nehézséggel jár, és az a kedvetlenség kétségben ejt³⁶ minket. hogy valaha el érhessük ajó erkölcsöt, erre való nézve, nem erőlködünk, hogy azt el érijük.

A resttség. olyan lankadságot okoz alélemben, hogy idegenséggel tekintik mind azt, a mi ajó életre vezethetné, ebből a lankadságból származik atunyaság. úgy anyira hogy semmit sem tselekesznek, epedig olyan szunyadás, a mely lomha módon, és imel, ámal, viteti³⁷ végben azt a keveset is, a mit tselekeszünk, ezért is intette szent pál a hiveket mondván, *ne legyetek restek, hivatalotokban. buzgók legyetek, mert az urat szolgáljátok.* rom. 12.11.

A resttség, még az elmében is olyan rendeletlenséget okoz, a mely minket, sok haszontalan, és tilalmas dolgokra vezet, és sok olyan mulattságokra, a melyek meg utáltatták ve-
[12b:]lünk a jó dolgokat, *nullus diu. absque delectatione,* potest manere cum tristitia. arist. eth.8. c.5. et 6. ezek is okozák. hogy az elme egy szers mind sok féle dolgokra adgya magát, ebből következik azután, hogy mindent akarnánk tudni, látni, és hallani, ettől is vagy on az a sok véghetetlen hejában való beszélgetés, azok agyakorta való nyughatatlanságok, melyek okai. hogy nem vagyunk elégségesek magunkal, akár mitsoda állapotban legyünk, végtire az a változás, az a szüntelen való álhatatlanság, a melyek minden órában meg változtatták velünk, minden szándékinkot, és igyekezetinket, ezek azok a nyomoruságok, melyeket mivel bennünk a resttség, és a melyeket mi előttünk el titkolya.

A bizonyos mondá angyélika, tekintvén télámonra, hogy sokan vannak olyanok, a kiknek szükséges volna ezeket meg tanulni.

Mind ezeket, a miket mondottam, mondá apater, könyü kétt dologal bé fejezni, először, hogy aresttség, halálos vétek, mivel oltya bennünk az Isteni szeretetett, a mely mi velünk végben viteti mind azt, a mi az Istent, a mi üdveségünket, és

³⁶ ejt [Utána h kezdővonalala.] minket. hogy

³⁷ viteti végben [Először veteti volt, majd az e-re pontot tett.]

hivatalunkot tekénti. másodsor, hogy az egész világi élet, mely a resttségen forog. és a mely inkább halál hogy sem élet, nem egyéb hanem szüntelen valo vétek. mivel a vétkes dolog, csak vétket okozhat. [13a:]

5 Ez ilyen formán nehéz dolog volna, mondá télámon.

Ha nékem nem akar kegyelmed hinni, mondá apáter, hitel kel adni egy nagy szentnek, a ki is azt mondgya, hogy ha el mulattyák azt, a mi az üdveséghez valo, és hogy ha akarattal el mulattyák azt, a mi az Istent tekénti. ugy anyira. hogy még az ő szeretetinek is ellene mondanak. a halálos vétek, st.thom 10 2.2. qu.54.art.3.

Azt pedig kel tudni, hogy az Isteni szeretet abban áll. hogy a parantsolattyát végben vigyék, jót tselekedgyenek, és hogy hasznot tegyenek abban arendben. a melyben tett kit kit, a 15 szeret engemet mondgya akristus. aki meg örzi parantsolati- mot. és aki el mulattya ajó utat, a halálban esik. prov.19.16.

A Grófné amint meg izente volt. el érkeztén félben hagyatá a páterel beszédét, diánna is az agybol fel kelvén, meg követé a pátert mondván, meg botsáson ha félben 20 hagyattya véle beszédét, de mint hogy setálni kell menni, azért más napra lehet hagyni.

Második Napon.

Hogy külső képpen mit viszen végben a resttség.
és a világiaknak. tunya életekről valo beszélgetés.

A Grofnének, a kit is nevezek Máriánának, télámon, elébeszélte volt. a páternek minden oktatásit. ez a fő 15 asz[13b:]szony, igen. okos, de mód nélkül szerette akártytát, mindazon által. télámonal diánnához mene, hogy részes lehetne abeszélgetésben. apáter is azonban adiánna házában érkeztén, a kit is még az ágyban találá, egy kevesé azon meg ütközék. mind azon által mondá.

Nem akarok hasonló vétekben esni mint tegnap. és ugyan 30 valójában tartok attol. hogy beteg ne legyen az aszony.

Egy kevesé meg sértettem magamot. hogy a hínobol le

szálottam volna, de az el mulik. adgyatok egy széket a paternek, igen köszönöm az aszszony jó akarattyát, felelé a páter, egy kevesé viszá fordulok házamhoz, és egy kevés idő mulva viszá³⁸ jövök, ugy is elegen vannak it azaszonyal, tellyeségel el nem botsattjuk kegyelmedet páter uram. fel kiálta télámon, a Grofné előtt ne szaladgyon kegyelmed.³⁹ mivel azért hoztam ide, hogy halgassa a Catechismust.

Kegyelmed mindenkor tsak trefáلودik⁴⁰ felelé a páter,

Tsak had beszéllyen mondá anygelika, ugy kel halgatni, mint ha a halot beszélne.

Angyelika, kérdé télámon. mit értesz azon ahalotton.?

Én halált értek, felelé anygelika, mert a mitsoda életet éll kegyelmed, nem egyéb hanem halál. ugyan azon is hagyá apater tegnap beszédit.

Nézük tehát pater uram. mondá télámon, hogy [14a:] bizonyithattya meg kegyelmed⁴¹ azt, a mit tegnap mondot.

A nékem⁴² nehéz volna felele apater, mert én azt nem mondom a mit anygelika. Isten örizen attol⁴³ hogy kegyelmed. vagy valaki ellen szollyak. a mit tegnap mondottam avétek ellen volt, és oda senkit sem értettem, hanem azt akartam mondani, hogy aki rosz életet éll, az az, élet, olyan mint a halál.

Ugyan is kérem kegyelmedet, keresztenyi életé az a mikor tsak nem felit az életnek az ágyban töltik. és a mikor. — — —

Ah' egy keveset hagyunk ki abbol páter uram. fel kiálta télámon., igen sokra számlálllya kegyelmed.

Követem kegyelmedet felelé a páter, azt igen könnyü volna fel számlálni, példának okáért hány orakor kél fel kegyelmed?

³⁸ viszá <fordulok,> jövök,

³⁹ kegyd.

⁴⁰ trefáلودik [e— fölött áthúzott ékezet.]

⁴¹ kegyd

⁴² nékem <nékem> nehéz

⁴³ attal [Íráshiba.] hogy kegyd.

Dél felé mondá nevetve angyélika.,⁴⁴ számlállyuk tiz ora tájba felelé télámon.

Nám ki találám mondá angyélika.

Tegyük fel hát mondá apáter, hogy egy olyan iffiunak mint
5 kegyelmed ött orakor kellene fel kelni, de mint hogy tiz
orakor kél fel kegyelmed, azért minden nap ött ora vész el, ha
fel számlállya kegyelmed hogy esztendeig minden nap az az
ött ora menyire megyen, meg láttya kegyelmed⁴⁵ hogy egy
nehány holnap lesz belölle. osza fel már kegyelmed egy
10 embernek egész életére azokat a holnapokat. [14b:] és még
fogja látni, hogy az én számlálásom szerént, nagyob részit az
életnek el veszti kegyelmed. holot maga mondgya kegyelmed,
hogy nintsen drágáb az életnél. nem igazé. hogy minden
képen meg oltalmazná kegyelmed,⁴⁶ ha valaki azt el akarná
15 venni kegyelmedtől,? abban nem kel kételkedni felelé téla-
mon.

Még is kegyelmed maga magának veszti el életét. mert
plinius szerént, ha az élet. az ébren valo életből áll,⁴⁷ ebből
következik hogy a ki aluszik. nem áll, közönségesen ugy is
20 tarttyák, hogy az álom, ahalál képe.

Én nem tudom felelé télámon hogy mi légyen az álom, se
azt hogy honnét jó, de azt tudom. hogy jó szivel aluszom
mikor lehet. el is unom magamot hanem alhatom, és mivel
erről beszélgetünk. mondgya meg kegyelmed⁴⁸ nekünk, hogy
25 mi légyen az álom.

Az én töllem nem lehet felelé apáter, mivel sokan voltak
olyanok kik azt valamely hasonlatoságal meg akarták volna
magyarázni, de még olyat nem olvastam, aki helyyes. és
természet szerént valo okat adta volna annak. hogy az ember,
30 és az állatok miért alusznak.

⁴⁴ angyélika. [é—á-ból javítva.]

⁴⁵ [Sorvégen:] ke [új sor elején:] <k> gyelmed

⁴⁶ kegyd,

⁴⁷ áll, <h> ebből következik hogy

⁴⁸ kegyeld <m> nekünk,

A mely auctor ezen dologrol leg tudosabban irt, egyebet erről nem mond, hanem hogy az álom arra valo, hogy meg nyugosztallya. és helyre hozza, az éltető spiritusokat, a melyek nem lehetnek szün[15a:]telen valo mozgásban.

De azt mondgya meg kegyelmed páter uram. mondá 5
télámon, hogy kegyelmed maga, mit gondol az iránt.

Mint hogy doktor nem vagyok felelé apáter, hozzám nem illik olyan dologrol szolni mely öket illeti, és fel költeni az álmot hogy ugy mondgyam, a melyet senki nem méri fel költeni. 10

Látom hogy tsak másra akarja kegyelmed⁴⁹ fordítani beszédét. mondá télámon. de hiszem az ilyen nehéz dologban kel meg mutatni atudományt.

Ha azal meg elégszik kegyelmed⁵⁰ felelé apáter, amint én erről gondolkodom, tehát el nem titkolom kegyelmed⁵¹ előtt, 15
mivel én azt tartom, hogy az álom nem egyéb, hanem hogy az agy velöben meg emésztödnek, vagy is meg főnek azok aváporok, (vagy párák,) melyek az eledelnek leg gyengéb részeiből formáltatnak. és a melyek a szivből mennek fel, azt tudgya kegyelmed⁵² hogy az eledel a gyomorban meg emész- 20
tödvén, hig matériává válik, a melyet deákul nevezik chylusnak, az ahigság. atejes erekben vitetik. és onnét más erekben, ahol avérel esze elegyedik, azutan aszivben megyen, a sziv meg tisztitván azt a vért, azután a testben lévő egész erekben el oszlik, atest táplálására, [15b:] és tartására, végtire. abbol 25
ameg tisztittatot vérből. és talám valamely kis részetskéjéből annak az érnek, melyet bé szivunk,. a leg tisztáb részetskéi mind ezeknek, az agy velöben menvén, ezekből formáltatnak azok apárák, melyek az érzékenységnek, és a test tagjainak 30
mozgására szolgálnak.

Azok a párák tehát. és azok atiszta részettskék, meg

⁴⁹ kegyd

⁵⁰ kegyd

⁵¹ kegyd

⁵² kegyd

nedvesítvén⁵³ az agy velőt, szükséges hogy még jobban meg emésztessenek. főztessezenek, és meg tisztittassanak, hogy azután éltető lelkeké valhassanak, és ez az emésztés és tisztítás, hogy ugy mondgyam. az álom által megyen végben.
5 vagy is ugyan a maga az álom, azt láttyuk hogy a főben vagyon olyan rész, a melyet nevezik az agyvelő ventriculumának, az az, az agyvelő gyomrának, talám ugyan ót is lészen meg az emésztés.

A fáradság honnét vagyon? attol hogy az erekben. és az
10 inakban lévő spiritusok. el fogynak, de az álom azt helyre hozza, mert meg emésztvén azt a matériát mely az agyvelőben fel ment, abbol ujjab spiritusok lésznek. melyek el szélyedvén az erekben, és az inakban. meg töltik azt az üreséget,⁵⁴ a mely [16a:] okozta a tagok gyengeségét.

15 Honnét vagyon a, hogy mikor valaki nem aluszik,⁵⁵ vagy eleget nem alut, a feje nehéz. minden tagjaiban lankadságot érez? a nem egyébtől vagyon, hanem hogy a fő tele vagyon olyan párával. a mely meg nem emésztődöt, mert az agyvelőnek nem volt elegendő ideje arra hogy azt meg főzhesse. és
20 hogy abbol ujjab spiritusokat tsinálhason. mivel a nyers, és vastag párák, sok időre oszlanak el. ezek is okozák. a sok ásitást. a szem könnyvezést. az or fuvást. a pökést.

Honnét vagyon a, hogy a ki⁵⁶ sokat ett. és ivut. a fejét fájlallya, ha eleget alut is,? onnét vagyon. hogy az agyvelő
25 nem emésztette meg mind azt a párát, mely agyomorbol fel ment. honnét vagyon, hogy nem egészséges pór tubákot szini?

E kegyelmedet illeti mutatván angyélika télámonra.

Nem bánom ha engemet illet is tsak ne hagyasd felben a páterel beszédit. mert meg lássuk hogy menti meg magát
30 olyan szokás ellen. a melyet minden követ.

⁵³ meg nedvesítvén [d—v-ből javítva.]

⁵⁴ üreséget, [s—g-ből javítva.]

⁵⁵ alu(t),szik, [Törlés a sor végén.]

⁵⁶ a ki [ki—beszúrás sötétebb tintával; idegen kézre vall, mert a k betű elüt Mikes írásmódjától.]

Ugyan azon szokást teszem kegyelmed⁵⁷ eleiben, felelé a páter, mivel olyat eleget látunk. hogy a mod nélkül [16b:] valo pór tubák szívásért. egy néhány féle betegségben este- nek, ilyeneket egy néhányat üsmértem, a pedig nem egyébtől vagyon. hanem hogy száraztattya, és meg gátollya, az agyve- 5
lőben lévő emésztést.

Ha az ugy volna páter uram mondá télámon, hogy az álmot, a párakot valo emésztés okozza, ebből a következnek, hogy tsak az étel után kellene aluni. és egyébkor nem, mert azok apárák, a melyekről⁵⁸ szól kegyelmed. tsak akkor mehetnek fel 10
az agyvelőben. minek utánna az emésztés meg lett volna agyomorban. mind azon által sokan vannak olyanok kik az étel elöt ugy alhatnak, valamint étel után. példának okáért, a kik kövérek, kik sokat dolgoznak. olyanok is vannak, kik akár megnyit egyenek. de nem alhatnak. 15

Kegyelmed ezt helyesen mondgya. felelé apáter, de ugy tettzik hogy erre meg felelhetek., azt tudgya kegyelmed,⁵⁹ hogy vannak olyanok kik mindenkor esznek. némellyek pedig kik mértékletességgel esznek, jó egészséges korokban is,⁶⁰ honnét vagyon ez a kulömség. onnét, hogy némelyeknek 20
a gyomrok jó és meleg.⁶¹ másoknak a gyomrok hideg. és gyenge. [17a:]

E szerént vagyon az agyvelőnek is dolga, mert ahideg agyvelő sokára emészti meg a párakot, és tsaknem mindenkor tele vagyon gözzel, hasok időt nem adnak az álomnak, az 25
agyvelő nehezen tisztul meg., ettől vagyon hogy az olyan személyek. gyakorta szenvednek fő fájást. náthát, köszvényt,⁶² fog fájást, és más egyéb fluxiókat. mert az agyvelőnek hidegsége nem engedi meg emésztödni a gözőknek. a mely

⁵⁷ kegyd eleiben, [i—megkezdett b-ből javítva.]

⁵⁸ a melyekről [ö—ő-ből javítva.]

⁵⁹ kegyd,

⁶⁰ is, <hogy> honnét

⁶¹ meleg. <ne>[?] másoknak [Törlés a sor végén.]

⁶² köszvényt, <és> fog fájást, és

spiritusok pedig azokból formáltatnak azután, meg fogják mindenkor tartani nyerseségeket, és hidegségeket; és azután ha az inakban le szállanak, a melyeknek a hideg halálos ellenségek, azokban fájdalmaikat okoznak. és sokára az a só a mely közikben elegyedet, az olyan helyen, a hol a fojása szoros lészen. görcsöt, és dagadást szokot okozni. valamint ezt láttyuk némely köszvényes embereknek ujjain. és végtire a hideg meg gyözzvén némely tagokban a természet szerint valo meleget, gutta ütést okozz.

¹⁰ Ugyan ezen okból vagyon. hogy akik náthások, mindenkor álmasok, mert az a sós hideg nedvesség meg hidegitvén az agyvelőt, sokára emésztheti meg agözöket, azért szükséges is az olyanoknak a sok álom, mind addig valamég a melegség, mely a szivből fel megyen, más egyéb párákal együt. meg

¹⁵ haladgya. azt a hideg nedveséget. **[17b:]**

A mi akövereiket illeti, a kövérség meg gátolhattya az agyvelőt hogy végben vigye a maga hivatallyát, noha másként jó rendben legyen is. mivel a párák, nem oszolhatván el könnyen. azért az agyvelőnek mindenkor vagyon mit emészteni, és így az álmoság is mindenkor tart.

²⁰ A mi pedig adolgosokot illeti, azt könnyü meg látni, hogy ök mindenkor erőltetésben. és nagy munkában lévén, sok tápláló, és erősítő spiritusokot fogyasztanak el, szükséges tehát⁶³ nékik az álom, hogy a természet azokat helyre hozhasa, azt láttyuk hogy azok, kik kényesen élnek. midön fel ébrednek. pöknek. az orokot ki fuják, prüskölnek, a szegény dolgosok pediglen alig nyittyák fel szemeket. hogy a kenyérhez, és a korsóhoz futnak. noha a másokban mértékletlenség volna. de ö benne a szükséges, és a természet vezet arra, ²⁵ láttyuk ugyan azt is, hogy sok bort, és sok éget bort isznak, minden alkalmatlanság nélkül, mert nékik szükséges hogy a természet helyre hozza a mit adolog el fogyasztot, a lehet, ³⁰ láttyuk hogy ezeknek példájokra vették szokásba a meridianumot. hogy a déli álmot, mivel a munkásoknak szükséges az álom. és

⁶³ tehát <az> nékik az álom,

akövereknek. vagy is azoknak, a kiknek az agyavelejek hideg. mivel. **[18a:]** nem emészthetvén meg hamar apárákat. melyek a szivből mennek fel. ezeknek két anyi idő kel az emésztésre, mint azoknak, akiknek. az agyavelejek meleg, mert más képpen a déli álom egésségtelen. és tunyaság is ⁵ volna,

A déli álom nem emészthetvén meg egészen a párákat, mivel azt félben kel szakasztani. azért is az után egész nap ugy tettzik mint ha köd volna a föben, még fájdalmat is okoz.

Azon kívül is adéli álom tunyaság, álomban tölteni anapot, ¹⁰ a midőn ébren kellene lenni. erre azt mondhatnák, hogy szükséges némely országban a déli álom. azt én is ugy tartom hogy szükséges a meleg országokban. mert a nagy melegek miat napal nem lehet dolgozni, azért jobb napal aluni, hogy az éttzakat dologban lehessen tölteni. ¹⁵

Azt is ide teszem. hogy nem tsak akézi munka, fogyaszttya el az erőt, mivel atanulás. vagy a más egyéb elmével valo munka. még inkább el fogyaszttya, és az ilyeneknek szükséges az álom. és anyugodalom. hasonlot mondhatok az olyanok-
rol, kik valamely szomoruságban, vagy nyughatatlanságban ²⁰ vannak. mert ezek ugy fel indittyák az agyvelőben lévő spiritusokot. hogy apárák esze **[18b:]** nem gyülhetvén, meg sem emésztethetnek, szintén ugy valamint mikor a szél el széleszti aködöt, ettől jö azután a gyengeség, és az álmatlan-
ság. ²⁵

Végezetre, nem az itt akérdés, hogy azt tudgyuk, miképpen jó reánk az álom, hanem a, hogy azzal jól éllünk, mert ha az igaz, hogy a sok ideig valo aluvás árt atestnek, mivel a párák és a nedveségek melyek az agyvelőt nedvesittik, meg nem föhetnek, ⁶⁴ hogy ha az igaz, hogy sok féle nyavalyában, és fel ³⁰ haborodásban eshetik atest az álmatlanság miat. az is igaz, hogy a sok álom miat. a fő mindenkor ⁶⁵ gözben lészen. és az

⁶⁴ föhetnek, <és> hogy ha

⁶⁵ mindenkor <↓> gözben lészen.

elmét is meg tompittyta, és ilyen formán. az életet is meg rövidítte, valamint másut meg mondtunk, vagy is úgy lesz, mint ha élvén nem élne, mivel azok kik alusznak. se az élők. se a holtak közé nem számláltathatnak. mind azon által inkább lehetne a holtak közzé számlálni. mint sem az élők közzé.

De hogy még erről többet mondgyak, nem tekintenéé kegyelmed Isten gyanánt az olyat, a ki a kegyelmed⁶⁶ életéhez még tiz esztendőöt adhatna?

Ugy tettzik felelé télámon, hogy a világon. **[19a:]** mindene-
10 met oda adnám azért.

Meg adhattya azt kegyelmed magának⁶⁷ mondá a páter, más segittsége nélkül is, és minden babonaság nélkül, tsak az idejében valo fel kelésre szoktassa kegyelmed⁶⁸ magát.

E valójában így vagon mondá angyélika, és most veszem
15 észre, hogy talám a resztség mondtatta annyi emberel, hogy az élet igen rövid. és hogy nem lehet sok féle tudományban elő menni.

Nintsen külömben felelé a páter, és még is ökk magok rövidítettik élettyeket, noha elég hoszu volna, ha azt jora
20 fordítanák.

Ez ugy vagon. páter uram, mondá télámon, de hogy lehet idején fel kelni. ha késön feküsznek le, némelykor a vatsoráról késön kel fel kelni, vatsora után, vagy a játék. vagy a beszélgetés, nem engedi az idején valo le fekvést. némelykor⁶⁹
25 már viradtakor kel le fekünni, még is kegyelmed⁷⁰ azt akarja hogy idején kelyenek fel. azt tudgya kegyelmed⁷¹ hogy a szokás természeté válik, nem hiszem hogy nékem idejében lehetne fel kelnem, ha szinte meg hozsabitathatnám⁷² is életemet, mert hejában. tsak alunnom kell. **[19b:]**

⁶⁶ kegyd

⁶⁷ magának <m> mondá [Tollhiba.]

⁶⁸ kegyd

⁶⁹ némelykor <meg> már

⁷⁰ kegyd

⁷¹ kegyd

⁷² hozsabit<anám>hatnám

En nem tartok abban ellent, felelé a páter. tudom hogy kell alunni minden embernek. állatnak, és az egész természetnek is szükséges az nyugodalom. mivel az által ujjul meg minden. de az álomra időtt kel venni, és mértékletesen kell alunni, igen tsekély dolog a szokást okozni, mivel egy szokás, meg 5
gyözi a másikat, szoktassa kegyelmed⁷³ magát az idején való fel kelésre, idején fóg kegyelmed⁷⁴ fel kelni, mivel egy filosofus mondása⁷⁵ szerént, nintsen. semmi drágáb az időnél, és mint hogy annak leg drágáb része aregel. avilágon lévő leg drágább dolognak, a leg drágábját veszti el, aki azt el veszti. 10

Nem igazé a, hogy egy ilyen személy mint kegyelmed,⁷⁶ akinek hasznos dologban kellene, és kel is. magát foglalni, hogy nintsen⁷⁷ arra alkalmasab. idő mint a regel. mert akor az ember egészen magáé⁷⁸ mind ateste. mind az elméje, az emésztés pedig, és⁷⁹ az álom, nagyob frissességben tette. még 15
alélek is nagyob tsendeségben, és szabadságban vagyon akor. és könnyebben vihet ajora.

Ebéd után, mind más állapotban va[20a:]gyunk, az eledel az elmét le nyomja. a mint hogy nemis kel az étel után mindgyárt dolgozni, vatsora után. még annál alkatlanab 20
az ember. valamely nagy dologra.

E lehet tehát az oka. monda angyélika, amint olvastam, vagy halottam,. hogy a régiek nem ebédeltek. ha nem tsak estve 4 orakor ettenek, ilyen formában azok jól követték a páter tanátsát. a regel nálok tovább tartott. és inkább is 25
foglalhatták magokat a tanulásban.

A nintsen külömben. felelé a páter. mivel a romai törvény azt parantsolta. a hadi embereknek; hogy tsak fent álva egyék

⁷³ kegyd

⁷⁴ kegyed [Rövidítésjel nélkül, de alább előfordul rövidítésjellel is, vö. pl. 85.jegyz.]

⁷⁵ mondásása [Elírás.]

⁷⁶ kegyd,

⁷⁷ nintsen [Szóvégi *n*—utólagos beírásnak látszik.]

⁷⁸ magáé [Utána törölt vessző.]

⁷⁹ és [Az *é* helyén *n* betűt(?)kezdettt írni.] az álom, nagyob

az ebédet. és mindent hidegen egyenek. avatsorát úgy ehették
a mint tettzet, ezért is voltak közöttök, olyan nagy hadi
emberek.

De páter⁸⁰ uram, monda télamon. nem mind egyé a. ha
5 szinte későn kelek is fel, mikor eleget aluttam, a midőn az
emésztésnek vége vagyon. és azután, szintén olyan alkalmas
vagyok valamely dologra. valamint egy romai tanács ur?

Erre két dolgot mondhatok felelé apáter. először. vagy
igen sokat aluszik kegyelmed,⁸¹ vagy tsak elegendőt, példának
10 okáért. ha éfel után egy orakor fekszik le kegyelmed,⁸² és ha
tiz orakor kel fel⁸³ kegyelmed,. a minden számlálás nél-
[20b:]kül kilentz orát téssen, a pedig igen sok.

Mert az olyanok. mint ő kegyelme. monda angyélika, azt
tarttyák, hogy az álom hizlal.

15 Az is valo felelé apáter. és olyanoknak is jó a sok álom, a
kiket tsak hizlalni akarnak, de mint hogy az ember az elmével
munkálozik. el kel néki kerülni a kövérséget. mivel aleket.
az igen meg gátollya munkáiban, hogy pediglen viszá térjek
arra. amit fellyeb mondék. a bizonyos másodsor. hogy
20 ámbár mérteleteséget alugyék is kegyelmed.⁸⁴ és tsendes
elmével légyen, de a későn valo fel kelés után az idő rövid.
mert noha sokan legyenek is olyanok mint kegyelmed, kik
későn kelnek fel, mind azon által a világnak közönségesen
valo rende más féle szokáson forogván, szükség képen kel
25 ahoz szabni magunkot. ez így lévén. kegyelmed,⁸⁵ nem úgy
tselekeszik. a mint kellene tselekedni. mint hogy az időt anap
rendeli. ugyan hozzája is kel rendelni mind azt, a mi az időtől
függ. az természet, az éttzakát rendelte anyugodalomra, a
nap pedig fel jötekor, az egész természetet hija a munkára. de

⁸⁰ páter <um> uram,

⁸¹ kegyd,

⁸² kegyd,

⁸³ kel fel <g> kegyd,.

⁸⁴ kegyed.

⁸⁵ kegyed,

főképpen az embert. ugy hogy, gya[21a:]lázatos volna. akor
alunni. a midön az egész természet ébren vagyon. söt még a
nap is midön reggel a kegyelmed⁸⁶ ágyára terjeszti fényességét:
ugy tettzik, mint ha a szemére hánná az időnek, az agyban,
hejában valo el vesztését. mint ha azt mondaná,⁸⁷ hogy nem 5

Oh! páter uram, fel kiálta angyélika. ezek arestek. azt
tarttyák. hogy igen nagy dolgokban világosittya őket akor a
nap. valamint ezt is tartotta. az a fejdelem, a ki késön szokot
volt fel⁸⁸ kelni, és mint hogy el akarák. arrol szoktatni, egy fő 10
renden lévő személy hozája menvén, az ágyban találá, és
mondá, hogy lehet az ágyban lenni ilyen késön,? én⁸⁹ már
ilyen ilyen helyeken voltam, és ilyen ilyen dolgokat vittem
végben amiolta fel költem. én pedig felelé afejdelem, több
dolgot vittem végben mint magad, noha mindenkor álmod- 15
tam. mivel az én egy ora alat valo álmom, többet ér annál,
amit magad egész nap dolgozol.

Annak a fejdelemnek volt esze mondá télamon. bironak is
teszem kegyelmedet⁹⁰ abban páter uram. mert hogy kívánhat-
tya kegyelmed⁹¹ hogy a fő renden lévő személyek fő képpen 20
az aszszonyok olyan regel kellyenek [21b:] fel mint a munká-
sok? üsmerek olyan⁹² jó regel valo fel kelöket, a kik abesz-
getés közben el alusznak, az ebédet vagy a vatsorát alig
végezik el. hogy el szunnyadnak, és így, ezek a jó regel kelök 25
semmire valok..

Azok felelé apáter, kik ilyen formában haszontalanná
teszik magokot a sok nyukhatatlanságért, annyit vétenek,
mint azok, kik sokáig maradnak az ágyban, kinek kinek, meg

⁸⁶ kegyed̃

⁸⁷ mondaná. [mondáná-ból javítva az ékezet törlésével.]

⁸⁸ fel [Sor alatti beszúrás, szóközben.]

⁸⁹ én <ilyen> már ilyen <ilyen> ilyen [A javítások a törlések alatt vannak.]

⁹⁰ kegydet̃

⁹¹ kegyd <páter uram.> hogy

⁹² olyan <jó> jó [jó – törlés fölé írva.]

kel üsmérni magát, olyan természetűek vannak. akiknek töb-
álm kivántatik mint másoknak., az esztendőre is kell ez iránt
vigyázni.

Azt tarttyák mondá angyélika, hogy akár mely esztendős
5 koru embernek. de elég hét oráig alunni,

Nem lehet annak bizonyos rendet szabni felelé a páter,
hanem kinek kinek magának kel azt el rendelni, de az
egéssegnek színe alat. nem kel kedvezni arestségnek. azt
nem lehet mondani hogy az olyan személyek kereszttyénül
10 éllyenek, kik jó egészségben lévén. még kilentz, tiz orakor
kelnek fel, sött még az után,⁹³ minek utánna az ágyban
ettenek volna, az ágybol nagy nehezen fel kelvén, a tükör
eleiben mennek. a hol két orá-[22a:]ig is el maradnak, vagy
magokot festik. vagy magokon pepetsélnék, az alat a misének
15 ideje lévén, akoron nagy siettségel a misére mennek. aleg
közeleb valo templomban., hogy mentől hamaréb azt a terhet
le tehessék magokrol. de még a templomban is hogy töltik azt
a fél orácskát. ugy hogy másokot tekéngetnek, hogy őket is
tekéngessék, de még ót is köntösököt. tsipkéjeket, szüntelen
20 igazgattyák, tsimogattyák, a reggelt tehát eképpen töltik el,
de hát még ebéd után.

Angyélika félben hagyatván a páterel beszédét mondá,
hogy az ebéd utánra valot, ebéd utánra kell hagyni, mivel az
étket fel adták. az ebédttől fel kelvén. mondá a páter.

25 Az ebéd után valo idöt az olyan személyek, a sok udvarlás-
ban, látogatásban, játékban, sok hejában valo. és ember
szólló beszélgetésben. sétálásban töltik, el, leheté az után, ezt
keresztényi életnek hini.?

De hogy azt ne gondollya valaki hogy ezeket magamtól
30 gondoltam ki. halgassuk mit mond szent pál az iffiu özvegy
aszszonyoknak., kik tunya életet élnek, *hivalkodok lévén,*

⁹³ az után, [n-m-ből javítva.] minek utánna az az ágyban [a névelőt sor
végén és új sor elején is leírta.]

meg tanulják a házanként való járást, sőt nem tsak hivalkodok. hanem hazu-[22b:]dozok, és nyughatatlanok, tsátságok haszontalan dolgokrol. 1 t. 5.13.

De páter uram mondá télámon, mitsoda roszat tselekesznek, azok az aszonyok és férfiak. kik olyan formán élnek, igen nagyra viszi kegyelmed⁹⁴ adolgot, ugy tettzik mint ha azt is rosznak tartaná kegyelmed⁹⁵ hogy misét halgatnak.?

Nem mondom én azt felelé apáter, hogy rosz misét halgatni. Isten ne adgya, holot tudom hogy nintsen a vallásunkban szentebb tselekedet, a mely által. bővebben lehessen kegyelmet nyerni, mint azon szenttséges áldozat által, de azt tartom, hogy ha tsak azt szokásbol halgattyák, és meg maradnak abban atunya életben. a melyet el sem akarják hagyni. az az áldozat, amely magában oly foganatos, még bünösebbé teszi. aki ilyen formában halgattya azt. viszá élvén azzal anagy szenttségel, és nem hogy az Isten irgalmaságát, és kegyelmét⁹⁶ várhatná magára, hanem haragját. és boszu állását.

Ezeket bővebben meg mutathatnám kegyelmednek.⁹⁷ de meg elégszem egy példával. és csak az [23a:] esztelen szüzek példáját hozom elé, akiknek is esztelenségek, leg inkább resttségeken állót, ezek is szintén ugy valamint a többi. bé akarának menni a lakadalmas házhoz, de elegendő olajok nem vala lámpásokban, az irás azt akarván ez által meg értetni, hogy ezek a szüzek jó tselekedet nélkül valának, de mint hogy azt észre vévék, azért kérti is kezdének olajat, vagy is inkább jó tselekedeteket., az eszes, és vigyázo szüzektol, de mivel hogy az ollyan dolog, a melyet nem lehet másal meg osztani. és hogy ajó, vagy arosz tselekedet. tsak azt követi. aki azt mivel. azért kételenek valának resttségeken eröt venni, és olajat vásárlani, az az, a jó erkölcsre adni magokat. de noha

⁹⁴ kegyd [Az előbbi kurzív bibliai idézet lapkezdet után folytatódó sora nincs aláhúzva a kéziratban.]

⁹⁵ kegyd

⁹⁶ kegyelmét [y—el-ből javítva.]

⁹⁷ kegyedk.

el menének is olajat venni, mind azon által fáradságok, vagy is jó tselekedetek, semmi hasznokra nem válék. mert azt, nem annak idejében tselekedék. söt még, az alat hogy oda fáradának. valamint mi is fáradunk. valamely jó tselekedetben.
5 emberi tekintetért. a völegény el érkezik, bé megyen. és a kaput bé zárják. és azt mondgyák nékiek, midön akapura mennek zörgetni. és a melyet nékünk is meg fogják mondani, hogy ha nem várván a lelki völegényt, ki meg fog minket itélni, ha tsak a rest, és tunya életbe maradunk. nem is
10 gondolkodván a halálrol, bizony mondom néktek. nem üsmérlek titeket. **[23b:]**

Meg tsallya kegyelmed⁹⁸ magát. ha azt gondollya. hogy az olyan személyek keresztényi életet élnek. mert nem tselekesznek nagy vétket. tsak anyit. mint aki mélyen aluszik,
15 mert éppen semmit nem mivelni, anyi mint haszontalant mivelni. és valamit mást mivelni, nem azt a mivel tartozunk., akor roszat tselekeszünk, ebből következik, hogy noha a vétekhez egy részint valami munka értetödgyék. és más részint arestség tellyeségel meg szünnyék is a munkától.
20 mind azon által atsak vétek. st thom. qu. 35. art.4

Az oka ennek a, hogy a mely tselekedetek. távul járnak. hivatalunktól, vagy is azal ellenkeznek. azok a resttségtől származnak, ámbár, sulyosok, és faradságal legyenek is, mert a vég koronáza a tselekedetet.

25 Nem értem jól ezt a theológiát mondá télámon.

Hogy jobban meg magyarázhassam kegyelmednek.⁹⁹ felelé a páter, vegyük például azt a dolgot. a mely ide hozot az aszszonyhoz.

A nem más. hanem hogy az aszszony egy levelet fel
30 keresen. és magának arra időt vévén, egy nehány mély földnire az itélő birák eleibe vigye. **[24a:]**

Ez a jó tselekedet, nem hogy valamely kedves szin alat

⁹⁸ kegyd

⁹⁹ kegydk̃.

mutatná magát az aszszony eleiben.¹⁰⁰ de söt még alkalmatlan-
ságal jár. és kedvetlenséggel tekéntheti, mivel tudom hogy
esös időbe, tsak két mély földnire sem szeret el menni. azt is
hozá teszem. hogy még ebben a dologban szorgalmatoskodik,
addig sok mulattságtól meg foszttya magát. a melyet nem igen ⁵
könnyen hagyja el.

Ez így lévén, a resttség, a mely ajó tselekedetel nem igen
alkuszik meg, el halasztattya az el menetelt, végtire ki is veti
az elméből, keresvén valamely okot hogy ilyen ilyen mulatt-
ságot nem kel azért el hagyni, ilyen ilyen látogatást félre kel ¹⁰
tenni, egy szoval azon igyekezik, hogy azt el halasztathassa,
mind azon által, az ilyen dolog tsak haszontalan, és aresttség-
től jö, noha bár fáradságal mennyen is végbe. példának
okáért tegnap sétalni volt az aszszony, ha a hinto el törvén. nagy
fáradságal és meszünnen kellett volna is viszá jöni. de az a ¹⁵
fáradsága ha nehéz lett volna, érdem nélkül lett volna.

Igy szeretem hogy beszéllyenek. mondá angyélika.

Abban bizonyos légy angyélika, mondá máriánna, hogy
ezek nem hejában valo beszédek, igen is akarom hogy ide ²⁰
jöttem, [24b:]

A Grofné szégyent téssen rajtam mondá apáter, már nem is
merem követni beszédemet.

Távul legyen páter uram, mondá máriánna, sött még igen
kérem kegyelmedet,¹⁰¹ hogy kövesse beszédét.

Engedelmeskedem hát az aszszonynak. mondá a páter, és a ²⁵
mint felyeb mondám, hogy restnek tselekedete érdem nélkül
vagyon. a nem egyéb. mert minden tselekedetiben a resttség
miat, tsak a maga mulattságát tekénti. és tsak olyan szándék-
bol tselekeszi, hogy magát, meg menthesse azoktól a faradsá-
goktól. a mellyekel jár. a másoknak valo szolgálat tétel. ³⁰

Most veszem észre mondá télamon. máriánának, hogy
igen távul vagyunk attól. a mit mi eddig tartottunk.

¹⁰⁰ eleiben. [i—megkezdett b-ből javítva.]

¹⁰¹ kegydet,

Nintsen külömben felelé apáter. látván hogy hasznos volna beszéde, sött még azt is hozá teszem, hogy a resttség. azon holtan, és azon henyélve. is, ez életben. leg nagyob munkát, és fáradságot ő okozz, talám azt soha sem vizsgálta meg
5 kegyelmed.¹⁰² hogy sokaknak. miért vagyon anyi sok siető dolgok, és hogy miért sápolodnak szüntelen, oh' mitsoda siető dolgom vagyon. el kel mennem, oh' Istenem mikor érhetem végit. engemet¹⁰³ igen várnak. [25a:]

Az ilyen szorgalmatoskodás, olyan mint valamely zür
10 zavar, a mely nyugodalomban nem hagyja az ilyeneket, ugy anyira, hogy semmit nem tselekesznek elmével, és gondolkodva, tudgyaé kegyelmed¹⁰⁴ honnét jö ez a hirtelenkedés, vizsgállya meg kegyelmed,¹⁰⁵ és meg láttya eredetit, hogy a restségtől jö.

15 Meg vallom páter uram. mondá télámon, hogy nem tudok mit gondolni mind ezek felöl, mert jób volna azt mondani hogy mind a világ rest, hogy sem restnek mondani azokat, akik még többet tselekesznek mint sem kellene, ugy tettzik hogy nem illik az a név reájok, mert kérem¹⁰⁶ kegyelmedet, mi
20 ellenkezik inkább aresttségel, mint a siettségel valo fáradozás.?

Veszem észre felelé apáter, hogy ez a szó. hirtelenkedés, kegyelmednek¹⁰⁷ nem tettzik. jól is tselekeszi kegyelmed¹⁰⁸ egy részint, mert nagy külömbözes vagyon aközöt. mikor tellyeségel semmit sem tselekeszik valaki, vagy mikor immel
25 ámal hebehurgyán viszi végben hivatallyát, de mind azon által egy részint tsak azt mondhatni az ilyenek felöl hogy restek..

¹⁰² kegyd.

¹⁰³ engemet [met—sor eleji margóra írva; eredetileg nem folytatta a szót, csak utólag egészítette ki.]

¹⁰⁴ kegyd

¹⁰⁵ kegyd,

¹⁰⁶ kérem <kédet,> kegydēt, [Mielőtt törölte volna, a det szótagot gy-re javította, majd a javított szót törölte, és leírta a rövidítésjellel ellátott kegydēt, szót.]

¹⁰⁷ kegyűk

¹⁰⁸ kegyd

Hogy pediglen ezt meg lehessen érteni, azt jó meg tudni, hogy valamit tselekeszünk, a mind a bennünk lévő kezdettől jö, a mely nem más. hanem az akarát. az akarát pedig két képpen munkálodik, először, a midön alélek tisztán **[25b:]** magától végez el valamit, másodsor, midön atermészet kötelezdi. hogy akarja azt a mi az ő szükséget illeti, úgy mint, az ételt, italt. s' atöbbi. a mely tselekedetek mindgyárt az akarattól származnak, azok akarátból való tselekedetek, és azoknak az eszeségtől kell függeni, a mely is nem egyéb, hanem vagy ugyan maga az okosság, vagy olyan világosság, mely meg világositván okosságunkot., meg üsmérteti, és meg különbözteti velünk adolgot. hogy az után azt vagy meg tselekedtesse, vagy el kerültesse. velünk.

Illyen formán. azt láttya kegyelmed¹⁰⁹ hogy eszeség. két részből áll, az egyike a, mely meg üsmérteti velünk a dolgokat. a mint egy filosofus mondgya, hogy az eszeség. a jelen való dolgokat el rendeli, a jövendőbelieket előre el láttya, és meg emlékezik az el multakrol, ő is igazgattya az elmét. és atanátsot, a második az, a mely a jót követetti velünk, és arosztol el távoztat, a mely kormányozza tselekedetinket, hogy jók. és ditsereétesek lehessenek, keresvén arra jó modot hogy végben mehessenek, ez így lévén, ezt a két részt. az eszeségnek, lehet nevezni. az egyikét. prudentia speculativa, a melyet is mi más képpen, neveztük böltseségnek,¹¹⁰ értvén ezen a szón, a meg vilagositatot elmét., vagy a jó értelmet, amásikát prudentia activa, a munkálodo eszeséggel ellenkezik arestség, és ahirtelenkedés. **[26a:]**

A mi végezésinkben. vagy valami munkánkban való hirтеленkedés, atürhetetlenségtől vagyon. atürhetetlenség pedig ellensége a jó végben való menetelnek, ugyan ő is annak az oka. hogy mindenhez fognak. és semmit nem végeznek, vagy is roszul végeznek el. ugyan öis mondat vagy tselekedett

¹⁰⁹ kegyd

¹¹⁰ böltseségnek, <ezt> értvén ezen

mivelünk sokat helytelenül, a dolgot¹¹¹ mi velünk nem követeti, hanem meg előzteti. végtire ugyan öis ront el mindent, vagy is semmi jót nem mivel.

Erről elég példát lát kegyelmed¹¹² asok beszédü emberekben, a kik még lélegzetet is alig vehetnek, és akiknek birkozik a szó a szájokban. hogy melyik mehessen ki hamaréb, vagy is az olyanokban. kik oly siettségel beszélnek. hogy ellenkezőt mondanak. gondolatokat. és hogy alig mondanak ki négy szót. valamely dologrol. hogy azt félben hagyák, és mást¹⁰ kezdenek el.

Azok közé tehetné kegyelmed az olyanokat mondá mariánna, a kik még azt sem várhatták hogy az ora el végezze ütésit, hogy azt kérdik. hány az ora.?

Vannak még olyanok, mondá apáter. akik még rószabbul¹⁵ tselekesznek, tudni illik azok. akik minden gondolatlanul; a mások tselekedetiről és gondolatyiról tésznek itéletet, semmi előttök rejtékben nem marad, és olyan gyanúságal vannak másokrol. hogy olyat tselekedet, vagy mondat, a mely még eszében sem volt. és hogy ha őket egy keves-[26b:]sé arrol²⁰ meg intik, még azt akarják, hogy mások is más képpen tselekedgyenek.

Ugyan gyönyörűség az olyanokat nézni mondá angyélika, fö képpen ha valamely uj házhoz mennek. mert ót semmit helyben nem hagynak. mondván hogy agazda nem tud aház²⁵ építéshez, ennek agráditsnak amot kellett volna lenni, ennek aháznak, más felől kellett volna ajtot hagyni. és ha valami gondolatyok szerént találkozik, akor örömel mondgyák. én is ezt ugy gondoltam volt. de hát még mit mondhatni az olyanokrol kik az ország dolgát forgatják. mivel az ő itéletek³⁰ szerént, semmi ugy nem megyen végben a mint kellene, se adolgokot ugy nem folytattyák. a mint kívántatnék. az ellenséget nem ugy kellett volna meg ütni, egy szoval. mindenben gántsot találnak.

¹¹¹ a dolgot [t—k-ből javítva.]

¹¹² kegyed [d—l-ből javítva.]

Nem tudják ők azt felelé apáter, hogy egy ország olyan, mint egy nagy kö oszlop, a melyet nem lehet nagy eszközök nélkül meg mozdítani. és amely nem mozdul oly könnyen, mint valamely olyan dolog. a mely nem annyi részből álló. gyakorta nem lehet azt egyenesen vezetni, hanem nagy kerületet kel véle tenni. és mint hogy csak azok üsmérik azokat az eszközököt, kik azokat mozgatták, meg kel botsatani azoknak avakságban lévő nyughatatlan vizsgálónak., hogy ha az, a jó szándéktól jö, és szánni kel őket, ha hamiságoktól nagyon. 5 10

Én nekem minden nap kell nevetnem az olyanokat [27a:] mondá angyélika, akik mindenkor olyan sebeséget járnak. mint ha mindenkor üznék őket. vannak is itt aháznál olyanok. kik mindent nagy sebességet, és hebehurgyasággal mivelnek, ha üveget mosnak. el törik, ha valamit tisztogatnak el ronttyák, ha valamit kezekben vesznek, már az eltörik, vagy el vész, vagy el tévelyed, nem tudván hová tették. egy szoval a mi házunk ajó erkölcs temploma volna, ha úgy lenne a mint apáter mondgya. 15

Hogy szenvedí ezt el kegyelmed¹¹³ mondá télámon diánnának, 20

Had beszéllyen felelé diánna, régen nem mulatta magát.

Mit vétek én azal az aszszonynak.¹¹⁴ mondá angyélika, ha azt mondom hogy a háza temploma lehetne a jó erkölcsnek, 25

Én sem tūrhetem el mondá télámon. hogy elé ne beszéllyem mitsoda szép dolog történt ennél a háznál. nem régen. az aszszonynak vagyon itt egy szolgálója,¹¹⁵ a ki mindenés a háznál. igen jó szolgáló de rettenetes szeles, az aszszony parantsollya néki hogy főzzön bizonyos orvoságot. ne talállya kegyelmed¹¹⁶ rosznak pater uram ha semmit sem hagyok el 30

¹¹³ kegyd

¹¹⁴ az aszszonynak. <ha> mondá angyélika, ha

¹¹⁵ szolgálója, [szolgálója-ból javítva; lo — ja-ból javítva.]

¹¹⁶ kegyd

belölle., igen jól vagyon felelé apáter, a jó historikus ugy tselekeszik.

Az orvoságot tehát tsak hamar meg főzte. a mint el ítélheti kegyelmed,¹¹⁷ de az alat bort kértének tölle a kónyhára, az orvoságot a tűz mellet hagyta. gyertyát gyűjt¹¹⁸ és fut apinczében. de alig vonta ki a csapot. hogy minden felől kezdik szolítani Ilona. Ilona, arra a pinczéből ki fut, a tsapot a ke-[27b:]ziben felejtí, és meg nézi hogy miért szolittyák, mondák neki hogy az aszony az orvosáért haragszik hogy bé nem vitte, oh hiszem régen készen vagyon felelé ilona. arra fogja az orvoságot, és a fecskendőt, és az aszszony házában megyen, az aszony haragal mondá néki hogy mindenkor utánad kell várakoznom. az alat az aszony le üll hogy az orvoságot bé vegye, de ilonának esziben juta hogy a bor foly a hordobol, azonnal le veti a fecskendőt. és az orvoságot. az aszonyt ótt hagyta. és kezd futni a pincze felé, egy gyermeket elől talál, abban meg botlik. és azzal együt le esik, és egy asztal lábában a fejét bé töri, a vér azonnal el lepi, minden felől futnak segítségire, a kis gyermeknek is folyt avér az órából, Ilona egy kevesé magához térvén, mondgya tsak lassan. a¹¹⁹ pintzében, a pintzében. a többi azt gondolták hogy egy kevés bort akarja inya. futnak mindgyárt borért, de már a pintze tele volt boral, mivel ahordonak fele oda volt.

Sok rendeletlenségek történnek felelé apáter, az olyan szeles természet miat, igen nehéz el hagyni az olyan hebehurgyaságot.

Mint haragszom én olyankor, mondá máriánna. mikor valamely vendégsékor. tizen, tizen ketten akarnak egy szers mind az ajton. bé menni, de a nem lehet, azért mindenik meg áll az ajto előtt. [28a:] Én azt könnyen meg botsátom nékik mikor bé akarnak menni, felelé apáter, de a nevettséges hogy hasonló szorosságal mennek ki aházból. még is mikor bé

¹¹⁷ kegyd,

¹¹⁸ gyűjt [Ékezethiba.]

¹¹⁹ a a [Sorvégen és új sor elején.]

mennek mondhatni hogy féltik. hogy a helyeket el ne foglalják, de mikor ki mennek. miért olyan siettségel; a tudni való hogy mindennek ki kel menni, és kinek kinek házához menni, mind azon által, még is egy mast tapodgyák. mikor ki kel menni.

5

Hát mit mond kegyelmed¹²⁰ páter uram. mondá angyélika, az olyanokrol. akik mindenkor jönnek. s' mennek, a kik mint ha mindent tselekednének. noha semmit sem tselekesznek, akiknek mindenkor szorgos dolgok vagyon; akik alig halgattyák meg másokat, beszélvén egy szers mind négy embernek is, noha semmit sem mondanak. de azt is nagy siettségel. kik szaporán sétálnak aházban., kik a melyét verik annak. akivel beszélnek. én azt tartom hogy ilyenekről. nem mondhatni hogy restek.?

10

Mind azon által azok. felelé apáter. és az a különbség vagyon közöttök, és azok a restek közöt, kik semmit sem mivelnek. hogy ök sok fáradságokat, és munkájokat; még ezen életben büntetik meg magokat resttségekért, mivel semmit, vagy haszontalan dolgot mivelni, az a resttségtől vagyon.

20

Gondolom páter uram. mondá telámon, hogy még [28b:] a mester embereket is restnek mondgya kegyelmed?¹²¹

Igen is felelé a páter, ha henyélök.

En azt mondom felelé telámon, hogy ha még dolgoznának is, mert egy olyan mester ember. a kinek arra esze vagyon. miért nem üz egy néhány féle mesterséget, egy tsizmadia miért nem tsinalhatna gombokot és köntöst?

25

Én is halottam az előtt ezt a kérdést mondá a páter. hogy ha nem volnaé jobb egy embernek, egy néhány féle mesterséget meg tanulni, hogy sem mint tsak egyet.

30

En is halottam azt mondá angyélika, egy jó akaromtól. a ki is volt idegen országokban. hogy kivált török országban. a közönseges, hogy mester ember egy házat egészen fel épít, a

¹²⁰ kegyeld

¹²¹ kegyd?

kömvés mesterségit. elsőben végben viszi, azután. a mit egy átsnak kel meg tsinálni, azután az asztalos munkán el végezi. meg másut, ahol egy paraszt ember. a házát meg tsinálván, posztot csinál, vásznat sző, köntösét maga meg tsinálja.

⁵ Ugy tettzik angyélika. mondá télámon. hogy még az özön víz elöt valo emberekröl akarsz beszélteni. a kik is mindenik maga volt mester embere¹²² magának.

Azzal kételen az ember, mikor nintsen más mester ember felelé a páter, de közönségesen azt tarttyák. hogy olyan országban a hol a nép böv, a természetet kel követni, mert mind hogy különböznek. az emberekben a hajlandóságok. a foglalatosságot is kel különböztetni, ugy is fog-[29a:]ja szeretni ki ki a maga mesterségét. és abban magát alkalmatosá tenni, de a mesterséghez, nem tsak hajlandóság, de még gyakorlatosság. és idő kivántatik, mert mikor valaki tsak egy dolgot tselekeszik, sokal jobban miveli azt annál. mint aki azt nem gyakorollya, és abban az a haszon vagyion. hogy minde-
¹⁵ nik féle munka. szaporábban, és jobban megyen végben.

Végezetre azt mondom. hogy szintén el kel kerülni azt a
²⁰ nagy nyughatatlanságot. és hebehurgyaságot, valamint aresttséget, mert az is ellenkezik a jó erkölcsel, az okoság arra jobb modot nem adhat, hogy meg lehesen mérsékelni ahirtelenkedést, mint azt, hogy a dolgot az időhöz kel szabni, példának okáért, mikor valaki sétál, mi szükség annak ugy futni hogy
²⁵ még lélegzetett is alig vehet, holot se az idő, se adolog arra nem sürgeti, és hogy azt tsendesen, jobban véghez lehetne vinni, hogy ha pedig valaki, valamely nyomoruságba, vagy szerentsétlenségbe esik, akoron szükséges hogy síettségel¹²³ mennyünk segittségire, és serényen szolgállyunk néki.

³⁰ Jól értem hogy mit kíván a páter, mondá mariánna, mivel azt akarja. hogy ki ki maga hivatallyára vigyázzon. hogy ajó

¹²² embere [re—beszúrás.]

¹²³ síettségel [Első e—fölött törölt ékezet.]

dolgokban foglalatoskodgyék. de nem akarja hogy tunyán, vagy szelességgel munkálodgyanak.

Igen is ugy vagyon felelé apáter.

Ugy vagyon. de nehéz aza munka felelé reá máriánna [29b:]

Ugyan is páter uram, mondá télámon, hát ha valamely ember, vagy aszszony, anyira beteges, hogy a nehéz munkát nem követheti, vetkezneké ha azt el kerülik?

Nem vétkeznek felelé apáter, mert a lehetetlenségre senki nem köteles, nem is szollunk mi másokrol. hanem azokrol. akiknek semmi akadályok nem lehet hogy ahivatallyokot¹²⁴ végben. ne vigyék. ez iránt meg kell jól kinek kinek magát vizgálni.

Bizonyára akarom hogy ezeket meg tanultam mondá télámon, valo azt tudtam hogy resttség egyike a fő hét vétkeknek, de azt gondoltam hogy aresttség tsak. abban áll. a midön sokáig maradnak az agyban. vagy a mikor éppen hejában ülnek.

Láttya már kegyelmed mondá apáter, hogy nem tsak ebben áll, de ha tsak ebben állana is, nem elég volnaé a? nem szégyenire vagyoné az atermészetnek, a midön valamely férfiu, vagy aszszony. szüntelen valo tunyaságban tölti életét. egyébre nem lévén gondgya hanem az ételre, italra. és az aluvásra, ez meg nem egyezik a szent irásal, a mely azt mondgya, hogy az ember ugy teremtetett a munkára, valamint a madár arepülésre. jób. C.5.

Azt meg vallom. hogy semmi nintsen irtoztatób mint.¹²⁵ [30a:] az ilyen resttség. nem tudom hogy engedheti meg az olyanoknak lelkek üsméreti, hogy olyan kenyeret egyenek. a melyért, anyit izadtak mások. és hogy fordithattyák a magok szükségekre a mások munkáját, holot ök ahoz semmi¹²⁶ munkát nem tesznek. hogy nem szégyenlik e világbol.

¹²⁴ [Sorvégen:] ahi-va-[va-későbbi beírás sötétebb tintával;] [új sor elején:] tallyokot [Mikes javítása?]

¹²⁵ mint [30a:] mint

¹²⁶ semmi <mas> munkát

tsak ugy ki menni, valamint abban jöttek. mivel mind egy, akár ót ne legyen az ember, akár ott legyen ha semmit sem munkálodik, adna Isten. hogy tudnák, mitsoda itélettel vannak abölcsek az ö resttségek iránt., azt mondgya socrates, ⁵ hogy az olyan. a ki semmi mesterséget nem tud. nem is igyekezik valamit tanulni. és nem is akarja aföldet mivelni, meg mutattya az olyan. hogy vagy lopni, vagy kodulni akar., vagy elegendö elméje nintsen. Ci 2. de nat.deor.

A páter igen jól mondgya mind ezeket mondá angyélika, ¹⁰ azt is akarnám tudni, hogy mitsoda különbség vagyon az élet között, a melyet élnek mostanában. az ilyen restek, és a mellyet éltenek, a midön az annyok méhében voltanak,

En pediglen, mondá nevetve télámon, azt gondolom hogy tsak az olyanok üdvezülnek.

¹⁵ Jól vagyon felelé angyelika.

Hat nem ugy vagyon kérdé télámon. nem tudodé azt angyélika, hogy az Isten arról kér tölünk számot a mit tselekedtünk, **[30b:]**

Az ugy vagyon felelé angyélika. hát az után.?

²⁰ Az után felelé télámon, midön azt kérdik az olyanoktól hogy mit tselekedtenek a földön hatvan.. vagy hetven eszten-deig, azt fogják felelni semmit, ez így lévén, nem fogják akárhozatra itélni az olyanokat. kik semmit sem tselekedtek.

Bezzeg mely gondolat e, felelé angyélika, de bizonyosé ²⁵ kegyelmed¹²⁷ abban. hogy a más világon a tréfának helye vagyon, mert más képpen, azt a semmit, igen drágán meg fogják fizetni. de mit szaporitok szót kegyelmedel. mivel kegyelmed¹²⁸ mindenkor félben hagyattya a páterel. a beszédet.

³⁰ Nem is tudom már hol hagyám el mondá apáter, ah! azokról a haszontalan tselekedetekről. volt a szó. a melyeket tselekedtet velünk a resttség, azt mondom tehát, hogy akár

¹²⁷ kegyd

¹²⁸ kegyd

fáradtságosok legyenek is, de azok nem tselekedetek, hanem haszontalan való foglalatosságok.

Mit gondol kegyelmed¹²⁹ mit tsinál az olyan férriu, vagy aszszony, a ki egész életét ajátékban tölti. aki egyébről nem gondolkodik, tsak ajátékről, aki tsak ajátékhoz ragaszkodik, ⁵ gondolkodhatiké az Istenről.? gondolkodhatiké arrol, hogy tsak ő érette vagyon evilágon? és hogy tsak magáért is hozta evilágra? de gondolkodike tsak arrol is. hogy mitsoda nap vagyon?

Hogy hogy páter uram, mondá angyélika, senki **[31a:]** sem ¹⁰ gondolkodik többet mint az olyan, mert mikor az aszony egész nap jádzot, tudom hogy sokszor. még álmában is arol beszél, sokszor nevettem én azt.

Azt értem azon felelé apáter. hogy az olyanok nem gondolkodnak egyébről, hanem tsak anyereségről, a mely ¹⁵ sokszor nem jó modal is megyen végben.

Tehát aki jádzik mondá máriánna. roszul tselekeszik,?

Abban nem kell kételkedni felelé apater, nem is lehet véték nélkül a mint jaczodnak az olyanok. nem ugy vagyoné a. hogy mikor az aszszonytól valaki¹³⁰ száz forintot nyer. arra ²⁰ nem nézhet jó szivel. se jót nem mondhat felölle, hogy ha az aszszony azt akarja. hogy oktassam. az igazat meg kel mondanom.

Igazán¹³¹ meg vallom felelé mariánna, hogy az ugy vagyon.

Ez elegendő mondá a páter, hogy ha egyéb nem volna is, ²⁵ láttya tehát az aszony hogy ajáték el oltyya a felebaráti szeretetet, és azért vétkes.

Hát még mennyi más nyomoruságokat nem okoz ajáték, nem igazé hogy ajátékosok, el tékozollyák. el zálogosittyák ³⁰ jóságokat. ez igy lévén. a feleségek, és a gyermekek javait

¹²⁹ kegyd

¹³⁰ valaki [*ki*—beszúrás.]

¹³¹ Igazán <v> meg vallom

lopják el, a kiket, minden féle törvény szerént tartoznak¹³² táplálni.

Ugy tettzik, mondá máriánna, hogy a tsak a **[31b:]** közönséges rendet illeti.

⁵ Követem az aszszonyt, felelé apáter. sött még inkább illeti agazdagokat,¹³³ mint sem a szegényeket. mert a tudni¹³⁴ valo dolog, hogy jáczodnak nagyob játékokot, és hogy ök is vesztenek többet. az után ajoszágot, az ezüst mivet el zalogsittyák, el adgyák, az után ruhájokot. a kölcsönözéshez¹⁰ kezdvén. tsak hamar nyomoruságra jutnak.

Üsmerek olyan fö renden lévőten mondá télámon, aki nem fizethetvén meg a mit el vesztet, a felesége övét, nyakra valóját adta el.

Én is üsmerek ollyat, mondá anyyélika, aki mindenit el¹⁵ jáczodván, meg házasodék hogy pénze lehessen, de másod napján lakadalmának, valamenyi pénzt adtak feleségével, azt mind el veszté, de a mi leg szebb, még avölegényi köntösét is el nyerek tölle, ugy anyira, hogy még a kapuja előtt le kellették vetni, és tsak egy ingben menni, az uj felesége eleiben.¹³⁵²⁰ akinek is, atolvajokra kezde panaszolkodni.

Illyen avége ajátékosoknak mondá apáter, és minek utánna henyélö, és haszontalan életet éltenek volna, nagy nyomoruságokban. szegénységekbe, esnek, ez okáért azt el mondhatom, hogy nem tsak a játékosok, de sött még azok, is, kik az²⁵ időt a játék nézésbe töltik, jobb életet nem elnek.

Oh' páter uram mondá télámon, mitsoda roszat **[32a:]** tselekedhetnek azok, kik nem jáczodván, se nem nyernek, se nem vesztenek?

¹³² [Sor végén:] tar- [új sor elején:] toznak [toz utólag írva nak elé a margóra. Valószínűleg nem Mikes toldotta be, mert ő nem ír ilyen z betűt, sőt a t betű sem felel meg az ő írásmódjának.]

¹³³ agazdagokat, [Második g—k-ből javítva.]

¹³⁴ a-<tud-> tudni [Törlés a sor végén.]

¹³⁵ eleiben. [i—megkezdett b-ből javítva.]

Nem veszteneké olyankor felelé a páter, midön hejában töltik az időt. a kik minden gyönyörűség nélkül. atunyaságban maradnak.

De mint hogy olyanokról szollunk. kik hejában valo életet élnek. hát az olyanokrol mit mondhatni, kik tsak ahireket halgattyák. a hirekről beszélnek, ugy annyira, hogy még az ételt is el felejtik, házrol, házra járnak, még jövendöléseket is tesznek. adolgokrol.

Vannak olyanok mondá angyélika. akik ugy okoskodnak olyan dolgokrol, a melyek négy vagy ött száz mély földnire történtenek töllök, és olyan sebeséggel vetekednek rajta, mint ha életkebe járna adolog, noha némelykor tsak anyit tudnak azokrol adolgokrol. mint én, és a melyekbe nem hogy valamely hasznok volna, de még meg sem érdemli hogy azon vetekedgyenek.

Vannak meg olyanok, akik mindenbe gántsot találnak, mindennek rossz magyarázatot adnak, akik semmibe nem talállyák jól az ország dolgát, éppen nem szenvedhetem az ilyen okoskodokot.

Igen is vannak olyanok felelé apáter, és az olyanokba. hamiság. és háláadatatlanság is vagyon. az olyanok[32b:]nak hálákot kellene adni Istennek, aki nékik olyan jó fejdelmet adot. ki az országot boldogságba, és nyugodalomba. vezéreli, akinek vigyázásáért, a nép tsendes álomba lehet,¹³⁶ el lehet itélni háláadatatlanságát az olyanoknak, hogy lehetne töllök, az országnak valamely szolgálatot várni, holot még ők beszél-
lenek ellene.?

Példának okáért, hát ahonnét vagyon, hogy ma érkezzék valaki ide, és beszéllye elé hogy mint vette meg atörök fejrő várt, azt pedig tsak négy ember előtt, már valamelyik azok közül más képpen fogja elő beszélteni. én nem tudom hogy lehet a?

Az attol vagyon mondá angyélika. hogy szerettyük a

¹³⁶ álomba ‹le› lehet, [Törlés a sor végén.]

hazugságot, és hogy azok, kik valamely hirt hallanak¹³⁷ még ahoz valamit tésznek. mint ha valamely részek volna benne.

A nintsen külömben mondá erre apáter;¹³⁸ talám természet szerént valo okát is lehetne annak adni. mivel hogy az elmék
5 nem mindnyájan egy aránsuak, attol vagyon. hogy a¹³⁹ négy személyek, kik egy szers mind hallották a hirt, nem egy aránsu elmével fogták. és tartották azt meg, az egyike, tisztán és világosan meg értette. a másikának az elméje homályosan fogta meg. és így atöbbi is, és mikor azt mindenik elé
10 beszelette. másoknak, mindenik más képen beszelette elé. az után az a hir kézről [33a:] kézre menvén, és valaki azt fél fülel halván, nem érti hogy fejárvárt vették meg, hanem föld várt. ugyan eszerént is mondgya másoknak. és így a szegény hirt. két ora alat másá változtattyák.

15 Illyen formán tehát mondá mariánna, nem kellene hirt halgatni.?

Én azt nem tartom, felelé apáter; sött még azt mondom. hogy tartozunk tisztességesen azokat halgatni. ugy is vagyunk az országban. mint valamely nagy hajoban. és mint hogy nagy
20 tunyaság volna valakitől, a szélvésznek idejében, a hajó fenekén maradni, és nem segíteni másoknak, szintén olyan nagy gondolatlanság, és háláadatlanság volna nem gondolni azal. a mi a fejdelmet. és az országot illeti. vagyon olyan idő, a melyben. lehet tudakozodni, és ha egyébel nem lehet
25 segíteni. leg aláb az imádságal. de mindenkor abban tölteni az időtt, aresttség, és vétkes volna.

Mint hogy páter uram. mondá. angyélika¹⁴⁰ a restekről vagyon a beszéd mondgya meg kegyelmed azt nekem. nem rest életüeké azok, a kik egész élettyeket; a látogatásban. és
30 az udvarlásban töltik. semmit mást nem mivelnek. ihon ő

¹³⁷ hallanak [nak — későbbi beírás a sorvégi margóra.]

¹³⁸ apáter; [a — fölött törölt ékezet.]

¹³⁹ a [Beszúrás.]

¹⁴⁰ mondá. angyélika [sor fölötti beírás halványabb tintával.]

kegyelméről jutott ez a gondolat eszembe. mutatván télámonra. [33b:]

Ez igen helyes gondolat felelé apáter, nem is kel abban kételkedni, mivel a, nagy idő vesztés, de azt ki veszem. midőn valamely dolog, a melyel felebarátunknak szolgálunk, vagy tellyeségel az emberség, és a kötelesség azt hozza magával, hogy mások látogatására el menyünk, de ezen kívül, nintsen nagyobb resttség annál, mint a ki házrol, házra hordoza haszontalan ábrázattyát. még nem is szollok arról, hogy menyi haszontalan időt töltenek el másokkal, a melyért¹⁴¹ számot kel adni, és hogy menyi alkalmatlanságot¹⁴² szereznek másoknak.

Lehetetlen hogy ne nevessem. az olyan aszszonyokat. monda angyélika, kik egy kis fő fájásért, harmad napig maradnak az ágyba, de a még leg kedveseb idő ő nállok, mert olyankor inkább mennek látogatásokra, a betegnek az ágyát úgy körül veszik, mint ha valamely régi koporsot mentenek volna látni, de még miről beszélnek ótt, semmiről. óh páter uram. ha kegyelmed prédikállani akarna, az egész böjtre való matériát adhatnék¹⁴³ kegyelmednek. azokrol atunyakrol. azért mesze nem kellene mennem, közeleb is fel találnám mutatván télámonra.

Egész nevettség mondá máriánna, hogy ezek mint veszednek egy másal.

Azt is szeretném tudni, mondá angyélika. apáternek, hogy mit mond kegyelmed az olyanok felől. [34a:] akik egyében nem törik a fejeket. hanem hogy lehessen ujjab tziffiraságot ki találni, hogy kinek vagyon leg szebb válla. leg¹⁴⁴ jobb tsinalatu szoknyája, ki visel leg szebb matériát, ki visel leg szebb tsipkét, azt kérdem. hogy ha az ilyen nem tunya életé.

¹⁴¹ a <k> melyért

¹⁴² alkalmatlanságot [Első a — fölött törölt ékezet.]

¹⁴³ [Sorvégen:] ad- [új sor elején:] <h> hatnék

¹⁴⁴ leg <ts> jobb tsinalatu

Igen is a, felelé apáter, és az olyanok, tsak a hejában valóság kapnak.

Hadd szollyák már én is mondá télámon, mivel nagyobbat kérddhetnék én annál.

⁵ Nézzük mondá angyélika.

Azt kérdem pater uram, hogy mit mond kegyelmed az olyanok felöl, a kik minden dolgokot. el hagyák az olvasásért.?

¹⁰ Mindenkor. tsak a páter ellen vagyon mondá lassan angyélika.

A kik nem tsak a könyvekbe vannak. hanem még könyveket is tsinálnak, a kiknek az elméjek soha helyén nintsen, akik mikor azt kellene felelni ugy, azt felelik nem, a kik még apennát is rágják, hogy valamely szép gondolat nem jut ¹⁵ mindgyárt eszkebe.

Az olyanok semmire nem jók, felelé apáter, mivel tsak azért olvasni hogy az idő tellyék, és azért tsinálni könyvet. hogy auctor lehessen valaki, és az¹⁴⁵ alat el mulassa köteleség alat valo hivatallyát, az olyanok [34b:] nagy fáradságat számláltattya magokat a haszontalanok közzé, mivel nagy fáradság, atanulás. és akönyv tsinálás.

De hogy ha azért olvas valaki, hogy a henyélést el kerüllye, vagy hogy abban töltse el azt az időt. mely más egyéb foglalatoságitól marad, vagy ha olyan hivatalba vagyon, ²⁵ valaki, mely a tanulásban áll, vagy ha annyi tálentuma vagyon, hogy valamely hasznos munkát adhasson ki, olyankor az igen ditséretes, itéllye el kegyelmed,¹⁴⁶ mitsoda tudatlanság nem volna. avilágon. hogy ha könyvek nem volnának. ? azért el is mondhatni, hogy a könyv, lelke az elmének, nem kell ³⁰ tehát a tanulást haszontalannak tartani. sőt még atáplállya az elmét, nem szollok azokrol a nagy elmékröl, kik ékességi voltanak avilágnak, és az anyaszent egy háznak, hanem azokrol a királyokrol. és császárokrol; kik a leg nagyob

¹⁴⁵ az <al> alat [Törlés tollhiba miatt.]

¹⁴⁶ kegyd,

hadakozásokban is. könyveket irtanak, noha egyéb kötelességeket végben vitték.

De az olyanok, kik ujjokat. pennájokat harapják, midőn valamely fabulákat, haszontalan historiákat tsinálnak. a melyek nem egyébre valok, hanem hogy az időt vesztessek, az 5 olyanok vétkesek, mind a magok resttségekért. mind a melyet okoznak másoknak.

Kérem kegyelmedet¹⁴⁷ mondá angyélika a páternek. ne sajnálja kegyelmed¹⁴⁸ meg halgatni az én gondolatomot is, [35a:] és ennekem meg mondani, hogy mitsoda itélettel 10 vagyon kegyelmed az olyan szerelmesek felől, a mint lehet ő kegyelmeis, mutatván télámonra, akik házrol. házra járnak., ahol valamely gazdag házaságra valot tudhatnak.¹⁴⁹ és őtt tsak a suhajtásban. panaszolkodásban töltik az időt, az illyenek pater uram. nem olyan henyélöké, mint akik meg holt életet 15 élnek, mivel semmi szándékok nincsen, se szorgalmatosságoknak, semmi oka nem lehet.

Az olyanok mondom. akik azért szerelmesek. mert nintsen elméjük egyébre. és nem is mivelnek egyebet, tsak abban áll minden foglalatosságok. abban élnek. és abban is hálnak meg 20 hogy a legyezöt tarttsák. hogy a tsipkét, és a szoknyát ditsérjék, azt kérdem már kegyelmedtől¹⁵⁰ páter uram. követem télámon uramot. hogy ha az illyenek. nem a mi resteink közül valoké.

Abban nem kell kételkedni felelé a páter. mert ugyan is 25 mitsoda életet élnek, ámbár ártatlan volna is, ámbár az olyan férfiak veszedelmesek ne légyenek is, a mint magais mondgya kegyelmed¹⁵¹ hogy az olyanok tsak szokásbol szerelmesek. mind azon által sok időt vesztenek, és vesztetnek el. és ha az

¹⁴⁷ kegydēt

¹⁴⁸ kegyd̄ [g—d-ből javítva.]

¹⁴⁹ tudhatnak. [Első t—k-ből javítva.]

¹⁵⁰ kegydtől

¹⁵¹ kegyd

aszonyok jól gondolkodnának. nem szenvednék őket. ha egyébert nem is, csak a betsületekre való nézve.

Én is akarok kegyelmedtől¹⁵² egyet kérdeni. mondá télámon. **[35b:]** apáternek. mert látom hogy mind egy zászlo alá teszi kegyelmed¹⁵³ azokat, kik el mulatván igazán való hivatalyokot. a haszontalan valóságba foglallyák magokat. hová teszi kegyelmed¹⁵⁴ azokat az egy házi renden lévőket, és szerzeteseket. kik egész életttyeket. a világi dolgokba töltik?

Bezzeg nem vártam ezt mondá angyélika.

10 Hová teszem felelé apáter. oda ahová atöbbbit tettem,¹⁵⁵ még roszab helyre ha volna. mert azon kívül hogy a haszontalan és a tunya élet, rosz,¹⁵⁶ ő benne a nagy botránkoztatás, a fogadás tételekre való nézve.

Gyönyörüség a pátert halgatni. mondá angyélika. mert
15 egyenesen beszél. és felel,

Mert az olyanok. mondá a páter. távul vannak, valamint én is távul lehetek. a szent pál hagyásitol. 2 tim. 4.5. távul vannak attol az élettől a melyet kell élnünk, és a melynek, lelki életnek kellene lenni, a mindenkori elmélkedésben,
20 távul vannak az anyaszent egyház akarattyától. a ki is azt parantsollya. a Conciliumokban. hogy semminémü pap, se diaconus, magát avilági dolgokba ne árttsa. se magára ne válallya a más dolgait, se törvényit. Conc. tolet. can.6.

Szollyaké páter uram. kérdé¹⁵⁷ télámon?

25 Igen is bizvást. mondá apáter. ne titkollya el kegyelmed¹⁵⁸ gondolattyát. **[36a:]**

Hát kegyelmed miért válallya magára a más dolgát kérdé télámon?

¹⁵² kegydtől

¹⁵³ kegyd

¹⁵⁴ kegyd

¹⁵⁵ [Hibás elváltasztás:] tett- tem,

¹⁵⁶ rosz, [Beszúrás;] ő benne a [a—beszúrás.]

¹⁵⁷ kérdé [k—d-ből javítva.]

¹⁵⁸ kegyd

Oh! e már sok mondá az ágybol diánna.

Követem az aszszonyt. felelé apáter. igen helyyesen vagyon. söt meg annál jobb neven veszem, hogy nem hizelkedik, okát is¹⁵⁹ kell adnom mondásomnak. azt mondom tehát most is, tekintvén télámonra, hogy nem kell magamot ártanom a világi dolgokba, ugy hogy abbol magamnak minden napi hivatalt tsinálljak, és hogy el fordullyak attol, a mire tettzet Istennek engemet hini, ugy roszul tselekedném, ha azt tselekedném. 5

De mint hogy, akár mitsoda renden legyünk, a keresztényi életnek. a felebaráti szereteten kell forgani, azért ugyan az a felebaráti szeretet téski nem tsak helylessé, de sött még parantsollya is nekem a mit tselekeszem. ugyan¹⁶⁰ az is parantsollya, hogy mindent el hagyak, s' ide jöjjek. 10

Az aszszony jól tudgya, hogy mi hozot ide. azt is tudgya 15 hogy nem szokásom a világi dolgokban ártani magamot. és hogy nem egyéb ók, hanem tisztán a felebaráti szeretet köteleségéből tselekeszem, nem a magam menttségére mondom ezeket hanem azért hogy a botránkoztatást el vegyem. ha találtam adni, és hogy a dolgot meg mondgyam hogy 20 miben vagyon, magamnak sem tettzik az ilyen, jövés. s' menés. de a felebaráti szeretetre¹⁶¹ kel vigyázni. **[36b:]**

A felebaráti¹⁶² szeretetet halgatom tehát. kegyelmedet is arra intem hogy azt halgassa. minden dologban. tudván azt, hogy az Isten azért adgya azt a jó erkölcsöt, hogy gyözedelmet 25 vehessünk a testen. a mely gyözedelmet. meg is koronáza az égben.

A felebaráti szeretetnek kell tehát munkálodni, mi benünk, ugyan az küldotte ki régenten a remetéket apusztából, és hogy ha az után találkozik valaki olyan közöttünk. aki 30

¹⁵⁹ is <a> kell adnom mondásomnak. azt <m> mondom

¹⁶⁰ ugyan <az> az [Törlés a sor végén.]

¹⁶¹ szeretetre [Íráshiba.]

¹⁶² felebaráti [Ékezethiba.]

valamely indulatból annak meg rontta tisztaságát, vagy ha én magam is meg rontom, jaj annak, és énnekem.

Valaki az ajton zörgetvén, diánna mondá angyélikának hogy nézné meg kitsoda.

- 5 Angyélika azonnal. viszá tére, és mondá. hogy a vatsorának ideje volna. diánna meg marasztván máriánát. együtt vatsorálnak.

Harmadik. Napon. valo beszélgetés.

Hogy a munka, természet szerint,
minden renden lévőket illeti.

- Más nap. mindnyájan esze gyülvén a diánna házában, és egy mást köszöntvén, ki ki le üle. mint hogy nekem kell
10 eszében juttatni apaternek. mondá angyélika, hogy miről volt tegnap a beszéd, a könnyen eszembe jut, hogy mind eddig csak a resttségről beszélgettünk, arról a kegyetlen. de kedves örökös urunkról. a kinek is mind-[37a:]nyáján. valakik itt tanácsi székünkben ülünk, igen engedelmes, és hűséges rabjai
15 voltunk. ki¹⁶³ veszem egyedül apatert akinek is meg kel minket szabadítani. azért kérem is kegyelmedet.¹⁶⁴ hogy kövesse intésit, és siessen kegyelmed¹⁶⁵ minket meg téríteni, mert ihon az aszszonyok. valamely haszontalant várnak ide. a ki is félbe¹⁶⁶ hagyattya a beszédet.

- 20 Én azt tartom. mondá apáter. hogy nintsen semmi. a mit az Isten úgy utálljon. mint a resttséget, mert ha meg tekénttyük teremptsit. meg láttyuk hogy mindenek mozgásban vannak, a teremptsitök rendelése szerint, az ég, aföld. a tenger, afák, a füvek, és az állatok. mind ezek szüntelen valo mozgásban
25 vannak. ez így lévén, meg kellene szégyeletében halni arestnek, látván hogy ezek szüntelen valo mozgásban vannak, és

¹⁶³ ki veszem [*k-v*-ből javítva;] egyedül [Íráshiba.]

¹⁶⁴ kegydēt.

¹⁶⁵ kegyd

¹⁶⁶ félbe [*e-f*ölött törölt ékezet.]

tsak ő marad egyedül veszteg haszontalanul, mint ha a tagjai el volnának száradva, illiké ez, egy olyan emberhez. akit az Isten arra ítelt. hogy veritékével egye kenyerét. valamint szent pál is mondgya, hogy a ki nem akar dolgozni, annak nem kell enni adni, mert *hallyuk hogy némellyek ti közöttetek. 5* *rendeletlenül járnak, semmi dolgot nem tesznek. és olyan dolgokban avattyák magokat, mellyek nem illetik őket, hadgyuk, és kérjük az ilyeneket, a mi urunk Jésus kristusunkra. hogy tsendeséget. munkálodván, egyék tulajdon kenyereket. 2. thess. 3.11.* 10

Páter uram. mondá télámon. úgy tettzik hogy más [37b:] képpen kellene gondolkodni. mert hogy kívánhattya kegyelmed¹⁶⁷ azt, hogy a fő renden lévőök. úgy dolgoznak mint a nap¹⁶⁸ számosok,? 15

Nem az, azen szándékom felelé. apáter, hanem azt akar-nám, hogy a resttséget ne fedeznék el. azal. a fő rendü titulusal. mint ha a fő rendőség. szabadságot adna a henyelés-re, holot még azért kellene leg inkább munkálodni, holot, az uraságban valo létel. mind több okot, mind több modot ad arra. 20

A jó erkölcsnek uttya. munkával jár, és ha az olyan személy, aki valamely hivatalban vagyon., a jóban akarja foglalni a tántumát. és az időt, nem lészen munkásab élet. az övénél. ámbár testi fáradság nélkül dolgozzék is, valamint szent¹⁶⁹ Bernárd mondgya. *sapientiae otia negotia sunt, et quo 25* *otiosior est¹⁷⁰ sapientia, ea exercitior in genere suo, super. Cant. serm. 85. pusillanimitas est, mondgya szent tamás, qua quis ea non attentat. quae suae naturali virtuti sunt Commensuratae, Qui bona dispositione naturae, vel scientia. vel exteriori fortuna recusat uti, ad virtutem. pusillanimus est.* 30

A bizonyos mondá angyélika. hogy sokszor haragszom

¹⁶⁷ kegyd

¹⁶⁸ a nap <nap> számosok,?

¹⁶⁹ szent <szent> Bernárd

¹⁷⁰ est <sapit> sapientia, ea excitior [ex—e-je x-ből(?) javítva.]

belső képpen az olyan férfiakra. kik aszonyi életet élnek, kik olyan elégségesek magokal, mint ha az ország dolgában járnának. én azt tartom, hogy a nem ajó erkölcstől, hanem, az ész fogyatkozásától vagyon. mert ha **[38a:]** magokrol gondol⁵ kodnának. meg kellene halni szégyenletekbe. látván azt, hogy mitsoda, meg vetéssel. vannak mások az ő haszontalan voltokhoz.

De hogy szól angyélika. az aszszonyokrol. mondá télámon.

Miért ne szollanék. felelé angyélika. nem mind egyé mikor¹⁰ az olyan férfiakrol szollok., a kik nem jobbak az aszszonyoknál. holot nékik jobbaknak kellene lenni, és igy az aszszonyokrol is szollok.

De követem az aszszonyokat. mint hogy már magunkrol is kell szollanom, lehetetlen nem nevetni. mikor a mi aszszonyainknak lágyságokat,¹⁷¹ és meg mozdulhatatlanságokat látom, regel, két, három oraig egy széken meg nem mozdulnak. valamint a kö bálványok. mikor az aszony fejét fel tsinálom, és magát fel öltöztetem., ugy tettzik mint ha kö farago volnék.¹⁷² a ki hol egy képen. hol más¹⁷³ képen forgattya a kö²⁰ képet, hanem tsak a külömbözés vagyon közöttök. hogy a mi tsont képeink beszélnek, és minket haragal pirongatnak.

Az is mulattság nekem, mikor olyan aszszonyokat látok, a kik soha sem járnak, a kik soha husz lépésnre sem mennének a templomba; hogy ha hintoban nem tennék őket, midön²⁵ pedig viszá térnek, azt mondhatnák, hogy valamely nagy utrol jönnek viszá, olyan fáradton vontattyák fel magokat **[38b:]** agráditson, az után, alig vagyon anyi erejek. hogy a szájokban tegyék a falatot. és ha kérdik töllök asztalnál. az aszszonynak tettziké hogy ebből az ételből adgyak.¹⁷⁴ azt³⁰ felelik nagy kényesen. magam sem tudom ha ehetnémé.

¹⁷¹ lágyságokat, <látom, > és meg mozdulhatatlanságokat látom,

¹⁷² volnék. [o—é-ből javítva.]

¹⁷³ más <m> képen

¹⁷⁴ adgyak. [d—g-ből javítva;] az felelik [Elírás.]

Diánna ezért egy kevesé meg neheztelvén mondá., angyéli-
ka, egy kevesé többet mondasz, mint sem a mint kellene.

A valo felelé angyélika, de mint hogy¹⁷⁵ a férfiakrol
szóllunk. magunkot sem kell el felejteni.

A bizonyos hogy vannak olyanok. akik magokon éppen ⁵
nem tudnak segíteni, valamint történék. egy iffiu fejdele-
mel., a ki sétálni menvén. az eső kezdet esni, és panaszolkodni
kezde a gondviselőjének, hogy az eső a szájában esik, e felelé
néki, hogy fogja bé. a száját, és nem esik belé.

Nem tudom ha végbe vitteé azt a nagy fáradságot, de mint ¹⁰
hogy egy néhány vers jutot eszemben. egy bizonyos restről,
lehetetlen hogy el ne mondgyam.

Mátyásnak nints egyéb dolga,
Hortyog, ásít el nyujtozva, 15
Karját igen ki nem nyujtja,
Ha tsak a pohárt nem hajtja,
oly rest, hogy ha észre venné
Magával azt el hitetné,
Hogy álmában ő dolgozot. 20
Valamiben fáradozot. [39a:]
Hidd el talám nem alunnék,
kételen ha, le fekünnék

A mi aszszonyaink hasonló állapotban vannak, de tsak ²⁵
lassan kel beszélénem,¹⁷⁶ mert ismét meg pirongatnak, mikor
le fektettyük őket, mint ha el temetnök, ugy tettzik mint ha se
karjok, se lábok nem volna. nem is egy szers mind, hanem
darabonként kell le fektetni őket, mikor egy lábokot jól el
helyheztettük, a másikat is oda kel tenni, ha a bal kezek. jó ³⁰
helyt vannak. a jobb kezekről is kell gondolkodni, a fejek
most igen fent vagyon. mászor meg igen alat vagyon. e, mind

¹⁷⁵ hogy [Beszúrás világosabb tintával.]

¹⁷⁶ beszélénem, [ne-m-ből javítva.]

a fejekben lévő gondolatoktól függ, a mellyek is, hol fent, hol
alat vannak, és a midön ennek a temetésnek vége vagon. azt
kérdik töllünk. jól fekszemé?

Ezen mindnyájan nevetni kezdének, de angyélika. ismét
5 mondá, mit mond kegyelmetek az olyan aszony felöl. a ki
mihent asztaltol fel kél, egy székbe ül. és haragszik ha¹⁷⁷
valaki körülötte jár, ugy anyira. hogy a minap egyik a
leányok közül a házban talált menni tsak a lába hegyén, még
is¹⁷⁸ az aszszonya nagy haragal monda néki, mit járkálsz it
10 fudáza, a gyomrom emésztésit meg háborítottod.

Hát hogy ne lehetne neheztelni az olyan férfiura mondá
télámon, a ki jó. és fris egésségü, de még is, mikor le fekszik.
két oráig kel néki a talpát dörgölni meleg ruhával, hogy [39b:]
el aludgyék.

15 De mit mond kegyelmed az olyan aszony felöl. kérdé
angyélika, mint a kinél voltam a minap, tudtára adák hogy¹⁷⁹
egy grofné akarna latogatására jöni, arra nagy sopánkodva.
fel kiálta. oh! micsoda nagy alkalmatlanság ez, ilona, ad ide a
vállamot, oh! mert. leg aláb, két oráig válban kel lennem,

20 Még etsak semmi, de mitsoda szenvedést nem okoz mások-
nak. az ilyen rest lágyság. mert szánakodásal nézem, mikor
az olyan aszony atüz mellet, a hátát atüznak fordittya, és a
magának ketsegtető gyengesége miát., a fejét is alig birja, a
tüz mellöl is tavulab nem ülhet. hanem a szolgálójának
25 mondgya. panna. ály hátam megé, és tarttsad a fejemet, a
szegény leánynak ótt kel állani, mind addig valamég az
aszszony el nem unya egy¹⁸⁰ helybe ülni, a kementze pedig
füstöl, a hátát a tűz süti, hogy egy¹⁸¹ képpen, hol más képen
oltalmazná magát szegény, ha lehetne, hogy elevenen meg ne

¹⁷⁷ ha [h—beszúrás.]

¹⁷⁸ is [Beszúrás.]

¹⁷⁹ hogy <hogy> egy [Törlés a sor elején.]

¹⁸⁰ egy [g—l-ből javítva.] helybe ülni,

¹⁸¹ egy <fel> képpen,

sütnék. mint ha az égetésre ítéltetet volna a szegény leány. az aszonya tunyaságáért.

E mind nem jó, felelé apáter, de azon nem kel tsudálkozni. mert aresttségnek, és a restnek, olyan tulajdonsága vagon. hogy tsak magát szereti, és azt gondollya. hogy az egész 5 emberi nemzet, és az egész természet, tsak ő érette teremtetett, és mint hogy ez ellenkezik, a felebaráti szeretettel, azért számot is ád amás világon, a kegyetlenségért, a melyel vagon másokhoz.

Nem mondom. hogy szolgát ne kellesék tartani, sött még 10 [40a:] a jó, mivel sok szegény legény a nélkül nyomoruságba volna.

Azt sem mondom. hogy ne kellesék magát szolgáltatni a szolgálával, és szolgálóval, mivel még a szükséges. ne hogy hejában töltsék az időt, a melyért is sok rendeletlenség 15 szívárkozik egy házhoz.

Hanem azt mondom, hogy a vétek. midön olyan dologban szolgáltattyák magokat. a mely őket tunyaságban. és a resttségben tarttya, azal nagy rövidséget tselekesznek. ha olyat tselekedtetnek vélek. a melyet magok is végben vihetnék, 20 mert azon idő alat. hasznos és jó dolgot tselekedhetnének, a mely Isten előtt, nékik hasznosok lehetnének.

ÉN azt magam tudom. mondá mariánna, hogy mennyit kel szenvedni, mikor valamely restel vagon dolga az embernek. mert nekem is bizonyos emberel holmi szám vetésem volna. 25 de soha végben nem vihetem, mindenkor tsak holnapra halogat, és vagon már két esztendeje hogy azt a holnapot várom. holot nem hiszem hogy napjában két órát dolgoznék, én azonban eleget szenvedek. mert adolog tsak halad, és ha valamelyikünk meg találna halni. a familia igen nagy kárban 30 maradna.

Azt könnyü meg látni, hogy mitsoda. nyomoruságot okoz aresttség. mondá apáter.

Nékünk is itt a háznál hasonlo bajunk vagon mon[40b:]dá 35 angyélika.

Mert ihon az aszony, mutatván diánnára, már régen holmi

nemességrol valo leveleket adot egy notáriusnak hogy le írja, imár huszor is küldöt hozája., de ki nem vajhattya kezéből, és mint hogy olyan ember a ki nem gondol semmivel félő hogy talám vagy el vesztette. vagy valaki a háznál el szaggatta, valamint történék a minap egy uri aszonymak. a ki is meg akarván melegíteni a fodoritto¹⁸² vasat. nagy summa pénzről valo ados levélel gyujtá meg atüzet. a melyet az ura ejtette volt ki a zebéből, az után. azal menté magát, nem gondolta hogy a levél derék állapot legyen. mert rutul volt írva.

¹⁰ Én is üsmerek¹⁸³ olyan embert mondá télámon. aki már régen perlekedik, és mely pernek nem láthatom végit, mindenkor azon panaszkodik, hogy a ki magára vállalta a perét, az igen emberséges ember, de a munkát kerüli.

Hát még az olyanok, mondá angyélika. kik orát adnak egy másnak, hogy valamely dologrol végezenek, mikor eszembe jut, mindenkor kel nevetnem, mert a minap két uri embernek nagy dolga lévén egy másal, az egyik mindenkor azon sürgette a másikat, hogy adgyon valamely orát annak el végezésére, végtire meg egyezének. hogy együt ebédelvén, az után el végezék adolgokot. az, akinek házánál ebédelének. semmit úgy nem szeretet, mint atesti nyugodalmat. a másika pedig kövér, és koros béli ember volt. az [41a:] ebédet hogy el végezék, ez az utolso. mindgyárt. a dologrol kezde beszélleni, a gazda. egy kevéssé halgatvan a másikat az ásitás el nyomá. az után a szunnyadás, és az álom. a másik. a kövér volt. látta hogy a gazda el alut. hogy időt ne veszesen. el hagyá a beszédet, és emberségtől viseltetvén, nem akará fel költeni, de nem tudván mit tenni ő is el aluvék, nó már mind a ketten alusznak. de úgy aluttak. hogy egyik sem ébredet fel estig.

³⁰ Azok kik a külső házakban. voltak, tsudálták hogy olyan sokáig maradnának együt, de azt is gondolták hogy nagy dologrol volna beszélgetések. azért¹⁸⁴ nem mérének hozájok

¹⁸² fodoritto <f> vasat.

¹⁸³ üsmerek [s—utólagos beírás.]

¹⁸⁴ azért <m> nem mérének

bé menni. az idő pedig bé setétedvén. az inas gyertyát vitt a házban. de mindenikét nagy tsendeségbe találá. egyik egy felé. a másik, más felé hajtván a fejét., a világosság. és az ajtó zörgése. fel ébresztvén őket, nem tudák hogy hol volnának, végtire az álom ki menvén szemekből, más időre halaszták ⁵ adolgot.

Angyélika. mondá nevetve télámon. te mindenkor félbe hagyatod a páterel beszédét:

Követem kegyelmedet. felelé apater. azt jól tselekeszi, látom is hogy letzkét adhatna nekünk arol. amiről beszélgetünk. ¹⁰

A meg lehetne felelé angyélika, ha sokaig tanultam volna ^a¹⁸⁵ kegyelmed iskolájában. **[41b:]**

Itt a vatsorának ideje lévén. a beszélgetést is félbe hagyák.

Negyedik¹⁸⁶ napon valo beszélgetes.

Hogy¹⁸⁷ miképpen. lehessen a resttséget el hagyni.

Más nap az egész társaság a diánna házában gyűlvén, ki ki ¹⁵ maga helyére üle, és mondá télámon a páternek.

Eddig azt mutatta meg kegyelmed¹⁸⁸ nekünk, hogy mitsoda rendeletlenségeket okoz aresttség, már ezután azt mutassa meg kegyelmed.¹⁸⁹ hogy mi formában lehetne azt meg orvosolni. és hogy miképpen lehessen attól el távozni. ²⁰

Én doktor nem vagyok mondá angyélika. de még is ha akarja. kegyelmed.¹⁹⁰ igen jó tanátsot adhatok kegyelmednek¹⁹¹

¹⁸⁵ a <kegyd> kegyelmed [*kegyelmed*—keresztrel jelölt beírás a törlés alá, lap alján; nem Mikes keze írása; egyik betű sem felel meg az ő írásmódjának. Vö. Alább a 405.sz.jegyz. is.]

¹⁸⁶ Negyedik [*N*—megkezdett *H*-ból javítva.]

¹⁸⁷ <Hog> Hogy [*Azért* törölte, mert kevés szóközt hagyott.]

¹⁸⁸ kegyd

¹⁸⁹ kegyed.

¹⁹⁰ kegyd.

¹⁹¹ kegyd̃k

Oh! angyélika, felelé télámon. kerlek. had legyen az a kötelességem hozád.

Én egyebet nem mondok. mondá angyélika, hanem a mit Salamon mond a példa beszédekbe. eredgy oh rest. a hangyá-hoz,¹⁹² visgáld meg annak tselekedetit. és tanuly tölle okos lenni, ő nékie¹⁹³ nintsen. se feje, se ura, se fejedlme, mind azáltal. gyüjt aratáskor. eledelre valot.

Ezt jól mondod angyélika. mondá télámon, de hagyad beszélleni magát a doktort [42a:]

¹⁰ Én tellyeségel a nem vagyok. mondá apáter. de hogy kegyelmednek¹⁹⁴ kedvit tölttsem, ki nyilatkoztatom gondolatimot ez iránt.

Még eleinte mondtam vala kegyelmednek.¹⁹⁵ hogy resttség a magunkhoz való szeretetnek leánya, annál is inkább elmondhattuk leányának. mert minden modon azon igyekezik, hogy attyának, hasznát, gyönyörüségit. és alkalmatosságát kereshesse, de mint hogy a magunkhoz való szeretetet meg nem győzhettyük másképpen, ha tsak meg nem szegjük mindenben kívánságát, a resttséget sem lehet más képpen ²⁰ meg győzni, ha tsak hasonló képpen nem bannak véle, egy szoval, hogy meg lehessen győzni a resttséget. mindenkor ellenkezőt kell azzal tselekedni. a mit mi nékünk joval,

De sokáig nem kell ez iránt végezni.. mert leg kisebb halogatás is meg gyengittené az akaratot. a testnek pedig ha ²⁵ leg kisebb halogatást engednek. az elmét meg birja, azért soha leg kisebb időre sem kell halasztani, midőn valami jót akarunk¹⁹⁶ tselekedni.

De mint hogy avégezésbe. és avégben vitelbe. az értelemhez kel folyamodni, azért az értelem is szab arra rendet. hogy ³⁰ mi képpen lehesen okosan végezni, helyesen. és ditséretesen.

¹⁹² hangyá<k>hoz,

¹⁹³ nékie [e—fölött törölt ékezet.]

¹⁹⁴ kegydk.

¹⁹⁵ kegydk.

¹⁹⁶ akarunk [Szóvégi k—utólagos beírás.]

azt végben is vinni, mint hogy pedig az időtől füg annak leg fővebb rendi, azért is mondgya demosthénés, hogy az időre igen kel vigyázni, és hogy igen szükséges valamely dologrol végezni, vagy azt végben vinni, bizonyos idő elöt, vagy [42b:] utánna.

Két féle dolgot kel pediglen el kerülni, mert ha egy felöl a resttség. meg gyengitti a végezést, és avégben valo vitelt. más felöl a hirtelenség. az időt el ronttya, mint hogy ezek ellenkeznek az értelemel, azért is nevezik értetlenségnek., a mely nem egyéböl áll, hanem avakságbol, a halogatásbol. és a hirtelenkedésből, az első fogyatkozás, a jó helyet, rosztat választat mi velünk, a második, el mulatattya a módót, az alkalmatosságot. és az időt, a mely helyes volt, és a mely többé viszá nem jö. a harmadika, meg elözteti velünk az alkalmatosságot. és az időt. amely nintsen az ember hatalmában.

Hogy ha tehát az idő meg nem engedi hogy valamely dologhoz fogjunk. haszontalan volna arrol végezni, az értetlenség volna, a dolgot nem hogy eléb vinné. de sött el rontaná.

Ha pedig adolog ugy kívánnya. hogy serénységgel vigyünk valamit végben. akor együgyüség, és resttség volna azt halogatni. mivel az ilyen halogatás, leg gyakortáb, a restes lassuságtol vagyon., a mely ollyankor kezdet velünk adologhoz. a midön már se idő, se alkalmatosság arra nintsen, a *készületben tölttyük el az időt*, mondá demosthénés, az athénásbélieknek. *arra nem vigyázunk hogy az idő nem várja, a mi resttségünknek alkalmatoságát, ahe[43a:]jában valo halogatásban tölttyük azt az időt mely szükséges a munkára, és a munkára¹⁹⁷ valo időt. a beszédben tölttyük.* tacit. 3 hist. ezt láttyuk némely hig, és lágy elmékbe. akik semmihez nem foghatnak., akár mely hasznot lássanak is a dologban. a melyhez kellene fogniok. de a baj, a melyet abban sajditanak, el ijeszti őket a végben valo viteltől. erre valo nézve nem

¹⁹⁷ munkára [n—fölätt törölt ékezet; a tacitusi idézet lapkezdet utáni részének aláhúzása a kéziratban elmaradt.]

tudgyak mire szanni magokat, keresvén szüntelen valamely tisztességes menttséget, sött még ha minden¹⁹⁸ fáradság nélkül, és tsak¹⁹⁹ az akarattal végben vihetnék is. mind azon által. az akarat is nehéz és alkalmatlan volna nékik. olyanok lévén.
5 mint a nyirkas papiros. vagy mint az árnyék ora, a mely noha szolgál valamire, de ő maga semmit nem tsinál. nem is kell tsudálni ha minden el vész, és semmivé lesz, a kezek közöt.

Én erre valamit mondanék monda angyélika. ha az aszszonytól nem félnék. tekintvén diánnára, mert aszony két
10 hintos lovat akarván el adni. elegendöt is ígértének érettek. de addig halogatá. hogy két annyit meg ettenek, mint a menyit adtanak érettek.

Ez igen jól vagyon mondva, felelé a páter. így is szoktak nyerni a halogatok.

15 Térjünk ismét viszá az elébbeni. mondásunkra, és vegyük azt mélyen az elménkbe. hogy ha restnek kell lenni a **[43b:]** rosz tselekedetre. és hogy ha meg kell győzni, erős és hathatos elmélkedésekel. arosz hajlandóságokat, a melyekre visznek, terjeszük magunk²⁰⁰ eleiben. egy felöl, atilalmat. mellyet az
20 Isten tett minékünk, aki igasságot téssen leg kisebb vétünk-ről²⁰¹ is. meg gondolván más felöl, aköteleséget, a melyel tartozunk jót tselekedni, a mi különös hasznunkra valo nézve, mivel ha jót tselekeszünk. meg is jutalmaztatunk az örökké valo étellel, és ditsöségel. meg gondolván végtire, hogy
25 mitsoda igasságtalan valo dolog, meg bántani azt a jó Istent. aki minden nap anyi jokkal, és kegyelmeségekel tölt bé minket, hogy ha szükséges mondám. restnek lenni, a rosz tselekedetre, ellenben gyorsnak kell lenni ajóra, és azt minden halogatás nélkül. meg győzvén mind azt, a mi attol el
30 fordithatna.

Példának okaért, aresttség az agyban tartoztat minket, azt

¹⁹⁸ min [Sorvégi elválasztás után nem folytatva.]

¹⁹⁹ tsak [s (hosszú) javítva a-ból?]

²⁰⁰ magunk «eleiben-egy» eleiben. egy felöl,

²⁰¹ vét«kem»künkrol [Törlés a sor elején.]

adván előnkben, hogy még nem kel fel kelni, mivel még egy oránk, vagy fél oránk vagyon. és hogy, még misére el lehet menni, ajó rend pedig arra sürget, hogy szégyen az életnek leg job részit az ágyba tölteni, ót ugy forogni. mondgya az irás, valamint az ajto a sarkában, sicut ostium vertitur in cardine suo. ita piger in lectulo suo. prov 26. fel kel. tehát kelni idejében. még előb, mint sem a fel kelés-[44a:]röl gondolkodnánk. 5

Nem kel azért semmit is halogatni. és így mondani. holnap azt végben viszem, holnap oda el megyek. vagy mászorra halasztom. mert ez, a resttségtől jö. értem mind azon által, a jó és ditséretes tselekedeteket. és a mellyek rajtunk állanak. 10

A mint is hogy, meg lehet különböztetni azokat a dolgokat, melyek töllünk fügnek. azoktól, a mellyek nem fügnek, és a mint meg mondottuk, az időnek kell el rendelni mind ezeket. hogy ha olyan dologrol végezünk, a melyek nem fügnek mi rajtunk, az időtől kel várni, hogy azokat el készittse, ne hogy hirtelenségel. bányunk azokkal, de ha azok adolgok rajtunk állanak, és azokra, mind a magunk hivatallya, mind az idő kötelez, akor azokat, minden halogatás nélkül végbe kel vinni, hogy ne essünk abban ahalogato resttségben, nem is szükséges ajó tselekedetekről, sokáig végezni, azt könnyü meg látni, hogy mitsoda. jó tselekedetet kel végben vinni, és hogy mitsoda roszat kell el kerülni. 15 20

De hogy lehessen azt a jó tselekedetet meg üsmérni kérdé télamon? 25

Hogy lehessen, felelé apáter, tsak avallást kel tudni, mivel az előnkbe adgya a jót melyet kel tselekedni, és a roszat, melyet el kel kerülni, meg mutattya a jó erkölcsököt, és a vétkeket, a jó, és a rosz tselekedeteket, és azokat a tselekedeteket, a mellyekért meg mondgyák ezeket abol-[44b:]dog szokot, jövetek el én atyámnak áldotai, mert éheztem, és ennem adtatok. &. és azokat a tselekedeteket, a melyekért meg mondgyák, ezeket az örökké siralomra valo rettentő szokot, mennyetek el töllem. átkozottak. mert éheztem. és ennem nem adtatok. &. egy szoival tsak valamely keveset 30 35

tudgyunk is a vallásba, meg tudhattyuk, hogy mit kellesék tselekedni, és mit nem, azüdvességért.

De még is páter uram kérdé télámon. mellyek azok tselekedetek. mert énnekem,²⁰² nintsen mindenkor idöm
5 arra, hogy a predikatióra el mehessek.

Oh! ki hinné azt el. monda angyélika. a hejában valósággra. pedig elég ideje vagyon.

Az is valo felelé apater. de ha elé kezdem kegyelmednek²⁰³ mondani, majd azt fogja kegyelmed mondani. hogy prédikáti-
10 ot tsinálok kegyelmednek.

Nem, nem páter uram felelé télámon. mert szeretem, hogy kegyelmed²⁰⁴ igazán ki mondgya adolgot., azt mondgyák nekünk mindenkor, hogy keresztényi életet kel élni, és hogy
15 arra a végre nem tsak keresztényi tselekedeteket, kel tenni, hanem még a hitnek. reménségnek, és a szeretetnek tselekedetit is, én pedig soha sem tudtam még, hogy mitsoda tselekedetek ezek.

Ha nem mondaná is el hinném, mondá erre tsak lassan angyélika.

20 Az Isten ne adgya hogy más képpen beszéllyék, mondá apáter, hanem igasságál, fő képpen midön a vallásrol **[45a:]** vagyon a szó. az igasság mint hogy mindenüt egy, egy féle dolgot is kell velünk mondatni. azon is igyekezem, hogy semmit ne mondgyak magamtol. de mint hogy kegyelmed²⁰⁵ a
25 hitről. reménségről, és a szeretetről szól, talám nem is gondolta kegyelmed,²⁰⁶ hogy olyan dolgot hozon elő. a mely magában foglallyá az egész vallást.

Hogy pedig a természeten kezdgyem el, arra²⁰⁷ reá kel vigyázni, hogy tsak ateremtetet dolgokból meg üsmérhettgyük

²⁰² énnekem, <m> nintsen mindenkor

²⁰³ kegyd̃k

²⁰⁴ kegyd

²⁰⁵ kegyd

²⁰⁶ kegyd,

²⁰⁷ arra <re> reá [Törlés a sor végén tollhiba miatt.]

azt, a mi nem teremtetet, tudni illik az Istent, mivel mind azok amiket látunk. magokat nem teremtették, hanem kezdeteknek kel lenni. azért azok olyanra vezetnek minket; a mi nem teremtetet, és így fellyeb fellyeb menvén. tsak aközönseges értelem is meg üsmérteti velünk. hogy vagyon olyan meg foghatatlan dolog, a melyet mi nem láthatunk, aki is ura lévén mindeneknek, mindeneket teremtett, rendel. éltet, vezérel, és meg tart. és a nem más hanem az Isten.

Az egész természet hirdeti nekünk ezt az igazságot, sőt még a mi magunk vakságát is hogy úgy mondgyam meg mutattya nekünk, mert semmi jobban meg nem üsmérteti azt velünk, hogy mástól függünk, mint a hogy, testünk, és lelkünk lévén, mindeneket látunk azok által, és ök önnön magokat nem láttyák, **[45b:]**

A midön tehát, az Istent, mindenek. és mi magunk²⁰⁸ kezdőjének, és meg tartojának üsmérjük, akoron. egy szers mind, meg is üsmérjük az ö jóságát. böltseségét. örökké valóságát, és az ö hatalmát. ebből következik hogy ez az elmélkedő üsmerettség, a munkálkodo üsmerettségre vezet. tudni illik, az Isteni szeretetre. tiszteletre, szolgálatra, és az ö néki valo engedelmeségre.

Illyen képen természet szerént is lehet gondolkodni, de hogy jobban el hitessük magunkal ezt az igazságot, a mellyen áll boldogságunk, az Irások is azt ki nyilatkoztatták, a tráditiok meg bizonyították, és véghetetlen tsudák meg petsélték.

Ez az igazság, egy szers mind bizonyásgot is téssen ez élet után. az örökké valo életről. és annál is bizonyosab az öbizonyosága, hogy az Isten, mind maga, mind pedig a fia által tett nekünk arról ígérített, és hogy az a fiu, azért lett emberré. hogy azt az örök életet el nyerhessük, meg mutatván az utat. a melyen kell járnunk. és eröt is ad arra az jó tselekedetre, a melyel el érhessük. azt az örök boldogságot.

²⁰⁸ magunk <me> kezdőjének, és meg tartojának üsmér-<k>jük,

erre a végre jött el tehát ez az Isteni mester e világra. és nem tsak azért, hogy meg mutassa. ádá*m* esetitől fogvást, a természetnek véte*kben*,²⁰⁹ és meg romlásban valo létét, a mely természet tsak arosz[46a:]ra hajlando, valamint ezt⁵ tapasztallyuk, hanem azért is jött el, hogy minket attol meg szabadittson. az ő mindenható kegyelme által, és hogy az attyával meg békéltessen halála²¹⁰ által.

Ennek akegyelemnek hathatosági tsudálatosak, és ez a tudomány oly bölcs, oly szent, és oly tsudálatosan prédikáltat¹⁰ tot, hogy nyilvánágon. ki tettik, hogy Isten fiának kellett annak. lenni. aki azt prédikálotta, és fel állította, az is bizonyos hogy a szent Lélek, a kivel egy az Atya, és a fiu, önti azt szívünkbe. ugyan az a szent háromság aki egy Isten. int minket arra. hogy annál is inkább engedelmesebbek. és hivek¹⁵ legyünk az Isten fiához. és az ő törvényéhez. mivel nem tsak a, hogy hatalma vagyon nekünk parantsolni, és hogy, a mit parantsol. a szent, és bölcs, mert ugyan azon törvény, magától aböltseségtől. és az Isten igéjétől szarmazik, de még erőt is ad annak végben vitelére, a mit parantsol. ugy hogy²⁰ nem várhatunk üdvességet más képpen. hanem ő benne. és ő általa, mivel ő az út, az igazság, és az élet.

Ezekre jött el minket tanittani. egy társaságot tsinálván, mind azokbol, a kik ő benne hittenek, a melyből is áll. az ő anyaszent egy háza, a melynek ő afeje, és a melynek hagyá²⁵ igazságát, lelkét, testét, és²¹¹ hatalmát, a szentsége*kben* lévő. malasztí, ki osztogattatására. erre valo nézve [46b:] véle vagyon, és véle is léssen valóságosan. valamint azt meg ígérte, világ végezetig.

El hitetvén tehát azt velünk, mind az okosság. mind a³⁰ kegyelem,. mind aszent lélek, hogy egy Isten vagyon., azt mi

²⁰⁹ véte*kben*, «valo létét,» és meg romlásban valo létét,

²¹⁰ halála [Szóvégi a—fö*l*ött törö*l*t ékezet.]

²¹¹ és [Beszúrás.]

hiszük, és látván. hogy mely méltó a szeretetre; és mely igen szeret minket., mi is szerettyük ötet, meg ígérte nekünk az örök életet. ha parantsolatit meg tarttyuk. azért azt reméllyük, tudván, hogy végben viheti nagy hatalmából; amit akar jóságából. ezeket nevezik tehát, hitnek. reménségeknak, és szeretetnek, ezek olyan három jó erkölcsök. amelyek együvé vannak foglalva. 5

De az élet után, ahitnek, és a²¹² reménségnek., vége lészen, és tsak a szeretet marad meg örökké, mivel hogy ez is leg nagyob²¹³ ahárom között. 10

Erről a szeretetről szabot tehát akristus nekünk rendet. azért hogy meg tudhassuk. miképpen kellessék. szeretni, ugyan ezért is. minek utánna elönkbe adta volna az Istennek. két parantsolatit, hogy ötet szeressük, tellyes szivünköl, lelkünköl, és elménköl. az az. hogy inkább, mint sem magunkot., és felebarátunkat, mint magunkat,²¹⁴ utánna teszi, hogy ez a második parantsolat. hasonló az elsőhöz, és hogy ebben akét parantsolatba. foglaltatnak ajövendölések. és atörvény. meg akarván pedig mutatni,. hogy a szeretetnek. nem kell henyélőnek lenni. azért azt mondgya másut. hogy aki ötet szereti, a meg is tarttya az ö parantsolatit. [47a:] valamint hogy öis meg tartotta. az ö Attyának parantsolatit. és az ö szeretetiben maradot, ebből azt tanulhattyuk. hogy nem elég. tsak. a rosztol el távozni. hanem még jót is kell tselekedni. 15 20 25

Azt nem mondhatni. hogy midön. azIstennek nagyságárol. elmélkedünk. és az ö tsudálatos voltát imádgjuk. midön azt visgállyuk., hogy minden az ö akarattyá, és rendelése szerént történik, és hogy ö minden helyeken. és tselekedetinken jelen vagyon. azt nem mondhatni mondám. hogy mikor a lelket ilyen belső elmélkedésekkel táplállyuk, hogy mind ezek. ne legyenek tselekedetek., mivel az imádások, imádságok, fo- 30

²¹² és a [Beszúrások.]

²¹³ na nagyob [Sorvégen és új sor elején.] ahárom [á—o-ból javítva.]

²¹⁴ magunkat, [magunkot-ból javítva az o betű átírásával.]

hászcodások; az elme maga meg alázása, a léleknek tselekedeti, de ezek a tselekedetek, alélékben maradnak, és ezért is nevezik, a hit, szeretet, reménség, és imádás tselekedetinek, ebből áll a belső élet, és az elmélkedő élet.

⁵ De mint hogy az embernek. akülső tselekedeti mutattják meg a belsöket., ugyan azért. jovallya is nekünk azokat a kristus, mindenek felet. azt is akarja. hogy a jó tselekedetekkel mutassuk meg azt a szeretetet, a melyel szerettyük az Istent, és a felebarátot. ezt nevezik munkálodo életnek.
¹⁰ ugyan tsak erről is vagyon. a mi beszélgetésünk.

Ezek olyan szükségesek avalláshoz, hogy ezen tselekedetektől ítétetünk meg, mert ugyan²¹⁵ ezek is bi-[47b:]zonyitták meg, hogy ha valóságál szerettyüké az Istent, vagy nem, ugyan azért is a mi urunk., az ítéletkor nem fogja azt
¹⁵ mondani, jövetek én Atyámnak áldotai, mert tellyes szivetekből szerettétek ötet. hanem azt fogja mondani, mert éheztem, és ennem adtatok, bizonyáságot tévén, nem tsak a szeretetről. hanem még a szeretetbéli tselekedetről is, szent pál sem külömbözteti meg, a tselekedetet a szeretettől, sött még
²⁰ abban tarttya a szeretetet. mondván. aki szereti az ö felebaráttyát. végben viszi aparantsolatot. mert ezek aparantsolati az Istennek. ne tégy paráznaságot, ne öly, ne lopj, ne tégy hamis tanu bizonyáságot. ne kívánnyad a más jóságát. és több efféle mind ezek ebben aparantsolatba foglaltatnak, szeressed fele
²⁵ barátodot mint önnön magadot, mivel a felebaráthoz valo szeretet, nem szenvedí hogy néki valamely rosztat tselekedgyenek. és így a szeretet, a törvénynek, bé tellyesítése. rom.13.8.9.10.

Ebből láttya már kegyelmed.²¹⁶ hogy a szeretett tselekedtetí azt mivelünk, a mit felebarátunkért tselekeszünk, a mint a kristus mondgya. és szent pál szerént, ugyan azon szeretet nem engedi, hogy néki valamely rosztat tselekedgyünk, követ-

²¹⁵ ugyan <ez><ez> ezek [Törlések tollhiba miatt.]

²¹⁶ kegyd.

ni kel tehát azt a szeretetet, és ennek okáért, ezt mindenkor az eszünkbe tarttsuk, hogy másokat úgy bánnyunk. valamint akarjuk. hogy mások bánnyanak velünk, és másokat azt ne tselekedgyük, a mit nem akarnok. hogy mások tselekednének velünk,

5

A tehát bizonyos. hogy a vallás aszereteten áll. [48a:] és a szeretet. a jó tselekedetekben. hogy az Isten némely dolgokat. csak azért tilt, mert ellenkeznek a szeretet tisztaságával. és némelyeket azért parantsollya tselekedni. mert azok nélkül aszeretet nem lehet.

10

Hogy ha pedig kegyelmed azt akarja meg tudni, mondá télámonnak, hogy mellyik arosz. melyet el kel kerülni, és ajó, melyet kell tselekedni. csak azt tekintse meg kegyelmed. hogy mit mond atiz parantsolat; és az anyaszent egy ház parantsolattya. kerüllye el kegyelmed²¹⁷ a roszt. és kövesse az irgalmaságnak tselekedetét, valamint akristus hagyja kegyelmednek,²¹⁸ és hogy rövideden meg mondgyam. halgassa kegyelmed²¹⁹ szent pált. atesti tselekedeteket el kell hagyni, és a lelki tselekedeteket kell követni. gal.5. egy szoval hogy el végezem beszédemet a mely felettéb is hoszu volt. csak azt mondom. meg kell arról emlékezni, hogy meg kellett kegyelmednek²²⁰ halni. a kegyelmed²²¹ tselekedetét, vagy meg büntetik., vagy meg jutalmaztattyák, ezt eszében tartván. nem fog kegyelmed²²² vétkezni. in omnibus operibus tuis. memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis. eccl.

15

20

25

Ezt már meg értettem mondá télámon. de mire kel adni magamot, már meg mutatta kegyelmed.²²³ ajó, és arosz erkölcsöt, azt is tessék kegyelmednek.²²⁴ meg mutatni. hogy

²¹⁷ kegyel̃d

²¹⁸ kegyd̃k,

²¹⁹ kegyeld

²²⁰ kegyed̃k

²²¹ kegyel̃d

²²² kegyd

²²³ kegyd.

²²⁴ kegyd̃k.

mitsoda foglalatosságot kel magamnak adni, hogy a kegyelmed kívánsága. szerént, munkálodo.²²⁵ és tisztességes lehessen, mert a kegyelmed²²⁶ tanitá-[48b:]sa, kezd nekem tettzeni.

- ⁵ Igen nehéz volna, felelé apáter, minden féle személynek. le irni életének modgyát, azért, kinek, kinek. kell. magának rendet szabni. vizsgállya meg elsöben, ki ki amaga állapottyát. és mitsoda rendbe vagyon. hogy ha függé valakitöl vagy nem füg, hogy ha gazdagé, vagy szegény. ez azután. szükséges,
¹⁰ hogy a szerént igazgassa a maga tselekedetit; a mely. vagy a jó erkölcsöt illeti,. vagy a rendet, és ahivatalt. a melybe Isten tette. a jó erkölcsnek tselekedetiben. vannak bizonyos dolgok. a mellyek némelyekhez illenek. másokhoz pedig nem illenek.

- ¹⁵ Valamint hogy a mi rendünkhöz kell alkalmaztatni az üdvéségre valo tselekedeteket, ugy atöb tselekedetinket is. a rendünkhöz kell fordítani,²²⁷ és azokban azután szorgalmatosan el járni, mert a mint már meg mondtuk, senki evilágon ment nem lehet valamely dologtól. és hogy az Isten, meg
²⁰ kívánnya tölünk, a mi rendünkhöz illendő dolgot.

- Hogy ha el lehet mondani egy szegénynek. vagy egy közönséges renden lévönek, a szent irás szerént. meddig fogsz alunni oh! rest, mikor fogsz fel ébredni álmodbol. alunni fogsz egy keveset, egy kevéssé, egyik kezedet. a
²⁵ másikára teszed, hogy nyugodgyál, és a szegénység. nagy sebeséggel reád jö, de ha serény vagy, ate házadnál, nagy bövség leszen. arest a hideg miat nem akart dolgozni, azért koldulni is fog nyárba. agyors embernek. gondolati, bövséget szereznek, de a rest, mindenkor szegény. prov 7.9.20.21.
³⁰ [49a:]

Hogy ha ilyen szokal. a dologra fel lehet ébreszteni az olyanokat. akiknek dologal kell keresni életüket, az ollyano-

²²⁵ munkálodo. [u-a-ból javítva.]

²²⁶ kegyd

²²⁷ fordítani. [i-a-ból javítva;] és azokban [Első a-e-ből jav.]

kot is illetik ezek egy részint. a kik nem kételenek dologal keresni kenyereket. mert mivel hogy. nintsen senki is, a ki valamiért ne volna, a világon. és a ki nem tartoznék, vétek alatt, rendihez illendő dolgokal: és mint hogy másként is az élet rövid, és senki nem születik tekéleteségbe. azért nintsen senki, a ki ne tartoznék tanulni. hogy magát alkalmatossa tegye, abban arendbe. a melybe az Isten tette. a fejedelmeknek. vagy a közönséges jónak szolgálattýára.

Ha még ezekhez teszem az áitatos tselekedeteket, mellyek minden nap szaporodnak, és a mellyek elsőbkek²²⁸ a többinél, ugy bizonyára nem lészen ideje²²⁹ a tunyaságra, se a nagynak, se a kitsinynek.

Páter uram, mondá angyélika. kegyelmed²³⁰ el felejté az aszonyokat?

Követem kegyelmedet,²³¹ felelé apáter, mert az ilyen közönségesen valo letzkék,²³² mint ezek. az aszonyokat ugy tekintik, valamint aférfiakat.

Mind azon által, azt el mondhattyuk. hogy kivált, két féle dologba foglalhattýák az aszonyok magokat. először. — .-

Valaki az ajton vagyon mondá diánna. angyelika nézed. **[49b:]**

Talám engemet hinak mondá máriánna, mert holmi dolgot parantsoltam volt hogy véghez vigyék.

Máriánna fel kelvén. mondá diánnának. igen bánom hogy el kell mennem és hogy ilyen hasznos beszélgetést. félben kell hagynom.

Tudgyaé az aszszony mit kel tselekedni. mondá angyélika, azt hogy holnap idején ide jöjjön az aszony. ebéden itt legyen az aszozynál. mutatván diánnára. és így, mind ebéd előtt, mind²³³ ebéd után. halgathattyuk a páteret.

²²⁸ elsőbkek [Utána áthúzott vessző.]

²²⁹ ideje [je— később beírva a szóközbe.]

²³⁰ kegyd

²³¹ kegydēt,

²³² letzkék, <en.> mint ezek.

²³³ mind <eb> ebéd

Jó szivel el várom mondá diánna.
El jövök tehát, mondá máriánna.

Ötödik napon valo beszélgetés.
A tselédes gazdáknak kötelességekről.

Más nap tiz orakor. mindnyájan esze gyülvén. még az
ágyban találak diánnát, a kit is minek utánna köszöntötték
5 volna. ki ki le üle. és angyélika mondá apáternek

A minap azt kérdettem vala kegyelmedtől, hogy mitsoda
tanátsot ád kegyelmed²³⁴ az aszszonyoknak. vagy mitsoda
módót. hogy el kerülhesék a resttséget, azt atsuda állatot. a ki
szüntelen ostromol minket. erről jut eszembe az andromédes
10 historiája, hogy egy király leánya, aki is igen szép lévén.
aten-[50a:]ger parttyán, egy kösziklához volt kötve. a ki is
várta hogy a sárkány el nyelve. akit el is nyelte volna. hogy ha
avitéz persa. szárnyas lovon oda nem érkezet volna. és meg
ölvén a sárkányt, meg nem szabadította volna, legg többen.
15 mi ilyen állapotba vagyunk. mert magamot sem veszem ki,
mivel arestség minket kötözve tart. és apokol fel nyitotta
száját. hogy el nyelleyen. jöjjön kegyelmed²³⁵ a mi segittsé-
günkre, nyomja le kegyelmed²³⁶ azt a sárkányt. és oldozon fel
minket.

20 Angyélika, felelé apáter, akegyelmed²³⁷ szavait nem halgat-
hatom. egy kis pirulás nélkül, mind azáltal. hogy a menttségel
időt ne tölttsek, inkább engedelmeskedem, arra reá emléke-
zem. mikor mondám tegnap, hogy kivált. két féle dologban.
kel foglalni²³⁸ magokot az aszszonyoknak,

²³⁴ kegyd

²³⁵ kegyd

²³⁶ kegyd

²³⁷ akegyd

²³⁸ foglalni «a» magokot az

Először, hogy a gyermekekre jól viseljenek gondot. fő képpen, midőn még kiseddek. azt nem merném mondani, hogy még szoptatniok is kellene.

Azt jól tselekeszi kegyelmed²³⁹ páter uram. mondá télámon, mert hol látta kegyelmed. hogy a fő aszonyok dajkák legyenek.?

Valo hogy nem igen láttam, felelé apáter, de [50b:] kellé mindenbe avilágot követni. ha avilág roszul tselekeszik, nem kell roszat tselekedni, ez igen nagy viszá valo élés, mert ha atermészet anyi erőt adot azaszszonyoknak. akár mely gyengék legyenek is. hogy agyermekeket. hordozhassák. és szülhessék, anyit is ad nékik hogy azokat szoptathassák, nem egész, hanem tsak fél anya az olyan., a ki nem táplállya evilágra hozot magzattyát, a föld noha mindeneket terem, de még is nem azért anya mindennek, hanem azért, hogy azokat táplállya. nintsen olyan állat, aki ne táplálná. aző kiseddét, olyanok. az ilyen anyák, mint akik az utzára ki vetik gyermekeket.

Oh páter uram mit mond²⁴⁰ kegyelmed. mondá télámon. az irtoztato.

Igen is irtoztato az olyan szokás felelé apáter. mert ugyan, nem vetié el az olyan anya agyermekeit, aki még gyenge lévén, a ki még az anya méhétől. és vérétől, azon melegségében²⁴¹ vagyon, aki tsak az annya után sir, és suhajt, annyira. hogy a fene vadnak is meg esnék a szive rajta. nem vetié el mondom, a midőn olyan aszonymak adgya, akinek talám a teste nem egésségeseb alelkinél, és aki nagyobra betsüllí a fizetését, a gyermeknél, de bár szent volnais, gondollyaé kegyelmed, hogy a gyermek egéssége azért meg nem változik, mivel el veszik tőlle, azt az eledelt, a melyhez szokot, és idegen eledelt adnak nékie. azt láttyuk. hogy a mely eledelhez a gyomor

²³⁹ kegyd

²⁴⁰ mond <a> kegyeld.

²⁴¹ melegsé-<gébenn.>gében [Törlés új sor elején; a törölt rész első *n*-je *b*-ből javítva.]

nem²⁴² szokot, az egészség azért meg változik. [51a:]de a mi még nagyobb, a, hogy amely eledel meg ronttya az ő testét, ugyan azon meg is ronttya az ő elméjét.

Nem engedhetem meg kegyelmednek.²⁴³ ezt a filosofiát
5 mondá.²⁴⁴ télámon, mert ilyen formán. a lélek a mi eledelünk-
től fugne. és ugy testes volna alélek.?

Ezt az utalsot nem tartom felelé apáter. de más képpen helyyesen beszél kegyelmed.²⁴⁵

Hogy hogy kérdé télámon. az eledeltől füg tehát az én
10 lelkem,?

Nincsen külömben, felelé apáter, azt könnyü meg mutatni, mert ha atest meg romlik. a roszt eledel miat. és ha alélek nem munkálodhatik. atesti organumok nélkül. ebből következik, hogy, vagy nem munkálodhatik, vagy rosztul munkálodik.
15 hogy ha azok az organumok meg romlottak.

Nem igazé a, hogy ha szemek fájosok. a lélek nehezen láthat, hogy ha a fülek bé dugodtak. nehezen halhat. az egészségtelen agyvelő a szaglást meg gátollya. a meg merevedet tagok, a tapasztalást, és ha anyelv rosztul vagyon. az izt
20 nem érzi,

Ezeket mind meg engedem. mondá télámon. de mind ezeknek. mi kozi vagyon az elméhez. mikor anyelvemet meg égettem, és az éteknek izit nem érzem. azért az én elmém nem okoskodhatiké.?

25 Mindgyárt meg mutatom kegyelmednek²⁴⁶ felelé apater. nem igazé a, példának okáért. hogy olyan ember, akinek. gyors és éles elméje vagyon. ostoba léssen. és semmire nem emlékezik. [51b:] hogy ha valamely nagy seb esik afején. vagy valamely nagyon meg esik, vagy pedig a betegség miat, ez
30 attol vagyon, hogy a mely organumok szükségesek az elmé-

²⁴² nem [Beszúrás.]

²⁴³ kegyedk.

²⁴⁴ mondá. «a páter.» télámon,

²⁴⁵ kegyeld. [Előtte:] utalsot [Másutt o-val írja.]

²⁴⁶ kegyeldk

hez. és az emlékezethez. meg lévén sértve. a lélek nem okoskodhatik. nem emlékezhetik, se nem akarhat, azon organumok nélkül, valamint hogy nem is láthat, nem halhat. szem, és fül nélkül. ugy az ő értelméhez valo tselekedetek is, nintsenek rendben. de mint hogy, azok az organumok. az 5 agyvelőben vannak helyheztetve. azt könnyü által látni, hogy arosz. eledel. és a betegségek, a melyeket okoz, árthatnak, az agyvelőnek. és az érzékenségekhez tartozo organumoknak., mivel azt tudgyuk. hogy az eledelnek emésztése, hasonló képen megyen végbe. valamint az égetbor főzés. és ajó, vagy 10 rosz gözők, a gyomorbol fel menvén az agyvelőben, azok az elmének organumival esze elegyednek.

Hát a honnét vagyon, hogy akik részegesek, nem emlékeznek jól valamire, hogy azok, akik igen meg töltik magokat, apoplexiában eshetnek, és valamint hogy a gyermekekben. a 15 nagy éhség, és a szomjuság, az elmét meg tompittyák, ugy ellenbe. a sok eledel. ostobává téski őket, ha aristotélesnek akarunk hinni, el olttya az elmének friseségét, valamint a kevés tűz. meg fojtodik a sok fa alatt.

Már most kezdem meg fogni. mondá erre télámon. 20

Ez így lévén tehát, felelé apáter, láttya kegyelmed mitsoda szükséges eleit venni, hogy a gyermeknek gyenge teste meg ne romollyék, még eleinte. mivel a mely betegségeket. magában²⁴⁷ véssen akor. idővel azok, tsak nem mind meg gyógyithatatlanoká léznek, és azok. nem tsak egy félék, 25 mivel. [52a:] azok okozzák, a sikettségeket. hitvánságokat. gyengeségeket, ostobaságokat. és a rendeletlen rosz erköltsöket, még arról nem is szollok. hogy mitsoda. eséseket. töréseket nem szenvednek a gyermekek, a dajkák gondviseltlenségek miat. ha valamely anya, ezeket így által látná, a 30 mint szükséges is ha tsak nem vak, hogy mondhat ellene, az igazán valo anyai köteleségnek?

Ez úgy vagyon mondá télámon, de akarjaé kegyelmed,²⁴⁸ azt, hogy az anyák meg ronttsák egészségeket.?

²⁴⁷ magában [Szóvégi a—e-ből javítva.]

²⁴⁸ kegyeld,

Azt nem akarom felelé apáter, mert a természet. törvénye szerént, a felebaráti szeretet, elsöben magunkon kezdödik, a valo hogy a gyermek táplálása nagy baj, és sokal több erött és egésséget kíván, mint sem vagy azoknak az uri aszonyoknak. kik kényesen neveltettek. de leg gyakrabban nem a

gyengeségek²⁴⁹ okozza. hogy oly igen kiméllik magokat.

Érttem²⁵⁰ mit akar kegyelmed mondani mondá télámon, kegyelmed²⁵¹ is azt tarttya, hogy nem más okozza, hanem hogy igen szeretik magokat.

Azt már felelé apáter. az ö lelkek üsméretire hagyom. de a bizonyos. hogy leg inkább arestségtől vagy, mivel a szüntelen valo gondviselés, melyet²⁵² kíván agyermek nevelés, az öket el ijeszti. a sok baj, sok alkalmatlan sirás. azért is el távoztattyák szemek elöl mind ezeket. a menyiben lehet.

[52b:]

Oh! páter uram. mondá angyélika. még más oka is vagy annak. hogy ilyen aszonyok miért nem szeretik mindenkor látni gyermekeket. talám azt még nem is tudgya kegyelmed,²⁵³ azért hogy szégyenlik vénebeknek lenni agyermeknél, igen is félnek attol. midön a gyermek. annyának, vagy mamának hija, meg azért meg is veszözik ötet, hanem így kell öket hini. édes anyocskám, mikor pedig idegen ember vagy aháznál, akor bátorságosab neki ha el²⁵⁴ vakarodik a házbol. és meg sem mutatya magát. hát még mennyit látunk olyat, aki

tellyeségel nem szenvedü aháznál, hanem valamely távul lako attyafiához küldi, és ött nevedegyék amint lehet.

Ez igen nagy kegyetlenség felelé apáter, és rettentö boszut is áll azért az Isten. mert ugyan is hogy lehet ollyan roszul

²⁴⁹ gyengeségek [utolsó g—megkezdett k-ból javítva.]

²⁵⁰ Érttem [r—javítva z-ből(?)] mit akar kegyd

²⁵¹ kegyeld

²⁵² melyét [íráshiba.]

²⁵³ kegyeld,

²⁵⁴ [Eredetileg:] ha vakarodik [o—a-ból jav.] a házbol [volt;] ki [beszúrás el helyett, valószínűleg nem Mikestől, l. a TörLev 4. lev.jegyz. el kel vakarodni]

bánni gyermekekel, amidőn olyan nagy gondviseléssel. szeretettel vannak. akis kutyájokhoz.²⁵⁵ a kinek is különös gondviselője. és asztala vagyon, és ha valami baja vagyon; az²⁵⁶ egész ház népének szomorúságban kell lenni, ha el talál veszni, vagy meg döglük, oh! akor az aszony meg vigasztalhatatlan. 5

A minap egy uri aszonymál voltam mondá angyélika, a ki éppen ilyen természetű. az aszony, mutatván diánnára, azért küldöt volt hozzája. hogy amennyiben lehet meg vigasztallya. akis leánykája iránt. a ki is halálán volt; mikor hozzája menék, éppen akor [53a:] pirongatá egyik tselédet, azért hogy meg nem engedte magát maratni, és hogy a kis kutyat meg fenyegette. a ki is igen hamis és ugato. a mint ebből meg láthattya kegyelmetek.²⁵⁷ valamely betsületes ember azért jött vala az aszszonyhoz hogy köszöntse, el is kezdé leg aláb háromszor mondani, az aszszonynak. kívánván, de tovább nem mehete. mert akis kutya mindenkor reája ugrék, valamikor meg akará hajtani magát. és a kesztyűjével kellett magát oltalmazni, az után ismét el kezdé. az aszszonynak kívánván köteleségem, erre a kis kutya ismét ugatni kezdé. és az embernek. ismét oltalmazni kellett magát. egy szoval. az ugatás miat. lehetetlen vala. meg érteni a köszöntést. az aszszony mind azon által, egy nagy karos székbén ülven. némelykor meg inté akis kutyát. mondván, halgas kis hamiska. de a hamiska. mint hogy kényesen²⁵⁸ neveltet volt, azért tsak ugatot. és annak abetsületes embernek. lehetetlen vala ket vagy három szonál többet mondani, és talám nem is mondhatot volna, ha szerencséjére. egyik a leányok közül bé nem ment volna. és a kis kutyát ki nem vitte volna az ölében. 15 20 25

De hogy ismét viszá térjek. az én keserves követtségemre. alig végezhetém el az aszony izenetit, hogy mitsoda szomoru- 30

²⁵⁵ kutyájokhoz. [j—megkezdett k-ból javítva.]

²⁵⁶ <az> az [Tollhiba.]

²⁵⁷ kegyeltek.

²⁵⁸ kényesen [Első e fölött törölt ékezet.]

ságal értette leányának betegségét. hát azonnal nagy sirással bé futa egy leány, és mondá. oh! aszszonyom ihon haldoklik a szegény kis leányka, jöjjön az aszszony, és adgya reá áldását. oh! ersok. felelé az aszony, hogy mennyek én fel a [53b:] felső 5 házba, ersok nagy sirással mondá, oh jöjjön az aszony. legyen jelen halálán a gyermekének, oh! Istenem felelé az aszony. öszve huzván szemöldökét, hogy békét nekem, ne törd a fejemet az olyanal., ennél töbre nem veheték, aleányka meg hala egy fertály ora mulva, és mikor az anyyának tudtára 10 adák, leg kisseb változást sem mutata, mind ezeket a szememel láttam. és füleimel hallottam.

Oh! Utálatos resttség, aki fel fordítod atermészetnek. törvényét, fel kiálta apáter. természet nélkül valo anyák. nagy szükségtek vagyon arra, hogy az Isten más formában 15 legyen atyátok, mint ti vagytok annyok gyermeketeknek, az ilyen kegyetlenség egészen fel háborít. mivel, az.²⁵⁹ oktalan állat, akit ugy szeretnek. kárhovatokra lészen még valaha, vagy is leg aláb példájokat kellene azoknak követni. látván hogy azok., mitsoda szeretettel vannak. akis kölykökhöz, 20 atermészet, és az Isten törvénye ellen is tselekeszik az olyan, aki más képen tselekeszik.

Ugyan ezért is mondám az eléb, hogy az anyának,²⁶⁰ a gyermekihez valo gondviselés. olyan köteleség. a mely fel oldozhatatlan. és leg illendöb²⁶¹ egy jó erkölcsü aszonyhoz, 25 ezért is mondgya szent pál, hogy az anyák, *a magzatoknak szüléséért üdvezülnek, igyekezzvén azon hogy azok meg maradjanak. a hitbe. a szeretetbe, és a [54a:] szent életbe szelidséggel.* 1 tim. 2.15. azt is akarja, hogy az anyák azt kövessék, valamit parantsol. az özvegyeknek, 1 tim. 5.4. egy olyan aszony, aki 30 a betsületét szereti, leg inkább abban foglalatoskodik, hogy a gyermekét jól nevelhesse. ámbár arra oka legyen is hogy maga ne szoptassa. de arra nintsen. hogy neveltetésére gondgya ne legyen.

²⁵⁹ <az> az.

²⁶⁰ [Sorvégen:] anyá<k>-[Új sor elején:] nak,

²⁶¹ leg illendöb [Utána törölt vessző.]

Páter uram. mondá télámon, hát tsak az anyákot illetié a neveltetés. és az atyákat nem. ? holot én azt tartottam hogy az emberek többet látnak. és tudnak. mint sem az aszonyok. azért jobban is tudgyak a neveltetésnek²⁶² modgyát.

Noha én az anyákról szóllók. felelé apáter. de mind azon⁵ által. azt nem értem. hogy az atyák mentek legyenek. a gyermekek gondviselésétől, ugy szent pál ellen szollanék. a ki is azt mondgya. *ti is atyák, ne ingerellyétek haragra magzatitokat. hanem nevellyétek őket atudományba, és az ur beszédének. intésébe. eph. 6.4.*¹⁰

Nem hogy tehát azt mondanám. hogy az atyák nem tartoznak erre a köteleségre., de sött még azt tartom. hogy ez az ő leg fővebb hivatalyok. mivel agyermek közönséges a férfiu. és az aszony közöt, de mint hogy akülső dolgoknak terhe a férfiun forog, és hogy azok adolgok el fordittyák, azért¹⁵ azt tartom. hogy az aszszonyoknak, aháznál lévő dolgokra [54b:] legyen gondgya,²⁶³ az urát segittse. és semmire ugy ne vigyázzon, mint ajó neveltetésére gyermekének, és arra vigyázon mind magáért, mind az uráért, akinek is arrol számot kel adni. néki.²⁰

De sött még. el is lehetne osztani egymás közöt azt a gondot, az aszonyra. bizván. agyermeknek gondviselését, mind addig valamég. agyermekségből ki nem kell. mivel addig az ideig az aszony jób gondot visel reája, mint sem a férfiu, agyermekségből ki kelvén, az után a férfiunak kel keze²⁵ alá venni.

E szerént fel osztani aneveltetést ugy tettzik hogy természet szerént valo dolog aházasagba, sött még a régiek is azt követték. *nintsen tisztességeseb vigasztalása egy férfiunak.* mondá egy régi bölcs, *mint olyan aszszonyt venni, a ki részt veszen véle, mind agonosz. mind ajó szerentsében. akire bizhattya titkait, és kis gyermekeit. tacit. 11. ann.*³⁰

²⁶² neveltetésnek [nek — későbbi beírás a sor eleji margóra.]

²⁶³ dol-gondgya, [o—a-ból javítva; eredetileg dolga, volt.]

A gyermekek neveltetése, az aszonyokot illeti. mondgya aristotéles, és őket atudományokra oktatni. a férfiakat²⁶⁴ de curra rei fam. C.3

Nem tudnám valójában meg mondani, hogy melyikre
5 adunk nagyobb gondot. mert valójában azon aszoktatáson áll az ember élete, mint a melyet adnak néki gyermekségében, azt nem tartom. mint mások. kik azt. [55a:] gondollyák, hogy agyermekekkel úgy kell bánni valamint a kis oktalan állatokal, akikre nem kel más gondviselés, hanem csak enniek adni,
10 mivel ilyen formán. meg hagyják rontani elméjeket. és szokásokat, vagy adajkáktól. vagy a tselédektől, holot azt meg kell tudni. hogy leg gyakortáb. az ember öregségében olyan. lesz, a mitsodás volt gyermek korában

Ezt minden nap tapasztallyuk. mondá télámon. mivel
15 midön valaki panaszkodik valakiről. azt mondgya, olyan meg átalkodot. hogy csak a maga hasznát szereti, ah! üsmérem én ötöt. feleli a másik, mert mikor együt tanultunk, ket oráig is el veszekedet²⁶⁵ egy almáért.

Tehát a mely szoktatást adnak először agyermeknek, mon-
20 dá apáter. az emberségre. ajó erkölcsre, az Isteni félelemre. azon fog allani az ő élete, mert mint hogy a meg romlot természetért,. az iffiúság mindenkor aroszra hajol, azért. a mikor még az ág gyenge, hogy úgy mondgyam. addig kel meg hajtani, mert ha még azt várják, hogy meg keményedgyék,
25 arosz szokásban. akor már nem hajthatni ajora, valamint avastag fát. aki inkább el török. mint sem meg hajallyon.

Ezt böltsen mondgya kegyelmed²⁶⁶ páter uram. mondá máriánna. látom hogy minden azt tarttya a mit kegyelmed,²⁶⁷ mind azon által. azal meg elégesznek mondani. hogy a [55b:]

²⁶⁴ férfiakat [*férfiat.* -ből javítva; *k-t*-ből javítva, *at* (vagy *ot*) beszúrás.]

²⁶⁵ veszekedet [*k-d*-ből javítva.]

²⁶⁶ kegyelmed

²⁶⁷ kegyd,

gyermeket jól kel fel nevelni, de senki nem szab arra rendet.

A páter felelni akarván erre, félbe kelleték hagyni, mivel vivék az étket az asztalra.

Ebéd után²⁶⁸ kí ki a maga helyére ülven, mondá apáter. 5

Az attol vagyon. mert azt gondollyák. hogy a keresztények között; mindenik tudgya, hogy a gyermek neveléséhez közönségesen egyéb nem kívántatik. hanem hogy az ő szándékát. akarattját, és tselekedetit., arra ajora kell fordítani, a melyre nekünk rendet szab a szent vallás, és hogy különösön arra a végre nevellyék. a melyre tzeleznak. tudni illik, arra arendre, vagy hivatalra. a melyre rendelik a gyermeket. ezt is hiják. nevelésnek, ez olyan nagy dolog, a mint már meg mondtuk, hogy eza kut feje, vagy magja, annak ajonak, vagy rosznak, a melyet látunk. hogy egy ember tselekeszik egész életében, mit mondgyak.? ugyan attol is származik egy országnak boldogsága, vagy romlása, mivel egyik ajó erkölcstöl füg, a másika, a lakosok rendeletlenségétol vagyon. 10

Ugyan erre az okra valo nézve is nevelték persiában, közönségesen agyermeeket. sok ország vagyon olyan. mondgya xenophon.²⁶⁹ ahol kinek kinek. szabad ugy nevelni gyermekét, a mint tettzik. a hol törvényt²⁷⁰ szabnak avétekért, hogy azt ne tselekedhessék, és azért meg is büntetik. de persiában, nem ugy vagyon. mert ót a törvény eleit ve- [56a:]szi avéteknek. és meg gátollya. alakosokat. hogy abban ne essenek. itt a gyermekek neveléséről valo törvényt kel érteni. in Cyr.1. 15

A gyermek nevelésének ideje olyan drága, hogy nintsen olyan ora, a melyben nem kellene ötet tanítani.

Hogy hogy páter uram. kérdé télámon. kívánnyaé kegyelmed,²⁷¹ azt, hogy még a csecs szopo gyermekeket is tanítsák? 20

²⁶⁸ után után, [Elírás.]

²⁶⁹ xenophon. [e—o—ból javítva.]

²⁷⁰ törvényt [Szóvégi t—beszúrás.]

²⁷¹ kegyeld.

Igen is felelé apáter.²⁷² mihent az akarat. és a különböztetés benne ki tettzik.

Láttam olyan gyermeket mondá angyélika. a kit oly sok ideig szoptottak, hogy maga vitte a dajkája alá a széket. mikor szopni akart.

De miért nem kellene őket mindgyárt az emberségre tanítani felelé apáter, mihent már azt meg üsmerik, a mi nékik szükséges. mivel azt észre sem veszük hogy még atermészet is. az emberségre von minket. lehet hát néki egy kis rendet szabni az emberségről. még abban az időben is, a melybe az ő elméje tsak avétekre vonsza.

Ez így lévén, tegyük fel magunkban. hogy olyan gyermeket kel fel nevelnünk, akinek szüléi jó rendbe vannak. és a kiknek abban vagyon modgyok. hogy jól neveltethessék.

Mondgyuk el tehát, hogy nintsen olyan fő renden lévő. aki nem kívánná, hogy a gyermeke emberséges ember ne **[56b:]** lenne, ezt az egész világ kívánnya, sőt még azok is, akik legrendeletlenebbek. és a kik a jó erkölcsöt kerülik, azok azt szeretik, és kívánnják gyermekekben, azt is akarják. hogy a gyermekek. a nemzettségekre valo nézve, avilágban valo előmenetelre alkalmasak lehessenek, és így a gyermeknek. neveltetése. két végre tzéloz, 1. hogy emberséges ember legyen. 2. hogy alkalmas legyen hivatallyára.

Hogy ezt meg lehesen érteni. azt meg kell tudni, hogy a gyermeknek neveltetése három időre osztatik. az első idő az, amelybe. a gyermek az anya keze alatt vagyon. amásodik. a melybe az atya gondviselése alatt vagyon. aharmadik. idő az, a melyben a gyermek a neveltetésből ki kelvén. magára hagyatik. ebben a harmadik időben sirhat. vagy örülhet a gyermek., rossz, vagy jó neveltetéséért, ebben láttzik meg, ha alkalmasosé vagy nem, el érni azt. amire rendeltetett.

Az Anyát illetvén tehát az első idő. ez annál is nehezeb. és gondosab, hogy a természetnek indulatit, nem az okosság

²⁷² apáter. <m> mihent

vezetvén, mód nélkül sebessek, mivel egy gyermeknek minden mozgása, csak az ételért, és az ételről vagyon. hogy ha meg haragszik. csak az ételért tsendesedik meg, valamint az oktalan állat, és mint hogy, még az oktalan állatok is éhezni hagyják akisededeket; hogy enni tanithassák, a gyermekek tanítására. sintsen jób mód mint ebben a természetet követni. ⁵

[57a:]

Ugyan gyönyörüséggel nézem némelykor. mondá angyélika, a madarakot. a kik minek utánna fel nevelték volna a fiokat. az után enni tanittyák, nem hajtanak arra. akar megnyit ¹⁰ kiálttsanak. kérjenek, hanem, olyan helyre viszik őket. ahol ennivalo vagyon. ott előttök esznek, az után apéllda, és az éhség meg tanitya fiokat az ételre.

E nintsen külömben felelé apáter, mihent egy gyermek külömböztetni kezd, adgyák néki a mit kíván, vagy még ¹⁵ többet is, azonal akaratos és kényes léssen, az ételben pedig finyás, némely eledelt meg kezd utálni. a mely szégyenire válik, mind magának. mind azoknak akik nevelték, sokszor még azt elsem hagyja, ellenben. adgyanak néki enni mértékel, olyan, okon modon, hogy a kezét meg tsokollya. magát ²⁰ tisztán tarttsa. mindent meg köszönnyön, ilyen formában; ha nem üsméri is, de meg tanullya az emberséget, és atisztaságot. nem kel néki semmit is adni. ²⁷³ midön sirva. vagy haragal kér valamit. az ő kis elméjében meg utállya még mind ezeket, és látván hogy haraggal semmit sem nyerhet; és ha enni akar., ²⁵ jámbornak. szofogadonak. ²⁷⁴ tsendesnek. és türönek kell lenni. így lassanként, ezekre fordittyák az elméjit. és ajó erkölcsnek. sengéjét adgyák beléje, szó fogadová. és tsendesé tészik ötet.

De még arra is kell. vigyázni, hogy nem kell, sokat vagy ³⁰ rendeletlenül enni adni agyermekeknek. hadd szokjék lassanként. el szenvedni az éhséget; a bizonyos, hogy a torkosból.

²⁷³ adni. a<d> midön

²⁷⁴ szofogadonak. [f—sz-ből javítva.]

[57b:] nagy embert nem lehet tsinálni, mivel socrátes azt mondgya. hogy a ki másoknak parantsol. annak szükséges hogy tudgya szenvedni az éhséget, szomjuságot. hideget, meleget; másként, hivatallyát jól végben nem viszi, nem kel néki ugy enni adni. valamint sokan tselekesznek. hogy napjában. akár mikor eszik. se sokat egyszer, . hanem rendet kell arra szabni. és keveset kell adni egyszerre. ilyen formában lehet atürésre, és az éhségre szoktatni.

Arra is kell vigyázní, hogy mitsoda féle ételt adnak néki, nem kell ötet a finyásságra szoktatni, mert azután zablodó, és kényes lenne, hanem igen közönséges étellel kell tartani, hadd szokjék, mindent meg enni, hideget, meleget. sóst, édesset. mindenkor a mértékletességet ditsérték. anagy emberekben.

15 Mind ezek után láttya kegyelmetek,²⁷⁵ hogy semmi különös rendet nem szabok, olyan okos személyyek előtt szollok., akik meg tudgyák választani. a gyermeknek természetit. mert példának okaért, ha a gyermek egészsgtelen. tudni valo dolog. hogy gyenge étellel kel táplálni, noha nem látom hogy 20 a paraszt emberek gyermeke, akit nem kényeztetnek. hogy azért betegebb légyen. sött még azok kövérek, izmosok. vidámok.

Hasonlot mondhatok aruházattya iránt. soha nem kell a gyermeket arra szoktatni, hogy sok ruha legyen rajta, mert 25 mentől több ruha vagyon az emberen. annál inkább meg érzi²⁷⁶ a hideget; és idővel. leg kisseb kemény idő-[58a:]ben sem mér ki menni aházból.

A gyermeket nem kell igen tzifrázni, mert ha láttya hogy másoknál tzifráb, mindgyárt többet fog maga felöl tartani, és 30 kevély léssen. azután, ez a rosز erkölcs, a több jó erkölcsöket, meg fogja gátolni.

A gyermek, midön már jól kezd szollani, lehet neki meg mutatni abetüket, a nem olyan nehéz dolog, a mint gondol-

²⁷⁵ kegyelmetek, [t-d-ből javítva.]

²⁷⁶ érzi [r-z-ből javítva.]

lyák, közönségesen, tsak arra kell vigyázni, hogy a, játék gyanánt legyen a gyermeknek, más egyéb haszontalan²⁷⁷ játéokra meg taníttják a gyermeket. miért nem lehetne játék közben. ötet abetükre meg tanítani. annak könnyeb modgya nem lehet, mint a jádzo kártyákra²⁷⁸ irni abetüket, agyermek, 5 azon kívül is kap a kártyán, mindenik kártyát ugy kel el nevezni. valamitsoda betü vagy rajta; a gyermek észre sem veszi, hogy meg üsméri a betüket, és hogy oly hasznoson. meg tsallyák ötet, arra is kel vigyázni, hogy a ki fogja néki a betüket, és az olvasást mutatni. ugyan attol is várjon a 10 gyermek. többet mint mástol. hogy hadd kedvellye ötet.

Azt egy nehánytol hallottam, mondá angyelika, hogy én már hét esztendös koromba. jól olvastam.

A nem tsuda felelé apáter,, ugyan igy is kellene tselekedni agyermekekel, lehet is öket. lassanként az imádságra szok- 15 [58b:]tatni. és tanítani. ahit ágazatit elejekben adni, és azt egy kevesé nékik meg magyarázni, és vélek meg értetni, példának okáért, arra tanítani, hogy az Isten mindeneknek ura, hogy az ő akarattya szerént lesznek mindenek, hogy ő tölle veszük ajót, és a nyomoruságot. hogy ő adgya az életet, ha szinte nem 20 láthattjuk is ötet, de ő mindenüt vagyon. mindent ő tselekezik, mindennel néki tartozunk, tisztelettel, szeretettel, hálá adásal. ő hozzája is kel sietnünk, de hozzája ugy mehetünk, ha követtyük ajó erkölcsöket, a jó²⁷⁹ erkölcsöt ugy követtyük, ha a parantsolatot meg tarttjuk, hapedig aparantsolatot meg 25 tarttják, a meny országot meg adgya, azok pedig pokolba mennek. kik meg nem tarttják.

Hogy ha aparantsolat szerént élünk. semmitöl nem kel félnünk, sem aveszedelemtöl, sem a szerentsétlenségtöl, még a haláltol sem. mert minden azö akarattjától füg., és azö 30 akarattján áll, ami halálunk. mindeneket ugy rendel, és

²⁷⁷ haszontalan «ra» játéokra

²⁷⁸ kártyákra [Első t—k-ből javítva.]

²⁷⁹ a jó erkölcsöt [a előtt felfelé húzott szárú betű kezdővonala.]

kormányoz, hogy azö akarattya. bé tellyesedgyék. mi irántunk, és mindenek azö ditsöségére, és az ötet szeretöknek, jovokra legyenek.

Mint hogy pedig az ö akarattya szerént kell tselekedni, és
5 ahoz szabni magunkot. azért két dolgot kíván mi töllünk. az első a, hogy szüntelen kérjük azt tölle. a mi nekünk szükséges, és hogy fordittsa el töllünk, agonoszt. a második. a, hogy ugy visellyük magunkot, hogy mit kérünk, el vehessük. mert azok kik munkálódnak., az Isten áldását veszik. de [59a:] azok
10 nem, kik a resttségben élnek, példanak okáért, haszontalan gyözedelmet kérni, ha nem akarunk hartzolni, böv aratást kérni, ha nem vetünk.

Arra kell tehát agyermekeket tanítani, hogy ez a két dolog együt jár. a munka. és az imádság. mert semmit sem nyerünk
15 hanem kérünk., és haszontalan kérünk, ha azon nem igyekezünk. hogy meg nyerhessük. hogy pediglen meg lehessen értetni. azokal agyenge elmékel; az Istennek mindenhatóságát., eleibe. kell adni, a földi természetet, mutatni kell néki az eget, és a tsillagokat.

20 Hogy hogy, a gyermekeknek. fel kiálta télámon, én azokat magam sem tudom.

El hiszem felelé apáter. mert gyermek korában²⁸⁰ nem tanították volt arra kegyelmedet.²⁸¹ midön a gyermek anapot nézi, azt méltán tsudálhattya, és mitsoda helytelenség volna
25 abban, ha véle meg üsmértetik, hogy az a nap, ha szinte nagyob légyen is a földnél. de az Isten szolgája, és arra. rendelte hogy az egész természetet vilagosittsa, ha olyan fényes, tsudálatos, és nagy dolog engedelmeskedik annak a nagy urnak, hát az ember. aki oly kitsiny, oly nyomorult. oly
30 gyenge, és aki el mulik mint az árnyék. hogy ne engedelmeskednék?

Végtire, arra kel vigyázni, ha azt akarják hogy a gyermeknek. idején meg érék elméje, soha nem kell néki ugy

²⁸⁰ korában <nem> nem [Törlés a sor végén.]

²⁸¹ kegydēt.

beszélni, mint gyermeknek. hanem úgy mint, ha volna har-[59b:]mintz esztendő.

Még eleinte kell az elméire adni, hogy nagy gondolattal legyen az Isteni félelem. és szeretet felől, és bizodalomal. az ő mindenhatóságában. e²⁸² lassanként. meg bátorittya a gyermekeket, de azt tellyeségel meg nem kell engedni. hogy ő előtte valamely rettentő dologrol beszéllyenek. ilyesztöröl, holt testről, babonaságról, étzaka járo lelkekről, az ilyeneket meg kell véle üsmértetni, hogy nem kell ezektől²⁸³ félni. mivel az ördögnek nintsen semmi hatalma, és hogy olyan átkozot teremtett állat, akinek nintsen szabadságában az ember, mivel az ember. akristus öröksége, meg szabaditván ötöt az ördög rabsága alol, ugyan ő is a mi valóságos urunk, gondviselőnk, és ha ő, velünk vagyon. semmi nekünk nem árthat,

Nem hogy kellene félnünk aholt testől, de azt még szeretni kell, és tisztelni, a nekünk semmit nem árthat, valamint egy darab kö, mondám hogy szeretni kell, azt, mert mi hozánk hasonló, és ahoz olyan szánakodásal kell lennünk, amelyel akarnok. hogy mások lennének hozánk, holtunk után. tisztelettel is kell ahoz lenni, nem tekintvén azt úgy mint egy dögöt, hanem úgy mint a szent léleknek templomát. aki is láthatatlan²⁸⁴ képen lakozik azoknak testekben. kik az Isten kegyelmében holtanak meg, a setéttségben valo félelmet is, ki kell üzni elméjékből. meg értetvén vélek, hogy a setettségekben nintsen semmi rossz, az Isten úgy viseli gondunkot. éttzaka, valamint [60a:] napal. és hogy tsak a félelem okozza azt azokba, a kik azt gondollyák, hogy valamit látnak éttzaka.

Nem kell őket semivel is ijeszteni, hanem hogy tsak a vétektől félyenek. azt meg is kell vélek utáltatni, mondván, hogy az Isten gyűlöli avétket.,

Azután elméjekre kell adni. hogy nagy tisztelettel legye-

²⁸² e [a-ból javítva.]

²⁸³ ezektől [Első e javítva.]

²⁸⁴ [Sorvégen:] látha- [ha- — utólagos betoldás a sor végén, lát mellé; sor eleji margón:] tatlan <hato> képen

nek. az egyházi renden lévőkhöz. kik a kristusnak képit viselik.

Elméjekre kel adni. hogy nagy tisztelettel. szeretettel. és engedelmeséggel kell lenni szüléjekhez. mivel az Isten azt mondgya. hogy az, aki az urat féli, tiszteli, az ő attyát, és annyát. és szolgál azoknak, kik a világra hozták, mint urainak.²⁸⁵ eccles. 3.8.

Az elméjekben kell oltani az igasságnak szeretetét. meg utáltatván vélek mind azt. valami igasságtalan, és hogy mitsoda rut dolog mást meg szidni, bántani, és valamit lopni.

Az után az emberségre kel tanítani. meg értetvén vélek. hogy emberségeseknek kell lenni, szelidnek, alázatosnak. mindennel jó tévőnek. másnak örömet kell szolgálni, de főképpen irigynek nem kell lenni. ha mások valamit²⁸⁶ jöbben tselekesznek. azt nem kell irigyleni, sött még ajó természet abban áll. hogy maga meg vallya fogyatkozását. ez a letzke igen hasznos, azért hogy még idején ki lehesen oltani a kevélységet szivekből, de azon kel igen igyekezni. hogy igaz mondok lehessenek. és egyenesek. meg utállják. a két színüségét, tsalárdságot [60b:] hazugságot. ihon ezekre lehet oktatni agyermekeket lassanként.

A mi pedig a szokást illeti, aleg inkább apéldan áll. mivel agyermek olyan mint a majom., azt tselekeszi, a mit lát, azért igen kell arra vigyázni. hogy nem kell semit mondani, vagy tselekedni előttök. nem tsak roszt. de még olyat is a mi szabados volna. vigyázni kell atselédekre, kik mellettek vannak. hogy jó szokásuak legyenek.

Midön pedig a gyermek egy kevesé erősödik, lehet valamely nyelvre tanítani, főképen, adeák nyelvre.

Némely urak, mondá angyélika. meg akarták próbálni. ha lehetné a deák nyelvre meg tanítani gyermekeket, természet szerént, könyv nélkül, valamint a magyar szót tanullják

²⁸⁵ urainak [i—megkezdett n-ből javítva.]

²⁸⁶ valamit < jöbben tselekesznek.

adajkájoktól; és a kivánságok szerént ment végbe, én magam láttom, azokat a gyermekeket.

A meg lehet, felelé apáter, de azok az urak észre vették azután, hogy az olyan formán való tanulás, nintsen fogyatkozás nélkül, tudom hogy azt meg is orvosolják, a midön a gyermek jobban kezdi tudni adeak nyelvet, mert az első 5
fogyatkozás a, hogy a gyermek nem tudván. a nyelvnek réguláit. soha tisztán. se nem szolhat, senem írhat, és olyan léssen mint aköz nép, a ki nem tudgya okát adni, annak amit mond, amely igen nagy fogyatkozás, mert hogy lehet másokat 10
oktatni, ha maga nem tudgya. amásodik fogyatkozás a, hogy a gyermek ki kelvén agyermekség-[61a:]ből, semmi féle nyelvet azután jól meg nem tanulhat. mert viszá nem térhetvén. a dajkája ölében. akitől minden baj nélkül tanulta a nyelvet. és semmi rendit nem üsmervén. atanulásnak, azután, 15
igen nagy bajal kellene néki valamely más nyelvet meg tanulni, az írást pedig el nem kel vélek mulatatni, igen jó. mikor már egy kevesé írni tudnak. hogy valamely könyvből írjanak le holmit. az arithmeticára meg kell őket tanitatni, és ha tsak keveset is. had tугyon a gyeographiabol. ehasznos 20
minden féle renden lévőnek.

Hát a leány gyermekekről. mit mond kegyelmed,²⁸⁷ kérdé mariánna?

Mind ezekből el lehet venni,²⁸⁸ felelé apáter. a mi nem aleányokhoz való. és olyanokra tanítani, a mi őket illeti, úgy 25
mint, minden féle varrásra. rajszolásra. tsipke kötésre, szükséges volna. egy leánynak. minden féle munkát tudni.

Emlékezem arra. mondá angyelika, hogy az anyám velem nagy alakot tsináltatott. és annak gyakorta köntöst kellett tsinálnom, a nekem mulattság volt. azonban. azt is meg 30
tanultam, hogy miképpen kell. a köntöst meg szabni, és meg varni.

A mi pedig a gyermekek mulattságokat illeti. mondá a

²⁸⁷ kegyd,

²⁸⁸ venni, «a» felelé apáter.

páter.²⁸⁹ meg kell nékiek engedni. hogy had futkossanak. a verő fényen. szélben, esőben, hidegben, melegben. fő képen had jatzodgyanak tekét, a meg erősíti a karjokat; de meg nem kell engedni. hogy mindenkor tsak a játékba tölttsék az idött. mert azután semmire nem adnák elméjeket, a tántzot is meg lehet nékiek **[61b:]** engedni némelykor.

De a nem fér az én fejembe, mondá télámon, hogy lehetne anyi féle dolgot, egy²⁹⁰ olyan gyermeknek a fejében tölteni, aki alig tud szolni?

¹⁰ Méltan tsudálhattya azt kegyelmed²⁹¹ felelé a páter. mivel én azt nem mondtam. hogy a fejekbe tölttsék ezt agyermeknek, mihent szolni kezd, hanem azt akartam mondani hogy mihent a gyermek szolni kezd, kezdgyék mindgyárt ezekre oktatni, mert hogy ugy mondyam. akor kezd az elméje ¹⁵ tsirázni, és ezekre lassanként tanithattyák, mind addig valamég az annya szárnya alat marad.

De jó nevelés nem lehet. hogy ha tsak meg nem intik a gyermeket, a vétekről. a melybe eshetik. mivel abölcs azt mondyta, hogy a bolondság. a gyermek szívéhez vagy ²⁰ kötve. és az intésnek veszeje. azt onnét el üzi, nem kell tehát ö tölle kiméleni az intést, mert ha ötet meg ütöd veszövel, abban meg nem hal, és meg szabaditod az ö lelkét, mondyta abölcs, prov. 22.15.23.13. olyan szükséges ötet meg inteni, hogy gyülöli ötet az, aki meg nem inti, a ki pedig meg inti, a ²⁵ szereti.

Az Isten parantsollya tehát fenytégben tartani agyerme-
ket, az Isten parantsollya nekünk, mondyta lactencius, hogy
mindenkor agyermecken tarttsuk kezünket, az az. hogy min-
denkor meg inttsük ötet. mikor roszul tselekeszik, ne hogy, ³⁰
anagy kegyesség, és szeretet, idővel meg ronttsa szokását,
azt; nem tsak a gyermek jóva kívánnya az atyáktól, **[62a:]** és
az anyáktól, de söt még, az atyáknak, és az anyáknak, jovokra

²⁸⁹ mondá a páter. [Keresztrel jelölt mondat a lap alján.]

²⁹⁰ egy <oly> olyan

²⁹¹ kegyd

lészen, ha meg intik gyermekeket. mivel aszent lélek azt mondgya, hogy a bölcs fiu, az attyának örömeire vagyon. az esztelen pedig, az annyának szomorúságára.

De amennyiben hasznos és szükséges az intés. annyiba veszedelmes, hanem okoságal, és nem helyesen megyen végbe. arra kel hát vigyázni. hogy soha sem kel keménységet mutatni a gyermekhez. mert ha valamely rosza vagyon hajlandosága, azt még²⁹² meg szaporittya, valamely kis tsalárdságal. azért hogy magát meg menthesse. a büntetéstől, sött még szükséges némelykor. láthatlanná tenni az ő kis fogyatkozásit, hogy jobban ki lehessen tanulni, némely értelmes embereknek szokások a, hogy külső képen úgy tétetik magokat. mint ha valamely rosza hajlandóságok volna, noha azt utállyák belső képen azért tselekszik. hogy ki tanulhassák belső képpen. valo rosz hajlandóságit azoknak. a kikel lalnak. és magokat azoktól meg oltalmazhassák. azon kel²⁹³ hát igyekezni; hogy a gyermeknek bizodalma lehessen benünk. söt még avétket is meg kell néki engedni, ha meg vallya mert ha igen szükséges meg üsmérni a természetnek jóra valo hajlandóságát, hogy azt lehessen segíteni. még szükségeseb aroszra valo hajlandóságát, hogy azt meg lehessen előzni.

Meg kell jól üsmérni. és vizgálni, hogy mitsoda rosza tselekszik a gyermek. mert valami a hamiságtól; engedetlen-**[62b:]**ségtől, vakmerőségtől. és ahazugságtól²⁹⁴ jö, azt meg kell büntetni. de a mely vétkek nem szán szándékal valok. meg kell néki engedni, hogy elne kedvetlenedgyék.

Arra is kell vigyázni, hogy midön akis gyermekek sirnak. gyakorta annak tulajdonittyák hogy haragusznak. vagy akaratoskodnak. holot némelykor valamely fájdalmat éreznek, és azért sirnak. még is némely anyák azon fel indulnak. meg haragusznak. és jol meg verik őket. epedig, rendeletlen

²⁹² még <n> meg szaporittya,

²⁹³ kel [Beszúrás.]

²⁹⁴ ahazugságtól [ő—ö-ből javítva.] jö, azt meg <ke> kell [Tollhiba.]

keményység, szükséges tehát. minden indulattyokot ki tanulni azoknak agyenge lelkeknek. hogy meg lehessen orvosolni.

Külömbözést kell tenni azö sirások közöt, és meg látni, hogy mikor sirnak akaratoságból. és mikor helyes okból. azt
5 könyü meg üsmérni, az elsőért, meg kel büntetni, mikor pedig helyesen sir, meg kell vigasztalni. nem kell keményen bánni vélek azért, hogy több eszek legyen. mint sem a mint vagyon. értem azt, mikor valamit jobban akarnak vélek tselekedtetni, mint sem töllök lehet. mivel se a keménység, se
10 averés. eszet nem ad. és midön erővel akarnak valamely jót tselekedtetni. a nem tart sokáig. azon kell igyekezni hogy az akarat öt légyen, és mint hogy az Isten teheti azt jóvá, szükséges kérni azt a szent atyát, hogy nevellye fel kezünk által gyermekeinket, a kik is az ö gyermekei.

15 Ha az intésről szóllottam, a jutalomrol is kell szollanom, a mindenkor meg volt, hogy ajó tselekedeteket meg jutalmaztatták, és aroszat meg büntették, azért igen jó a kisdededeket. valamely kis ajándékokal fel indittani, ditsé-[63a:]rettel, és kegyeséggel. ajora venni. mind ezekhez azt adom. hogy
20 aszüléknek. nem kell egyikének jobban kedvezni mint a másíkának. hanem egyaránt szeresék gyermekeket.

Gondolom hogy már ezekről eleget mondottam; egyebet nem is akartam, hanem hogy a jó erkölcs magját vessem el, el sem vesztettem időmet, hogy ha azt szorgalmatosággal munká-
25 lodgyák. epedig a férfiu hivatallya léssen ezután, mivel az aszony, az ö kezében adgya ezt a kis tsemetét, hogy ö visellyen gondot reája, ha férfiu a gyermek, mert ha leány, az anya keze alat marad.

Mostanában már hogy meg mondgyam, rövideden mitsoda
30 formában kel bánni az atyának gyermekivel,²⁹⁵ akinek gondgyának kell lenni reája, és a ki már nyolcz vagy kilentz esztendös, leg előbször azt mondom, hogy tsak azt kövesse a

²⁹⁵ gyermekivel, «azt» akinek [Törlés a sor végén:] gondgyának [első g-n-ből(?)javítva.]

mint eddig bántak véle. és semmit abban el ne hagyjon. de
mostanában kell jól meg üsmérni a gyermek²⁹⁶, természetét,
és hajlandóságát, mert ezen áll a jó nevelésnek modgya, az az,
hogy tudni kell követni a természetnek hajlandóságát, mivel
ahoz kell intezni mind azt, amire akarják ötet tanítani, 5
példának okáért, ha a hadakozásra vagy hajlandosága.
ahoz képest kell. nevelni, ha atörvényes dolgokra, akereske-
désre, az egyházi rendre. vagy valamely mesterségre. az ő
elméjét, ezek [63b:] szerént kel igazgatni, de arra jól reá kell
vigyázni, hogy meg kell különböztetni. agyermeknek. valosá- 10
gos hajlandóságát, a nyughatatlan változo elmétől. a mely.
mindent akarna látni. és tselekedni. és mindenen kap eleinte.
de az után tsak hamar abba hagyja.

Eddig a koráig agyermeknek. elég volt hogy valami keves-
set tudhasson mind abba. a melyről szóllottunk, de ezután 15
azon kell igyekezni, hogy azokat hová továb. jobban meg
tanulhasa, vigyázzván arra. hogy valamit roszul meg ne tanul-
lyon, mivel jóbb. hogy valamit ne tudgyon, hogy sem azt
roszul tudgya. menyi ember vagy onlyan. aki azt gondollya.
hogy tud sok dolgokat., holot azokat nem tudgya. 20

Itéllye el kegyelmetek.²⁹⁷ hogy mitsoda nagy rendeletlenség
történik minden nap az onlyan lelki pásztorért. akivel el
hitették, és a ki magával is el hitette. hogy tudos, holot alig
tudgya avallásnak némely fő részeit, vagy talám még azokat
roszul tudgya, vagy az onlyan biroért. aki atörvényt, tsak imigy 25
amugy tudgya. vagy talám épen nem tudgya. jól meg kell
tehát azt tanulni, a mire adgya magát az ember,

Haszontalan volna itt arrol szolnom. hogy mit kell az
iffiunak tanulni. mivel az iskolákban. az iránt rend vagy on. de
arend mellet, nagyon kell vigyázni az ok-[64a:]tatására,²⁹⁸ 30
mivel ugy lészen attyának örömére. oktassad fiadat mondgya

²⁹⁶ a gyermek<et>.

²⁹⁷ kegyelk̃.

²⁹⁸ oktatásá<k>ra.

abölcs, és vigasztalásodra leszen. és gyönyörűségére lelkednek; prov. 29 17.

De mindennek előtte, azon kell igyekezni. hogy az Ó, és az új testámentumot olvassa. és tanulja, de az oktatást. még másal is kell segíteni, fel kel indítani a mi tanítványunkot. a 5
betsület szeretetire. meg értetvén véle. hogy tsak ajó erkölcs által mehet elé, avilágba. meg is kell véle éreztetni a betsületet. mert el nem lehet hinni, mitsoda hasznos az ilyen ösztön.

Eleibe kell adni. hogy a jó erkölcsnek kétt részen vagyon. 10
az áitatosság, és az egyeneség, az áitatosság, fundámentuma mindennek, és az áitatosság abban áll, hogy az Istent meg üsmérjük, szeresük. félyük. és parantsolatit meg tarttsuk. az egyeneség pedig illeti az emberekel valo életünket. és a mely fundamentuma az igasságnak. az igasság pedig. belső, és 15
külső, a belső igasság az. a melyet nevezük jó hitnek. mikor valaki oly jó hitü. hogy mindenkor igazat szól. fogadását meg tarttya, lelke üsmerete ellen semmit nem tselekszik, akülső igasság az, a mely nekünk meg nem engedi hogy valakinek kárán igyekezünk, és ha kárt tettünk, azt helyre hozuk, egy 20
szoval ajó erkölcs által lehet valaki emberséges ember, és hogy ellene kellene mondani [64b:] avilágban, mind a betsületnek. mind a jó névnek. ha jó erkölcsüek nem leszünk.

Erre valo nézve. szüntelen az elméjében kell azt verni a mi tanítványunknak. hogy az Istenhez áitatos legyen. beszédében egyenes. igeretiben igaz. jó hitü. és igasságos legyen minden tselekedeteiben. 25

Még ezen kívül szükséges hogy a historiákat tudgya, a geográphiát, hogy meg tudhassa az országoknak voltát, a folyo vizeket. a hegyeket. afő városokat. és az rajzolás 30
tellyeséggel el ne mulassa. és ha szinte a törvényes állapotokra nem volnais hajlandosága, de igen jó és hasznos, hogy egy kevesé tudgyon atörvényhez.

Az én atyám eszerént tselekedet mondá angyélika. meg parantsolta alakosoknak. hogy minek előtte perellyenek egymásal, ö eleiben vigyék dolgokat, és az én bátyáimnak 35
kelletet meg mondani apanaszt., ök a férfiaknak valának

prokatori, én pedig a aszonyoké. azután az atyánk voxot kért tollunk, és ha az igasság mellől el távoztunk, akkor előnkbe adta vétkünket.

Erről jut eszembe mondá apater, olvastam valamely könyvben, hogy gyermekeket atörvényre úgy tanították hogy törvényt láttatak vélek. azokra, kik közüllök valamely véteken eset. atöbbi arra voxolt. és aki közül. [65a:]lök biro volt, aki mondotta a sententiát, de leg keményebben. aháláadat-lanságot büntették meg. noha a rend szerint valo törvény azt meg nem bünteti, ezt azért tselekedtették,²⁹⁹ hogy még jó idején azt meg utáltassák velek. és hogy tisztelettel legyenek az Istenhez, a fejdelmekhez. atyokhoz. és anyokhoz,

Minden tudgya, hogy Cyrus már tizen két esztendő korában a több tanulo társai között. ítélő biro volt., és egyszer a mestere meg verte az igasságtalanul valo törvény látásért.

Nevettséges törvény lehetet a, mondá télamon.

A törvény abból állot mondá apáter, hogy egyszer, egy nagy legény, a kinek kurta mentéje vala, látván egy kis legényt, a kinek a mentéje hoszu volt. erővel el vevé tölle mentéjít, és a magáét adá helyében. Cyrus biro lévén adologban, azt helyesnek ítélé, hogy ki ki olyat szerezne magának, a mi hozája illenék, a mestere azt tudván, meg verte érette, mondván. hogy itt nem arol vagyon akérdés, hogy mi illik valakihez, hanem az a kérdés. hogy azt kellet volna meg vizsgálni, ha igasságosan birjaé azt, a mi hozája illik, azt kellet volna meg tekinteni. hogy ha igasságosabbé³⁰⁰ ollyannak itélni a mentét, aki azt erővel vette ell, vagy annak, aki azt, magának tsináltatta volt.

A mi a mesterséget illeti. az iffiat valamelyre kell tanittatni hajlandósága szerint. még afő renden lévöknek is ezt jovallani kellene [65b:]

A mí pedig a mulattságot illeti, lehet tánczra tanítani,

²⁹⁹ [Sorvégen:] tselekedtették, <vé> [Új sor elején:] <lek,> hogy

³⁰⁰ igasságosabbé [Első b — n-ből javítva.]

tekéztetni. uszni, avadászat is hasznos az iffiunak, a lovagolás. mind ez a testet meg keményitti. de mód nélkül mind ezekben nem kell el bortsátani.

5 Igen hasznos dolog, akár mely renden lévő gyermeknek, meg engedni. sött még arra egy kevéssé kénszeríteni is, hogy sok féle dolgot maga tsinállyon meg, a melyet vagy a szolgája, vagy más mester ember vinné végben. az igen jó, mert olyan. állapotban lehet., hogy sok dolgot maga is végbe viheti szolgál nélkül, és tudgya magát segíteni.

10 Ez igen jó mondá angyélika. mert utáлом az olyan jáva gyermekeket, akik még tsak az övöket sem tudgyák fel kötni, meg öregesznek, még sem tudnak egy lovat meg nyergelni, más idegen országban. a nagy urak. sött még a fejdelmek is tanulnak valamely mesterséget. én esztergában tsinált. szép munkáit láttam egy nagy fejdelemnek, azt is olvastam. hogy egy Császár a fiait mesterségre tanitatta. azért, hogy ha valaha rabságban esnek. éhel meg ne halyanak.

Pater uram, ugy tettzik hogy már eleget tanultunk mondá télamon, már régen várom hogy meg láthassam., mit fog

20 kegyelmed³⁰¹ tsinálni a tanitványával, ha az iskolából ki veszi.

Nohát felelé apáter. nem bánom. hozuk ki az iskolából. és tegyük fel. hogy már vagyon tizen hét esztendős, vagy tizen nyolcz. azt akarom legg előbb is. a lovaglást meg tanullya, mivel az igen gyalázatos az iffiunak. mikor még tsak a lora

25 **[66a:]** sem tud³⁰² fel ülni rendesen, és ha alovon vagyon. azt sem tudgya melyik kezével kell akántár szárát tartani.

Ez a letzke kegyelmednek³⁰³ szol mondá angyélika. mutatván télámonra. mert a minap az aszszony, tekintvén diánnára, a mezöre menvén. az agarakal vadásztanak. soha anyi eröm

30 nem volt. hogy meg ügetethessem ő kegyelmét. mindenkor tsak a hintó melet maradot. végtire az agarak után mene léptetve.

³⁰¹ kegyd

³⁰² tudnak fel ülni, rendesen,

³⁰³ kegyelmed

Nem vagyok én olyan szeles mint magad felelé télámon el fárasztottad a lovadot a melyen ültél, de halgass, miért hagyatod félbe apáterel beszédét.

Oh! mondá apáter. gyönyörüséggel halgatom kegyelmeta-
ket. azután idegen országban szeretném küldenü. de először³⁰⁴ 5
azt akarnám hogy két vagy három nyarat atáborban töltene.
valamely jó, és értelmes. hadi ember mellet tiszttség nélkül,
az után idegen országba mehetne valamely jó emberel. aki
ollyan volna mellette mint³⁰⁵ egy preceptor.

Az idegen országba valo menetel igen hasznos. egy iffiu- 10
nak, az, az elméit³⁰⁶ meg világosittya. a más nemzeteknek
szokásit meg láttya. azután bátrab lészen, mindenre inkább tud
vigyázni. avilági dolgokat meg tanullya., ugy az idegen
nyelveket is, az idegen nemzeteknél, igen szokás. más orszá-
gokba el menni. inkább is adnak az ollyanoknak tiszttségeket. 15
ezért is az ollyanok kik az országból ki nem voltanak.
szégyenlik idegen eleiben menni, és kívánnák hogy ha jobban
töltötték volna iffiuságokat. [66b:]

Ugy tettzik hogy már lehetne valamit mondanom aleányok
neveltetésekről is. 20

Éppen most akarám kegyelmedet³⁰⁷ arra kérni mondá
mariánna,

Azt nekem el nem kellet volna feleljenem. felelé apáter.
mint hogy a leánynak nem szükséges azon tanulás. mint a
férfiunak, azért ollyan dolgokra kell tanittani, a melyek 25
néki³⁰⁸ valok, én erről többet nem mondhatok. mint anygéli-
ka. és az ő neveltetését is adom például másoknak.

Oh páter uram. akegyelmed³⁰⁹ josága, sokat³¹⁰ tart felöllem.

³⁰⁴ először [e—o-ból javítva.]

³⁰⁵ mint [t—d-ből(?) javítva.]

³⁰⁶ elméit [i—t-ből javítva.]

³⁰⁷ kegyelmed

³⁰⁸ néki <de> valok,

³⁰⁹ akegyelmed

³¹⁰ sokat [t—r-ből javítva; utána még van egy törölt betű, de olvashatat-
lan.]

A páter azt³¹¹ jól mondgya, mondá máriánna. hanem tanitson már kegyelmed³¹² is. hogy adhassuk kegyelmedet³¹³ például ami leányinknak, kérem az aszonyt tekintvén diánna-ra, hadd beszéllye elé életit angyélika.

5 Bizonyára páter uram. mondá angyélika. igen bajt adot reám kegyelmed.³¹⁴

Ne vonogassad magadot angyélika. mondá diánna. az ágybol.

De nem láttyaé az aszony. mondá angyelika. hogy a grofné tsak tréfálozik.

Valóságál nem tréfáloodom. mondá máriánna. igen kedves dolgot is tselekeszik kegyelmed³¹⁵ nékem.

Nohát, engedelmeskedned³¹⁶ kell. felelé angyélika.

Ha meg gondolom hogy mitsoda nagy bajal nevelt fel az
15 atyám, és az anyám, igen bánhatom hogy jobban nem töltöttem el időmet, az atyam. a két bátyáimal együt. maga mellett nevelvén, a mitsoda mesterek nékiek volt. azoknak én is hasznokat vettem. mivel szüntelen hallottam mikor nékiek lettzkét adta-[67a:]nak, deákul pedig meg tanultam. tsak
20 magam mulattságából.

De a leg nagyob tudományom, mint hogy magamot kel. ditsérnem, abban áll, hogy a tövel. minden féle munkát tudok. az anyámnak³¹⁷ arra nagy gondgya volt. hogy minden féle varrásra meg tanitasson, csipkére, retzére, egy keveset
25 akép íráshoz is tudok, a musikához is értek egy keveset. ugy tettzik hogy ez, az egész tudományom.

Ugy tettzik meg mondám. hogy némellyet a mit tudok. tsak történetből tanultam meg, mivel azt meg vallom. hogy ollyat is tanultam. ami haszontalan.

³¹¹ azt <m> jól mondgya,

³¹² kegyel̃d

³¹³ kegyel̃det

³¹⁴ kegyel̃d.

³¹⁵ kegyd

³¹⁶ engedelmeskednek kell. [Elírás.]

³¹⁷ az anyámnak <annak.> arra

De hogy tiszteletett adgyak. annak, akinek azal tartozom,
meg kell vallanom, hogy a mit tudok, az atyámnak, és az
anyámnak kell köszönnöm, az atyám mint hogy tudta magát
szeretetni, mindenkor tele volt aháza emberséges emberekkel,
és azoktól többet tanultam mint akár mely könyvből, az ⁵
anyám pediglen jó gazda aszszony lévén, vigyázó, serény, és
igen jól tudta mindennek gondgyát viseltetni, azt észre
vettem, hogy mindenkor két dologra vigyázot³¹⁸ irántam, az
egyik a, hogy soha hejában heverni nem hagyot, mert a
minden napi rend szerent valo munkaimon kívül, valamig élt, ¹⁰
mindenkor én voltam aháznál viczéje, sécrétáriusa,³¹⁹ én
velem olvastatot, én voltam komornyikja. a házi költtségre, a
konyhára. egy szoval mindenre tsak nekem kellett gondot
viselnem. a második a, hogy mindenkor rajtam volt a szeme,
még mikor valamely atyánk fia mellé adot is. olyan-[67b:]nak ¹⁵
adot, akiről bizonyos volt. hogy reám vigyáznak.

Már többet nem mondhatok magamrol. talám azt sem
volna szükséges mondanom; hogy az anyám halála után, az
aszszony, mutatván diánnára, maga mellé véve engemet hogy
gondomot viselné, nem tsak úgy mint atyafiára, hanem mint ²⁰
leányára, én is azon igyekezem, hogy szolgálóhoz illendő
tisztelettel, és engedelmeséggel. legyek az aszszonyhoz, meg
nem köszönhetvén hozám valo joságát, azt kegyelmetek.
minden nap láttya.

Igen is láttyuk mondá máriánna, azért is kegyelmedet³²⁰ ²⁵
inkáb szerettyük, és betsüllyük,

Ugy tettzik páter uram. mondá télámon. hogy ehez képest.
lehet rendet szabni a leányoknak,

Én semmit ahoz nem tehetek. felelé apáter, noha tudom
hogy angyélika tsak nem felit is el hagyta., ditsérni kell ³⁰
azonba az annyának bölcseségit, aki mindenkor szeme előtt

³¹⁸ vigyázot [Utána törölt vessző.]

³¹⁹ sécrétáriusa, [c—r-ből javítva.]

³²⁰ kegydēt

nevelte leányát, ez is leg nagyobb kötelessége az anyának, és azal tartozik hogy a szemérmességbe tarttsa leányát, mivel annak betsülete olyan valamint az élet, a mely ha egyszer el vész; helyre nem hozhatni, azért is mondgya azírás. hogy a leány nevelés, nagy gond viselést kíván az atyától. és hogy az álmát félben hagyattya véle, és meg másut, abátor leány meg bestelenitti az attyát, és az urát, eccle. 7.26.

A mi pedig aklastromot illeti, aleányt ugy kell az apátzaságra adni, ha természet szerént szereti a magános életet, ha pedig azért jóvallyák azt néki hogy valamely jószág másra maradjon. [68a:] a szenttség törés, és kegyetlenség volna. és a tridentinum Concilium átkot mond arra, a kinek része lenne az ilyen tselekedetben. Sess. 25. Cap. 15. haszontalanak is tarttya., az apátzaságra valo esküvést, tizen hat esztendő kora előtt aleánynak,

Ugy tettzik páter uram. mondá télámon, hogy már el feletkezett kegyelmed³²¹ a mi iffiunkrol. amiolta viszá tért,³²² a ki is egy nehány országot látot. bännám ha a példa beszéd bé tellyesednék, romában volt, a pápát nem látta.

Követem kegyelmedet.³²³ felelé a páter, mert el nem felejttem, azért nézük meg már mitsoda hasznát veheti utozásának. midön az attya házátol el indula gyermek volt, és ember korában tért viszá. erre valo nézve el lehet melölle venni a preceptort. és valamely hivatalba kell tenni, mert már alkalmas. hogy fejdelmének. nemzetének, és jó akaroinak szolgálhason, mondám hogy el kell melölle venni apreceptort, de azt hozzája teszem, hogy meg is kell jutalmaztatni. ha jól vitte végben hivatalját.

Hogy ha az iffiunak hadakozásra vagyon hajlandosága, hadakban kell tenni. és igen jó. hogy a leg aláb valo tiszttségen kezdgye el.

Ha atörvényes dolgokhoz vagyon kedve. arra kell adni, és

³²¹ kegyd̃

³²² viszá tért, <ide> a ki [Törlés a sor végén.]

³²³ kegyd̃t̃.

azt jól meg kel véle tanultatni., hogy hejában ne³²⁴ hordozza a nagy titulust. [68b:]

Ha az egy házi rendre vagyon vágyása, meg kell jól visgálni hajlandóságait. és arra alkalmatossá kell tenni. de mindenek felet arra kell vigyázni, hogy azt nem kel néki jovallani 5 valamely világi tekéntetből, mert a kárhozatos lenne. az atyának, az anyának. és a fioknak. hogy ha pedig arra valóságosan hivatalos. ujontában atanulásra kellene magát adni. hogy had szolgálhassa érdemesen az anyaszent egy házat. mivel tsak a könnyebségért, és a nyugodalomért menni 10 apapságra. ugy igen meg tsalná magát, és az Isten haragját gyűjtené magára.

Itéllye el már kegyelmetek, hogy egy iffiunak, menyi sok féle dolgokat kell tudni élete folyásában. hogy ugy vihesse végben hivatallyát. mint emberséges ember, a mint is hogy 15 szüntelen kell tanulnunk. egész életünkbe, mivel akár menyit igyekezünk azon. hogy tekélltetsek lehessünk, de nyomorúságunk miat, tsak a más életbe valo boldogságban érhettyük el atekéllteteséget. nem elég tehát el vetni a nevelésnek magját, és azt az atyanak. sok oktatásával öntözni, hanem 20 még önnön magának is szükséges szüntelen munkálodni hogy gyümölcsöt hózón,³²⁵ és azt mondhassa magának., valamint Solon mondotta.

A halálhoz futok. s' szüntelen tanulok.

Azt szükséges meg mondani kegyelmeteknek,³²⁶ hogy ki- 25 nek, kinek. a maga rendéhez kel szabni. a mit aneveltetésről mondottam. példanak okáért, ha valamely gyermektől ki nem telik hogy preceptora legyen. nagyob vigyázással kell [69a:] lenni reája. mint ha volna. ha annyi időt nem tölthet atanulásban. és ha valamely mesterséget kell néki tanulni 30 hogy élhessen. akor tsak ami leg szükségeseb arra kell tanitatni, ha valamely iffiunak annyi érteke nintsen. hogy

³²⁴ ne [Beszúrás.]

³²⁵ hózón, [Második ó-ö-ből javítva.]

³²⁶ kegyelknek,

idegen országban mehesen, találkozik olyan alkalmatoság
hogy valamely nagy ural el mehet, és ha mester ember, a
tolvajok el nem veszik tölle mesterségét. olyan országban
mennyen. ahol amaga mesterségét. jobban meg tanulhattya,
5 az atyák. és az anyák. ha szinte szegények is. de azon
igyekezzenek. hogy a fiok, gazdagok legyenek. ajó erkölcsök-
ben.

Három időre osztatik tehát egy iffiunak neveltetése, az első
a gyermekségnek ideje, amelybe még az elme ki nem mutat-
10 hattya magát, és meg különböztetést nem tehet. ez is az az
idő, a melybe, az anyának kell gondot viselni reája, a második
idő az, amelybe fel nevelik a joerkölcsnek magját. a melyet az
anya hintet volt. el. ebben az iffiu elmében. ez az idő illeti az
atyát. aharmadik idő az, a melybe az elméje meg érvén, a
15 maga hatalma alá botsátatik.

De soha ugy nintsen. a maga hatalmában; hogy az attyának,
és az annyának. tisztelettel. szeretettel. és háláadásal ne
tartoznék. mivel azal tartozik tellyeségel az Isten törvénye
szerént. abölcs azt mondgya, hogy aki az attyát meg szomorit-
20 tyá, és az anyát meg keseríti, az utálatos. aki pedig tiszteli az
anyát, a kintset gyüjt, és a ki tisztességet ád az attyá-
[69b:]nak, a jövendőbe örül öis, a fiainak. könyörgése meg
halgattatik, és hoszu életü lészen.

Nagy szeretettel kell tehát lenni az atyákhoz, és az anyák-
25 hoz, akár mely nyomoruságban essenek is, *fiam, segéllyed*
vénségében atyadot, és bánattal ne illessed ötet éltében. és ha
valamikor meg fogyatkozik. értelmében. meg botsássad néki,
és éktelenségel ne terheld ötet. hanem tisztességet tégy néki.
Eccles.3. aki az attyát el hagyá, az utálatos, és a ki meg
30 keseritti anyát, az Isten azt meg átkoza.

Ugy tettzik mondá máriánna, hogy apatert ma eleget
fárasztottuk. azért hagyuk holnaprá atöbbit.

Tsak valami hasznát láthassam felelé apáter, örömet
beszéllek. de talám az aszonyok unták meg hoszas beszéde-
35 met.

Az aszony azt jól gondolta. mondá télámon. és a házához is
kisérem az aszonyt.

Hatodik napon. valo beszélgetés.

Hogy a tselédes gazdák. tartoznak gondot viselni tselédekre.

Más nap, a szokot órában. és a szokot helyre. mindnyájan egybe gyűlvén, a páter egy kevesé meg ütközék azon, hogy kilentz orakor még az ágyba találá diánnát. angyélika is nyájas természete szerént, meg pirongatá télamont. hogy késön költ volna fel. azután ki ki a maga helyére üle. 5

Ugy tettzik mondá apáter, hogy eleget beszélénk [70a:] tegnap arrol. miképpen kell. az atyának, és az anyának nevelni gyermekeket. és ha arrol olyan böven nem beszélünk, a mint kellett volna, lehet az olyan könyveket meg nézni, a melyek arrol beszélnek. 10

Az első hivatallya pedig a tselédes gazdáknak, agyermek nevelés, amásodik, a tselédre valo gondviselés, és agazdálkodás

Ugy tettzik páter uram, mondá télamon, hogy ezt a másodikat kellett volna elől tenni, mivel az aszony elsőben férhez megyen, és gazdaszszonykodik, minek előtte gyermeke legyen? 15

Igen jól mondgya kegyelmed³²⁷ felelé apáter, mert az elsőb rend szerént, de a másik meg előzi méltoságból, mivel, alegg elsőb,³²⁸ a legg fővebb, és alegg nagyobb hivatallya egy aszonynak, a gyermek nevelése, és ez olyan nagy dolog hogy jobb volna a háznak fenékel fel fordulni. mint sem azt el mulatni. 20

Az aszony hivatallyának tehát. második része a gazdaszszonyság. az *iffiu aszonyi állapotokat*. mondgya szent pál, *böltsegre tanítsátok. hogy az ő férjeket, és magzattyokat. szeressék, mertéketesek, tiszták, és jó házi gazdaszszonyok legyenek.* tit 2. 25

A háznál lévő gondviselés inkább illeti az aszonyt. mint sem

³²⁷ kegyd

³²⁸ alegg elsőb, «és» a legg fővebb, és

a férfiat. mivel ennek természet szerint arra vagyon gondgya, hogy miképen szerezhessen,³²⁹ atselednek táplálására valot, az aszonymnak pedig az a hivatallya. hogy a³³⁰ háznál. [70b:] gondot visellyen arra, a mit a férje kereset,

5 Látom hogy éppen azt akará kegyelmed³³¹ töllem kérdeni. tekintvén télámonra, hogy ha illiké a fő aszonyokhoz az ilyen foglalatoság. ?

Nékem ugy tettzik hogy nem illik felelé télámon.

Nekem pedig ugy tettzik³³² mondá a páter, hogy söt még leg
10 inkább ő hozájok illik, ez azoka, mert mint hogy a fő renden lévőeknek több javok vagyon. rendekhez képest,³³³ több költtséget is tartoznak tenni, azért nékiek szükségesebb. mint sem másoknak. jó rendet. és gondviselést tartani aháznál. nem láttyuké azt, hogy mitsoda bövölködő hazak jutnak szegénységre, mitől vagyon ez, azért hogy a gazdaszszonymnak semmire nintsen gondgya, mindent veszni hágy. tsak magát mulathassa, könyü és tunya életet élhessen, nem ditsértetvén az Isten az olyan háznál, áldását attol meg vonnya, tsak asok adosság marad, és a midön az ilyen tunya, és henyélő
20 atyáknak, és anyáknak agyermekei ajoszágba szálnak, a sok nyomoruság rohan reájok., és tsak a haszontalan ur név marad anyakokon, azt sem tudnak meg mondani. hogy hová tünt el a sok jóság

25 És így pater uram mondá télámon, azt akarná kegyelmed³³⁴ hogy inkább fősvény lenne, mint sem rest.

Isten ne adgya. felelé apáter. én azt akarom hogy jó gazdaszszony legyen, mivel nagy külömbözés. a jóságot kimélni, vagy azt szeretni. [71a:]

³²⁹ szerezhessen, [z—hosszú f-ből javítva.]

³³⁰ a [Beszúrás.]

³³¹ kegyed

³³² tettzik [i—k-ből javítva.]

³³³ képest, «képest» több [Törlés a sor végén.]

³³⁴ kegyđ

Ne mennyünk arra mondá télámon. nem is kel arrol szólnunk.

Követem kegyelmedet³³⁵ felelé apáter. mert természet szerént ahoz tartozik agazdaság. mivel valamit eddig mondotunk a resttségről, vagy az idő jól el töltésének modgyárol szollottunk, azért mi nem.....itt a páter félbe hagyá. mert látá hogy télámon nevetve a fejit tsoválá. monda is arra, oh! látom hogy kegyelmednek³³⁶ unadalmat okozok. azért inkább halgatok

Nem, nem páter uram. mondá máriánna, mi kegyelmedet³³⁷ örömmel halgattyuk.

Meg mondgyamé kegyelmednek³³⁸ páter uram. mondá télámon hogy miért nevettem. azért hogy észre nem vette kegyelmed³³⁹ maga magának ellenkezöt mondot. a mint a sokszor meg történik a beszéd közben. mert hogy egyeztethet meg kegyelmed³⁴⁰ két ellenkezö dolgot. azt mondá kegyelmed.³⁴¹ hogy a resttségről. vagy az idő jól el töltésének modgyárol³⁴² szollottunk eddig. ha resttségről szol kegyelmed,³⁴³ a mely az idő vesztésnek modgya, nem szolhat kegyelmed³⁴⁴ az idő jól el töltésének modgyárol. az ellenkezö volna.?

Azt gondolám. felelé apáter. hogy valamely nagyot vétetem. de örömmel látom hogy nintsen kegyelmednek³⁴⁵ más panasza tsak e, talám még esem volna. ha jól meg vizsgálta. **[71b:]** volna kegyelmed,³⁴⁶ mert valamit mondttam, nem ók

335 kegydēt

336 kegyd̃k

337 kegydēt

338 kegyd̃k

339 kegyd;

340 kegyd

341 kegyd.

342 modgyárol [á—d-ből(?) javítva.]

343 kegyeīd,

344 kegyd

345 kegyd̃k

346 kegyd,

nélkül mondtam. és abban semmi ellenkező nintsen ha tettik kegyelmednek³⁴⁷ vígyázon kegyelmed jobban reája.

Tudgya kegyelmed³⁴⁸ azt, hogy a természetnek. és avallásnak. kezdeti fel vannak áltva. és tudva vagyon mindennél ez⁵ így lévén, a nyilvánóságos. hogy a midön arestségről szóllók. nem azért vagyon hogy a mellet szollanék, mivel ugy³⁴⁹ vétket hoznék bé. hanem szollok azért, hogy azt el töröllyem.

A vétek el törölése alá pedig értödik³⁵⁰ szükségesen valamely jó erkölcs. a mely azal ellenkezik. ebből következik.,¹⁰ hogy a midön a resttségről, és annak veszedelmes rendeletlenségeiről szolnak, az által rendet akarnak adni, az idő jól el töltésére., mivel az időnek jól el töltése ellenkezik a resttséggel. attol is szármázik ennek a véteknak el töröltetése, ehhez nem kell nagyob magyarázat, se nem szükséges több környül¹⁵ álló beszédél ki mondani, midön értelmes személyekelött beszél valaki. nem szükséges nagy magyarázattal ki mondani, mivel ugy is meg érti a szonak értelmét. más volna. ha ostobákkal beszélene

De mint hogy az idő rövid, azon lészek hogy mentől²⁰ hamaréb ki vezessem kegyelmedet³⁵¹ atévelygésből. meg is kell kegyelmednek³⁵² mutatnom. hogy mi légyen agazdaság, a gond viselés, vagy a takarékoság, és hogy e nem afösvénység-től vagyon, valamint kegyelmed³⁵³ gondollya.

A gazdaság a házi tselédekre, vagy népekre valo [72a:]²⁵ gond viselésből áll. és egy háznál lévő tseléd. kis formája egy országnak, mert valamint hogy egy ország sok tselédből áll, ugy egy háznál lévő³⁵⁴ tseléd, sok személyből áll. akinek ura a

³⁴⁷ kegyd̃k vígyázon kegyd

³⁴⁸ kegyd

³⁴⁹ ugy <tettzik> vétket [Törles a sor végén.]

³⁵⁰ értödik <va> szükségesen valamely

³⁵¹ kegyd̃t

³⁵² kegyd̃k mutatnom. [Második *t*—*n*-ből javítva.]

³⁵³ kegyd

³⁵⁴ lévő [*l*—*v*-ből javítva.]

férfiu. és az aszony az ő vicéje, aki is ugy tartozik aház népere
valo gond viselésre, valamint a férfiu, *mert az Isten*, mondgya.
Socrates, memorab. libr.5. *aházasságot azért rendelte hogy az
emberi nemzet meg maradgyon., másodsor, hogy a gyerme-
keket fel nevelvén, azok táplállyák, és vigasztallyák atyokat. és* 5
*anyokat. öregségebbe. harmadszor. hogy nem a mezőben,
mint az állatok. hanem a háznál tölttsék életeket. mind ez ugy
tekinti az aszonyt, valamint a ferfiat., erre valo nézve, mind
akét rész közre tézsi a miye vagon, de nem kell. arra vigyázni.
hogy mellyik hozot többet vagy kevesebbet. és a szerént intézni* 10
*a házra valo gond viselését, mivel egyaránt kell azt végben
vinni, sött a jobb a mellyik leg inkább igyekezik azon hogy
hivatallyát végben vigye.*

Egy ház népe tehát olyan mint egy kis ország. ahol a nép
ótt is külömb féle renden vagon, mivel ótt a gyermekek leg 15
első rendet tartanak, a tselédek a másodikat. és a szegények
a³⁵⁵ harmadik renden vannak.

Mondám hogy a szegények, mert noha ne számláltassanak
is a ház népe közibe, de a természetnek törvénye nem **[72b:]**
engedi hogy egyik ember, a másikat szükségbe hagyja, az Isten 20
törvénye pedig azt parantsollya³⁵⁶ és oly kemény parantsolat
alat hagyja. a³⁵⁷ gazdagoknak, a szegényeket részesíteni
javokban, hogy szinten ugy ki nem rekeszthetik azokat,
valamint a magok saját gyermekeket. hogy ha tsak a szükség,
a kinek nintsen törvénye, annak ellene nem áll, ezel annál is 25
inkább. tartoznak, hogy a mely jorzágot birunk, nem a miénk,
tsak³⁵⁸ ideig adták kezünkbe. és azt az Isten. atöbbivel együt
az egész emberi nemzetnek adta, az élet táplálására, egy
tselédes gazda tehát nem más, hanem ki szolgáltatoja annak.
a jorzágnak. a melyet Isten adot néki, hogy el osztogassa, és 30
emellet is kell néki maradni, a valo, olyan nagy közi vagon a

³⁵⁵ a <a> harmadik

³⁵⁶ parantsollya [ts(hosszú f)—ly-ból(?) javítva.]

³⁵⁷ a <gazdáknak.> gazdagoknak. [A törölt szóban az első k—g-ből javítva.]

³⁵⁸ tsak <adig> ideig [ideig <adig> fölé írva.]

ki szolgáltatáshoz, hogy ő azzal szabad, és azzal szabadosan bánhatik, de az is való, hogy ugyan arról is fognak tölle számot kérni.

Noha ide fellyeb. azt mondám. hogy közönségesen az embereket illeti minden jország, de abból nem következik, hogy szabad legyen valakinek amásét el venni, mivel ha az osztás végben megyen. a természetnek törvénye ellen volna. a más jországát bántani, mert maga a természet rendeli azt, a mi atársaságnak jóvára lehet, ugy anyira, hogy nem szabad a másébol alamisnát adni, se az olyan aki adóságba vagon, nem adhat jországából a szegényeknek, mert olyan formán. a másét adná, ar-[73a:]ra pedig nintsen hatalma,

Egy tselédes gazdának, atehát ahivatallya., hogy a gyermekeire, szolgálaira, és a szegényekre gondot visellyen és valamint hogy egy fejdelemnek azon kell igyekezni, hogy a népe békeségbe, és bövségbe legyen, ugy egy tselédes gazdának is azon kel lenni. hogy a tseledi közöt lakozék abékeség, és az egyeség, és el kel közüllök üzni aszükséget a menyiben lehet.

A békeséget, nem tsak aháznál kell meg tartani, hanem kívül is, mivel aházaknál is. szokot belső, és külső hadakozás lenni, a belső hadakozást okozák, a meg oszlások, veszekedések, irigységek, ellenkedések, szó hordások, a sok temonda, a külső hadakozások pedig, a törvénykedések.

Valamint hogy egy okos fejdelem soha hadakozást nem indit, vagy ha indit is, a népihez való szeretetből tselekeszi, hogy azt meg oltalmazza valamely nagy kártol. vagy igasságtalanságtól, ugy egy tselédes gazdának is ha kereszténynek tarttya magát, el kell kerülni atörvénykezést, fő képpen hogy ha az igasságtalan volna, és³⁵⁹ hogy ha azt haragbol, vagy fősvénységéből akarná el kezdeni, így annál is inkább el kell azt kerülni, mert a jorzága, el pusztulásra. fordulhatna.

A mi pedig a belső békeséget illeti, szükséges hogy atselédes gazda. a parantsolatot végbe vitesse, hogy ki ki a maga

³⁵⁹ és [Beszúrás.]

hivatallába el járjon, és meg ne engedgye hogy valamellyike heverjen. hanem mindenikét a maga³⁶⁰ rendibe [73b:] meg tarttsa,

Erre valo nézve azt mondom, először a gyermekekről. hogy az atyának, és az anyának. nagy gondgyoknak kell lenni reájok, mint olyanokra, kik az ő maradéki, ezek után vannak a tselédek, akiknek is attyok. és annyok helyet kel lenni a gazdának, és a gazdaszszonynak, mivel ő reájok bizta az Isten, a szegények ezek után vannak. arra kell vigyázni, hogy nem szabad atselednek adni, a mi igasság szerént. a gyermekeket illeti, se azt a szegényeknek. a mi atselédeké, a szegények közül is inkább kell annak adni. a ki velünk egy helybe lakik, mint sem idegennek, noha tartozunk mindenikét szegíteni.

A mi atselédeket illeti, szükséges hogy egyik amásikától fűjön, kinek kinek. a mitsodás hivatallya vagyon. ugy e számot adgyon amannak, amaz aharmadikának, és így kézről kézre mennyen, adolog a gazdaszonyig, ne legyen sok ur a háznál, és tsak egy hatalom alat maradgyon. az engedelmeség, tisztelet. és a tsendeség.

Semmi ugy evilágon mondgya Socrates. meg nem tarttya. egy háznál, vagy egy országba ajó rendet, fenyítéket, és ajó erkölcsöt. mint a, ha maga. agazda vigyáz atselédire, a példa beszéd szerént, a gazda szeme hizlallya a lovat. és ha meg jutalmaztattya azt aki jól tselekszik; és meg bünteti a roszul tévöt. Xenoph. memor.5.

Látom pater uram mondá. télámon. hogy kegyelmed³⁶¹ olyan respublicat akarna fel állítani valamint pláto. [74a:] de hól fogja kegyelmed³⁶² találni azokat az engedelmeseket. tsendeseket, azt akarja tehát kegyelmed³⁶³ hogy ugy legyenek valamint egy klastromban.?

³⁶⁰ a maga <hivat> rendibe

³⁶¹ kegyd

³⁶² kegyd

³⁶³ kegyd

Azt akarom felelé apáter. hogy egy tselédes embernek aháza, tsendesebb, és jób rendbe légyen mint sem egy klastrom. ezt az okát adom. mert egy klastromban. jó vagy rosz, de mindennek ótt kell maradni. mihent oda bé megyen. 5 de egy tselédes háznál nem úgy kell lenni, valo hogy türeisel kell szenvedni a tselednek gyengességét, aprolék, és akarat ellen valo fogyatkozásit. és ötet atyai szeretettel inteni és jóbbá tenni, de ellenbe. tellyeségel el nem kell szenvedni az olyat, aki mást rosz beszédel, vagy példával meg ronthatna, 10 minden halogatás nélkül arészeget, és arosz maga viselöt meg kell fizetni, és el kel aháztol bocsátani, midön látom, mondgya egy filosofus. hogy az én tselédem még roszabb, ha jól bánok véle, azonnal el botsátom. mint ollyan elmét, amelyet meg nem lehet. gyógyittani.

15 Hogy a roszat, amenyiben lehet meg lehessen előzni, azért szükséges hogy a³⁶⁴ férriu tseledet egy házban kell hátatni, mentöl többet egy házban, a fejár népet hasonlo képen. és hogy mindenik házban. legyen ollyan személy, aki atöbbire vigyázon. a ki vigyázzon a tüzre. és a gyertyára, mert sok 20 szerentsétlenség. [74b:] történhetik.

Páter uram kérdé télámon, mitsoda okbol tézsi kegyel-med³⁶⁵ ezt arendelést,?

Abbol felelé apáter, hogy mikor atselédek együt laknak, a roszat nem ollyan könnyen vihetik végbe, mert egyik amási- 25 kát láttya, és meg gátollya.

Egy szoival a tselédes gazdának azon kell lenni, hogy hasonlo jó szokásuak legyenek tselédi valamint agyermekei, a menyibe lehet. ezért, ollyat kell fogadni, a ki jámbor, és jó természetü legyen. ha³⁶⁶ szinte nem volna is másként igen 30 alkalmas, idővel meg tanul, erre valo nézve is adgya ezt az intést a keresztényi gazdának. a szent irás, mondván, *ti urak, igasságál. és egyenlőségel. legyetek ati szolgaitokhoz. Colos.*

³⁶⁴ a [Utólagos beszúrás a szóközbe.]

³⁶⁵ kegyd

³⁶⁶ ha <nem> szinte nem

4.1. meg másut, ti is urak szeretettel legyetek szolgaitokhoz, el hagyván afenyegetéseket, tudván azt, hogy ati uratok is menybe vagyon, és hogy nintsen annál személy válogatás. eph. 6.9.

Szollyunk már a bőségről. az az, arról. hogy mitsoda gondal kell ki venni atselédet aszükségből, akét dologból áll, keresetből, és költésből, az első a házan kívül megyen végbe, a második aháznál.

Eszünkbe juthat mit mondánk ide fellyebb. hogy kit illet a hazon kívül valo gondosság, és kinek kell a háznál gondot viselni, tsak atermészetet visgállyuk meg, meg [75a:] láttyuk, hogy az Isten olyan lelket, és testet adott a férfiunak, aki inkább el szenvedheti ahideget, meleget, fáradságot, hadakozást, és bátrab, mint sem az aszony. ebből ki tettzik, hogy a természet ötet rendelte. a házon kívül valo gondra, és keresésre, és mivel hogy. az Isten gyengébnak teremtette az aszonyt, ugy tettzik mint ha az által. reája is akarná bizni a háznál valo gond viselést, és mint hogy a több gondok között a gyermekre valo gond viseles legg elsőbb, azért nagyob szeretetett is óltott a természet az aszonyokban. a gyermekekhez. mint sem a férfiuban.

A második része az aszony háznál lévő gondviselésének a, hogy arra vigyázon; a mit agazda aházhoz hozot, és mint hogy a félelem, és a gyanakodás illik a takarékosághoz. azért is az aszony félékenyeb, és gyanakodób a férfiunál.

Ebből láttyuk hogy a szokás és atisztesség meg egyezik a természettel, mivel minden nemzeteknek szokások szerént, sokal tisztességesebb, hogy az aszony a háznál maradgyon, mint sem a hegyeket, és az³⁶⁷ erdőket járja. a férfiunak pedig igen szegyen. mindenkor a háznál lenni, és el mulatni a külső dolgokat. sött még meg bontanák ugy arendet. a melyet. az Isten, atermészet., és atörvény sza-[75b:]bott, hogy ha a³⁶⁸ férfiu. vagy az aszony, egyik a másikának hivatallyában elegyitené magát. emég büntetetlen sem maradna.

³⁶⁷ az [z-r-ből javítva.]

³⁶⁸ a [Beszúrás.]

Hátha páter uram, kérdé télámon. valamely embernek olyan hivatalya vagyon, vagy olyan mesterséget üz hogy mindenkor a háznál kell maradni, az olyan tehát nem jól tselekeszik?

- 5 Ah! követem kegyelmedet.³⁶⁹ felelé apáter. egy kevésé³⁷⁰ haragosan, nem ugy kell gondolkodni, mivel ha szinte a mestersége miat a háznál kell is maradni, az olyan embernek, de mind azon által. vagyon néki dolga a külsökel, és a házhoz hozattya, a mi szükséges. az ilyen ember ha a háznál nem
10 maradna, hogy ótt dolgozzék. olyan vétkes volna. mint az, aki ótt maradna dolog nélkül.

A gazdát illeti tehát minden dolog. a mi aházon kívül vagyon. önéki kell meg tartani a mit bir, és ahoz többet szerezni igaz uton.

- 15 Es mint hogy ez a hivatal nagy, és meszsze terjed, azért ehez nagy értelem is kívántatik, nem tsak emberséges embernek kell lenni, magának, de még oly segittöket is kell magának formálni. a kik alkalmatosak legyenek.

- A mi a maga személyét illeti, először szükséges hogy el
20 kerüllye azokat az akadályokat, mellyek³⁷¹ meg gátollyák az embereket hogy jó rendbe lehessen a házok, atudatlanság az egyik akadály, mivel egy értelmes ember azt jóra [76a:] fordittya, a mit egy tudatlan, haszontalannak tart lenni, arestség, lágyság, halogatás, akadály, a kényeztetés, gyönyör
25 rüségben valo élet. a vendégeskedés akadály. a tzifrálkodás. részegeskedés, a haszontalan. és a ditséretért valo költtség akadály, arra is vigyázon³⁷² hogy magát nagynak ne tarttsa, mert sokal többet fog költeni. mint a jövedelme, se gazdagnak, mert a resté tenné, és el mulatatná véle atöbb dolgait.

- 30 Egy tselédes³⁷³ gazdának el kell tehát kerülni mind azt, a mi

³⁶⁹ kegyedét.

³⁷⁰ kevésé [sé—utólagos beírás a szóközbe hosszú f-sel, világosabb tintával.]

³⁷¹ mellyek [Első l—g-ből javítva.] meg gátollyák

³⁷² vigyázon [i—a-ból javítva.]

³⁷³ tselédes [tselédés-ből javítva az ékezet törlésével.]

a romlásra vezethetné, erről jobb tanácsot nem lehet néki adni, mint a melyet ad nekünk egy philosophus. aki előnkbe tévén egy emberséges embert, például veheti azt minden, fő képpen egy nemes ember. *a napot mondgya, az imádságon kezdem el, az istenektől az egészséget kérem. kérem azt hogy* ⁵ *betsületben tarttsanak*³⁷⁴ *a respublicaban, hogy barátimot meg tarttsák*³⁷⁵ *a hadakozásba, szerentséltlenségétől meg oltalmazák. hogy a munkámnak haszna lehessen, xenoph. memor.5.*

Ihon mondá télámon, egy pogánynak imádsága.

Valo, felelé a páter. hogy ha a sziv ahoz vagyon kaptsolva, ¹⁰ de másképen a nintsen meg tiltva. hogy jóságunk ne legyen, vagy hogy azt ne kérjünk, hanem ameg vagyon tiltva, hogy azt se ne szeressük, se azal roszul ne éllyünk. tudta is az a philosophus, hogy egy emberséges emberhez nem illik ahoz ragaszkodni, vagy talám még azt is meg látta előre. hogy. ¹⁵ **[76b:]** *kegyelmed*³⁷⁶ *gántsot fog találni egy néhány száz esztendők mulva beszédében, azért így felel kegyelmednek.*³⁷⁷ *azért kérem a jóságokat, hogy az isteneknek bőségel adhas-* ²⁰ *sak, hogy barátim szükségiről tehessek, és hogy meg gazdagitt-* *sam, és fel ékesitsem házamat.*

Hogy hogy mondá angyélika, olyan embereknek, akik³⁷⁸ az igazán valo vallásnak vilagoságát nem üsmerték, még is olyan ditséretes gondolattyok lehetet, azt minékünk³⁷⁹ halálba kellene szégyelenünk.

A valo felelé apáter, de halyuk továbbra is mit mond nekünk ²⁵ ez az emberséges ember, *de tsak amunkámért adgyák meg az Istenek a mit töllök kérek, mivel ha munkálodom jobb egészségem vagyon, és frissebb vagyok. és úgy ahadakozást is inkább el gyözöm, jó egészségem lévén. és munkálodván, a* ³⁰ *házamat gazdagá tészem, reggel fel kelvén ahoz megyek, a*

³⁷⁴ tarttsanak [Utána törölt vessző.]

³⁷⁵ meg tarttsák [Utána törölt vessző.]

³⁷⁶ kegyelmed

³⁷⁷ kegyd̃k.

³⁷⁸ akik≠nek az igazán

³⁷⁹ [Sorvégen:] miné [Új sor elején:] ≠kul≠ künk

kivel beszédem vagyon, és egy szers mind a városban is el
végezem dolgomat, adolgomot végbe vivén, a mezőre megyek,
a dolgosimot meg nézem, és ótt rendelést teszek, oda pedig
inkáb megyek gyalog, mint sem lovon, hogy atest frissebb
5 legyen; emeg lévén. lora ülök, és arra tanítom, mint visellye
magát a hartzkor, az ételemkor arra vigyázok, hogy tsak
szükségre valot egyem. magamot atanulásba foglalom, főkép-
pen abban hogy ékesen szolgáljak, mivel az igen szükséges az
emberek között. ex xenoph. memor.5. [77a:]

10 Egy tselédes gazdához ezek atulajdonságok kívántatnak,
ezekhez azt tegyük, hogy tudgyon jól parantsolni, mert
minden ezen áll. aki nagy dolgokat tud véghez vitetni, inkább
okoságal mint sem erővel, és aki azt végbe tudgya vinni, hogy
a tseledi vigyázok és munkálodok legyenek. a nagy ember,
15 gazdag is lészen, és a háza tája. jó rendbe lészen.

De mint hogy a nem elég hogy a tselédes gazda emberséges
legyen. tsak maga, mivel nem érkezhetik mindenre, hanem
arra is kell vigyázni hogy jól meg válasza azokat, kik helyette
jóságára vigyázanak, ugy hogy azok is emberséges emberek
20 legyenek. ugy mint az udvar biro, és atisztartó, szükséges
hogy ezek. agazdát, és a tseledet szeresék, és ezekkel jól kel
bánni,

Szükséges hogy gondosok legyenek. de azt meg kell tudni,
hogy azok a kik részegesek. nem lehetnek jó gond viselők,
25 mert abór meg tompittyá az elmét, a sok aluvok. pedig el
szokták mulatni adologra valo időtt, az aszonyosok, minden
gondolattyokot tsak az aszonyok után fordittyák, a kik a
magok hasznokat igen szeretik, nem gondolnak az urokéval.

Szükséges az is hogy tudgyák mit kel tselekedtetni, és azt
30 miképpen³⁸⁰ folytatni, más képpen tsak anyi szolgálatot vinné-
nek végben, mint az olyan doktor, a ki noha gyakran
látogat. [77b:]ná a beteget. de orvoságot nem tudna néki adni.

Végtire azon igyekezzenek. hogy parantsolatokat végben
vitessék, meg büntetven anyakasokat. tsendeséggel pedig

³⁸⁰ miképpen [n-t-ből(?) javítva.]

bánni azokkal, kik magokat jól viselik. de ebben vagyon
külömböztetés, mert vagyon olyan tseléd. aki ajó tartásért
magát jól viseli. más aki ennél felyeb valo abetsületért.
némely a ditséretért, arra kell vigyázni, hogy jobban kell
tartani a jókat, és aláb valo képen. az aláb valokat. mert a meg ⁵
kedvetleniti az emberségeseket,³⁸¹ a midön tsak ugy bánnak
vélek, mint azokal., kik magokat nem jól viselik, és a kik tsak
semmi szolgálatot sem tesznek.

Hogy lehet a páter uram. kérdé mariánna. mivel azt láttyuk
az évangyéliumban, hogy az Isten anyi jutalmat ád azoknak. ¹⁰
kik tsak egy oráig dolgoztanak. mint azoknak, kik egész nap
szenvedték a meleget.?

Az ugy vagyon felelé apáter. ugy is tettzik, mint ha az a
tselédes gazda. igasságtalanul. tselekedet volna. hogy ha tsak
külső képen tekinti azt valaki. noha igasságosan tselekedék. ¹⁵
mert ajó akaratot is meg jutalmaztatta, ugyan ezt is kívánnya
az Isten mi töllünk. valo hogy azok tsak egy oráig dolgozának,
de ajó akarattyok meg volt adologra, és ótt egész nap is
dolgoztanak volna. hogy ha eléb fogadták volna meg őket.

[78a:]

E szerént kel bánni atselédel, nem kell mindenkor az ö
munkájokat tekéntenünk. hanem az ö jó³⁸² akarattyokat,
mivel olyyannak lehet nagy kedve. és nagy buzgosága a
szolgálathoz. a kinek nem lészen, ahoz valo elegendő ereje,
az illyen nem érdemlié meg ajutalmat? de mint hogy itt a rosz ²⁰
akaratrol vagyon aszó, a ki kerüli mind a hivatallyát, mind a
munkát. az illyeneket jó modal kel ajó utra vezetni. és vélek
meg értetni. hogy a jó erkölcs, érdemel jutalmat.

Végezetre, a fellyeb emlitet tiszteknek, hiveknek kell
lenni, a hüségnek kell meg koronázni atöbb minémüségeket, ³⁰
mivel akár mely okosok, és értelmesek legyenek, a semmit
nem használ, hanem jó lelki üsméretüek, erre valo nézve. az
Isteni félelemre. és törvényre kell őket inteni.

³⁸¹ ember<eket>ségeseket,

³⁸² jó [Beszúrás.]

Arra kell őket tanítani.³⁸³ és mind azokat kik mások alatt vannak, a mire inti őket a szent írás. és a mely rövideden magában foglalja mind azt, amit ez íránt mondhatunk.

Szent jános azt hagyta, avitéznek, kik rend szerént.
5 szeretik a huzást vonást. *senkit meg ne rontssatok, senki ellen ne patvarkodgyatok. és meg elégedgyetek soldotokkal,* sz.luk.3.14.

Szent pál pedig azt mondgya atselédeknek, akiknél közön-
10 séges a zugolodás, resttség. tunyaság. és a hűségtelenség, *Ti szolgálk, engedelmesek legyetek, azoknak, akik [78b:] néktek uratok a test szerént, félelemel. és rettégesel, sziveteknek együgyűségével, mint a kristusnak, nem szem előtt szolgálván, mint akik embereknek akarnak kedveskedni, hanem mint a kristus szolgálai, szivetek szerént tselekedvén. az Istennek akarattját. jó akarattal. szolgálván, mint az urnak, és nem embereknek, tudván azt. hogy mindenek, a mi jött tselekedtenek,³⁸⁴ annak jutalmát veszik az urtól. eph.6.5.6.7.8. titusnak is ír még eziránt. mondván. a szolgálkot intted hogy az uroknak engedelmesek legyenek, hogy mindenekben, azoknak kedvesek legyenek, ne legyenek beszédbe ellenkezők, semmiben
20 meg nem tsalván őket, hanem minden jó hűséget mutassanak. tit.2.9.*

Semmi ugy a jó erkölcsre munkára és hűségre nem indithatya, mint ezek aszók.

25 Ugy a tselédeket. mondá erre télámon.?

Én mindenről szollok. felelé a páter. mert mint hogy ki nem telik mindentől hogy ur legyen. vagy parantsolyon. illik mindennek hogy engedelmeskedgyék, az emberek evilágra jöven, egy társaságban kell nékiek élni. és azt a társaságot az
30 engedelmeség foglalja egyben; ez így lévén, minden engedelmeskedik. a szolgálk engedelmeskednek. a különös embereknek, a különös emberek. a fejdelmeknek. a fejdelmek. az Istennek, és így mind egyikének, mind a másikának. jó [79a:]

³⁸³ tanítani [*tani* — kereszttel jelölt beszúrás.]

³⁸⁴ tselekedtenek, [Hosszú *f* betűje rövid *s*-ből(?) javítva.]

kedvel kell engedelmeskedni. meg gondolván azt, hogy nem az embereknek engedelmeskednek. hanem az Istennek. a ki is meg itéli őket, a szerént, a mint jól, vagy rosszul³⁸⁵ vitték végbe hivatalyokot.

Ezek tehát az első kötelességei egy tselédes gazdának, erről 5
többet is lehetne szollani, de maga láttya kegyelmetek.³⁸⁶
hogy lehetetlen arra rendet szabni, mindeniknek hogy mi formában kerese életét, hanem a mitsoda rendbe születünk, és a mitsoda hivatalba téssen az Isten.. a szerént kell magunkot viselnünk, hanem tsak azt atörvényt szabjuk magunknak, 10
hogy inkább legyünk aleg nagyob szegénységbe, mint sem törvénytelenül szerezzünk valamely jóságot. mivel az ilyen kereset, átkot hozna aházhoz, nem hogy azt meg gazdagítaná, de még meg szegényitené. az örököst is meg emésztené, ha ez meg nem történik is annak élteben. aki rosszul keres, noha 15
gyakran meg történik, de a maradéki keservesen meg fogják azt tapasztalni, hová kell ehez más bizonyság mint azok a nagy, és gazdag házak, a melyek már most szegények és puszták.

Tarttsuk meg tehát tisztán szívünket, és kezeinket, és 20
távozzunk el a fősvénységtől. a mely a földi jóknak³⁸⁷ rendeletlen kívánsága, mert ez az ő mezeje. a hol lest hány az embereknek, hogy el veszesse, ez iránt nagy tusakodást látunk né[79b:]mely elmékbe. mivel ókul veszik a familiának szükségét, hogy telhetetlen kívánságokat bé tölthessék, és 25
azért szüntelen gyűjtenek, és a mi legg szánhatóbb, akár mely gazdagok legyenek, de nem mérnek, se enni, se inya, ném mérnek hogy ugy mondgyam. még élni is., mert nem hitetik el magokal hogy többök vagyon, hanem tsak a mi az élethez kívántatik, addig takargattyák még magoktól a mit gyűjtenek, 30
hogy nem tudgyák hová tenni, szüntelen ketsegtetik magokat, és még előre mondgyák magoknak ezeket a szokát, *mit*

³⁸⁵raszul [Íráshiba.]

³⁸⁶ kegyeltek.

³⁸⁷ jóknak [Utána a *k* kezdővonala.]

tselekedgyem? mert nintsen hová takarnom. az én joszágom természet, és mondá. ezt mivelem, az én gabonas csüreimet el rontom. és nagyobbat építtek; és azokba takarítottm. az én joszágomnak minden hasznát, és az én javaimot, és azt
5 *mondom az én lelkemnek, én lelkem, sok esztendökre el tött sok jovaidd vannak, nyugogyál, egyél, igyál, gyönyörködgyél, ezek a fősvénynek szavai, de tudgyaé kegyelmed³⁸⁸ mit fog felelni néki az Isten, esztelen ez éjjel³⁸⁹ viszá kéri lelkedet, és a melyeket gyűjtöttél, kiei lésznek. luk.12.17.*

10 Kevés szókkal előnkbe adgyák ezek, amint már meg mondtuk, hogy az időre kell vigyáznunk minden tselekedetinkbe, mivel a fellyeb említet fősvény, anyi kintset gyűjtöt. mint ha kétt száz esztendeig hagynák élni, noha egy éjjel, viszá kéri alelkét, oly nagy készülettel vagyon, mint ha
15 **vala-[80a:]**mely nagy uttra menne, noha tsak az életen kell által menni, és arra az útt igen rövid.

A kristus azt kérdvén attol az embertől. hogy kié léssen a mit gyűjtött, meg akarja nekünk mutatni., mitsoda lest hány nekünk a fősvénység. mivel rend szerént a fősvény, hogy el
20 fedezze telhetetlenségét, a fiait adgya okul,³⁹⁰ mondván, a fiannak joszágot kell hagynom, hogy meg ne hallyon éhel, a leányomot, jól kel el házasanom.

Nintsem semmi ditséreteseb, mint joszágot hagyni gyermekeinek, és őket meg nem lehet fosztani az³⁹¹ örökségtől ez a természetnek törvénye ellen volna, a mely azt hagyta, hogy a
25 ki lételt ád valakinek, meg tartására valot is kell adni annak a lételnek, erre példát adnak az oktalan állatok és természet szerént is érezük azt, hogy a gyermekeink a magunk részei, és hogy mind magunk ellen vétkeznénk, mind a természethez
30 háládatlanok volnánk, ha nékiek meg nem tartanok az atyai joszágot, a melyet atyáinktől vettük, vagy ha azoknak nem

³⁸⁸ kegyd

³⁸⁹ ejjél [Ékezethiba.]

³⁹⁰ okul, <monván.> mondván, [Törlés a sor végén.]

³⁹¹ az <örököktől> örökség<em>től [örökség<em>től <örököktől> alá írva.]

hagynok, a kiket vér szerént illeti, ennél nintsen semmi igasságosabb, ugyan ezért mondgya pláto. a törvényt mint hogy én tsinálom. tudtotokra³⁹² adom, hogy nem vagytok se magatokkal, se josztágtokal, szabadosok,³⁹³ mivel mind a, mind ti. a familiátoké vagytok.

De nem roszul kereset josztágot kell nékiek hagyni, nem [80b:] hasadnaé meg egy atyának a szive, a midön kárhozatra látná vetni mind magát. mind gyermekeit, mitsoda bolondság. itt gazdagságot, és vétket vinni el innét, josztágot gyűjteni³⁹⁴ és a lelket el veszteni, valamint egy közönséges példa beszéd 10 mondgya, hogy boldog fiu az a kinek az atya el kárhozot. mitsoda vakság magát el kárhoztatni azért, hogy sok josztágot hagyhason fiainak, akik talám, még háláadatlanok. tékozlok, és semmire valok lésznek, mitsoda ostobaság magát emészteni a nagyra vágyásért, sok haszontalan dolgokért. mivel tsak 15 meg kell halni, *nagy gazdagság*, mondgya az apostol, *az Isteni szolgálat, az elégséget, mert semmit nem hoztunk evilágra, kétség nélkül semmit ki sem vihetünk. hogy ha pedig elede-lünk. és ruházatunk vagyon. azokkal meg elégedgyünk, akik pedig meg akarnak gazdagulni, esnek kísértetbe. és törbe, és 20 sok balgatag, és káros kívánságokba, melyek bé merittik az embereket ahalálos veszedelembé. mert minden gonosságnak gyökere a pénz szerelme, melyet némellyek a kik kívánták, el tévelyedtek ahittől és magokat által szegeszték sok gondokal.* 25 tim.6.6.

Azt mondom ujjontában. hogy jó uton kell keresni a josztágot. és azal meg elegendni a mit Isten ád, mert ő adgya a gazdagságot, *az éhezöket minden jokal bé tölti, és az gazdago- 30 kat, üressen botsáttya* luk.1. akár mely gazdagok le- [81a:]gyünk, de meg kell elégednünk.³⁹⁵ valamint alég szege- nyebnek, azal. a mi elég atermészetnek.

³⁹² tudtotokra [Első to – beszúrás.]

³⁹³ szabadosok, «mind» mivel mind a, mind ti.

³⁹⁴ gyűjteni [Utána törölt vessző.]

³⁹⁵ eléged«ne»nünk.

Nézük meg már mostanában. a háznál lévő gazdaságot, mivel az Isten kegyelméhez, a mely adgya nekünk ajószágot. nagy kegyelem kívántatik, hogy azal jól élhessünk. epediglen a mint meg mondottuk az aszonyt illeti. ugyan ez által is teszi magát hasonlová egy emberséges³⁹⁶ aszony az ö férjéhez, a tseledhez valo gondviselésében., hogy ha ajószág a gazdának fáradsága. és maga jó viselése³⁹⁷ által jó a házhoz, az értelmes gazdaszszonynak keze alat lészen annak helyesen valo el költese., és ki szolgáltatása, és ez a gond viselés oly nagy dolog hogy ezen áll aháznak jó rendbe valo létele. vagy pusztulása,

Itéllye el kegyelmetek³⁹⁸ hogy mitsoda jó erköltsünek, és jó értelmünek kell lenni az aszonynak,³⁹⁹ hogy jó gazda aszszony lehessen, de a férfiunak⁴⁰⁰ kel néki rendet szabni hogy azt kövesse. halgassuk mit⁴⁰¹ mondanak arégi bölcsek eziránt. és ugy kell azt venni, mint ha egy férfiu mondaná feleséginek. mihent el veszi.

Ugyan nagy örömmel hallom, mondá angyélika, hogy mitsoda szokások vala arégieknek. **[81b:]**

A valo⁴⁰² felelé apáter, hogy abbol sokat is lehet tanulni, annál is inkább, hogy azt nem kell gondolnunk, hogy tsak közönséges embereket hozok elé, akikről példát nem vehetnének anagy renden lévök, mivel oly fejdelmekről,⁴⁰³ és nagy urakrol szollok, a kiknek udvarokban. meg volt. két vagy három száz rab, ugy mint tseléd, kitsoda olyan ur közöttünk a kinek anyi szolgálja légyen? halgassuk tehát, hogy egy ilyen nagy ur mint oktattya a feleségét, és miképpen felele annak a ki egyszer azt kérdé tölle, hogy ha a felesége olyan értelmes

³⁹⁶ emberséges [Első s (hosszú f) javítva e-ből(?)]

³⁹⁷ jó viselése <nek> által [Utolsó e fölött törölt ékezet.]

³⁹⁸ kegyelték [t-t-ből javítva.]

³⁹⁹ az aszony <k>nak, <j> hogy jó

⁴⁰⁰ a férfiunak <le> kel

⁴⁰¹ mit [t-n-ből(?) javítva.] mondanak

⁴⁰² A válo [Íráshiba.]

⁴⁰³ fejdelmek <e>ről, [j-l-ből javítva.]

volté, midön az attya házátol el hozta, éppen nem volt felelé
azur, soha semmiröl, se nem látot, se nem hallott volt, de a
nékünk elég, ha a mi aszszonyaink tudgyák a házban valo
munkát. midön az attyok házát el hagyák, és ha engedelmes
természetek vagyon. a férjek hamar meg tanittyák a gazdaasz-
szonyságra, leg első dolga a férfiunak, és az aszszonynak.
házaságok után. a, hogy kérjék az isteneket meg tanítani a
férfiat, hogy oktathassa az aszszonyt arra. a mi, mind egyik-
nek, mind másiknak jóvára lehet, és világosittsák meg elméjét
az aszszonynak, hogy meg tanulhassa, és meg tarthassa, azt, a
mire az ura tanittyá ötet, mihent észre vevém hogy a felesé-
gem fejár festéket tenne az orczájára, hogy fejérebbe lenne, és
vereset hogy pirosabb lenne. [82a:]

Erre fel kiálta télámon. ah! páter uram. megnyit szól
kegyelmed⁴⁰⁴ a mi aszszonyaink ellen. akik kendöznek, nám a
régí uri aszszonyoknál is volt az a szokás?

Valo felelé a páter. mert nintsen semmi régiebb a véteknél,
de egy kevesé várokozon kegyelmed⁴⁰⁵ és meg láttya hogy
szenvedték azt. *hogy azt meg látám, kérdém egyszer a felesé-
gemtöl. ha szeretett volnaé engemet. ha meg akarván ötet tsalni
gazdagnak mondottam volna magamot. és a sok ezüst mi
helyyet. tsak fejár onat talált volna, igaz arany helyet, hamis
arany művet, és hamis gyémántokat, erre azt felelé nékem hogy
nem szeretett volna, szerettéél volnaé hát engemet, hogy ha az
ép, és jó termetü testem helyet, valamely fogyatkozások lettek
volna bennem, és azokat el fedeztem volna előtted, házasa-
gunk. után pedig valamely tsonka. vagy bennaságot láttál
volna bennem? minden bizonyal nem szerettelek volna felelé
erre a feleségem, hogy hogy gondolhatod⁴⁰⁶ hát, azt, mondám
erre, hogy ate fejár, és veres festéked nekem inkább tessék, mint*

⁴⁰⁴kegyéld

⁴⁰⁵kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Hasonló, idegen kéztől származó javítás és beírás található a 7.,185.,407.,408.,409.,416.,419.,442–447.sz. jegyzettel megjelölt esetekben.]

⁴⁰⁶gondol<d>hatod hát,

a magad személye, gondolodé hogy az ilyen szem fény
vesztés, sokáig tsalhasa az olyan személyeket kik együtt
laknak, nem kellették többet mondanom feleségemnek, mert
mind azokat el hagyá. és azután tisztességes maga rendihez
5 illendő ruhát visele, és mint hogy egyszer azt kérdé töllem.
hogy ha [82b:] nem tanithatnámé meg olyan mesterségre, hogy
ne tsak tettezének, hanem valójában lehetne szép, azt felelém
néki, hogy annak nintsen jób modgya, mint testének fáradságá-
val meg frissíteni egészséges színét, erre valo nézve. nem kell
10 mindenkor ülni, hanem munkálodni, járni, másokat dolgoztat-
ni, és még segitteni, ha igy tselekeszik, mind az egészségnak
használ, mind maga hivatallyát végben viszi.

A páter, mosolyogva télámonra tekintvén, kérdé tölle. hát
kegyelmed⁴⁰⁷ mit mond ezekre, a kegyelmed⁴⁰⁸ fő aszszonyai
15 tseleksziké ezeket, de még nem végeztem mind el, mert a
fellyeb említett ur; erre is inté a feleségét, hogy a ruháit maga
tisztogatná, maga fogná esze, atészttát maga gyurná, mert az
ételt jobban meg kívánná jóbb egészsége lenne, és az orczája
fris piros posgás és jó színbe volna,

20 Ez a valóságos kendőzés mondá erre angyélika,

Nohát angyélika, mondá télámon. tsak irjad fel a kapudra,
hogy te olyan titkos orvoságot tudtz tsinálni a mely széppé
tészi az aszszonyokat, és az az, orvoság atészta gyurásbol áll,
meg lássuk hogy mennyi uri aszszonyok fognak tölled orvosá-
25 got venni.

Ne nevensen kegyelmed⁴⁰⁹ anyira. felelé angyélika, mert ha
az igaz, hogy a munka, a járás kelés, erőssé téssen. [83a:] és
az orczát meg frissitti, ugy tettzik hogy az ilyen az igazán valo
szépség, nem a festékel való.

30 De hogy ismét a gazdaszszonyrol szollyak,⁴¹⁰ mondá apá-
ter., a bizonyos hogy nem a szépség ád bövséget aháznál,

⁴⁰⁷ kegy·d·elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴⁰⁸ kegy·d·elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴⁰⁹ kegy·d·elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴¹⁰ szollyak, <felelé> mondá

hanem ajó erkölcs; akár mely renden lévők között is szükséges hogy a gazda meg értesse a gazdaszszonyal; valamint hogy a nem elég egy jó rendben lévő városban. hogy jó törvény legyen, hanem még az is szükséges, hogy legyenek olyanok, kik azt meg tartassák, kik arra vigyázanak, kik meg ditsérjék azokat, kik azt meg tarttyák. és meg büntessék azokat, kik azt által hágják. így az aszony is, aháznak gondviselésére rendeltetvén, mint egy tiszt viselő személynek a törvényt meg kell tartatni, és meg kell aházat czirkálni. valamint egy Comendánsnak avárat, mint egy királynénak meg kell ditsérni, és jutalmaztatni azokat, kik meg érdemlik, és meg büntetni kik el nem járnak hivatalokban. azt el nem kell felejteni, hogy igen nagy gondgyának kell lenni a beteges tselédre, de arra vigyázon. hogy a gazdaszszonyságot meg ne vesse. és azt magához ne tartsa illetlennek,

A gazdaszszonynak hivatallya, két dologra vigyáz az egyik a rend, második a haszon, az elsöben foglaltatik [83b:] az ékesség, és a renden valo el helyheztetése mindennek, a mint hogy etünik leg először a szem eleiben, ugyan erröl is itélik meg a gazdaszszonyt hogy mit ér. mert a valóságos, hogy a midön a ház tisztátalan. rendeletlen. nem mondhatni azt emberséges ember lako helyének.

Az ékességen értem inkább a házi eszköznek, vagy öltözetnek, tsinoságát, mint sem drága voltát, avalo hogy akinek elegendö jországá, és tiszttsége vagyon, ahoz illik az ékes házi öltözetek, mivel azáltal az országba. akereskedés inkább foly, és a sok mester embernek. munkát és kenyeret ad, atsinoságon pedig értem. hogy a mindenben meg tessék, ne tsak aházakban, hanem az egész ház tájékában. a tisztaság pedig még ennél is inkább uralkodgyek a háznál,⁴¹¹ fő képpen akonyhán, az aszthalhoz valo fejr ruhában, és mindenben.

Ugyan is mit törödöm én azal, mondá télamon, hogy az ágy tsinoson meg legyen vetve, aház jól meg legyen seperve, hogy

⁴¹¹ a háznál, <k> fő képpen

ha a konyha eszköz, és az asztalhoz való ruha oly tisztátalan, hogy csak reájok sem lehet nézni.

Ugyan ezért is mondtam, felelé apáter, hogy a tsinoságnak, mindenüt, és mindenben⁴¹² ki kell tettezni, nem csak a palotákba, de még arra is kell vigyázni. hogy magok és a tselédek, tsinosok legyenek, úgy hogy mindenben meg látás-sék, agazdáknak tsinoságok, arend tartáson pedig úgy tettzik, többet lehet érteni, mint sem atsinoságon.

Gondolom páter uram. mondá télámon hogy a [84a:] mind¹⁰ egy, mert a tsinoság nem más, hanem rendesen való el helyheztetése mindennek, példának okáért, jól helyheztetni el egy ágyat, egy asztalt, a székeket, úgy tettzik ezt tsinoságnak mondhatni.

A szora nem kell vigyáznunk felelé apáter, elég a hogy, arend tartáson. értem hogy minden féle dolog a maga szokot helyében legyen aháznál.¹⁵

Én értem mit akar apáter. mondá erre máriánna, példának okáért azt akarja, hogy nem kell a szénát apintzében tartani, se a bort az istáló felet, hanem ami száraz helyt kíván,⁴¹³ azt száraz helyt kell tartani, a mi pedig nyirkas helyt, azt nyirkas helyen. apáter azt igen jól mondgya, mert mennyi nem romlik, nem rothad, penészedik azért meg, hogy erre nem tudnak vigyázni,²⁰

Igen jól meg értette az aszony, a mit akartam mondani,²⁵ mondá apáter, de azt akarnám. még ezen kívül. hogy nem csak az, a mi atseledhez tartozik, de még más dolgok⁴¹⁴ is a magok szokot helyeken volnának.

Még ezt is értem mit akar kegyelmed⁴¹⁵ mondani. mondá máriánna, azt⁴¹⁶ kívánnya kegyelmed hogy az asztalhoz való

⁴¹² mindenben [*b-d*-ből javítva.]

⁴¹³ kíván, [*n-k*-ből javítva.]

⁴¹⁴ dolgok is [*g-d*-ből, *k-s*-ből javítva.]

⁴¹⁵ kegyd

⁴¹⁶ azt <kivánnya> kívánnya [Törlés tintafolt miatt; *kivánnya* <kivánnya> fölé írva; kegy<ϕ>elmed [*elmed* <ϕ> alá írva. Vö. 405.sz.jegyz.]

eszköz mind egy helyt tartassék, a könyhához valo meg külön, és igr, a mi a ház szükségére valo mind külön külön, ugy hogy a mire vagon leg inkább szükség, a mindgyárt kéz alat lehessen. [84b:]

E nintsen külömbe felelé apáter. azt is kívánnám hogy mindenik ezek közül. a maga helyén meg maradna. és soha meg ne változtatná, ennek két haszna vagon. az egyik a, hogy mikor valami kívántatik. nem kell sok időt veszteni a keresésel, mert mindgyárt meg lehet talalni, a mire szükség vagon, a másika, a, hogy semmi nem tévelyedik ell., se el nem vész, a mely meg történik gyakorta, a mikor minden együvé vagon hánva, vagy keverve, ugy is hozá szokik ahoz az ember, hogy mihelyt üres helyt lát. mindgyárt kezdi kérdeni azt, a mi azon a helyen szokot állani, másként. minden nagy rendeletlenségbe volna. ugy is volna, mint az olyan ember, a ki együt vetné el a buzát, a rosot, és az árpát, és azután szemenként kellene ki válogatni, midön buza, vagy ros kenyeret kellene sütetni, nintsen se szeb, se hasznosab avilágon. a rend tartásnál, eszerént is kel tselekedni mind azzal; a mit zár alat kell tartani. viszá tévén mind azt. a mi már nem kívántatik. ugy hogy semmi el ne⁴¹⁷ veszen.

Eddig arend tartásrol szollottunk, szollyunk már most ahaszonrol, a melynek sok ága vagon, és a mely atöbbi közöt abbol áll, hogy a jövedelemhez tudgyuk magunkot szabni, hogy tudgyuk annak idejében meg venni ami szükséges, helyes ideit keresni annak. a mit el akarunk adni, rendel, igasság, és kimélve ki osztani, a mi ki osztásra valo, etehát aveleje a gazdaságnak, lehetetlen is, hogy annak minden részeit most meg mutathassam, egy szoval akárt el kel kerülni, és [85a:] mindent. haszonra fordítani.

Felettéb is meg röviditti kegyelmed⁴¹⁸ beszédét páter uram, mondá télámon. de azonba tsak azt veszem észre hogy

⁴¹⁷ el ne <sz> veszen

⁴¹⁸ kegyd

kegyelmed⁴¹⁹ tsak a nagy uraknak⁴²⁰ szab rendet. a kiknek sok jóságok vagyon.?

Hát ugyan is felelé apáter. mi szükséges rendet szabni a gazdaságról az olyanoknak, kik tsak napról napra élnek, a
5 kiknek nintsen miből gazdálkodni.

Ugy, mondá angyélika. valamint egy ember felelé amásikának. a ki azt kérdé tőlle, hogy hány orakor kellene ebédelni.?

A gazdagnak mikor. tettzik ebédelhet.

A szegény pediglen. tsak amikor lehet.

10 Szükséges tehát mondá a páter, hogy annak valamely jószága legyen. a kinek rendet szabunk a gazdaságra, mivel agazdaság a szerzésből, és a költésből áll, a hol költtséget nem tehetnek. arend nem szükséges, ugyan ez iránt is tészi ezt a hasonlítást egy régi filosofus, mondván. miképpen taníthatna
15 minket flautázni. egy olyan ember. a kinek soha flautája nem volt. vagy a ki soha azt nem tanulta, miképpen tanulhattya meg az olyan a gazdaságot, a kinek soha jóságá nem volt. és akire senki [85b:] nem bizta jószágát,

Hát páter uram mondá télámon mitsoda rendet szabna
20 kegyelmed⁴²¹ az olyannak. a kinek ezer tallér jövedelme volna,?

Oh' bizonyára ez már sok, fel kiálta angyélika. vagyone kegyelmednek⁴²² lelke. hogy anyit faraszttya a páttert, vagyon két órája hogy beszél, ugyan már szánom, azért⁴²³ meg felelek
25 én kegyelmednek. a páter helyet.

Igen kedvesen veszem kegyelmedtől⁴²⁴ mondá apáter.

Tsak ebéd utánra kel⁴²⁵ hagyni, angyélika. mondá diánna, és eregy mond meg, had terittsék meg az asztalt.

⁴¹⁹ kegyelmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

⁴²⁰ urakk

⁴²¹ kegyd

⁴²² kegyd̃k

⁴²³ azért [é—o-ból(?) javítva;] meg felelek én [k—utólagos beírás világosabb tintával.] kegyd̃k.

⁴²⁴ kegyd̃től

⁴²⁵ kel [l—javítva olvashatatlan betűből.]

Ebéd-től fel kelvén. egy kevés idő múlva, ki ki helyére
ülvén. angyélika mondá,

Hogy ígéretemnek eleget tegyek, kegyelmetek eleiben
adom azt a tiszteletes gazdaszonyt, a kiről a páter oly okoson
szollot nekünk. reménlem hogy ígéretemet a menyiben lehet ⁵
jóll végbe viszem, anyival is inkább. hogy az⁴²⁶ anyám mellet
egy keveset agazdaszszonyságból tanultam. és más értelmes
emberektől is ez iránt tudakozodtam. főképpen egy atöbbi
közöt hogy jobban meg értethesse velem, eszerént irá le a
gazdaszony képét. a gazdaszony mondá, olyan egy háznál,⁴²⁷ ¹⁰
valamint az anya méh egy kosárban, ez el nem szenved **[86a:]**
hogy a több méhek henyéllyenek, hanem ki küldi őket a
munkára, a mit azok hoznak, arra gondot visel. mind adig az
ideig, a még azt el kell költeni, az az idő el jövén, mindennek ¹⁵
igasságát ki oszttya részét, a belső munkára igen vigyáz, hogy
jól, és hamarsággal mennyen végben, az apró mehetskéket fel
nevelvén, táplállya addig még arra az időre nem jutnak, hogy
dolgozhassanak, akoron, egy fő vezért teszen elejekben. és ki
küldi hogy másut telepedgyenek meg, ihon eszerént kell ²⁰
tselekedni agazdaszonynak, aki is olyan aháznál, valamint a
páter mondá, mint egy királyné, mint egy biró. vagy valamint
a lélek atestben, aki élteti. és mozgattya, annak leg kisebb
részét.

De hogy tellyeséggel meg felellyek ő kegyelmének, tekint-
vén télámonra, én ha királyné vagyok is, de gazdaszonya ²⁵
akarok lenni annak a betsületes embernek, a kinek ezer taller
jövedelme vagyon. és meg mutatom hogy mitsoda rendel kell
annak hasznát venni, leg előbször is a páter tanátsa szerént, a
jövedelemhez akarom magamot szabni, és úgy tselekeszem,
mint aszent irás béli ember, a ki egy tornyot akart építeni. le ³⁰
ülvén meg számlálom a költséget. ha vagyoné elegendő
költségem, **[86b:]** ne hogy minek utánna a fundamentumot

⁴²⁶ az [Beszúrás.]

⁴²⁷ háznál, [Második á—javítva olvashatatlan betűből.]

meg vettem volna, el ne vegezhessem, és meg ne tsufollya-
nak érte, luk.14.28.

Jól meg tekintvén tehát pénzemet, magamot is meg visgá-
lom, és arra reá emlékezem, hogy az ilyen dologba, az elmét
5 kétt dolog szokta meg tsalni, a reménség, és a szem. a mely
mihent valamit lát, olyat, mindgyárt meg kíványa. mind
akettöt el akarom magamtól üzni, és akár mint mosolyogjon
reám a szerentse, de reája sem nézek, ne hogy ingo fővényre
épittem a tornyot, és a szememet bé hunyom, hogy valamely
10 szép dolgot ne lássak. vagy valamely Czifra portékát meg ne
kívannyak, mert ezek nagy tsorbát tennének az ezer tallér-
ban,. tudom hogy a páter is helybe hagyta, hogy elsőben arrol
kel gondolkodni. a mi⁴²⁸ szükséges, és azután a tzifraságról.
még reá emlékezem arra, a mit egy emberséges embertől
15 tanultam, hogy az igazán valo kimelés a, ha el tudunk lenni a
nélkül a mink nintsen.

Igen okossan⁴²⁹ beszél anygélika mondá erre apáter.

Meg elégszem hát én azezer taléromal. mondá anygélika,
annál többet nem kívánok, ugy tartom. mint ha Isten száz
20 ezeret adot volna. annak is örülök, hogy nem kell sokrol.
számot adnom. [87a:] Tegyük fel hát. hogy aszonya vagyok az
ezer tallérnak, a mely esztendőre valo jövedelmem.

Leg előbször is. az ezer tallérnak tizedikét félre teszem a
szegények számára, 9 száz tallérom maradván. abból ki
25 veszem a tselédimnek. esztendőre valo fizetéseket. hogy had
állyon készen, ugy hogy mindgyárt adhassak annak a ki kérni
fog, nem akarom azokat követni. kik nem fizetvén tseléd-
gyeknek. adoságot gyűjtenek magokra, és végtire olyan
igasságtalanságokat követnek. a melyek boszu állásra indit-
30 tyák az Istent. vagy is sokat kel nékiek szenvedni, ugy anyira
hogy a szolgál. ur, és a szolgáló. aszszony lesz a háznál. itt
olyan tseledről szollok, akinek fizetése vagyon. mert az
olyanrol⁴³⁰ a kinek nintsen. másként kel gondolkodom,

⁴²⁸ a mi [*i-s-ből*(?) javítva.] szükséges,

⁴²⁹ okossan [*a-o-ból* javítva.]

⁴³⁰ az olyan<nak>rol [*rol* <nak> fölé írva.]

alkalmasint által látom hogy mennyit kell költenem ruházat-
tyokra, és még arra is hogy meg ajándékozhassam. ezt is félre
teszem, a mi pedig marad mind ezektől. annak negyed részét
félre teszem. hogy holmi adosságomat meg fizethessem hava-
gyon. ha pedig nintsen, arra tartom, hogy ha meg találok ⁵
betegedni magam vagy tselédem, vagy pedig a gyermekem
házaságára tartom. mostan ugy beszéllek, mint egy gyerme-
kes aszony, vagy pedig-[87b:]len. valami szegény atyámfiát,
vagy jó akaromat meg segitem. vagy valamely más költségre
tartom. és a három négy részből, melyet meg tartottam, élek. ¹⁰
magamot tselédemet ruházom. és a háznál valo költségre
fordítom.

En pediglen laistromot fogok tartani, és fel irom mind azt,
a mit kezemhez veszek. mind azt a mit költök. tudom hogy
sokan nem gondolnak ezel, de azon kívül, hogy e nélkül nem ¹⁵
lehet jó rend tartás, arra hasznos., hogy meg látom némely-
kor. a laistrombol. ha egy kevesé inkább nem sieteké mint sem
kellene, ha azt látom, hát egy kevesé meg huzom a gyeplőt, és
rövidebben fogom.

Ez igen igen rendes⁴³¹ osztás, mondá télámon. a tékozlás ²⁰
nem⁴³² takarékoság, mi a takarékoságról szollunk, te pedig
leg előb is 100 tallért adál ki a szegényeknek, tudodé hogy a
felebarati szeretetet, magunkon kell kezdeni, nem volna
elég a szegényeknek adni, a mi az asztaltól marad.

Igen is felelé angyélika, ha tsak az ételből. állana az életnek ²⁵
szüksége, én leg elsöben akarom ki adni a szegényekét, azért
hogy az Isten áldását adgya arra, a mi azoktól marad, mit
mondana még kegyelmed,⁴³³ ha arra kénszerittenék kegyel-
medet, hogy a jövedelemnek adgya oda felét,

Kitsoda volna olyan együgyü hogy azt tselekenné felelé ³⁰
télámon. [88a:]

Kitsoda? mondá angyélika. meg kellene kegyelmednek⁴³⁴

⁴³¹ resdes [Elírás.]

⁴³² a tékozlás nem «a» takarékoság,

⁴³³ kegyd,

⁴³⁴ kegydk

halni szégyeletiben. midön egy publicanus ezt végben viszi, mondván, uram. imé minden jóságomnak felét. a szegényeknek adom. luk.19.8.

Meg láttzik mondá a páter. hogy keresztény lelke vagyön
5 angyélikának. mind azon által avalo, hogy sok féle képpen lehet jól tenni a szegényekkel, tsak jól tegyenek vélek, és röllok meg emlékezenek. a szabad, kinek. kinek olyan formán jól tenni vélek a mint akarja, mert valamint szent bernárd mondgya, a jóságtoknak. ti tsak örizői vagytok, és a kenyeret
10 melyet el zárjátok. a szegényeké. aköntös melyet a ládában tartotok; a meziteleneké, és a pénz melyet el ástok, a szükségbe lévöké, értvén azt, hogy az ilyen takargatás vétkes, én és az angyélika tanátsa szerént. a jövedelmemet a szegényeken kezdeném el osztani, így, egy szent atya szerént
15 előre el küldgyük javunkat. abban az országban, a melyben kellek mennünk, és⁴³⁵ ótt maradnunk örökké, a hol töb szükségünk vagyön arra mint sem itt. mivel ide soha viszá nem térünk, ha egyszer ótt leszünk, adhatnoké⁴³⁶ jobb kézbe javunkat,⁴³⁷ mint a szegények kezében, mert ugy az Isten
20 kezében adgyuk, a mint maga mondgya, ugyan azt a [88b:] jóságot is viszük el magunkal, mondgya ez a szent, a mellyet it adunk, az, az, hogy az alamisnálkodásnak gyümöltse fog el kísérni a más világra, Chrysost.⁴³⁸hom.11. ad tim. cap 4.

Tehát ugy páter uram. mondá télamon,⁴³⁹ mind oda kell
25 adni, és semmit sem kell. meg tartani.?

Lehet felelé apáter. holmit meg tartani szükséges végre, valamint azt jól rendelé angyélika.

Mert páter uram, akegyelmed⁴⁴⁰ tanítását követem, mivel ha az időhez kell szabni magunkat, mit tudok én abban hogy

⁴³⁵ és ótt [é—ó-ból, s—megkezdett t-ből javítva.]

⁴³⁶ adhatnoké [Az n helyén magasan felhúzott szárú betű kezdett.]

⁴³⁷ [Sor végén:] ja [új sor elején:] javunkat,

⁴³⁸ Chrysost. [Christ.-ből javítva; y—i-ből, o—t-ből javítva.]

⁴³⁹ télamon, [é—o-ból javítva.]

⁴⁴⁰ akegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405.sz. jegyz.]

mi történhetik. mitől vagyon a, hogy azok akik tengere
mennek, hat holnapi élést visznek magokkal: ha szinte három
holnapig tartana is tsak uttyok, és ha lehetne, aföldet is el
vinnék magokkal. hát ezt rosznak tarttyaé kegyelmed.⁴⁴¹ én
nem gondolom, mivel az ő tselekedetek ártatlan. és azt tsak ⁵
az időnek bizonytalanságáért tselekeszik; a melyet meg akar-
ják előzni.

De miért anyit költeni mondá telámon. hogy ha oly igen el
kell avilágtól távozni, a mint apáter mondgya, vagy miért ¹⁰
hagyni holnaprá, hogy ha, a világi jót szereti. kintset gyűjt, és
ha, az Isten rendelését meg bánttya, a ki ezt tselekeszi, látod
tehát angyélika. hogy [89a:] ate okoskodásod sántit, és hogy
ate gazdaszonyságod tékozlásból, és fősvénységből áll.

Látom felelé angyélika; hogy nem vette kegyelmed⁴⁴² jól az
elméjére. az én osztásomat, emlékezek kegyelmed⁴⁴³ arra ¹⁵
hogy menyi maradt vala meg nékem, annak negyed részét a
mint mondám tegye félre kegyelmed⁴⁴⁴ jövődöre, meg három
rész marad. annak vegye el kegyelmed⁴⁴⁵ a harmadik részét.
vagy még egy kevéssel többet. az öltözetre, és más egyéb házi
szükségre. a más két rész az ételre el kell, és ha azt meg ²⁰
gondollya kegyelmed⁴⁴⁶ hogy énnékem abból. mind táplál-
nom. mind ruháznom kell, példának okáért, egy férfiat, egy
aszonyt, két kis gyermeket, egy szolgát, és egy szolgálót, és
igy nem igen lehet miből tékozolni.

A mi pedig a fősvénységet illeti, nem érdelem hogy annak ²⁵
tarttson kegyelmed,⁴⁴⁷ mivel azt meg mutatom kegyelmed-
nek.⁴⁴⁸ hogy meg nem bánttyuk az Istent, ha azal a joszágál

⁴⁴¹ kegyd.

⁴⁴² kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴³ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁴ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁵ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁶ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁷ kegy<d>elmed [elmed <d> alá írva. Vö. 405. sz. jegyz.]

⁴⁴⁸ kegydk.

élünk. a melyet küld nekünk. tekinttse meg kegyelmed⁴⁴⁹ azokat. kik a jóságokat el hagyák. ők azt különösön hagyák el, azaz, meg válnak. a jóságokhoz való szeretettől. vagy is annak birtokától. mert a minémü életet akarnak élni, meg
5 nem [89b:] egyezik avilági gazdaságal, de más formában kezdik azt birni, és szükségekre fordítani, nem is birják ők azt önnön magok, hanem a közönséges társaságal birják, és azt tarttyák, hogy azt ilyen képpen birni, és szükségekre fordítani, az Isten rendelését, és gond viselését meg nem sértik,
10 mivel ugyan az ő gondviselése küldötte azt nekik., aki is azt akarja, hogy abból éllyenek, másként, fősvénység volna abból nem élni.

De tudgyaé kegyelmed⁴⁵⁰ azt, hogy az ilyen személyek noha a jóságtól meg váltanak is. mind azon által, egy szers
15 mind el nem költik a mijek vagyon, söt még. mint hogy jó gazdák, holmit félre téznek. tehetségek szerént jövendöre.

példának okáért eszerént tselekeszem hát én a gyermekimmel, a kiknek holmit meg tartok szükségekre, a mennyiben lehet töllem, ő magok semmit nem birnak, de én általam
20 mindent birnak, ugyan erre való nézve teszem tehát félre egy negyed részit jövedelmemnek, nem fősvénységből, hanem azért, hogy még szükségek lehet arra.

Meg is azt kérdem kegyelmedtől,⁴⁵¹ mit tudok én abban. mi történhetik, az én tseledimmel, jóbnak itélié kegyelmed⁴⁵²
25 azt, hogy semmit nem tévén félre, akor adosság-[90a:]ban verjem magamot. ha valamely szükséges állapotba esnének,⁴⁵³ azt tiltya nekem a jó gazdaszszonyságnak rendi, azt gyakran halottam egy okos, és értelmes embertől, hogy az adosság ugy mégyen a házhoz, valamint a farkas a⁴⁵⁴ júp akolban. vagy

⁴⁴⁹ kegyd̃

⁴⁵⁰ kegyd̃

⁴⁵¹ kegydtől,

⁴⁵² kegyd̃

⁴⁵³ esnének, [*ésnének*-ből javítva az ékezet törlésével.]

⁴⁵⁴ a [Beszúrás.]

hogy világosabban szollyak, a legg bizonyosab jele, hogy az a ház el fog pusztulni, ha hirtelenségel meg nem orvosolják, nem is lehet más képpen, mivel olyankor a kölcsön adó semmire nem vigyáz, és ha meg nem vehettyük is másokon adóságunkot. de az akinek adosok vagyunk. arra semmit nem hajt, hanem tsak meg kéri az adosságot, akor pedig siettségel kel mindent el adni, vesztegetésel. és magunkat meg kel rontani hogy az adosságot meg fizethessük, azért az okóság azt hozza magával. hogy ugy kel az adosságot kerülni. valamint a veszedelmet, és azon kel igyekezni hogy attol meg menekedhessünk, jobb az Isten keze közöt lenni, mint sem az emberek keze közöt.

E tehát agazdaságnak. aleg főveb tudomannya, a melyet minden jo majorkodtato gazdának meg kel tudni. hogy adosságot ne tsinalyon. vagy is azt meg előze, ezt akartam magam is követni. félre tévén bizonyos számu pénzt. mivel tartozom mindenkor agyermekim jovát, és előmene[90b:]telit tekéntenem, itéllye meg már a páter hogy ha e fősvénységé,⁴⁵⁵

Én felele a páter, anygélikával egy értelemben vagyok, mivel az adosságot el kerülni, az eszesség. előre gondot viselni agyermekekre, az igasság, ezt már meg mutattuk., és a természet kötelezdi erre a szüléket. nagy hasznokra is válik ez a gyermekeknek, mivel az olyan a ki valamely jországot talál születésekor. már az elő menetelre valo utnak felét el érte, és szolgálhat fejdelmének, és hazájának. az olyan pediglen. aki ettől meg fosztatot, a szerentsének valamely tsuda tétele nélkül. kételen léssen egy részit nem tölteni, hogy ugy mondgyam. hanem az életet keresni.

Tsak arra kell vigyázni. a mint már meg mondottam, hogy a fősvénység meg ne lopjon. azon szin alat. hogy a gyermekiket szerettyük, előmenetelekre vigyázunk, és szükségeket tekénttyük, emind igasságos dolog volna, tsak magát a jországot ne szeresük, és azt ne kívánnjuk gyűjteni valamely

⁴⁵⁵ fősvénységé.? [Első s (hosszú j) — n-ből javítva.]

rut sobrák és fősvény hajlandoságal,⁴⁵⁶ a mely igasságtalan volna, ebből akövetkezik. hanem mondanám is, hogy aki ilyen fősvénységel holmit félre téssen, a vétkezik. [91a:]

Hogy ezt jobban meg értethessem, elő hozhatnám⁴⁵⁷ az Ó törvényt, melyet Isten ada népének.⁴⁵⁸ a mely azt parantsolá, ha reá emlékezem., hat esztendő forgása alat ati földeteket mivellyétek, és azoknak gyömöltseit bé takarítsátok, de a hetedik esztendőben. azokat miveletlen hagyátok, és nyugodalomban.. hogy⁴⁵⁹ hadd élhessenek a szegények, és a mezei vadak., azoknak termésekből. hasonló képen tselekesztek a szőlőitekel, és az olaj fáitokal, exod.23.10. lev.25.3.4. és mint hogy lehete a népnek kérdeni az Istentől. uram miből élünk, a hetedik esztendőben. az Isten maga magának téstzi ezt a kérdést. és így felel reá. ha töllem azt kérditek hogy mit eszünk a hetedik esztendőben hogy ha se nem vetünk, se nem takarittunk.? ahatodik esztendőben áldásomot adom földetekre., és három esztendőre valo gyümölsöt fog hozni, a nyolczadik esztendőben. abbol vetni⁴⁶⁰ fogtok, és abbol a gyümölsből éltek a kilentzedik esztendeig. a melyet meg tartottatok volt., mind addig az ó gyümölszel éltek, valamég az uj el nem érkezik. lev.20.21.

Láttya hát kegyelmetek. hogy szükséges vala holmit el tenni, el is mondhatni erre, hogy jövendőre lehet holmit felre tenni, valamely jó végre, és valamely olyas szükségre a melyre⁴⁵⁹ kénszerit a felebaráti szeretet. hogy vigyázunk, más dolog volna, hogy ha a mint sok fősvény⁴⁶¹ tselekeszik, eszten-[91b:]dökről. esztendökre. gyűjtenök abuzát a gabonás házban. három vagy négy esztendeig hagynok asztagba a buzát, akigyoknak, nem azért hogy még valamely nagy téltől vagy

⁴⁵⁶ hajlandoságal, [Első *l-d*-ből javítva.] a mely igasság[lat]-talan

⁴⁵⁷ elő hozhatnám [*t-n*-ből javítva.]

⁴⁵⁸ népének. [Ékezethiba.]

⁴⁵⁹ hogy <a> hadd élhessenek a szegények,

⁴⁶⁰ vetni <v> fogtok, [*v-f*-re javítva.]

⁴⁶¹ fősvény[ek] tselekeszik,

jég esőtől félnénk. hogy akkor. az éhségtől meg menthetnök magunkot. de sött még ha nyughatatlanságal várunk hogy el jöjjön az a jég eső. hogy akkor. drágábban adnok el. a szegényeknek, a gabonás házba. meg penészesedet buzánkot.

Ugy tettzik, mondá angyélika télamonnak, hogy szeretné 5
kegyelmed⁴⁶² az ilyen gazdaságot. nem úgy vagyoné.?

Miért nem, felelé télámon, a mely embernek. minden 10
jövedelme a joszágából vagyon. roszul tseleksziké. ha a buzáját meg tarttya, hogy azt jó árron adhassa el, ezt az egyhaziak is követik,

Oh! mint szánom én kegyelmedet⁴⁶³ mondá angyélika.

követem kegyelmedet⁴⁶⁴ mondá apáter, a félre valo tevés 15
akár buzából., akár másbol allyon, de ha a fősvénységtől vagyon; az igasságtalanság, ha az Isten azt parantsolá. hogy egy esztendő alatt a földnek minden gyümölcsét el hagynák a szegényeknek, és a mezei állatoknak, tehát azt hogy ne tiltaná, hogy a szegényekel ilyen kegyetlenséggel ne bányanak, és ne várják az utolso szükségekbe valo léteket, hogy akoron. nékiek avérek árrán adgyák el buzájokot.

Hát honnét vagyon a, fel kiáltá télámon örömmel. [92a:] 20
hogy josef esze gyűjtötte valamenyi buza volt egyiptumba, a király számára, amint ezt másoktól halottam, és hogy abuzán. kinek kinek meg vette joszágát, ugy anyira hogy az egész országot meg vette, a király számára, nem tudom hogy gázol ki kegyelmed⁴⁶⁵ ebből? 25

Igen könnyen felelé apáter. mert josef azt, annak parantso-
lattyából tselekedte, a ki atörvénybe meg parantsolta a sidoknak., hogy a hatodik esztendőben. a hetedik esztendőre 30
félre tegyenek a gabonájokból, hogy a gabonát ő el adta, a nem Vétek, atudni valo dolog hogy mindennek adot belölle, azt is el hihetni hogy közönséges arron adta, a melybe, nem

⁴⁶² kegyd

⁴⁶³ kegyeldet

⁴⁶⁴ kegydet

⁴⁶⁵ kegyd [k—e-ből javítva.] ebből?

hogy igasságtalanságot., de sött még. felebarati szeretetet tselekedet. ha a nép ki fogyván pénzéből, ketelenitetett, hogy éhel meg ne halyon, ki ki joszágát el adni buzáért, annak nem josef vala az oka, hanem a szükségnek, sokáig valo tartása, ⁵ mondgyuk tehát azt egyszer. mindenkorá. hogy valamit a felebaráti szeretetnek rendin kívül tselekeszünk, a véték. mert akristus rendelte. a felebaráti szeretetnek meg változhatatlan törvényét.

Láttya hát kegyelmed⁴⁶⁶ mondá angyélika télamonnak, ¹⁰ hogy az gazdaszonyságom. egyenlő képen távul vagyon, mind a tékozlástol. mind a fősvénységtől. és hogy azon. [92b:] a közép uton foly, a melyen kell lenni.

Valamit reá hagyok benne felelé télámon.

Ismét elő kezdem. mondá angyélika, az én gazdaszonyi ¹⁵ számvetésemet. a jövedelemből. tsak három negyed rész maradván, abbol egy harmad részt ki veszek, vagy még valamivel többet, a házi eszközre, és a tselédem ruházattyára, ruházván mind őket, mind magamot a magam rendi szerént, emeg lévén. a más két harmad részt. az eledelre tartom, az az, ²⁰ a mit aházi szükségre kel vennem, előre, és a konyhára valo. minden napi költségre,

Meg veszem előre, a mi szükséges, ismét el osztom az ételre⁴⁶⁷ valo költséget. és meg látom hogy menyire megyen egy holnaprá. azután ujontában el osztom; és meg látom ²⁵ menyire mehet költségem napjában., és itt meg állapodom, mivel ilyen formán meg tudom magamban. minden nyughatatlanság, és sopánkodás nélkül, hogy ha a költésbe. nem hajtamé által atzélt, azután egy laistromba irom mind azt. a mit kell vennem. vagy a mi nékem valo, a fundusomhoz ³⁰ képezt, de mind hogy ezek közül némelly⁴⁶⁸ drágább, némely otsub, azon igyekezem, hogy a mit drágábban kel vennem,

⁴⁶⁶ kegyéld

⁴⁶⁷ ételre [Ékezethiba.]

⁴⁶⁸ némelly<ek> drágább,

meg toldgyam abbol, a mit otsun meg vehetek. ugy hogy tova**b** ne menyek. mint sem kivántatik.

De szükséges egy gazdaszonynak, hogy tudgya [93a:] mindennek az árrát, más képpen, nagy vakságba vezetí aház gondgyát. ugy tettzik hogy erről a páter kétt letzkét⁴⁶⁹ adot, az első a, hogy tudgyon vásárolni, a másika, hogy annak idejében vásárollyon. a mire szüksége vagyon., mivel abizonyos. hogy nem tud vásárolni, ha az árrát nem tudgya, annak a mit veszen.

Ugy tettzik mondá télámon. hogy ehez egyéb nem kel, hanem hogy tudgyon alkuni, mivel az árus akarattyán áll, ugy adni a mint néki tettzik.

Lehet mind azon által felelé apáter. ezt az akaratot valamely rendhez szabni. ugy tettzik, hogy vagyon mindennek oly belsö, és külsö oka, mely annak az árát meg köti, a belsö ök, az időt, és a dolognak mi voltát tekinti. példának okáért, az étel némü dolog drága, hogy ha az esztendő vagy az idő rosz. vagy ha az a dolog drága, és magában igen jó, ellenben, ha az esztendő jó, és termékeny, akor minden ótsubb, eszerént kell gondolkodni akézi munkárol, mivel adrága esztendőben. a mester ember is kételen drágábbért dolgozni.

Azután arra kel vigyázni, ha kereskedés jól folyé, ha a pénz böé, vagy ritka, ha a kereskedök bövön szoktaké hozni olyan portékát a melyre szükségünk vagyon. mind ezek külsö okok. nem is lehet annak jól vásárolni. aki ezeket nem tudgya. [93b:]

A második⁴⁷⁰ része avásárlásnak. mondá angyélika. a, hogy az időre kel vigyázni, ezt is mondom én minden nap az aszonymnak, tekintvén diánnára, ítélő biro lévén, most mindent el mondhatok. sok olyan nehezen teszi az erszényben a kezét, hogy az időtt, és az alkalmatoságot a sok halogatással el veszti, és kétt áron. veszi meg azután, a mit akar venni, ha pedig annak idejében vette volna, még nyert volna rajta.

⁴⁶⁹ kétt le<tt>tzkét [tz <tt> fölé írva.]

⁴⁷⁰ A második <oka> része

Hasonló képen. ha a majorságból el akarnak valamit adni, el nem kell veszteni az időt és az alkalmatosságot.

Ezt igazán mondgya angyélika. mondá a páter, de úgy tettzik, ezt is hozzá adhatni, hogy el kell kerülni némelly⁵ illetlenséget. a melyet követnek, és a melyet ha a törvény el szenved is, de a lelki üsméret tilttya, mint hogy a vevés, és az eladás, olyan mint egy kötés, a vévő, és az eladó közöt. ez a kötés pedig meg nem maradhat. hogy ha egy másal. egyenlő igassággal nem bánnak. hogy követné pedig az olyan árus ezt¹⁰ az egyenlő igasságot, aki, kinem nyilatkoztattya előbször, az⁴⁷¹ arujában lévő valamely fogyatkozást, vagy is ha avévő tudtára nem adgya. az árusnak, ha valamiben meg tsalná magát, vagy ha az árus el adván példának okáért egy házát, tudtára nem adgya avevőnek. hogy pestises a ház, és tsak a¹⁵ nyereséget tekénti, az olyan nem jó. ha-[94a:]nem tsalárd ember, lactencius. libr 5.

Az igasság azt is kívánnya, hogy nem kell erőltetni. avevőt a vevésre, helyes és igasságos árrát kel kérni az eladó marhának, erre valo nézve⁴⁷² mondgya szent Chrysostomus.²⁰ valamikor valamit akarunk venni, vagy fizetni, mindenkor versenkedünk., és azon vagyunk, hogy az illendő árrát aláb verjük, abban nem tselekszünké lopást,? azt is olvassuk az szent Isidorus életében, hogy akarván valamit⁴⁷³ vásárolni, oltsubban adák néki mint sem kellették, de ő rend szerént valo²⁵ árrát fizeté meg.

Ez az árunak, és a vételnek rendi, de mit mondhatni az olyanokrol, akik nem tsak alkusznak, de száz féle⁴⁷⁴ képpen kénszerittik az árust, az el adásra, vagy akik a fizetést annyira halogattyák, hogy végtére aszegény árus, kételenittetik joszágát,³⁰ tsak nem ajándékon oda engedni.

⁴⁷¹ az <ag> arujában

⁴⁷² valo nézve [*nézve*—keresztel jelölt beírás *valo* alá, sötétebb tintával. Valószínűleg nem Mikes írta be.]

⁴⁷³ valamit <fir> vásárolni,

⁴⁷⁴ félele [Íráshiba.]

Tegyük ezekhez azokat, kik nem fizetnek se a mézárósnak, se a sütőnek, se a mester embereknek, és akik vagy⁴⁷⁵ resttségből, vagy fösvenységből szaszor is magokhoz jártatják. ezeket a fizetés után, tudgyaé kegyelmetek⁴⁷⁶ mivel tartoznak az illyenek, azal hogy meg fizesék akárt, melyet 5 ezek a szegény emberek szenvednek, az igazság azt tartya, hogy a ki későbbre fizet, kevesebbet ád, hát még mitsoda [94b:] kárban nem eshetnek az ő maradéki, az illyen kegyetlen halogatásért.⁴⁷⁷

De igen követem kegyelmedet⁴⁷⁸ mondá apáter, angyélikának, hogy félben hagyattam kegyelmedel⁴⁷⁹ beszédét. már most ha tettzik, örömet halgattyuk kegyelmedet.⁴⁸⁰ 10

Kedvesen halgattam volna továbbis kegyelmedet⁴⁸¹ felelé angyélika, de mint hogy parantsollya kegyelmed,⁴⁸² ismét el kezdem. gazdaszonyságomot. 15

Azt mondom tehát, hogy ajó gazdaságnak rendi azt tarttya, hogy a mi a házhoz szükséges. azt egyszersmind kell meg venni, és nem darabonként, nem szollok az ollyan dologrol a mi el nem álhat, az után fel vetem. hogy menyi kenyér. bór. hus, fa, gyerttya, és más egyéb efféle. kél el aháznál. mivel 20 többet nem akarok venni, tsak éppen a menyi kivántatik, azt is akarom. hogy egy gazdaszony meg ne hagyja magát tsalni, azért tarttson a háznál. mindenkor mértéket, méröt, fontot, singet, arra is vigyázon, hogy mindenik holnapnak a kezdetén. azt félre tegye, a mi⁴⁸³ már arra a holnapra. valo költtség 25 lesz a háznál.

475 vagy <v> resttségből, [Törlés a sor elején.]

476 kegyelk

477 halotagatásért.? [Elírás.]

478 kegydēt

479 kegydēl

480 kegyeldēt.

481 kegyeldēt <m> felelé

482 kegyeld,

483 a mi<v> már

De mint hogy, mind ez, igen nagy gondoságot kíván. és ugy történhetik, hogy a gazdaszony nem vigyáz. maga mindenre; meg betegedhetik, vagy valamely más [95a:] dolog meg gátolhattya, azért igen szükséges hogy valamely jó gondos aszonyt vegyen maga mellé. a kire bizhassa a gond viselést, kezében adván annak mindeneket számban, meg is mutassa néki hogy mindeneket szép rendel a maga helyén tarttson, hogy holmit kinek kell ki adni, és számot tarttson arra, a mit ki ad. a mit pedig bé veszen, a maga helyére tegye.

¹⁰ Nézők meg már mitsodásnak kell lenni annak a gondviselő aszonymnak, leg előbször, az italt ne szeresse, álmos. és rest ne légyen. a férfiakal valo trétsélést ne kedvellye, mindenre jól számot tarttson. az urát, és aszonyát szeresse, és mindenekben hasznokot keresse.

¹⁵ De viszá térek ismét avásárlasra, meg veszem tehát azt a mi a házhoz szükséges, átallyában, de többet nem, tsak amenyi szükséges, erre kell vigyázni, mert ha sokat adnak a tselednek, annyi mint ha el veszet volna, még annál inkább zörgölődik.

²⁰ Ezt jól mondgya angyélika, mondá télámon, mert a mely lonak sok abrakot adnak, az el kapja az urát.

Nem is felejtettem még el, mondá angyélika. egy spanyol példa beszédet, a mely azt mondgya, *no hartes tus criados. de pan yno. te pedirā queso.* ne adgy elegendő kenyeret tselédidnek, és nem fognak tölled kérni sajtot, nem kell [95b:] ezen érteni, hogy ne kellesék szükségre valo kenyeret nékik adni, anyit, a menyit kívántatik, hanem hogy nem kell azt tékozlással adni, mert azt meg unván, mast is fognak kérni, azért amit adnak nékik, elegendőt kell adni, denem. kell meg terhelni, ³⁰ nem is kell. nékik egy félét adni.

E valo angyélika. mondá apáter, ebből ki is láttzik az emberi nyomoruság, mi nem tsak kételenek vagyunk enni, de még meg is unnyuk az ételt, ha mindenkor egy féle, valo hogy nem mindenikét, példának okáért, soha meg nem unnyuk, a ³⁵ kenyeret, és avizet. ebből ki is tettzik, hogy ez a kettő, természet szerént valo eledele az embernek, de a gyengeség

meg birván atermészetet, ahoz hust is kell tenni, és külömb féle képpen készíteni.

De én úgy értem mondá angyélika, hogy ez a⁴⁸⁴ változtatás, úgy legyen. a mint töllem ki telhetik. mert a nem lehet. hogy ma tehén hust, holnap császár madarát, hanem ha ma káposztát főznek. holnap borsót, ha sült vagyon. holnap kaszás lév legyen, tsak ne vessen kegyelmed⁴⁸⁵ tekéntvén télámonra, a ki igen neveté ezeket, ha a gazdaszonyságról kell szollanom. az ilyeneket el nem halgathatom, tudom nem udvariság, de mit tehetek rolla. az ezer talléral., esztendeig kell bé érnem. [96a:]

Angyélika. mondá télámon. te jól beszélsz, de nézük még továbbrais,

Az után arra vigyázok. mondá angyélika, hogy a mit veszek. mindenkor a leg jobbját vehessem, példának okáért, ha piatzos kenyeret kell vennem. azt veszem a mellyik jobban meg sült, fejéreb. és jobban meg költ, nem tsak azért hogy a roszt árú mindenkor drága. hanem hogy a roszt eledel. betegségek ne okozon, és az ólttsu husnak hígt alevé. a mi pediglen jó, a tovább tart. mind hasznosab.

Ahon, reá találtam mondá télámon, a mit⁴⁸⁶ régen kerestem, mindenkor azt igyekeztem ki tanulni. hogy mitsoda modon. lehetne. kevés költségtel. mindenkor jó asztalt tartani. kevés pénztel jól ruházni magamot. látom hogy már angyélika fel találta a filosofusok kövét.

Én is látom, felelé angyélika, hogy kegyelmed⁴⁸⁷ azt szeretné. ha semmiből valamit lehetne tsinálni, a mely gazdaszonyságot prédikálok kegyelmednek.⁴⁸⁸ ahoz nem kell szem fényt vestés, látom hogy nem érti kegyelmed⁴⁸⁹ mit akarok monda-

⁴⁸⁴ ez a <külömb> változtatás,

⁴⁸⁵ kegyd

⁴⁸⁶ a mit <rég> régen

⁴⁸⁷ kegyd

⁴⁸⁸ kegyd̃k.

⁴⁸⁹ kegyd

ni. majd meg magyarázom, nem úgy vagyóné, hogy kegyelmed⁴⁹⁰ ezer tallér jövedelmet adot nékem.?

Ugyan drága leány ez az angyelika mondá máriána.

Nohát mit hozs ki abbol angyélika mondá télámon. [96b:]

- 5 Mit hozok ki abbol kérdé angyélika,? azt, hogy, ha azt várja kegyelmed⁴⁹¹ hogy én hintot tarttsak. hogy én kegyelmedet⁴⁹² Czifrán ruházam, az ezer tallérból, igen meg tsallya kegyelmed⁴⁹³ magát, és köszönöm igen szépen az ezertallért, de
10 viszá adom, mert se én. se más, azt a költséget végben nem vihetné olyan kevés költséggel. ha tsak ajános pap országában nem megyünk, azt mondom tehát, hogy tehetek kevesebb költséget. egyenlő végre, de nem egyenlő dologra.

- Én értem mondá máriánna, hogy mit akar mondani angyélika. azt akarja mondani, hogy ha kegyelmed⁴⁹⁴ mindenkor
15 Czifra köntöst kívánna tölle, az ezer tallerbol kinem telhetnék. a mint is lehetetlen volna. de ha azt kívánnya kegyelmed⁴⁹⁵ hogy köntöst tsináltasson kegyelmednek.⁴⁹⁶ nem mas végre hanem hogy ruháson legyen kegyelmed⁴⁹⁷ a hideg ellen, azt meg tselekedheti.

- 20 Éppen ezt akarám mondani, felelé angyélika. mert ha tsak köntös kell, tsináltathatok ö kegyelmének⁴⁹⁸ az ezer tallerból. mind téli, mind nyári köntöst tisztességest. noha egyszeres mind el költhetné az ezer tallért egy köntösre, erről avegről vagyon tehát itt akérdés. és nem a dologrol.

- 25 példának okáért nékem három személyt kel tartat[97a:]nom, ihon ez az én Czélom, már én akár mit adgyak nekiek, tsak tisztességesen táplállyam. őket, mondám tisztess-

⁴⁹⁰ kegyd

⁴⁹¹ kegyd

⁴⁹² kegydēt

⁴⁹³ kegyd

⁴⁹⁴ kegyd

⁴⁹⁵ kegyd

⁴⁹⁶ kegyedk̃.

⁴⁹⁷ kegyd

⁴⁹⁸ ö kegyelk̃

ségesen., mert a sóbrakságot nem tartom jó gazdaságnak, nem úgy vagyóné hogy ha én annak a háromnak. napjában. egy Császár madarat adnék. igen osztövéren lagnának, és a pénzemet is hejában költhetném. hogy ha pedig a mészár székből hust veszek nékiek, azon az aron a mellyen egy Császár madarát vennék, ugy jól tartom őket. ilyen formában. tehát. a mely pénz meg szukitene. ha Császár madarat vennék rajta, ugyan azon hasznot hajt. ha tehén, vagy jüh hust veszek rajta, de szükséges hogy a hus jó legyen. mert hanem jó. nem hogy hasznot hajtana, demég mind tékozlásban, mind haszontalan költtségbe vetne, ennek oka e, hogy a midön a tseléd egy képpen nem talállya eledelét, másképen keresi, a szükségnek nintsen törvényne, és ilyen formán. olyan tékozlást tehetne. a mely többte telnék. a jó hus vételnél.

Itt nem tsak az étel némüröl szollok, hanem másról is, hogy a mit vesznek. mindenkor jól kel venni. másként atékozlásnak. ajtot nyittanak.

Rendes példa történt itt a háznál. nem régen angyélika itt diánnára tekinte. olyan gondolatban valá-[97b:]nak. hogy a konyhán száraz fát égetvén, a sokra menne, ha nem nyers fát kell ótt égetetni, a szolgáló a ki főzöt azt nem szerette, és meg jelentette, hogy ha száraz fát nem adnak a nyers mellé. inkább el hagyja a főzést. látván hogy nem hajtának kérésére, el hagyá a szolgálatot, azon igen örülének, hogy meg menekedhettek. olyan tékozlotal. az el menvén más álla helyében, és ez az uj, száraz fát nem kére, hanem a nyers fánál főzöt, sött még böjti napokon is. mivel akor szükségeseb a jó szén. vagy a láng, mert olyankor rántnak leg többet, elég a hogy, minden tsudálá. hogy mely takarékos volna a főző aszony. én abban kezdék kételkedni, el menék a konyhára hogy meg lássam magam, hát el hülék belé. hogy a száraz fa helyet egy nagy darab vajal gyujtá meg tüzet, hát a nem jó kiméllésé.?

Olyan jó gazdaszonyok vannak. akik jobban szeretik hogy a tselédek, az idöt el vessessék, vagy atüz mellet alugyanak vatsora után. hogy sem egy darab gyertytát adni nékiek. a mivel dolgokhoz láthatnának.

A mi szomszéd aszonyunk, meg fizeté a fősvénységet mert valamiért egy házba küldé szolgálóját. gyertya nélkül. és a setétben. le veré. és el töré száz forint érő fincsáit, és kristály edényit.

⁵ De e még tsak semmi, az ilyen kiméllésért, még. [98a:] nagyob rendeletlenségek is történnek. mivel az olyan ZSob-rák háznál, a tseléd tsak nem mind alatomba lópó. az ajtokot meg tudgyák jól nyittani, mindent el venni. és el pazérolni.

Ezt jól mondgya angyélika. mondá mariánna. tudnek erről
¹⁰ elegendő példát mondani.

Szollyunk. már arról mondá angyélika. hogy miképpen kell. meg előzni atékozlást. és a haszontalan való költséget. ebben kell mindenek felet egy gazdaszonynak, vigyázonak lenni, arra figyelmeztvén, hogy semmi el ne veszen, el ne romollyék, el ne törjék, mindent jó helyre kel tétetni. még a
¹⁵ minek hasznát nem veszik is.

Hasonlo képpen kel bánni az étel is, igasságosnak kell lenni, és jó szívünek, meg adván kinek kinek a szükségest. de takarékosnak is kell lenni, el tétetvén mászora a mi meg
²⁰ marad, és abból a szegenyeknek is kell adatni,

Azt el ne felejttsük, hogy ajó gazdaszonynak. tudni kell; hogy mi áll el, és mi nem, mi formában kell tartani a mi ell áll, hogy meg ne romollyék, erre való nézve tudni kell néki a liktárium tsinalást, melyiket kel higan, mellyiket kell szárazon
²⁵ tsinalni. tudni kell bé sozatni, és meg füstöltetni ahust, hogy semmi el ne veszen.

Ezt is hozá tesztem. hogy szükséges magának meg visgálni. vagy meg visgáltatni gyakran. nem tsak az étel-[98b:]némüt, hanem még más félét is, ha valami nem romlotté meg, ha az
³⁰ egerek azokban kárt nem tetteké, meg azokat tisztittatni, ki teritetni, a házi öltözetben ha valami meg szakad, vagy el törik, meg kell tsinaltatni, mentől hamaréb, mert idővel még jobban oda lesz, gondviselés nélkül.

Itt szolhatnék az épületről. noha ahoz keveset tudok, mind
³⁵ azon által olyan formán kell aházakot rendelni, hogy telbe melegek, és nyárban hivesek legyenek, az ablakokat delre

kell hadni, hogy télben. a ház világos lehesen, és nyarban árnyékos, hogy a férfiak háza., ellegyen rekesztve, az aszonyokétol. a kapu úgy legyen, hogy lehessen látni aki bé jó. vagy ki menyen., azt is akarom, hogy a belső épület olyan formán legyen. hogy a gazda mindent meg láthasson. mert ez igen hasznos. 5

De mi haszna. hogy én ezt mondom. mivel olyan aszszonyok vannak, a kik nagy kissebségnek tarttyák. a kónyhára el menni, vagy a pintzében, igen féltik meg sirozni szoknyájokat, és meg szennyezni a pompás fő aszonyi titulust, én pedig mint fő ítélő biro, tudtokra adom. hogy ki rekesztem az olyanokat. atisztességes. jó erkölcsü gazdaszonyok közül, ha el nem hagyák, az ilyen finnyásságot. 10

Én azt tartom. hogy az igen rendeletlen a háznál. a midön a konyhát leg meszeb teszik a gazdák házátol. [99a:] a nagy tékozlást okoz, erre azt mondhatná. valaki, hogy a konyhán sok zörgés vagyon, és a sir szag is alkalmatlan, honnét vagyon mind e, attol. hogy mesze léven. a tseléd. nem fél attol hogy meg halyák, vagy meg láttyák, bizvást zörögnek, mindennel kéméletlen bánnak, és tisztátalanul, hogy ha pedig közelebb volna, és gyakrabban meg visgálnák, a tseléd zörgést nem tenne, mindent tisztán tartana, és takarékosabban⁴⁹⁹ bánnék mindenel. 20

De nékem úgy tettzik. angyélika, mondá télámon. hogy itt egy kis külömböztetést kellene tenned, mivel egy nagy urhoz. 25 nem illik hogy az Istálló. és a kónyha. közel. légyen aházhoz.

Erre is reá allok. felelé angyélika, mert annak a⁵⁰⁰ nagy urnak. vagyon olyan a ki el menyen a hová maga nem mehet., de ha maga is el menne. azal nem volna aláb valo nagy ur, mivel nem a hely teszi ötöt fő emberré. és az illyenel is meg mutatná hogy ur aháznál, mikor a férfiakrol szollok, az aszonyokat is oda értem. 30

⁴⁹⁹ takarékosabban [Második *k*—*s*-ből javítva.]

⁵⁰⁰ a <ng> nagy urnak. [A törlésben *g* csak megkezdett betű.]

Ollyan gazdaszonyok vannak. akik soha meg nem tsináltat-
tyák. ha valami el romlik, vagy meg törik, olyan
[99b:]aszonyt üsmérek, a ki sajnál pénzt adni egy zár⁵⁰¹
tsináltatásáért, az után akutyák. husz forint érő kárt is tettek a
5 kamarájában.

De meg ellenben olyanok. vannak. akik sok költséget
tesznek. gondolván hasznot tenni, mint az olyan aki, egy szép
mentét tsináltatot magának tsak azért, hogy tizén négy, vagy
tizen ött viseltes gombjainak hasznát vehesse, atehat a házi
10 tudomány, hogy ótt kell leg inkább vigyázni ahol több költség
vagyon, nem kell szánni egy kis költséget, mert azal nagyobát
kiméllünk meg, se nagy költséget nem kell tenni, azért. hogy
a kissebet el kerülhessük.

Igen közelgetek. agazdaszonyságomnak vége felé, mind
15 azon által, még is egy vagyon hátra. a hogy, az egyelősegre
igen kel vigyázni, nem kell egy felől tékozlónak lenni, és más
felől fősvénynek, se ugy nem kell tselekenni, mint azon
kártyás aszony. a ki száz forintot el vesztvén a kártyán.,
nagyon kezdé szidni a szolgálóit, azért hogy két gyertyát
20 égettek ahazban.⁵⁰² vannak még olyanok, akik a Czifraságra
sokat költenek de a konyhájok igen sovány, azt mondhatnak
erre, hogy meg kel azt egy felől kimélni, a mit más felől el
költenek. [100a:]

A valo hogy a jó némely állapotokban; de itt láttya
25 kegyelmetek.⁵⁰³ hogy rendeletlenség volna. szükséges tehát.
hogy a költség egyaránsu legyen. mind magára, tselédire,
házára, takarekoságal, és illendő képen.

Ihon ez a gazdaszonyságnak. törvénye, ugy tettzik hogy ez
elég, egy ollyan személytől, a ki még azt maga nem próbálta.

30 Nagyon meg érdemli kegyelmed⁵⁰⁴ hogy azt meg próbállya,
mondá mariánna, angyelikának. mert jól tudgya kegyelmed⁵⁰⁵

⁵⁰¹ zár<ért,> tsinál<la>tatásáért,

⁵⁰² ahazban, <v> vannak [Tollhiba.]

⁵⁰³ kegyeltek.

⁵⁰⁴ kegyd

⁵⁰⁵ kegyd

annak minden részit, szerencsés lészen az az örökös ur, a ki kegyelmedet.⁵⁰⁶ királynéjává tészi örökségének.

Oh! nem kell még ötet ditsérni. mondá télamon. még egyik részit el hagyta.

Ugy tettzik felelé angyélika. hogy semmit el nem hagytam. 5

Azt el felejtetted mondá télámon, hogy mitsoda. rendet. kell. tartani aháznál.

Oh kérem kegyelmedet⁵⁰⁷ mondá apáter. ne élyünk viszá az angyélika jó akarattyával. erről maszor is szolhatunk. de mit gondol kegyelmed,⁵⁰⁸ illiké a fő aszonyokhoz adolog? 10

Nékem ugy tettzik, felelé télámon,. hogy nem igen nagy ékesség, egy fő aszszony kezében a gusaly. **[100b:]**

Mind azon által. felelé a páter, azt látá kegyelmed⁵⁰⁹ hogy a tellyeségel illik egy betsületes aszonyhoz. én azt tartom. hogy semmi ugy ditseretire nem fordul.⁵¹⁰ akár mely fő aszonymak, 15
mint a kézi munka, mivel azt minden ember láttya, hogy nem szükségből dolgozik, azért, minden ember azt fogja mondani. hogy jó erkölcsből, és jó természetből tselekeszi.

Nem ditséretes dologé. az Isten. és az emberek elöt. a midön a fő aszonyok, a mint láttyuk. mind régi, mind 20
mostani idökben, el akarván üzni a henyélést, a⁵¹¹ véteknek anyát, jó példát adnak adologra, magok végben viszik, vagy segéttik végben vinni az olyan dolgot; a melyet, kételenek volnának pénzen meg venni, és ilyen formán meg kiméllik a költséget, vagy is azt a pénzt, a melyet azért a munkáért 25
kelleteret volna adni, és a melyet magok vitték végbe, a szegényeknek adgyák, mivel agazdagnak. a szükségen felyül

⁵⁰⁶ kegyldet.

⁵⁰⁷ kegydet

⁵⁰⁸ kegyd,

⁵⁰⁹ kegyd

⁵¹⁰ fordul. [Ékezethiba.]

⁵¹¹ a <te> véteknek

valoja,⁵¹² a szegényeké, mind a természetnek, mind az Isten törvénye szerint.

Régen halottam már beszélni monda télamon, a penelopé vásznáról. de azt tartom hogy a tsak mese,

- 5 Immár vagy mese, vagy nem, felelé apáter, elég **[101a:]** ahogy, az a régi auctor homérus, előnkbe adgya. hogy mitsoda szokás volt az ő idejében, mert ha szinte sok fabulát elegyit is verseibe, mind azon által nem szötné penelopét. egy királynak feleségét. ha abban az időben a leg fővebb
- 10 renden lévő aszszonyok is kézi munkát nem szoktak volna mivelni.

Lássuk meg másut, hogy mi formában beszélteti ez a poéta hecort, a bizonyos hogy mostanában meg nevetnék az olyan fejdelmet. aki ugy vigasztalná a feleségét. ha azon siránkoznék,⁵¹³ hogy atáborba megyen. mondván, *ne törödyél én rajtam. meny viszá a házhoz, legyen gondod a munkára, tsak a gusalyrol gondolkogyál, dolgazzassad szolgálóidat. és hagyad a hadakozást az emberekre. hom. illiad* és a midön a hector⁵¹⁴ halálának híret meg vivék, a poéta azt mondgya, hogy a

20 felesége. oly igen meg ütközék a hiren., hogy szövén, a vetöllöt ki ejté akezéből. ezt mostanában tsufos dolognak tartanak, mind azon által, akoron anem volt. és abban az időben, egy⁵¹⁵ kiraly fiához, hozzá illet. így beszélni feleségének.

- 25 Hagyuk el a mesét. és mennyünk a historiára, tudom nem kételkedik kegyelmed⁵¹⁶ abban., hogy az augustus felesége **[101b:]** fő aszony nem lett volna. mivel az ura Császár lévén. tsak nem az egész világnak ura volt. még is mitsoda formában tesznek ditséretet felölle. és a Császár felől, hogy a mikor

⁵¹² a szükségesen [ti. felyül] valoja, a szegényeké, mind a természetnek, «a» mind az Isten

⁵¹³ siránkoznék, [Első *n* – *z*-ből javítva.]

⁵¹⁴ hector «halálát» halálának

⁵¹⁵ és abban az időben, égy [égy – és-ből javítva.]

⁵¹⁶ kegyd

tölle meg lehetet. más féle köntöst nem viselt, hanem a melyet a felesége, huga, leánya, és attyafiai tsináltak nékie, just.lib.mon. et exemp.pol.lib. 11. C 15.

Illyen aszonyok kellenének énnekem. mondá angyélika, mondgya tsak valaki a miéinknek. hogy tött vegyenek kezekben, azt felelnek reá. hogy ök nem varro aszszonyok, ha kell egy tsudálatos aszonyt üsmerni. én üsmerek egyet, ennek a bizonyos. hogy vagyon harmad fél annyi esztendő a hátán mint nekem. vesse fel kegyelmetek.⁵¹⁷ mert többet nem merek mondani, még is mind szépnek, mind frisnek tarttya magát, és a bizonyos hogy fő renden lévő aszony. egéssége jó vagyon. és olly tellyes fris ábrázattya, hogy ugyan lehet irigyleni. de nem⁵¹⁸ eröl vagyon itt akérdés, hanem arol. hogy e soha sem jádzik, soha nem dolgozik. soha sem olvas., talállya ki⁵¹⁹ kegyelmetek az okát, azért hogy pápa szemet kellene fel tenni. és azt tarttya, hogy egy fő aszonymnak. nem illik azt fel tenni.

Angyélika mondá télámon. az ate fő aszonyod nem tudgya. hogy spanyol országban még a nagy betsület. **[102a:]** és tsak a nagy uraknak. és aszonyoknak. szabad pápa szemet fel tenni mikor másoknál vannak. vagy az utzánn mennek,

Ezek, mondá apáter, olyan gyengeségek. a melyektől távul valának. a régi fő aszonyok. azt irják. hogy aza nagy spanyol királyné. Isabella. maga kezeivel ékesítette a templomokat; maga atöb leányival varotta a papi öltözeteket. mint hogy ez a királyné igen nagy okos aszony volt. ferdinandusal. az ő urával. együt viselé az ország gondgyát. de annyi sok nehéz, és szorgos dolgai között is, talált magának időt a munkára.

Mi pediglen, mondá angyélika. nem találunk arra időt, a henyélés között.

Kivannyaé kegyelmetek.⁵²⁰ meg tudni mondá apáter. hogy

⁵¹⁷ kegyltek.

⁵¹⁸ nem [Kereszttel jelölt beszúrás.]

⁵¹⁹ talállya ki <g> kegyeltek

⁵²⁰ kegyeltek.

miképpen nevelé fel gyermekeit. itéllye el kegyelmetek.⁵²¹ a többit hogy mitsodások valának. az ő leányáról. Máriáról, a ki felesége volt. aportugaliai királynak. Emmánuelnek. azt mondgya rola. egy auctor. hogy betsületes, emberséges, és a
5 henyelésnek ellensége vala, hogy maga kezeivel munkálodta. az aszonyokhoz illendő munkát, a minek gyölcsből, vagy selyemből kellett lenni. ugy hasonló képen a leányokal is azon munkát miveltette.

Még több példat is hozhatnék elé kegyelmeteknek.⁵²²
10 ezek-[102b:]nél ujjabbakot is. de mind ezekből meg láthattya kegyelmetek, hogy minden időben. a fő aszonyoknak. leg nagyobb foglalatoságok, és a leg tisztességeseb mulattságok. a gazdaszonyságból, és a kézi munkából állot.

Én ebben mondá angyelika, semmit nem kételkedem.

15 Jól is tselekeszi kegyelmed⁵²³ felelé a páter, mert ha példát nem hozok is elő, azt el hitetheti kegyelmed⁵²⁴ magával, hogy soha az olyan aszony, akár mely nagy renden való volt is, de nem tartatott, nem is tartatik jó erkölcsünek, /:erre figyelmenzen kegyelmetek:/.⁵²⁵ aki valamely kezi munkát nem mivelt
20 volna, vagy egy, vagy más képen, ennek láthato oka vagyon, mivel jó erkölcsü nem lehet, ha tsak arosz szokást el nem üzi, azt pedig ugy viheti végbe ha. gyözedelmet veszen a henyelésen. vagy arestségen, a foglalatosságal.

De hogy véget vessek. az ilyen vetekedésnek, és hogy bé
25 foghassam szájokat az olyan akadály kereső⁵²⁶ elméjüknek, kérem kegyelmédet, tekintvén angyelikára, adgya ide kegyelmed.⁵²⁷ a kis könyvecskéjét, melybe a Salamon példa beszédi vannak. hogy hadd mutassam meg nékiek, mitsoda féle

⁵²¹ kegyeltek.

⁵²² kegyeltek.

⁵²³ kegyd

⁵²⁴ kegyeld

⁵²⁵ kegyeltek:

⁵²⁶ kereső-knek, [Törlés a sor végén,] elméjüknek, kérem kegyed,

⁵²⁷ kegyd.

aszonyt tart a szent lélek bölcsnek, és emberségesnek. a ki is fel teszi annak hivatallját, tudgyaé kegyelmetek⁵²⁸ [103a:] hogy a miben áll, a kézi munkában, és a gazdaszonyságba, a tehát tsak rövideden az a táalentum a melyre szert kell tenni egy jó erkölcsü aszonymnak. 5

Bizonyára, mondá angyélika, mind ezekről igen kellene gondolkodni, mivel sokan azt tarttyák. hogy a kézi munka, és a gazdaszonyság. tsak a közönséges elméhez illik. és nem a köteleséghez,

Mind azon által a köteleség felelé apáter, a mely köteledzi 10 arra az aszonyokat. teremtetésektől⁵²⁹ fogvást, noha talám, az ártatlanságban, a dologtól mentek lettek volna, ugy valamint a szükségűtől, de az esettől fogvást, el mondhatni, hogy a henyélés akár mely rendben. az emberi természet ellen vagon, mivel amint már meg mondottuk. ez önnön maga a 15 vétek, vagy is oka avétkeknek.

Azt pediglen nem kell magunkal el hitetnünk, hogy magunkot azal meg menthettyük, ha azt mondgyuk, hogy a munka, hozá illet arégiekhez, de mostanában a világ nagyobra ment, és hogy nem illik olyan együgyűségbe, és parasztos életbe 20 foglalni már most magunkat. mivel ajó erkölcsnek rendét, soha az idő meg nem változtattya, valamit mondot a szent lélek a Salamon szája által. ennek előtte 2700. esztendővel, mais azont mondgya, és mostanában is ugy tartozunk ahoz alkalmaztatni magunkat, valamint az előtt tartoztanak, 25 [103b:] halgassuk mit mond erről rövideden a szent lélek. a gyors aszony keres gyapjat vagy lent, meg kesziitti azokat akarattya szerént, hasonlo a kereskedő hajokhoz, gondolkodik a mezőn lévő örökségről, és meg veszi azt, az ő kezének munkájából. szöllöt plántál, fel kél jó reggel. eledelt ád háza 30 népének. és markát ki nyittya a szegényeknek. és az ő kezeit ki terjeszti a szükölködőknek, nem félti háza népet a hidegtől,

⁵²⁸ kegyeltek

⁵²⁹ teremtetésektől [té—beszúrás.]

mert fel ruházta bétlet ruhákal., szorgalmatosan vigyáz háza népére. és resttségben. kenyérét nem eszi.

De hogy az ilyen tselekedeteket illetlennek ne tarttsuk, a szent lélek meg mutattya hogy a jó erkölcs, mitsoda ditséreteket hordoz maga után, mivel ha eszembe jut, a bölts azt mondgya. *hogy az ő lelke fel ékesitetett erővel. szépséggel. és örömmel, a böltsesség beszél az ő szájából, és a kegyesség uralkodik az ő nyelvén, azért is minden kedvelli., és az ő férje ditséreteket mond reája, ha szinte minden halgatna is, de az ő*
¹⁰ *tselekedeti és munkái, mindenüt hirdetnék ditséretit.*

Mit felel kegyelmed⁵³⁰ ezekre tekintvén apáter télámonra, akarjaé kegyelmed⁵³¹ meg hazudtatni a régi időt, a historiát, a minden időbéli szokást, az okoságot, és még abölcseseget magat is, a ki nekünk azt mondgya. hogy a háznál valo
¹⁵ gondviselésben, és a kézi munkában kell egy betsületes aszonymnak foglalatoskodni. **[104a:]**

Nem birok a kegyelmed⁵³² erejével páter uram. mondá télámon, kegyelmed⁵³³ igen erőss.

E tehát közönségesen, mondá apáter. az aszonyok hivatal-
²⁰ *lya, és nem talalok jobb orvaságot a resttség ellen. mint azt hogy ki ki. a maga rendében. hivatallyában. és mesterségében jól tölttse el az időt.*

Az idő hogy ugy mondgyam. semmi⁵³⁴ magában. és a filosofhusok azt meg nem magyarázhatták, mondgyák ugyan.
²⁵ *hogy e mutattya meg valamely dolognak mértékét, vagy tartosságát. de ebből semmi bizonyost nem lehet ki tanulni.*

A mi pedig bizonyosab. a, hogy az egész természet szüntelen⁵³⁵ valo mozgásba vagyon, az Égg, a föld, az éltető állatok, egy szoval mind az, a mi éll, és a mi nem éll, egyik magától

⁵³⁰ kegyld

⁵³¹ kegyd

⁵³² kegyd

⁵³³ kegyd

⁵³⁴ semmi [Utána törölt vessző.]

⁵³⁵ [Sorvégen:] szün [Új sor elején:] <szu>telen

mozog, és mást mozgat, és a másik, mást mozgat, és semmi
nincsen nyugodalomban, még magunk is születünk, neveke-
dünk, alá szállunk, el fogyunk., és meg halunk. mint hogy a
CSillagoknak forgások némelyek szerént legg nemesebb a
természetben. az emberi elme azt magától el osztotta, bizo-
nyos részekre, ugy hogy lehessen azok szerént meg merni a
több forgásokat. 5

Erre valo nézve, azok szerént kik azt tarttyák, hogy a nap
meg kerüli a földet, az ő járását, esztendőre, holnapokra,
napokra, órákra, és minutákra osztották, és ezt az osztást. 10
időnek nevezték. nevezvén inkább időnek, mint [104b:] sem
napnak, ez így lévén, el is osztották ennek a plánétának⁵³⁶
járását, olyan formán. valamint a földet oszttyák, gráditsok-
ra, mély földekre, noha magában ez így nintsen, és tsak az
emberi⁵³⁷ elme adgya ezeket néki. 15

Azért. valamint hogy a nap soha meg nem állapodik. és
soha viszá nem tér, hogy azon az uton mennyen ismét el, a
melyen el ment, hasonló képen azt mondgyák, hogy az⁵³⁸ idő,
a mely a nap járásából áll, meg nem állapodik soha, és ezen
okbol. olyan sebes járása vagyon. hogy ha szinte, valamint 20
lelki képen mondgya egy poéta, aborotvának élin⁵³⁹ menne is
el mezt lábál, de magát meg nem mettzené, ezért is mond-
gyák hogy az idő⁵⁴⁰ drága, a mint hogy igen drága, mert azon
kívül hogy soha meg nem állapodik, ha egyszer el mégyen.
többé viszá nem tér. 25

Semmi tehát magában az idő, ez így lévén, semmi nem
lészen meg az idő által, mind azon által, a tsudálatos dolog,
hogy semmi meg nem lesz idő nélkül, ugy is tettzik, mint ha ő
volna örökös ura mindennek, és ő rendelné el egyedül
minden tselekedetinket. 30

⁵³⁶ plánétának [Első *n-t*-ből javítva.]

⁵³⁷ emberi <elm> elme [Tollhiba.]

⁵³⁸ az [Beszúrás halványabb tintával, idegen kéztől(?)]

⁵³⁹ élin [*i-e*-ből javítva.]

⁵⁴⁰ az idő <g> drága,

A mi eddig valo beszélgetésinkből ki tettzik, hogy ha jól meg vizsgáljuk. meg látjuk. hogy mindenk valamihez fogunk.⁵⁴¹ jól végbe valo menetele azon áll, hogy arra jó időt vegyünk.

- 5 Nagy tudomány is ez⁵⁴² egy ország vezérlésében. aha-da[105a:]kozásokban.⁵⁴³ valo próbákat eviszi jól végben, és ha az idővel⁵⁴⁴ nem élnek, a tengeren valo kereskedésnek, nem leszen nagy haszna, mi lehet hasznosab dolog a szántásnál, vetésnél, a mely is valamint mondgya. egy nagy filosofus.
- 10 anyja. a több mesterségeknek. és ez is táplállya atöbbit.

Mindenek arra tanyitanak. hogy meg ne hagyjuk magunkot elöztetni az idővel. vagy azt el ne mulassuk. hogy ha télben kezdgyük el a szántást, mondgya ez a filosofus. a föld ollyanná lesz mint a sár, ha nyárban szántunk. a föld keménysége miat az eke nem hasithattya a földet, e két idő között. találhatunk tehát arra alkalmas időt, az emberek mindnyájjan az Isten gondviselésére függesztik szemeket öszel, hogy esöt küldgyön nékiek. mint ha az, jele volna a vetésnek, a melybe nagy okosság arendet követni. melyet az Isten ád

20 nekünk, a bizonyos. hogy minden haszon vagy kár, a mezei munkában, azon áll hogy tudgyanak élni az idővel, és annak idejében⁵⁴⁵ dolgoztatni a munkásokat, mivel egy ember tizet ér, ha annak idejében. dolgozik, és ha idő előtt el nem hagyja a munkát. xenoph.memor.5.

- 25 Igen drága dolog tehát az idő, és ezt nem tsak más dologbol lehet meg mutatni. de leg inkább abbol. mely a vallást illeti. a vallás arra tanit, hogy az Isten számot [105b:] kér töllünk, a hejában valo szokért, és más⁵⁴⁶ értelemben. legg kisebb időnek el vesztéséért. arra is tanit. hogy az Isten a más féle

⁵⁴¹ fogunk. <v> jól végbe valo

⁵⁴² ez [Beszúrás.]

⁵⁴³ [105a: lap alján örszó; kozásokban.]

⁵⁴⁴ idővel [l-n-ből javítva.] nem élnek,

⁵⁴⁵ idejében [Első e-i-ből javítva.]

⁵⁴⁶ más értelemben [s-r-ből javítva.]

dolgokban csak a tizedikét kívánta, de az időnek a hetedik részit, parantsolta hogy nékie adgyák, erre valo nézve szentelik. a hétnek hetedik napját, mellyet vasárnapnak, vagy is ur napjának nevezik, mert az Isten ditséretire, és háláadására rendeltetet.

5

Ugy tettzik, mondá télámon. hogy az egy háziaktol, és a szerzetesektől. meg lehet az időt el rendelni. mivel nékiek nintsen olyan szorgos⁵⁴⁷ dolgok mint a világiaknak

Lehetetlen. hogy ne nevessek.. mondá angyélika. mindenkor, mikor ő kegyelmét⁵⁴⁸ hallom a szorgos dolgokrol panaszkodni, jól emlékezem arra. hogy mimodon osztotta volt el magának. az időt. egy betsületes ember, a ki nem vala szerzetes. hanem világi ember, de aki valamint apáter. szükségesnek tartotta az időt el rendelni, hogy ha csak nem akarnak ugy élni, nem mondom mint az oktalan állat, mivel az oktalan állatok is rendet tartanak, hanem ugy mint egy darab fa, a mely haszontalan, lássuk ha jól eszembe jut. miképpen osztotta vala el. a napnak minden oráit. az éttzakát is ide számlálom.

15

Szabad kinek kinek mondá apáter, azt ugy el osztani a mint tettzik, de közönségesen a romai szokást követik, a hol két féle nap vagyon, az egyik városi nap. ne-[106a:]veztetik így a föld népéről, a ki is anapot. egyik éjféltől a másik éjfélig számlálta, be rekesztvén a napot. a két éjféli között. a másik természet szerént valo nap; enap kelettől fogva, nap nyugotig tartot. el osztván tizen két. órára, ugy hogy az első ora, akkor kezdődöt. a midön a nap fel tettet, és midön a nap le ment, akkor 12 órát olvastak.

20

25

A sidok, a napot estvétől fogva, más estvéig számlálták, az anyaszent egy ház, ezt a szokást. meg tartván, ettől jönnek az innepek.⁵⁴⁹ vigiliai, vagy virasztási, mivel az innepek szentelése, az innepek előtt valo estve kezdődik, példának okáért,

30

⁵⁴⁷ szorgos <g> dolgok

⁵⁴⁸ kegyelmét

⁵⁴⁹ innepek. <vilv> vigiliai, vagy virasztási,

vasárnap, szombat est végén kezdődik, és régenten a nép, egész éttzaka virasztott, az innepek előtt való éttzakákon.

Az az emberséges ember, mondá angyélika. akiről ide fellyeb emlékezém, eszerént oszttya vala el anapot, és az
5 éttzakát, vagy is a huszon négy orát, ebből az időből. egy nehányszor 4 orát vett az imadságra, 3 orát a kéttzeri ételre, 2 orát amulattságra, 8 orát. az olyan dologra, vagy az olyan munkára. a melyre már ki ki hivatalya szerént hivatatik, és 7 orát, az aluvásra,

10 Számlállya fel kegyelmed.⁵⁵⁰ tekintvén télamonra. [106b:] és 24 orát talál kegyelmed.⁵⁵¹ hogy ha pedig ezt az osztást ahoz hasonlittyuk. a mint kegyelmed⁵⁵² szokta el osztani amaga ideit, sokal jobban tudgya kegyelmed⁵⁵³ meg kimélleni az időt, mert kegyelmed.⁵⁵⁴ egybe. két, három részt is tészen, ő
15 az imádságból egy részt tsinál, abban foglallya az olvasást, tanulást, és az elmélkedést, a dologból meg mást részt, és így a többiből, de fel merném fogadni hogy a kegyelmed⁵⁵⁵ ideje tsak két részből áll, ihon igazán fel számlálom.

Az aluvásra,⁵⁵⁶ mert a sido kalendáriumon kezdem el, 12
20 orát, azután, az evésre, ivásra, és a mulattságra. mas 12 orát., e mind öszve, jól fel számlálván, 24 ora. mind a sidok, mind a romaiak. és mind a restek. számlálások szerént.

Angyélika kérlek nem kell tsufolodni, mondá télámon, meg látom én is hogy osztod el. az időt, mikor gazdaszony
25 lész.

Az a betsületes ember, mondá erre apáter, /hogy meg alkudtathassa őket:/ igen helyesen osztá el az időt, mert ugyan is, mint hogy az időnek kel el rendelni mindent, ő

⁵⁵⁰ kegyd.

⁵⁵¹ kegyd.

⁵⁵² kegyéld.

⁵⁵³ kegyd

⁵⁵⁴ kegyd.

⁵⁵⁵ kegyd

⁵⁵⁶ aluvásra, [u—a-ból javítva.]

magától semmit el nem rendelhet, ha tsak ötet el nem rendelik, ez olyan kints, a melyet ugy adgya atermészet, hogy jól meg kiméllyük, és a bizonyos, hogy azal jól élünk, atöbbivel is jól fo-[107a:]gunk élni.

De hogy lehet példának okáért, kérdé télámon az olyanok-⁵ to a kik másoktól fügnek, az idejeket el rendelni?

Azok is felelé apáter, találhatnak abban modot, tsak magokat annak rendéhez alkalmaztassák, akitől fügnek, erre valo nézve, mindgyárt azt nézük meg, hogy kik vagyunk, és vizsgállyuk meg, hogy mellyek. a mi akaratbol valo, és¹⁰ szükségből valo köteleségeink, az után arra kel vigyázni, hogy melyik idő leg alkalmasab azoknak végbe vitelekre, mivel abölcst azt mondgya. hogy minden dolognak ideje vagyon. és noha legyen olyan bizonyos alkalmatosság. a melybe akaratunk ellen is kell követni az időt, vagyon meg más olyan is a¹⁵ melybe magunkhoz szabhattyuk.

Először, el kel intézni magunkban. hogy mitsoda gazdasághoz fogunk, egész esztendő által. másodsor hogy mindenik holnapban. mit kell tselekednünk, mitsoda hivatalunknak kell eleget tenni, ilyen holnapban, harmadszor, hogy mitsoda²⁰ dolgot kell végbe vinnünk mindenik héten. utolszor. hogy a napnak mindenik oráját el kel rendelnünk, bizonyos orája [107b:] légyen fel kelésünknek, le fekvésünknek, az ebédnek. vatsorának.

Mint hogy mind ezek között nagyobbak és elsőbbek azok a²⁵ dolgok, melyek az Istent tekintik. azért nagyob szorgalmatosságal is kell azokat végben vinni, és eléb kezdeni ahoz, példának okáért, reggel az egész tselédel az imádságot el kel mondani, a misét ha lehet soha el nem kell mulatni, és ezért mindent félben kel hadni. az után lehet egy keveset olvasni.³⁰ valamely lelki dologrol. akár mely dologhoz fogjunk, de azt elsőben az Istennek kell ajánlani, az ebéd bizonyos orában legyen. ebéd után, valamely jó, és hasznos dolgot kel mivelni. bizonyos napokon, és orában. a tseléd elöt olvastatni kell, és³⁵ estve. közönségesen az imádságot el mondani. ezen modon egészen bé lehetne tölteni a napot. és üresség nem volna az⁵⁵⁷

unadalomra, és a resttségre, és ez a külömb külömb féle foglalatosság, mint egy kedvessé tenné, ezt a nyomorult életet. de arra kell vigyázni, hogy a mi egy szer el vagon rendelve azt meg nem kell változtatni. se más időre halasztani.
5 mert lassanként. ismet a rendeletlenség jöne elé.

De ha ami időnket rendben kell venni, a gyermekek, és a tselédek idejét is el kell rendelni, hogy [108a:] hadd vihesse végbe ki ki a maga hivatallját. és dolgát, és hogy az idő el ne tellyék de mind ezekben az okoságra és az igasságra kell
10 vigyázni, és ezek szerént tenni minden rendelést.

Elég talám már pater uram. mondá télámon, mert ugy tettzik. mint ha mindenkor az eke, mellett akarna kegyelmed⁵⁵⁸ minket tartani. és a mulattságot el üzni.

Meg botsáson kegyelmed.⁵⁵⁹ mert én éppen nem tiltom
15 atisztességes mulattságot. söt még azt akarom. hogy a munka között, mulassais kegyelmed⁵⁶⁰ magát. de azt nem akarom. hogy a mulattságból dolgot tsinályon kegyelmed.⁵⁶¹

Azt értem ezen hogy annak orája lenne. midön tisztességesen akarná kegyelmed⁵⁶² magát mulatni. annak pediglen
20 napja lenne. a melyben valaki látogatására akarna kegyelmed⁵⁶³ menni, vagy a sétálásra. vagy valamely tisztességes játékra, mivel az emberi gyengeség. azt akarja hogy gondot visellyünk az egésségre, és az erőre, a mulattság erre jó orvoság. olyannak kellene lenni annak. mint egy mizántropus.
25 a ki tiltaná a tisztességes mulattságot, fő képpen az aszonyoknak. a kik gyengébb természetűek lévén, egy kevesé inkább is kell magoknak kedvezni, tsak arra kell vigyázni; hogy a mulattság tisztességes [108b:] és keresztényekhez illendő legyen.

⁵⁵⁸ kegyd

⁵⁵⁹ kegyd.

⁵⁶⁰ kegyd

⁵⁶¹ kegyd.

⁵⁶² kegyd

⁵⁶³ kegyd [A bekezdés végén:] tsak arra kell vigyázni; hogy a mulattság[...]illendő.[ti. legyen.] [Vö. a franciát a tárgyi jegyzetben.]

De ha a' kártyát meg tilttya kegyelmed⁵⁶⁴ az aszszonyoknak, tekézni kell hát nékiek. mondá télámon.?

Látom felelé apáter, hogy kegyelmed⁵⁶⁵ engem törvény tsinálonak tart. meg mondottam már kegyelmednek⁵⁶⁶ hogy a játékot a ragaszkodás. és a mód nélkül valo teszi vétkesé. azt már meg mutattuk. hogy a mindenkori játék. vétek. és resttség, de a játékot ugy tekinteni mint játékot, és tsak azért jádzani hogy az elmének könyebséget adgyunk. ugy tettzik minden féle játék meg lehet. példának okáért. olyan játékok, a melyek eröböl állanak. atudni valo hogy az aszszonyokhoz nem illik. de a le ülve valo játékok ö nékiek meg lehetnek, tsak a mint mondam, hogy a mulattság a hivatalunkat. el ne mulatassa velünk, és amulattságot, az értelem igazgassa.

Ennek a Munkának bé fejezése.

A melyben meg láttzik az eddig valo beszélgetésnek. hasznos. volta, és ezeknek aresteknek meg térések.

Bizonyára páter uram. mondá télámon. aki holmit kezdé érezni magában. nem lehet mind ezeknél hasznosabb. **[109a:]** 15

Hasznosabb,? fel kiáltá diánna, több már két orájánál, hogy ugyan magam szégyenlem. mitsoda életet éltem.

Ah! bátorságot vegyen az aszony, mondá apáter. örömmel diánnának. adgya Isten, hogy az ö malaszttya meg gyökereztesse ezeket abeszédekét az aszony szívébe. 20

Bizom az ö joságában felelé diánna, és azon igyekezem. hogy ki kelhessek. ebből a mély álomban valo betegségből.

Oh! e már nem tréfa, mondá tsak magában angyélika. ilyen szokot lenni ameg térésnek kezdete.

Végezze el az aszony amit el kezdet: mondá apáter, és hátra 25 nem kel tekénteni. mert mindgyárt ót terem aresttség, igyeke-

⁵⁶⁴ kegyeld

⁵⁶⁵ kegyd

⁵⁶⁶ kegydők

zék az aszony azt⁵⁶⁷ el kerülni, bár tsak egy hétig, a nem olyan nehéz dolog, a mint gondollyák. több időt most nem kívánok. és arrol most nem szollok. hogy mitsoda szükséges az üdvességre. a melynél nintsen semmi drágáb evilágon. kérem az
5 Isten. hogy vigye végben a mit el kezdet; hanem most azt mondom, hogy az egésségre, annál jób dolog nincsen. se jobbat nem tselekedhetik az aszony.

Gondollyaé az aszony, hogy arest., lágy, és ren-[109b:]deletlen élet használ az egésségre, gondollyaé azt, hogy az
10 olyanok a kik⁵⁶⁸ tsak esznek. alusznak. semmiben elméjeket nem foglallyák. testeket tsak hevertetik, hogy azoknak jó egésségek lehessen.? bizonyára nem lehet, söt még ezektől erednek. alelki és testi betegségek. ezek okozák, azokat⁵⁶⁹ a nyughatatlanságokat. alkalmatlanságokat. a melyek mind
15 atestet. mind az elmét meg gyengittik.

Az életnek felét abban tölttyük. hogy nedveségeket gyűjt-sünk. a resttség, és a rendeletlenség miat. és a más felét, abban. hogy gyógyittsuk. olyan orvosagokkal. a melyek annál is inkább haszontalanabbak, és ártalmasabbak, hogy gyakorta
20 élünk vélek. és azokat szókásul vévén, a természet folyását meg gátollyák. ezek okozák azután a hirtelen valo veszedelmes nyavalyákat, az én tanátsom tehát igen jó, az egésség meg tartására.

Meg láttya kegyelmed páter uram. hogy követni fogom.
25 mondá diánna.

Adná Isten. felele a páter. hogy az ide valo jövelem haszonra fordulna, és meg mutathattam volna kegyelmeteknek.⁵⁷⁰ hogy ez a rest élet. a pogányokhoz illendő élet, és tsak aza külömbség vagon benne, [110a:] hogy azok a kik így
30 élnek, kereszténynek mondgyák magokat, ugyan az a név is tészí vétkesebbé őket, mivel meg mutattyák tselekedetekből.

⁵⁶⁷ azt [t—beszúrás a szóközbe, világosabb tintával.]

⁵⁶⁸ a kik [a fölött magasra felhúzott vonal törölve.]

⁵⁶⁹ azokat [Szóvégi a—á-ból javítva, az ékezet törlésével.]

⁵⁷⁰ kegykk.

hogy nem érdemesek ezt a nevet viselni, azt látjuk hogy a pogányok közöt is, az emberséges emberek utálták az olyan meg holt életet, a keresztények pedig mostanában. még azal. ditsekednek.

Oh! páter uram. mondá télámon. emár sok, egészen 5
szégyenben hoz kegyelmed bennünket.

Éppen nem felelé a páter, nem kell szégyenleni hanem bátornak kell lenni, és meg utálni azt arest lágyságot, a melyben, a neveltetés⁵⁷¹ és arosz példa. vezet minket, el kell szaladni aresttségtől,⁵⁷² és követni kell ajó erkölcsöt. 10

Igen is páter uram. mondá diánna, vidám ábrázattal. már én azt egészen fel tettem magamban.

Én itt meg nem mondhatom apáternek. mondá mariánna, a szivem gondolattját, de látogatására el megyek, és reménlem hogy Isten kegyelmével ő kegyelmének⁵⁷³ meg mutatom 15
inkáb tselekedetimből, mint sem beszédimből. hogy azó kegyelme⁵⁷⁴ intését [110b:] fogom követni.

En pediglen mondá télámon, ujjonnan⁵⁷⁵ fogok születni.

Meg lássuk mondá angyélika. hogy mint tarttyák meg fogadásokat. páter uram leg előbször. midön ide fog kegyel- 20
med⁵⁷⁶ jöni, itt kegyelmed.⁵⁷⁷ tsak szenteket talál.

Leg aláb mondá diánna. igyekezünk azokká lenni.

Az. Isten ő Felsége. adgya meg kegyelmednek⁵⁷⁸ azt a kegyelmét. mondá apáter.

Erösen is bizom az ő joságában felelé diánna. 25

Ez így lévén. már most bizhatom abban, hogy azon szegény nyomorultaknak a leveleket az aszony kezemhez fogja adni.

⁵⁷¹ neveltetés [l—t-ből javítva.]

⁵⁷² aresttségről, [st—sz-ből javítva.]

⁵⁷³ kegyelk

⁵⁷⁴ kegylme

⁵⁷⁵ ujjonnan <születtem.> [Törlés a sor végén.] fogok születni.

⁵⁷⁶ kegyd

⁵⁷⁷ kegyeld.

⁵⁷⁸ kegydnek

Ha Isten egészséget ad. felelé diánna, holnap oda adom. és magam is abban munkálodni fogok.

Meg is áldgya az Isten az aszonyt érette,⁵⁷⁹ mondá apáter. mert a ki a szegényeknek szolgál, ő néki szolgál.

- ⁵ E képpen lett vége, ahat napig tartó beszélgetésnek. a melyre Isten áldását adá. és a fellyeb **[111a:]** említett személyeket a resttségöl kivevé. a páter diénes intesi által, a kinek az Isten fáradságát meg jutalmaztatá. és a kihez mindenik nagy bizodalommal. vala, diánna pediglen ez után. mind más
- ¹⁰ féle életet élvén, a szeretetre méltó angyélikát, télámonnak adá. a kik keresztényi házaságban éltenek együt, máriánnában, mint hogy aleg nagyobb fogyatkozás a kártya játék vala, a mi ebben a játékban vétkes, azt el hagyá, és magát hivatallyának kötelességében foglalá mind végig.
- ¹⁵ Ditséret adassék. az Istennek. a ki áldását adgya azokra. kik hozzája meg térnek.

VÉGE.

[111b:]

⁵⁷⁹ érette, <d>

[112a:] Ennek a könyvnek Táblája.

Első napon valo beszélgetés. **[5a]**
A resttségről. és annak eredetéről.

Második napon valo beszélgetés. **[13a]**
Hogy külső képen. mit viszen végbe. aresttség.
és avilágiaknak tunya életek

Harmadik napon valo beszélgetés. **[36b]**
Hogy a munka, természet szerént.
minden renden levő személyeket illeti.

Negyedik napon. valo beszélgetés. **[41b]**
Hogy mi képpen lehessen a resttséget el hagyni.

Ötödik napon valo beszélgetés. **[49b]**
A tselédes gazdáknak kötelesegeiről.

Hatodik napon valo beszélgetés. **[69b]**
Hogy atselédes gazdák, tartoznak gondot viselni tselédgyekre.

Ennek a munkának bé befejezése. **[108b]**
Amelybe meg láttzik. az eddig valo beszélgetésnek.
hasznos volta. és ezeknek a resteknek meg térések.

[112b: üres]

Az

Izraéliták Szokásáról.

[1b: üres]

[2a:] Az Izraéliták
Szokásáról.

Első Rész.

Hogy mi végre vagyon tsinálva ez akönyv.

Annak anépnek szokása, akit az Isten választot vala magának., hogy meg tartaná azigazán valo vallást. az évangyéliumnak¹ predikállásáig. az emberi életnek legg fővebb² példája, inkább is meg egyezik atermészettel. meg fogjuk³ látni. szokásokbol. aleg tovább tartó igazgatásnak. legokosab⁴ modgyát. 5
annak foglalatoságát, és az egy társaságban⁵ valo életett, meg tanulhattjuk abbol. nem tsak ajó szokást.⁶ hanem még agazdaságot. és az ország béli rend tartást⁷ is.

Mind azon által. ezek a szokások. olyan különbözök⁸ a miéinktől. hogy mindgyárt eleinte nekünk viszá [2b:] fognak 10
tettzeni, mert az izraéliták. közöt. nem fogunk látni anyi nemesi titulust. se anyi sok tiszttségeket. se annyi sok külömb külömb féle renden valokot., mint miközöttünk, ö közöttök, tsak munkás embereket, és parasztokot fogunk látni. mindnyájan. akézi munkában foglalták magokat, és mindnyájan 15
házások lévén, igen nagy gazdagságnak tartották, a gyermekeknek sokaságát, a tiszta. és a tisztátalan hus közöt valo külömböztetés, és a sokszori mosodás és tisztulás. nekünk

¹ évan[gy]éliumnak [A gy a sor elején nem látszik; a papiros belső széle a ragasztásnál a lap aljáig hiányzik, ezért a sorokat kezdő betűk hiányoznak. A csonka szavakat kiegészítettük Mikes szóhasználata alapján.]

² legg fő[ve]bb

³ fog[juk]

⁴ leg[o]kosab

⁵ társaság[ba]n

⁶ [szo]kást

⁷ rend tar[tá]st

⁸ külömbö[zö]k

alkalmatlan Cérémoniának fog láttzani. a véres áldozatok előttünk nem kedvesek. más részint, azt is láttyuk. hogy ez a nép hajlando vala abálványozásra, aszent irás sokszor hánya szemekre szivek keménységít, aszent atyák is durváknak, és testieknek nevezik. ezek így lévén, könnyen el hitethetik velünk, fő képpen azokal. kik közönségesen nem sokat tartanak felöllök, hogy ez anép tudatlan. és balgatag vala. és⁹ hogy ennek szokása. inkább méltob a meg vetésre. mint sem akövetésre.

¹⁰ Ettöll vagyon jóbbára hogy oly kevesen vannak. akik olvassák. az ó testámentumot.. és olyan kevés hasznal., az olyan jó keresztények akik még az elméjek rakva vagyon bal itélettel. el idegenednek tsak hamar az ilyen idegen szokásoktol., külömböztetést nem tévén, mindent atörvénynek tulajdonittanak, vagy azt gondollyák,¹⁰ hogy az alat olyan titok vagyon el rejtve. amelyet nem érthetik, az olyanok pediglen. akiknek elegendő hitek, és [3a:] igaz szivek nintsen, mint egy meg vetik még a szent irást¹¹ is, tartván azt, hogy atele vagyon alacson, és tsekély dolgokal., vagy is annak rosz magyarázatot adnak, hogy rosz erköltsöket. ketsegtessék.

De ha az izraéliták szokásit, aromaiak, agörögök, és az égyptum béliek szokásihoz hasonlittyuk, akoron az olyan bal itéletek füstben mennek, meg is fogjuk látni, hogy valami jó volt amás nemzetségek szokásiban, a fel találtatot az izraélitak szokásiban. annyival fellyeb valok is valának másoknál,²⁵ hogy ök tudták mihez intézni az életnek modgyát. mivel üsmérték az igaz vallást., amely fundámentuma ajószokásnak.

Ezeket meg vizsgálván, meg tudgyuk külömböztetni hogy³⁰ mi nem tettzetik nekünk szokásiban, mi lehet abban ki vető valóságal, mi lehet jó az időnek, és ahelynek mesze volta miat, és mi jó magában, talám tsak azért nem tettzetnek

⁹ és [A szóból csak az *é* alsó vonala látszik.]

¹⁰ gondo[1]lyák,

¹¹ szent irást is, [A második *t* betűt utólag írta be Mikes.]

nékünk, hogy ami szokásink meg vannak romolva, mivel az ő közöttök, és mi közöttünk valo meg különbözés. nagyob reszint nem attol vagyon hogy minket meg világositot volna akereszténység, hanem attol hogy keveseb okosságunk vagyon. mivel, nem akereszténység hozta bé asok kulömb kulömb féle rendeket, a kézi munkának meg vetésit. asok féle játékot, a férfiak, és az aszszonyok közöt valo nagy szabadságot., a sok féle etelekel meg rakot hoszu asztalokat; mind ezek igen meg különböztetnek minket arégiektöl. és azokbol aparasztokbol. és mun-**[3b:]**kásokbol., akiknél apénz ritka volt. és akik nem vágytanak az előmenetelre, könnyebben lehetet volna azokbol jó keresztényeket tsinálni. mint sem a mi udvariainkbol, és a vármegyék biráibol. és tiszteiböl, akik vagy a nagy szorgalmatosságban vagy anagy henyélesben töltik életüket.

Mind azon által. én nem kívánok itt hoszu beszédél valo ditséreteket tenni az izraéliták szokásiról, hanem tsak tisztán le irom szokásokat.. valamint voltak, ugy tselekeszem valamint az utozok, kik elé beszéllik amit láttak idegen országban., de a mi jó, azt ugy akarom ki tenni mint jót, a mi rosz. mint roszat. hanem tsak arra kérem az olvasot, hogy tegyen le minden bal gondolatot. és ezen szokások felöl. jó értelemel, és okosságal tégyen itéletett. arra is kérem., hogy meg visgállya elsőben. mitsoda időben, és mitsoda helyyeken laktanak az izraéliták és mitsoda népek valának szomszédtságokban. és aszerént itéllyen azután szokásokrol.

Nem tudhattya az olyan ahistoriákat., aki nem tudgya hogy mitsoda nagy különbözést okoz az időnek, és a helynek mesze volta aszokásokban., mi azt az országot birjuk, amelyet apanonusok, és a romaiak¹² birták, mind azon által. mennyire vagyunk szokásoktol., mitsoda nagy kulömbtség nintsen ami szokásunk közöt, és azok a magyarok szokási közöt. kik ennek előtte hat száz esztendővel éltenek,? még mostanában is. mely nagy kulömbség vagyon a törökök, és a kinaiak szokási közöt, és ami szokásink közöt? nem **[4a:]** kell tehát

¹² romaiak [Második *a*—megkezdett *k*-ból javítva.]

tsudálni. ha az olyan embereknek. a kik pálestinában éltenek ennek előtte. három ezer esztendővel, ha különböző szokási voltak amiéinktől, sőt még azt kellene tsudalni ha valaminben meg egyeznének amiéinkkel.

- 5 Mind azon által. azt nem kell gondolni hogy a szokásban valo változás. mindenüt egy aránsu lett volna. kétt egymás mellet levő országnak aszokása különböző, aromaiak idejében. afrikában és spanyol országban egyenlő szokás vala. mostanában pedig igen különbözők. akik ahistoriát nem tudgyák. azt hallották mondani, hogy arégi időkben az emberek tudatlanabbak voltak a mostaniaknál., azért azt gondollyák magokban. hogy most avilág sokkal okosab¹³

- Hát még az olyan országokban. amelyekben egy néhány féle nemzet uralkodot egy más után, holot az olyanokban, 15 aváltozások, némely időkben nyomoruságot. és tudatlanságot vittekbé. aboldogság. és atudomány után. ez így lévén. mostanában olasz ország sokal jobb rendben vagon. mint sem volt ennek előtte nyolcz száz esztendővel. de meg annak előtte nyolcz száz esztendővel. az első CSászárokat sokal 20 hatalmasabb és gazdagab volt mint sem mostanában. avalo hogy ha még fellyeb megyünk nyolcz száz esztendővel. a mely idő tályba roma fel épüle, olasz országot szegénységben, és tudatlanságban láttyuk. [4b:] mivel a nemzeteknek ugy vagon bizonyos idejek amelyben el mulnak. valamint egy 25 különös embernek. a görögök leg nagyob ditsőségekben, nagy Sándor alatt valának. aromaiak. augustus alatt. az izraéliták. Salamon alatt

- Meg kell tehát különböztetni, minden nemzetben. mind aző kezdetit. mind boldog állapottyát. mind le felé valo 30 fordulását. ugyan eszerént is fogjuk¹⁴ meg visgálni az izraélitákat., és mind egészen azt az időt amelyben fent voltak Ábrahámtól fogvást. jerusalem utolsó el romlásáig. és azidő kétt ezer esztendőt foglal magában., amelyet három részre

¹³ okosab «E mind más képpen vagon» Hát még

¹⁴ fogjuk [f—egy megkezdett betűből javítva.]

osztok., mind aháromban nagy különbözést látunk egyik amásikától; az első apatriárkák ideje, amásodik. az izrael népének, egyiptumból való ki menetelétől fogvást, babiloniában való fogságáig. aharmadik. asidok rabságból való meg szabadulásoknak. idejétől fogvást. az Évangyéliumnak predikálásáig. 5

Masodik Rész.

Először a patriárkákrol és aző Nemesi voltokrol.

A pátriárkák nemesi modra éltenek, nagy szabadságban. és nagy bövségben. de azonban közönséges. és munkás életet éltenek. ábrahám az eleit üsmérte, és nemeségét meg nem sérté. mivel a maga nemzetségéből való leányt véve el. a fiával is azon nemzetségből való feleséget vétete. és Isák hasonló képpen tselekedtete Jákobbal. [5a:] 10

Ezek hoszu életet élvén. arra elegendő idejek vala hogy a gyermekeket jól nevelhessék. ábrahám¹⁵ tovább élt száz esztendőnél. semel, akitől meg tudhatta az özön viz előtt való állapottyát avilágnak, az apjával tháresel hetven esztendeig lakék, Isák pedig vala hetven esztendős amidön ábrahám meg hala, és mindenkor addig mellette volt, hasonló képpen kell gondolkodni atöbb pátriárkák felől., akik sokáig élvén az attyokal. sokat is tanulhattak tollök. szokásokban meg gyarapodtanak, és abban állandok voltanak., mivel abban az időben. amit egy szer bé vettek. azt nehezen változtatták meg. az öreg emberek pedig nagy hatalom alat nevelték gyermekeket. 15
20

Az elmúlt dolgoknak emlékezetek könnyen meg maradot nálók. mivel az öreg emberek, akik természet szerént szeretik a régi dolgokat elő beszéleni., és akiknek elegendő idejek vala arra, az iffiak tollök meg tanulhatták., ez¹⁶ így lévén, nem vala szükséges írásban tenni azokat, amint hogy nem is látunk 25

¹⁵ ábrahám [r—megkezdett h-ból javítva.]

¹⁶ ez [z—s-ből javítva.]

semmi írásban tett dolgokat mojses előtt., mind azon által
nehéznek¹⁷ láttzik lenni. hogy azt a sok féle dolgot amelyet ő
le ir. az emberek azt meg tarthatták volna elméjekben, ugy
mint ádámtól fogvást az egész pátriárkáknak esztendejeket,
5 aviz özön kezdetének és végének oly bizonyos idejét. és
abárkának mértékjét, nem is látom szükségesnek lenni, hogy
azt. a tsudának kellesék tulajdonítani, azt el lehet hinni, hogy
az írás még az özön viz [5b:] előtt találtatot fel., de akár kitől
tanulta légyen azt mojses. a miket ir, mi azt tarttyuk hogy a
10 szent lélek vezérelte írásban, és atétette ki véle illendő szokál.

De más képpen a pátriárkák arra igen vigyáztanak, hogy a
nevezetes dolgoknak emlékezetek fent maradgyon nálok,
erre avégre oltárokat építettek., vagy nagy rakásban köveket
tettek. vagy más meg maradando emékezetre való épületet
15 emeltek fel, ezen okból., valahol az Isten meg jelenék
ábrahámnak., azokon a helyyeken oltárokat építte., jákób
meg szentelé a követ, a melyre tette volt fejét. a midön a
tsudálatos álmát látá, és galaádnak nevezé arakás követ, a
midön szövetségét tsinála lábánál., ilyen szándekben építe-
20 ték a rákel temetője. abersábének neveztetet kút. és a más
több kutak, a melyekről emlékezik az Isák historiája.

A pátriárkáknek. még aneveket¹⁸ is fel jedzették. ha valami
ollyan különös dolog történt aszületésekkor. mivel az ő nevek
rövideden való historia vala, és gyermekeknek, meg magya-
25 rázták az okát az ollyan neveknek, az illyen jövendőről való
gondolkodás nem jeleé anemesi elmének.?

A pátriárkák egészen szabadságban valának., mindenik.
ollyan volt mint egy király amaga tseléde közöt, ugyan is mi
héjával volt ábrahám, ami egy örökös királyhoz kívántatik, ki
30 veszem az alkalmatlan pompát. és asok féle titu-[6a:]lust, ő
senkinek birodalma alatt nem vala, akirályok szövetségét
kötnek vala véle, akarattyán állot ahadakozás, és abékesség
tsinálása, a fejedelmek keresték az Isák barátságát. ne

¹⁷ nehéznek [Első e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁸ aneveket [et szórész—beszúrás.]

nézzük tehát azt, ha azírás nem nevezi Ábrahámot királynak, mivel minden kétttség nélkül. nagyob vala anégy királyok közül egyikénél, akiket is levaga amaga háza népéből álló hadal. és más segittségel együt, tsak¹⁹ abban különbözöt töllök, hogy ő nem zárkozot kö fal közi, és hogy valahová 5 ment. anépe. mindenüt. táborban szállot véle, ahistorikusok. mindnyájan azon meg egyeznek, hogy abban az időben lévő királyságok. igen kitsidek valának.

3. Rész

A pátriárkák joszágirol. és foglatatosságairol.

Legg nagyob gazdagságok apátriárkáknak, a sok féle marhákból állot, minémü sok marhája nem vala ábrahámnak. 10 mivel kételenitteté meg válni lottól. azért hogy az a tartomány nem vala elegendő az ő marhájoknak, jákob viszá térvén mésopotamiából, nagy számu. és sok féle marhája vala., holot tsak ajándékban esaunak 590 marhát ada, ezen ajándékból ki tettzik. mitsoda sok féle marhákot tartottanak 15 abban az időben, ugy mint ketskét. juhot, ökröt, tevét, szamarat,²⁰ de lovat, se sertés marhát nem tartottak. a sok [6b:] marhájokra valo nézve láttyuk tehát azírásban, hogy oly nagy gondgyok vala akutakra, mivel azon aföldön más folyo viz nem lévén a jordán vizén kívül. az eső is igen ritkán esik. 20

A sok féle tselédek mind rabok valának, el is lehet hinni. hogy ábrahámnak sok vala. mivel tsak amaga tselédi közül. 318 embere vala, mennyi sok gyermek. aszszony vala hát még ezeken kívül. midön égyiptumból viszá tére, az irás azt mondgya hogy sok aranya és ezüsttye vala, az arany peretzek, 25 és fülben valok melyeket küldé éliezertől rebekának. fél fontot nyomtanak, apénz is már akor szokásban lehetet. mivel temetöt véve magának, azt is láttyuk. hogy drága ruhákat viseltenek., és azokat meg füstölték jó illatu füstölő-

¹⁹ tsak [a—o-ból javítva.]

²⁰ szamarat, <lovat.> de lovat,

kel, az esau köntöse, melyet jákob magára vevé, drága, és jó illatu vala.

De ha szinte ökk. ilyen gazdagok valának is. hejában nem hevertének. hanem mindenkor dolgoztanak, amezön laktak sátorok alatt. alako helyeket gyakran változtatták. ahol amarhájoknak. jobb legeltető helyt találtak., ót tovább is maradtanak., ez így lévén, gyakorta kelletet meg indulni. és meg szállani, és gyakorta ide s'tová. menni, és utban lenni, mivel annyi sok tselédel, és marhával. keveset mehettének egy nap. avalo hogy ők [7a:] is építhetnénk volna²¹ maradando helyt lakásokra, valamint²² más nemzetek. de jobbnak tartották lenni az olyan szarándoki életet., legg régieb is vala az olyan forma élet, mivel sokkal könnyeb egy sátort fel vonni, mint sem házat építeni, amint hogy illendöb is vala. az olyan formában való élet apatriárkák rendéhez. akik utozok modgyára laktanak e földön, várván az Isten ígéretinek bé tellyesedésit., amely holtok után tellyesedék bé., leg előbször agonosz kain, és nembrod kezdének építeni. ők kezdék legelőbször lako helyeket meg erősíteni, hogy agonoszságokért való büntetést el kerülhessék. az igasságot szerető emberek pedig. félelem. és oltalom nélkül élnek vala.

A pátriárkáknak. leg nagyob foglalatosságok. a marhájok²³ gondviselésében állot. ezt az írásból láttyuk, ajákok fiai is ezt mondák az egyiptumi²⁴ királynak. noha igen jó. és ártatlan légyen is a földi munkában való foglalatosság. de a pásztori élet. annál eléb való. kain szánto ember vala. de ábel. ajuhokot örizé.

Jákoknak, alábánnal való vetekedése. meg mutattya, hogy mitsoda szenvedésel örizték. apatriárkák amarhájokot, *én téged husz esztendeig szolgáltalak.* monda lá-[7b:]bánnak, *napal sok meleget. és éttzaka sok hideget szenvedtem, az álmot is félben hadtam.* de nem tsak az emberek. hanem még aleányok

²¹ valna [Íráshiba *volna* helyett.]

²² vala<m>mint [Törlés a sor végén.]

²³ a marhájok <d> gondviselésében

²⁴ egyiptumi [Első *i* — megkezdett *p*-ből javítva.]

is a munkában foglalatoskodtanak., rebeka. mesze járt vizért akutra, és azt a vállán vitte haza, rákel., maga örizte az atya juhait, ezek, se a nemesi voltak, se aszépsegek miat, magokat nem kényeztették, az ilyen együgyűségben valo élet, sokáig is tarta agörögök közöt, homérus erröl sok példákat hoz elé,⁵ amint is, syriában, görög országban, siciliában., apátriárák után. tizen ött száz esztendővel. betsületes emberek foglalatoskodnak vala. amarha örzésben., és akik idő töltésnek kedviért, mulattságra valo énekeket tsináltak.

4. Rész Az Eledelelről.

A pátriárák. éppen nem vágytanak agyenge eledelekre, el itélhettyük a jákob lentséiről. a melyet oly igen meg kíváná ésau, hogy mitsoda ételekel éltenek, példat látunk anagy vendégségről, amidön meg vendégelé ábrahám a három angyalokot., mivel egész borjut süttete meg. vaját, és tejet ada enniek, és három mértékni lisztből. pogátsát süttete,¹⁵ amely liszt. ami mértékünk sze[8a:]rént, ötven hat fontot nyomot. homérus arégieket nagy ehetőknek mondgya lenni, talám ugyan nagyobak is voltak amostaniaknál., a midön Euméus meg vendégelé ulýssest, ött embernek, ött esztendös sertést főzete, és süttete meg. odiss.14.²⁰

A több nemzetek. ugy valamint apátriárák is. magok szolgáltanak magoknak., ábrahám száz esztendös korában. maga mosá meg aszent vendégjinek lábokot., ámbár sok tselédi valának, de maga mene meg választani aborjut, és maga szolgálá vendéginek, azt meg kell engedni hogy azon²⁵ alkalmaságban. a maga buzgoságát követte, de mászor is hasonló képen tselekedék. mert ök atselédet segittségül tartották, és nem azért. hogy magokat meg menttsék amunkától, ugyan is mi kénszeritté jákóbót hogy gyalog maga menne mésopotámiában, kétt száz mely földnire. leg kisseb alkalma-³⁰

tosság²⁵ nélkül, hanem csak a. hogy a fáradcságot szerette, noha jofeset igen szerette., mind azon által. tizen hat²⁶ esztendőös korában, két napi járó földre küldé gyalog, hogy²⁷ a bátyjait fel keresné.

⁵ Azt el lehet hinni, hogy az ilyen egyaránsu, és munkás élet vala az oka. hogy oly nagy öregségeket érhatték, és hogy oly tsendes halálal holtanak meg, ábrahám, és Isák tsak nem két száz esztendeig élének mindenik, atöb [8b:] pátriárkák, akiknek tudhattuk esztendőös korokat. azok leg aláb meg ¹⁰ haladák a száz esztendöt, azt nem is láttyuk hogy hoszas betegségekben lettek volna, hanem az irás tsak azt mondgya felöllök. hogy tellyes lévén napokal. el fogyot, és szerentsés öregségben holt meg, leg előbször, akor hallunk emlékezetet tenni az orvos doktorokrol., a midön jofes meg parantsolá a ¹⁵ maga orvosinak., hogy sok féle drága kenetekel meg kennyék az attya holt testét, ez egyiptumban vala, sokan is azt tarttyák:, hogy az égyptumbéliek talalták fel leg előbször az orvoságokat.

Az aszszonyok iránt valo meg türköztetéseket a pátriárkak- ²⁰ nak, eleget nem tsudálhattuk, főképpen ha azt meg gondol- lyuk. hogy lehetet volna nékiek egy nehányat tartani., és hogy mely igen ohajtották. asok gyermekeket. ábrahámnak²⁸ az Isten meg ígérte vala hogy számlálhatatlan maradékja lenne, noha a felesége magtalan vala, de ő azon nem gondolkodék hogy ²⁵ mást venne. hanem még²⁹ leg fővebik szolgájának akará hadni minden jószágát., sára azt látván, maga ada néki más felesé- get; akoron pedig ábrahám nyolczvan hat esztendőös vala, azt pedig nem mondhattuk. hogy ábrahám. még abban a korá- ban iffiu lett volna, noha száz hetven ött esztendeig élt, tizen

²⁵ alkal[ma]tosság [...] sze[rette] [A kézirat belső lapjának szélén 5 sor kezdőbetűi a kötés ragasztásánál eltolódtak, ezért a szöveg jelenlegi állapotában értelemszavará; []-ben a szövegösszefüggésnek megfelelő eredeti állapotot közöljük.]

²⁶ tizen[ha]t [L. a 25. sz. jegyz.]

²⁷ [ho]gy [L. a 25. sz. jegyz.]

²⁸ [Sor végén:] áb-[új sor elején:] hámnak [Íráshiba *ábrahám*nak helyett.]

²⁹ még <a> leg fővebik

három esztendő mulva, hogy a szolgálóját el vevé, az irás ötet, és sárát, aki iffiab vala, öregeknek nevezi, és meg ne-[9a:]veték mint lehetetlen dolgot., a midön az Isten fiat ígére nékik, ábrahám öreg lévén, ha szinte igen ohajtáis meg látni az isák fiait, de meg nem házassítá negyven esztendős koráig, rebeka husz esztendeig marada magtalan. és tsak két fiat szüle mind azon által Isák soha nem vett más feleséget. 5

A valo hogy jákobnak egy szers mind két felesége. és³⁰ két ágyasa volt. de azt jó meg tudni. hogy mi formában, hetven hét esztendős koráig az atya mellet lakék. azután meg akarván házassodni, rákelt kéré feleségül., de azért hét esztendeig kellett néki szolgálni., hogy el nyerhesse, hét esztendő el telvén, nyolczvan négy esztendős korában meg házassodék. de nem rákelt adák néki a kit kért., hanem liát, akit kételen kellett elvenni, de mint hogy abban az időben semmi törvény nem tiltá az egy nehány feleség tartást., se akét egy testvér leányokkal valo házasságot., azért el vevé rákelt is feleségül. de mivel sok ideig nem lének gyermekei. azért egy rab leányt ada az urának. hogy attol gyermekei lennének, lia azután hasonló képpen tselekedék, a szolgálóját engedvén az urának. 15 20

Nem akarom mind azon által menteni apatriárkákat, és jóvá hadni tselekedeteket. ez iránt, mivel juda, és az ő fiai historiája, olyan példákat ád elönkben, a melyek nehezek a mentésre, hanem tsak azt akarám meg mutatni. hogy nem lehet mértékletleneknek tartani az olyanokat, akiket az irás [9b:] igazaknak nevezi, másokrol pedig nem szollok. mivel már akor az emberek igen meg kezdének romlani. 25

Illyen rendben vala³¹ tehát az Isten népe abban az időben, a ki is nagy szabadságban lévén, más törvényt nem üsmért az attyok akarattján kívül, akik is nagy hatalommal igazgatták tselédeket,³² ez a nép, alkalmas, és természet szerént valo 30

³⁰ és két [s—t-ből javítva.]

³¹ vala·ha· tehát

³² tselédeket, [d—megkezdett k-ből javítva.]

életet élt, nagy bövségben, a szükség felet valot nem kereste, a munkában foglalatoskodot. nyughatatlanság, és nagyra vágyodás nélkül, visgályuk meg már mostanában. az Isten népének második rendét. tudni illik, az Izraéliták. egyiptumbol valo kimeneteleknek idejétől fogvást. ababiloniában lévő fogságokig. a mely idő több kilentz száz esztendőnél.

5 Rész

Az Izraélitákrol. és az ő nemességekről.

Eza nép már ebben az időben igen feles vala, mind azon által. nem hitták más néven. hanem Izrael fiainak. mivel meg akor tsak egy familia volt., eszerént is nevezték az édom fiait, a moáb fiait, a mint is hogy ezek anépek nem valának még meg elegendve, és mindenik tudta amaga eredetét., és ditsőségesnek tartotta meg tartani anevét annak. akitől származot, ettől vagyon hihető, hogy a régiek, a gyermek név alat. az egész nemzetet értették, homérus sok helyt mondgya. a görögök gyermekei, és atro-[10a:]jai gyermekek,³³ a sidoknál, abéliál gyermekei., agonoszok, az ádam gyermekei, az egész emberi nemzet, sőt még az évangéliumban is sok helyt vagyon, a világnak gyermekei, avilágosságnak és asetettségek gyermekei.

Az Izraéliták. tizen két nemzettségre valának osztva, az izmaéliták, és a persák hasonló képpen. tizen két nemzettségre osztattak, aromai nép eleinte mindgyárt, három, vagy négy nemzettségre osztaték. de idővel harmintz ötre szaporodék, ezek a romai nemzettségek sok féle esze gyült nemzettségek-
böl állottak, de az izraélitaknál természet szerént valo kü-
lömség volt közöttök, és tizen két familia vala, amely tizenket egy testvér atyafítol származot., szorgalmatos gondot viseltek a³⁴ genelogyiájokra, és egész elejeket fel tudták

³³ gyermekek, [Szóvégi *k-i*-ból javítva.]

³⁴ a «familiájokra» genelogyiájokra, [*i-a*-ból javítva.]

számlálni fiurol, fiura, ez így lévén igazán atyafiosok valának, és valóság. leg nemesebbek az egész földön.

Arra ők vigyáztanak, hogy a nemzetségeket tisztán megtartsák, el kerülvén valamint az atyok, a kanaán megátkozot nemzetséggel szövetségben esni, mivel azt nem látom hogy apátriárkák el kerültek volna amás nemzetséggel való szövetséget, és csak a kanaán nemzetségből való házasságot tiltotta leg inkább a törvény, az ő familiájok egy helyben maradt. és atörvény szerént bizonyos jóságához volt kötve, a melyet kilencz száz esztendeig birták fiurol, fiura, úgy tettik énnekem. hogy jó nemes familiának tarttyuk az ollyat, a ki kilentz száz esztendő alatt való eleit fel számlálhattya. és nemeségit meg mutathattya, kevés talalkoznék ilyen europában. [10b:]

Meg tsallyuk magunkot ha alaton dolognak tarttyuk az izraéliták között azt a szokást. hogy ők nem éltek olyan nemesi titulusokkal, mint mi élünk, ki ki csak a maga nevéen hivatta magát, de az ő nevek mindenkor nagy dolgokat jelentettek, és leg gyakrabban az Isten neve fel találtatott az ő nevekben, josaphát. es Sephatia, az Istennek ítéletit tészik, johannán, vagy hananiás, az ő irgalmaságát, josedek. és sedeciás. az ő³⁵ igasságát, náthánél, esnathán, jonathán, és náthánia. mind anégyen, az Isten ajándékit tészik, ollyan nevek is vala, amelyek³⁶ jövendölést jelentettek.

Illyen neveket tartunk mi barbarus neveknek, azért hogy nem érttyük asido nyelvet., nem jób neveké ezek, akastélyokrol. falukrol való neveknél, valamint mostanában neveztetik magokat nagy pompával ami nemeseink. agörögök hasonló szokást tartottak, az ő nevek. az Istennek nevéből állott, valamint diodorus. diogenes. hermadorus., hephestion, desokan alovakrol is nevezteték magokat, hippodomás. hegesipus,

Gyakorta. az atya nevét. a fia nevéhez adták, meg akarván

³⁵ ő [Beszúrás.]

³⁶ amelyek [ek szórész—beszúrás.]

azal mutatni az atyának nagy hires voltát., némelykor vezeték
névül ádták. a fiunak. az anyja nevét is, azért is az irás jóábot,
és az öttseit, mindenkor a sárvia fiainak nevezi, aki is egy
testvér vala dávidal, némelykor pediglen. ha az atya neve nem
5 volt elegendő ameg különböztetésre, anagy [11a:] atya
nevét is oda tették, valamint. godoliás, az ahicamnak fia, a ki
sáphának fia, ebből az okbol látunk anyi nevet egy más után.
a mely unadalmas előttünk.

A görögöknél nem volt más vezeték név, hanem az attyok
10 neve, aromaiak pedig a familiájok nevét viselték. aki valamely
tiszttségben volt. annak nevét is viselte. de amidön kérés
levelet tsináltak, az attyok nevét is fel tették. europában
még most is sok nemzetek követik ezt a szokást, sok vezeték
név vagyon olyan a mely régenten az atyának neve volt, de
15 idővel vezeték névül³⁷ maradot a fiakon, ne tsudályuk tehát
azt. ha az irásban így láttyuk, dávidot, az Isaiásnak fiát,
salamont, adavidnak fiát, valamint agörögöknél. alexándert,
a philep fiát, ptoloméust., a lagus fiát.

Az izraélitáknál³⁸ afamiliák között, leg nagyobb különböz-
20 tés. aleviták. és az áldozó papok között vala, az egész lévi
nemzettsége. az Istennek szolgáltyára vala szenteltetve.,
jóságot nem birt, hanem atöb nemzettségek minden féle
földi gyümölcsnek atizedit, és a sengéjít³⁹ ádták néki, aleviták
közöt pedig tsak az ááron nemzettségéből valo lehetet áldozó
25 pap., aközönséges léviták pedig a több Isteni szolgálathoz
tartozó hivatalakot vittég⁴⁰ végben, a soltárokat ök énekelték,
atemplomra ök vigyáztak, anépet ök oktatták, még kétt
nemzettség vala, a mely atöbbi közöt meg különböztetett,
leg fővebnek tartaték mindenkor ajuda nemzettsége, eleg
30 felesebb is vala atöbbinél, ezen nemzettségéből sok királyok
valának, és ajuda nemzettségéből kellett lenni a [11b:]

³⁷ névül [névül-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

³⁸ Az izraéliták «közöt» nál afamiliák között, leg nagyobb [b—k-ből javítva.]
különböztetés.

³⁹ sengéjít [a. m. zsengejít] ádták néki, «k»

⁴⁰ vittég [vitték] végben,

messiásnak, ajákob jövendölése szerint. afamiliák, igen vi-
gyáztanak az első fiaknak ágaira. azért is mondá saul samuel-
nek. látván hogy nagy tisztelettel volna hozzája. az izrael
nemzettsége közöt. nem legg kisebb nemzettségé az enyim,[?]
és a benjamen nemzettsége közöt, nem leg aláb valóé az én ⁵
familiám? josefre való nézve, az ephráim nemzettsége. az
juda nemzettsége⁴¹ után való volt.

6 Rész

Az ő foglalatosságokrol. a földi munkárol.

Az Izraéliták közöt nem látok olyan hivatalt mely külö-
böztető lett volna atöbbitől, anemzettségek közöt. aleg első-
től fogvást, aleg aláb valóig, mindnyájan munkások, és ¹⁰
pásztorok valának, magok szántottanak., és magok örizték
marhájokot, a gába városában lako öreg ember. estve megyen
vala haza a munkárol, és látván oly későn az uttzán egy lévitát
feleségestől, a⁴² maga házához hívá, gedeon maga tsepeli vala
abuzáját, amidön meg jelenék néki az angyal, booznak ¹⁵
kedvében esek ruth, azért hogy az aratoi után maradot buza
fejet fel szedé, amidön saulnak meg vivék hirül, hogy jábes
városa veszedelemben volna. akoron két ökröt hajtot. noha
király vala, azt minden tudgya. hogy Dávid ajuhokot örizte,
amidön samuel érette küldé, hogy fel kenné királynak, saul ²⁰
magához hivatá hogy musikálna előtte, azután ismét viszá
tére, hogy [12a:] ajuhokot örizné. noha már király vala, az ő
fiai mindenkor vendégséget tsináltak., midön ajuhokot
meg nyirték. Elizéus szántot, a midön profétának téteték,
ajudith férje az aratoival vala. amidön anap sugára halált ²⁵
okoza néki, noha gazdag vala. az irás tele vagyton ilyen
példákal.

⁴¹ nemzettsé [Sorvégi elválasztás után, új sor elején nem folytatja a szót.]

⁴² a [A névelő egy hosszú szárú betű, nyilván a h kezdővonalával folytatódik, amelyet az író törölt.] maga házához hívá,

Az ilyenek ütözköznének meg az olyanokkal, kik arégi dolgokat nem tudják, és akik csak ami szokásinkot tartják⁴³ jónak, amidőn adolgosokról, munkásokról, és apasztorokról⁴⁴ beszélnek nékiek, azt gondolják hogy azok ostoba paraszt emberek voltak, kik nyomoruságban. és szegénységben éltenek, azt pedig meg nem gondolják. hogy közönségesen azért nyomorultak ami paraszt embereink. hogy atöbb embereknek szolgálai. és mint egy rabjai. kik nem csak magoknak munkálodnak, hanem még mind azoknak kik fellyeb való renden vannak, apaszt ember táplállya avárosit, abirákot, anemes embereket. és az egyháziakat, akár hogy forgassuk, akár a földi gyümölcsöt⁴⁵ tegyük pénzé, akár apénzt adgyunk.⁴⁶ ki a földi gyümölcsért, de csak a föld termésére kell szorulnunk, még is atöbb rendek között. leg aláb valonak tartjuk azokat, akik a földet mivelik, és sokan egy városi embert. aki mind haszontalan. mind mindenre alkalmatlan. nagyobra betsüllik azért, hogy sok pénze lévén, kényes, és gond nélkül való életet él.

De gondoljunk el egy olyan országot, amelyben arendek között. nintsen olyan nagy külömbőség, ahol anemesi élet. nem abból áll. hogy [12b:] semmit ne munkálodgyanak, hanem hogy szorgalmatossággal meg tarttsák. aszabadságot, az az, hogy csak atörvény alatt legyenek, amagokébol éllyenek, mástól ne fügjenek, és inkább kevésel meg elégedgyenek.,²⁵ hogy sem mint rossz modal, vagy hizelkedés által. gazdagullyanak meg, amely országban meg vetik ahenyélést, és tudják mi szükséges az élethez, és ahol nagyobra betsüllik az egéséget, és az erőt, agyönyörüségnél; az olyan országban tehát sokal betsületeseb aföldet mivelni, vagy ajuhokot örizni.³⁰ mint sem az egész életet ajátékban. és a sétálásban tölteni, nem kell azért. aplato respublikájában menni. hogy ilyen

⁴³ tarttyá-na>k jónak, amidőn adolgosokról, <és a> munkásokról,

⁴⁴ apasztorokról [Első r-k-ből javítva.]

⁴⁵ gyümölcsöt [m-l-ből javítva.]

⁴⁶ adgyunk. [n-beszúrás; alig észrevehető pici betű.]

emberekre találljunk, mivel avilágnak nagyob része eszerént élt, tsak nem négy ezer esztendeig.

Hogy pediglen azon kezdgyem el. amelyről leg többet tudunk, a görögoknél, és aromaiaknál, ilyen szokások valának, homérusban elég királyokat látunk olyanokat, a kik 5 tsak amagok jóságokbol éltének, és magok dolgoztanak.

Nem kell tehát azt ostobaságnak tartani hogy a régi romaiak a mezei munkában foglalatoskodtanak, sőt még az igen nagy okosság vala töllök, de mint hogy minden embernek keze, és a munkára termet teste vagon. azt tartották hogy 10 azzal dolgozni kell, és hogy azt nem lehet jobra fordítani mint a földi munkára, és az igazán való keresetre, azt nem mondhatni hogy a fősvénység vitte volna őket arra, mivel ugyan azon romaiak az aranyat nem be-[13a:]tsülték, és meg vetették az idegenek ajándékait, azt sem mondhatni hogy nem 15 lettek volna hadakozók, mivel azon időben hodoltaták meg olosz országot. és vevének magoknak olyan nagy erőt, a melyel idővel, az egész világot birodalmok alá veték, de sőt még a mezei durva. és nehéz élet tevé őket oly erősekké és oly győzőkké amunkára. nem láttuké azt közöttök. hogy a nagy 20 hírü hadakozó embert el vonták az eke mellől. és dictátornak tettek. aki abban atiszttségében. tsak nem az egész világnak parantsolt. és aki el végezvén. tiszttségét, ismét viszá tért az⁴⁷ ekéje mellé.

Vallyuk meg igazán hogy semmi helyes okunk nintsen a 25 mezei munka meg vetésére, mivel ez amunka egészen meg egyezik avitézséggel, a hadakozásra való elmével, és az ember séggel, de honnét jó ez ameg vetés,? keresük fel annak eredetét, és meg láttyuk hogy a mi nemzetünknek régi szokásától jó, mert valamint hogy a francusok. és atöb német 30 országi nemzetek kik erdös helyt laktak. ahol se jó buza, sebör, se gyümölts nem termet. kételenek valának avadászások után élni. valamint tselekesznek még mostanában is az

⁴⁷ az ekéje [z valószínűleg megkezdett k-ból javítva.]

amerikai vad emberek. kik ahideg országok felé lankak, a⁴⁸ rajna vizén által menvén, és őt jób földre telepedvén meg, örömet hasznát kívánák venni aföldi munkának, amesterségeknek. és akereskedésnek, de nem akarák ezekre adni magokat. és ezeket aromaiaknak engedék, a kiket magok alá hodoltatták vala, és magok meg maradának [13b:] arégi tudatlanságokban, amelyet idővel betsületnek tarták, és anemeséghez illendőnek gondolak lenni, amely gondolatot még mostanában is nehezen hagyák el.

10 De amenyiben le nyomák a földi munkát, annyiban fel emelék avadászatot, amelyet arégiék nem annyira betsüllék, ők pediglen azt nagyra vivék, se afáradságot, se aköltséget attol nem szánák, közönségesen tsak abban is tölték idejeket a nemesek, mind azon által, ha meg tekénttyük adolgot 15 magában, a földi munka, és aházi állatok táplálására. dolog, sokal jőbb, avad állatok. után valo fáradozásnál.

Azonban, nem tsak agörögöknél, és aromaiaknál vala olyan nagy betsületben amezei munka, valamint asidoknál, az égyiptum bélieknél is nagy betsületben volt. apersák legg 20 hatalmasab állapotokban, tiszteket rendelének mindenik tartományban. kik a mezei munkára vigyáztanak, és az iffiu Cyrus, maga munkálodta akertét, és maga kezeivel ültete abban fákat. akáldéusoknak nagy okok vala a mezei munkára, ha meg vizsgállyuk, a babiloniai termékeny mezöket, ahol 25 egy buza szem, három száz buza szemet hozot, azt tudgyuk hogy kinában még most is szokás, hogy atsászár, a szántásnak idejekor nagy pompával mégyen udvarával,⁴⁹ az arra rendeltett földet meg szántani maga, és ugyan maga bé vetni, és azután szabadul fel a szántás. ezel jó példát⁵⁰ akarván adni az 30 országában lévő gazda embereknek. [14a:]

Hadgyuk el tehát. az ilyen még gyermekségüinktől fogvást⁵¹

⁴⁸ a <j> rajna

⁴⁹ udvará<v>val,

⁵⁰ példát [l—d-ből javítva.]

⁵¹ fog<v>vást [Törlés a sor végén.]

valo gondolatokat. és ami faluink helyet, ahol egy felöl. egy kastélyt,⁵² más felöl holmi nyomorult házakot látunk, tekintsük meg aromaiak nagy major házakot, a melyeket nevezték villásnak, ott agazdának meg láttyuk nagy major házait, amelyeket tisztán, és jó rendben tartották, 5
ót meg láttyuk a majorságnak nagy udvarát, atsüröket, istállókot, arabok házait, azok arabok pedig jobb állapotban valának a mi paraszt embereinknél,⁵³ tartások, ruházattok jó volt, feleségekre, gyermekekre gondgyok nem volt. az ilyen munkás gazda emberek nagyob kényekre éltenek, mint sem a mi 10
nemes embereink, azt láttyuk xenophontusban., hogy egy áthénes béli városi ember., regel fel kelvén. sétálni ment a mezöre. meg vizsgálta adolgosit, és magais dolgozot. az egészség. kedviért, és amaga hasznáért,

Végtire vallyuk meg azt. hogy a még anemesek, és gazdagok. meg nem veték a⁵⁴ mezei munkát, addig boldogabbak valának, jobb egészségben voltak, és tovább éltenek, atestek alkalmasabbak valának. afáradcságra, és az utozásra, elméjek éleseb vala, mint hogy pedig nem hevertének, elsem 20
unták magokat, amunka kedvessé tette előttök. aleg kisebb mulattságot is, a rosztól nem annyira gondolkodtak, mivel az ő mértékletes-[14b:]ségben valo életék. nem okozot se nagy költséget, se sok adosságot. mondgyuk azt is hogy törvénykezés ritkáb volt közöttök, keveseb familia romlot meg, és annyi erőszak tétel se volt. de mostanában az arosz, hogy anemeseket, és agazdagokat, atöbbi is akarja követni, és aki egy kevesé már eléb valonak tarttya magát aparaszt embernél. 25
aszegyenli a mezei munkát. ezért is igyekeznek annyira amesterségek után élödni, ezért is gondolnak ki minden nap ujab ujab mesterségeket, hogy egyik erszényből amásikában 30
menyen apénz. tsak az Isten is tudgya hogy ha ártatlané⁵⁵ az

⁵² kastélyt, [é-á-ból javítva.]

⁵³ embereinkél, [k-beszúrás.]

⁵⁴ a«kézi» mezei munkát,

⁵⁵ ártatlané [Második t-beszúrás.]

ilyen modal valo kereset, leg aláb nem állandó, aföld pedig mindenkor táplálni fogja azokat. kik ötet mivelik.

Távul légyen tehát. hogy az Izraéliták meg vettessenek a mezei és munkálodo életekért, söt még ameg bizonyittya⁵⁶ az 5
ö okosságokat, az ő jó neveltetéseket, és állandóságokat, az attyoktól vett szokásban. ők azt tudták. hogy a munkára tétetek az ember, aföldi paraditsomban., és esete után., sokal nehezeb, és háláadatlanab munkara ítélték. ezeket gyakor-
ta hallák a salamon könyveiből, hogy a szükség követi
10 areszttséget, hogy aki aluszik nyárban, és nem arat, vagy aki nem szánt télben ahideg miat, anem érdemli hogy kenyeret talállyon még koldulása után is, ismét ezeket mondgya, készittsétek el külső munkátokat, és szorgalmatosságal munkálodgyátok földeiteket, hogy azután. házat [15a:] épithesse-
15 tek, a Cáto mondása is meg egyezik ezel. hogy az ültetéshez nem kívántatik sok gondolkodás. de kívántatik az építéshez.

A példa beszédek, és az egész szent irás. amunka. vagy a⁵⁷ dolog nevezete alat. a mezei majorkodtatást érti, ugy mint, a szánto földeket, szöllököt, mezöket, ökrököt, juhokot, amint
20 hogy az izraéliták, tsak a földgyökből, és a marhájokbol elődtenek.

7. Rész

A szent földről. és annak termékenységéről.

Az Izraéliták azt a földet lakták, amely meg ígertetett vala⁵⁸ a patriárkáknak, és amelyről az irás mondgya, hogy téjjel mézel folyo föld, akarván ezel termékeny voltát fel tenni, az
25 az ország sokal melegeb ami országunknál. harmintz kettödik grádittsa alat lévén aszéllyességnek, dél felöl nagy hegyek veszik körül, melyek meg oltalmazák, az arabiai égö szelek-
töl, nap nyugot és észak felé. améditerránéum tengere mossa.

⁵⁶ söt még ameg bizonyittya <még> az ö okosságokat, [az ö <még> fölé írva.]

⁵⁷ a [Beszúrás.]

⁵⁸ <v> vala [Törlés a sor végén.]

aszéllýit, és libánum nagy hegyei. északról nem botsáttyák
által. ahideg szeleket, rend szerént amediterránéum tengerét
nevezi az írás, nagy tengernek, mivel a sidok nem ígen
üsmerték. az océánum tengerét, de még a nagy tókót is
tengernek nevezték. az ország belsö részit, sok féle hegyek, és
dombok ékesittik, amelyek jók aszóllönek, agyümöls⁵⁹ fák-
nak, és a marháknak, a számtalan sok völgyeken. sok
patakok **[15b:]** folynak, melyek aföldet meg nedvesittik. ezek
szükségesek is mivel az országban nintsen más folyó víz
ajordán vizén kívül. az esö ött ritka, de mindenkor egyaránsu
idöben esik, ugy mint tavaszal. és öszel, ezt hija az írás regeli,
és estvéli esönek, ugy tekintvén az esztendöt, valamint egy
napot. nyárban pedig aharmat bövséges, és esö helyet va-
gyon., a mezök igen jók a szántásra. és aleggeltetésre, leg
inkább agaliléai nagy mezöségek. és ez a sok féle hegy, völgy,
mezö, igen kies a szemnek, fö képpen ha az országot sok nép
lakja, és aföld meg vagyon mindenüt mivelve.

Mivel. nem amostani állapottyárol. kell a szent földnek
ítéletet tenni, mivel akeresztes hadtol fogvást. a szüntelen
valo hadakozásban. mind addig pusztult. valamég egészen, a
török birodalma alá nem esék. nem kell. tsudálni. hogy oly
puszta. holot mostanában öt tsak nyomorult falukot, romlot
épületeket, és pusztán hagyot földet látt az ember, atörökök
ött is ugy el hagyák pusztulni a földet, valamint másut ahol
birnak, az arabiai szeretsenek alá s' fel járnak az országban.,
öt verik fel sátorokot, ahol nékik tettzik, és anépet pusztit-
tyák, a historikusokból tudhattyuk meg tehát. hogy mitsodás
volt régenten aszent föld, föképpen, josef. és a szent írás meg
mondgya, visgállýuk meg hogy miket mondának akémek.
arrol az országról, és hogy mitsoda rettentö szöllö gerezdet
vivének moj-**[16a:]**sesnek bizonyságul.

Az Izraélitáknak. igen sok buzájok termet. és az ö tiszta
buzájok, leg hireseb vala, azt pedig tyrus városában vitték el
adni, az olajnak, és a méznek, nálok bövsége vala, ajuda. és

⁵⁹ agyümöls [ü—beszúrás.]

az ephraim hegyei, szőlő hegyek valának, ajériko tartományában. apálma fákból, nagy jövedelmet vettek, és abban az időben, tsak ótt termet balsamum. másut nem.

Ha meg tekénttyük az országnak nagy termékenységét, és⁵ nagy gondal való miveltetését, meg foghattyuk, hogy⁶⁰ lehete olyan kis országnak. anyi sok szamu népet táplálni, avalo hogy hit nélkül, nehéz is volna annak hitelt adni. amidön anép leg előbször el foglalá, hat száz ezer fegyver fogható ember vala közöttök, husz esztendőstől fogvást. hatvan esztendősig¹⁰ számlálván. a midön a benjaminitak ellen vala a hadakozás, a benjáminiták. huszon ött ezerezen valának, atöb izraélitáknak pedig atábora negy száz ezer emberből állot, amidön saul egészen le vágatá az amalécitákat, két száz tiz ezer embere vala, Dávidnak, mindenkor tizen két tábora vala. mindenik¹⁵ tábor huszon négy ezer emberből állot, akik holnaponként szolgáltanak. ez egészen két száz nyolczvan ezer embert téssen, és amidön a népet fel számláltatá az Isten akarattya ellen. akoron tizen három száz ezer fegyver fogható ember találtaték. Josaphátnak ahoz képest még több embere va-²⁰ la, **[16b:]** mert ámbár tsak harmad részit bírá is annak, amit Dávid birt, mind azon által. sok jó hadai valának, amelynek számok özveséssel tizen egy száz. hatvan ezer emberre fel megyen, ezek mindenkor készen valának. nem is számlálom azokat a kik az erősegekre vigyáztanak.

²⁵ Mind ezekben nem lehet hihetetlenység, mivel hasonló példákat látunk ahistoriákban; égyiptumban, a nagy thébes városa, tsak alakosokból. hét száz ezer fegyveres embert allitot ki, roma városában, más fél száz esztendővel, fundatio-ja után, nyolczvan ezer fegyveres ember vala, mind azon által³⁰ akörül való helyekből. kellettét élödni nekik. es abban az időben, azö birodalmok tovább nem hatot romától, hanem kilentz, vagy tiz mély földnire.

A régiek asokaságban tartották erejeket, azért is mondgya abölcs, hogy anépnek sokasága, akirálynak ditsősége, tsak

⁶⁰ hogy lehete [o—e-ből javítva.]

anagy erejekben bizván, nem hogy ki ki amaga szomszédgyával egy értelemben lett volna, de sőt még egyik a másikának országát fel haborította, azon igen igyekeztek hogy az országok népes. és jól legyen mivelve, hogy a házaságok. és az életek könnyű lehessen, hogy az egészséget, és abövséget meg tarthassák, anépet a munkában foglalták, a hazához való szeretetre, azegymáshoz való egyeségre, és az törvényhez⁶¹ való engedelmeségre intették, mind ezek igen szép dolgok mondhatná valaki, **[17a:]** de azt mutasd meg nekünk, hogy lehete olyan kis országnak mint palestina, annyi népet táplálni, hogy ezt meg mutathassam, békeséges türéssel kell lenni, és mindent külön külön meg kell visgálnom,⁶² és fel számoznom, mivel anélkül. nem adhatnék helyes bizonytságot.

Josef meg tartotta nekünk. ahecatés abderites drága historiájának egy darabotska részit, aki is nagy sandor idejében élt, és a ptoloméusok mellet lakot, enevezetes dolgokot irván. a sidok szokásiról, azt mondgya, hogy a mely földet birtak, három millium árura föld volt abban, eustathius szerént. egy arura⁶³ száz Cubitus, az az száz könyökní mérték, vagy két száz ötven lábni mérték, egy cubitus harmad fél láb., immár azt kell meg nézni. hogy egy ölben hány lábni mérték vagyon, és hogy nálunk egy rend szerént való földnek a hosza és a széllye hány öll, eszerént meg lehet látni, hogy egy árura hány ölni földet téssen, és hogy hány mi nálunk való mély földet téssen ahárom millium arura. a francia mérték szerént. egy hold földön termet buzával. négy ember esztendeig bé éri, két font. és hat onczia kenyeret számlálván napjára egy embernek. de ezzel bé nem érték volna az izraéliták, és ő nekik tsak nem két annyit kel adni napjára. mivel midön az Isten mannát küldé né**[17b:]**kiek apusztában, meg parantsolá hogy minden nap ki ki maga személyére. tsak egy gomorni

⁶¹ törvényhez [*ny*—*n* betűje megkezdett *h*-ból javítva.]

⁶² visgálnom, [*visgálni*, -ból javítva; az *o* betűt *i*-re javította, s megtoldotta az *m*-mel.]

⁶³ egy arura <három> száz

mannát szedgyen napjára, se többet, se kevesebbet. annál, és az írás azt fel teszi hogy az a mérték elegendő vala egy emberre, a gomor pedig. ami mértékünk szerént. ött fontot. és felet nyomot, ez így lévén a franczia mérték szerént valo
5 egy hold⁶⁴ földön termet buzával. tsak két izraélita érte volna bé, és a három millium árura, oda valo egy millium hat száz nyolczvan hét ezer, ött száz hóld földet tévén, a három millium, három száz,⁶⁵ hetven ött ezer embert táplálhatot esztendeig.

10 Azt tudom hogy az én számozásom nem volna elegendő, ha ehhez tenném a josaphát tizen két száz ezer emberinek a szamat, mivel ő tsak felit bír a az országnak, és noha személy valogatás nélkül, minden izraélitának ahadban kellett is menni. mind azon által. elegen valának olyanok, akik nem
15 valának oda valok, azután tsak nem annyi aszszonyt kell számlálni, valamenyi férfiat, a sok öreg embereket, a sok gyermekeket. és ha ezeknek keveseb eledel kívántaték is, de annyi sok népnek, sok kívántatott.

De már azt kell meg tekinteni. hogy hecates. tsak a szántani
20 valo földet számlállya. és annak is tsak jóvát, mivel ha az egész földit számlálta volna fel az izraélitaknak. még ti-
[18a:]zen négy annyi földet is talált volna, a mappák szerént. annak az országnak nem lehet kevesebbet adni ött gradusnál. egy gradus pedig magában foglal. két millium, kilentz száz,
25 harmintz ezer. két száz ötven kilentz négy szegeletü frantzia hóld földet, és azótt gradus. tizen négy millium hat száz öttven egy ezer, kétt száz kiletzven⁶⁶ nyolcz hold földet, ebből⁶⁷ ki tettzik hogy hecates tsak egy részit számlálta fel az országnak. és el hadta. a mit asamaritánusok birtak, atokot, apusztaságo-
30 kot, a szöllő hegyeket, aréteket, mivel sok füvelő hely

⁶⁴ hold földön [o—ö-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

⁶⁵ három száz <ezer, > hetven ött ezer

⁶⁶ kiletzven [Inkább íráshiba *kilentzven* helyett; nem valószínű, hogy disszimilációs ejtés frásképe.]

⁶⁷ ebből <hecates> ki tettzik hogy hecates

kivántaték az ő nagy számu marhájok számokra, holot meg idegen országból is sok marhákot vettek. a moábiták. királya száz ezer bárányt. és meg annyi kost tartozot adoban adni, az izrael királyának, áchásnak, és az arabiaiak.⁶⁸ josaphátnak. hét ezer ött száz kost adtanak adoba.

5

Az a sok számu marha, nagy segittségire vala az izraéliták-nak, mivel annak nem tsak ahusával hanem még a tejével is táplálták magokat. mert ők tsak közönséges étellel éltenek. erdejek kevés lévén, ajó földet mindenüt meg mivelték, és akerttyek tele vala gyümölcs fákal.

10

8. Rész.

Az Izraéliták jorzágírol.

Mindenik Izraélitának, vala különösön földgye. és ugyan azon föld. a melyet az elei vettek volt az osztáskor josué idejében nékik nem vala szabad ajorzágot meg változtatni, és oly eleit **[18b:]** vette vala annak atörvény, hogy ő nékik nem lelete se magokat ki pusztítani⁶⁹ ajorzágból, se mód nélkül meg gazdagodni, mivel minden ötvenedik esztendőben, viszá kelletet térni az el zálagosítot jorzágnak, és nem tsak ebben a negyven kilentzedik esztendőben. nem volt szabad meg kérni az adoságot., de sött még a szombati esztendőkben sem vala szabad, mert mint hogy azokban az esztendőkben aföldnek hasznát nem vették, az igasság hozta magával., hogy az adosság is meg ne fizettség, és mivel hogy oly nehezen vehették fel az adoságot, költtsön is nehezen adtanak, ez így lévén nem volt annyi alkalmatosság, hogy valaki egészen ki pusztithassa magát. jorzágából, atörvény is tsak ezt kivánta, és mint hogy igen nehez volt örökös jorzágot szerezni. azért ajorzágban valo telhetetlenség. és nyughatatlanság is ritka

15

20

25

⁶⁸ az ara·biaa·biaiak. [Törlés a sor elején.]

⁶⁹ ki pusztani·titani [Utólagos törlés és javítás világosabb tintával; a javítás a törlés fölé írva. Mikes javítása(?)]

volt közöttök, hanem mindenik meg elégedet az eleitől maradt jószágal, és azt kedvesen mivelte., tudván azt. hogy soha idegen nem birhattya örökösön, hanem a maradéki fogják birni.

- 5 Azt nem kell tsudálni. ha oly igen ragaszkodtanak⁷⁰ a földgyökhöz, és jószágokhoz., aköteleségekben járt, és abban az Isten törvényit követték. ezért is láttyuk az írásban. hogy náboth oly nemesi modra. oltalmazá amaga jószágát. amidön áchás király meg akará tölle venni az eleitől maradt örökségét, atörvény azért mondgya hogy aföld az Istené, és azt **[19a:]** ökk úgy birják. mint sellérek, aföldgyöktől egyebet nem fizettek. hanem atizedet, és atermésnek sengéjét ki adták. atörvény szerént, samuel anépet azal fenyegeté, hogy akirályok. iga alá vetik őket, és adot vetnek buzájokra, és szöllőjökre, az izraélitáknak tehát mindnyájan egyenlő nemeségek vala. ajóságban is tsak nem mindnyájan egyenlők valának, és ha valamely familiának a szaporodás miat. egy néhány részre kellették osztani aföldet. akoron nagyob szorgalmatoságal kellették azt mivelni, és több marhákot tartani
- 20 apusztákon.

- Ez iga lévén, ha valamely külömség vala az ö jószágok között, az a külömség. amarhákbol, és a más egyéb ingo jószágokbol állot, marhákot. ugyan olyanokat tartának valamint apátriárkák, és azok közöt. himet sokal kevesebbet
- 25 hagyának meg mint sem⁷¹ nöstényt, mivel másként alkalmazásokra lett volna, atörvény tiltván nékik aherélést, lovakot nem tartottak, ugy is ahegyek közöt. azoknak nem nagy hasznokot vették volna. akirályok egyiptumbol hozatának magoknak lovakot. közönségesen, mind gazdag, mind szegény, számaron járt. az írás Jáirnak. egyik⁷² abirák közül valonak. nagy méltóságát akarván meg mutatni, azt mondgya felöle. hogy harmintz fia lévén, mindenik egy számaron járt, és harmintz városnak parantsoltanak.

⁷⁰ ragaszkodtanak [g—k-ból javítva sötétebb tintával.]

⁷¹ mint sem <himet> nöstényt,

⁷² egyik egyik abirák közül valonak. [A szóisméltés valószínűleg íráshiba.]

Azt nem látjuk hogy sok rabokat tartottak volna, [19b:]
nem is vala szükségek azokra, mivel olyan kis országban
annyi nép, és mind munkások lévén, inkább szereték agyerme-
keket dolgoztatni, mivel, azon kívül is kellettök őket tartani.
sokal jobban is ment véghez⁷³ adolog, aromaiak végtire észre
vévék, hogy nem jó volna közöttök aza sok minden féle
nemzettségből álló rab, ugyan az is lett egyik oka., a birodalom
romlásának,

Azt tartom, hogy apénz nem vala igen közönséges az
izraélitáknál, nem is vala felettéb szükséges egy olyan ország-
ban, ahol ajoszágot nem lehet el adni. se nagy adosságot
gyűjteni, és ahol akereskedés nem sokból állot, az usora meg
volt tiltva az izraéliták közöt, de az idegeneknek adhattak
usorára, noha atörvény szerént. igen nehéz vala nékíek, az
idegenekel valo közösködés, azért valamint azt már meg
mondottuk, az ő jországok, aföldből, és amarhájokból állot,

Az Isten nem igére nékik más féle joszágot, hanem ilyen
természet szerént valo, és állandó joszágot., önékíek se
aranyat, se ezüstöt, se drága köveket nem ígér, se drága házi
öltözeteket. hanem azt mondgya. hogy annak idejében. esött
küld nékik. hogy a föld minden féle veteményt bővön fog
termeni, hogy a fák rakva lesznek gyümölcsele, hogy az aratás.
a szüret, a vetés, egyik amásikát éri, elegendö eledelt is ígér
nékik, tsendesen valo aluvást. békeséget. és gyözedelmet
ellenségeken meg [20a:] másut,⁷⁴ hogy áldása által, feleségek
szaporittok léznek, hogy meg áldgya marhájokat, gabonás
házakat. pintzójéket, és kézi munkájokot, lehet ilyen földi
jókót. várni Istentöl az embernek.

⁷³ véghez [h-g-ből(?) javítva.]

⁷⁴ [Előző lap alján órszóként is leírva: másut.]

9 Rész A Kézi Mesterségekről.

Nem tudok olyan népet aki oly egészen adta volna magát a földi munkára mint az Izraéliták. az⁷⁵ egyiptum bélieknél. aszantás⁷⁶ mellet. akézi mesterségek, és a kereskedések meg voltanak, a pheniciánusok ki üzetetven hazájokból az izraéli-
5 táktol. kételenek valának minden féle mesterséget és kereskedést üzni, agörögök őket követék. fő képpen a mesterségekben. ellenben, a romaiak. amesterségeket meg veték, és akereskedésre adák magokat., a mi az izraélitákat illeti, az ő földgyök. el tarthatta őket, atenger mellet valo földeket,
10 mind inkább aphilistéusok, és a kananéabéliek. vagy a phéniciánusok. birták.⁷⁷

Sok olyan mesterségek vannak, a melyek még az özön víz előtt találtattak fel, aki tettzik hogy az izraéliták. között jó mester emberek valának, leg aláb mojses idejében, példa
15 beseléel, és ooliáb, kik a frigy ládáját tsinalák, és mind azt valami az Isteni szolgálatra kívántaték. azt lehet tsudálni⁷⁸ **[20b:]** hogy menyi féle nehéz mesterségeket tudának, minden féle métallumból tudtak dolgozni, a drága köveket meg metzették, az asztalos mesterséget, kárpit tsinalást, varrást.
20 ök mind tudták.

De leg inkább kettőt tsudálok ezek között a mesterségek között, akövek metzésit, az aranyból, vagy arézből valo öntést, valamint a ládán lévő Chérubimok valának, tsak azok tudhattyák azt, akik amesterséghez egy keveset értenek,
25 hogy mitsoda tudomány, és eszközök kívántatnak. az olyan munkákhoz.

Ez akét mester ember. akár egyiptumban tanulták mesterségeket., akár tsudálatosan adatot legyen nékik az a tudo-

⁷⁵ az [es-ből javítva.]

⁷⁶ aszantás [a. m. a szántás sz — rövid s betűje hosszú f-re jav.]

⁷⁷ birták. [Későbbi beírás halványabb tintával.]

⁷⁸ tsudálni [i—o-ból(?) javítva.]

mány, de azt nem láthattuk hogy tanítványokat⁷⁹ hagytak volna magok után. se azt nem látjuk hogy a királyok idejekig, az izraéliták között olyan mester emberek lettek volna. kik csak a mesterségeket üzték volna, amidőn saul uralkodni kezdte, az írás azt mondgya, hogy az izraéliták között senki nem találkozik. olyan. aki avasbol tudot volna dolgozni, és hogy anyira jutottak volt. hogy még aszánto vasakat is a philistéusokhoz kellett vinni, hogy meg igazítsák, vagy meg fennyék, de azt tudjuk hogy a philisteusok olyan nagy igában tartották őket, hogy a kovács mesterséget nékik meg tiltották, azért hogy magoknak fegyvert ne tsinálhassanak, Davidnak is goli-[21a:]áth, fegyverét kellett el vinni, azért hogy mást nem kaphata,

Az is ki tettzik, hogy nálok nem árultanak kenyeret. mivel Dávidnak abimelek, nem adhata más kenyeret, hanem az oltáron⁸⁰ lévő kenyerekből ada, hanem ki ki a maga házánál sütötte a⁸¹ ház szükségire valo kenyeret, és hogy tsak annyi kenyeret tartottak aháznál, amenyi szükséges vala. hihető azért, hogy nagy melegek vannak abban az országban.

Ha a mesterségeket meg vizsgáljuk egyenként. meg látjuk hogy azoknak nagyobb része, nálok haszontalan lett volna., az ő egy aránsu. és közönséges élettyek, nem kívánt annyi sok féle alkalmatosságokat, a melyek nélkül mi azt gondoljuk hogy el nem lehetnék, és amelyek valósággal nem oly szükségesek, mint alkalmatlanok, ami pedig nékik valósággal szükségesek valának. azokat ő magok is meg tudták tsinálni. ami pedig az eledelt illeti. azt ki ki amaga házánál készítette. az aszszonyoknak gondgyok vala akenyér sütésre. és a főzésre, ők fonták meg agyapjat. ők szötték meg, ők is tsinálták aruhákat, atöb dolgokat a férfiak vitték végben.

Homérus azt mondgya nékünk, hogy Euméus maga tsinállya vala magának a lábabelit, és a marhájinak maga tsinált

⁷⁹ tanítványokat <d> hagytak

⁸⁰ oltáron [ron – utólagos beírás a sorvégi margóra, halványabb tintával.]

⁸¹ a a ház [A névelő kétszer írva, sor végén az új sor elején.]

istállot, ulyes maga tsinála magának házat, és maga tsinála olyan mesterséges ágyat, hogy annak munkájáról. meg üsmé-
ré ötet a felesége, ezekből ki tettzik. hogy mitsoda szokás vala
a régieknél. mivel ök betsületes dolognak tartották **[21b:]**
5 tudni azokat a munkákat. a melyek szükségesek valának az
élethez, azért is, hogy ne fügenek más mester emberektől, az
illyet⁸² nevezi homerus leg gyakrabban tudománynak. és
böltségnek, az ő szavát az illyenekben bé lehet venni, ö kis
ásiában. lakván, Illyés profétával egy időben éle, és valamit
10 mond agörögök, és atroja béliek szokásiról, igen meg egyezik
azal, amit az irás mond a sidok szokásiról.

Ámbár ne szollyunk is arégieb időkről, de abizonyos, hogy
Dávid. sok féle mester embereket hagyta maga után az
országban. a többi közöt, kömiveseket. átsokot, vas mivese-
15 ket. ötveseket, egy szoval minden féle. mester embereket⁸³
kik a követ faragják, vagy kik. fábol, és metallumokból
dolgoztak, hogy pedig azt ne gondollyuk hogy azok idegenek
valának, az irás azt mondgya, hogy salamon az izrael népe
közül harmintz ezer mester embereket választta, és hogy a
20 hegyekben., nyolczvan ezer kö bányák valának, avalo hogy
atyrusbéli királytól sok munkásokat kerete, meg valván azt,
hogy az izraéliták nem tudgyák olyan jól afát vágni, mint a
sidonbéliek. hirámot, a leg hireseb öntöt is jerusálembe hiva-
tá, hogy a templom béli edényeket meg öntse.

25 Azután hogy az ország két felé oszlék. anép holmin inkább
kapván, a mester embereknek is számok igen meg szaporodék.
ajuda nemzettségének⁸⁴ gyenelogyiájában látok olyan
helyt, a melyet amester emberek völgyének neveztek, mert őt
laká-**[22a:]**nak sokan, mondgya az irás, egész familiát látunk
30 ollyat, aki mind fazakas volt. akirály kerttyében lakván,
ugyan akirály számára is dolgoztanak., mind ezekből azt
láttyuk, hogy nálok tiszteletben vala amesterség, Isaiás profé-

⁸² illyet [*lly*—második *l* betűje *y*-ből javítva.]

⁸³ embereket [Utána törölt vessző.]

⁸⁴ nemzettségé-ben- nek gyenelogyiájában

ta fenyegetvén jérusálemet, atöbbi közöt azt mondgya, hogy az Isten el veszi töllök atudos mester embereket, és a midön fel rabolák, az irás fel teszi. hogy még amester embereket is rabságba vitték.

Illyen foglalatossági. valának tehát az izraélitáknak, de visgállyuk meg, még az ö különöseben valo dolgokat, és irjuk le amenyiben lehet az ö köntösöket, házakot, házi eszközöket, és az ö eleteknek formáját, ök jó reggel szoktak vala fel kelni, valamint azt sok helyt mondgya az irás, de azt jó meg tudni, hogy az irás szerént, areggel valo fel kelés, valamely gondal valo nagy dolgot tészén. ezért is mondgya az irás hogy az Isten fel költ reggel, hogy profétákat küldgyön népéhez, jerem. 7.13. agörögök, és a romaiak, jóreggel szoktak vala fel kelni, és estig dolgoztanak, azután meg feredtenek, vatsoráltak, és idején le feküdenek,

10 Rész Az Izraéliták ruhájirol.

A mi az Izraéliták ruháját illeti, annak formáját bizonyosan nem tudhatni,⁸⁵ mivel mind akép irás., mind akép fa[22b:]ragás,. nékik meg volt tiltva, és az illyen féle dolgot látni kell, hogy azt jól meg tudhassa az ember, de agörögoktól maradat képekből. lehet azt valamenyire meg tudni, nem szöllok⁸⁶ amostani kép irokrol, mivel annak nagyob része, ugy irja le az ennek elötte három száz esztendővel valo nemzeteket, valamint mostanában viselik aköntöst, ki veszem ahires raphaelt, és más illyeneket, kik jól tudták. a régi szokásokat, atöbbi pedig anap keleti országokban lévöket. ugy irják le, valamint, a nap nyugoti nemzeteket, de mint hogy gyermekségünköl fogvást, hozzá szoktunk az ollyan képekhez. a melyeken apátriárkáknak. tsalmát tésznek a fejekre, és övig valo

⁸⁵ nem tudhatni, <min> mivel mind

⁸⁶ szöllok [o fölött áthúzott vessző.]

szakálal írják le, azt gondollyuk hogy jól legyen. avall hogy az ilyen fogyatkozás nem nagy vétek. de sokkal jobb, le írni igazán a dolgot. a menyiben lehet.

A régiék hosszú, köntöszt viseltek, valamint mostanában is a világnak nagyobb része. hosszú köntöszt visel., csak ennek elötte két száz esztendővel, a frantziák hosszú köntöszt viseltek, amelek országokban mindenkor bőv köntösöket viseltek, és a karjokot, lábokot bé nem fedték, azért az ő ruhájokhoz. nem kívántatott nagy mesterség, a szabás könnyü lévén, a varrás is nem sok volt. az izraélitáknak. volt olyan osztovátájok, amelyen egészen ki szövtek újjason aköntöszt, ahhoz varrás nem kívántatott. ilyen vala akristus ruhája

Semmi új szokást ök nem kezdetek köntösökben. valamint [23a:] hogy, még mostanában is anap keleti országokban semmi változás nintsen aköntösben. de ugyan is, mint hogy aköntös atest el fedésre való, és mint hogy az egész emberi test egyenlő minden időben, mire való az a sok féle változtatás, meg lehet aköntösben, az alkalmaságra. vigyázni. ahideg, vagy a melegre való nézve, és kinek, kinek tisztesség köntöszt viselni, idejéhez, és rendéhez képest, de ha egyszer az alkalmas köntöszt fel találják, azt nem kellene többé meg változtatni.

Nem is aleg okosab része szokta avilágnak. annyiszor meg változtatni aköntöszt. az ujságot, az aszszonyok, és az iffiak szokták bé hozni, enagy sok hejában való költségeket okoz. mondgyuk el azt is. hogy okot ad atsufszágra, mert ha valaki meg láttya anagy attya képit, csak nem szár középig érő dolmányban., azt meg neveti, mivel nem szokot hozzá, és azt gondollya hogy régiék nem voltanak olyan okosak, mint amostaniak.

Mint hogy arégiék soha meg nem változtatták,⁸⁷ aköntösök formáját, azért agazdagoknak. mindenkor sok számu köntösök vala. ládájokban, nem is kénszeritettek új köntös után várakozni, vagy nagy hirtelenségel köntöszt tsináltatni, a

⁸⁷ változtatták, [Első á — o-ból javítva.]

Lucillus köntösös házában, ött ezer mentét, vagy is palástot találtak. ebből el lehet itélni atöbbit. régenten szokás volt köntöst adni ajándékban, és rend szerént egy pár köntöst adtanak, úgy hogy meg lehetet változtatni, a még egyikét meg [23b:] mosták, addig lehetet amásikát viselni, valamint az inget. rend szerént szőr matériát viseltenek. egyiptumban. és syriában, vékony lenből, és gyapotból is tsináltak matériát. 5

A selyem eresztő bogarat az Izraéliták nem tudták hogy mire valo legyen. és annak akristus után ött száz esztendővel kezdék hasznát venni. abban az időben, aköntösnek szépsége abból állot, hogy a matériának. igen vékonynak, és szép színűnek kellett lenni, a színek közöt afejér leg betseseb vala. azután. averes, vagy a viola színü purpura, úgy tettzik mint ha a fejér szín. közönségeseb lett volna az izraéliták közöt, valamint agörögök. és aromaiak közöt. salamon azt mondgya. Eccl. 9.8. hogy ati köntösötök. mindenkor fejérek legyenek. az az, hogy mindenkor tiszták legyetek, az iffiak, a férfiak, és a leányok egy néhány színü köntösöket viseltek, ilyen volt ajosef köntöse, és ilyen köntösöket viseltek Dávid idejében, akirály leányi. 10 15 20

A köntösök tzifrasága arojtból. vagy avarrásból állot, és ahová kivántatot. egy néhány arany, vagy köves kaptot tettenek, de a leg nagyob tzifrázkodás abban állot., hogy aköntösöket gyakran változtatták. és mindenkor tiszta, és tisztességes köntöst viseltenek. abban nem lehet kételkedni hogy az izraéliták. nem viseltek volna közönséges köntösöket, ha meg gondollyuk, hogy a görögök, és a romaiak. leg nagyob ditsőséges voltokban, tsak közönséges köntösöket viseltenek. [24a:] 25

Leg inkább az irás két féle köntösről emlékezik, abelső dolmányról, és apalástrol. adolmány igen böv volt, azért hogy szabadosan lehessen benne dolgozni, és midön utoztak, vagy dolgoztak, azt magokhoz övezték, azért mondgya az irás, kely fel övezd fel magadot, etc. az izraélitáknak meg vala hagyva. hogy a palástok szegeletin. viola színü rojtos gombokat viseljenek. hogy az Isten törvényére emlékezzenek, a 30 35

fejeken csak nem olyan süveket viseltek., valamint apüspöki süveg. és valamint apersák, és a Caldéusok viselték. hajadon fővel járni, a közöttök jele vala a gyászolásnak, valamint hogy az is jele vala agyáznak, aki a haját el
5 beretváltatta. és nem viselt hoszu haját. apedig bizonyos hogy hoszu szakált viseltenek. példa adávid követtyei, akiket az ámmoniták királyához küldötte vala, és a kiknek, az a nem okos király. tsufságból felit szakálloknak el beretváltatá, és aköntösökből el metzete,

10 Ők gyakorta meg feredtenek, valamint mostanában is a meleg országokban gyakorta meg ferednek, főképpen meg mosták gyakorta alábokat, mivel olyan forma kalapodiát viseltenek., valamint nálunk a barátok. ezért nem lehetetisztán tartani labokot. főképpen midön utoztanak., ezért is
15 hoza elé anyiszor az irás, aláb mosást.

Azt láttyuk az irásbol. hogy miképpen öltöztenek. és [24b:] tzi frázták magokat az aszszonyok, azt ézékiel proféta le írja, 16.9. mondván, hogy az ő köntösök, sok féle színü vékony matériából állot, drága övet viseltek, viola színü paputsot.
20 nyakra valot, kézre valot, fülben valot, és afejeken. korona formára valo süveget, amidön judith, hollo ferneshez mene, az irás azt mondgya, hogy meg mosdék, és magát drága kenetel meg kené, a haját fel tsinálá, és korona forma süveget tett fejére, (mitram). drága köntöst véve magára, fel ékesitté
25 magát. kézre valokal, fülben valokal, és gyürükel.

11. Rész

Az ő házi eszközökröl, és házokrol.

Sokal keveseb házi eszköz kivántatik a meleg országokban, mint sem a miéinkben, de azt el hihettyük, hogy fő képpen az izraélitáknak kevés házi eszközök vala, az irás gyakran emlékezik a fa, és a föld edényről, agörögöknél, és aromaiaknál,
30 igen közönséges vala a föld edény, de nézzük meg, hogy az aszszony, akihez Elizéus gyakran szokot vala szálani.

micsoda⁸⁸ szállást készíté néki, abból meg láthattuk, hogy mitsodás házi eszközök kivántatának nékik rend szerént, készittsünk el egy kis házattskát.⁸⁹ mondá az az aszszony a férjének, az Isten embere számára. és abban [25a:] tegyünk egy ágyat, egy asztalt, egy széket, és egy gyerttya tartótt, ő nálok nem vala szokás superlátot tenni az ágy körül, a kik gazdagok valának. azoknak az ágyok éléfánt tsonbol vala. és azt drága matériával bé teritvén⁹⁰ jó illatu vizekkel meg öntözte,

A gyerttya tartó hihető hogy olyan formában volt tsinálva, hogy egy néhány lámpást lehetet reá tenni. a melyben olaj éget, száma nélkül téssen emlékezetet az irás alámpásrol. nem gondolom hogy nálok szokás lett volna aházat bé vonni szönyegekkel, vagy valamely matériával, mivel a meleg országban.⁹¹ a köfált mezitelen hadni hivesebb.

Az ő házok, sokban különbözöt a miéinktől,⁹² akiknek olyan fedele nem volt. mint a miéinknek, a ház teteje meg lévén földelve, és pádimentomozva, azon jártak, és háltak a melegekben. tsak egy rend házat építettek, kementzések nem volt. Dávid a ház tetéjén sétál vala, amidön bethsábétet⁹³ meg látta hogy feredék. az ő épületek igen nagy kövekből állot, főképpen jérusálemben, ahol bövsége vagyon anagy köveknek.

12. Rész Az ő eledelekről.

Az Izraéliták. ülve ettenek. valamint agörögök homérus idejében, ezt jó meg tudni, mert idővel. ebben változás lett, [25b:] és apersák birodalmától fogvást, ök is fekvé kezdének

⁸⁸ micsoda [cs—c betűje d-ből javítva.]

⁸⁹ házattskát. «mád» mondá

⁹⁰ bé teritvén [Utána áthúzott vessző.]

⁹¹ mivel a meleg országban. «mivel» a köfált mezitelen hadni «kis» hivesebb.

⁹² miéinktől, [k—beszúrás.]

⁹³ bethsábétet [et szórész sorvégi margóra írva, sötétebb tintával.]

enni, valamint apersák, és atöb nap keletiek, azután agörögök és a romaiak is fel vénék ezt a szokást, az ö eledelek pedig közönséges vala, és az olyanok. kik arendre vigyáztanak, tsak adolog után ettenek. az irás nem emlékezik egyéb
5 eledelekről. hanem akenyérről, és vizről. mivel akenyér nevezeti alá, atöb eledeleket is érti, az ö kenyerek pogátsa formára volt sütve, azért. azt nem is metztették. hanem tsak törték., bóóz, kedvezni akarván ruthnak, meg engedé néki hogy abbol avizből innek, a melyből az aratoi ittanak. és hogy
10 vélek együt ennék, és hogy mártogathatná kenyereát az etzetben., ebből meg láttyuk. hogy nem tartá ezt kevés kedvezésnek. mivel azt igen szépen meg köszöné.

El itélhettyük, az ö rend szerént valo eledeleket abbol. a mitsoda ételnémü ajándékokot vive abigáil Dávidnak, és⁹⁴
15 azokbol a melyeket mások is vittek nékie. nevezet szerént fel vagyon téve, ugy mint, kenyereát, bórt, buzát, árpát, buza, és árpa lisztet, babot, lentzét, borsot, száraz szöllöt, figét, mézet, vaját, olajat, juhokot. ökrököt. és kövér borjukot, ezek közöt hajas kerti vetemény számlálatik, mivel nem tsak
20 az izraéliták, de söt még az egyiptum béliek, és aromaiak, közönségesen éltek azokkal, ebből láthattjuk hogy miért neveztetek azok a hires romaiak ilyen formában. fabius, piso, Cicero. lentulus.

Noha szabad volt nékiek ahal étel, mind azon által **[26a:]**
25 tsak az utolso idökben látok emlékezetet tenni ahalrol. azt tarttyák. hogy arégiek azt az eledelt meg vetették. azt igen gyenge, és könnyü, eledelnek tartván, a sidoknál, nem vala annyi sok féle leves eledel. avendégségek. asok kövér husbol állot, de a leg kedveseb étel közöttök, atéj, és améz volt,
30 ugyan is. a még indiából nem kezdének nád mézet hozni, addig a méznél semmit nem tartottak kedvesebbet., azal tsinálták a liktáriumot, és aleg kedveseb tészta mi. azzal vala sütve, ki is tettik a törvény szerént valo ajándékokbol, hogy

⁹⁴ és azokbol [é—a-ból javítva.]

mojses idejében már egy néhány féle tészta mivét tsináltak, némely tészta mi olajjal vala⁹⁵ gyurva, némely pedig olajban rántva,

Itt ahelye hogy szollyak⁹⁶ az olyan husrol. amelyet a törvény meg engedte, vagy meg tiltotta, az ételre., nem tsak az izraéliták nem ették meg némely állatokat, avallások hagyásából, mivel még a szomszédságokban lévő nemzetek is hasonló képen tselekedének, a syriabéliek, és az egyiptumbéliek, ajuhust meg nem ették, mert ammonust, kos képiben imádták, de aketske hust meg ették, másut pediglen aketskét meg nem ölték, és ajuhót fel áldozták, az égyptum béli áldozó papok, más országból való italal, vagy étellel nem éltek, és ami az országban termet. azok közöt is, ahalat, vagy akerekéd lábú állatokat. vagy a szarvatlan állatokat meg nem ették, se aprédával élő szárnyas állatokat, sokan még közüllök. semmi féle élő állatot meg nem⁹⁷ ettenek. és amidön [26b:] az ő tisztulásoknak, ideje volt, még tyuk tojást, vagy a veteményt sem ették meg, a sertést tisztátalan állatnak tartották, és a kinek tsak a köntöse ért is a sertéshez, azt meg mosta. minden tudgya azt. hogy még most is az indiai bálványozó papok. semmi féle állatot meg nem ölnek, annak pedig vagon két ezer esztendeje hogy így élnek.

A mojses törvénye⁹⁸ nem vala tehát új törvény, de arra szükséges vala, hogy anép amaga akarattyát ne követné, se a szomszédságban lévő népeknek babonaságit. egész szabadságot nem ad vala nékiek, hogy azzal viszá ne éllyenek, ez atilalom pedig hasznos vala, mind az egészségre,⁹⁹ mind ajó erkölcsre, az Isten nem tsak azért veté őket az ilyen iga alá. hogy meg szelidítse az ő engedetlen elméjeket.¹⁰⁰ hanem hogy még el fordítsa őket az olyanoktolis, a mik árthatná-

⁹⁵ olajjal vala <sütve,> gyurva,

⁹⁶ szollyak [k – szóközi beszúrás sötétebb tintával.]

⁹⁷ nem [Sor alatti beszúrás a lap alján.]

⁹⁸ törvénye <v> nem vala

⁹⁹ az egészségre, <j> [?] mind ajó

¹⁰⁰ elméjeket. <hog> hanem hogy

nak, meg vala nékik tiltva hogy se vért, se kövérséget ne egyenek. emindenik nehéz ameg emésztésre, adiszno hus is nehéz agyomornak, hasonló képpen, az olyan hal is akinek haja nintsen., igen siros, és kövér, ilyen formában természet szerént valo okát lehet adni. hogy miért vannak meg tiltva bizonyos állatok, valamint azt fel teszi az alexandriai szent kelemen.

A mi pedig ajó erkolcsöket illeti, alelki atyák. atorkoságot mindenkor olyan gonosznak tartották. a melynek mindgyárt ellene kell állani, mivel attol erednek atöbb gonoszságok, még a pogány filosofusokis a mértékletességre intették tanitványo-[27a:]kot, tertullianus pedig eszerént beszél arról, *ha atörvény némely eledeleket meg tilt, és tisztátalannak tarttya, azokat az állatokat kik az előtt meg valának áldatva, tud meg hogy azzal az embereket amértékletességre akarja szoktatni. de tekinsd meg azabolát, amelyel meg akarják zabolazni azt atorkoságot, amely ohajtá az egyiptumbéli ugor-kát, és dinnyét, amidön az angyali kenyeret eszik vala, tud meg azt is, hogy az által eleit akarják venni egy szers mind a torkosság társainak, ugy mint amértékletlenségnek,¹⁰¹ és atisztátalanságnak, egy szoval azért hogy az emberek könnyebben szokjanak az Istenért valo böjtölésre, szoktatván öket lassanként, akevés, és a¹⁰² közönséges ételre.*

13 Rész A Tisztulásrol.

A törvény szerént valo tisztulásnak. egy oka vala ahus közöt valo meg különböztetéssel,¹⁰³ mindenikét egy okra valo nézve hagyá atörvény, a szomszédságokban lévő nemzetek hasonló képpen tselekesznek vala, atöbbi közöt. az egyiptum-

¹⁰¹ mértéklet<esse>lenségnek,

¹⁰² a [Beszúrás.]

¹⁰³ meg különböz<etésnek.>tetésel,

béli papok, ezek minden harmad napban meg beretvályák
vala egészen magokat.¹⁰⁴ minden éttzaka két szer, és napjában
háromszor meg mosták magokat.

Az izraéliták törvény szerént valo tisztulások szükséges
vala, mind az egészségre, mind a jó szokásra valo nézve, atesti ⁵
tisztaság, a lelki tisztaságot jelenti, az irás egy nehány helyt
nevezi atisztulást. szentelésnek, mert külső képen valo tiszta-
ságal is kel szentül, [27b:] jární a szent dolgokhoz, azt el
mondhatni, hogy atisztaság, a természet szerént valo jó
erkölcstől jó, mivel rend szerént. a tisztátalanságot. a resttség. ¹⁰
és atunyaság okozza.

A tisztaság más képpen is szükséges az egészségre, fő
képpen ameleg¹⁰⁵ országokban, a mint hogy a meleg országok-
ban természet¹⁰⁶ szerént is tisztábbak az emberek. mivel
gyakran ferednek, és gyakorta változtatták ruhájokat, abizon- ¹⁵
nyos, hogy nálunk a tisztátalanság, főképpen a szegénység
közöt, sok nyavalyákat¹⁰⁷ okoz, de ha szinte nyavalyát nem
okoznais. mit lehet mondani az olyan nálunk lévő férfiúrol.
és aszszonyrol. akiknek modgyok volna a feredésre, és
amagok tisztán valo tartásra, és nem tselekeszik? ²⁰

Tsudálljuk itt, az Istennek böltseségít. és joságát, aki annyi
haszonra valo törvényt ad az ő népének, mivel azal. mind az
engedelmeségre szoktatá. őket, mind ababonaságtol el távoz-
tatá, a szokásokat jó rendben hozá, és azegességeket táplálá, ²⁵
apedig szükséges valo, hogy a tisztaságnak parantsolattya.
egyik része lenne vallásoknak, mivel az, aháznál lévő belső és
titkos tselekedeteket tekintvén, tsak az Isteni félelem tartat-
hatta azt meg vélek, az Isten meg akará azt nékik mutatni.¹⁰⁸
az illyenek által, hogy semmi nem volna ő előtte rejtékben, és
hogy nem elég, tsak az emberek előtt tiszta lenni, tertullíanus ³⁰
igy magyarázza az ilyen törvényt, mondván, *ő az emberek-*

¹⁰⁴ magokat. «és» minden [Törlés a sor elején.]

¹⁰⁵ a ameleg [Második e—g-ből javítva.]

¹⁰⁶ természet szerént [Elírás.]

¹⁰⁷ nyavalyákat [Első a—v-ből javítva.]

¹⁰⁸ mutatni. «hogy» az illyenek által, hogy

nek, mind külső, mind belső magok vise-[28a:]/lésekről rendelést téve, még csak arról is hogy gondgyok legyen az edényekre, úgy hogy mindenben a törvény parantsolatit fel találván, az Istenről gondolkodgyanak szüntelen. és meg másut, hogy meg⁵ segíthesse azt az inkább kedves. mint sem nehéz törvényt, ugyan azonjóságából profétákat rendelete az Isten. kik ő nékik ilyen tanítást adnának, ahamiságot vessétek ki szivetekből. tertull. in mar. libr 2. Cap.19.

A törvény azt hadgya, hogy a midőn holt testhez érnek,¹⁰ vagy valami tisztátalanhoz. meg feredgyenek. és ruhájokat meg mossák. az¹⁰⁹ edényeket meg tisztítsák vizel, vagy tüzel. és aházokat¹¹⁰ meg mosák, amidőn valamely rothadást látnak rajta. hogy az aszszonyok meg tisztuljanak midőn gyermek ágyból fel kelnek. és hogy el válaszák atöbbitől abél poklosokot.¹⁵ ha szinte fejez legyen is abélpokol.

A papoknak kelleték el választani abélpoklosokat. ők is tettenek ítéletet atörvény ellen valo tisztátalanságról. és ők rendelték el, atisztulásnak modgyát. és így egy részint a doktorságot is ők vitték végben, noha az írás emlékezetett²⁰ tészén adoktorokrol, de hihető hogy azok borbélyok valának, mivel arégielnél ez a két féle tudomány, nem vala meg különböztetve. atörvény arra itéli aztot aki mást meg sebesitet, hogy az orvost meg fizesse, meg másut szól akötözésről, irról, kenésről, de nem szol tudtomra abelső orvoságokrol.

²⁵ Az Izraéliták igen kerülték az idegenekkel valo társaságot, mert noha a szomszédságokban lévő nemzeteknek szokások hasonlított is szokásokhoz, de nem egyezék meg mindenben, mert egy [28b:] izraélita, egy idegenel találkozáván együt, azt könnyen el hitethette magával, hogy az idegen, vagy disznó³⁰ hust ett, vagy olyan áldozatot, amelyet abálványoknak ajánlottanak, vagy valamely tisztátalan állathoz érhetet, ettől volt,¹¹¹ hogy nem vala nékiek szabad az idegenekkel enni, vagy

¹⁰⁹ az [és-ből javítva; az é ékezetét nem húzta át.]

¹¹⁰ aházazokat [Elírás.]

¹¹¹ volt, [o—a-ből javítva.]

házokhoz menni, ez igen szükséges vala az ő joszokásoknak meg tartására, mivel aköz népnek veszedelmes lett volna az idegenekkel való társaság, fő képpen abban az időben, abálványozásra való nézve, az égyptum béliek hasonló szokást tartottak. az írás azt mondgya, hogy asidokal nem ettenek. herodotes fel teszi, hogy egy görögöt meg nem tsokoltak volna, se késekel nem ettenek volna, se edényekből nem ittanak volna, még mái napon is á¹¹² törököknek. sok ilyen szokások vagyon. egy írás tudó, áitatos török, egy kereszténynek aházában nem menne pénteken.

Az izraéliták. nem kerültek mind egy aránt az idegeneket, abálványozókat utálták. főképpen azokat kik nem valának környül metélkedve, mivel nem tsak ő nálok vala ez a szokás. ábrahámnak minden maradéki követték ezt a szokást, ugy mint. az izmaéliták, amádiániták, és az iduméusok, lothnak maradéki, az ammoniták,¹¹³ és a moabiták, az izraéliták nem kerültek az olyanokat kik az igaz Istent imádnak, ha szinte nem voltanak is környül metélve, sőt még azt is meg engedték hogy a szent földön lakjanak, tsak atermészetnek törvényit meg tarttsák, és vért neegyenek, de ha környül metél-
[29a:]tették magokat, akoron az ábrahám fiai közü bé vétettek. és az egész törvenyét mojsesnek. vélek meg tartatták, ezeket¹¹⁴ proselitáknak nevezték. és salamon idejében száz ötven ezer proselitánál. több vala az izrael földén.

Semmi féle nemzetet nem kerültek ugy el az izraéliták,¹¹⁵ mint a kanaán bélieket, emeg átkozot nép vala, és az Isten meg parantsolta vala nékiek, hogy ezt a nemzetet el törölyék., nem is látom hogy más nemzettel lett volna meg tiltva a¹¹⁶ házások tsak ezél. a mojses felesége mádianita vala, bóózt, meg ditsérék azért hogy a moábitabéli ruthot el vevé. salamon eleinte. még midön Isten előtt kedves vala, az

¹¹² á [Íráshiba a helyett.]

¹¹³ ammoniták, [a—o-ból javítva.]

¹¹⁴ ezeket [et szórész beszúrás.]

¹¹⁵ az izraéliták, <mint> mint [Törlés a sor végén.]

¹¹⁶ a [Beszúrás.]

égyiptum béli király leányát vevé el. hogy ha pedig idővel az ilyen idegenekkel való házasságait az irás rosznak mondgya lenni, azon a kanaán béli feleségeit érthetni. és nem hogy még atöbbit is meg térítette volna. de sőt még hogy kedveket⁵ talállya. az ő bálványokat imádá.

Annál is szabadab¹¹⁷ vala tehát az izraélitáknak az egymás között való házasság, és anem vala meg hagyva. hogy ki ki tsak a maga nemzetségből való személyt venne, valamint ezt sokan tartották. még a szent atyák közül is, mivel atörvény¹⁰ tsak éppen az olyan leányokat tekintette. a kikre ajoszáig maradot, mivel az olyanoknak, amagok nemzetségekből. valokhoz¹¹⁸ kellett menniek. azért hogy az osztások, esze ne elegyedgyenek, azt ki ki tudgya. hogy David el vevé a saul leányát, aki is benjámen [29b:] nemzetségből vala, achino-¹⁵ám., egyik aDávid feleségi közül, az ephraim nemzetségből vala.

14 Rész A házasságokról.

Az Izraéliták. amitsoda formában éltenek, aházasság nem vala bajos dolog közöttök. sőt még könnyebségekre vala, az aszszonyok szintén úgy dolgoztanak. valamint aférfiak, azok²⁰ aházi munkát vitték végben, és a férfiak a mezei munkát, az aszszonyok készítették az eledelt,¹¹⁹ thamár. a király leánya lévén, maga készítte levest, a bátyjának. ámnonnak.

A köntösököt az aszszonyok tsinálták, és ők szőtték a szőr matériákat, az ilyen munka inkább is illik hozzájuk, mivel ők,²⁵ leg többet maradnak aháznál, talám ezért is volt hogy még akirályoknál az aszszonyok vigyáztak aházra, és a kapukra, Ísboeth, király fia lévén, akapuját. tsak egy szolgáló örzötte, az is abuza tisztításban töltötte idejét, az aszszonyoknak

¹¹⁷ szabadab [ab szórész beszúrás.].

¹¹⁸ valok<k> [?]hoz

¹¹⁹ eledelt, <th> thamár. a király [a névelő beszúrás.].

különös házak volt, és a férfiak oda nem jártak, fő képpen az özvegyek. magános életet eltenek.

Az izraéliták alakadalmokkor., nagy vendégségeket tsináltak. és olyan tzifrán öltöztenek, hogy a napnak szépségít, nem hasonlíthatá Dávid másához, mint a völegény fényességéhez, alakadalom hétt napig¹²⁰ tartot, a sámson lakadal-
[30a:]mának. a hetedik napon lett vége,

A völegény mellet. iffiu legények valának. kik véle együtt vigadtanak., a meny aszszony mellet pedig leányok valának, samson mellé harmintz iffiu legényt adának. avölegény fejére koronát¹²¹ tette nek, mely az örömet jelenté, a sidok tradicioja szerént, amenyaszszonyoknak volt korona fejeken, musika szoval kísérték őket házakhoz. és a jelen valo nép, pálma fa ágakot tartottak kezekben.

De az ő lakadalmokot. nem látom, hogy valamely vallásbéli Cérémoniával lett volna fel ékesítve., hanem hogy atselédes gazda, ajelen valokal imádkozot, hogy az Isten áldását adgya az új házásokra, erről vagyon példa, amidön Isák el vevé rebekát,¹²² booz, ruthot, és tobiás sárát, azt nem látom. hogy ezen alkalmatoságal. áldozatot tettek volna, atemplomban mentek volna, vagy papokat hittak volna, hanem tsak az atyafiak, és a hivatalosok között ment végben alakadalom.

A környül metélkedés pedig avallást illette, az igen szükséges vala abban az időben, mind azoknak. kik az ábrahám szövetségében akarának számláltatni. de azért nem kellett atemplomba vinni a gyermeket. aháznál is végben mehetet. az a Ceremonia, pap nélkül, hanem olyan borbély forma embert hittak, aki a metzéshez tudot, a sidok között most is vagyon olyan akit ők molednek nevezik, az ilyen Cérémoniákban vigyázunk hogy a kép irok meg ne tsallyanak, mert ők gyakorta tsak a magok gondolattyyokot követik. [30b:]

Az Izraéliták nem hogy tartottak volna asok gyermektől,

¹²⁰ napig <n> tartot, a sámson lakadalmának. [Harmadik a—á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

¹²¹ koronát <adt> tette nek, [Törlés a sor végén.]

¹²² rebekát, <ruth> booz, ruthot, [Törlés a sor végén.]

de sőt még azokat ohajtották, azon kívül. hogy a természet az emberekben oltotta ezt a hajlandóságot, ők tudták azt, hogy az özön víz után. az Isten azt mondá az embereknek. nevelkedgyetek. és szaporodgyatok, és¹²³ töltstétek bé a földet, azt is tudták, hogy ábrahámnak, meg számlálhatatlan maradékot igére, és hogy közöttök kellene születni avilág meg váltojának, nem is valának ők, olyan magok hasznokot keresők mint a mostani emberek, kik a házásokon valo áldást. nyomoruságnak tarttyák, a mitsoda eledelel éltenek.,
10 a gyermek tartás nálok kevésben tölt, aruházatok, meg kevesebben. mert a meleg országokban, agyermekek. tsak nem mezitelen járnak, és a midön nagyobbak valának, az attyokot segítették a munkában, és nem vala szükséges annyi szolgát, vagy rabokot tartani, a saul szolgája, siba, maga
15 miveli vala tizen ött fiával. és husz rabokal együt. a miphiboseth jóságát, azon nem törödtének. hogy gyermekeket eléb valo rendbe hadgyák, mivel közöttök nem mehetet nagyob rendre, hanem az ő nagyra valo vágyások abban állot, hogy ha lehetet, jobb állapotban hadgyák. maradékoknak. az elejek-
20 től vett jóságot, és több marhákot hagyhasanak, mint hogy pedig a leányokot tsak akor illette ajószág, a midön fiu nem maradot. azért a mikor őket férhez **[31a:]** adták, a joszágra nem vigyáztak.

Nem tsak hasznos vala tehát közöttök a sok gyermek. de
25 sőt még abetsületes dolog vala, az ollyat igen boldognak tartották lenni, a kinek sok gyermekei valának. aki körül sok gyermek állot, akik ötet halgatták, és parantsolattyától vártak, és attol nem félhetet hogy a neve el töröltetnék. mind addig valamég maradékiban tartana, az öregek koronái. az
30 irás szerént, a gyermekeknek, gyermekei, ditséretre mélot volt az ollyan atya, akinek sok gyermekei valának, ditséretnek okáért mondgya az irás az izraelnek két birái felöl, hogy egyikének harmintz fia vala, amásikának negyven, és harmintz unokája, Dávid felöl, hogy tizen két fia vala. roboam

¹²³ és [s—t-ből javítva.]

felöl. akinek huszon nyolcz fia, és¹²⁴ hatvan leánya vala. ábiás felöl, akinek huszon két fia, és¹²⁵ tizen hat leánya vala, a görök¹²⁶ poéták nagyra emelték azért priám királyt, hogy ötven gyermekei valának, a szüzeségben valo élet, nem tartaték abban azidőben jó erkölcsnek, és nyomorultnak tarták az olyan leányt, aki leány korában holt meg, ebből az okbol siratá ajephté leánya szüzeségét. 5

Hogy pediglen ohájták oly igen, maradékokot hadni, azt nem kel tsudálni, mert a fundámentuma vala atörvénynek, a mely is azt parantsollja, hogy egy testvér atyafi. amásikának 10 özvedgyét el vegye, hogy ha maradékot nem hágy, maga után, ezt még a pátriárkák is követték. amint ki tettzik a thamár historiá-[31b:]jából. azért hogy a meg holtnak neve feledékenységben ne mennyen, és a gyermekek., a meg holtnak nevéen hivatattak. és néki tulajdonitattak. ezen ókbol 15 számlállya. akristus gyenelogyiáját szent mathé más képpen. mint szent lukáts, mivel szent jofefnek kétt atya lévén, az egyik valóságos atya vala. a másika. a törvény szerént valo fogadot atya vala, de atestvér atyafiának feleségivel valo házáság. nem ellenkezék. atermészet törvényével, amely is 20 meg engedte. atestvér hugával, vagy nényivel valo házáságot, mind addig, valamég az Isten azt meg nem tiltá.

Hogy pediglen az izraéliták egy néhány feleséget tartottanak. azt azért tselekedték. hogy sok gyermekek lehessen. a sok feleséget ök nagy tisztességnek, és méltoságnak tartották, 25 azért is mondgya az irás, hogy roboámnak. tizen nyolcz felesége, és hatvan ágyasa volt.

De mind annyi feleséget is a házáságnak szabadságával igen mértékletesen eltek, mivel a feleségekhez terhes korokban nem mentenek, se azon idő alatt. amelyben szoptatták gyermekeket, a mely idő, két vagy három esztendeig tartot. az irás tsak éppen három dajkárol emlékezik, arebeka., miphibozet, és joásnak, asidok kiráallyának dajkájiról. 30

¹²⁴ és [s—t-ből javítva.]

¹²⁵ és [s—t-ből javítva.]

¹²⁶ görök [Zöngés g helyett zöngetlen k]

Nem kel tehát azt tsudálni., hogy ha az Isten el szenvedte az egy nehány feleség tartást. ezt a szokást meg az özön viz előtt vették vala bé. noha ellenkezet aleg előbszöri házáságnak [32a:] rendelésivel, mivel midön arendeltették. a földi paraditsomban. akoron nem vala még testi kivánság, és azután. az uj törvényben. a szenttségek közü számlálák, de akegyelemnek ideje előtt, az Istennek josága szenvedésel vala hozájok. azért is mondgya akristus. hogy a feleségtöl valo el válást. és a sok feleség tartást, sziveknek keménységiért szenvedték ell, a feleségeken kivül, szabad vala nékiek ágyasokat tartani, akik közönségesen rab leányokbol állottak, és avalóságos feleségek. tsak annyiban valának ezeknél fellyeb valok, hogy az ö gyermekek, részt vettek ajoszágnban.

Ez szabadság, nem hogy alkalmatossabbá, de sullyosabbá tette közötök¹²⁷ aházáságot, mert lehetetlen vala egy embernek annyi aszszony közöt aszivét el osztani, ugy, hogy mindenike meg elégedhetet volna férjével, azért keményen kellett vélek bánni, valamint mostanában bännak atörökök. ilyen formán azö házáságokban. se az az egyeség, barátság. és nyajaság nem vala, valamint ezek mostanában fel találtatnak, de még mitsoda nehéz dolog vala, annyi aszszonyt meg alkudtatni egy másal. mivel szüntelen valo veszekedés. és irigység volt egy más közöt. egyik aszszony gyermekeinek, annyi mostoha annyok volt. valamenyi felesége vala az apjoknak. mindenik tsak az annyok hasznát kereste. és atöbb aszszonyoktol valo gyermekeket ugy tekintették. mint idegeket, vagy ellenségeket. ezért is látunk az írásban ilyen [32b:] beszédek, ez az én ötsém, az anyámnak fia, látunk példát az ilyen meg hasonlásokrol. adavid fiai közöt, de még nagyobbat. a hérodes fiai közöt.

Az el válásnak szabadsága. sok bajos dolgokat okozot. mert könnyü dolognak tartván aházáságot, magokat egymáshoz tsak könnyen kötelezték. nem is valának egymáshoz annyi türeSEL, és szenvedésel. és a sokszori házáság, elszinlet,

¹²⁷ közötök [ök szórész beszúrás.]

mértékletlenségé válhatot. azt tudgyuk, hogy mitsoda rendeltetésben esék roma városa, abirodalomnak vége felé, valameddig ótt meg tarták ajó szokást, tudni illik 523 esztendeig, ót addig nem vala el választás, noha meg engedte atörvény, az izraéliták gyermekei az el választás miat, sokat szenvedének, mivel árván maradának sokszor, még attyok, és annyok halálok előtt. 5

15 Articulus

A gyermekek neveltetéséről, foglalatosságokrol,
és tanulásokrol.

Az Izraéliták tsak nem ugy nevelték agyermekeket, valamint az égyptum béliek, és arégi görögök, a testet amunkában foglalatostkoddatták, és az elmét, az írásban, olvasásban, 10
és a musikában, atesti erőtt nagyon betsülték, amint is azírás nagy ditséretet ad azoknak, kik erősok valának, valamint a dávid vitézi, agyalog futás közöttök igen szokásban volt, **[33a:]** és a jonathás példájából ki tettzik, hogy jó nyilasok 15
voltanak.

A birkozasba nem foglalták ugy magokat valamint agörögök, akik nagy költséssel épitettek olyan iskolákat ahol a birkozást tanulták mezitelen, és azt a helyet ök gymnásiumnak nevezték, és ahadi¹²⁸ dolgokban. sem ugy, valamint 20
aromaiak.

A sok tanulásra sem vala szükségek. hogy ha atanuláson egy¹²⁹ néhány féle nyelveknek tanulását, és a sok könyveknek olvasását értyük, mivel ök meg vetették az idegen nyelveket. az¹³⁰ egy sidó nyelv nekik elegendő vala, mivel az ő nyelvek a szóbol igen gazdag, és leg többire egy szó. egy Constructiot 25
tészen, egy néhány szóval kellene nekünk ki mondani azt, amit ök egy szoival ki mondották. ez akét szó, nagyá lenni.

¹²⁸ ahadi <g> dolgokban.

¹²⁹ egy néhány féle [egy—utólag betoldva a sor végére, részben a lapszélre írva.]

¹³⁰ az [es-ből javítva.]

nagya tenni, nálok egy szóból áll, és nem lehet más nyelven olyan jól ki mondani mint asidó nyelven, nintsen is olyan nyelv. amelyen rövidebben lehessen agondolatot ki mondani, se világosabban, se tisztábban. mint ezen anyelven, anyelv
5 hozza azt magával, hogy mindenkor egy féle dolgot, egy féle szokal mondgyák ki, ettől vagyon hogy a szent irás stilusa. vagy szollása, nékünk parasztosnak tettzik, noha a sidó nyelven, igen szépen esik.

Az ő grammatikájok, valamint arégi görögöké, tsak abbol
10 állot, hogy a nyelveken jól beszélyenek. és irjanak, apedig nem tettzik, hogy valamely rendet tsináltak volna. anyelvek meg-[33b:] tanulására, arégi sidó betüket pedig mostanában, azért nevezik samaritána betüknek, mert a samaritána béliek azokat inkább meg tartották. és mint hogy azok igen nehéz
15 betük, könnyen ellehet hinni, hogy az izraéliták. közönségesen nem tudták az irást, amint is hogy, az irás, az irás tudokot. sophérimnak nevezik, az az irás tudoknak. avalo hogy a munkás embereknek nem oly szükséges az irás, tudás. de azt lehet hinni, hogy leg nagyob része közüllök, olvasni tudot,
20 mivel az Isten törvényét tudniok kellett. és a szombat napokot,¹³¹ tsak annak tanulásában töltötték.

Abbol az egy könyvből, ök mindent meg tanulhattak. ami szükséges volt, abban meg láthatták avilág historiáját, az egész nemzettségeknek eredeteket, és ami leg inkább őket
25 illeté. az ábrahám, lótt, ismael, és az esau maradékinak gyenelogiáját, abban meg látták a Ceremoniákat, parantsolatokat, és a városi törvényeket, és valamit nékik kellett tartaniok, ez igy lévén, amojstes¹³² ött könyvében. mind fel találták, a mit tudniok kellett.

30 A tudni valo Dolog, hogy nékik más több könyvök is valának, ugy mint a josué, bírák, samuel. könyvei, amelyeket mind azután irták, meg mojses idejétől fogva téznek emlékezetett valamely könyvről, amelyet az ur hadakozásáról irták,

¹³¹ napokot, [t-n-ből javítva.]

¹³² amojstes «törvényében» ött könyvében.

meg másut, az igazaknak könyvéről, akiralyok könyve, sok helyt emlékezik. a sidok, és az izraéliták. királyinak életekről valo könyvek felöl, salamon három ezer példa beszédeket irt vala. és ezer ött énekeket, és minden féle fákrol [34a:] füvekröl,¹³³ és állatokrol valo könyvet, de mind ezek a könyvek, és talám még többek is amelyeket nem tudunk. el vesztenek, hanem azok akönyvek meg maradtanak. amelyeket az Isten iratot a profétákal, és amelyeket meg tartotta gondviselése által.

Azt nem lehet mondani hogy az Izraéliták¹³⁴ olvasták volna az idegen könyveket. mivel anéik veszedelmes olvasás lett volna, mert azokbol meg tanulták volna. apogányok helytelen, és istentelen fabuláit, ök pediglen. azoktol ugy irtoztanak. hogy nevezni sem akarták az ö bálványokat, és hogy ha vezeték név egyezet az istenek nevével, azt meg változtatták. és az esbáál, és meribáál név helyet, isbosethnek. vagy miphibosethnek hitták.

Tsak éppen az Izraéliták tanyithaták agyermekeket olyan valóságos tudományokra, amellyek öket az Isteni szeretetre, és ajó erköltsökre indithaták, avalo hogy az tanítások köziben. vagy példa beszédeket, vagy meséket elegyitettek, amelyek valamely valóságos dolgokat jelentettek, aszokás volt arégi tudosok közöt, hogy egymásnak meséket tsináltak, amelyek még dolgokat jelentettek, és nehezek valának ameg fejezésre, erröl példat látunk samsonrol, és az ethiopiai királynérol, azok példa beszédek rend szerént versekre valának tsinálva, és azokat éneklették, ebböl gondolom, hogy az izraéliták tanulták amusikát is, valamint agörögök, kik mind amusikára. mind az éneklésre tanították agyermekeket, valamég annyi könyveket nem irának, addig tsak az énekekben marada fent anagy dolgoknak emlékezetek, régenten eszokás volt anémeteknél, még mostanában is- [34b:] magyar országban. atörökel valo hadakozásokat versekre

¹³³ füvekröl, <valo> és állatokrol valo

¹³⁴ azIzraéliták [I-t-ből javítva.]

tsinálták, és azokat énekelik, valo hogy tsak debretzenbe akoldusok.

A valo hogy asidok irtanak könyveket, de mint hogy ök azt tudták., hogy az énekekre tsinált dolgoknak emlékezetek
5 jobban meg marad, azért láttyuk az írásban., hogy anevezetes dolgokrol énekeket tsináltanak, amidön mojses által vivé averes tengeren az izraélitákat, arrol éneket tsinála, és azt aleányok musika szoval énekelik vala, debora, és a samuel
10 mindenik éneket tsinála, de föképpen adávid soltárit, mostanában is énekelik, ezek az énekek tellyesek Isteni buzgoságos ditséretekel. intésekel, és oktatásokal,

Az Izraéliták musikáírol semmit nem tudhatunk. se arrol hogy mitsoda verseket tsináltanak., de az ö énekek szép voltárol. tehetünk itéletet, ha meg gondollyuk, hogy mitsoda
15 szép és hathato szokbol állot énekjek, amusikájoknak természet felet valo eröt tulajdonit az írás, azt láttyuk, hogy sault agonosz lélek kinozta, amidön Dávid hárfázot előtte, elizéus, hogy jövendölhessen. musikást hivata, a sidok közöt igen sok musikás vala. dávid idejében, négy ezer lévitákból álló
20 musikások valának, akiknek más hivatallyok nem vala., és azoknak két száz nyolczvan nyolcz fő mesterek vala, azok közöt leg fővebbek valának. Ásáph, hémán, és idithun. ezen neveket sok helyt láttyuk a soltárok kezdetén. dávid magais. nagy poéta. és fő musikás vala, igen sok féle musikájok vala
25 nékiek, ugy mint, trombita, sok féle flauta. dób, és hurral valo musikák, hogy pediglen a [35a:] kép irok hárfát adnak adávid kezében. nem tudgyuk miért, mivel nem tudgyuk azt. hogy mitsoda féle musikás volt.

Az ének szó mellet ök mindenkor tántzoltanak, de az iffiu
30 legények, aleányok, az aszszonyok, az emberek. mind ezek külömb külömb féle tsuportban tántzoltanak,

Azt¹³⁵ nem látom hogy az izraélitáknál közönséges iskolák lettek volna, sem azt., hogy az iffiak az attyok házán kívül. jártak volna valahová tanulni, amunkás élettyek. azt meg

¹³⁵ Azt [t—későbbi beírás sötétebb tintával.]

nem engedte nékiek, az attyoknak is szükségek vala reájok amunkára, arra pedig még gyermek korokban szokának. ugyan is a görög nyelven az iskola idő töltést teszen. mint olyan helyet.¹³⁶ ahová gyülekeztek mulattságra mind azok akiknek szorgos dolgok nem vala, azt tartom tehát. hogy leg nagyobb része tanulásoknak, azírás, és olvasás nélkül volt. hanem az attyoknak. és az öregeknek. oktatásokból állot¹³⁷ tanulások.

Az Atyák tartoztanak a fiókot meg tanyítani mind azokra, anagy dolgokra. amelyeket az Isten tselekedet érettek. ezen ókból is inti oly gyakorta atörvény arra őket, hogy a gyermekeknek meg magyarázzák az innepeknek, mi okból való rendeltetéseket, és a Ceremoniákat, azután azezei munkákra tanították őket, de azt nem csak beszéd, hanem tselekedettel vitették végben, és abban nem kell kételkedni hogy ők ahoz jól nem tudtak volna.¹³⁸ mivel annyi saeculumok alatt, csak abban foglalatoskodtak. és noha ezt a mesterséget mi közöttünk csak a parasztok is vigyék végben, mind azon által ahoz nagy érték kívántatnék, amely szükségeseb az emberi nemzetnek, mint sem azok a [35b:] mély spéculációk, a melyeket nagy tudományoknak tartják,

Egy olyan izraélita, aki mind a szüléitől, mind valamely olvasásból meg tanulta amaga vallását, atörvényt, és a nemzettsége historiáját, aki mindent tudot magának keresni ami szükséges volt, a ki üsmérte földéinek külömb külömb minémüségait, és azt hogy egyikében mit kellett ültetni. és amásikában. mit vetni. mitsoda időben kell ültetni. vagy vetni, azon időhöz képest, mitsoda féle modon kellett meg oltalmazni a földi gyümölsöt, hogy el ne veszen. azt miképpen kívántatott fel gyűjteni, és meg tartani, aki értet a sok féle marhákhoz, betegségeket meg üsmérté,¹³⁹ azokat orvoslani tudta, és más sok egyéb efféléket, ennekem úgy tettzik, hogy egy ilyen jó

¹³⁶ helyet. [Első e – y-ból javítva.] ahová [v – l-ből javítva.]

¹³⁷ állot [o – a-ból javítva.]

¹³⁸ volna. <vo> mivel

¹³⁹ meg üsmérté, [meg üsmérte helyett.]

izraélita. ért annyit, mint egy nálunk való törvényes ember, vagy mint az olyanok, akik csak az iskolákban disputálnak, mivel azt meg kell vallani, hogy az utolsó időkbe igen el választották a nem igen haszonra való tudományokat, a
5 hasznosoktól, leg inkább az olyanok,¹⁴⁰ akik csak az elme ékeségire vigyáznak, a testet mód nélkül el hagyják. és azért, semmi nehéz munkára nem is alkalmatosok.

Valának mind azon által olyan izraéliták. kik atudományban¹⁴¹ foglalták magokat., és akiket el lehetet tudosoknak
10 nevezni, az irás azt mondgya., hogy dávid idejében valának az Isachár nemzettségiből olyan tudosok, kik üsmerték mindenik részit az idönek. és arra meg is tanyították az izraélitákat, hogy mindenik résziben mit mivellyenek. az irás magyarázok azt tarttyák felöllök. hogy azok astrologusok va-[36a:]lának,
15 az égi járásokra vigyázzván, ökk rendelték el az innepeket., az esztendőnek¹⁴² részeit, malakiás proféta azt mondgya. közönségesen apapokrol., hogy az ő ajakok, atudományt örzik, és az intéseket. az ő szájokban keresik, az is vala. az ő leg főveb hivatallyok, hogy az Isten törvényére tanítsák anépet¹⁴³
20 minden városokban, szombatokon, olyankor a sinagogákban¹⁴⁴ szabad volt más egyéb tudos embereknek is anépet tanyítani, fő képpen hogy ha az olyanokat. profétáknak üsmerték lenni, ót vala tehát az izraéliták iskolájok, ahol is anépet, nem a haszontalan, hanem, avallás, és ajó szokás
25 tudományira tanittyák vala.

Tsak éppen apapok, és aproféták. irnak vala historiákat, ki is tettzik a szent irásból, hogy mitsoda emberek valának azok, kik azokat irták, mivel okos. és értelmes öreg emberek¹⁴⁵ valának, akik adolgokot jól tudták. az ő irásokban nem

¹⁴⁰ olyanok, <ot.> akik

¹⁴¹ [Sor végén:] atu [Új sor elején:] mányban [Íráshiba *atudományban* helyett.]

¹⁴² esztendőnek [Első *e—o*-ból vagy *a*-ból javítva.]

¹⁴³ anépet [Utána áthúzott vessző.]

¹⁴⁴ sinagogákban [Második *g—k*-ból javítva.]

¹⁴⁵ emberek [*emberek* zöngétlen *k* helyett zöngés *g*]

láthatni se hejában valóságot, se hízkelkedést, se elme mutogatást, ők amagok¹⁴⁶ neveket fel nem tették, se elnem titkolták akirályokban. vagy a királynékban való fogyatkozásokat, akik adávid historiáját írták. szintén úgy leírták egészen, az ő vétkeiket. valamint más egyéb szép tselekedeteit. 5

Ők nem szoktak vala elől járó beszédekkel élni, hanem adolgot kimondották. mentől világosabban. lehetet, és semmit ahoz magoktól nem tette nek, de aki azt jól meg vizsgálja, meg láttya, hogy nagy böltseséggel válogatták meg adolgot. a melyről irtanak, attól is vagyon, hogy az ő historiájok rövid, noha bizonyos helyeken bőven le írják a dolgot. a mint kívántatot., és az olvaso eleiben vi-[36b:]lágosan teszik, a sidok¹⁴⁷ nem tsak ahistoriákrol, de más féle dolgokrol is jól irtanak, atörvényeket. világosan, és rövideden le írták. 10

15

16 Rész

Az Izraélitaknak, jeles, és emberséges magok viselésekről.

A sidó nép közönségesen, elegendő képen lévén oktattva aszükséges dolgokra, és olyan földet is birván, amelybe az emberek természet szerént. eszesek valának, azért, jeles maga viselőknék. és emberségeseknek is kellették nékik lenni, mivel azt nem kell gondolni, hogy a meg ne egyezék amezei munkával, és a¹⁴⁸ mezei étellel, az emberség alatt értem¹⁴⁹ 25 közönségesen mind azt, valami meg különböztethet minket a barbarus nemzettségektől, egy részről az emberségen,¹⁵⁰ és abetsületen, az egy máshoz való barátságos, és tisztelettel

¹⁴⁶ amagok <ot f> neveket fel nem tették,

¹⁴⁷ a sidok <me> nem tsak

¹⁴⁸ a [Beszúrás.]

¹⁴⁹ értem [é-a-ból javítva.]

¹⁵⁰ az emberségen, [n-t-ből javítva:] és abetsüle<tesen.>ten, [Kétszeresen javított szó, mert először *abetsületet*, írt Mikes, majd a szóvégi *t* betűt hosszú *f*-re javította, és hozzáírta az *en* szótagot. Végül törölte a javított <tesen.> szórészt, és föléírta a *ten*, betűket.]

valo életett értem, más részről, a dolgokban valo okoságot, az értelmes. és jeles maga viselést.

A görög nemzet leg inkább republica formára élvén, a szabadságokra annyira vigyáztanak. hogy mindnyájan egy
5 más. egy aránsunak tartották, az ő köszönetek, betsületből és barátságbol állot, aromaiak hasonló képen tselekedtenek, a nap keleti¹⁵¹ országokban lévő népeknek udvariságok inkább meg egyezet amiéinkel, ökk nagyob tisztelettel valának a fellyeb valokhoz, és azokat uroknak nevezték¹⁵² akiket [37a:]
10 tisztelni akartak, és magokot meg hajtották, a földre le borultak előttök, eztet nevezzi az irás imádásnak.

Az Izraéliták ezen szokást követték, még minek előtte királyok lett volna, apátriárkák idejétől fogvást; ezen szokást, hihető. hogy a szomszédságokban lévő népektől vették vala
15 bé, nem is vala parasztság közöttök egymást te s'tuzni. régenten mind így beszéltek, valamint még mostanában is vannak olyan országok, ahol a szokásban vagyon. rend szerént mikor egy másat köszöntötték, meg is tsokolták, egy másat, mi a süveget tiszteletből le veszük, ök pediglen mezite-
20 len lábál mentenek bé a szent helyekre. és a süveg levétel. nálok gyázt jelentett.

A ruth, Abigail, és ajudith példájokbol láttyuk, hogy mi formában köszöntötték egy másat. valo hogy ezek aszszonyok valának, a kik természet szerént hizelkedőbbek a férfiaknál,
25 abeszédgyekben ök értelmes hasonlatosságot elegyitettek, az ő nyelvek. igen is szemérmetes, noha más féle képen. mint sem a mi nyelvünk. példának okáért, ök nem mondották ki avizeletet, hanem azt láb viznek nevezték, és azt a részt. amelyet ki nem akarom nevezni, ök tzombnak hitták, mind
30 azon által amidön a gyermek fogantatásáról, születésiről, vagy az aszszonyi tenyészetről vagy magtalanságról. szollottanak. olyan szokal éltenek. amelyek nekünk igen világosoknak tettzenek lenni. amint hogy, holmi dolgokot. a férfiakrol,

¹⁵¹ keleti «nem» országokban lévő népeknek [p—m-ből javítva.]

¹⁵² nevezték [Utána törölt vessző.]

vagy az aszszonyokrol. ők egészen ki mondot-[37b:]ták, mi pedig azokat más féle szokal fedezük el, de mind ezeket az idő, és a hely okoza,¹⁵³ mivel a mely régi szók. mostanában helytelenek, azok abban az időben helyesen estenek, mert más dolgot értettenek rajtok, ha egy predikátor ugy mondana ki bizonyos szókót, amint abibliában vannak. abizonyos hogy meg nevetetné a halgatóit, az irás sokal szabadosabban beszél aházáságban lévő dolgokrol. mint sem mostanában beszélnek¹⁵⁴ azokrol, mivel abban az időben az izraeliták. közönségesen, tsak nem mind meg házasodtanak.

17. Rész

Az Izraéliták mulattságirol.

Az ő tsendes, és könnyü élettyek. és az országnak szépsége. a mulattságra indittyva vala őket, de az ő mulattságok, könnyü dolgokbol állot, nem is vala egyéb mulattságok, hanem avendégeskedés. és amusika, az ő vendégségek közönséges ételekből állot. és ahazoknál, minden ahoz valo fel találatot, a musikára sem költöttek, mivel tsak nem mindenik tudot énekelni, és valamely musikát, ulisses meg vallotta, hogy nem üsmérne más boldogságot ennél akettönél, avendégségnél. és amusikánál.

Az Izraéliták. igen szerették a kertekben enni, a fák¹⁵⁵ és a lugosok alat, mivel ameleg országokban a szellös helyeket igen keresik, avalo hogy munkások lévén, amunka nem engedé nékiek, hogy minden nap vendégeskedhessenek, valamint tselekesznek mostanában agazdagok, de [38a:] a magok mulatására elegendő idejek vala. ugy mint szombaton, és a törvény szerént valo innepeken., de még ezeken kívül, a lakadalmakkor, a midön a juhokot nyirték. aratáskor,

¹⁵³ okoza, [Második o—e-ből javítva.]

¹⁵⁴ beszélnek <ar> azokrol, [Törlés a sor végén.]

¹⁵⁵ a fák <alat,> és a lugosok alat, [Törlés a sor végén.]

szüretkor, és amidön kalákában mentenek egy másnak dolgozni, a sidoknak. nem vala annyi sok féle mulattságok, és spectaculumi, mint nálunk vannak. hanem apompás áldozatok, és Cérémoniák, amelyeknek igen szépeknek kellett lenni, mivel az ő templomok oly tzifra, és gazdag vala, és annak mása nem adatot avilágon, annak pedig szolgálattára, harmintz ezer lévita volt rendeltetve.

Azt nem látom hogy ök jádzottanak,¹⁵⁶ vagy vadásztanak volna. holot mi nálunk, ezt a kettőt tarttyák leg nagyob mulattnak, ajátékok. ugy tettik hogy nem üsmerték, mivel annak tsak anevét sem láthatni az írásban, még most is, a kárttya, vagy a kotzka játékokot nem üsmérik anap keleti országokban, avadászat, vagy a madarászat, ugy tettik hogy nem volt tellyeséggel feledékenységben nálok, de inkább ahaszonért vadásztanak, mint sem amulattságért. és azért, hogy avad állatok kárt ne tegyenek agabonájokban. vagy szöllőjökben, mivek gyakorta emlitti az írás ahálot, és atört, kutyákat pedig nem tartottanak. még akirályok is, aföld népe az ellen fel kiáltot volna, hogy ha a meg mivelte földeken akartak volna vadászni.

18 Rész A Gyászrol.

[38b:] A mulattnak után. beszélhetünk. az ő gyászokrol. arégiek nem tsak az attyafiók halálok után. vették fel agyázt, hanem még akor is amidön valamely nagy keserüésekben estenek, amidön nagy dög halál volt az országban, vagy nagy pusztulás. az izraéliták közöt, azis jele volt agyásznak, a midön valaki valamely rosz hirt halván, a köntösét el szaggatta, vagy ha valamely szerentsétlenség történt. jelen valo létében, vagy ha az Isten nevét. káromlották., aki amejét verte, akezeit a fejére kaptsolta, a fejére hamvat hintet, a

¹⁵⁶ jádzottanak, <volna,> vagy vadásztanak volna.

haját és a szakállát el borotváltatta, mind ezek gyászbéli jelek valának.

A még agyász tartot, addig meg nem mosdottak, és szakadozott köntöst kellett viselni, vagy zákot, az az, rántz nélkül való szük köntöst, amely otsmány vala, mezitelen fövel, és lábbal jártanak, de az ortzájokat bé fedték, némelykor apalástal, egészen bé fedezték magokat, hogy mások ne lássák sirásokat, a gyászkor böjtöltenek, olyankor vagy semmit nem ettenek, vagy pedig anap¹⁵⁷ le menetele után, akkor is kenyeret, vagy valamely kerti veteményt. és tsak vizet ittak.

A házból pedig ki¹⁵⁹ nem mentenek, hanem, vagy a földön ültek, vagy a hammun feküdtek, senkinek nem szolván, magokban keseregtek, ahalotért való gyász. hét napig tartot, némelykor egy holnapig., némelykor hetven napig, a jákóbert va[39a:]lo gyász, ennyi ideig tartta, ezigy lévén. az ő gyászok külömbözöt a miéinktől, amely tsak a Ceremoniáért vagon., és amelyet tsak agazdagok vihetik leg jobban végben., ugyan is egy meg keseredet személynek, nem igen lehet magára nagy gondot viselni. és magát tsinogatni, holot még az étel is néki nehéz, de nem tsak az izraéliták között látunk ilyen féle gyászt, hanem még a görögök és a romaiak között is,

Közönségesen, az izraéliták, és arégiek, nem titkolták ugy el indulattyokat, mint mostanában tselekesznek. ők. énekeltek. és tántzoltak, a midön örültek valamin, midön pedig szomorkodtak. nagy zokogással, és fel szoval sirtak, amidön valamitől féltek, azt meg vallották, haragjokban pedig egymást esze szitták, de idővel a kereszténység, ezeket a külső indulatokat. benne elóltá.

¹⁵⁷ anap [Második a—é-ből javítva.]

¹⁵⁸ vagy valamely [gy—g betűje l-ből javítva.]

¹⁵⁹ ki [Beszúrás.]

19 Rész A Temetésekről.

A gyász után. beszélhetünk atemetésekről, erre igen nagy gondgyok vala¹⁶⁰ közönségesen arégieknek, amint is. azt nagy átoknak tartották, ha valakinek ateste temetés nélkül maradván. azt meg szaggatták¹⁶¹ az állatok, és a madarak. nekik a nagy vigasztalásokra volt. a midön az attyok mellé temetkezhettek, a görögök pedig ahol testet meg égették, és ahamvát nagy tisztességgel meg tartották, a sidók¹⁶² között a közönséges em[39b:]bert mindgyárt el temették, de a nagy renden lévőket. sok féle fü szerszámokkal meg kenték, és meg töltötték, valamint az égyptumbéliek, azután kö pintzékben tették. a melyet a kö sziklából vágják, némelynek kö ajtaja¹⁶³ volt, a melyel bé zárták, és a pintzében. kö asztalra tették atestet.

A kik atestet kísérték, azok mind gyászban voltak, és nagy fel szoval kesergettenek, valamint eki tettzik az abner temetésekor, olyan aszszonyok valának, akik szokásból atemetésekre el mentenek, és¹⁶⁴ ótt nagy zokogásokkal. bövséges köny hullatásokat botsátottak szemekből.

A temetések, noha buzgoságbéli köteleség vala, mind azon által, semmi vallásbeli Cérémoniákat azokon nem látunk. sőt még azt tisztátalanságnak tartották. mivel mind azok. kik a temetésen jelen voltak, tisztátalanoknak tartattak lenni, valamég meg nem tisztultak., ez így lévén. nem hogy ót szükséges lett volna apap. de sőt még nem volt szabad oda el menni, hanem csak az attyok fia temetésire, Josiás el akarván törteni abálványozást. hogy pedig attól inkább irtozanak, abálványozó papok tsontyait meg égetteté. az oltarokon,

¹⁶⁰ gondgyok vala <a> közönségesen arégieknek, amint

¹⁶¹ meg szaggatták [*meg szaggák*-ból javítva világosabb tintával; az *a* betű ékezetét törölte, a *k-t t-re* javította, és mellírta a *ták* szótagot.]

¹⁶² a sidók között [*ó-ö*-ből javítva.]

¹⁶³ ajtaja [*ja* szótag beszúrás világosabb tintával.]

¹⁶⁴ és ótt [*é-ó*-ből javítva.]

ahalottakért ők imádkoztak. és a halotakért való kereszttség
amelyről szent pál emlékezik, valamely tisztulásnak, vagy
feredésnek Cérémoniaja vala. a melyet ők oly hasznosnak
tartották lenni valamint az imádságot. [40a:]

20 Rész A vallásokról.

Eddig az Izraéliták különösen való élettjeokról szollóttunk, ⁵
nézük meg már az ő vallásokot. amelynek magyarázattjáról
sokat nem szollok. azt tudnunk kell, mivel¹⁶⁵ a miénkben
vayon foglalva. hanem tsak azt teszem fel, hogy némely
igazságok világosan¹⁶⁶ valának nékik ki nyilatkoztatva, néme-
lyek pedig homályosan. azokat világosan tudták. hogy egy ¹⁰
Isten vayon, aki is mindeneket igazgat, és vezérel,¹⁶⁷ hogy
tsak egyedül ő benne kell vetni abizodalmat. és areménséget.,
hogy ő láttya a sziveknek titkait, az akaratokat ő úgy forgattya,
amint néki tettzik., hogy minden emberek vétékben szület-
nek. és hajlandok aroszra; mind azon által, az Isten segittségé- ¹⁵
vel jót tselekedhetnek. hogy ők szabadok. és választhatták a
jó, vagy arosz tselekedetet. hogy az Isten igasságos, abünté-
tést, vagy a jutalmat, az érdem szerént szokta tenni. hogy ő
tellyes irgalmaságal, és meg botsáttya vétkeket azoknak, kik
azokat igazán meg bánnyák, hogy az emberek tselekedetit ²⁰
holtok után meg itéli, ebből következik. hogy alélek meg
halhatatlan. és hogy még más élet is vayon.

Azt is tudták. hogy az Isten ingyen való kegyelméből,
atöbb népek közül őket különösen magának választotta,
hogy közöttök születnék aMessiás, ajuda nemzettségéből, aki ²⁵
őket meg vál-[40b:]taná, és aki. az valóságos Istent, meg
fogja üsmértetni atöb nemzetekel, ezeket tehát ők jól tudták,

¹⁶⁵ mivel [e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁶⁶ világosan [i—a-ból, á—o-ból javítva.] valának

¹⁶⁷ vezérel, [vézérel-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

és rend szerént ezekről elmélkedtek, ez is az a nagy böltesség, a mely meg különböztette őket atöbb nemzetektől, mivel azok között. tsak egy néhány böltsek tudták ezeket a valóságokat. de igen homályosan, azizraéliták között pedig mindnyájan tudták, még az aszszonyok. és arabok is.

Valának pedig olyan valóságok, a melyeket ők igen homályosan tudták, úgy mint, hogy az Istenben három személy vagyon, Atya, a Fiu, és a szent lélek, hogy a mely messiást vártanak, az Isten és Isten fia volna, hogy az, Isten, és ember egy szers mind, hogy az Isten, az embereknek, a szükségekre kegyelmét, tsak a meg váltonak érdemire való nézve adgya, hogy az a¹⁶⁸ meg váltó az embereknek büneiért halált szenvedne, hogy az ő uralkodása nem földi, hanem lelki uralkodás lenne, hogy az emberek mindnyájan fel támadnak. hogy amás életben fognak ajók meg jutalmaztatni, és ahamisak meg büntettetni, mind ezek, fel taláztatnak az ó testámentumban noha nem olyan világosan hogy az egész nép meg tudhatta volna.

Hogy pedig fel tett szándékomot kövessem. tsak azt magyarázom meg, a mi¹⁶⁹ külső képen aző vallásokban különbözik ami szokásinktól, az egész népnek tsak egy temploma vala, és abban tsak egy¹⁷⁰ oltár, a melyen szabad volt az Istennek áldozni, enyilván jelenté, hogy tsak egy Isten vagyon., hogy pedig nagyob tisztelettel legyenek az ő méltóságához., az az épület, az országban legg-[41a:]drágáb épület vala, a nem tsak egy épületből állot. mint a mi templomaink, hanem atemplomot egy nagy kerület vette körül, a templomon kívül pedig még más sok udvarok valának, azok körül folyosok, és sok féle házak. apapok és alévíták számokra, az égyiptumbéliek,¹⁷¹ és a Cáldeúsok atemplomok mellé hasonló képen. sok épületeket építettek, és a templom körül fákat ültettek, az

¹⁶⁸ az a meg váltó az embereknek [a névelő e-ből javítva.]

¹⁶⁹ a mi <a> külső képen aző

¹⁷⁰ egy [Beszúrás.]

¹⁷¹ égyiptumbéliek, [e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

izraéliták pedig semmi fákat nem szenvedtenek atemplomok területében. azért hogy a pogányok babonaságig ne kövessék, akik is az olyan fákat, szent fáknak tartották.

A templomnak magának hoszusága hatvan lábni vala, szélyesége pedig harmintz lábni. a sanctuáriumot nem szám-⁵lálom., mivel akerekded vala, annak mind hosza, mind szélye harmintz lábni volt, atemplomnak pedig magossága vala 46 lábni, atemplom előtt valo tornátzon egy nagy torony vala építve, annak magossága volt 180 lábni, és szélyesége har-¹⁰mintz, atudosokra hagyom, hogy ha vagyoné elegendő egyelőség. a toronynak magossága. és szélyesége között, akiknek pedig atemplom igen kitsidnek tettzik, azoknak jó meg tudni, hogy anép oda soha bé nem ment, hanem tsak¹⁷² apapok, még apapok közül is tsak azok, akiken a szer volt, hogy áldozanak, estve, és regel, hogy a lámpásokat meg gyujtsák, és akenye-¹⁵reket bé ajánlyák, a sanctuariumban pedig tsak egyedül a fő papnak vala szabad bé menni, annak is tsak egy szer esztendőben.

Az egész templom a sanctuáriumal együtt Cedrus fából valo deszkával vala meg deszkázva, és a deszkák, arany pléhekel²⁰ valának [41b:] bé boritva, atemplom körül pedig kívül három rend házak valának építve, *Caenacula* a templom előtt valo nagy udvarban vala az oltár, amelyen meg égették az áldozatokat, ennek mind hosza, mind szélye harmintz lábni vala, amagossága¹⁷³ 15 lábni, arra pedig nem grádicsokon,¹⁷⁴ hanem²⁵ menedékes uton mentenek fel az áldozó papok, hogy a tüzre fát vigyenek. és az áldozatot meg égessék, ugyan azon udvarban vala 10 nagy réz medentze, amellyek közül az egyikét,¹⁷⁵ 12 réz ökör tartotta, és eztet nevezi az irás réz³⁰ tengernek.

¹⁷² tsak [*k-p*-ből javítva.] apapok,

¹⁷³ amagossága <ṭ> 15 lábni,

¹⁷⁴ grádicsokon, [*cs-c* betűje megkezdett *k*-ből javítva.] <mentenek,> hanem menedékes uton mentenek fel

¹⁷⁵ az egyikét, <ṭ> 12 réz ökör

Az áldozó papoknak pedig helyek. ebben az udvarban
vala,¹⁷⁶ az óltár, és atornázt között, mivel, a nép közül, aki
áldozatot akara tenni. az oltárig az el mehetet, hogy ót bé
mutassa. és meg öllye az áldozatra valot. a templom fölöl valo
5 grádittsán az¹⁷⁷ tornáztznak, aleviták valának, akik énekelte-
nek. és musikáltak, apapok udvara mind egészen körül bé
vala rekesztve folyosokal, és ezt az udvart, meg egy más udvar
vette körül, ahová gyülekezet rend szerént anép, ót az
aszszonyoknak különös helyek vala. apogányoknak pedig
10 nem vala szabad azon udvarra menni a hol anép volt. hanem
tsak a folyosoig. a melyel bé vala kerítve ez az első udvar,
mind az első. mind a második udvarnak folyosoi valának. és
azok mellet sok házak építve, a melyekben sok féle állapoto-
kot tartottanak., *gazophylacia*, *thalami*, *exhedrae*. ugy mint
15 kints tarto házak. élés házak. és a melyekben. atemplomhoz
valo eszközöket tar-[42a:]tották.

Ollyan kints tarto helyek valának, ahol az arany, és ezüst
szent edényeket tartották, amelyeknek számok oly igen
sokvolt, hogy amidön arabságból viszá térének, ött ezer négy
20 száz arany, vagy ezüst edényeket vivének magokal jerusalem-
ben, valának még ollyan házak, amelyekben apapi öltözete-
ket tartották, azon kívül nagy élés tartó¹⁷⁸ helyek, a melyekbe
tartották az eledelre valo ajándékokot. a melyek az áldozó
papokat, és alévítákat illették, azután, az özvegy aszszonyo-
25 kot, és az árvákat, vala meg ollyan hely, ahol tartotta ki ki, a
maga leg féltöb portékáját. mivel., arégiek, atemplomokban
szokták vala tartani a drága jószágokat, más ollyan helyek
valának., ahol az áldozatra valo bort. és olajat tartották, ahol
asót tartották, mivel mindent meg hintettek. sóval, ahol
30 aregeli, és az estvéli áldozatra valo bárányokat tartották, meg
másut, ahol atemplomhoz valo kenyeret. és tésztamivet
sütötték, ollyan konyhák valának ahol az áldozattól maradot

¹⁷⁶ vala, [Első *a-o*-ból javítva.]

¹⁷⁷ az *o* tornáztznak, [Törlés a sor végén.]

¹⁷⁸ tartó [*r*-beszúrás.]

hust meg főzték, és olyan nagy házak, ahol az áldozó papok ettenek, meg olyan nagy házak, amelyekbe laktanak alévíták, kik szüntelen atemplom kapujit örzötték, amusikás lévítáknak különös¹⁷⁹ házok vala, a mely názárénusok fogadást tettek. azoknak egy házok vala, ahol meg beretváltatták magokat, egy ház vala rendeltetve abél poklosok számokra, ahol meg visgálták őket, egy nagy tanáts ház, a melyben hetven tanáts ur gyülekezik va[42b:]la, és más több ilyen házak, a melyeket nem tudhatyuk, mind ezek, igen nagy, és drága épületek valának. 5 10

Minden nap négy bárányt áldoztanak. reggel kettőt, estve kettőt, ezt is nevezték szüntelen valo áldozatnak, szombat napokon, és más egyéb innep napokon., az áldozatokat meg szaporították, az innepnek nagyságához képest, nem is szám-lálom a nép áldozattyát, a mely mindenkor sok volt. 15

Minékünk nem tettzik az ő véres áldozattyok. a mely miat atemplom hasonló volt amészár székhez, de atöb népek is hasonló képen tselekedtenek, és az Izraéliták abban semmit el nem mulattanak, hogy az ilyen áldozatok tisztán. és helyyesen nelegyenek, atemplom olyan helyre vala építve., a mely őket arra igen segítette. mert mint hogy hegyen volt., aföld alatt árkok valának, amelyeken le folyt avér. és atisztá-talanság. az áldozó papok hivatallya tsak avala, hogy a vért¹⁸⁰ el hintették., a tüzet meg gyujtották,¹⁸¹ és arra reá rakták az áldozatra valo darabokat., az áldozatra valo marhákot mások öltek meg, mások darabolták fel. és főzették meg, eztet láttyuk mind a törvényből. mind afő pap héli fiainak historiá-jokból., mivel az áldozó papok. ezeket tsak akkor vitték végben, amidön az egész népért valo közönséges áldozatok valának, 20 25 30

Ezek így lévén. ne tsudállyuk, ha Jeremiás. és ézékiel. jéru[43a:]sálemet aréz fazékhoz hasonlittyák, mivel ezek

¹⁷⁹ különös [Törlés a sor végén.]

¹⁸⁰ a vért ki bocsátották, el hintették., [Törlés a sor végén és új sor elején.]

¹⁸¹ meg gyujtották, [Ékezethiba.]

áldozó papok valának, akik hozá szoktak vala minden nap¹⁸² látni. hogy főzik az áldozattól maradot hust.

Ökk pediglen nagy nemesi dolgoknak tartották mind azokat, ami az Isteni szolgálatra, és atörvény végben vitelére szolgálhatot. mivel még atiszteletben lévő emberek is magok vitték végben mind azt. ami az élethez szükséges volt, amint már azt meg mondtottuk, azt láttyuk homérusban., hogy ágámemnon király, maga ölé meg abarányokat., hogy azoknak vérek bélyegül lenne, a szövetségnek. melyet tett atrojaiakkal, nestor király áldozatot tévén minervának. a maga fiaival. meg öleté. fel daraboltatá, és meg égetteté az áldozatot. homérus, tele ilyen példákal,

Valami atörvényben ki adatot az aldozatokrol, mind azal. leg inkább arra vigyáztanak, hogy az Izraélitákat el fordítsák ababonaságtól, és nem hogy több új Cérémoniákat¹⁸³ akartanak volna bé hozni., de sött még kevésre akarák őket szoktatni. holot apogányok. sokal több Cérémoniákal éltenek. és több féle állatokat áldoztanak. és több helyeken., mivel ö nékik, mindenüt, templomok, és oltárjok vala, és mindenik familiának, különös házi Istenek. és babonaságok. eszerént akará Isten készíteni nepit, a véres áldozat el törlésire, meg is mondá nékik gyakorta a proféták által., hogy nem volna szüksége az áldozatra, a nem is volna **[43b:]** tellyeségel szükséges a valláshoz, és hogy, aleg kedveseb szolgálát ö előtte, a ditséret adás, és a szivbéli meg térés.

A szükséges vala, hogy az áldozó papok házasok lennének, mivel a papság az Aaron nemzetségihez vala kötve. de azon idő alát. a melyben a szolgálásban voltanak, feleségekel nem laktanak., se bort, se más részegittő italt nem ittanak, apogányoknál, hasonló szokás vala, főképpen az égyptumbélieknél. az ö áldozó papjok, annyira tartottak attól. hogy ne viselleyenek valamit ollyat, a mi meg döglöt marhájé volt. vagy

¹⁸² nap [*náp*-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁸³ Cérémoniákat [Első *o*—*e*-ből javítva.]

a mi meg roddhatthatot,¹⁸⁴ hogy tsak lenből valo köntöst
viseltek, és láb belit, olyan levélből, a mely fa levelet
papirosnak nevezték. az Izraéliták áldozo papjai, mezit láb
szolgáltanak, és lenből valo köntöst viseltek. nem lévén
szabad. gyapjuból valo köntöst viselni, mihent pediglen. a
magok udvarokból. ki mentenek, a külső udvarba. a papi
ruhájokot le vetették., az áldozo papok, és alévíták mindnyá-
jan, pásztori életet éltenek. valamint apátriárkák, ő nékik
nem is vala más egyéb jországok. a marhájoknál, mivel az
osztásban. nem vala részek atöbbitel, azért hogy ne ragasz-
kodgyanak a földi dolgokhoz. és tsak a vallásbéli dolgokban
foglallyák magokat. de ha jországot nem birának is, mind azon
által gazdagok valának, főképpen, midön anep szorgalmatos-
ságal meg fizette a mivel tartozot. törvény szerént, ámbár az ő
nemzettségek nem vala is annyi számu mint atöbbitel, de atöbbitel.
[44a:] tizen kétt nemzettségek., minden féle földi gyümöl-
csökből a tizedet nékik ki adták, és így az ő részek leg nagyob
vala, de még ezeken kívül. minden féle gyümölcsnek a
sengéjit nékik adták, és minden féle marhának az első
szülötit, még ide nem számlálom a magok saját marhájokot,
és a sok minden napi ajándékokat, a melyekből a papok
éltenek. a midön az oltárnál szolgáltanak.

A világi hivatalok közöt nem látok egyet is, amely nékik
meg lett volna tiltva, szintén úgy fegyvert viseltenek valamint
mások mikor kívántatot., atrombitát az áldozo papok futták
meg atáborban, és másut ahol kívántatot, anagy innepekkor,
és amidön anépet az imádságra hitták, ezüst trombitával
trombitáltak, ez aszó jubiléum. akos szarvtól neveztetik,
amelyel trombitáltak, a midön ajubiléum kezdödöt. arégi
égyptumbéli barátok is hasonló képen trombitáltak, a
midön az imádságnak ideje volt. mivel még akor nem volt
harang.

Az Izraéliták innepjei ezek valának, aszombat napok,
mindenik holnapnak az első napja, a három nagy innepek

¹⁸⁴ meg roddhatthatot, [Második h—a-ból javítva.]

ezek, husvét, pünkösöd, és a sátoros innepek, ezek az Istentől vett három nagy kegyelmének emlékezetire rendeltetének, tudni illik, azért hogy egyiptumból őket ki hozá, a sinai hegyén a törvényt ki adá. és hogy a meg ígért földre őket bé vivé, a pusztában való annyi sok bujdosások után. a [44b:] hol is sátorok alatt lakának, ezek a nagy innepek, mindenik hétt hétt napig tartának.

Az ő esztendőjük tizen két holnapból állot, aholnap harmincz napból, valamint mostanában,¹⁸⁵ azidőnek eszerént való el rendelésit, még Noé idejétől láttyuk, de sokan azt tarttyák. hogy az esztendő akoron az őszi equinoctiumkor kezdődöt. mojsesnek meg vala parantsolva. hogy tavaszkor kezdgye az esztendőt, abib havában, a melyben eset husvét, ettől az első holnapotól számlállyák atöbbit, ezek nem sokban különböznek a mi romai holnapinktól, a melyek a régi neveken neveztetnek. a romaiak. az esztendőt. martiusban kezdették. ezért is mondgyák. september. october. november. december. hetedik. nyolczadik. kilentzedik, tizedik holnap.

²⁰ Az Izraéliták innepjei valóságál¹⁸⁶ vigaságos napok valának, minden ember tartozot ahárom nagy innepre, úgy mint husvetra, pünkösdre, és a sátoros innepekre jérusalemben menni, az aszszonyoknak is szabad volt oda el menni, el is gondolhattyuk mitsoda nagy gyülekezet vala az, ki ki pediglen a leg szebbik köntösét vette fel, és ki ki nagy örömmel látta az attya fiait. és jó akaroit, mindnyájan jelen voltanak az imádságokon. és az áldozatokon., a sok musika szó meg volt mindenkor, azután avendégség, ahol együt ettenek abékeség áldozattyából. ugyan atörvény is parantsolá nekik, hogy ³⁰ vigadgyanak azokon anapokon. mind testi, mind lelki vigaságban legyenek. [45a:]

Nem kell tehát azt tsudálni, ha örömmel hallották. hogy az innep közelget, és hogy kevés idő múlva jérusalemben kelletet

¹⁸⁵ mostanában, <an.> azidőnek

¹⁸⁶ valóságál [valóságos-ból javítva; o—a-ra, s—l-re javítva.]

menni, mivel boldogoknak tartották lenni az olyanokat, akik az ur házában tölthették életüket, mikoron pedig oda mentenek, nagy seregekben mentenek, ének, és musika szoval, akik pedig oda el nem mehetének, magokat nyomorultaknak tartották, valamint hogy Dávid azt sokszor ohajtotta bujdosásában. ⁵

21 Rész

A böjtről, és a fogadás tetelről.

A böjti napok, és az innep napok között. igen nagy különbözés vala, agyászrol szolván. meg mondtuk mint tselekedtenek olyan alkalmatoságkor, mivel nálok aböjt, és agyász egy volt, nem tsak abban állot aböjt hogy késön egyenek, ¹⁰ hanem hogy magokat sanyargassak minden modon, se nem ettek, se nem ittak egész nap, nagy keserüségel ahamun feküdtenek, aközönségesen valo böjtot pedig trombita szoval hirdették ki, valamint az innepeket, olyankor anép jerusálemben, atemplomban gyülekezet, amás városokban pedig ¹⁵ apiatzra, és ótt olvasták a törvényt, az öregek között aleg tudosabb, anépet apenitentziára intette, lakadalmak pedig olyankor nem valának, sött aházások is az olyan napokon egy mástol el távoztanak. **[45b:]**

A törvény tsak egy napi böjtot rende, ugy mint, ahetedik ²⁰ holnapnak atizedik napját. de zakariás proféta idejében, más kétt nap¹⁸⁷ is vala rendeltetve, az egyike. az ötödik holnapban, a másika, atizedik holnapban, valának meg olyan böjtök, a mellyek a közönségesen valo nyomorúságokban rendeltettek, tudniillik, amidön nagy száraságok jártak, vagy amidön valamely ²⁵ nyomorúságtol tartottanak, még ezeken kívül, fogadásbol valo böjtyök is volt.

Mivel¹⁸⁸ hogy az izraéliták. erősen meg tartották ahiteket, és a fogadásokat, példa a jephté fogadása. josué meg tartá a gabaonitáknak ahitet, noha meg tsalták vala ötöt, saul meg ³⁰

¹⁸⁷ más kétt nap [$n-m$ -ből javítva.]

¹⁸⁸ Mivel [$v-n$ -ből(?) javítva.]

akarát öletni a fiát, noha tudatlanul vétet vala parantsolattya ellen, ök igen nagy dolognak tartották anyilván valo tett ígéretet, és annak semmi magyarázatot nem adtanak. az Isten nevére valo esküvés, vallás béli tselekedet volt nálók, meg is különbözteté öket az ilyen esküvés, az olyanoktól, kik a hamis istenek nevére esküdtenek, itt az esküvesen, a helyes, szükséges, és atörvény szerént valo esküvést kell érteni.,

A fogadások rend szerént abban állot, hogy az Istennek ajánlották. valamely részit jóvóknak, az ilyen ajándékot vagy az áldozatra fordították, vagy el tették, ezért vala a salamon templomának olyan nagy kintse, mivel, a Dávid, samuel, saul, abner, és jóáb ajándéklyokon kívül, az ilyen ajándékkal minden nap szaporították, az ellenségen nyert nyereségeket, tsak [46a:] nem mind oda adták, a pogányok is igen sok ajándékokot adtanak. az ő gaz istenek templomira.

A leg nevezeteseb fogadás közöttök, a názárénusok fogadása vala, a kik is fogadásbol. bizonyos ideig bort nem ittak, se semmi részegítő italt, a hajokot el nem nyirték. főképpen ahalottakhoz nem közelgettek, ugy tettzik mint ha az ilyen fogadások, a récabiták regulájitol eredtenek volna, ennek arégulának kezdője jonadáb vala, a recábnak, fia, a ki is jéhu. az izrael királyának, és élizeus profétának idejekben élt. e tiltá meg a gyermekinek abor italt, aház építést, avetést. és azt, hogy semmi féle földi joszágot ne birjanak, ezen ókból, sátorok alat laktanak, és pásztori életet éltenek, valamint a leviták, és a pátriárkák, ök mindnyájan házasok valának, és a nemzetségek közöt, ez a rend meg tartaték 180 esztendeig, mivel a fogság után, semmi emlékezet nintsen felöllök.

22 Rész A profétákról.

Meg más féle nevezeteseb szerzetesek is valának közöttök, ugy mint aproféták, samuel idejében, már sokan valának., azt láttyuk, hogy saul egy nagy sereget talála elől, akik musika

szonál jövendölnek vala, és meg más sereg, aki samuel előtt jövendöltenek, ugy is tettzik. mint ha ezek az ő tanitványi lettek volna, de soha annyi proféta nem volt mint Illyés, és Élizéus idejétől fogvást, a babilonai rabság-[46b:]nak¹⁸⁹ idejéig, ezek különös életet éltenek. más féle köntöst viseltek, 5 ahegyeken laktak, valamint Illyés, és Elizéus különös szállást készítte agazda¹⁹⁰ aszszony Elizéus számára, ahová szállot mikor sunám városában ment, és ott még, a gazda aszszonyával sem akart beszélni. hanem aszolgája, giézi. által izent néki, és amidön ez az aszszony kérni akará hogy támasza fel 10 meg holt fiát, giézi nem akará néki meg engedni hogy a proféta lábait meg ölellye, a midön náámán, a syriai király gyenerálisa, hozzája mene, hogy meg gyógyittaná ötet.¹⁹¹ bél pokloságából, a proféta szemben nem¹⁹² lett véle, hanem giézit küldé hozzája. 15

Két tsuda tételei ennek aprofétának. meg mutattyák hogy aző tanitványi együt laktanak, az első. amidön az ételekben valo fünek akesorúségét el vevé, amásodik, amidön az árpa kenyeret meg szaporittá, valának közel százan ezek aproféták, kik együt laknak vala, együt dolgoztanak, és mint hogy 20 szoros vala lako helyek, magok menének épületre valo fát fágni.¹⁹³ de olyan szegények valának, hogy költtsön kellették kérni egy fejszét, a habakuk példájából. akit az angyal el ragada amidön ételt vit volna az aratoinak. meg láthattyuk, hogy aproféták, közönséges, és munkás életet éltenek, 25

Az ő köntösök egy zák volt, valamint agyász ruha, meg akarván azal mutatni, hogy szüntelen valo penitentziát tartanak anépért, Illyés felöl azt mondgya az irás hogy [47a:] szőr zákot viselt. és bőr övet, amidön az Isten parantsolá¹⁹⁴ Isaiásnak hogy le vetkeznek, azt parantsolá néki, hogy vetné 30 le a zákot.

¹⁸⁹ a babilonai <rag> rabságnak

¹⁹⁰ agazda <g> aszszony

¹⁹¹ ötet. <pe> bél pokloságából,

¹⁹² nem [Beszúrás.]

¹⁹³ fát fágni. [vágni zöngés v helyett zöngétlen ejtés utáni f; íráshibás alak.]

¹⁹⁴ parantsolá <néki> Isaiásnak

A proféták közül némelyek házasok valának, mivel amely özvegy aszszonynak az olaját meg szaporittá Illyés proféta. az egy profétának özvedgye vala, ugy tettik mint ha az ő gyermekei is proféták lettek volna, mivel sok helyt az irás⁵ aprofétákat, proféták gyermekeinek nevezi, ugyan ezért is mondá Ámos, én nem vagyok se proféta, se profétának fia, hanem tsak egy közönséges pásztor, meg akarván ezel mutatni, hogy nem rend szerént valo hivatalbol¹⁹⁵ profétizált. hanem arra különösön hivatott., mert noha leg gyakrabban.¹⁰ az Isten ollyanokal jövendöltet. akik proféta életet éltenek. mind azon által másoknak is adot jelenéseket.

A valo hogy tsak azokat tartották profétáknak, akik profétához illendő életet éltenek. mitől vagyon, hogy a Dávid, salamon, és adaniel könyvei, nem számlálatnak a¹⁹⁶ proféták könyvei köziben, azért mert akét első királyok valának, aharmadik pedig az udvarnál élt. nagy tiszttségben.¹⁵

A szent proféták tarták tehát meg. apátriárkák után, az igazán valo vallást, amaga tisztaságában, mivel ezeknek leg nagyob foglalatosságok avala, hogy az Isten törvényéről²⁰ elmélkedgyenek. hogy egy néhány szor imádkozanak napal. és éttzaka. magokért. és a népért, ök atanitványokat. atörvényre tanityak vala. a népet oktatták szombatokon. és más innep napokon, elejekben ad-[47b:]ván, vétkes élettyeket, apenitentziára inték őket, előre meg mondgyák vala nékik,²⁵ hogy mifog törtenni rajtok, de mint hogy ök szabadosan meg mondották az igazat, sőt még akirályok elöt sem titkolták el. aszomoru valóságot, azért őket. mindenek gyűlölték, azért sokan,. élettyeket is el veszttették.

De azonba, sokan valának ollyan hamis proféták. kik³⁰ avalóságos profétáknak élettyeket követték külső képen., azok is Zákban jártak, jövendöltek¹⁹⁷ anépnek, és akirályoknak, a hamis isteneknek is valának profétái, illyenek valának

¹⁹⁵ hivatalbol [Szóvégi *l*—*n*-ból(?) javítva.]

¹⁹⁶ a <f> proféták

¹⁹⁷ jövendöltek [Utána törölt vessző.]

az olyanok, kik abálványok¹⁹⁸ helyet feleltének, ezek ugy tétették magokat, mint ha el ragadtattak volna, és homályos dolgokat mondtak, akarván követni mind ezeket a valóságos profétákat, az izraéliták pediglen igen gyengék lévén avallás dolgában,¹⁹⁹ igen hajlandok voltanak az ilyen hamis 5 jövendő mondot meg halgatni. főképpen abban az időben. a melyről szöllumk.

23. Rész. A balványozásról.

A nekünk tsufos dolognak lattzik lenni az izraéliták szokásiban, hogy ök hajlandok valának abálványozásra, ezért lehet öket leg inkább durváknak, és otrombáknak tartani, Istennek 10 hálá mi nem látunk bálványozokat, hanem tsak azt halljuk hogy vannak még akét indiában. [48a:] amely népek között lakunk. ugy mint, az eretnekek. sidok, és törökök között, ezek²⁰⁰ mind hiszik az egy minden ható Istent, ezt avalóságot, aleg aláb valo aszszony., és aleg tudatlanab paraszt emberis 15 hiszi, ezekre tehát azt mondhatni, hogy akik a fát, akövet, vagy valamely állatot imádtanak, azok igen gorombák, és ostobák valának, mind azon által. nem tarthattuk gorombáknak aromaiakot, agörögököt, az égyptum bélieket, a syriabélieket. és atöb régi nemzeteket, mivel töllök vettük a mester- 20 ségeket. és az emberi tudományokat, visgallyuk meg hát egy kevesé. hogy honnét eredet az arosz.

Az emberi elme anyira meg homályosodot. hogy ha ameg romlot természetnek állapottyában marad, semmi lelki gondolatra magát nem adgya, hanem tsak atesti, és aláthato 25 dolgokrol gondolkodik, és mindent mást, semminek tart, az érzékenységen kívül, tsak ugyan azt is tarttya valóságnak, ami az iz, és atapasztalás béli érzékenységeket illeti, ezeket

¹⁹⁸ abálványok <kep> helyet

¹⁹⁹ dolgában, [Utána nagyobb hézag, tintafolt miatt.]

²⁰⁰ ezek [Első e – a-ból, vagy o-ból javítva.]

gyakorta láttyuk a gyermekekben. és azokban, kik amagok
rosz indulattyokat követik, az ilyenek tsak azt keresik ami
látható, és érezhető, atöbbivel nem gondolnak, noha az ilyen
személyek az igazán valo vallásban neveltetnek is fel, az egy
5 Istent ugyan hiszik, alelket halhatatlannak tarttyák lenni, azt
is hiszik hogy a mostanin kívül, még más élet is vagyon., mit
gondolhattak hát azok arégi pogányok. kik az ilyenekről
soha sem hallottak be[48b:]szélleni, és akiknek. tsak a
láthato dolgokrol beszéltenek, még alegg böltsebbek is közöt-
10 tők,

A görög tudosok, minden böltseégeket. atesti dolgokra
fordították atanításban. minden igyekezetek avolt, hogy az
egészséget,²⁰¹ atesti ékességet, és az erött meg tarttsák, és
nevellyék, azután, akép irásokban, kép faragásokban. és a
15 mesterséges épitesekben foglalták²⁰² magokot, amusikában
igen gyönyörködtenek, és azt jól tudták, minden törvények,
tudományok, tsak a földi dolgokot tekintették, ugy mint,
hogy a földgyök jól légyen meg mivelve, hogy kinek, kinek
elegendő joszága legyen. hogy a férfiak egészséges leányokot
20 vegyenek, hogy a gyermekek erősek, és a hadakozásra
alkalmasak legyenek, a lelki jókrol semmit nem gondolkod-
tak, a szemérmetség ellen valo dolog vala az. hogy az iffiak
meztelen tántzollyanak, és birkozanak, mindenek láttára, a
lácédemonia bélieknél. még aleanyok is eszerént tselekedte-
25 nek, és ök azt nem tarták illetlen dolognak, azt ki ki tudgya,
hogy agörögök²⁰³ mely nagyra vitték vala a szemérmetlensé-
get, ugy annyira. hogy a nálok. nem tsak szokásban, de még
betsületben vala.

A görögöknek, avallások sem vala jobb a szokásoknál, a
30 tsak. a sok Ceremoniából és aláthato dolgokbol állot, a jó
szokást inkább el rontotta, mint sem meg tartotta volna, ezt
pedig-[49a:]len mind az okozta, hogy az ember. mind magát.

²⁰¹ az egészséget, <és> atesti ékességet, és

²⁰² foglalták [g—megkezdett l-ből javítva.]

²⁰³ agörögök <menyire> mely nagyra

mind a lelki természetet el felejtette vala, mindenkor meg volt nálok az a traditio, hogy vagyon olyan természet, a mely sokal fellyeb valo az embernél, és a mely mind jól, mind rosszul tehet véle, de mint hogy az elméjeket tsak a testi dolgokra fordították. azon hiszembe valának, hogy annak atermészetnek²⁰⁴ teste vagyon, és szükséges sok isteneknek lenni, azért hogy mindenik nemzetnek, városnak, és familiának. lehessen különos istenek, azokat pedig meg halhatatlan embereknek tartották lenni, hogy pediglen azok boldogok lehessenek, minden féle gyönyörőségben gondolták őket lenni, még atesti gyönyörőségeket sem hagyták ki, mivel azokat az Isteneket. nem tartották volna boldogoknak lenni, a gyönyörőségek nélkül. ugyan ezért is. az isteneknek példájokra valo nézve. arosz erköltsöket, és hajlandóságokat. szabadoson követték, de azzal meg nem elégedének. hogy őket. az égben. vagy a földön gondollyák lenni, hanem még őket látni is akarák, erre valo nézve bálványokat tsinalának. és azokat mint isteneket imádák, gondolván azt, hogy a bálványokban lankának, és azokat annál inkább tisztelék, mentől legg szebbek, és leg régiebbek valának a faragot képek.

Hasonlo volt a szolgálattyok avallásokhoz, nálok. ezen a [49b:] két indulaton forgot minden. agyönyörőségnek szeretetin, és a testi dolgoknak félelmin, az ő áldozattyokat. mindenkor vendégség, és tántz követte, a komédiák, és atrágyédiák, a szüretkor valo vigasságai kezdettenek²⁰⁵ a bacchus tisztességére, az olimpiai játékokal az isteneket tisztelték, egy szoval agörögök, vallásbéli tselekedeteknek tartották ajátékokot, abékeséges időkben, leg inkább azokban töltötték idejeket.

Az ő vallások nem tanyitá tehát. ajó erköltsöket, mint az igazán valo vallás, szentnek tartották közöttök, az ollyat, aki

²⁰⁴ atermészetnek [Első *e* fölött törölt ékezet.]

²⁰⁵ kezdettenek [Utána törölt vessző; második *e* – *ö*-ből javítva, az ékezet áthúzásával.]

se gyilkos, se áruló nem vala, se aki az ilyenekel nem társalkodot, aki az idegeneknek szállást adot, aki fogadását meg tartotta, aki az áldozatokra, és a játékokra sokat költöt, a vallást pedig úgy tekintették, mint akereskedést, az isteneknek 5 áldozatot adtak azért, hogy töllök meg nyerhessék kéréseket. de rossz élettyeket azért meg nem változtatták, nem hogy tiltották volna nékik, de söt még arra intették. hogy meg részegedgyenek a bacchus innepjein, korinthusban pedig olyan aszszonyok valának. kik avénus tiszteletiért. mindene-
ket, magokhoz bé fogadtak

E szerént tisztelik vala tehát az olyan isteneket, akiket kegyeseknek, és jó tévöknek tarták lenni, de apokol béli istenekel, és atöbbivel, a kiktől féltenek. más képpen bántanak, azokat éttzakai áldozatokal, és irtoztato kegyetlen
15 Cérémoniákál kivánták meg engesztelni, némelykor elevenen [50a:] temették el az áldozatra valo embereket, némelykor gyermekeket ölének meg, gyakorta, az²⁰⁶ atya, a magáét aldozta fel, valamint az irás mondgya. azokrol., kik a molok bálványát²⁰⁷ imádták. affrikában, sok helyyeken, emég most is
20 meg vagyon.

Annak a félelemnek kell tulajdonítani az ilyen kegyetlen babonaságokat., úgy mint vért botsátani²⁰⁸ magából, böjtölni, ahideg vízbe meg feredni,²⁰⁹ gondolván azt. hogy el fordíthatyák magokrol. akülönös, vagy a közönséges veszedelmeket.
25 és nyomoruságokat., a melyekel fenyegették őket abálványok, vagy az álom látások, azt gondolák, hogy az ilyen áldozatok. a pestis, betegségek, égi haboruk. ellen, igen jó orvoságok, az ilyen alkalmatoságokban, tsak hogy valamit a hasznos dolgokban el ne hadgyanak, inkább haszontalant is
30 tselekedtenek. ő nékik, avétekből minden meg tisztulások.,²¹⁰

²⁰⁶ az [z—t-ből javítva.] atya,

²⁰⁷ bálványát [b—v-ből javítva.]

²⁰⁸ botsátani [Második t—n-ből javítva.]

²⁰⁹ meg feredni, [f—v-ből javítva.]

²¹⁰ meg tisztulások., [l—s-ből javítva.]

ilyen nehéz babonaságokból állot, atesteket, vagy vizel, vagy tüzel tisztították meg, és bizonyos áldozatokat tettek, de ameg térés, vagy a meg bánás, emlékezetben sem volt.

Azon tsudálkozhatik valaki, hogy a görögök okosak lévén. oly goromba²¹¹ babonaságra adták magokat., és olyan 5 könnyen hittek annyi sok féle hamis profétának, de azt meg kell gondolni, hogy nagy sandor idejéig, nem igen mentenek vala elő atudományban., amesterségekben másokat valo meg haladtak, azö törvények bölcs volt. egy szoval. a mi az életet alkalmatossa, és kedvessé teheti. a nálok meg volt. de az elme 10 futtatásra valo tudományokban, magokat nem foglalták, ugy mint, a géométriában, ástronomiában, phisicában, és azanatomiában, a [50b:] Cháldéusok., és az egyiptum béliek, ezekhez valamit tudtak. de nagy titokban tartották, ezekről példa beszédekkel beszéltek, és ezekhez, sok haszontalan 15 babonaságokat tettek,

Mint²¹² hogy ezek atudományok., leg inkább, a probáktol, és agyakoroltatásoktól függenek, az idő folyási közöt, mindenkor tésznek azokhoz, ezért is, azok. soha abban atekélleteségben nem voltanak, mint mostanában, azokat mostanában 20 világosan tanittyák, és ami szent vallásunkal, jól meg egyeznek, amely tilt, minden babonaságot. mind azon által, még is elegen vannak olyanok, kik a jövendő mondót örömetst halgattyák, nem szollok a falusiakrol, vagy az együgyüekről, hanem az olyan aszszonyokrol, akik eszeseknek tarttyák 25 magokat, és az olyan emberekről, akik tudosoknak tartatnak,

Mi vala tehát még akoron. amidön mind ezeket abolondságokat avallás tanyította,? amidön azokat a szerentse mondókot istenes embereknek tartották, amidön az ástrologia, 30 necromantia, istenes tudományoknak tartattak.? hogy lehetet volna meg hazutolni azokat az áldózó papokat, és hamis jövendő mondókat akik sok féle probákal bizonyították

²¹¹ goromba⟨n⟩ babonaságra

²¹² Mint ⟨ez⟩ hogy ezek

tudományokat, és akiknek az²¹³ egész nemzetek hitelt adtak, kételenek is valának nékik hinni, mivel nem tudhatták meg adolognak valóságát. de ha szinte meg tudták volna is, hogy mérték volna őket meg hazutolni.?

- ⁵ Nem tsak az izraélitáknak vala tehát hajlandóságok a [51a:] bálványozásra, mivel ez a roszt, közönséges vala minden nemzeteknél, és azö kemény²¹⁴ szívüségok, a mint az irás azt gyakorta hánya szemekre, nem abbol állot hogy inkább ragaszkodtak volna a²¹⁵ töb népeknél aláthato dolgokhoz, hanem,
- ¹⁰ hogy annyi kegyelme, és tsuda tétele után Istennek, annyira ragaszkodtak azokhoz. valamint atöb²¹⁶ népek, avalo ahoz nagy erő kívántaték, hogy a több népeknek roszt példájokot ne kövessék, mivel, midön valamely izraélita. a pogányok földére ment. mint hogy öt se nem áldozot,²¹⁷ se a bálványokot
- ¹⁵ nem imádtá, azal vádolták, hogy semmi vallása nintsen, és a midön a menynek, földnek. teremő Istenéről szöllöt nékik, azért meg tsufolták, és azt tudakozták hol vagyon azaz Isten. az ilyen kérdéseket pedig nehéz vala elszenvedni, valamint Dávid maga mondgya. hogy bujdosásában. könyhullatásival
- ²⁰ táplálta magát, mert szüntelen azt kérdik vala ö tölle, hogy hol vagyon ate Istened, agyenge hitüek, az ilyen kérdésekre. meg hagyták magokot gyözetni.

Mindennek hajlandosága lévén agyönyörüségre. a nevelé akisértetett, mivel apoganyok innepén lévő Cérémoniák igen

²⁵ gazdagok valának. és nagy kívánságok vala arra az iffiaknak, fő képpen aleányoknak hogy azokot a pompákot meg láthassák, és hogy miképpen tzifráták fel az áldozatokat,²¹⁸ miképpen tántzolnak, öt pediglen öket jó kedvel fogadták, házokban hitták. meg is vendégelték, olyan husal, amelyet abálvá-

²¹³ az [a—e-ből javítva.]

²¹⁴ kemény«s» szívüségok,

²¹⁵ a [Beszúrás.]

²¹⁶ a atöb népek, [ö—ő-ből javítva, vagy esetleg fordítva; a névelő a sor végén és az új sor elején is ki van írva.]

²¹⁷ áldozot, «a» se a bálványokot nem imádtá,

²¹⁸ áldozatokat, [Szóvégi a—o-ból javítva.]

nyoknak áldoztak, azután üsmerettséget tettek egy másal, a szerelem is odaelegyedvén²¹⁹ [51b:] atörvény ellen valo házaság lett avége, eszerént színlé bé magát közikbe abálványozás, amelyet rend szerént, az aszszony, és a vendégség okozta, még mojses idejében láttyuk azt. hogy a mádiániták leányai, az izraélitákat, atisztátalanságra ingerlék, salamont, az idegen aszszonyok veszték el. 5

Lehet az is, hogy igen keménynek gondolák lenni az Isten törvényét, mivel nem vala nékik szabad másut áldozni, hanem tsak egy helyt, ót is az aaron familiájából valo papok által, és esztendő által. tsak három nagy innepek vala, ugy mint, husvét, pünkösd, és a sátoros innep, epedig nem vala elegendő egy olyan népnek, aki nagy bövségben élt, és olyan tartományban. amely vigasságra indittyta vala őket, azok pediglen kik a falukon agazdaságot üzték, nem gyülekezhetének egyébkor esze, hanem tsak innep napokon. azért, vagy az idegen innepeire kellett menni, vagy új innepeket kellett nékik fel találni, nem de mi is keresztények, kik oly lelkieknek tarttyuk magunkot, amint hogy azoknak is kellene lennünk, ha valóságos keresztények volnánk, nem betsüllüké gyakorta nagyobra atesti jokat, az örökös jóknak reménségénél,? és nem igyekezünké azon, hogy meg egyeztethessük az évangéliumal bizonyos mulattságokat, a melyeket arégiek, azal ellenkezőknek tartották, és amelyek ellen, ami pásztoraink, szüntelen prédikálnak, avalo hogy utálljuk abálványozást, de azis valo [52a:] hogy bálványozókat nem látunk, és már töb ezer esztendönél, hogy a bálványozás közüllünk ki veszet, nem kell tehát azt tartani, hogy az izraéliták ostobábak lettek volna atöb népeknél. azért hogy az Istentől vett sokszori kegyelemért, abálványozást tellyeséggel el nem hagyák, de azt is meg kell gondolnunk. hogy igen mélyen kellett lenni benne. az eredendő vétek sebének, mint hogy, annyi sok szent oktatások., és tsuda tételek fellyeb 10 15 20 25 30

²¹⁹ odaelegyedvén [odaelegyedet,-ből javítva.]

nem emelheték őket, aláítható dolgoknál ugyan is mi azt látjuk. hogy más népek, úgy mint. az égyptum béliek, és agörögök. kik másként tudosabbak valának., sokal nagyobb vakságban valának ő nálóknál.

24 Rész

Az Izraéliták rend tartásáról. szabadságokról.
és a házi hatalmakról.

5 A vallás után. az izraéliták rend tartásáról lehet egy keveset szólni, mivel öök tellyeséggel szabadok valának, fő képpen addig még királyok nem vala, senkit földes uraknak nem tartottak. senkinek hiteket le nem tették, se senkinek avadászat, vagy a halászat nem volt meg tiltva, ót vadásztanak, vagy
10 halásztanak, ahol nékik tették, se annyi sok más féle tilalmazás nem volt közöttök, mint közöttünk vagyon, se mások alá nem valának úgy vettette. mint nálunk vannak még az urak is, mivel azt látjuk hogy vannak olyan örökös fejedelmek, kik másoktól függenek, és más fejedelmeknél tiszt-[52b:]tségeket
15 is viselnek, ez így vagyon, német, és olasz országban, nagy szabadságban élnek vala tehát az izraéliták, és mindenkor abban élhettek volna, hogy ha magok, elnem rontották volna magokot, ez is vala Istennek irántok való szándéka, a mint neki tették,²²⁰ a midőn szemekre hányatá samuelel, hálaadatlanságokot., királyt kérven magoknak, ezt gedeon is jól tudta, mert amikor királlyá akarák tenni, azt felelé jelesen nékik, én nem lések uratok, az Istennek kell uratoknak lenni,

Nem vala tehát aző országok, se monarchia, se áristocratia,
25 se democratia, hanem amint jofef mondgya teocratia, az, az, hogy az Isten maga igazgattya vala őket törvényével, amég azt meg tarták, addig, mind szabadságban, mind békeségben éltenek, de amidőn az ellen vétének, azonnal nagy rendelet-

²²⁰ eki tették, [é—i-ből javítva.]

lenségben estenek, azért is mondgya az irás amidön rendelet-
lenségeket meg akarja mutatni, hogy abban az időben izrael-
nek nem lévén királya, ki ki azt mivelte. amit akart. az olyan
rendeletlenség. meg gyengitté, és az ellenség igája alá veté
öket, mind addig, valamég az Istenhez nem fordulának, ⁵
ollyankor meg szabaditót küld vala nékik, ilyen állapotban
valának abirák idejében, némelykor bálványozásban esvén,
az ellenségek rabságát is azért elnem kerülték, abálványozást
el hagyván, arabságból is meg sza[53a:]baditattak. végtére,
jobban szereték urat választani magoknak, mint sem a szabad-
ságban maradni. meg tartván az Isten törvényét. ¹⁰

Az ő szabadságok amaga határjában lévén, abban állot,
hogy el követhették mind azt, valamit atörvény nem tiltott,
nékik, és tsak annak parantsolattyát tartoztak végben vinni,
nem lévén senkinek is másnak hatalma alá vettetve, atselédes ¹⁵
gazdáknak pedig nagy hatalmok vala agyermekeken, és arab
tselédeken,, a sidok közöt, sokan valának olyanok, kik
mások rabságában eshettek, atörvény szerént, abban pedig
két okbol eshettek, aszegénység arra vihette öket hogy
magokat el adgyák, vagy pedig alopásért, aki meg nem ²⁰
fizetthette alopot marhát, de ugy tettzik, hogy ez a törvény
még más adóságokra is tzélóz, mivel Élizéus azért szaporittá
meg az özvegy aşszony olaját, hogy meg fizetvén adóságát.
meg mentesse gyermekeit arabságtol, avalo hogy a sidó
rabok fel szabadulhattak hat esztendő mulva, ugy mint ²⁵
aszombati esztendőben., a ki pedig nem akart élni ezel a
szabadságal, ötven esztendő mulva, ajubiléumkor fel szaba-
dult., és agyermekeit szabadságban tette, meg is vala anékik
hagyva. hogy arabjokal jól bányanak, és inkább²²¹ idegen
rabokot tarttsanak, mint sem haza fiait, a soltárból ki tettzik, ³⁰
mitsoda figyelmetességgel valának arabok [53b:] az urokhoz,
valamint aszolga szemei vannak az ura kezein,²²² ugy ami
szemeink az uron. az az, hogy gyakorta tsak intéssel parantsol-

²²¹ inkább <inkáb> idegen [Törlés az új sor elején.]

²²² kezein, [kézein,-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

tak nékik, és²²³ leg kisebb intésekre is kellett vigyazni uroknak.

A sidoknak arabjokon egész hatalmok vala, meg ölethették mikor akarták., ez a hatalom abban az időben, a más
5 nemzeteknél meg volt. mivel arabságot, a²²⁴ hadakozásnak hatalma hozta vala bé, amidön jobban szerették el fogni az ellenséget, és rabságban tartani, és szolgáltatni, mint sem ötöt meg ölni, azért azt tartották, hogy ki ki olyan szabad arabjával, hogy azt meg ölheti, ha arra érdemes, és hogy
10 azoknak gyermekein hasonló hatalmok vagyon.,²²⁵ mivel nem születtek volna, ha meg ölték volna az atyákat. e vala tehát fundamentuma az uraknak, a rabjokon lévő hatalmoknak, ezel a hatalommal ritkán éltenek viszá, mivel az önnön magok hasznok kötelezte őket arra, hogy rabjokat meg tartssák.
15 azokból álván, egyik része jóságoknak. ugyan ezen ókból is nem bünteté meg az Isten törvénye az olyat, aki meg ütven rabját. egy néhány nap múlva meg holt az ütésben. az a maga pénze, mondgya az irás., arabját el vesztvén, magát büntette meg, és azt el lehet hinni, hogy a gazdája, nem meg ölni,
20 hanem csak meg büntetni akarta ötöt, de ha arab meg holt a veréskor, azt el [54a:]lehetet gondolni. hogy a gazdájának. szándéka volt hogy meg öllye, és azért atörvény vétkesnek ítélte ötöt, a romaiaknak tovább ött száz esztendőnél hatalmok vala meg ölni rabjokat. az adosokat meg foghatták. és a²²⁶
25 magok gyermekeit, három szor el adhatták, ezekre szabadságot adván nékik, a tizen két táblára írot törvény, amelyet görög országból vitték volt el magokal, ugyan abban az időben, amelyben a sidók viszá térének arabságból. mint egy ezer esztendővel, mojses után.
30 A mi pedig a sidoknak, agyermekeken való hatalmokat illeti, atörvény meg engedte nékik hogy el adhassák²²⁷ leányo-

²²³ és «a raboknak,» leg kisebb

²²⁴ a [Beszúrás a szóközbe.]

²²⁵ vagyon., [n—megkezdett k-ból javítva.]

²²⁶ a «gy» magok gyermekeit,

²²⁷ el adhassák [k—g-ből javítva.]

kot, noha mint egy házasság vala azaz eladás, valamint aromaiaknál, *per Coemptionem*. mind azon által. azt láttyuk Isaiásnál, hogy az atyák adóságban adták gyermekeket. néhemiás idejében aszegények gyermekeket el adták hogy élhessenek, mások meg azon panaszkodtanak, hogy nem volt mivel viszá váltoniok gyermekeket arabságból, azt is láttyuk, hogy hatalmokban volt meg öletni gyermekeket., valamint abölcs mondgya, fenyisd meg gyermekedet., de azt meg ne öllyed, avalo, hogy nem vala erre egész hatalmok. abirák hire nélkül, mint aromaiaknál, hanem atörvény tsak arra ad vala engedelmet az atyaknak,²²⁸ és anyáknak, hogy ha az intés nem használt, abirák keziben adhatták, az engedetlen. és rosz életü gyermekeket. és az ő vádo-[54b:]lásokra valo nézve, halálra íteltettek, és meg köveztettek, ugyan ez a törvény meg volt az athénesbélieknél, amelynek evolt²²⁹ fundámentuma, hogy agyermek az attyától vévén az életet, nem találkozhatik olyan kegyetlen atya, aki gyermekét meg ölesse. ha azt meg nem érdemelné, igen hasznos is vala az ilyen törvény, hogy fenyítégben tarttsa agyermkeket.

Felettéb is lattyuk azt, mitsoda sok rosz következet az atyai hatalom meg gyengülése miat. mivel a fiu, akár mely iffiu légyen is, de mihent meg házasodik, és ha az atya nélkül el lehet, már azt gondollya, hogy nem tartozik annyi²³⁰ tekintettel néki, mint annak előtte, ez is az oka. hogy a familiák egy mástol ugy el oszlanak, és egy mástol nem függenek, az olyan iffiak, ha gazdagok feslet életüek. és tékozlok, ha szegények, vándorloká lesznek. ha szinte nem szollok is ajó erkölcs meg romlásáról, de az ilyen szabad akaraton valo járás, az országnak is sok roszat okozhat. mivel sokal nehezeb²³¹ sok

²²⁸ atyakk̃, és anyákk̃. [Rövidítésjellel.]

²²⁹ evolt fundámentuma, [v — megkezdett f-ből javítva.]

²³⁰ annyi [anni-ből javítva; az *i* betút *y*-ra javította, és még egy *i*-t írt hozzá halványabb tintával.]

²³¹ nehezeb <annyi> sok számu

számu engedetlen, és egy más közöt meg hasonlot népet igazgatni, mint sem egy kevés számu tselédes²³² gazdáit a familiának, akik az alattok valojokra vigyáztanak.

25 Rész

Az öreg embereknek hatalmokról. [55a:]

Nem tsak az atyáknak,²³³ de sött még az öreg embereknek is
5 nagy hatalmok vala az Izraéliták közöt. és atöbb népek közöt,
még eleinte mindgyárt. tanátsokot, és bírákat, az öreg embe-
rek közül választottanak., innét neveztetének romában az-
atyák, és atanáts urak, ezért is valának oly nagy tisztelettel az
öregekhez, amely szokást alacedemoniaiktól vették vala,
10 ugyan is mi egyezik meg jobban atermésszettel mint eza
szokás, az iffiuság jo a munkára, és a fáradságra, az öregek
pedíg tudnak oktatni, tanátsolni, és parantsolni, az iffiak-
nak²³⁴ ditsőségek az erejekben áll mondgya a bölcs, és az
öregeknek²³⁵ tisztelete. afejér hajakban, egy iffiuban, akár
15 mely jó elme légyen., de²³⁶ a tudomány, látás, és proba nélkül,
nem elegendő, egy öreg ember pedig, tsak értelmes légyen,
alátás, és a proba által, elegendő tudományu, azt az egész
historiákból láttyuk, hogy a mely országokat. az öreg embe-
rek igazgatták, azok jó rendben voltak, és hogy az igen iffiu
20 fejdelmek²³⁷ uralkodása, nyomoruságos volt., azért is mond-
gya a bölts, jaj annak a földnek, a melynek gyermek akirállya,
ezen nyomoruságal fenyegeté Isten asidokot. Isaiás által,
mondván, hogy gyermek királyokot adna nekik, a tudni valo
dolog, hogy az iffiuság, se nem békeséges türo, se semmiben

²³² tseledés [Ékezethiba.]

²³³ atyák. [Rövidítésjellel.]

²³⁴ iffia. [Rövidítésjellel.] ditsőségek az öregekben áll [öregekben elírás.]

²³⁵ öregek. [Rövidítésjellel.]

²³⁶ de a [e—a-ból javítva.]

²³⁷ fejdelmek [Utána törölt vessző.]

előre nem vigyáz, arendet nem szereti, és csak amaga gyönyörűségét, és a változást keresi.

Az Izrael népét, mihent felesedni kezdék, azöregék igaz-
[55b:]gaták, amidön mojses égyiptumban mene, azIsten pa-
rantsolattýából, hogy a népet fel szabadittaná, az öregeket ⁵
gyűjté esze, és ő előttök téve tsudát, meg bizonyittására,
küldetésének. az ipját jéthrot, meg vendégelven. az öregek
mindnyájan jelen valának avendégségben, az Isten könnyeb-
séget akarván adni mojsesnek., tanátsokot rendeale melléje,
mondván néki. hogy választana maga mellé, az öregek közül ¹⁰
hetven embereket, kik anépet véle együt igazgassák. ebből ki
tettzik, hogy az öregek nagy tekintetben valának, még a
törvény előtt, az irás, valahányszor agyülekezetről, vagy²³⁸ a
közönséges dolgokrol emlékezik, az öregeket mindenkor elől
tészi. ¹⁵

Ezért is mondgya a soltár, hogy az Istent ditsérni kel anép,
és az öregek gyülekezetiben, a mely gyülekezetett, agörögök
ecclésiának nevezték, és a deákok Concionak, vagy senatus-
nak, de idővel, az öreg névből, titulust tsináltak, azért a
görög szóból, a papi név származot, és az deák szobol, az ur ²⁰
név, el lehet itélni abbol, hogy a sidok közöt. mitsoda időben
lévő embert számláltak az öregek közü, amidön az irás
aroboám tanátsit iffiaknak mondgya, akik is véle együt
neveltettek vala, és akik véle együt csak nem egy idösüek
valának, roboám pedig abban az időben negyven esztendös ²⁵
vala. [56a:]

26 Rész Az Igasság ki szolgáltatásáról.

Az Isten meg parantsolta vala mojsesnek, hogy mindenik
városban két féle tisztkek legyenek rendeltetve, kik az igassá-
got ki szolgáltatassák. és akiket sophétimnak, és soterimnak
nevezték, abizonyos, hogy a sophétim néven. abirákot értet- ³⁰

²³⁸ vagg [Elírás.]

ték, de a sotérim nevet, egy néhány féle képen magyaráza avulgáta, tudni illik, magistri, praefecti, duces. praecones, a sidok traditioja pedig ezen anéven, érti aváros szolgait, tömlözt tartokot, és más ilyen hivatalokot, kik abirák parantsolatit vitték végben, ezek atisztek lévítakból állottak, és 5 Dávid idejében. ilyen tisztek, hét ezeren valának, ugyan ezeket abirákot állittá helybe josaphát, mindenik városban. és ezeknek ada olyan szép oktatásokot,²³⁹ az irás azt mondgya, hogy jérusalemben, sok lévítakot, papokot. és tselédes 10 gazdakot rendelete., kik anagy dolgokot itélnék, anehéz, dolgo-
 kot, és kérdéseket pedig, amelyeket el nem igazithaták. aközönséges varosokban lévő birák. azokat ahetven öregek-
 ből álló tanáts eleiben vitték, kik közöt első volt a fő pap, a sidok traditioja azt tarttya, hogy amely városokban halálra 15 akartak itélni valakit. huszon három bironak kellett jelen lenni atörvényen, és amidön pénzről, vagy²⁴⁰ aláb valo dolog-
 rol volt a törvény, tsak három biró kivántatot, akirály volt pedig az országban a fő biró, valamint samuelnek mondá anép, adgy ki-[56b:]rályt nekünk, a²⁴¹ ki minket itéllyen. 20 A törvénykezesnek helye aváros kapujában volt, a birák oda gyülekezvén ót tettek igasságot, mert²⁴² mivel hogy az izraéliták mind munkás emberek valának, akik reggel a munkára mentenek, és estve tértenek viszá, leg inkább aváros kapujában találkoztanak együt, azt nem kell tsudálni, hogy 25 városokban lakván, mezei munkások valának, mert nem olyan városok valának azok, mint a mi fő városaink, akiknek akörül valo tartományokból kel élödni, hanem azokat mind munkások lakták, akik a körül valo földet mivelték, mint hogy pedig anép igen böv volt., avárosok szamais feles volt, 30 tsak ajuda nemzettségének az osztáskor, száz tizen ött város jutot, azután meg mennyit épithettek, mindenik városnak

²³⁹ oktatásokot, [oktatást,-ból javítva.]

²⁴⁰ vagy aláb valo [gy—g betűje l-ből javítva.]

²⁴¹ a<m> ki minket

²⁴² mert <v> mivel

pedig falui valának, kik tölle függöttek. ezekből el ítélni, hogy a városok sűrűen, és mezei városok valának.

A görögöknél, és a romaiaknál, minden féle dologért a város piattzára gyülekeztek, mivel kereskedők valának, a mi eleink idejében, mindenik urnak akastéllya udvarában gyülekeztek., mind azok kik tölle függöttek, innét is neveztetnek²⁴³ a fejdelmek udvarai,

Mint hogy anap keleti országokban afejdelmek inkább el zárják magokat., azért minden külső dolgot, az udvarház kapujában folytatták, az Ester historiájából ki [57a:] tettzik. ez a szokás, hogy a régi persiai királyok. idejében. a kastély kapuja volt. az udvarlo hely.

Meg volt még apátriárkák idejében az a szokás, hogy aváros kapujában folytatták, aközönséges, és akülönös dolgot, ábrahám, a hebron városanak a²⁴⁴ kapujában alkuvék meg atemetője iránt, mind azoknak hallottára, kik akapun, ki s'bé mentek, a midön a hémor fia sichem, el ragadá dinát, szövetséget akarván tenni az Izraélitákkal, aváros kapujában közlék szándékjokot a népel, aruth historiájából világosan ki tettzik, hogy mi formában mentenek végbe aközönséges dolgok, mivel bóóz, feleségül akarván el venni ruthot, aváros kapujában le üle.²⁴⁵ és aruth leg közeleb valo atya fiát ót látván el menni, meg állittá. és az öregek közül²⁴⁶ maga mellé bizonyásgul vévén, mindnyájan ót le ülének, és előttök szándékát ki tévé, és azután²⁴⁷ aruth attyafia booznak engedé amaga jussát, olyan formában, amint atörvény parantsollya, tudni illik. hogy a fél lábáról asaruját le voná, emeg lévén, booz, bizonyásgul hívá mind az egész népet, ahonnét láttyuk, hogy sok nép gyülekezet vala oda, rend szerént nem lévén szorgos dolgok, akapunál mindenkor feles nép találkozik,

²⁴³ neveztet<ik>nek

²⁴⁴ a <p> kapujában

²⁴⁵ le üle. <a> és aruth

²⁴⁶ közül [Inkább íráshiba, mint ejtésváltozatot tükröző írásmód.]

²⁴⁷ azután <a bóóz> aruth <rou> [?] attyafia booznak [aruth—a törleksek fölé írva.]

azon kívülis egymást mind üsmerték, egymásnak attyafiai voltak, és így, egyik a másikának dolgában része volt,

Lehet hogy az ilyen közönséges dolgokat írásban tették, noha az írás másut nem szol az ilyen írásról., hanem atobiás és a [57b:] jérémiás könyvében, jérusálem el pusztulása előtt, kevés idővel, atobiás könyveben láttyuk az adosságrol valo levelet, a házáságról valo Contractust, és donatit, ajérémiás könyvében. valamely jóságrol valo Contractust, atörvény nem parantsolá amás féle dolgoknak. írásban valo tételét, hanem tsak a feleségtől valo elválást, mind azon által, ha írásban nem tették is, azö Contractusok jó volt, mivel mindenek előtt tsinálták, hogy ha aruth attyafia viszá akarta volna vonni ígeretét, az egész bethlehem városa ellene támadot volna, jelen lévén avárosnak egy része, aboozzal valo Contractus tsinálásakor, akik pedig jelen nem voltak. másoktól meg hallották.

A romaiak, sok ideig nem tették írásban akülönös kötések, nem tartván attól hogy valamely kötés bizonyág nélkül légyen, a midön Ceremoniával mondtak ki bizonyos dolgot aváros piattzán. az egész nép előtt, betsületes és emberséges bizonyágok hallattára, az ilyen kötések közönségesebbek valának, mint sem egy notarius előtt valo mostani kötések.

El mondhatni hogy a sidoknál. aváros kapuja olyan volt., mint aromaiaknál, aváros piattza, akik élést vittek avárosban, akapunál árulták, ezért is mondá Elizéus hogy holnap igen olttsu lenne az élés a samaria kapuja előtt. a kapunál lévő piatznak pedig, nagynak kellett lenni, mivel áháb király. négy száz hamis profétákat gyüle-[58a:]keztete apiatzra, gondolom hogy atöbb városokban hasonló piatzok valának, és hogy akapuk felet épületek valának. ahová gyülekeztek abirák, mivel az írás azt mondgya, hogy bóóz fel menván a kapu felé, őt le üle. és hogy Dávid midön meg hallá az absolon halálát, fel mene akapu felet valo házban. és őt siratá, azt is el hihettyük,²⁴⁸ hogy az ilyen házakban gyülekeztenek²⁴⁹ esze,

²⁴⁸ el hihettyük, <az> hogy az ilyen

²⁴⁹ gyülekeztenek [Első k-n-ből javítva.]

atitkos végezésekre. sőt még jérusalemben. atemplom kapu-
jánál tették a bírák az ítéletet, ennyi sok példa után, ne
tsudálljuk, ha az irás annyi sok helyt emlékezik akapürol.
amidön a közönséges gyülekezetről, vagy tanácskozásról
szól, az Évangéliumban. apokolnak kapuji. a sátánnak ⁵
országát, és²⁵⁰ hatalmát jelentik,

Mind azon által, akár mely jonak láttassék nekünk lenni az
izraéliták között, adolgok folytatásának formája, de azt ne
gondollyuk. hogy közöttök. hamis perlekedés, huzás, vonás,
és igasságtalanság ne lett volna, az ilyen gonoszság együt jár ¹⁰
az emberi meg romlásal, de főképpen, anagy városokban,
agonoszság is nagyob, David ki szaladván jérusalemből, az
absolon fel támadásakor, előnkbe adgya, hogy ahara, és az
egyenetlenség a jérusalem falain sétálnak szüntelen, avaros-
ban pedig, anyomoruság, és az igasságtalanság. az utzáin, az ¹⁵
usora, és atsalárdság, de azt el hihetni. hogy se²⁵¹ annyi
perlekedések, se azok olyan közönségesek nem²⁵² valának
közöttök mint mi közöttünk. [58b:]

Mint hogy atörvény mind avilági, mind avallás béli dolgo-
kot egyaránt²⁵³ rendelte, azért különös székek nem is valának, ²⁰
amely bíró avallás béli dolgokrol végezet,²⁵⁴ ugyan azon biro
igazította el avarosi peres dolgokat is, erre valo nézve,
keveseb különböző tiszttségek, és tiszték kivántatának ahoz
képest, mint sem mostanában vannak nálunk. mivel mosta-
nában²⁵⁵ tiszttség nélkül lenni, és tsak ajoszágot miveltetni, ²⁵
szégyennek tarttyák, minden tiszttségre, és méltoságra vágy,
és ugy tekéntik atiszttségeket. valamint amesterségeket,
amellyek után élhessenek, vagy is ugy, mint olyan titulust,
amely meg különbözteti őket atöbbitől. de ha valójában.

²⁵⁰ et [Íráshiba és helyett, nyilván a francia *et* hatására.]

²⁵¹ se [Beszúrás.]

²⁵² nem $\langle$ valának közöttök $\langle$ mint $\rangle$ mint $\langle$ k $\rangle$ mi közöttünk.

²⁵³ egyaránt [Inkább elírás, mint ejtéssajátság; másutt *egyaránt*, *egy aránt* alakban fordul elő.]

²⁵⁴ végezet, $\langle$ v $\rangle$ ugyan azon [Törlés a sor végén.]

²⁵⁵ mostanában [*b*—*k*-ból javítva.]

meg vizsgálunk csak a leg szükségesebb hivatalokat, meg látunk, hogy igen kevés tiszt viselő személyek kívántatnának azokhoz.

E szerint tselekedtenek régenten, főképpen asidok, mivel⁵ Josué idejében csak négy közönséges tiszttségnek látom anevét, úgy mint Zékénim, ezek tanácsok valának, rásim, a főkk, Sophétim, abirák, sotérim, kik atörvényt végben vitették.

27 Rész A hadakozásról.

A törvényes dolgok után., ahadakozásról beszélhetünk, az¹⁰ Izraéliták között, minden fegyver viselő volt, még aléviták és apapok is, bananiás pap, ajosada fia, leg hiresebb vala a dávid vitézi között, és joáb után, a salamon hadának fő tiszt[59a:]tylelőn, hadi embereknek tarták tehát mind azokat, akik azt az időt el érték hogy szolgálhassanak, husz esztendő korában¹⁵ pedig, ki ki tartozot hadban menni, és készen lenni leg első parantsolatra, nem úgy volt náluk, mint mi nálunk, hogy a papoknak, szerzeteseknek., a fegyver meg lett volna tiltva, de még ezeken kívül, sokan vannak, akik nálunk hadban nem mennek, úgy mint avárosiak, kereskedők, mester emberek. a²⁰ sok szolga. ökk pediglen. mindnyájan. vagy munkások, vagy parasztok valának, kik iffiuságoktól fogvást, a munkában, a fáradságban töltötték élettyeket. azt is ellehet hinni. hogy a fegyver forgatásban őket gyakoroltatták, leg aláb dávid, és salamon idejektől fogvást, romában. minden városinak aha²⁵ dakban kellett menni, és ott szolgálni bizonyos ideig, ök nem is mondgyák vala. hogy hadat kell gyűjteni, hanem választani, *delectum habere* mert elegendő hadgyok vala. az izraélitaknál nem vala nehéz dolog ahad tartás, mert az ország kitsid lévén, az ellenség földgye pedig oly közel, hogy amely³⁰ nap az ellenségre mentenek. ugyan azon nap. ki ki amaga házához viszá térhetet, leg aláb más nap.

A fegyverek hasonlítot agörögök, és aromaiak fegyveré-

hez, ők széllyes, és rövid pallost viseltek, nyilat, dárdát, és lánttsát, aparittya közönséges volt nálok, agábán városa [59b:] béliek, olyan parittyások valának, hogy tsak egy ször szalát is meg találtak akövel, saul mindenkor egy kopját tart vala kezében, hogy ha tsak hadban nem mentenek, egyébkor fegyvert nem viseltenek, amidön Dávid nábál ellen akara menni, azt parantsolá ahadának, hogy kössék fel pallosokot. tsak éppen, a németeknél, és a gallusoknál volt az a szokás, hogy mindenkor fegyvert viseltenek.

A sisak, vas derék,²⁵⁶ és apaiss, oltalmazó fegyverül vala nálok, agoliáth fegyvere²⁵⁷ rézből vala. de úgy tettik hogy az ilyen fegyver ritka lett volna az izraéliták között abban az időben, mivel saul király, amagáét akará adni davidra, noha idővel úgy meg szaporodék, hogy oziás király. az egész hadának adhata ilyen fegyvert. ám bár, három száz ezer emberből állot is az ő hada, ugyan ez a király is tétete olyan hadi eszközököt a jerusálemi tornyokra, a melyeket nagy köveket leheté hajítani.

Az első időkben, az izraéliták hada, gyalogságból állott, valamint a görögöknél, és aromaiaknál, mivel aló²⁵⁸ nem igen szükséges ameleg országokban, ahol mindenkor szárazon járhatni, sőt még haszontalan a hegyek között, de a hídég országokban szükséges arosz utak miat, és az olyan országokban. ahol nagy pusztaságok vannak. ahol a faluk, és avárosok. mesze vannak egy mástol.

A királyok idejében, kezdének az izraéliták, lovas ha[60a:]dat tartani, mint hogy az absolon fel támadásának az első jele a vala, hogy lovas hadat, és fegyveres szekereket kezdé gyűjteni., mind azon által, a hartzot el vesztvén, öszvérre üle hogy el szaladhasson. salamon gazdag lévén. egyiptumból hozat vala lovakot, és negyven ezer lovakot tartot amaga istáloiban, a mellet tizen két ezer szekeret., ezek

²⁵⁶ vas derék, [derék, — darék, -ból javítva.]

²⁵⁷ fegyvere <resz> rézből vala.

²⁵⁸ aló <neg> nem igen [Törlés a sor elején; nem <neg> fölé írva.]

ahadi szekerek. hihető olyan szekerek valának, valamint agörögöké. úgy mint, kétt kerekű kis szekerek, amelyeken. egy vagy kétt ember állott, de mint hogy a következő királyok a salamon költségit nem követheték, azért, midőn⁵ szükség hozta magával, egyiptumba küldöttek segítségért. és olyankor az irás, mindenkor tézsen emlékezetett alóról, hihető, hogy Ézékiás idejében asidoknak nem vala lovas hadgyok, mivel rabsácé tsufságbol mondgya vala nékiek, jöjjetek az én uramnak, az assyriai királynak szolgáltyára és¹⁰ én néktek két ezer lovat adok. hogy ha találkoznak közöttetek olyanok., kik azokra ülhessenek.

Az irásbol nem láttyuk. hogy mitsoda fordulásokot, és mitsoda formában rendelték ki az ezereket, noha sok hely tézsi fel, aki rendelt hadat., hanem azt láttyuk, mitsoda¹⁵ formában táboroztak, és mitsoda rendben jártak, erről szép példát látunk, mojses idejében, apusztában valo táborozásokkor, annak a sok számu népnek. számát jól tudták, ki ki el volt rendelve, a maga nemzettsége közü, és mindenik nemzettségnek különös helye vala, ez iránt. apátriárkák születéseknék²⁰ ren[60b:]dire vigyáztanak, trombita szonál utoztanak., mindenkor egyenlő rendbe indultanak meg, és egyenlő rendben szállottanak meg, a frigy ládája pedig. mindenkor atábor közepin volt. atáborban lévő tisztaságra igen vigyáztak, a prédán, és a nyereségen igen kaptak a sidok, valamint atöb²⁵ népek, mivel azt nagy betsületnek tartották.

Josué idejétől fogvást. akirályok idejéig, ahad vezérlés azt illette, akit anép választotta arra, vagy akit különösön az Isten küldöt arra, úgy mint othonielt, gedeont. meg másokot, de a népnek, tsak az a része engedelmeskedet annak a főnek, a³⁰ mely azt választotta, vagy a melynek., az Isten meg szabadítására küldöt valakit, a más része anépnek, szabadságával viszá élvén, az ellenség kezében is eset gyakorta, ugyan ezen ókból kívánák hogy királyok lenne, aki ne tsak igasságot szolgáltatna nékik, hanem aki a hadban vinné őket, és³⁵ hadakoznék érettek, amidön a szükség kívánta, akirály anépet esze gyűjtötte, és bizonyos számu hadat tartot mindenkor.

készen, saulnak három ezer fent álló hada vala. dávidnak ahada, tizenkét seregre vala osztva, mindenik sereg hoszon négy ezer emberből állot, és ezek rendre tettenek szolgálatot. mindenik sereg egy holnapig szolgált, josaphát, a dávid országanak harmadik részit nem birta, de még is az ő hada²⁵⁹ 5 tizen egy száz hatvan ezer emberből állot, nem számlálom azokat, kik az erősegeket örizték.

28. Rész. A királyokrol. [61a:]

A királynak hatalmában állot. meg kegyelmezni. vagy meg öletni vétkeket²⁶⁰ minden törvény nélkül, ezen hatalommal öleté meg dávid azt, aki azal kérkedék. hogy sault meg ölte 10 volna. és mind azokat. kik meg ölék isbosethet, az izraelnek királyai, adot vetettek még az izraélitákrais, a roboamra valo panaszbol ki tettzik, hogy salamon nagy adót vetett volt anépre, de ezen kívül,²⁶¹ a királyok hatalma meg vala határozva., ugy tartoztanak atörvényt meg tartani valamint mások. 15 nem is vala szabadságokban, hogy ahoz valamit²⁶² tegyenek. vagy abbol el vegyenek. azt nem is láttyuk, hogy valamellyik közüllök uj törvényt tsinált volna. házoknál pedig igen közönséges életet éltenek., de midön valahová mentenek, sok kísézőjök vala, azirás, az absolon fel támadásának, azt az első 20 jelit téski fel. hogy ötven embert jártatot mindenkor maga előtt.

Ezek a királyok, a magok gazdaságokbol éltenek, valamint mások, hanem hogy több földgyök., és marhájok vala mint sem másoknak, avalo hogy adávid gazdagsági közü, sok 25

²⁵⁹ hada [Beszúrás.]

²⁶⁰ vétkeket [Utána törölt vessző.]

²⁶¹ ezen kívül, a «kívül» királyok

²⁶² valamit [*la* szótagot utólag írta a szóhoz, a sor végén; *m-l*-ből javítva, a sor elején. Eredetileg *va-lit* volt.]

aranyat, és ezüstöt számlálnak. de oda számlállyák. a szánto földeket, és a szöllököt is, a sok olaj, és fige fáit, ökreit, tevéit, számarit, és juhait, az ilyen majorságokból tartották. tselédgyeket, salamon idejiben., tizen két fő tisztartok valának, el⁵ osztva az egész országban, mindenike tartozot sorra, az udvarát el tartani egy holnapig, az udvar költségre pedig **[61b:]** minden napra kilentzven véka liszt, harmintz ökör, és száz jüh kívántaték, ilyen költségel., ött ezer embert. lehetet el tartani, mint hogy pedig ezek nem állottak pénzben, és nem¹⁰ pénzül szedték fel az élést, azért nem is vala szükség²⁶³ annyi sok tisztre, mint mostanában. a fejdelmek tartanak. ez így lévén, az ezüst. és az arany aladában maradot, vagy más állapotokra költötték.

Ezen okból vala dávidnak, és salamonnak oly nagy gazdagságok, dávid el készitté mind azt, ami atemplom épületihez kívántaték, a melynek költsége, fel ment száz nyolczvan ezer talentum aranyra, és egy millium tiz ezer talentum ezüstre, amely summa. német forint szerént. téssen, ött ezer, nyolcz száz, harmintz négy millium,²⁶⁴ nyolcz száz, harmintz négy²⁰ ezer német forintot, de még ezen kívül nagy kintset tétete²⁶⁵ a bóltban ahová temetkezék, igen sok udvar házakot építette salamon. sok varosokot meg erősítte, a libánium erdejéből épitetett házánál., minden hazi eszközök, és edények, tiszta aranyból valának, ezeken kívül két száz nagy paisokot tsinál²⁵tata tiszta aranyból, mindenikének az árra, fel mégyen, hat ezer, ött száz német forintra, még ezeken kívül, a három száz kerekdéd paisokot. fel számlálhattyuk mindenikét. három ezer német forintra. **[62a:]**

Hogy ha a salamon jövedelmét egészen tudhatnok. ezeket³⁰ nem tartanok soknak, mivel tsak akereskedésből minden esztendőben fel vett hat száz hatvan hat talentum²⁶⁶ aranyat. a

²⁶³ szükség.<es> annyi

²⁶⁴ millium, <nolc> nyolcz [Törlés a sor elején.]

²⁶⁵ tétete [Szóvégi *te*—beszúrás.]

²⁶⁶ talentum.<ot,> aranyat.

mely többet téssen huszon egy millium, ött száz ezer német forintnál, azon kívül, az egész izrael népe, és az idegenek adoznak vala néki, arabíának nagy része, és az egész syria, mivel az ő birodalma, egyiptumtól fogvást, az eufrates viziig tartot, és ezek agazdag országok, minden esztendőben sok arany, és ezüst edényeket drága matériákat, fegyvert, fűszerszámot, lovat, és öszvért küldenek valanéki ajándékba, ebből el lehet itélni, hogy honnét vala krésus királynak az a nagy gazdagsága, akinek. tsak nem oly nagy birodalma vala. mint a salamoné, abban az időben pedig. az arany, és az ezüst. nem vala annyira el terjedve avilágon, a görögöknél kevés volt, olosz országban. és más részeiben europának. éppen nem vala, ki veszem spanyol országot a hol bányák valának.

Állapodgyunk meg itt egy kevéssé, és visgállyuk meg a salamon ditsőségét, mivel kedves dolgot fogunk ót látni, olvassa el ámbár akarki az egész historiákat, de olyan példát nem talál. hogy az egész világi jókk, és gyönyörüségek ugy együt lettenek volna, mint asalamon életeben, mivel ő iffiu, és szép természetü lévén, nagy bölttséségü,²⁶⁷ és tudo-[62b:]mányu vala,. hire pedig oly nagy, hogy minden felöl akirályok követeket küldének hozzája, hogy halhassák az ő nagy bölcse-ségét, és egy nagy királyné maga személyében mene látogatá-sára, ő nagy birodalmat birt. nagy békeségben, gazdagab és szebb ország nem volt országánál, nagy udvara volt. drága palotákban lakot, bé töltve gazdagságokkal, minden féle gyönyörüségekben uszkált, minden féle kívánságit bé tölthette, természet szerént szolván, boldognak tarttyuk az ilyen embert, mind azon által. abizonyos, hogy boldog nem volt, a mint maga is mondgya, láttam hogy a gyönyörüség,²⁶⁸ és a vigasság olyan mint az árnyék, és hogy az én munkáim tsak hejában valóságok. és szív béli szomoruságok, valának. Eccl.2.4.

A salamon, és az ő népe boldogsága által, kétt dologra

²⁶⁷ bölttséségü, [Második s—g-ből javítva.]

²⁶⁸ gyönyörüség, ek, és

taníttya az Isten az egész emberi nemzetet, először meg mutattya azt, hogy tellyeséggel bé töltötte ígéretit, nagy bövséggel, meg adván az izraélitáknak mind azokat ajókót, amelyeket meg ígérte volt az attyoknak., ugy hogy senki ne ⁵ kételkedgyék azután abban, hogy meg ne jutalmaztassa mind azokat kik ötet szolgállyák, és parantsolatiban járnak, az ilyen bizonyság szükséges vala az embereknek, kik tsak aláthato dolgokat tekintik, azért, hogy annak idejében, mind a láthatatlan jókót, mind a más életben valo meg jutalmaztást hid-**[63a:]**gyék, de mind azon által, az Isten bé töltvén nagy bövséggel az izraélitákat, mind azokal ajokal, amelyek ez életet boldoggá tehetik, ada az embereknek arra mind módót, mind értelmet. hogy a világi jokat meg üsmérhessék, és azoknál a fellyeb valo jokra emellyék reménségeket, mert ¹⁵ ugyan is kitsoda az? aki ezéltben²⁶⁹ aboldogságot remelhesse el érne, ha maga salamon boldog nem volt, ki kételkedhetik abban hogy tsak hejában valóság ne légyen, evilági boldogság, a midön ő maga aztot annak vallya. lenni, másodsor, ez a példa meg mutattya, hogy a világi jók, nem tsak mulandók, de ²⁰ még veszedelmesek, azok a szivet bé nem töltthetik, de söt még meg ronthatyák, mitsoda okból tarthatnok mi azt magunk felöl, hogy mi jobra forditanok azokat ajókót, az Isten kedves népenél, akit ugy tettzik, hogy inkább illette az ilyen jó, mivel anéki meg is vala ígérve, mitsoda vak merőség ²⁵ volna azt magunkal el hitetni. hogy mi nagyobb meg türtözte-téssel volnánk agyönyörüségekben abölcs salamonnál, ? aki is annyira el merüle az aszszonyokhoz valo szeretetben, hogy ezerig valo aszszonyokat tarta. az Isten törvénye ellen, a mely szeretet abálványozásban ejté ötet, anép pedig követé ros ³⁰ példáját, ugyan azon időtől fogvást, az izraeliták szokási, meg kezdének romlani.

De söt még az Izrael országának, a juda országától **[63b:]** valo el szakadása. is sok rosztat okozta, noha, sokal nagyobb veszedelemben vala. az izrael²⁷⁰ országa, ahol uralkodék

²⁶⁹ ezéltben [Íráshiba lehet ez életben, esetleg ez éltében helyett.]

²⁷⁰ az izrael <f> országa,

abálványozás, akut feje minden féle vétkeknek, az árulás, partolás. őt gyakorta történt. ajuda országában pedig, akorona meg marada, adávid nemzettségében, őtt egy néhány Isten félö királyok valának., apapok, és alévíták, mind oda gyülekeztvén, atörvényt is meg tartották a vallással együt. ⁵

Az utolso idökben, atörvény meg vetésben lévén, az idegenekel igen kezdenek társalkodni, föképpen amidön segítségét keresének nálok, ahadakozásokban., ezért is hányák szemekre oly gyakorta a proféták, az Istenben valo kevés bizodalmokot. az idegenek pedig, a kiket leg inkab ¹⁰ keresték. az assyria béliek. és az égyptum béliek valának, ugyan ezek is voltak leg hatalmasabbak. abban az időben, hogy pediglen ezeknek tettzhessenek. követik vala ezeknek szokásit, és bálványozásit, ugyan ezen nemzeteknek sorsokot követé az izraéliták nyomorusága., amidön az egyiptum béli ¹⁵ erő el esék, és az assyriabéliek hatalmasoká lének.

29 Rész

A sidok rabságban valo létekröl.

Ezek²⁷¹ láttzanak tehát nekem leg nevezetesebbeknek lenni. az izrael szokási, közöt, a melyek fent valának. mind addig, valamég az idegenekel esze nem elegyedének., se apogányok alá nem esének, hanem szabadságban birják vala ²⁰ országokat.,²⁷² nézük meg már mostanában, az ő utolso állapottyokban valo [64a:] léteket, a babiloniai rabságtol fogvást, az ő egészen valo el pusztulásoknak. és el szélyedéseknek idejéig, noha ez ugyan még azon nemzet legyen is, és azon szokást tartottais, mind azon által. abban nagy külömb- ²⁵ ség találtatik.

Elöször, az utolso idökben, tsak sidoknak neveztetnek, a mint is hogy tsak ajuda országa vala még fent, amidön

²⁷¹ Ezek <Azok> láttzanak [A javítást a törlés elé írta.]

²⁷² országokat., [a—o-ból javítva.]

jerúsálemet el pusztították, már annak előtte száz esztendővel, samária pusztá volt, és amás tiz nemzettséget sálmánázár rabságban vitte, a kiket izrael országának nevezték, és noha abenjámiták, és a léviták ajuda országához számláltattak is. ⁵ de tsak sidoknak, és judeának nevezték.

Josiás halálától fogvást, ez az ország., amaga el pusztulására siete,²⁷³ sok számu sidok az országot el hagyák, és az ámmoniták, moábiták, és más nemzetek közü menének lakni, a Cháldéusok. jerúsálemet meg vévén., rabságban vivék. ¹⁰ mind azokat, kik legg nevezetesebbek valának, és tsak a szegényeket hagyák meg, hogy a földet mivellyék, de kevés idő mulva., ezekis egyiptumba takarodának.

A kiket pedig babiloniában vitték., azok a király, és a maradékinak rabságában maradának., mert abban az időben ¹⁵ olyan vala a hadi törvény, hogy mind azok, akiket fegyveresen fogták el, vagy a mely város magát fel adta, vagy erővel vették meg, mind ezek agyözedelmesnek rabjai valának, atroja meg vételekor, mindenek rabságban esének, még hecuba királyné is, leányával együt. [64b:]

²⁰ A romai, és agörög historia. tele illyen példakal. a romaiak, az el fogot királyokat vasban tették, és gyakorta meg is ölték azután, anépet pedig akotya vetyén el adtak, és a földet, romához tartozando népnek ki osztották, az izraéliták, nem bántanak illyen keményen az assyriabéliek, némellyeknek ²⁵ közüllök nagy szabadságok vala, valamint tobiásnak, gazdagokis valának, valamint joákim, a susánna ferje, ki tettzik a susánna historiájából, hogy rabságokban is atörvényeket követték, birót tehettek, akinek lehete halálra ítélni.

Mind azon által, lehetetlen vala, hogy az idegenekkel valo ³⁰ esze elegyedések, nagy változást ne okozna szokásokban, mivel ök leg inkább arra vigyáztanak, hogy atöbb nemzetekkel semmi képen esze ne elegyedgyenek; mind azon által, sokan közüllök abálványozásra adák magokat, meg tiltot hust ettenek, és idegen nemzetekből valo feleségeket vevének, és

²⁷³ siete, [Első e-t-ből javítva.]

vegtire. anyelveket is el felejték, úgy anyira, hogy hetven esztendeig tartó rabságok után, a sidó nyelvet nem értették, és azt, tsak az írás tudok értették, valamint mostanában adeák nyelvet. közönséges nyelv é lön pedig közöttök, a syriai, vagy Chaldeai nyelv, valamint adaniel írásit láttuk, azután abetüket is meg változtaták, és arégi betük helyet., a melyeket meg tarták a samaritánusok, a Cháldéusok betüivel éltenek, amelyeket mi hebraicus betüknek nevezük. [65a:] 5

30 Rész

A sidok fel szabadulásokról., és hogy mitsoda állapotban valának apersák alatt.

Cyrus²⁷⁴ fel szabadította őket, és szabadságot ada nékik. hogy judéában viszá mehessenek, és atemplomot meg épithessék, akoron mindnyájan viszá nem térének. hanem babiloniában meg maradának, és akörül valo helyekben, akik pedig egy szers mind viszá tértenek, azok igen kevesen valának, leg előbször, akiket viszá vive Zorobabel, nem valának ötven ezeren, oda számlálván. az aszszonyokot., és agyermekeket, mitsoda nagy külömbség vagyon ezen ötven ezer személy közöt. és akik esdrásal is viszá térének, mint egy tizen ött százan, holot josaphátnak tsak fegyver fogható embere meg volt tizen két száz ezer., lehet hogy az után is viszá mentenek valamely kevés seregel. 10 15 20

Hazájokban érkezvén, azon igyekézének, hogy ki ki amaga örökségét kezihez vehesse, és meg tarthassák magok közöt a familiákra el osztot jóságokat, erre valo nézve. azon munká-lodek esdrás, hogy a familiák gyenelogyiáit rendbe vehesse. a melyekben, leg bővebben téski fel, a juda, lévi, és benjámen nemzetséginek gyenelogyiáit, és azoknak lako helyeit, hogy pediglen jérusálem városa fel épülhessen, és népes lehesen, mind azokat bé fogadják, akik ott akarának lakni. avalo. hogy 25

²⁷⁴ <A> Cyrus

ezel az osztásnak rendét esze keverék, de az igasság hozá magával, hogy²⁷⁵ [65b:] a jelen valók, birhassák azoknak jóságokat: kik nem akarának viszá térni az országban, evolt az oka, hogy szent j Josef galiléai názáretben lakék. noha az ő 5 familiája bethlehem városából származot, ajövendölő anna jérusalemben lakék, noha az Aser nemzettségéből volt, ez így lévén tudta ki ki amaga nemzettségét, és meg tartották vala gyenelogyiájokat, valamint ajosef gyenelogyiájából ezt lát- tyuk, noha ő tsak egy szegény mester ember vala közöttök.

10 Az ő viszá térések, és meg telepedések után. leg első gondgyok avala, hogy egészen meg vállyanak az idegenektől, és hogy meg tartassák atörvényt, amely tiltta az idegenekel valo házáságot., de söt még olyan nemzetekre is terjeszték atilalmat, akikkel atörvény nem tiltotta aházáságot, úgy mint 15 az égyptum béliekel. az ammonitákal, és amoabitákal, de mint hogy meg próbálták vala, a salamon példájából, hogy mitsoda ros következet, az ilyen szövetségéből, azért, aközöttök lévő böltsek, jobban szereték. a törvént ilyen képen magyarázni, és ki terjeszteni, hogy annál szorosabban 20 tartassék meg, apapok leg inkább tarták meg ezt atörvényt, nem vévén mást, hanem ki ki amaga nemzettségéből valo személyt, j Josef fel téski, hogy még az ő idejében mint vigyáztanak erre apapok, közönségesen szolván. asidok soha olyan²⁷⁶ hüségel nem voltanak az Istenhez, mint abban 25 azidöben, annyira is meg rémitette vala öket az Isten ostora, és aprofétiáknak az iránt valo bé tellyesedések, hogy arabság- bol valo meg szabadulások után, soha többé nem hallatot abálványozás közöttök.

30 Az első persiai királyok alat, igen nagy nyomoruság- [66a:]ban valának, aszomszédtságokban lévő nemzetek hozá- jok irigységel valának, fő képpen a samaritánusok; minden- kor veszedelemben forgottak, mindenkor várhatták magokra

²⁷⁵ hogy [65b:] hogy a [a névelő beszúrás világosabb tintával.] jelen valók <ot>.

²⁷⁶ soha olyan <ollyan> hüségel

ahalált, leg kisseb parantsolattyára akirálynak, valamint azt láttyuk, hogy ámán mitsoda parantsolatot nyert vala akirálytol, és hogy mi formában menté meg őket ahaláltól esther, atemplom építetté pedig husz esztendő mulva végezék el, viszá jövetelek után, hogy pediglen jérusálem városát kö falal, körül vegyék, arra hatvan esztendő kívántaték, és így, nyolczvan esztendő mulva állának helyre, könnyen el hihettyük. mitsoda szegény ország vala, a, mivel herodotes, abban az időben élvén, syriát, pheniciát, pálesztinát, és Cyprus szigetét, tsak egy gubernátorság alá tészí. és ezek dáriusnak tsak három száz ötven táalentumot adnak vala adoban, tsak annyit. mint a leg kisseb tartomány, holot tsak egyedül a babilonai tartomány, ezeret fizetet, de már aromaiak idejében pálesztina többet fizet vala, mivel hérodesnek 760 táalentumot adozék, amely tészén, hét száz, ötven ezer forintot,

A sidok, lassan, lassan fel kezdének épülni, és apersak birodalma alatt, a magok törvények alatt éltenek, respública formájára, a fő pap, ahétven egy tanácsokkal igazgattya vala anépet, az ország meg népesedék, és a földet mivelni kezdék. valamint az előtt, abövség. helyére jöve, oly nagy békeségben, és tsendeségben is valának, 300 esztendeig. hogy semmi háboruság nem lett közöttök, [66b:] ez is az oka, hogy az irásokban, néhémiástól fogvást, amakabaéusokig,²⁷⁷ oly nagy üreség találtatik, az Isten temploma tiszteletben vala még az idegeneknél is, és oda sok ajándékot küldenek vala, egy szoval a sidok oly nagy boldogságban valának fel szabadulások után, hogy a proféták, amidön arról szólnak. amessiasnak. fényeséggel való uralkodásához hasonlittyák.

A görögök abban az időben kezdék üsmerni a sidokot egyiptumban, és syriában, ahová sokat jártanak, és ez az üsmeretség szent justinus, és az alexándriai szent kelemen szerént. nékik nagy hasznokra fordula, mivel a görög poéták, atörvény tsinálók, és a filosofusok, a leg jób tudományokat, a sidoktól vevék, a mint is solon, sokat lakván egyiptumban. a

²⁷⁷ amakabaéusokig, [kig szórész gik-ből javítva.]

mely törvényt ada azután, az athénes bélieknek. amojes törvényéhez nagyon hasonlítot, pythagorás egyiptumban sok ideig lakék, onnét babiloniában mene. Cambys király idejében, ahol asidokal társalkodhatot, pláto sok esztendőig tanula egyiptumban. és sok szép dolgokat mondat socratessel, amelyek hasonlítanak a mojses tanyításához., könnyen el is hihetni. hogy amit mojses tanyítot, ő annak valamely részit tudhatta.

Valamit pláto atörvényiben fel téssen. aztot mind követték a sidok, ugy mint., hogy ki ki amaga munkája után élyen, pompa, és nagy vágyodás nélkül., leg főveb jonak tarttasa igazságot, el kerülvéen a változtatást, és az ujságot, azt észre lehet venni, hogy a mitsodás böltseségü embert kíván, egy ország igazgatására, azal, mojsesre, dávidra, és salamonra tzélozot,²⁷⁸ sok helyeken is téssen fel holmi olyan **[67a:]** tráditiokot,²⁷⁹ az embereknek holtok után valo meg itéltetésekről. és amás életről, amelyek valóságos részetskéi, az igazán valo tudománynak, hogy ha pláto, és atöb görög böltsek. nem a sidoktol hallották is ezeket anagy igazságokat, leg aláb azokat meg halhatták más egyéb nap keleti tudosoktol., akik közeleb lévén az emberi nemzet eredetéhez, és régieb irások is lehettek kezeknél, mint sem agörögöknek, azok inkább meg tarthatták atráditiokot, amelyek, ám bár, fabulákal valának is esze keverve.

31 Resz

Hogy mitsoda állapotban valának a sidok.
agörögök birodalmok alatt.

²⁵ Nagy sándor sok országokat meg hodoltatván, a sidok is birodalma alá esének, és agörögök jobban kezdék meg üsmérni. ezt a nemzetet, eztet josef bizonyittya Cleárcesel, az

²⁷⁸ tzéloz,ot, [ot, részt utólag írta a szóhoz.]

²⁷⁹ tráditiokot, [tráditiot, -ból javítva.]

áristotélles, és hecates abderites tanítványával, a sidok valamint apersák alat, ugy a macedoniai fejedelmek birodalmok alat is, amagok törvényekel éltenek, de mint hogy, a syriai, és az egyiptumi királyok között laktanak, hol egyikének. hol amásikának kellett engedelmeskedniek, a melyik akettő 5 közül erőseb vala, és ezek akirályok, hol jól, hol roszul bánnak vala vélek, nagy sándor nem kételkedvén hűségekben, nékik engedé a samaria tartományát, és azt azadó alol fel szabadittá, alexándria városát meg építvén, sidokal meg telepitté, olyan törvényt, és szabadságot ada nékiek, valamint atöb lakosoknak, ugy anyira, hogy ök is amacédoniai nevet viselék, avalo [67b:] hogy a ptoleméusok közül az első, meg vévén jérusálemet sok számu sidokot vive rabul egyiptumban., és azokat el széllyeszté az országban, de idővel, látván hogy mitsoda hűségel tarttyák meg hiteket, azok közül 15 sokakat. az erősegek örzésire rendelé, és olyan jól bánék vélek, hogy melléje menének sokan jó szántokból, ennek a királynak a fia, philadelphus, meg váltá mind azokat a sidokot. kik országában rabok²⁸⁰ valának, és nagy ajándekot küldé jérusálemben, annak emlékezetire, hogy a sidok 20 törvényt, meg forditatá amaga nyelvére.

A syriai királyok közül is egy néhányan kedvezéssel valának hozzájuk, seleucus nicánor, nagy szabadságot ada nékik avárosokban. melyeket építette, kis ásiában, és az also syriában, söt még antiochiában is amaga fő városában, anagy antiochus 25 király, igen nagy hasznokot vévén a sidoknak., nagy engedelmet, és szabadságot ada jérusálem városának, hogy pediglen magának jobban meg tarthassa lydiát, és phrygiát, oda sok sidó népet küldé, öt nékik helyt ada hogy városokot építtse- nek, és azokhoz szántani valo földeket. 30

A midön ilyen formában, valamely új helyekre telepítették meg a sidókot, ök ollyankor, leg elsőben is arra kérnek vala szabadságot., hogy amagok vallásokban. és törvényekben²⁸¹

²⁸⁰ rabok valának, [r-v-ből javítva.]

²⁸¹ törvényekben [ben-e-je o-ból javítva.]

meg maradhassanak, de mind azon által, kételenek valának sokat fel venni agörögök szokásiból, valamint hogy a Cáldéusok szokásiból sokat fel vettek vala, de mindenek fe[68a:]let, azt el nem kerülheték. hogy görögül ne beszéllyenek, amely
5 nyelv akoron, közönséges vala, anap keleti országokban. ez a nyelv pedig fent marada. mind addig, még a romai birodalom tartta, ettől is vagyon. hogy sokan görög nevet viselének, ugy mint, áristobolus. philon, andrás, philep, vagy pediglen a sidó névből, görög nevet tsinálának, ugy mint, jáson. ajésus
10 helyet, simon, a simeon helyet, hiérosolima, jérusalem helyet,

Hihető, hogy abban az időben menének által atengeren a sidok, hogy meg telepedgyenek Európában, mivel azok akik görögül tudtanak. és akik már meg szokták vala agörögökkel valo lakást²⁸² ásiában, syriában, és egyiptumban, az olyanok
15 mindenüt meg telepedhetének, az egész görög²⁸³ birodalomban. sőt még macédoniában is, és meg másut, ahol leg alkalmatosabnak tartották, azt láttyuk, hogy a midön szent pál az évangyéliumot prédikállá, két száz öttven esztendő mulva, a nagy antiochus király után, agörög városokban
20 mindenüt sok sidokot találá, avalo hogy az olyan sidok, fél görögök valának, és anap keleti sidok. ezeket héllénistáknak nevezik vala. és ezt a nevet héllén, agentilisekre adgyák vala, amely név, görögököt téssen, ettől vagyon, hogy szent pálnál, a gentilis. vagy agörög, mind egyet téssen.

25 A sidok ilyen formában, esze lévén elegyedve. agörögökkel, akik szerették., mindent meg látni, és hallani, könnyen ki tanulhaták asidó vallást. és törvényt, fő képpen az után, hogy a szent könyveket meg fordították, a melyeket igen tiszte[68b:]lik vala aközöttök lévő tudosok., mindnyájan tsudálták a sidok tplomának szépségét., és a Cérémoniáknak szép rendét. maga ágrippa, az augustus veje, ezeket tsudalkozással nézte, de leg nagyob részének agörögök közül, a sidok

²⁸² lakást [Utána törölt vessző.]

²⁸³ görög «m» birodalomban.

szokási, és²⁸⁴ tudományi nem tettzetének, mivel ők tsak ahejában valóságokban foglalták magokat. *ut primum positis, nugari graecia, bellis coepit, horat.* a valo hogy filosofusok valának közöttök, de azoknak nagyob része, azzal²⁸⁵ meg elégedtek. ha ajó erkölcsről beszéltek, és nagy kiáltásal disputálhattak. atöb része pedig agörögöknek, alátásban, hallásban foglalták magokat, és a fő mesterségekben; némellyek közülök arethoricára adták magokat, némellyek avers tsinálásra, akép irok, képfaragok, az áts mesterek, nagy betsületben valának közöttök, mások a geometriában, ástromiában, foglalatoskodtanak, ezen nemzet közöt az embe-
rek, tsak nem mind, vagy tudosok, vagy restek valának.

A romaiak²⁸⁶ szokása sokal állandób vala, mivel ökk, tsak a mezei munkában, atörvényes dolgokban, és ahadakozásban foglallyák vala magokat, és örömet agörögöknek engedék a mesterségeket, és a tudományokat. *romae dulcae fuit, et solemne reclusa mane domo. horat.* adván tsak arra magokat., hogy a birodalmat nagyobra terjesszék, és anépet igazgassák, asidok pediglen, mint hogy tsak az Isteni szolgáltnak tudományában foglalák magokat., azért agörögök öket, tudatlanoknak tarták, látván hogy ők más féle tudományon nem kaptanak, hanem tsak atörvények[69a:]nek tudományán, erre valo nézve is nevezék öket barbarusoknak, és sokal aláb valoknak tarták öket atöb nemzeteknél, azért hogy a vallásot, szomorunak, és balgatagnak tarták lenni, *Judaeorum mos tristis. absurdusque. tacit.* látván azt, hogy asidok, avallásokra valo nézve, se a tobzodo, se a feslet életre nem adták magokat, az ö nékik igen viszá tettzet, de leg inkább azon ütöztenek meg, hogy szombat napokon semmit nem miveltek, bizonyos idökben böjtöltenek, és hogy minden féle állatnak husából nem ettenek.

²⁸⁴ és [s (hosszú f) t-ből javítva; ilyen esetben csak javításnál ír Mikes hosszú f-et.]

²⁸⁵ azzal † meg elégedtek.

²⁸⁶ A romaiak [Utána törölt vessző.]

Ök a sidó nemzetet úgy tekintették, valamint az egész emberi nemzetnek ellenségét, ezek magokat el vonnyák atöb nemzetektől, mondá egy görög filosofus, semmiben velünk meg nem egyeznek, se az ételben, se az imádságban. se az áldozatban, és sokkal meszeb vannak töllünk, mint sem az india béliek.

Tegyük azt is hozzája, hogy a sidok irtozván abálványózástól, meg vetették akép írást, és akép faragást, amely mesterségek. igen kedveségen valának agörögöknél, a sidók pedig semminek tarták aköböl faragot képeket, mint olyan haszontalan munkákat., amelyek tsak nevetésre valok, és a mellyek, tsak a heverő embernek munkáji: ettől is vagyon hogy az írás sok helyt abálványokat hejában valóságnak nevezi, mint olyanokat. amelyek haszontalanok, de még sok helyt utálatosságnak²⁸⁷ is nevezi, mivel ugyan utála-[69b:]tosságra méltok, ha meg tekéntyük avakságot, a melyel isteni nevet adtak azokra, azt is el mondhattuk. hogy a sidok nem halhatták irtozás nélkül, az utálatos fabulákat. amelyekel tele valának agörög poéták, ezért is igen gyűlölék őket agramatisták, akik a fabulákat magyarázák vala, és mind azok akik aversek éneklése után élödtenek. vagy akik betsületeket, azok²⁸⁸ által keresék.

A valo. a sidok azt tartották, hogy nem kell meg tsufolni a más nemzeteket., se roszat nem kel mondani azoknak istenekről. de nehéz vala magokat meg tartoztatni, hogy valamely tsufságra valo szót ne mondgyanak., egy görög gramatiszta., mitsoda haragal nem halgatá az olyan sidot, aki aprofétiákból szollot abálványok ellen. aki homérust, tsalárd és hamis profétának mondá lenni, aki az istenek genelogyiáit, és szerelmit utálatosnak tartotta,? aki az ő komédiájokot, és Ceremoniájokot utálta, egy szoval, aki tsak a maga Istenét vallotta, igazán valo Istennek lenni, és hogy, tsak egyedül, a sidó nemzet üsméri, az igazán valo vallást. és tudományt, a

²⁸⁷ utálatosságnak [Második t—s-ből javítva.]

²⁸⁸ azok «után» által

sidokot pedig, tsak azért is nem halgattyák vala örömet., mert ök nem tudtak az ékesen valo szólláshoz, se valamely árgumentumal nem bizonyították beszédeket, hanem tsak ameg lett dolgokot hozták elé. ugy mint, azokat a nagy tsuda tételeket amelyeket tett az Isten ö érettek, a közönségese a görög nép közöt. [70a:] nem külömböztetheté meg ezeket atsudákot, azoktol, amelyeket hallot minden nap a fabulákban., afileosophusok pedig lehetetlennek tarták azokat atsudákot, mivel ök tsak a természetnek rende szerént okoskodtanak.

A görögök ilyen gondolatban lévén a sidok iránt, örömet halgaták, a fénéciabélieknek, és az égyptum bélieknek gyalázásokot, és más többekét., kik ellenségi²⁸⁹ valának a sidoknak, ebböl származának azok ahazug fabulák. a melyeket²⁹⁰ ir tacitus a sidok eredetéről,

De ezeken ahazugságokon kívül. a melyeket könnyü vala meg vetni, agörögök erőszakoskodásra, és üldözésre fakadának., mivel ptoloméus philopator.²⁹¹ aráphia hartzot el vesztvén, a sidokra terjeszté haragját.²⁹² és ennek a fia, epiphanus, meg boszszonkodván azon, hogy ötet nem engedték bé menni a sanctuáriumban., az éléphántokal akará öket meg öletni, valamint ezt láttyuk amakabaéusok²⁹³ harmadik könyvéből, a görög éditioiban. a syriai király, heliodorus. fel akará séléucus philopator idejében, a templomot prédálni, és annak kintsét elvinni, de az Isten azt meg menté tsuda tétele által,²⁹⁴ antiochus király idejében, épiphánus, rettentő képen kezdé öket üldözni, azért is az anyaszent egy ház, amartyrumok közü számlállyá azokat, kik akoron meg öletettek az Isten törvényéért,

²⁸⁹ ellenségi [Elírás.]

²⁹⁰ a melyeket [et szórészt utólag szúrta be a szóközbe.]

²⁹¹ philopator. [Első o-a-ból javítva.]

²⁹² haragját. [Második a-á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

²⁹³ amakabaéusok 3 harmadik

²⁹⁴ által, <anthio-> antiochus [Törlés a sor végén.]

Nem is tudunk ezeknél régiebbeket, kik ahitért meg [70b:] holtak volna, valo hogy Daniel az oroslányok közti vettetésén, és ahárom társai²⁹⁵ azégő keméntzében, ezek részesültenek a martyrumságának érdemében, de az Isten tsudálatosan szabadította meg őket, Eléázár, és hét atyafiak, és más többek, a kikiről emlékezik a makabaéusok könyve, leg első példa az egész világ historiájában, kik ahitért holtanak volna meg, azon idő előtt, nem látunk egy pogányt is, seegy philosophust, aki valamely kint, vagy halált szenvedet volna a maga¹⁰ vallásáért,

Josef, ezt aszemekre hányá apogányoknak, mondván, sokan aközüllünk valo rabok, inkább nagy kinokat, és kinos halálokat szenvednek, hogy sem leg kissebbet is mondgyanak valamit atörvény, és az írárok ellen, de ki volna az agörögök¹⁵ közül. a ki jobban nem szeretné. az egész könyveket elégetetni, mint sem leg kissebet is szenvedni azokért.

Valo hogy sokan valának olyanok asidok közül, kik ellene mondának vallásoknak, és törvényeknek, de az olyanok nem tartatának azután sidoknak. akik pedig hivségeket meg tarták,²⁰ annyira szereték törvényeket, és szabadságokat, hogy végtire fegyvert fogának, azokért, a syriai királyok ellen, mivel ezek afejdelmek. tellyeségel. el akarák rontani azokat a szabadságokat,. a melyeket vettek vala a sidok. apersiai királyoktól, nagy sándortól,²⁹⁶ és atöbb. [71a:] görög királyoktól,²⁵ egészen is el akarák törteni, az igazán valo vallást.

32 Rész

A Makabaéusok idejében valo dolgokrol.

El érvén tehát amakabaeusok idejét. amelyben fel támada a sidó nemzet, és az előbbeni fényes állapottyára tére, ez után,²⁹⁷ nem is azokat anyomorult sidokat fogjuk látni, akik

²⁹⁵ társai [Beszúrás.]

²⁹⁶ nagy sándortól, [d—t-ből javítva.]

²⁹⁷ ez után [e—a-ból javítva.]

tsak azon igyekeztenek hogy békeségben maradhassanak., az
öregék, és a fő papok alatt, és a kik boldogságnak tartották, ha
szabadosan mivelhették földgyököt, és ha szokások szerint
szolgálhatták, az igazán való Istent, mivel már ebben az
időben senkitől nem kezdének függeni, magokat meg erősít-
ték jó haddal, erősegekkel, más nemzetekkel való szövetség-
kel, nem tsak a szomszédságokban lévő fejedelmekkel, hanem
még aromaiakkal, az egyiptum béli királyokkal, és a syria béli
királyokkal, akik is oly rosszul bántanak véleik, de kételenek
valának már most barátságokat keresni,

A sidok, városokat is kezdének²⁹⁸ venni, hircanus jános,
meg vevé sicsem, és garizim városit, és a samaritánusok
templomát elrontá, oly igen nagyra terjede az ő hatalma, az
egész Izrael földén, de sőt még az országon kívül is meg
próbálák az ő hatalmát, mivel syriában., az antiochus sidites
halála után, sok városokat meg véve, és iduméát, egészen
maga alá hódoltatá, [71b:] úgy annyira, hogy még arra
kényszeríté őket, hogy magokat környül metéltessék, és a
moyses törvényét bé vegyék, ennek a fia aristobolus, fel
ékesíté hatalmát királyi jelekkel, mivel akoronát fel tévé, és
királynak nevezteté magát,

De igen kevés ideig tartá asidok ditsősége, mert mivel hogy
az ő helyre való állásokat. az egyiptumnak, és syriának
erőtelenségek okozá, ugyan ezen két országnak elromlások is
lett tsak hamar oka eseteknek, mert a romaiak rettentő nagy
hatalmuk, mindenüvé el terjede, való hogy az ő esetek, az
országban lévő egyenetlenség miatt kezdődék, és akét egy test
vér atyafinak. hircánusnak, és áristobolusnak viszátkodások-
ból, egy szóval a sidok tsak 80 esztendeig lehetének szabad-
ságban., számlálván attól az időtől, amelyben simont fejeknek
tévék, addig az időig. amelyben hircanus bé hozá pompéust
az országban, aki meg vevén jerusálemet, a sidokot, adó alá
veté.

Tovább valának husz esztendőnél ilyen nyomoruságban, az

²⁹⁸ kezdének <építeni,> venni,

ország két felé lévén oszolva, akét egy test vér atyafiu közöt, aromaiak pedig igen pusztittyák vala. az országot, és egy nehány versben, többet tiz ezer tálemtumnál vittek ki az országbol, ugy mint, husz milliumnál, brutus, es Cassius, meg veretetések után, a párthusok eröt vévén marcus antoniuson, meg vevék syriát, és pálestinát. és el vivék rabul hircanust, mind azon idő alatt., amelyben apárthusokal valo hadakozási tartának aromaiaknak, pálestina igen pusz-[72a:]tult, a sok féle²⁹⁹ nemzetekből álló hadaktol, kik az országban alá s' fel jártanak, söt még a szomszédságiban lévő nemzetek is igen rontották, fő képpen a szeretsenek,

A valo hogy egy kevesé helyre ála hérodes alatt., aki mind a békeséget, mind abövséget az országban hozá, aki mind hatalmas, mind gazdag vala, de azt nem mondhatni hogy az ő idejében a sidok szabadságban lettek volna. mivel ő maga sem volt, és tellyeségel aromaiaktól függöt, ez a király, iduméus nemzetből lévén, idegen volt, a sido vallást nem követte, hanem tsak valamely résziben, a főpapság béli rendet fel fordítá. és ezután, tsak azok valának fő papok, akiket akirályok tettek,

Hérodes halála³⁰⁰ után, a hatalom is oda lett, az ő maradéki, tsak valamely részit tarták meg az országnak, és azt sem sokáig, judéában, aromaiak gubernátort küldének, aki a syriai Consultól függöt, végtire a sidoknak el kellették hadni az országot. és arra az állapotra jutni, amelyben még most is láttyuk, etehát az az utolso idő, amelyben meg kell tekéntenünk őket, a makabaeusok alatt, aző szabadságban valo lételektől fogvást, aző egészen valo el pusztulásokig, vespásiánus alatt, epedig 200 esztendöt teszen, a mely magában foglallya, nagyob részit a makabaeusok historiájának, és az uj testámentumnak historiáját, a sidok szokási³⁰¹ pediglen, igen különböznek vala ezen utolso időkben, a régi időkben lévöktől. [72b:]

²⁹⁹ sok féle «me» nemzetekből

³⁰⁰ halála [*halála*-ból javítva az ékezet törlésével.]

³⁰¹ szokási [*si* szótagot utólag írta a sor végére, *szoká*-mellé.]

Ezen utolsó időkben lévő sidok, sokféle nemzetekel valának esze elegyedve, mivel mindenféle nemzetekből menének az országban megtelepedni, sokan judéában menének lakni, némelyek pedig atemplomban való áldozatért³⁰² mentenek jérusalemben, de még ezeken kívül, mindenkor⁵ voltak olyan pogányok, akik meg tértenek, és proselytákká lettenek, ez így lévén, a sidok már akoron nem mondhaták magokat csak egyféle nemzetnek lenni, mint annak előtte, akiknek egy nyelvek, és egy szokások volt, mivel sokféle nemzetekből valok kezdének esze gyűlni, az egy vallás alá, de¹⁰ sőt még azok is, kik a szent földet lakták. elegyesen valának iduméusokkal, szeretsenekel, égyiptum béliekkel, phenicianusokkal, és görögökkel.

A sidok egy mást mind atyafiaknak tartották, és akár mely részin voltak avilágnak, de egy mást segítették. az uton járó¹⁵ sidoknak szállást adtanak. a szegényeket segítették. főképpen ajudéában lévőket, mivel hogy azok, kik mesze földön laktanak. meg nem fizethettek buzául, vagy más egyéb földi gyümölcsül atizedet, és mindenféle gyümölcsnek sengéjit. se innep napokon atemplomban nem mehetének, hogy oda²⁰ ajándékot vigyenek, azért mind azokat pénzüln szedték fel egy más közöt, és minden esztendőben jérusá[73a:]lomban küldik vala, az áldozatokra, apapok, és a szegények tartásokra,

Az ilyen pénzszedés, egy néhány saeculumig tarta a templom elpusztulása után, a sidó nemzetnek feje, akit²⁵ pátriárkának nevezték. bizonyos időkben tanácsbélieket küld vala minden tartományban. akik meg visgálták a synagogákat, és egy szers mind a pénzt is fel szedvén, apátriárka kezében adták, ezek atanács béliek rendszerént apatriárka mellett laktanak, és őket apostoloknak hitták, az az, követek-³⁰ nek, de idővel, akeresztény tsászárook meg tilták. az ilyen

³⁰² áldozatért [o—a-ból javítva.]

pénz szedést, apatriárkai méltóság, fiurol, fiura szállot, azert is sokszor gyermekek voltak patriárkák, hogy pediglen viszá térjek még arra az időre, amelyben a templom fent állot, akoron a sidoknak minden tartományban olyan fejek vala.
5 akik nekik atörvény szerént szolgáltatták ki az igasságot.

Judéában pedig anépet, az öregek közül valo hetven tanátsok igazgaták, minden synagogának egy feje vala, ahoz papok, és szolgák, kik a synagogát örzötték, és akönyvet akeziben adták a doktornak, aki tanyitot, minden városban,
10 amint már azt meg mondtottuk, huszon három bírák valának,

A judéabéli sidok, a földi munkában, és a marha tartásban foglalták magokot. és minden féle mezei gazdaságban., az irás eszerént adgya előnkben, a simon idejében valo boldog állapottyokot a sidoknak, *ki ki tsendeségben miveli vala*
15 *földét, a judéának [73b:] földé termékeny vala, és a mezei fák, sok gyümölcsöt hoztanak, az öregek, a piatzon ülvén, az ország dolgárol tanátskoztanak. az iffiak, hadi köntösökben tziifrálkodtanak., az egész országban békeség³⁰³ vala, izrael nagy örömben volt, ki ki amaga szöllöje, és fige fája alá ülhetet,*
20 *és senki nem háborgatta,* ezért is mondgya az irás, hogy *ne utálljad anehéz munkát, és a szántást, melyet a magosságbéli rendelé.* eccli.7.16.

Mindenik nemzet a szokást, egészen meg nem változtattya, mivel még abban az időben., siciliában, és olosz országban, jo
25 familiából³⁰⁴ valának szántó, vető emberek, német országban pedig, mindenkoron lésznek vadászok,

Leg nagyob része az évangyéliumban lévő példa beszédeknek, a mezei életről vannak, ugy mint, egy olyan. a ki jó magot vetett el. a konkolyrol, a szöllöről, a jó, es haszontalan
30 fárol, az el tévelyedet júhról, ajó pasztorol, mind ezeket városiak előtt mondtották. valo hogy vannak olyan példa beszédek., amelyekből ki tettzik, hogy a sidok pénzel is kereskedtenek, és hogy közöttök valának usorások. sokan

³⁰³ békeség [g—megkezdett k-ból javítva.]

³⁰⁴ familiából <valok.> valának

közöttök publicánusok is valának. az az, olyanok, kik az adot meg árendálták, noha az ilyeneket közönségesen gyűlölték, erről híres példa, josef, atobiás fia, a ki ptolomeus epiphanes alatt,³⁰⁵ meg árendálván az egész syriának, és phéniciának az adóját, igen meg gazdagodék.

Ha a sidok közöt usorások, és adó szedők valának, [74a:] annál is inkább valának kereskedők, ezért mondgya azírás. eccl. 26.28. hogy nehéz akereskedőnek el kerülni az igasságtalanságot, és a kalmár. vétkezik, ha tsak anyelvével is. meg másut azt mondgya, hogy a gazdagság kívánása, meg vakittyta az embert. és avétekben ejti, ilyen formában akarja vala az Isten amaga népét viszá vinni a maga régi szokására, eleiben adván, azokat a helyes okokat, a melyekért az ő attyok. meg vetették akereskedést.

De ök ezeket az oktatásokat bé nem vevék, és a miolta tellyeséggel el pusztulának., az olta hová tovább jobban el távoznak. arégi izraélitaknak., természet szerént valo közönséges életek formájától, már sok időtől fogvást, a sidok földet nem birnak, és a mezei munkára nem adgyak magokat, tsak a kereskedésből élnek, aleg aláb valo kereskedésre is reá adgyák magokat, még tsak az olyan is ritka közöttök, akinek, magának volna háza avárosokban.

Sokan magokat adoktorságra adák, a prédikátorok könyveben azt láttyuk, hogy ezt a tudománt jóvallya. mint hasznost, az évangyélium pedig emlékezik olyan aszonyrol., akit adoktorok meg nem tudták gyógyítani, és aki minden jóságát. az orvoságokra el költötte, az irás meg másut azt mondgya, hogy sok időt kíván, abölcseségnek tudományá, Eccl. 38.15. ugy tettzik mint ha, azt akarná meg mutatni, hogy akoron az irás tudok, és adok-[74b:]torok abban foglalták magokat., de azt is meg mutattya, hogy a mesterségek szukségesek, amint is hogy, sok mester emberek valának abban az időben a sidok közöt, példák az apostolok, szent josef, és akristus maga, de söt még szent pál irás tudo lévén, mesterséget tudot,

³⁰⁵ a ki [...] «aki» meg árendálván

34. Rész

A sidok sok féle vallásiról. és babonaságirol.

Abban az időben, jonathás, amatathiás fia alat, egy néhány féle vallás kezdődék, ugy mint farisaeusok, saducenusok. és essenianusok, a farisaeusok.. atörvényel együt, más egyéb traditiokot³⁰⁶ is tartottak., melyeket az attyoktól vették vala,
5 és a jó tudományt, amelyet tanyitották, sok babonaságal meg elegyítették, azt tartották, hogy az Isteni rendelése,³⁰⁷ vezeti aszabad akaratot, a saducéusok pedig mindent a szabad akaratnak tulajdonítottak, az írást, tsak betü szerént tartották, és azt hitették el magokal, hogy nem kell hinni, se afel
10 támadást, se a lélek meg halhatatlanságát, se azt hogy angyalok volnának az égben, ez így lévén, az Istent tsak a földi jutalomért szolgálták, és agyönyörködtetéseket kedvellették. magok között nem valának egyesek, és községen.,³⁰⁸ kevés hatalmok vala, ezek sokan nem valának, de a sidoknak,
15 mind az eleiből állottak, söt még az áldozo papok közül is valának közöttök, aköz nép inkább hajlot a farisaeusokhoz, akik külső képen. nagy buzgoságot mutattak, és akiknek. nagy hatalmat adot vala alexandra királyné, a még a gyermekei fel nevelkedének. **[75a:]**

20 Az essenianusok, különös vallást tartának. ezek anagy városokot kerülték, ajoszágotok együt birták, közönséges ételrel éltenek, az imádságokban, és atörvényről valo elmékedésekben sok időt töltöttek, az ő életeknek modgya, igen hasonlitot a proféták, és a récábiták élettyekhez, sokan
25 valának olyanok közöttök, kik meg nem házasodtanak, és oly elmelkedő, és tekelletes életet éltenek, hogy sokan a szent atyák közül, őket, keresztényeknek tarták lenni.

A farisaeusok, anagy városokban lakván, magok között egyesek valának, külső képen, közönséges, és szoros életet

³⁰⁶ traditiokot [r-a-ból javítva.]

³⁰⁷ rendelés,e. [rendelés,-ből javítva az e, betű hozzáírásával.]

³⁰⁸ és <a> községen.,

éltenek, de leg nagyobb része közöttök, a maga hasznát kereső, nagyra vágyó, és fősvény vala, atörvénynek külső képen valo meg tartására igen vigyáztanak, nem tsak a nagy féle gyümölcsnek adgyak vala meg atizedét. de még afüveknek is, ugy mint a kömény magnak, mintának, és akölesnek, 5 igen nagy szorgalmatoságal mosák vala meg az ivó edényeket, ételhez valo edényeket. és aházi eszközököt, magokot is gyakran meg mosták, anyira meg tarták a szombatot, hogy vétkes dolognak tarták lenni, hogy a kristus egy kevés sárt tsinála azujával, és hogy az ő tanítványi, abuza fejet le 10 szakasztották szombat napon ezek gyakran böjtölének, sokan közüllök kétszer egy hétben, hetfün, és tsötörtökön, ezek mutogatás képen hordoznak vala másoknál hoszab *totaphotot, és zizithet*, deákul. *phylectaria*, et *fimbrias*, a *phylectaria*, atörvény egy néhány verséből álló irás vala. a melyet a 15 homlokokon, és abal karjokon hordozták, valamint emeg vala nekik hagyva, hogy az Isten törvénye mindenkor a szemek előtt, és a kezeken légyen, az *zizith*, nem egyéb, hanem sok féle színü rójt vala, a melyet a palásttyok szegeletein kellett nékik **[75b:]** viselni, hogy az Isten parantsolatira 20 emlékeztesse őket, a sidok még mostanában is viselik ezeket akülső jeleket, amidön asynagogában mennek, de tsak mives napokon, mivel szombat napokon. és más innepeken, azt tarttyák, hogy ezekre nintszen szükségek.

A farisaéusok mindenek láttára adnak vala alamisnát. az 25 ortzájokot meg festették sargára, hogy mások azt gondollyák. hogy ők sokat böjtölnek, azt ők igen nagy gyalázatnak tartották, ha valaki tisztátalan lévén, hozzájuk talált érni, ők pediglen tisztátalanoknak tartották., nem tsak apogányokot, és anyilván valo bünösököt., de söt még azokat is, kik 30 valamely tisztátalan mesterséget üztek, egy szoval leg nagyobb részinek közüllök, minden buzgoságok,³⁰⁹ kevélységből, és haszon keresésért volt, atudatlan népet, ékes beszédekkel. el áltatták, az aszszonyok pedig magokot joszágoktól meg foszt-

³⁰⁹ buzgoságok, <a> kevélységből,

ván, őket meg gazdagították vala, és azon szin alatt, hogy ők az Isten népei, és az ő törvényének, meg örözi, agörögöket,³¹⁰ aromaiakot, és az egész nemzeteket meg vetik vala,

Még mostanában is látjuk, a sidok könyveiben., azokat
5 atráditiokeket, a melyeket afarisaéusok abban az időben oly nagy titkosnak tartták vala, és amelyeket, kristus urunk után, száz esztendővel, mások le irták. lehetetlenis egy ollyannak, aki más féle tudományban neveltetett fel, olyan haszontalan. és tsekély kérdéseket ki gondolni, mint amelyekkel azok a könyvek vannak tele, példának okáért, ha szabadé szombat napon a számára ülni, amidőn itatni viszik. vagy tsak [76a:] akötő féken vezetni, ha szombaton. leheté ollyan földön járni, a melyet tsak akkor vetették bé. mivel meg történhetik. hogy az ollyan. a lábával. egy nehány magot más
10 felé rughat. vagy fel emelheti. és illyen formában, az ollyan vetne szombat napon. hogy ha azon a napon. szabadé annyi betűt le írni, hogy a valamit tégyen, ha szabadé a szombat napon tojt tojást ugyan azon anapon meg enni, ha szükségesé ujontában meg tisztítani aházat, ha azon anapon által találna
20 menni azon egy egér, egy kis kenyér béllal, ha szabadé azon anapon meg tartani olyan papirozt, a mely lisztből való pappával vagyon meg kenve, ha szabadé ollyan tűznél³¹¹ főzött ételből enni, amely tűzbe meg égették a régi kovászt, és más több illyen nevettséges kérdéseket, amellyekkel. tele vannak
25 azok a könyvek.

Illyen formában felejtik vala el a sidok, azIstennek nagyságu, és méltoságu törvényét. ragaszkodván, az alá való, és tsekély dolgokhoz, a görögökhöz képest pedig, ők durvák, és tudatlanok valának, kik iskolájokban. sokal mélyeb, és hasznosab dolgokrol való kérdéseket tanyítottak. és a kik, ha jó erkölcsüek nem valának is, de leg aláb abetsületet, és az emberséget tudták,

Leg inkább, az alexándriai sidok, adgyák vala magokat.

³¹⁰ agörögöket, «és» aromaiakot, és

³¹¹ tűznél «való» főzött ételből

agörög nyelvre, atöb sidok, tsak annyira igyekeztek görögül tudni. hogy azt meg érthessék, el itélhettyük, hogy igen roszul tudták, azt a nyelvet, és azon olyan formában beszéltek, [76b:] valamint amagok nyelveken, ugyan ilyen barbarus görög nyelven., vannak irva, az uj testámentumnak fordítási, 5 és az évangyélium, az apostolok, és az évangyelisták, tsak azon igyekeztek, hogy világosan. és rövideden írják le adolgot., és hogy aleg aláb valo is meg érthesse. a nyelv ékeségét. és tzifraságát meg vetették, de aki jól meg akarja érteni, az ö görög nyelveket, annak tudni kell, a sido, és a syriai nyelvet. 10

A sidok, ezekben az utolso idökben, atörvényt, és az írásokat igen tanulták, és azokat, nem tsak betü szerént, hanem még, más értelmü beszédekkel magyarázták, ezt nem tsak az uj testámentumbol, és a szent atyák írásibol láttyuk, hanem még a philon könyveiböl, és atálmudbol. ritualis 15 judaeorum liber.

De azt tsak meg kell vallani, hogy ezen utolso idökben, lévö sidoknak szokások igen meg romlottak vala, nagy ostoba kevélységgel. mondották magokat ábrahám fiainak lenni, és fel fuvalkodással várták amessiás³¹² uralkodását, tudvan azt, 20 hogy nem mesze volna eljövetele, el is hitetvén azt magokal., hogy annak uralkodása, gyözedelmes. és nagy hatalmu lészen evilágon. ezek amagok hasznokat keresték, és fösvények valának., fö képpen a farisaeusok, álhatatlanok, és változok valának, mindenkor készek, a fel támadásra, zenebona szerzésre, olyan szin alat, hogy magokat fel szabadítsák, a pogányok alol. egy szoval, kemények, és kegyetlenek valának. példa erröl akristus, akit kinos halálal ölének meg, és az ö³¹³ apostoli, és hogy mitsoda [77a:] rettentö képpen vesztek egy mást. az egy más ellen valo hadakozásokkor. és jérusálem 30 utolso el romlásakor.

³¹² amessiás<t> uralkodását,

³¹³ az ö <p> apostoli,

35 Rész
A valóságos Izraélitákról.

Mind azon által, ilyen nép között marada meg ajó erkölcs. atudomány, és avallás, ezen utolsó időkben is, láttanak szemek előtt, ritka. szenttségű példákat, úgy mint, szent zakariás, és az ő felesége, szent ersébeth, szent josef, szent
5 simon. jövendőelő szent anna, náthániel,³¹⁴ gamaliel, és több sokakat., akiket nevez az új testámentum, mind ezek a szent személyek, és közönségesen mind azok, a sziv béli környül metélkedet sidok, sokal inkább valának lelki képen ábrahám fiai, mint sem testi képen, ezek erős hittel hitték aprofétiákat,
10 és az Isten ígérelinek bé tellyesedésit, békeséges türesem várak izraelnek meg szabadulását, és a messiásnak el jövetelit, aki után igen suhajtoznak³¹⁵ vala, de azt jól látták, hogy nem kellene reménségeket, ezen élethez kötni, afel támadást, és amenyeknek országát hitték, le szálván tehát az évangyélium-
15 nak kegyelme ilyen szent állapotban lévő személyekre, könnyen tekélletes keresztényeké tévé. ezeket a valóságos izraélitákat.

vége.

Ditsértessék. az Izrael Istenének szent neve.

[77b: üres]

³¹⁴ náthániel, [i—a-ból javítva.] gamaliel, és «m» több sokakat.,

³¹⁵ suhajtoznak«nak,» vala,

[78a:] Ennek a könyvnek táblája.

- Hogy mi végre vagyon tsinalva ez a könyv. pag. 1. [2a]
A pátriárkákrol, és azö nemesi voltokrol. 6. [4b]
A patriárkák joszágirol, és foglatatosságairol. 9. [6a]
Az eledelrol. 12. [7b]
Az izraélitákrol, és azö nemesiségekröl. 16. [9b]
Az ö foglatatosságokrol. a földi munkárol. 20 [11b]
A szent földrol, és annak termékenységéröl. 27. [15a]
Az izraéliták joszágirol. 33. [18a]
A kézi mesterségekröl, 37. [20a:]
Az izraéliták ruhájirol. 41 [22a]
Az ö házi eszközökröl, és hazakrol. 46. [24b]
Az ö eledelekröl, 47. [25a]
A tisztulásrol. 51 [27a]
A hazaságokrol. 56. [29b]
A gyermekek neveltetéséröl. 62 [32b]
Az izraéliták. jeles, és emberséges magok viselések-röl. 70. [36b]
Az izraélitak mulattságirol. 72. [37b]
A gyászrol. 73. [38a]
[78b, 79a—79b, 80a—80b: üres]
- A temetésekröl, 75 [39a]
A vallásokrol 77. [40a]
A böjtröl, és a fogadás tételröl. 87. [45a]
A profétákrol, 89. [46a]
A balványozásrol. 92 [47b]
Az izraéliták. rend tartásárol, szabadságokrol. és a házi hatalmokröl. 101. [54b]
[Az öregeknek hatalmokröl. 106.] [55a]
Az igasság ki szolgáltatásárol. 109 [56a]
A hadakozásrol. 114 [58b]
A kiralyokrol. 118. [60b]
A sidok rabságban valo létekröl. 124 [63b]
A sidok fel szabadulásokrol. és hogy mitsoda állapotban valának apersák alat. 127. [65a]
Hogy mitsoda állapotban valának a sidok, agörögök birodalma alat. 131. [67a]
A makabaeusok idejében valo dolgokrol. 139. [71a]
Az utolso idökben lévő sidoknak szokásirol. 142. [72b]
A sidok sok féle vallásirol, és babonáságirol. 146 [74b]
A valóságos Izraélitákrol. 151. [77a]

[81a:]A

Keresztényeknek Szokásiról.

[81b: üres]

[82a:] A

Keresztényeknek Szokásiról. valo beszélgetés

Először.

Ezen könyvnek. el osztásáról.

Ezt a könyvet negy részre fogom osztani. az elsőben, meg láttyuk, ajérusálemi keresztényeknek szokásit, mind addig, még a város el nem pusztula, ez a keresztényi első rend tartás, oly tekéletes rend tartás vala, hogy ha szinte kevés ideig tartot is, de méltó azt különösön meg vizsgálni, amásodik¹ 5 részben, fel teszük. az üldöztetések ideit, tudni illik, ahárom első saeculum² alatt valo időt, és akik erről bizonytságot kivannak, azok meg olvashatták az anyaszent egy ház historiáit, a harmadik részben, le írom az anyaszent egy háznak szabadságban valo létit, Constantinustól fogvást, és a 10 negyedikben, fel keresem aváltozásoknak ókait. amelyek. az óltától fogvást lettenek.

[A címlap bal alsó sarkában a kézirat megkezdését jelző, évszám nélküli bejegyzés olvasható:] *commencé le 7 mars*

¹ amosodik [Íráshiba *amásodik* helyett.]

² saeculum <ban.> alatt

2 beszélgetés.

Első rész. a kristus jésus. életéről.

A keresztényi vallás. nem lévén emberi találmány, ha-
[82b:]nem az Isten munkája, azért is fel álitatásakor. mind-
gyárt tekéltességben lett, valamint az egész világ terempte-
tésekor, elveszet az ollyannak az esze, mondgya tertullianus.
5 aki azt gondolná hogy az apostolok, nem tudták volna mind
azokat az igazságokat melyek az üdvességre szükségesek, és
hogy egy néhány saeculumok után, bölcseb, és okosab szoká-
sokat találhattak volna³ fell, mint sem azok, amelyekre
akristus tanyította őket, de a vallásnak bölcs tudománya. a
10 sok féle elmékben, külömb külömb féle dolgokat is okozot.
ugyan azon külömb külömb féle mértéke szerént a kegyelem-
nek, amelyel adta⁴ azt az Isten kinek kinek, mivel avalóságos
izraéliták, az attyoktól és a szent írásbol. már meg tanulván
atraditiokat, és gyermekségektől fogvást a törvényben, és a
15 valóságos Istenről valo hitben neveltetvén fel, készebbek
valának azt a tudománt amaga tekéltességében követni,
mindgyárt, mihent azt elejekben adák. és észre veheték, hogy
a messiás, mitsoda üdvességet szerzene nékiek, és hogy mi
volna az ő országa; sokal nehezeb dolog vala. atekéltességre
20 vinni apogányokat., a kik addig Isten, és törvény nélkül
éltenek; a kik meg szokták vala, hogy a bálványok eleiben
vitessenek. valamint. az oktalan állatokot., és hogy minden
féle vétekben el merüllyenek, a jérusálemi első anyaszent egy
házban lévő keresztényeknél kel tehát keresnünk. az élet leg
25 tekélteseb példáját, és azt a boldog életet, amelynél. nem
lehet boldogab eföldön.

A kristus jésus, életén kellene el kezdenünk. mivel ő

³ vol-<vo>na fell, [Törlés a sor elején.]

⁴ adta azt [adta helyén először azt-ot írt; d—zt betűkből javítva.]

min-[83a:]den tekéletességnek a kut feje, ö nékünk példát mutatot, hogy mi is a szerént tselekedgyünk, és ameg testesülésnek az, az⁵ egyik nagy haszna. hogy az ige láthatová lett, nem tsak azért lett hogy tsudánk lenne, hanem meg példánk is, a melyhez⁶ szükséges hogy szabjuk szokásinkot. tudom 5
hogy tsak azok irhatták le méltán ezt⁷ az Isteni életet, akik szemekel látták, az életnek igéjét, kik ötet⁸ fülökel halgatták, és kezekel tapasztották, és akikben lakozot az ö lelke, de leg aláb kiki amaga tálentuma szerént észre veheti, hogy mi láttzik benne leg követhetőbnek azemberektől, hagyván atöb 10
mély dolgoknak⁹ meg vizsgálását. azokra, kik mind az imádságban. elmelkedésben. és a keresztényi jó erkölcsöknek gyakorlásiban eléb valok.

Leg előbször is láttyuk a kristusban a gyermek kori jó erkölttsöket, ö engedelmes, és szó fogado volt szüleihez, 15
kedves volt mindenek előtt, mivel azt írják, hogy gyarapodik vala bölcseésben, testének állapottyában, és Isten, s' emberek előtt vala kedvességben. ennél többet rola nem tudunk harmintz esztendös koráig, hanem hogy názaret kis városában lakot, mindenek pedig áts. mester fiának tartották, és magát 20
is, tsak átsnak gondolták lenni, ahalgatásával az irás. jobban fel téski, mint sem akár mely beszédel. akristusnak azt a magános, és alatson rendben valo létit., amelyben kivánta tölteni, tsak nem egész életit; azért jött volt avilágra, hogy azt meg világosittsa, harmintz esztendöt tölte.¹⁰ amagánosan 25
valo élet-[83b:]ben, és tsak, három, vagy négy esztendeig prédikállot, meg akarván ez által mutatni az embereknek, hogy az ö hivatallyok közönségesen a, hogy tsendeségben munkálkodgyanak. és hogy tsak kevesen kell lenni azoknak,

⁵ az, az [A második az—beszúrás.]

⁶ a <m> melyhez

⁷ ezt [azt-ból javítva.]

⁸ ötet [öket-ből javítva világosabb tintával.]

⁹ dolgoknak [n—ot-ból javítva.]

¹⁰ tölte [l—t-ből javítva.]

kik a közönséges hivatalokra adgyák magokat. és akor is tsak annyi ideig, a még az Isten rendelése kívánnya, és másoknak hasznokra lehet.

A mely mesterséget választot volt pedig magának, a méltó
5 az elmékedésre, mivel akézi munka után valo élet, sokal szegényeb, mint sem gazdálkodni, és marhákot legeltetni. azért. akár a ház építésében foglalatoskodot. akár ekéket tsinált, a mint egy régi mondgya, justin. in. tryph. de abizonyos, hogy a mestersége, noha igen szükséges, de kemény, és
10 nehéz volt. azt is el mondhatni hogy tisztességeseb volt. mestersége. mint sem az ollyanoké,¹¹ kik tsak atziffiraságra, és a kényeztetésre. dolgoznak, eszerént tölté el iffiuságát. a szüléi, mellet. meg maradván. a helyben ahol fel neveltetett, ugyan ótt, szent, és fáradságos életet élt, részt vévén, az egész
15 emberi nemzetnek a munka alá valo büntetésében, és szüntelen valo példát ada kétt jó erkölcsökről, amelyeket idővel, leg inkább jovallá az apostolinak. ugy mint, a szelidséget,¹² és az alázatosságot.

Minek előtte aprédikálláshoz kezdene. a kereszttiségel,
20 imádságal, és böjtöléssel készüle ahoz, noha az illyen készültekre nem vala szüksége, de tselekedte azért, amint maga mondgya, hogy bé töltene, minden igasságot, és nekünk pél-[84a:]dát adna; az ő negyven napig, és anyi éttzakákig tartó böjtöt. közönségesen tsudának tarttyák, valamint amoj-
25 ses, és Illyes böjtöt, mind azon által nem tudom, hogy ha üsmérjüké jól atermészetnek erejét, szent ágoston, szava hihető embertől hallotta, hogy volt olyan aki negyven napig semmit nem ett, epist. 36. ad Casul. n.27. és théodorétus írja, hogy szent styletus simon. huszon nyolcz nagy böjtöt töltöt
30 volna ell ételnélkül, szoktatván magát tsak lassanként. ehez a tsudálatos böjthöz. theod.hist.relig. c.26. de még mostanában is közönségesek az ollyanok, kik husz napig nem esznek.

A kristus, abban anagy pusztában. tsak az imádságban

¹¹ ollyanoké, [Második o—e-ből javítva;] kik tsak [ki—ts-ből javítva.]

¹² szelidséget, [I—s-ből javítva.]

foglalta magát böjtölésekor, de ki mérne szollani az ő imádsá-
gáról,? elmélkedgyünk alázatosságal. arrol, amit az irás ad
előnkben, atöbbi közöt, arrol a szenttséges imádságról, me-
lyet látunk szent jánosnál; és figyelmezünk igen arra, amit
mondanak imádkozásáról, mivel ő imádkozot éttzaka, és 5
némelykor egész éttzakákon, a kertben, a hegyeken. magáno-
son; fel emelvén kezeit, és szemeit az égg felé; le térdeplet. és
a földre le borult, mutatván minden képen, az attyához valo
nagy tiszteletét.

Meg engedé a kisértést, azért hogy példájával fel indittson 10
bennünk, az ördög ellen valo viaskodásra: a kisértettkor, a
szent irásbol oltalmazá magát, azért hogy mi is szüntelen
elmélkedgyünk arrol., és minden féle állapotban, ahoz alkal-
mazzassuk magunkot

Az után mindenek előtt meg mutatván magát, papi. püs- 15
[84b:]pöki és közönséges életet kezde élni, leg nagyob fogla-
latossága. az oktatás, és a meg térítés volt. a mint maga is
mondgya, azért jött el. hogy fel kerese, és meg szabadittsa
azokat, kik el vesztek volt. abetegek meg gyógyításáért, és
több tsuda tételiért, minden nagy tiszteletben, és sziviben 20
vette, azok atsudák pedig szükségesek valának, az ő elküldé-
tésinek meg bizonyítására, ezeket. sok szent püspökök
követtek, ámbar tsuda tételek nélkül is, mivel anépnék
tekéntetiben és szeretetiben voltak., sok alamisnálkodáso-
kért, az igyefogyataknak párt fogásokért, és más több jó 25
téteményekért, de söt még magok a tsudák okot adának a
kristus jesusnak, sok olyan jó erkölcsök ki mutatására,
amellyeket mi is követhettyük, ugy mint az együgyü szelidség-
re, alázatoságra, békeséges türesre, ő se hirtelenséggel, se
pompával, se maga mutogatásal atsudákat nem tselekedte, 30
de azt is ritkán várta, hogy arra kerjék, akor is tsak azért
tselekedte. hogy jobban ki¹³ tessék annak hite, aki tsuda
tételre kérte, oly igen kívánta el titkolni tsuda tételit,¹⁴

¹³ ki tessék [ki—beszúrás világosabb tintával.]

¹⁴ tételit, [télit-ből javítva a té beszúrásával; a második é fölött nem húzta át az ékezetet. A helyes olvasat: tételit]

valamint mások igyekeznek el titkolni vétkeket, úgy tettzik mint ha, a meg gyógyulást. inkább tulajdonította volna ebeteg hitének, mint sem a maga minden hatóságának., ezért is, a nép hihetlensége miatt, igen kevés tsudákat tett názárethben. ⁵ mindenkéért pedig. az attyának adta aditsőséget, én semmit magamtól nem tselekedhetem, mondgya szent jánosnál, az atya a ki bennem vagyon, atselekeszik mindenedet.

Mitsoda nagy békeséges türessel kellették szenvedni azokat **[85a:]** asok számu. betegeket, kik többire nyomorult szegények valának, akik szüntelen utánna jártak,, körül vették, és reá todultanak. akik azon igyekeztek, hogy tsak aköntöséhez érhessenek. eki tettzik, amidön. avér folyásból meg gyógyította az aszszonyt. és a midön atanitványival egy kis hajoban üle, hogy a sok nép elne tapodgya, ha valamely házhoz ment. ¹⁵ a sokaság el lepte az ajtot, és tsak anyi ideje se volt. hogy ehessék, annyira juta végtire, hogy nagy titkon kellették bé menni valamely városba, és gyakorta. apusztában kellett maradni, de még odais utánna ment a sok nép, a mint eki tettzik. amidön ött ezer embernek ada eledelt. ettől vagyon, ²⁰ hogy a hegyekre ment imádkozni, ahol éttzakákat töltöt az imádságban., az aluvásra. alig volt ideje, és tsak amikor lehetet, a mint ezt láttyuk, a szélvészkor abárkában.

Akor sokal nehezeb életet elt, mint mikor kézi munkát dolgozot, arra nem is lett volna ideje, mivel holmi szent ²⁵ aszszonyok kik ötet kísérték, ugyan azok táplálták, és segítették, a mi kevés pénze volt. azt judás kezinel tartotta, abbol akevésből is adot a szegényeknek, de sokszor az is el fogyot, és hogy az adot meg fizethesse tsudalatosan kellett szent péterrel ahal szájából. egy fél siclust, az az, tizen hat polturát ki ³⁰ vétetni.

A bizonyos hogy mindenkor nagy szegénységben élt, a mint maga is mondgya, hogy nintsen hová le tegye. a fejét, az az, hogy nem volt maradando szállása, és ha tsak valaki meg nem szánta, más képen szállása nem volt. azt láttyuk. hogy ³⁵ halálákor a köntösinél egyéb joszága nem volt, azt mondgya, hogy nem azért jött hogy magát **[85b:]** szolgáltassa, hanem

hogy másoknak szolgállyon, mikor pedig valahová ment, tsak gyalog ment, a pedig renden kívül valo tselekedete vala, a midőn számaron ment bé jérusalemben, hidegben, melegben, egy aránt utozot, amidőn a samaritana aszszonyt. elől találta, az irás azt mondgya, hogy dél felé, a kut mellé le üle fáradva, noha ura lévén atermészetnek, de azt nem láttyuk. hogy leg kisebb tsudát is tett volna. amaga alkalmatosságára valo nézve, se azért hogy magat valamely bajtol meg menttse, egy szer láttyuk azt, hogy az angyalok szolgáltnak néki, meg akarván azal mutatni. hogy annak ugy kellene lenni, ha néki ugy tettzenék.

Nyilván ki tettzik, az ő szelid szemérmetségé, mivel az irás fel téski, hogy a tanítványok tsudálák, hogy egy aszszonyal beszélteni láták, a mint hogy, az ő ellenségi, noha sok féle káromlást gondolának ki ellene, de az ő tisztasága ellen nem mértek szollani, mind azon által, az ő szemérmetségé. nem volt szines, mivel akép mutatást gyűlölte, az ő szokási együgyüek, és szelidek valának, az embert jól meg tekintette, valamint hogy az iffiat jól meg tekinté, és azonal meg szereté jó indulattyáért, azt sok helyt fel teszik, hogy a kezeit ki terjesztette, némelykor tekintetével, vagy beszédével, tsudálkozást, nehézséget, vagy haragot mutatott, némelykor pedig kegyességet, mint mikor a kisdedeket meg ölelte, és kezét reájok tette,

Külső képpen pedig semmi ötet meg nem különböztette atöb közönséges sidoktol, az ő élete, durva és kemény elet [86a:] volt, semmiben magát meg nem különböztette másoktol. szintén ugy ett, és bort ivut, valamint mások, a mikor vendégségben hitták, oda el ment. mind azon által. olyan keveset gondolt az étellel, hogy a tanítványi étellel kínálván. azt felelé nékiek, énnekem olyan eledelem vagyok, amelyet ti nem tudgyátok, az én¹⁵ eledelem pedig a, hogy az atyám akarattyát tselekedgyem.

A kristus, az ő külső közönséges maga viselése mellet, nagy

¹⁵ az én <le> eledelem

tiszteletben tartatta magát. azt kétt szer láttyuk hogy sirt, de nevetésit, vagy tsak mosolygását. egy szer sem láttyuk. valamint szent Chrysostomus mondgya, ő nem kért senkitől semmit., amint hogy, jobban szereté tsuda tétel által. ahal
5 szájából pénzt ki vétetni, mint sem költsön kérni, azt mindenkor meg tartotta, hogy jób adni. mint sem mástol venni, mindennek volt¹⁶ ő reája szüksége, ő néki pedig senkire nem volt., városrol, városban menven. mindeneket intet apenitentziára., abetegek könnyen mehettek hozzája, és
10 annyira meg alázta magát. abünösökhöz, hogy ett vélek. és hozzájok szállot, söt még azt is meg engedte, hogy rosز életü aszszony a lábait meg mossa, és keneteket meg kenneye., ez ugy tették, mint ha ellenkezet volna, azö szegény, és sanyaru életével.

15 Mint hogy azért jött volt, hogy tanittson, azért szüntelen is tanitot, mind közönségesen, mind magánosan. az a szokása volt néki., hogy szombatokon, a synagogákban¹⁷ magyarázta a szent irást, valamint a sidó doktorok., azért hitták ötet is mesternek., vagy rabbi, de ötet, nem ugy tekintették. mint
20 atöbbit, mert nagy méltoságal tanittya vala öket, és álmélnak vala az ö kedves beszédin. [86b:] a melyek származnak vala szájából.

Az ö beszéde egyenes, és világos volt. minden tziffraszág nélkül, a mely sokal hathatosab volt. az ékes beszédeknél, az
25 ö beszédi, mondgya szent justinus. rövidék. és egybe voltak foglalva, mert ő nem volt sophista, hanem az Istennek ereje, és igéje, némelykor inkább tselekedettel felelt. mint sem szoval., mint mikor a szent jános tanitványinak mondá, menyetek el, és mondgyátok meg jánosnak, a melyeket. hallotok. és
30 láttok, gyakorta élt példa beszédekel, azért hogy meg büntesse halgatoinak. szán szándékal valo vakságokot.,¹⁸ de az ö szent élete, és tsuda tétele, inkább meg bizonyították tanításá-

¹⁶ volt <oreg> ő reája

¹⁷ asynagogákban [A második g—k-ból javítva.]

¹⁸ vakságokot., [a—á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

nak valóságát., és inkább is illettek minden féle elmékhez, mint sem a philosophusoknak minden sylogismusi, vagy erősítő beszédi, mert azokat mind atudosok,¹⁹ valamint Nicodémus, mind atudatlanok. valamint avakon születet., mind egy aránt értették, és tsudálták, a beszéd közben. sokszor hozá elé atörvényt, és a profétákat, meg akarván azal mutatni, hogy az ő tanítása, ugyan azon bölcseségből, és az ő tsuda tétele ugyan azon hatalomból származnak, és hogy mind az ő, mind az uj testamentum. ugyan azon egy Isteni hatalomra vannak fel állítva. ezért is hozá elő gyakorta sok bizonyságokat az ő testámentumból. 5

Illyen formában készitté a tanítványinak elméjeket,²⁰ hogy azokat, az Isteni²¹ hatalom alá vessék, nem úgy mint a philosophusok. kik nagy haragos vetekedésekre szoktatták tanítványokat, azon szin alat, hogy az igazságot keressék, akristus azt nem kereste, nem is kételkedet mint socrates, mert valóságot beszélt, és tellyes lévén igazságal, azt úgy nyilatkoztatta ki, amint néki tettzet, egy szoval, hogy beszédit, a tanítványi jobban halgassák, és példáját kövessék, vélek egy társaságban lakot, és vélek, szegény-[87a:]ségít követetete, el küldvén őket minden költtség nélkül, de sött még, mikor véle valánakis éhséget szenvedtenek, úgy anyira hogy szombat napon, buza fejet kellett tördelni amezön. és azt enni. 15

Igen nagy szorgalmatosságal oktatta őket, és amit meg nem foghattak, azt különösön meg magyarázta nékik. úgy bánt vélek, valamint barátival, mindeneket nékik ki nyilatkoztatot. annyiban,²² amenyiben arra akoron alkalmasak valának. de némely szorgalmatos²³ kérdésekre meg nem felelt nékik, mint mikor azt akarák meg tudni, mikor lészen 30

¹⁹ mind atudosok, «mind atudatlanok» valamint Nicodémus, mind atudatlanok.

²⁰ elméjeket, [Második *e—é*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

²¹ Isteni [*I—o*-ból(?) javítva.]

²² annyiban, [*ban—a*-ja *e*-ből javítva;] amenyiben [*a—e*-ből javítva.]

²³ szorgalmatos [*r—l*-ből javítva.]

avilágnak vége, és mikor szent péter azt kérdé, hogy hová
lészen szent jános, igen nagy békeséges türesem szenvedni vala.
az ő együgyü tudatlanságokat, és fogyatkozásokat, minden-
kor is azon volt, hogy őket meg jobbittassa.

- 5 A tanítványokon itt értem azt a tizen kettőt akiket maga
mellé választot volt, noha az irás tanítványoknak nevezi mind
azokat, kik az ő tanítását követték, és keresztelve valának,
ezek igen sokan is voltak. mivel a szent mátyás választásán,
százhusz tanyitván²⁴ vala jelen, többen is valának őtt száznál,
10 kik egy szers mind látták a kristust. fel támadása után, az
anyaszent egy ház, már akkor két részből állot, úgy mint a
népből, kiket közönségesen, hiveknek, vagy atyafiaknak
nevezték, és azokból. akiket. akristus választot volt az anya-
szent egy ház szolgálattárára, úgy mint a tizen két apostolokat,
15 és hetven tanítványokat, akiket ketten ketten küldi vala el
maga előtt.

- A szeretetnek egy néhány gradussát láttyuk ebben a külö-
böztetésben, a melyek méltok a meg vizsgálásra, akristus azt.
[87b:] tanította nekünk, hogy minden ember ami felebará-
20 tunk, és mindent úgy kell szeretnünk, mint magunkot, amint
hogy. ő az életét minden emberért le tette, de különösen a
tanítványit, inkább szerette, és azok között az apostolit, ezek
között pedig szent pétert, és a zebedéus két fiát, leg inkább
jánot, azt nem lehet²⁵ vizsgálni, hogy mi okból különböztette
25 meg szeretetét. szent péterhez, és szent jánohoz, hanem azt
elég meg tudni, hogy példájával jóvá hatta, és meg szentelte,
a természet szerént való szeretetett. közönségesen, az embe-
rekhez való szeretet meg sértés nélkül, de nem csak az
apostolokat, hanem még másokat is nevez baráttyának.
30 lázárt, és annak akét hugát szerette, lázárt pedig. baráttyának
hija, amint is meg mutatta, halálan való sirásával.

Kitsoda kételkedhetik abban, hogy kegyes szeretettel ne
szerette volna, az ő szentséges Annyát, holot mitsoda nagy

²⁴ tanyitván [Elírás; alább többször: *tanítvány*]

²⁵ lehet [*lehet*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

szorgalmatossággal vala gondgya reája halálakor,? de mind azon által, ugy tettzik. mint ha keményen szollot volna hozzája, a midön, az irás tudo doktorok közöt ült, és amidön alakadalomban. meg mondá. hogy abor el fogyot volna, és meg másut, azt mondá egy aszszonynak, hogy nem tsak 5 aboldog, aki ötet méhiben hordozta, hanem még mind azok is, kik az ő attyának akarattyát követik, jól tudta azt ami kegyes üdvezitönk. hogy miképpen kellesék bánni, azzal a kegyelemel meg erősítettett lélekel, azt is meg akará mutatni, hogy nem atest, senem avér okoza benne a szeretetet. 10

Az ő szeretete. az egész emberi nemzetre volt terjesztve, azért is mondgya, jöjjetek én hozám mindnyájan. kik meg [88a:] fáradtatok, és meg terheltettetek. és meg nyugotlak titeket, nagy szánakodással vala a népen. ki ötet kísérte, látván szenvedéseket, és el hagyatásokat, valamint apásztor nélkül 15 valo juhók. a szánakodás vivé arra,²⁶ hogy kétt szer a kenyeret meg szaporittsa, és az özvegy aszony leányát fel támasza, a maga hazáját, az Izrael népét, és jérusálem városát igen szerette, valamint jó haza fia, és siránkozot rajta, előre meg látván, nagy pusztulásra valo jutását. vétkeiért, a fejedelmekhez valo engedelmeségre. mindeneket intet, és azt hagyta, hogy tisztelettel legyünk a papokhoz. ám bár azok ne legyenek is ollyanok. a mitsodásoknak kellene lenniük, nagy szorgalmatossággal követte a törvényt, és avallásbéli Cérémoniákat, noha ura volt, mind atörvénynek, mind a szombatnak., avilági dolgok iránt, semmi hatalmát ki nem mutatta, de sött még, kétt atyafi közöt sem akart köz biró lenni, a midön meg fogák, és a birák kérdezék,²⁷ mindenik bironak a maga rendihez képest valo feleletet ada, a fő papnak, amaga Isteni fiaságáról felele, pilátusnak királyi voltárol., meg mondván 30 néki, hogy az ő országa nem evilágon volna, és hogy az ő tanítása, semmi változást nem tenne avilági rendben, mitsoda. nagy maga hittség volna az ollyantol., aki az ő jó erkölceit

²⁶ vivé arra., <k> hogy kétt szer a kenyeret

²⁷ kérdezék, [r-z-ből javítva.]

le akarná irni, mivel az olyan szent lelkek. kik az évangéliumról elmélkednek, hová tovább, több tsudálatosab dolgokat találnak abban, hanem mondgyunk egy nehány szót szenvedéséről, a melyben, mind leg nagyob, mind leg hasznosab
5 példát adot, holot nincsen, semmi közönségeseb ez életben. a szenvedésnél. [88b:]

A kristusnak, az olaj fák kertében, szánakodásra méltó léte, meg mutattya, hogy néki is, valamint másoknak, a szomoruságban, és a félelemben része volt, és hogy tsak az ő
10 jó erkölcsének erejével szenvedte azokat a sok nyomoruságokat, mint hogy pedig mindenben hasonló volt hozánk a vétken kívül, azért, ez életnek minden nyomoruságát meg próbálta, ugy mint, az éhséget, szomjuságot, fáradságot, és a fájdalmat, a valo azt nem láttyuk hogy beteg lett volna. talám
15 azért. hogy rend szerént. amértékletlenség okozta abetegséget., leg aláb amértékletlen munka, de semmi mértékletlen²⁸ nem lehetet egy olyan testben., akit maga a bölcsesség igazgatot.

A szenvedésekor. meg gyözhetetlen álhatatosággal szenvedet. maga mentegetése nélkül, semmiben ellent nem álla, és
20 magát kinoztatni hagyá, és meg mozdulhatatlanná lett mint a kö szikla az ütés, és averés alat, tsudálatra méltó volt, az ő halgatása, egy szót nem szolla. noha egy szavával minden hamis vadoloit.,²⁹ és biráit, meg gyözhetette volna, de tudta azt.
25 hogy menttségére semmit nem fognak hajtani, egy szóval, az irtoztato szenvedésekor, az elméje, szabadon és tsendeségben marada, imádkozék azokért, kik ötet kinozták, ajó latornak hitét meg jutalmaztatá, az annyát gondviselés alá hagyá, a profétiákat bé tölté, és az Istennek ajánlá szentséges lelkét.

30 Az apostolok.-a szent lelket vévén, a kristusnak élő képei lettenek, a kikhez, hasonloknak kellették lenni ahivek. [89a:]nek, ezért is mondgya szent pál, legyetek én követőim, valamint én követője vagyok a kristusnak. meg másut. legye-

²⁹ vadoloit., [a. m. *vádoloit.*, ; a—o-ból javítva.]

tek én követőim atyám fiai, és vigyázatok azokra, akik úgy járnak, a mint a mi példánk, nálatok vagyon.

Az apostolok, noha szüntelen valo oktatásokban foglalatoskodtak, de példa³⁰ adásokal többet oktattak., mint sem beszédekkel. ahivek közül választanak vala magoknak tanítványokat, a kiket kivalt képen oktatták, valamint akristus oktatta önnön magokat, az ilyenek, az apostolokhoz valának kötelezve. vélek együt laktanak, vélek együt utoztanak. és a midőn valamely anyaszent egy háznak szüksége volt főre, azokbol küldöttek hogy igazgassák.

Illyen formában láttyuk hogy szent péter mellet voltak, szent márk, szent kelemen, szent erodus, aki helyében lett antiochiai püspök, szent linus, szent Cletus. kik azután. helyében romai püspökök lettenek, szent pál mellet láttyuk szent lukátsot, szent titust, szent timotheust, és a fellyeb emlitet szent kelement, szent jános apostol mellet láttyuk, szent policarpust, és szent pápiást, ezek a szentek, azon igyekeztek, hogy az apostolok tanításit az elméjekben tarttsák meg inkább, mint sem írásokban, és azokat inkább tselekedetekel tanyították, mint sem beszédekkel, így követvén mestereket., így is lettenek. szent pál szerént. aprédikállás, jo tselekedet, hitt, szeretet, tisztaság, és egész jó élettyek által, példaja a hiveknek, de még ezek többet is tselekedének, mivel ő magok meg más olyan tanítványokat hagytak magok után, a kik meg másokat [89b:] is tanyithattak. erre valo nézve írja szent pál timotheusnak, hogy a melyeket én töllem hallottal. sok bizonyságok előtt, azokat bizzad hiv emberekre, akik egyebek tanításokra is alkalmasok.³¹ 2 tim. 2. 2. etehát valóságosan atraditio, a mely jobban meg tarttya atudományt, mint sem azirás.

³⁰ példa «k» adásokal

³¹ alkalmasok. [Szóvégi k—n-ből javítva.]

3. Beszélketés³²

A jerusalémi Anyaszent egy házrol.

Szollyunk már mostanában azokról, akiket önnön magok az apostolok tanyitottak, és³³ igazgattak, de főképpen arról az anyaszent egy házrol., a melyet akristus maga kezeivel állította fel, a synagoga fundamentumára. a mely nem tsak
5 példája, de gyükere, és eredete volt atöbb anyaszent egy házaknak, és nézük meg hogy mi formában adgya elönkben az irás azokat az első hiveket.

Alhatatosak valanak pedig az apostolok tudományában, és a kenyér szegésének részeltetésében., és az imádságokban.
10 *act.11.42. meg aláb, és mindnyájan akik hisznek vala. együt valának, és köz vala mindenek. örökségeket, és marhájokat el adgyák vala, és osztogattyák vala azokat mindeneknek, amint kinek, kinek szüksége vala, és minden nap egyenlő akarattal mennek vala atemplomban. és házonként³⁴ szegdelvén a kenye-*
15 *ret, az eledelt örvendezésel. veszik vala, és együgyü szível: ditsérvén az Istent, és kedvesek lévén az egész községnél, 44. meg másut. A hivek sokaságának pedig egy szívek vala, és egy lelkek, és senki közüllök. azokban amit bir vala, semmit sajáttjának nem mond vala, hanem minden köz vala nékik,*
20 *act. 4.32, nem is vala szükölködő közöttök. mert valamennyin mezöket, vagy házakot birnak vala, [90a:] el adván, elő hozák vala azoknak az árrát, amiket el adtanak vala, és az apostolok lábaihoz teszik vala. el osztogottatik vala pedig mindennek, amint kinek, kinek, szüksége vala. act. 4.34.35. meg másut az*
25 *apostoloknak kezek által pedig sok jelek, és tsudák lésznek vala. a nép közöt, és egyenlő akarattal valának a salamon tornáztában, egyebek közül pedig, senki nem méri vala magát hozzájok adni, hanem magasztallya vala öket anép, inkább*

³² Beszélketés [Másutt: *Beszélgetés*]

³³ és <vez> igazgattak,

³⁴ házonként [á—o-ból javítva.]

nevekedik vala pedig az urban hivő férfiakkal. és aszszonyoknak sokasága act. 5.12.13.14.

Látjuk tehát mind ezekből, hogy mitsodások valának az első hivek, és hogy, az őket való ditsérete az irásnak, tsak rövideden, az oktatásért, imádságért, egyeségért, aföldi jóvoknak egy másal való közölésért vagyon, evolt az ő belső örömök, és külső képen, atiszteletért, magasztalásért, és anép hozájok való szeretetiért, ez az anyaszent egy ház, minden féle nemből, és rendből állot, és egy kevés idő alatt igen meg szaporodot. a szent péter első prédikációjára, három ezer ember tere meg, és amasodikára, ött ezer, az irás egy néhány helyt fel teszi, hogy a hiveknek számok, naponként nevekedet, és szent jakab, 38 dikban, szent pálnak azt mondá, a görög versio szerént, hogy a hiveknek számok. egy néhányszor tiz ezerből állana, act. 21.20. ahiveknek leg nagyobb része, házasok valának, és az olyanok különösön laktanak, ezért is vagyon meg irva, hogy házanként szegik vala meg akenyeret. azaz, hogy osztogattyák vala az urvatsoráját. mind azon által, a költség közönséges vala, mivel az el adot joszágnak az árrát. olyan nagy bölcseséggel, és igassággal osztogattatták ki az apostolok, hogy nem vala szükölködő [90b:] közöttök.

E tehát, annak a közönségesen együt való életnek valóságos példája, a melyet atörvény tsinálók, és a filosofusok leg boldogabnak tartották, noha azt soha elnem érhatték, erre való nézve, még eleinte akará minos a görögök közöt, Creta szigetében közönséges asztalakot rendelni, ahol együt ettenek, és lycurgus, igyekezék lácédémoniabol ki irtani agazdag-ságot, és a bujálkodást, a pytagoras tanítványi közre adgyák vala joszágokat. és egy társaságban éltenek, melyet a görögök nevezték Cenobion, a mely szobol neveztettek a Cenobiták, de pláto. mod nélkül mesze akará terjeszteni³⁵ aközönségesen való életet, el akarván törteni. a familiák közöt való megkülömböztetést, ők azt tudták, hogy nem lehet addig a

³⁵ terjeszteni [r—j-ből javítva.]

közönséges társaság tekéletes, valamég az emberek azt mondgyak, ez a tiéd, ez azenyim, de ezek atörvény tsinálok. tsak a büntetéssel, és a jovallásal kénszeritheték valamire az embereket, mivel tsak egyedül akristus Jésusnak kegyelme
5 változtathattya meg a sziveket. és orvosolhattya meg, atermészetnek meg romlását.

A sidokot meg tanyitván az Isten törvénye, ő közöttök, sokal tekéleteseb példáit láthatni aközönségesen valo életnek, azok pedig. az Essaeitak, és a therapeuták valának, de
10 vita Contempl. tsak éppen pálestinában valának essaeiták, és mint egy négy ezeren, ezek a falukon laktak, minden féle mezei munkában foglalatoskodtanak, egy társaságban, és szegénységben éltenek, leg nagyob része közüllök házas nem volt, a szombat napokot, főképpen **[91a:]** az imádságban, és
15 atörvény tanulásában töltötték, de ajövendő mondásnak igen hittek, és ezeknél nem volt babonázob a sidok közöt, a therapeuták, sok helyekre valának el oszolva, de leg nagyob része, egyiptumba, alexándria mellet lakot, ezek sokal magánosab életet éltenek, tsak az imádságban. és az olvasásban
20 töltötték napjokot, rend szerént estig nem ettek, akor is tsak kenyeret, philo, meg josef. ezekről böven beszélnek. és minden szokásokot le írják, hogy ha³⁶ pedig atörvény alat, amely tekéleteségre nem vitte az embereket, eszerént éltenek, azon nem kel tsudálkozni, hogy ha nagyob tisztaságal
25 követték ezen jó erkölcsököt, akegyelemnek törvénye alat, ugyan ezeket láttyuk követni. ajerusálemi anyaszent egy házban, idővel pedig, az egész anyaszent egy házakban. és klastromokban.

A jerusálemi keresztények közöt, ajószágok³⁷ elosztásának
30 eredete nem egyéb volt, hanem a felebaráti szeretet, amely attyafiaká és mint egy tselédeké tette őket, hogy egy aránt tápláltassanak, mindenkoron elméjekben viselték akristusnak ezt a parantsolattyát, hogy egy mást szeressék, ezt

³⁶ ha [Beszúrás.]

³⁷ ajószágok <tevéseinek> elosztásának [A javítást a törlés fölé írta.]

aparantsolatot gyakorta is hozá, elé, főképpen szenvedése előtt, mondván, hogy arról üsmértetnek meg az ő tanítványi, de leg inkább az üdvezítő parantsolatya vivé őket arra, hogy jóságokat közre botsásák, a mely azt hadgya, hogy ellene mondgyunk annak amit birunk, ők nem tsak lelki képen, és szívbeli szándékal akarák. követni, hanem ugyan valójában végben vivék ezt a jovallást,³⁸ hogy ha tekéletes akarsz³⁹ lenni, add el mindenedet. és gyere köves engemet. **[91b:]** mert avalo, hogy abban bizonyosabbak vagyunk, hogy nem ragaszkodunk ugy ahoz a jóságához, amelyet el hagytuk. mint ahoz, amely még kezünk között vagyon, azt is el lehet mondani, hogy ők akristus jövendölésiből tudták, jerusalem városanak el pusztulását, azért nem is akartak semmit olyat meg tartani, ami őket, ahoz az el pusztulando földhöz ragaszhasa. s.aug, de catech.rud.23.

Ezt a közönségesen valo életet, tsak éppen ajerusálemi hivek követthették, amely illet mind a személyekhez, mind az időhöz, mert nékem ugy tettzik, hogy emberi mód szerént, nehéz volna egy anyi személyből álló anyaszent egy háznak, sokáig együt élödni, fundus, és bizonyos jövedelem nélkül, mivel azt láttyuk a szent pál leveliből, hogy atöb anyaszent egy házak segittsége nélkül, nem lehettek, és hogy feles pénzt küldöttek atöb tartományokból ajerusálemi szenteknek, azt el hihettyük, hogy ezek a szentek, kézi munkával is segítették magokat. valamint akristus, és az apostolok tselekedtenek,

Az irás azt mondgya, hogy álhatatosak valának., az apostolok tudományában, és sok helyt tanítványoknak neveztetnek, mert az üdvességnek. tanulásában foglallyák vala magokat. halgatván az apostolok tanításit, a kik. mind közönségesen, mind pedig különösön tanittyák vala őket⁴⁰ azokra, a melyeket hallottak vala azurtol. gyakorta pediglen a szent irásokat

³⁸ jovallást, [s (hosszú f) t-ből javítva; ilyen helyzetben egyébként szokatlan a hosszú f betű.]

³⁹ akarsz [r—sz-ből javítva.]

⁴⁰ őket [Utána áthúzott vessző.]

olvasták, azt mondgya az írás, hogy álhatatosak valának az imádságban, és egyenlő akarattal mennek vala minden nap atemplomban. és gyülekeznek vala a salamon tornáztában, azt láttyuk, hogy szent péter, és szent János a templomban
5 mennek vala az imádságnak kilentzedik oráján, [92a:] azt el hihettyük. v. baron. an. 34. p. 250. hogy ök még akkor meg tartották azokat az orakot a melyeket még mind mostanáig meg tarttya az anyaszent egy ház, az apostolok, és atöb hivek, külső képpen úgy éltenek valamint más sidok. atörvénynek
10 Cérémoniáit meg tartották, és áldozatokat tettek, ezeket mind addig gyakorolák valamég atemplomot el nem ronták, azért is hiják ezt a szent atyák, a synagogát, tisztességgel⁴¹ valo eltemetésének, st. aug. ep. 19.

Az imádság után, az írás a kenyérnek meg szegéséről
15 emlékezik. ezen pedig az ur vatsoráját kell érteni, mivel sok helyeken vagy on ilyen emlékezet az uj testámentumban. ezt a nagy titkot, nem a templomban szentelték, ahol elegendesen voltanak atöb sidokal, hanem ahivek házáinál, és azután meg vendégelték egy mást, ez a szokás sokáig tartta a keresztények
20 között. a melyet nevezték ágápnak, az az, felebaráti szeretetnek, az írás azt mondgya, hogy az ilyen vendégség, örvendezésel, és együgyü szível ment végben, ugyan is, mind gyermekek valának azok ahivek. az ő alázatosságok, tisztaságok, és hasznok nem keresése által, ellene mondván avilági jóknak,
25 és reménségeknak, nem vala okok, se a törődésre, se anyughatatatlanságra, és tsak egyedül a mennyei reménségről, és akristus országáról gondolkodtak, nem olvashattyuk tsudalkozás nélkül azt a keveset. amelyet az írás mond erről az első anyaszent egy házról. de azt ne tsudálljuk, hogy ha azok a
30 hivek nagy kedvességben. és tiszteletben valának azok előtt, kik őket látták, ez az anyaszent egy ház fent marada jérusálemben tsak nem negyven esztendeig, az apostolok gondviselések alatt, fő képpen, szent jakab püspök alatt, és mind addig valamég [92b:] láták ahivek, hogy tsak hamar pusztulásra

⁴¹ tisztességgel [i—e-ből javítva.]

kellene jutni annak a boldogtalan városnak., akristus jövedölése szerént, akoron mind el hagyák avárost, és pella nevü kis városban szaladának, és ót maradtanak mind addig, valamég aváros, egészen el nem pusztula. euseb. III. hist.C.3.

De tovább is mehetünk, és azt mondhattuk, hogy ahivek közül valának még abban apuszta városban. mivel még püspökök is vala, de adriánus el rontatván tellyeségel avárost, az egész sidokot ki üzeté, és Élia nevü uj várost építte helyében, és nem vala szabad ót lakni semmi féle sidonak. Euse. IV hist.Cap.5. sev.sulp.lib.2.

[Második Rész]

4. Beszélgetés.⁴²

Hogy mitsoda állapotban voltak a pogányok meg térések előtt.

A Jerusalemi anyaszent egy ház el szélyedvén, mindenüt⁴³ más anyaszent egy házak álitatának fel. amelyek sidokbol, és pogányokbol állottanak, és amelyekben ajó erkölcsök nagy tekéltetéségben voltak, hogy ha azt jól meg tekéntyük, hogy mitsoda állapotba valának apogányok meg térések előtt,

A kik ahistoriát nem tudgyák, azt gondollyák, hogy azok az emberek, kik ennek előtte tizen hat száz esztendővel éltenek, sokal együgyüebbek, ártatlanabbak., és engedelmesebbek valának amostaniaknál, mert azt hallották, hogy hová tovább aláb szál, és romlandob avilág, de az olyanok kik figyelmeteségel olvasták azokat akönyveket., a melyek agörögöktől, és aromaiaktól marad-[93a:]tanak reánk, világosan lattyák, hogy mind mas képpen vagyon, Claudius, és Néro CSászárok alat kezdék prédikállani az évangyéliumot. azt pedig meg

⁴² 4.Beszélgetés. [Második Rész] Hogy mitsoda [A kéziratban tévedésből a 19.Beszélgetés elé került, de onnan ide helyeztük vissza.]

⁴³ mindenüt [e—u-ból javítva.]

- lehet látni tacitusban,⁴⁴ hogy mitsoda udvara volt ennek a ket Császárnak, és hogy mitsoda el fajulttság uralkodot abban. meg lehet látni hogy ugyan azon saeculumban mitsodás szokás volt, horaciusbol. juvenalisbol.⁴⁵ martialisbol. és petroniusbol., a mely undokságokat le irnak ezek az auctorok., azok akoron közönségesek valának, és azoknak követésit nem tiltották. ugy tettik, mint ha ezek aveszedelmes könyvek, tsak azért maradtak volna meg, hogy az emberek meg lássak, hogy a meg romlásnak. mitsoda mélységéből vonta ki
- 10 akristus az egész emberi nemzetet, hasonló undokságokat látunk svetoniusban. az auctorokban. kik az augustus Császár historiáját irták, és akövetkezendő két saeculumot., azt lucianusban., apuleusban., atheneusban, egy szoval mind azokban az auctorokban kik aszokásrol irnak., a szent atyák
- 15 kételenítették ezekről vilagosan szollani, atöbbi között szent agoston. de civit. 2.C.4. alexandriai szent kelemen. pedag. lib 2. mind ezek után, nem kell tsudálkozni azokon. agonoszságokon. a melyeket szent pál számlál elé a romaiakhoz irt levelének akezetén.
- 20 A szokások meg romlása, agörögöktől, egyiptumbéliektől, és nap keletről, ment aromaiakhoz, tsak vessük szemeinket áristophánusra, meg láttyuk hogy mitsoda rendeletlen életet éltenek agörögök azö idejében, abizonyos hogy az után jobbaká nem lettenek. és nagy sándor idejében, s. meg
- 25 azután, a tunyaság, és abujázkodás, igen el hatot volt közöttök, a macedoniai, egyiptumi, és syria béli királyoknak historiái tele minden féle gonoszságoknak, és el fajulttságoknak példáival, azt tudgya ki ki, mitsoda neve-[93b:]zetben volt, alelxándria., antiochia, és Corinthus, városa, azt tudgyuk mitsoda hiresek valának atunyaságért, és bujaságért, kis
- 30 ásiának varosai, mind azon által, az ilyen gonoszságok között véve eredetet a kereszténység, ugyan azon⁴⁶ városokban

⁴⁴ tacitusban, [c—t-ből javítva.]

⁴⁵ jevenalisbol. [Íráshiba *juvenalis*bol helyett.]

⁴⁶ ugyan azon <any> városokban

álitatának fel azok a szent anyaszent egy házak, a szabados élet, nem tsak közönséges vala aromai birodalomban., de ugyan azt jóvá is hagyta avallás, és ahoz ugy kivántatot, a tudosok tudgyák, hogy miből állot a bacchus Ceremoniája, mindenüt tsak a venus, adonis, ganyemedes, és a jupiter képeit 5 kellett látni, minden kertnek különös⁴⁷ istene vala, az aszszonyok közönségesen tsak az istenek szerelmeiről valo énekeket éneklették, a mint láthatni, virgiliusból. és ovidiusból, az ő játék néző helyeken. vagy fajtalanságokat láttak, vagy kegyetlenséget. 10

A romaiak mulattsága rend szerént abból állot, hogy a kardosokal egy mást meg ölették, a fene vadakal el szaggattatták az embereket, a rabjokat leg kissebért meg kinoztatták, és azokal irtoztato kinokat szenvedtetek, atartományoknak gubernatori, nagy kegyetlenségekel bántak azokal kik romaiak 15 nem voltak, a császárok meg ölették mind azokat, akik nekik nem tettzettenek, minden törvény nélkül, ettől vagyon hogy a gonosz fejdelmek anyi vért ontottanak, és anyi romai urakot ölettek meg, de még a fősvénység, nem vala aláb valo akegyetlenségnél, minden tele vala tsalárdságal, hamiságal, 20 vádolással, erőszak tétellel, és nyomorgatással, a Cicero oratioi, ezekről eleget mondanak, ha verrus, arespublica idejében, három esztendő alat annyi kegyetlenséget mivele, tsak egy tartományban, mit nem tselekedhetek Caligula, és néró idejében agubernátorok, kik avá-[94a:]dolástól nem tartottanak, és a melyekre magok a fejdelmek adtanak nekik példát, 25 mit nem követének, albinus, és florus judéába, és flaccus alexandriában. ezeket mindenek tudgyák.

Illyenek valának tehát azok. akiket keresztényeké⁴⁸ tettenek, és akikről akarok szollani, de amidön meg mosatatának, 30 és meg szenteltetének, mindgyárt másokká lettenek, mind azon által, nem kel el titkolni a görögök. és aromaiak közöt. sokaknak jó hajlandóságokat.

⁴⁷ különös <Is.> istene

⁴⁸ keresztényeké <tevének.> tettenek,

Először ökk, igen emberségesek valának, az emberség pedig sok jó dolgokat foglal magában, amelyeket külső jó erkölcsöknek mondhatni, úgy mint, a békeséges türeést, abeszédben való kegyeséget, akedvezést, a vidámságot, atisztelet, betsület adást, mind ezeket agörögök, igen jól tudták, és mind ezeket lehet követni, hanem valóságos jó erkölcsű is valaki, noha avalóságos jó. erkölcs. ezekkel. sokkal kedveseb, a görögök között valának még olyanok, kik igazán való filosofusok valának. az az, olyanok, kik valójában keresték az igazságot, és kivánták követni a jó erkölcsöt, ellene mondván az ilyen tudományért, más egyéb dolgoknak, és nem szánták fáradságokat, se költségeket,⁴⁹ a romaiak sem valának tellyeséggel olyan meg romlot állapotban. hogy ne találtatott volna⁵⁰ közöttök nemesi elme, álhatatosság, és olyan természet⁵¹ szerint való jó erkölcsök, a melyeket még mostanában is tsudálkozásal látunk az ő historiájokban.

Az Évangéliumnak kegyelme. meg hatván az ilyen jora hajlando sziveket, nem lehete, hogy azokban meg ne foganék, szent Cornélius, romai tiszt lévén, első volt apogányok között, ki ezt a kegyelmet [94b:] vevé,⁵² sok nevezetes martyrokban ki tettzik az a romai nemeség, úgy mint, szent lörintzben, szent vincentiusban. szent sebestyanusban, és nagy szent püspökökben, úgy mint, szent Cypriánusban, szent ambrusban. szent léoban, agörög filosofushoz illendő maga reá tartást, meg lehet látni. a szent polycarpus actáiban. a szent pionius, smyrnai pap actáiban, a szent justinus, és az alexándriai szent⁵³ kelemen irásiban, akeresztényi alázatosság, meg jobbitván a romai maga hittséget, és a filosofusok kevélységit, azokat valóságos bölcsekké tette, mivel meg üsmervén a hit által hogy hová kellenék nékiek igyekezni,

⁴⁹ költségeket, [Második *e—o*-ból(?) javítva.]

⁵⁰ volna <ko> közöttök [Tollhiba.]

⁵¹ természet<ent> szerint [természet szóvégi *t—je r*-ből javítva; először *természerent* volt.]

⁵² vevé, [vévé,-ből javítva az első ékezet áthúzásával.]

⁵³ szent kelemen [szent—sz betűje *k*-ből javítva.]

azután nem is széleztak más dolgra., ezek az okos, és értelmes emberek, tiszta életet kezdve élni, és nem a magok hasznát keresni, tsendesekké, és együgyüekké lettenek, azal a nemesi együgyűségel, a mely meg veti, a másnak,⁵⁴ alatomban valo ártást.

Ez így lévén, a keresztényi vallás, nem tsak a romai birodalomban emelkedék fel, hanem még romának közepette, olyan időben pedig. amelyben leg nagyob virágjában., és tudományában vala, de leg nagyob meg romlásában is, az Évangéliumnak Istenisége, győzedelmet vett, azokon, amelyek véle ellenkeztek, mivel, atudomány, és akevélység, ellent állottak a keresztényi együgyűségnek, tudmánynak, és ahit alázatosságának, a szivnek, és a szokásnak meg romlások, nem szenvedheték annak tisztaságát. és szoros tanyítását, szükséges tehát ezeket igen jól meg vizsgálni, nehogy valaki azt gondollya azután, hogy az apostoloknak. tsak ostoba emberek volt dolgok, a kikel könyü volt, mindent el hitetni, s.aug.epist.137. [95a:] ad volus. épist.138. ad marcell. de Civit.lib.22. C.7. de vocat gent 1.11. C.15. tertullianus ezeket jól meg tudta mutatni, apogányoknak. mondván, *a kristus Jesus nem úgy tselekedet mint numa, a ki durva, és vad embereket szeliditte meg, meg terhelvén azokat istenekel. hanem olyan embereknek nyitá fel szemeket az igazságra, akik tudosok, és értelmesek valanak* apolog. C.2.

5. Beszélgetés.

A tanításokrol. és a kereszttségröl.

Az Évangélium prédikálásának módgya. külön külön féle képen volt. ahalgatokhoz képest, a sidoknak, a profétiákból, és a szent írásból kellett bizonyítani, apogányoknak, amagok poétáiból, és filiosophusiból kellett bizonytságot hozni, atsu-dák pedig, mind egyikét, mind amásikát figyelmetességre

⁵⁴ a másra-nak,

indították, az apostolok tselekedetiben, látunk ilyen külön, külön féle tanításokat. az Isteni dolgokról pedig, csak azoknak beszélték, akik valójában⁵⁵ halgatták. de tsendeséggel, mert mihent látták hogy a pogányok haragra indultak. vagy

5 nevelték, a mit nékiek mondtak, amint esokszor meg történt, olyankor ahivek halgattak. ne hogy valamely káromkodásra fakasszák őket, st. just in tryph. idővel pedig, holmi irásokot botsátának ki, hogy a pogányoknak, meg mutassák hamis vallásokat, alexándriai szent kelemen ilyen irásokat

10 botsáta ki, ilyen vala, tatiánusnak, agörögök ellen valo tractátussa, de leg inkább, atsuda tételek térítették meg **[95b:]** őket, azután, a keresztényeknek, szent elettyek, és a martyrumságot, álhatatosság⁵⁶ valo szenvedések.

A midön valaki keresztényé akart lenni, aztot, apüspökhöz,

15 vagy valamely paphoz vitték, és meg vizsgálák, hogy ha ugyan valójában kíváné meg térni, mivel attól tartottak, hogy a titkokot, meg ne ferteztessék,⁵⁷ közositván azokban, érdemetlen személyeket. és nehogy olyanokat vegyenek bé, akik álhatatlanságokkal. meg gyalázák az anyaszent egy házat, jól

20 meg vizsgálák tehát az olyat aki keresztényé akart lenni. meg tudakozták előszőr, hogy miért kíván azzá lenni, mitsoda rendben lévő, hogy ha szabadosé, vagy rab, mitsoda életet élt annak előtte., az olyanokat pedig, akik valamely gyalázatos hivatalban. vagy szokásban vett vétkekben voltanak, addig

25 bé nem vették, valamég azokat el nem hagyták, ez így lévén a nyilván valo vétkes aszszonyokat bé nem vették. se azokat kik aszszonyokkal kereskedtek, se a gladiatorokat, se akik apiatzon tántzoltanak. énekeltének, anép mulattságára, se a szem fény vesztököt, jövendő mondotok, vagy a kik irásokat

30 osztogattak, hogy meg mentse valamely szerentsétlenségtől, mind ezeket úgy vettek bé, minek utánna el hagyták volna

⁵⁵ valójában <szolgálták,> halgatták.

⁵⁶ álhatatosság [Valószínűleg elírás, mert Mikes mindig *álhatatosság* alakban írja.]

⁵⁷ fertezte<tte>ssék,

vélek rossz szokásokat, de még azután is sokáig próbálgatták,⁵⁸ noha az ilyenek nagy buzgosággal kívánták is meg téréseket. de a keresztények azzal könyebben bé nem fogadták, akik közikben akartak allani.

Az ollyat. akit már gondoltak. hogy bé lehet fogadni, [96a:]⁵ a Cathecuménusok köziben tették, apüspök, vagy a pap. reá tette kezét, a homlokán keresztet vont, és imádkozot érette, hogy az oktatást bé vegye., és hogy méltó lehessen el érne a kereszttséget. az ilyen a prédikation⁵⁹ jelen lehetet, ahol atöb pogányok is jelen lehettek, valának pedig ollyan Cathechizálok,¹⁰ akik vigyáztanak a Cathecuménusokra, és akik oktatták őket, ahitnek első részeire, de egészen atitkokot nékik meg nem magyarázták, a melyekre nem valának még alkalmazatosok. de főképpen, az erkölcsököt illető rendekre tanítták vala, őket, azért hogy kereszttségek után, meg tudhassák,¹⁵ miképpen éllyenek, ugyan erre az erkölcsököt illető⁶⁰ oktatásra irá szent kelemen az ö pedagogussát. aki is panténus nevü philosophus után, tanyita, az alexándriai iskolában, az az, hogy azokat tanyítá, akik keresztényeké akarának lenni, azután origénes lett helyében. euseb. VI. hist. C. 15.²⁰

A Cathecuménus rendiben,⁶¹ két esztendeig kelletet rendszerént maradni, de ezt az időt, vagy meg hozsabitották, vagy meg rövidítették, ahoz képest, amint már a Cathecuménus viselte magát, atanulásban, de nem tsak atanulására vigyáztanak, hanem ha meg jobbitottaé szokásit, ugyan ebben arendben²⁵ is hagyták mind addig, valamég egészen meg nem tért, ettöl vagon. hogy sokan, tsak nem utolsó orájokig halogatták a kereszttséget, mivel tsak éppen azokat keresztelték meg, akik aztot kérték; és ohajtották fel venni, noha arra gyakorta intették őket, hogy kérjék, [96b:] azok kik azt kérték, és³⁰ arra⁶² érdemeseknek íteltettek lenni, a nagy böjt kezdetin, a

⁵⁸ próbálgatták, [A p előtt más betűt kezdett írni, de csak felső szarát húzta meg.]

⁵⁹ prédikation [i-a-ból javítva.]

⁶⁰ illető <tan> oktatásra

⁶¹ rendiben, [i-sor alatti beszúrás.] két esztendeig <k> kelletet

⁶² arra <alkam> érdemeseknek íteltettek [i-e-ből javítva.]

neveket bé iratták, a Competensek, vagy a meg világozítottak laistromában, orig.in Cels. 1.3. ilyen formában, két rendben lévő Cathecumenusok valának, ahalgatok, és a Competensek, ezek az utolsok böjtöltenek nagy böjtben, valamint
5 ahivek, és aböjt mellet gyakorta imádkoztanak, napjában, egy néhány szor terdre estenek, éttzakákon fel költenek. gyakorta meg gyontanak; ezeket pedig mélyebben is tanítyák vala ahit ágazatira, főképpen a szent haromságnak, és az íge meg testesülésének titkaira, gyakran esze gyűjtötték őket
10 atemplomban. ahol meg kérdezték, és meg vizgálták hogy mit tudnak, azután. exorcizálták őket, és imádságot mondtak reájok, ahivek előtt, ezt nevezik vala, akoron. scrutiniumnak, az az, kérdezésnek. tudakozásnak. ezt sok saeculumokig követték, még mikor kis gyermekeket kereszteltek is, de még
15 mostanában is látunk erről az anyaszent egy ház officiumában emlékezetet, fő képpen, a nagy böjt negyedik hetén lévő szeredának miséjében, amelyben, avakon születről⁶³ vagyon az Évangyélium.

A nagy böjt vége felé,⁶⁴ ami atyánkra tanítyák vala őket, és
20 a szentségekre, ezt a rend tartást, az oktatásokban., világosan láttyuk. a jerusálemi szent Cyrillus Cathechezisében, és a⁶⁵ diáconus ferrandus szent fulgenciusnak írot levelében, az éthiopiai kereszttségrol. ap.fulg. epist.II. mind ezek a probák után, akiket látták hogy meg érdemlik akereszttséget, azo-
25 kot⁶⁶ választottaknak nevezték, és nagy szombaton, meg [97a:] keresztelték Ceremoniával, hogy akristusal fel támadhassanak. tertull.de bapt. Cap.19.20. vagy pediglen. pünkösd vasárnápjá előtt valo szombaton. hogy a szent lelket vehessék. ugyan akor, abérmálást is egy szers mind fel adták. rend
30 szerént, tsak ezen a kétt innepen kereszteltenek: epist.4.: szent léo pápa, nem hagyá jóvá, a siciliai püspökök szokásit.,

⁶³ születről [Elírás lehet a Mikesnél szokásos *születet* alak helyett.]

⁶⁴ vége féle, [Ékezethiba *felé* helyett.]

⁶⁵ és a [é—a-ból javítva.]

⁶⁶ azokat [ot szórész beszúrás halványabb tintával.]

kik epiphániakor is kereszteltek. Conc.tribur. és ez a szokás, meg tartaték még mind atizedik saeculumig, de minden időben meg keresztelték. azokat. akik veszedelemben⁶⁷ voltak., vagy nagy üldözésekben.

A keresztelésnek napján, a keresztelő helyre vezették a catechuménusokat. őt ellene mondatának vélek, az ördögnek., és az ő pompáinak, tertull. de bapt C.19.20. az után, ahitről kérdeztek töllök, és a hiszek egy Istent. vélek el mondták. S.Cypr. epist. 70. ad januar. rend szerent avizben mártották akeresztelendőket, három szor., és mindenik mártáskor. aszent háromságnak. egyik személlyt neveztek, tertull. in prax. 6.26. mind azon által, az öntözéssel valo kereszttséget. elegendőnek találak lenni, szükségben, ugy mint abetegeket. de anép clinicusoknak nevezé azokat., akik ilyen formában kereszteltettek vala meg az ágyban., ahivek gyermekeit minden időben meg keresztelték. még azt sem várták. hogy nyolcz napi legyen. és a kereszt atyák, ő érettek feleltenek,⁶⁸ akár menyi idősüek valának is azok akiket meg kereszteltek. de gyermekeknek neveztek. tertul. de bapt C.18. akereszttséggkor, meg kenték [97b:] őket szentelt olajal. S.Cypr. epist.70. ad januar. akiket meg keresztelték, azokat, a püspök eleiben vitték. és őket meg bérmálta, idem.epist.73. ad.jubaian. de azokat is⁶⁹ kik bérmálás nélkül holtak meg, valóságos hiveknek tartották, tertull.de resur Car. Cap 8. akiket meg kereszteltek. azokal. mindgyárt, tejet és mézet étettek,⁷⁰ a mely jelentette az igazán valo meg ígért földet, a melyben léptenek, és a lelki gyermekséget, a neophyták, nyolcz napig viselték. a fejér ruhát, melyet a kereszttséggkor adtanak reájok., jelentvén azt az ártatlanságot, a melyben kell lennie holtig, azt⁷¹ nem láttyuk, hogy akiket már nagy

⁶⁷ veszedelben [Elírás; *b—m*-ből javítva.]

⁶⁸ feleltenek, [Utolsó *e—o*-ből javítva.]

⁶⁹ is [Beszúrás halványabb tintával.]

⁷⁰ étettek, <vélek,> a mely

⁷¹ azt nem [*a—*javitva, úgy látszik, *n*-ből.]

korokban kereszteltek meg, hogy azokat aneveket el változtatták volna, mivel sok szenteket látunk, kik még kereszttségek előtt való neveket meg tartották, úgy mint, dénes, márton, demetrius, de a gyermekeknek, leg inkább az apostolok neveit adták, vagy pedig valamilyen áítatos neveket. 5 valamint görögül Eusébius, Eustathius, hesychius, gregorius, athanásius, deákul, pius, vigilius, fidus, sperantius, és több ilyenek, melyeket adtanak reájok., az ujjonnan kereszteltettekre, akerszt atyák viseltek gondot, apapok pedig igen 10 vigyáztak reájok, hogy keresztényül éllyenek.

6.⁷² Beszélgetés. Az Imádságról.

Uj életet kezdének tehát ezek élni, a mely, mind belső, mind természet felet való vala, és azt, könnyűnek találák., a mi⁷³ annak előtte, lehetetlennek láttot lenni, st.Cypr.epist. ad donat: [98a:] az első, és a leg nagyobb foglalatosságok. az 15 imádság vala, amint szent pál is, ezt leg inkább hadgya nekünk, és mint hogy arra int minket, hogy⁷⁴ szüntelen imádkozunk, ők is azon igyekeztek, hogy mentől többet imádkozhassanak, és mindenkor. az Istenhez fordithassák elméjüket, együt is imádkoztanak, amikor, lehetet, tudván azt, hogy mentől 20 többen gyűlnek esze, hogy az Istennek. egyenlő kegyelmit kérjék, annál inkább meg nyerhetik, valamint akristus mondgya. ha ketten. vagy hárman. &.matth.18.19.20.

Szent Ignátz, azt jóvalya, szent polycárpusnak., hogy gyakorta legyen gyülekezet, és arra inti., hogy őt mindenikét 25 neve szerént keresse fel, mivel apásztorok jelen létek, nagyobb tisztelettel vitetik végben az imádságokat. és ahivek, nagyobb buzgoságra indittyák egy mást.

⁷² 6. [4.-ből javítva.]

⁷³ a <mit> mi

⁷⁴ hogy [g—hosszú f-ből javítva.] szüntelen

A közönséges imádságok, amelyekre leg inkább esze gyűlnek vala, areggeli, és az estvéli imádságok valának, a melyeket mostanában nevezük laudesnek, és vesperásnak, arra intették a hiveket., hogy így szentellyék meg. a kezdetit, és avégit anapnak, és senki azokat el ne mulassa, a földi munkáért, a matutinumok, amelyeket mi laudéseknek nevezünk, a ditséreti soltárokért, ugy tettzik, hogy az ó törvénybéli reggeli áldozat helyében lettek, a vetsernyék pedig, az estvéli áldozatok helyet, vannak, hogy meg szentellyük az éttzaka kezdetét, avetsernyét,⁷⁵ némelykor lucernáriumnak nevezték, mert atályban szokták. meg gyujtani a lámpásokat, még mostanában is énekelyük a hymnusokat. amelyekben emlékezet vagyon avilagosságrol., és az imádság után⁷⁶ valo vatsoráról, o lux beata trinitas. Conditor. alme sid. verg. mundi vespere, ad [98b:] Coenam agni prov. aközönséges imádságok után. rend szerént a hivek egy mást meg tsokolták, az olyanok, kik jelen nem lehettek az imádságokon., valamint abetegek, rabok, utozok, haegyedül találkoztak is, de akönyörgést végben vitték., a szabot órákon. terttul. orat c. 13

A matutinumokon, és avesperásokon kívül, még más órákis valának rendeltetve az imádságra. ugy mint, a tertius, sextus. nona, még éttzakais. alexandriai szent kelemen, tertullianus, és szent Cyprianus, tésznek emlékezetet, ezekről az imádságokrol. Const.⁷⁷ apost. VIII. 34. st Cypr. de orat dom. in fine, ök ezeket, az ó, és az uj testámentum példáiból bizonyították, és azoknak titkos okait adgyák, origénes azt jovallya. hogy leg aláb háromszor napjában az imádságot, el nem kell mulatni, orig. de orat. C. 33. az előtt, amidön imádkoztanak, nap kelet felé fordultak, akezeket. és a szemeket. az égg felé fel emelték, az imádság óráit, a romai szokás szerént számlálták, kik anapot, fel jötitől fogvást, le mentiig, tizen két órára osztották, a melyben különbözes volt. ami-

⁷⁵ avetsernyét, [r—n-ből javítva.,, majd az n betű újra leírva r és y közé.]

⁷⁶ után <vats> valo vatsoráról,

⁷⁷ Const. [Utána egy törölt betű, talán y(?)]

dön. leg hosszabbak, vagy leg rövidebbek valának anapok. martial.IV.epigr.8. az éttzakák is, tizenkét órára valának osztva, vagy négy részre, amelyeket virrasztásoknak, vagy statioknak nevezték, mivel a táborokon, csak négy szer
5 valtyák vala fel a strásákat egy éttzaka, ezigy lévén, equinoc-
tiumkor az első orát, hat órától fogva regel, hétig számlálták,
atertius kilentz orakor, sextust. délben, nonát⁷⁸ három ora-
kor, estve. atizen kettödik orát, vagy a vetsernyét., hat
orakor estve, ilyen formában, minden három ora után, volt
10 imádság napjában

De sőt még, éttzakais⁷⁹ fel költenek imádkozni, alexandriai.
szent kelemen. tertullianus, tésznek emlékezetet az éttzakai
imádságról., és [99a:] ezt a szokást, a szent atyák igen
ditsérik. St.Chrys.hom.26.in acta.hom 14. in epist. ad rom.
15 igen hasznos is atest sanyargatására. és olyan tsendes időben,
az elmét. az Istenhez valo fordítására, azt jóvallották, hogy
minden regel. el kel mondani. a hiszek egy Istent, és a midön
veszedelemben⁸⁰ vagyon valaki s:ambr.lib.3. de virg.

Egy szoval, hogy mindenkor, az Istenhez valo figyelmetes-
20 ségben lehessenek, minden féle tselekedeteknek. akezetin,
imádkoztanak, szent pál hagyása szerént, *valamit tselekesztek,*
szoval, vagy tselekedettel, mindeneket, az ur Jesus kristusnak
nevében tselekedgyétek, hálákot adván az, atya Istennek ö
általa, Colos.III.17. és igy minden féle munkának, ugy mint, a
25 szántásnak vetésnek, aratásnak, és minden féle földi gyü-
mölcs bé takarításának a kezdetin, és végin, imádkoztanak,
aház építést az imádságon kezdették, a midön köntöst tsinál-
tak, és azt fel vették, eszerént tselekedtek, minden féle
tselekedeteknek⁸¹ kezdetin, az ilyen imádságokrol, sok pél-
30 dákot látunk arituálékban. lévő szentelésékről, a levél kezde-
tin valo, és más egyéb kori köszöntések, nem csak abaráttság-

⁷⁸ nonát [t-h-ből javítva.] három orakor,

⁷⁹ éttzakais [s-későbbi beírás halványabb tintával.]

⁸⁰ veszedelemben [Első e-a-ból, d-m-ből javítva.] vagyon

⁸¹ tselekedeteknek [s-e-ből javítva.]

nak jeliért volt, hanem ugyan akönyörgésért, st Chrys. hom.5. in epist. ad thess. leg kisseb tselekedetekben, keresztet vetettek magokra, vagy a homlokokra, és azt, tsak nem minden szempillantásban, ugy mint, valahány szor hazoktol ki mentenek, vagy bé mentenek, valahova indultanak, le 5
ültenek. fel költenek, öltöztenek. ittanak, vagy ettenek. és így atöbbi, tertull. ad uxor.5. s.Ciril. hierosol. catech.4. de ascen.

7. Beszélgetés.

A szent Irás tanulásáról.

A könyörgéseknek nagyob része, mindenkor a soltárokból állot, [99b:] amellyeket, halkal mondván, azokból tanulhat-
tak is, mivel magokban foglalják, rövideden az egész szent 10
írásokat, és meg tanyitnak, mind azokra, a mellyeket kell tudni egy kereszténynek, akár mitsoda féle állapotban talál-
tassék, az imádságok után, mindenkor a szent könyvekből
valo olvasás volt, mint hogy pedig, az éttzakai könyörgések
leg hosszabbak valának, az olvasás is leg hoszab volt. és mint 15
hogy a szent Mise áldozattya, leg főveb része a több könyörgé-
seknek, azért ollyankor az olvasás is hoszab volt. tsak az
ollyan szent könyveket olvasták ugy mint szent írásokat., a
melyek a Cannonokban valának, tudni illik, azokat, amelye-
ket az anyaszent egy háznak valóságos traditioja, szent 20
könyveknek tartotta lenni, és azokat apocryphusoknak. ne-
vezték, az az titkosoknak, vagy homályosoknak., amellyeket
valamely különös ember akart azokhoz tenni, hogy pediglen.
az anyaszent egy ház könyvében valamely változás ne lenne
az irok által, azért az irokat az Isten itéletire kénszerítették 25
hogy igazán⁸² írják le akönyveket, szent Irénéus eszerént
tselekedet florinusnak irt levelének a végin, látunk illyen
fenyegetést, az apocalypsisnak avégin.

A szent egy ház. nem tsak akönyörgésnek háza vala, hanem

⁸² igazán <irl> írják le

még az üdveségnek iskolája is, apüspök őt magyarázta az evangéliumot, és a szent könyveket, valamint egy profesor, ettől vagyon, hogy arégiek, mind inkább, adoktori nevet,⁸³ apüspököknek adták, ezek nyilván tanyitottak ahivek gyülekezetiben, és sokszor aházaknál, a mint szent pál mondgya, atanyításokat pedig ahalgatojokhoz képest alkalmaztatták, valamint titusnak, és timothéusnak írott leveleiben vannak fel téve, st.⁸⁴ ignat. epist. ad polycarp. ezek mindenek felet arra vigyáztanak, hogy magoktól semmit ne mondgyanak, se semmit ne keressenek az évan⁸⁵[100a:]gyéliumon kívül, hanem hűségesen ki tegyék azt, amit az attyoktól tanultak, tudni illik, apapoktól, és az előttök való püspököktől, az apostologig való traditio által, st. Iren. ad florin. epist, Euseb. v. hist. 20. intvén ahiveket arra, hogy írtozanak minden féle ujságoktól.,¹⁵ fő képpen az olyanoktól, amelyek alelki tudományt illetik, ugy anyira is írtoztanak, hogy ha valamelyik a hivek közül, valamely ellenkező dolgot hallot ahittel, afüleit bé dugta, és onnét el szaladot, a pásztorokra hagyván afeleletet, ettől vagyon, hogy mind azok az eretnekségek, a melyek az első saeculumokban támadának, Conciliumok nélkül is meg ítéltének, a püspökök, és apapok, mindnyájan egyesek valának atráditóban, és a hivek álhatatosan követték tanyításokat.

A hivek, még különösen is tanulják vala az Isten törvényét, és arrol elmélkednek vala, amit atemplomban hallotak,²⁵ azt magok házoknál el olvasták, és arrol egy másal⁸⁶ beszélgettenek, de fő képpen, atselédes gazdáknak nagy gondgyok vala arra, hogy tselédekel az oktatást el ne felejtessék, mivel ki ki amaga házánál, olyan volt mint egy pásztor, a szokot imádságokra, és olvasásokra gondgya volt, feleségit, gyermeket, és tselédit oktatta, és szüntelen arra intette, hogy az anyaszent egy házhoz való egyeségben meg maradgyanak,

⁸³ nevet, [*névet*, -ből javítva az ékezet áthúzásával.]

⁸⁴ st. ignat. [*st.* — beszúrás.]

⁸⁵ [A lap alján, elválasztás utáni őrszótagként: gyé-]

⁸⁶ egy másal <el> beszélgettenek,

jele pedig a, hogy az atyák, és az anyák nagy gondal oktatták tselédek. mivel azt nem láttyuk, hogy a régieknek Cathéchismusok lett volna agyermekek számára, se hogy a gyermekeknek közönséges iskolájok lett volna, abban az időben., mindenik tselédes [100b:] gazdának aháza. szent egy ház volt, 5 mondgya szent Chrysostomus. hom.36. in ep ad Cor.

Sokan az egy háziak közül, sőt még avilágiak közül is. valának olyanok, kik a szent irást könyv nélkül tudták. olyan gyakorta olvasták, rend szerént magoknál hordozták, sok olyan szenteknek bontották fel a koporsojokot., akiknek 10 melyeken találták az évangyéliumot, szent Chrysostomus mondgya, hogy még az ő idejében sokan valának olyan aszszonyok., kik anyakokon viselték az évangyéliumot., in math hom.72. és hogy a keresztények meg mosdottak, minek 15 előtte akezekben vették az évangyéliumot, a férfiak hajadon fővel olvasták, és az aszszonyok magokot bé fedezték, tiszteletnek okáért, valának olyan mártyrumok, akiknek diocletianus idejében, az üldözések miat, mindeneket el kellett hadni, és akő sziklák közti rejteni magokot, ezek leg inkább azt suhajtották, hogy nem volt szent irások. act.s.s. agap. 20

A szent irásokon kívül. apüspökök irásit olvasták ahivek. ilyenek, elegendők valának az első saeculumokban, Eusébius vagy negyvenig valot számlál, tsak azokon kívül, amelyeket. nevezet szerént nem nevezi. Euseb.IV. et V.hist. valának 25 mind azon által olyan püspökök. kik könyveket nem irhattak, vagy alázatoságokból, vagy atitkokot nem merték irásban tenni, vagy pedig idejek arra nem volt, az üldoztetések miat, de leveleket kételenek valának irni, sok holmi dolgok iránt, azon kívül. avallást⁸⁷ kellett oltalmazni, az eretnekektől, és apogányoktól, de a püspökökön kívül is, annyi sok tudosok, 30 filosofusok, orátorok [101a:] valának az impériumban., fő képpen a görögök közot., hogy mindenkor találkoztanak a keresztények közöt olyanok., a kik igen jól irtanak.

A mindenkor meg volt hagyva ahiveknek, hogy ne olvassák

⁸⁷ avallást kellett [v – megkezdett k-ból javítva.]

a pogányok könyveit., mivel azok haszontalanok, és kárt
tehtek agyengékben, mert ugyan is mi héjával vagy, mondá
egy régi auctor. Const. apost 1.6. ha historiát akarsz olvasni,
olvasd a királyok könyveit, ha philosophiát, vagy poésist
5 kivánsz, azokat fel találod aprofétáknál, jóbnál, apélda beszé-
dekben, ahol nagyob okoságot találsz, mint, sem az egész
philosophusokban. és poétákban, mivel azok oly Istennek
szavai, aki tsak egyedül valo bölcseség. ha az énekeket
szereted, a soltárokban fel találod, ha a régi dolgokat keresed,
10 fel találod agenesisben, egy szoval, az urnak törvényében
üdveséges intéseket, és oktatásokat találsz, apüspökök, és
apapok. olvastak, minden féle könyveket, azért, hogy a
pogányokat, amagok philosophiájokból, és poétáiból meg
gyözhessék, az igazságot akár hol találták írásban, de azt meg
15 tartották mint magokét, és mint akristus tanitványi, a ki is ige,
logos az az, örökös böltseség, St Clem.al.1.strom. origénes
hasznát tudta venni az emberi tudománynak, mivel azal gyözi
vala meg a tudos embereket, Greg.taum. in orig

8. Beszélgetés

A munkáról, és a hivatalról.

Leg inkább a gazdagoknak jóvallyák vala, hogy szorgalma-
20 tosságal olvasnák a szent írást. azért hogy el kerüllyék a
henyé-[101b:]lést, atöbbi holmi mesterségeket üztenek, hogy
életekre valot nyerhessenek, adoságokat meg fizethessék, és
alamisnát adhassanak, noha mindenkor, olyan hivatalra ad-
ták magokat. vagy olyan mesterségekre., a melyekben, az
25 ártatlanságot, és az alázatosságot meg tarthatták, de sokan,
még agazdagok közül is, akarattal valo szegénységre adák
magokat, a szegényeknek osztogatván jóságokat, főképpen,
az üldöztetésnek idejekor. készítvén magokat a martyrumság-
ra, az apostolok első tanitványi, kik az évangélium hirdetésé-
30 ben munkálodnak vala, el adák minden jóságokat, és az
arrát., a szegényeknek osztogták, azért hogy semmi ne

tartoztathassa meg őket, és szabadosabban mehessenek országokrol. országokra, sokan valának olyanok ahivek közül, kik kézi munkát miveltenek, tsak azért, hogy a heverést el kerüllyék, mert igen jovalották, el kerülni ezt a vétket, és azokat, a melyek ezel járnak, ugy mint, anyughatatlanságot. 5
amindent látást, hallást, ember szollást, ahejában valo latogatást, sétálást, a más dolga visgálását, de ellenben arra intettek kikit, hogy tsendeségben legyen, valamely hasznos munkában foglalatokodgyék, főképpen, a betegekre, és szegényekre valo gondviselésben. 10

A keresztényi élet, tehát. az imádságbol, olvasásbol, és a munkából állot, ez egyik, amásikát követte, és ezeket, tsak az élet keresésire valo szükség hagyatta félben, de akár mely munkában foglalták magokot. aztot mindenkor avalláshoz forditoták, a melyet leg főveb munkának is tartották, minden 15
hivatalokban. tsak épen arra vigyáztanak, hogy keresztények [102a:] legyenek, nem is kívántak más titulusal élni, és amidön abirok kérdezik vala őket, hogy mi anevék, hová valok, és mitsoda hivatalban volnának, mind ezekre tsak azt felelték, én keresztény vagyok: 20

Nem szerették, az olyan hivatalokot, a melyek avilági dolgokra kötelezték. ugy mint, akereskedést, törvényes dolgokot, a közönséges tiszttségeket. mind azon által, meg maradnak vala ahivatalokban., amelyekben valának, kereszttségek előtt, hogy ha azok meg egyeztek avallással, erre valo nézve. 25
ahadi embereket nem kényszerítették arra, hogy aszolgálatot el hadgyák, kereszttségek után, hanem az évangyélium szerént valo rendet meg tartatták vélek, ugy mint, hogy a fizetésekkel meg elégedgyenek. a predálást, huzást, vonást, ne kövessék, akeresztények között, igen sok hadi emberek valának, szent mauriciusnak. egész légioja keresztény volt, és ezeket, egy szers mind öleté meg maximianus tsászár, aromai hadi rend tartások, még akoron szokásban lévén, azok a mértékletességből,⁸⁸ munkából, engedelmeségből, és türes-

⁸⁸ mértékletességből, [Első é—o-ból javítva.]

ből állottanak., ezek pedig mind meg⁸⁹ egyeztek akereszténységel, avalo, hogy sokszor el is kerülték ahadi szolgálatot, némelykor el is hagyták, azért hogy jelen ne legyenek. apogányok babonaságin, hogy a bálványnak áldoztatot husbol ne egyenek. hogy vélek ne imádtassák a zászlón lévő bálványt, hogy némely pompás napokon vélek, virágból kötöt koszorut ne viseltessenek. act. st maximil. act. st marcelli. Centur. tertul. de Coron.

[102b:] 9. Beszélgetés.

A böjtről.

A keresztények, gyakrabban böjtöltenek, mint sem⁹⁰ a sidok, de a böjtölésnek modgya, tsak nem egy formában volt. napjában, egy szer ettek, akor is estve, bort nem ittak, és gyenge hus eledelt nem ettek, az egész napot, az imádságban töltötték, és alamisnát, többet adtak. egyébkor pedig nem ittanak. hanem étel közben. szent fructuosust, atarragoniai püspököt. amidőn halálra vivék, egy ital vizez kinálák,⁹¹ de el nem vevé. mondván, hogy a böjtöt meg nem szegi, act. st. fruct hist. eccles. lib. VII. az első időkben, az új törvény alatt, kötele-ség alatt való böjtnek, ahusvét⁹² előtt való böjtöt tartották, tertul. de jejun. C.2. az anyaszent egy ház, ezt a böjtött. akristus szenvedésinek emlékezetire tartotta meg, valának még más böjti napok, a melyeket áitatosságból böjtölték, úgy mint, szeredát, és pénteket, minden héten, valának még ezeken kívül olyan böjtök is. a melyeket apüspökök rendeltek valamely nagy nyomoruságokban, meg azok aböjtök, a melyeket ki ki a maga áitatosságából adot magának, a szeredai, és pénteki böjtöt, stationak nevezték.

⁸⁹ meg egyeztek [*m—e*-ből javítva.]

⁹⁰ mint sem a keresz sidok,

⁹¹ kinálák, [Első *k—h*-ből javítva.]

⁹² ahusvét [*u—ü*-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

Ezek a böjtök, külömb, külömb félék valának, háromfélét számláltak, a statioji böjtöt, tsak nonáig tartották, ugy hogy dél után, három orakor szabad volt enni, ezeket fél böjtnek is nevezték, a nagy böjtben vetsernyéig böjtöltek, az az, nap le mentéig, azután volt a⁹³ dupla böjt, vagy superpositio, a melyen egész nap nem ettenek, eszerént böjtöltenek nagy szombaton, sokan még nagy pénteken is, némelyek. harmad napig. sokan egész nagy héten nem et-[103a:]tek, ki ki amaga ereje szerént, spanyol országban meg tartották ezt a dupla böjtöt, minden szombaton. Conc.eliber. C 23.26. 10 anonáig valo böjt, akristus halálának emlékezetire volt. és a vetsernyéig valo böjt, az ő eltemetésének emlékezetire, tertul.de jejun. C.10.

Az abstinentia, külömb féle gradusu vala., némellyek meg tartották, a homophágiát,⁹⁴ az az, semmi föttet nem ettenek, 15 némellyek a xerophágiát, az az, tsak száraztot hust ettek. masok tsak kenyérel, és vizele ebédeltek, az üldöztetéskor. leg inkább a xerophágiát jovalották, Iren. ap Euseb v.hist. C.24.

Azt tudom. hogy mostanában, nem igen hajtanak az ilyen példákra, gondolván, hogy az⁹⁵ ilyen sanyargatásokat mostanában nem lehet követni, mondván, hogy atermészet meg gyengült,⁹⁶ annyi saeculumoktól fogvást, az emberek már most nem élnek anyi ideig, atest, nem olyan izmos, és erős; azt szeretném⁹⁷ tudni honnét bizonyittyák ezt a változást, mert nem szóllók azokrol arégi görögökröl, se apátriárkákrol., se aviz özön előtt valo emberekröl. hanem szollok, az 25 első romai CSászárok⁹⁸ idejéről. a görög és a deák auctorok idejéről, keresse fel akinek tettik, de soha fel nem talállya, hogy az ember élete meg rövidült volna. tizen hat saeculumtól fogvást, dávid még tsak hetven, vagy nyolczvan esztendőről 30

⁹³ a <d> dupla böjt, [<d> – <p>ból javítva.]

⁹⁴ homophágiát, [p – olvashatatlan betűből javítva.]

⁹⁵ az [Beszúrás.]

⁹⁶ meg gyengült, [g és ü között olvashatatlan törölt betű.]

⁹⁷ szeretném [t – s-ből javítva.]

⁹⁸ CSászárok <rol.> idejéről.

beszél. égyiptumból, és syriából származának azok anagy böjtölök, és azok a nagy böjtölök, tovább éltenek mind mások, avalo hogy a meleg. **[103b:]** országokban a böjt nem olyan nehéz, de eziránt, nagy példakot látunk galliában, és más⁵ hidegeb országokban. mivel a böjtről való régi rend, szent bernárd idejéig tartta, a mint ezt meg láttyuk.

A keresztények, ugy a sidok is, aböjtölést keserűség jelének tartották, avalo hogy a sidok, világi dologért való szomorúságokban is böjtöltenek, amidön valamely kárt val¹⁰ lottak, vagy a midön, valaki olyan holt meg akit szerettek, atöb nemzettségek eszerént tselekedtenek, a görögöknél, és aromaiaknál, hasonló jeleit láttyuk agyásznak, de a keresztények, mindent alelki dolgokra fordítván, akesperűségnek ezen külső jeleivel gerjeszték fel, azt a szomorúságot, amely¹⁵ üdveséget szerez, 2.Cor.7.10. szent Cyprianus, azt akarja, hogy abünös ugy sirasa alelki halálát, valamint sirattya, kedves emberének halálát, de laps. szent Chrysostomus azon hasonlatosságal áll, de Compunct. ahivek aböjtöt, még ugy is tekintették, mint igen hasznos dolgot. a kisértet, el kerülésire,²⁰ meg gyengitvén atestet,. aböjt tehát azt hozta magával, hogy a mulattságokot el kerülték, aházások nem éltek aszabadságal, ki ki, magánosab életet élt, atemplomban gyakrabban mentenek, többet imádkoztanak, és mind többet olvastanak.

X. Beszélgetés. Az ételről.

A böjtöt félre teszem, de a keresztények ebédgye, és²⁵ vatsorája, mindenkor, nagy mértékletességgel, és szemérmességgel ment vég-**[104a:]**ben, azt gyakran mondgyák valanékik, hogy ne azért élyenek, hogy egyenek, hanem azért, egyenek hogy élyenek, alexandriai szent kelemen. azt mondgya, hogy éppen tsak anyit kel enni, a menyi szükséges az³⁰ egésséghez, és az munkához való erő táplálására, el is kel hagyni. a kényes, és gyenge eledeleket, 2. pedag. ahivek

közönségesen meg tartották szent pálnak, ezeket a szavait, hogy jó hust nem enni, és bort nem inya, de fő képpen az aszszonyoknak. igen jovalották a bor nem italt, ugy az iffiaknak is, de akik bort, ittak, vizel elegyesen itták, ahalat, és a szárnyas állatok husát. inkább ették, mint sem a négy lábú állatok husát, mert ezeknek. a husa.⁹⁹ táplálób, de avérit, akármely állatnak sem ették meg, se a fojtot hust, az apostolok Conciliuma szerint, amely rendelést egy néhány saeculumig¹⁰⁰ tarták meg, sokan valának tehát olyanok, kik téjel, gyümölcse, és kerti veteményel táplálták magokat. de sokan még abórsót, babot, a lentsét igen jónak tartván, azokat nem ették, és tsak közönséges kerti füvel éltek, szent máthérol azt írják, hogy tsak füvel élt, és holmi maggal.

A valo, hogy az ilyen abstinentia, vagy meg türköztetés, abban az időben nem volt olyan rend kívül valo mint mostanában¹⁰¹ lene, noha aban az időben is, az ételben valo bujálkodások, mód nélkül valok valának, amint ezt láttyuk. agörög, és a deák auctorokban, fő képpen athénes városában, de még is nem voltanak olyan nagyok mint mostanában, az egyiptum béliek, meg tarttyák vala még [104b:] az ő babonás abstinentiájokat, a pythagorások abstinentiája, igen nagy betsületben volt, amint ezt tyáni apollonius példájából láttyuk, és aporphyrus irásiból, horacius, noha epicurianus volt, de egy jó akaroját Vatsorára híván, tsak kerti veteményből álló vatsorára hívá,¹⁰² *inde domum me ad porti et Ciceris refero laganique Catinum, lib 1. sat. nec modica Coenare times olus omne patella. 1 ep.5.* Augustus Császár, leg gyakortáb, köz kenyérel, sajtal, figével,¹⁰³ szöllövel, és kis halatskával elt: svet. in aug.76. ilyen sok példakot látunk, egy szer enni napjában. az igen közönséges volt, amidön már ki ki el

⁹⁹ a husa. [*u*—*a*-ból javítva.]

¹⁰⁰ saeculumig [*g*—*t*-ből javítva.] tarták meg,

¹⁰¹ mostanában [Utána áthúzott vessző.]

¹⁰² hívá, <un> inde [Törlés a sor végén.]

¹⁰³ figével, szöllövel, [*sz*—*fi*-ből javítva.]

végezte dolgát és haza mentek estve, akkor vatsoráltak. amit pedig ebédnek hitták az előtt, prandium, az inkább fölöstököm volt; mint sem ebéd, ami szokasunk szerint, mivel igen keveset ettek, tsak annyit hogy estig el tűrhessek, sokan még
5 regel sem ettek, *pransus non*¹⁰⁴ *avide quantum interpellet inani ventre diem durare. hor. 1 in sat.6.* vitellius tsászárt, nagy mértékletlenség tarttyák azért, hogy leg gyakrabban¹⁰⁵ négy szer ett napjában, de három szor minden nap. svet. in vitell. C.13.

10 A keresztények, mind inkább közönséges husal éltek, és inkább olyan eledelt ettek, amelyhez tűz nem kívántatott. mint sem amelyet készíteni kellett volna, leg fellyeb kétszer ettek napjában, el hagyván tellyeséggel az apostolok ta-[105a:]nitasi szerint, avatsora után valo Collatitot, amelyet Cömessatio-
15 nak¹⁰⁶ vagy vendégségnek nevezték, de akár mely vékony, és rövid volt ebédgyek, és vatsorájok, de az étel előtt, és utánna, hoszu imádságokat mondtak, még mostanában is meg vagyon a formulája. azoknak az imádságoknak, és prudentius azokrol. két hymnust tsinált, amelyekben ki tettzenek arégi
20 szokások. Cathemerin,¹⁰⁷ 3.4.

Aban az időben. szokás volt. hogy asztal felet olvastanak, plinius, mindenkor igy tselekedet. plin.12. ep.5. és juvenalis vatsorára híván egy jó akaróját, azt igéri néki hogy el olvastattya homerust, és virgiliust, de a keresztények a szent
25 írást olvastatták, és szent énekeket énekeltek, az eretnekekel nem ettenek. se az exCommunicatusokal, hanem némelykor ettek apogányokal., azért hogy tellyeséggel el ne ronttsák atársaságot vélek.

¹⁰⁴ non [Szóvégi *n*—olvashatatlan betűből javítva.]

¹⁰⁵ legy gyakrabban [Elírás:] négy szer [gy—*g*-je *b*-ből(?) javítva.]

¹⁰⁶ Cömes·tion·sationak [Törlés elválasztás után, új sor elején.]

¹⁰⁷ Cathemerin, [Első *e*—*a*-ből(?) javítva.]

11 Beszélgetés

A keresztények szemérmességel való magok viselésekről.

A keresztényeknek egész¹⁰⁸ életttyeket a szemérmesség követte, tsak a belső méltóságot és nemességet ohajtották, és alelki gazdagságot betsülték, kárhoztattyák vala pedig, mind azokat a bujaságokat, a mellyeket a mód nélkül való gazdagság vit volt bé, aromai birodalomban, tudni illik, a nagy **[105b:]** épületekre valo költtséget, adrága házi öltözeteket, éléfant tsontbol valo asztalokot, az ezüst ágyakot, az ezüst, vagy arany¹⁰⁹ edényeket, nézük meg mitsoda házi eszközököt találának az üldözők. anicomediai gazdag szüz szent domna házában, aki is ót szent indus eunuchusal lakot, egy keresztet, az apostolok tselekedetit, két gyéként a földön, egy föld edenyből valo füstölöt, egy lámpást, egy kis fa ládát, amelyben tartották akristus testét, a Communionora, act.martyr. nicom apud bar.an.2.

A keresztények az igen szines ruhát nem viselték, alexandriai szent kelemen, igen¹¹⁰ jovalotta nekik a fejer szint, mint olyat, amely atisztaságot jelenti, Clem. 2 pedag.C.10. ez a szin pedig közönséges vala agörögöknél, és a romiaiaknál, az igen vékony materiákat sem viselték, sea köves portékákat, az igen nagy tsinoságon sem kaptak, se semmin olyanon, amely a kényeséget ketsegtethette, prudentius azt mondgya, hogy szent Cyprianus meg térésének első jele avolt, hogy külső kepen meg változtatta, és le tette a tzifraságot, apollonius, egy régi keresztény auctor. amontánistáknak, ezeket hánya szemekre, Czélozvan az ő hamis profétájokra, *mondgyátok meg nekem, egy proféta festié a szakállát, szeretié a tzifraságot, jadtziké kotzkát, adé usorára, mondgyátok meg, ha mind e szabadé vagy sem, énis meg mutatom hogy ök ezeket tselekeszik*, ap.euseb.V.híst, 18. **[106a:]** egy mártyr meg

¹⁰⁸ egész [égész-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

¹⁰⁹ arany <edég> edényeket,

¹¹⁰ igen <v> jovalotta

akarván abiro előtt mutatni egy más hamis kereszténynek tsalárdságát. azt hányá szemére, hogy az álnok, ahaját fodorittya, gyakran borotválkozik, az aszszonyokat igen tekéngeti, hogy sokat eszik, és bort iszik, act. st. seba. apud baron
5 an.289.n.16.17. akeresztényeknek, minden külső magok vise-
lések, sanyaru vala, és magokal nem gondoltanak, némelyek közüllök. le teszük vala arend szerént valo köntöst, és aphilosophusok köntösét viselték, valamint tertullianus, és szent heraclas, az origenes tanitványa, tertull. de pall. Euseb VI.
10 hist.20.

Igen kevés mulattságok valának olyanok, a melyek hozzá-
jok illettek volna, azon kívül is ök igen kerülék a közönsé-
sen valo mulattságokat, a theátrumokon. komediákat, és
tragediákat jadzodtanak, az ámphitheatrumon, akardosokal,
15 vagy a fene vadakal ölették egymást, ezek ajátékok, ahamis
istenek ditséretire valának egy részint, és az ördög pompáira,
Const.apost.II.62. tertull. de spect. hogy mentenek volna
tehát oda akeresztények. atheatrum, atisztátalanságnak isko-
lája vala, az ámphitheátrum a kegyetlenségnek, akereszté-
20 nyek ezeket pedig annyira kerültek, hogy még amidön tör-
vény szerént öltek is meg valakit. de ót jelen nem voltak,
mind¹¹¹ ezek ajátékok. táplálták arosz kívánságokat, a szent
atyák. [106b:] ezek ellen eleget irtanak, és mindnyájan
rosznak tartották lenni,

25 A keresztények, nem tarták jonak akotzka játékot, se amás
féle játékot., ahenyélésre valo nézve, ök kerültek, a
nagyon valo nevetést, atrefás, beszédeket, bolondoskodást,
annál is inkább atisztátalan beszédeket, azt nem akarták. hogy
valami helytelen, vagy illetlen légyen, akeresztényi életben,
30 és azt, ami nem emberséges emberhez illendő, a sok hejában
valo beszédüt nem gyakorlották, hogy pediglen mind ezeket
el kerültessek vélek, azért nékik igen jovalották ahalgatást.

Mostanában mind eza szokás, nehéznek, és mint egy vad
szokásnak tettük, mind azon által, azt nem kel tsudálni, ha jól

¹¹¹ mind ezek [d-t-ből(?) javítva.]

meg gondollyuk, hogy a szent irás kárhoztattya atsufolokot, prov. III.34. akristus, és az apostolok. atréfáloedást nem üsmerték, hanem mindenkor valójában beszéltenek, szent pál nevezet szerint rosznak tarttya, amit agörögök eutrapétiának neveztek, és a deákok scurilitásnak nevezik, az az 5 trágárságnak, ugyan is akeresztény élet abban áll, hogy atett büneit el töröllye apenitentzia tartás által, és hogy ajövendő béli vétkeket el kerüllye, amagát valo sanyargatással, a penitentzia tarto pedig, meg büntesse magát, a mulattságokal valo viszá élésiért, kezdgye el azon, hogy még azokat is el 10 kerüllye, amelyek szabadosok, soha sem kell, egy igazán valo kereszténynek, az érzékenység béli gyönyörüségeket keresni, hanem tsak mint egy által menöleg kel élni azokal [107a:] amelyek az élethez vannak szükség képen köttetve, ugy mint az étellel, és az álomal, hogy ha pedig valamely kis mulattságot veszen magának, aztot tsak amulattságért, és anyugodalomért vegye, hogy a természet gyengeségit enyhittse, amely 15 tellyeségel el erőtelenednék, ha atest mindenkor munkában volna, és az elme foglalatoságban. agyönyörüséget pedig tsak¹¹² agyönyörüségért keresni. és tsak épen arra a végre, 20 atellyeségel ellenkeznék, a magunk. magunkot meg tagado köteleségel. holot az a lelke, a keresztényi jó erkölcsöknek, azt láttyuk a közönséges nép közöt, hogy a mulattságot nem keresi, hanem a munkát, és atest mindenkor jó egészséges erőben vagon. a mulattságot pedig tsak a gazdagok,¹¹³ és a 25 henyélők keresik, hogy még is enyhíttessék ahenyélésben valo magok meg unásokot.

A valóságos keresztényeknek, kemény, és sanyaru rendtartásit, meg láthattyuk az első idökben lévő eretnekekben, akik is mod nélkül valo keménységel valának atesthez, amárcioniták, és azután amanichéusok, azt tanyiták, hogy a test rosz 30 kezdet munkája léven igen rosz, abbol azért, se enni nem kell, se azt szaporítani nem kel természet szerint, se annak fel

¹¹² tsak <τ> [Megkezdett <κ(?)>] agyönyörüségért keresni.

¹¹³ gazdagok, [gazdagok,-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

támadását nem kel reménleni, a montanisták, egy néhány böjtöl szaporiták meg az anyaszent egy ház böjtöl., amásodszori házasságot kárhoztatták, és penitentziát nem akartak tartani, nem tartván, hogy lehesen anyi hatalma az anyaszent egy ház-**[107b:]**nak, hogy fel emelhesse azokat. kik keresztiségek után, vagy vétkekben estenek, St Greg.naz.orat.6.¹¹⁴ aki mostanában hasonló tevelgéseket akarna tanyítani, nem igen sok követőket találna.

De akár mely sanyarunak láttassék nekünk az első keresztények élete, azt ne gondollyuk hogy szomorú lett volna. nem kívána töllök lehetetlen dolgot szent pál, amidön arra inté őket hogy vigadgyanak. hogy ha pedig el kerültek amód nélkül való mulattságokat., a melyeket most úgy keresik, igen sok rossz hajlandóságokat. és indulatokat is kerültek azokkal ell, mivel nagyra vágyodás, és fősvénység nélkül éltenek, nem léven ragaszkodva a jelen való élethez. a nyomoruságokkal is igen keveset gondoltanak, ajó lélek üsméretnek békesége benne meg volt, örültek ajó erköltsü tselekedeteken, a melyeket kívántak tettzeni Istennek. de mindenek felet ajövendő életet reménlették, tudván azt, hogy avilág hamar el mulik. és az üldöztetéseket, az utolsó ítélet. elől jároinak tartották.

Ez így lévén, a maradékok iránt nem sokat nyughatatlankodtanak, hasonló boldogságot kívánván azoknak is mint magoknak, hogy mentől hamaréb ki menyenek evilágból. tertul.1. ad uxor.c.5. hogy ha őket árvaságra hagyták, amint egyakorta történt amartyroknak, azt tudták, hogy az anyaszent egy ház. gondot visel reájok, leg nagyob része tehát közüllök, napról napra élödöt, akézi munkájok után, és ajövedelmekből, amelyet közlötték aszegényekkel., nyughatatlanság, és baj nélkül éltenek. apüspökök leg inkább azon panaszolkod-**[108a:]**tanak, hogy a keresztények. földi jószágokat szerzetnek az üldöztetésekből. Cypr.de laps. az olyanok kik így el vonnyák. vala magokat avilágtól., nem

¹¹⁴ orat.6. p. aki

keresték az érzékenységbéli gyönyörüségeket., mi sem vagyunk jó keresztények, hogy ha valósággal nem kívánunk hozzájuk hasonlítani., *mitsoda nagyobb gyönyörűség, mondgya tertullianus, mint avilágot meg vetni, mint avaloságos szabadság, mint a tiszta lelki üsméret, mint akevéssel való beérés,*¹¹⁵ *és ahaláltól való nem tartás, alábad alá tapodod apogányok isteneit, az ördögöt el üzöd, abetegeket meg gyógyított, meg jelenéseket kérsz, az Istennek élsz, ihon ez a gyönyörűsége és mulattság akeresztényeknek. tertul. de spect C.29.*

12. Beszélgetés A házaságról.

Ha szinte nem valának is avilági dolgokhoz ragaszkodva,¹⁰ de a¹¹⁶ keresztényeknek leg nagyobb része házasa vala, aházaságon. kívül való élettyek a pogányoknak. utálatos vala, mivel tsak a szabad életet, és a fajtalanságot tekintették, akiknek sok gyermekek volt. akis gyermeket mihent születet az utzára ki vetették., akeresztények irtoznak vala az ilyen kegyetlenségtől, mi tsak azért¹¹⁷ házasodunk meg, mondgya szent justinus. hogy gyermekeket nevellyünk, vagy ha, a házaságnak ellene mondunk. atisztaságot meg tarttyuk. just. 1 apol., és az alexandriai szent kelemen azt mondgya, vagy meg kell hazasodni, vagy azt tellyeséggel el kell kerülni, sokan²⁰ valának ollyá-[108b:]nok, kik a kereszttség után, a szüzeség meg tartására ajánlák magokat, azt ki ki tudgya. hogy mitsoda rendeletlen dolgot tselekedék magán origénes, a tisztaság meg tartásáért.

Némely eretnekek eztet mód nélkül nagyra vivék, mivel²⁵ kárhoztaták amásod szori házaságot, némellyek pedig, községesen aházaságot, Can. apost. 21. 22 Can. nicae. 1. tertul.

¹¹⁵ bé éres, [Ékezethiba.]

¹¹⁶ a [Későbbi beírás a sorvégi margóra halványabb tintával.]

¹¹⁷ azért [é—á-ból javítva.]

de monog. nagy véteknek tarták, akét nemnek, egymással
valo. közösülésit, ezekről is mondgya, alexándriai szent
kelemen. hogy szent pál jövendölése szerént, léznek ollyanok.
az utolso idökben. kik meg tiltyák aházaságot. III
5 strom.446.d. 1 tim.4. erre valo nézve kénszeriteték ez a szent
atya oly nagyra emelni aházaságnak szenttséges voltát, elő
hozván gyakorta, a sz péter, és sz. philep példáit.

A gyermekek neveltetésekről valo tanyítások közöt, azt
jovalották, hogy öket idején meg kell házasítani, hogy a ros
10 életet el kerüllyék, Const.apost.IV.C.10. valamint más dol
gokrol, ugy aházaságról tanátsot kértek a püspöktől, ezért
mondá szent ignátz., hogy ne atest, hanem az Isten szerént
legyen, ignat. epist. ad polycarp. amidön akét rész meg
egyezet, apap atemplomban meg áldotta öket, és aszent
15 áldozatot ajánlotta érettek, a két hazasulando személyek,
egymásnak kezét adtak, és a vö legény egy gyűrüt adot ameny
aszszonynak, amelyen, vagy egy kereszt, vagy egy galamb,
vagy hall volt metzve, a keresztényeknek ilyen petsét nyom
jok vala, mivel a régieknél a gyűrű, petsét nyomo is volt egy
20 szers mind. valamint most is a törököknél.

A keresztények. aházaságban valo szabadsággal nem él
[109a:]tenek a nagy innepekben, se a böjti napokon, ettől is
vagy az a szokás, hogy bizonyos idökben alakadalom meg
vagy tiltva, alexandriai szent kelemen mondgya, 6 strom.
25 *hogy egy gnosticus, az az, egy tekélletes keresztény. amidön
gyermekai vannak, ugy tekénti azután a feleségit, mint hugát,
amint ugyan azá is léssen, amidön atestet le teszik, és tertullia
nus eszerént írja le a keresztényi házaságnak boldogságát, a
hivek közül ketten egyenlő terhet viselnek, ketten egy értelem
30 ben, és egy testben vannak, együt le borulnak, és imádkoznak,
együt böjtlönek, egy mást intik, és tanítyák, együt mennek
atemplomban, és az Isten asztalához, együt vannak az üldöze
tekben, egyik amásika előtt, semmit el nem titkol, se egy
másnak¹¹⁸ nem alkalmatlankodnak, szabadosan mennek abe-*

¹¹⁸ egy másnak [e—a-ból javítva.]

teghez, a szegényeknek örömet adnak, nyughatatlanság nélkül vannak jelen a szent áldozaton, együtt énekelik a szent énekeket, az Isten dicséretire egy mást fel gerjesztik, ep.1. ad uxor. C.5 de resur Carn. Cap 8. ep.2. ad uxor. in fi. ahiveknek nem engedik vala meg apogányokkal valo házasságot, de ha már 5 annak előtte házassok valának. meg engedték hogy együtt lakjanak., de nagy gyengeségnek tartották., és nemely helyeken, penitentziát is tartattak azokal, akik másodsor meg házassodtak. hier. ad salvin. in fine.

13 Beszélgetés A keresztények egyeségéről.

Illyen vala tsak nem mindenik kereszténynek az élete kinek 10
[109b:] kinek különösön, nézük meg mostanában, hogy mint vala az ő egyben valo gyülekezetek, ez a szó ecclesia, gyülekezetet tévén, a görög varosokon, akor éltenek ezel a szoval, amidön anép esze gyülekezet, rend szerént valamely játék helyre. vagy valamely dolog végezésére, hogy pediglen 15 a hivek gyülekezetit meg különböztessék atöbitől, az Isten ecclesiájának nevezik vala., mindenik városban tehát a keresztények. különös csoportban valának, és az okot ad vala az üldöztetésekre, mert az ő gyülekezeteket tilalmasnak tartották lenni, nem lévén arra szabadságok az ország törvényétől, 20 azt is rosznak tartották, hogy a szeretet egyeségében éltenek, és azal káromlották őket, hogy valamely támadást akarnak kezdeni, tertul. apol.C.39.

A valo hogy az egy helyben lako hivek egy mást mind üsmerték, amint hogy az imadságokra esze gyülekeztvén, egy 25 mást minden nap látták, és mindenekben egy máshoz alkalmaztatták magokat. még aközönséges dolgokban is, az ő örömök, és szomorúságok. közönséges volt, ha az Isten valamelyikével¹¹⁹ valamely kegyelmet tett, azon mindenik

¹¹⁹ valamelyikével [é-i-ből javítva.]

örült, és ha valamelyike penitenzia tartásban volt, mindnyájan imádkoztanak érte, mint atyafiak együtt ugy éltenek, egyik amásikát, attyának, fiának, ötsének, hugának hitta.

Az ilyen egyesség meg tartására atselédes gazdák igen
5 vigyáztanak, azon kívül a papokhoz, és a püspökökhöz, nagy engedelmeséggel voltak, de főképpen a püspökök nagy egyességben valának egy más között, ha valami nevezetes dolog történt, azt egyenlő akarattal vitték végben, az egy tartományban lévő. [110a:] püspökök, gyakorta esze gyűltek,
10 akik pedig egy mástól távul voltak, azok leg aláb egy más nevérol üsmerték egymást, és gyakorta irtanak egy másnak, amely könnyü vala a romai birodalom nagyságáért, amelyet mint ha azért állította volna fel az Isten, mondgya origenes, hogy könnyeben prédikálhassák az évangéliumot,
15 orig. in Cels. libr.2.p.79. azok¹²⁰ alevelek pediglen mind más formájuk valának, mint sem arend szerént valo levelek, azért hogy azokat meg ne hamisithassák, és hogy olyan dolgokban lévő titkok, ki ne tudodgyanak, főképpen, amidön üldöztetések valának, de még arra igen vigyáztanak, hogy az
20 olyan leveleket, tsak az egy házi renden lévők által küldötték el, hogy ha pedig arra olyan egy házi nem találkoztot, inkább ujjat rendeltenek, hogy sem mint másra bizák leveleket, Cypr.epist. 9. ad Cler.rom. de mint hogy az anyaszent egy ház. tovább terjede abirodalomnál, annyi sok féle nép között, a
25 keresztények egyes hitét, és szokását, inkább leheté tsudalni. és a ki tették,¹²¹ hogy az igazán valo vallás, el hagyatá követöivel., arosz, és az¹²² okoság ellen valo szokásit, egy szoval, aközönséges anyaszent egy ház. valóságal egy test volt. akinek tagjait meg egyesítette, nem tsak az egy aránt
30 valo hitt, hanem még az valóságos egy máshoz valo szeretet is.

¹²⁰ azok † alevelek

¹²¹ ki tették, [é-i-ből javítva.]

¹²² az [Beszúrás halványabb tintával.]

14 Beszélgetés A gyülekezetről, aliturgiáról.

A keresztények mindenüt eszegyültenek vasárnapokon, amelyet a pogányok neveztek dies solis, és amelyet mindenkor meg tisztelték a keresztények, avilágóság, teremtésének, és akristus fel támadásának [110b:] emlékezetire, akeresztények még pénteken is esze gyülekeznek vala, amelyet nevezék 5
parasceves. készület, agyülekezetnek helye pedig valamely háznál volt, ahol arra, az ebédlő házat választották, a melyet neveztek adeákok Coenaculumnak, az olyan házak, fent valo házak valának., ilyen vala az ebédlő ház, ahonnét le 10
esék az iffiu eutychus, akit szent pál fel támasztá, ahivek az olyan fent valo házban gyülekeztek, akenyér meg szegésére, ugy mint, az ur vatsorájára, ahol is, azután ettenek, gyakorta az üldözések miat, kételenek valának magokat el rejteni avárosokon kívül, a Cryptakban. az az, aföld alat valo pintzékben, amidön nagyob szabadságok adaték, akoron. a 15
közönséges helyre gyülekeztenek, amelyet szent egy háznak neveztek, erről példát látunk alexander, és gordiánus ideiben, galliánus tsászár, az üldöztetést el hagyatván, meg parantsolá, hogy adnák viszá a keresztényeknek a temető helyeket, a melyhez közel, rend szerént templom volt építve, Euseb. 20
VII.hist.13. egy kevés idővel az elöt. hogy diocletianus el kezdé az üldözést, mindenüt fel építették vala aromlot templomokat. anyira el szaporodtak vala ahivek, és az üldözést, ugyan azon templomok el rontatásán kezdék el.

Azon gyülekezetekben, az imádságok, mind napal, mind 25
éttzaka, amint meg mondtam., aszokot órákon volt, de még a szent áldozatot is ajánlották, amely nem lehetet pap nélkül, azt az áldozatot nevezték. vagy azon anéven. melyen nevezi az irás, Coena, vatsora, fractio panis, kenyér szegés. oblatio, ajándék, vagy azon a neven, a melyet bé vett azután az 30
anyaszent egy ház, synaxis, gyülekezet, deakul, dominicum Collecta, Eucharistia, háláadás, lyurgia, közönségesen valo Isteni szolgálat, a szent áldozatot, még [111a:] nap fel jötele

előtt ajánlották, amidön üldöztetések valának, azért hogy tsendesebben mehesen véghez, Cypr. epist.63. ad Caecil. mindenik diécésiben. tsak egy egy áldozat volt, azt a püspök ajánlotta, és apapok tsak akor ajánlották, a midön apüspök
5 vagy jelen nem volt, vagy beteg volt, de apapok jelen voltanak, együt ajánlották apüspökel, alyturgiában lett változás, az idő, és ahely szerént, ahoz vagy tettek, vagy abbol el vettek. némely Cérémoniákat, amelyek nem voltanak tellyesé-
10 gél szükségesek, de ami leg főveb, és leg szükségeseb volt, azt mindenüt egy aránt meg tartották, ezeket írásban találljuk az első időkben,

Holmi könyörgések után, aszent írásbol olvastak, elsőben az ó testamentumbol, azután az ujbol, az olvasást az évangyéliumon végezték el, amelyet apüspök meg magyarázta ahalgato-
15 toknak, azután mindnyájan fel kelvén, és nap kelet felé fordulván, fel emelt kézel könyörögtenek, akeresztényekért, pogányokért, nagyért, kitsidért, nyomoruságban lévőkért, és betegekért, azután egy diaconus fel szoval mondotta a népnek hogy imádkozék, apap el mondotta az imádságot, és a nép
20 avégin, felelte az ament, st.just.2.apol.in fin. azután az ajándékokot ajánlották, ugy mint, a kenyeret, abort, elegey- sen vizek, amelyek szükségesek valának az áldozathoz, st.Clem.II pedag.C.2. anép pedig abékeségnek tsokját adgya
25 vala egymásnak, a férfiak, a férfiaknak, az aszonyok, az aszonyoknak, orig.in.rom.16.lib.10. azután ki ki ajánlá amaga ajándékját apapnak, aki is, azt az Istennek ajánlá mindenek nevében, azután az áldozathoz kezdvén, arra inté anépet, hogy kí ki Istenhez emellye fel szívét, né-[111b:]ki¹²³ hálákat
30 adgyon, és az angyalokal együt imádgya ötet, azután akristus szavaival meg szentelé az ajándékokot, ameg lévén, az ur imádságát a népel el mondá, apap Communicálván, az egész¹²⁴ népnek el osztogattatá a Communiot. adiaconusok

¹²³ né [111b:]néki

¹²⁴ az egész <nepet> népnek [Törlés a sor végén.]

által, can.apost 9.10. igen nagy vigyázással veszik vala akristus testét, hogy leg kisseb morsalék le ne esnék.

Azoknak pedig, kik jelen nem lehettek az áldozaton, egy diáconus által el küldötték az Eucharistiát, ameg szentelt ajándéknak pedig egy részit meg tarták abetegek számokra, 5 amidön pediglen üldözésben voltak, meg engedték ahiveknek. hogy akristus testét aházokhoz vigyék, és ót Communikálynak, készen kelletvén lenniük amartyumságra, arra sem lévén szabadságok. hogy gyakorta ajánlhassák a szent áldozatot, tertul.1 ad uxor. C.5. a Communiót pedig, a 10 melyet ilyen formában hagytak¹²⁵ utolsó szükségekre, mind az egészségesekeknek, mind a betegeknek, tsak a kenyérnek színe alatt osztogatták, mivel gyülekezetekben, két szín alatt Communicáltak, agyermekeken kívül, akik tsak abőr színe 15 alatt Communicáltak, az agapes, vagy a Communio után való étel, mely szokásban volt az első időkben, közönséges ételből állot, és mindnyájan együtt ettenek, Cypr. de laps. idővel tsak épen az özvegyeknek, és a szegényeknek. adtanak enni, apapoknak, és az diáconusoknak két részt adtak, és egy részt, az olvasoknak, éneklőknek, és a kapu örzőknek, Const apost. 20 II. Cap 28. tertul. de jejun. C.17.

15. Beszélgetés

Hogy mitsoda titkokban tartották atitkokot.

Ugyan azon gyulekezetekben adták fel atöb szentségeket is a menyiben az idő meg engedte, ezért is rekesztették ki¹²⁶ a pogányokat a gyulekezetekből, oly nagy vigyázással, mert igen vigyáz-[112a:]tanak az üdvezítő szavaira, hogy a szent 25 dolgokat. nem kell az ebeknek adni, se gyöngyöt a disznok eleiben vetni, ettől vagyton. hogy a szentségeket titkoknak nevezték, az az, el rejtet dolgoknak, mivel azokat igen nagy

¹²⁵ hagytak [gy—d-ből javítva;] utolsó szükségekre [k—s-ből(?) javítva.]

¹²⁶ rekesztették ki a «pogyo» pogányokat

- titokban tartották, nem csak apogányok előtt, de még a Catechuménusok előtt is, és ezek előtt, nem hogy a szent áldozatot ajánlották volna, de sőt még azt sem merték nekik meg mondani hogy őtt mit tsinálnak, se nekik arról a szentségről beszélni, írásban pedig, annál inkább nem merték tenni, a midön pedig tellyeséggel kívántatott az Eucharistiáról, vagy más szentségről. szollani, akoron homályos szokál éltének, valamint az új testámentumban. a kenyér szegés, nem más hanem a Communio, ezt a pogányok meg nem értették, ez a szokás sok saeculumokig tartta., mind azon által, ki kel venni az apologiákat. a melyekben a szent atyák kételenitetének meg magyarázni atitkokot, hogy meg menthessék a keresztényeket akáromlástól, a melyel vádolták őket,
- 15 De azt jó meg tudni, hogy a pogányok előtt, nem volt tsudálatos dolog a vallásbéli titok, az ő vallásokban sok titkos Ceremoniák valának, amelyeket nagy átok alatt hagyják nekik meg tartani, azért is hérodotes szolván az egyiptumbéli Ceremoniákról, gyakorta mondgya, annak tudom az okát, de
- 20 nem merem meg mondani.

16. Beszélgetés

A keresztények ellen való káromlásról.

- Azért hogy a keresztények. atitkokot nagy titokban tartották, igen nagy káromlásokkal is terhelték őket, mivel inkább el rejtik a rossz tselekedetet, mint sem ajót, orig.in Cels. tertul.apolog.7. a pedig nyilvánosságos dolog volt, hogy a más
- 25 vallásokban lévő titkok, a melyeket oly igen titkolták, csak undokságok valának, valamint **[112b:]** a Céres Ceremoniai, és a bacchusnak való áldozatok, mint hogy pedig akeresztényeket nem szerették., igen könnyen gyanóban is estének ellenek, hogy a mit oly igen titkolnak, azok is olyan Ceremoniák lehetnek, valamint az övék, ezekre a gyanakodásokra
- 30

pedig könnyen adhattak okot a gnosticusok, és¹²⁷ a Carpocra-
tíanus eretnekeknek otsmány tselekedeti, amelyeket követ-
tek gyülekezetekben. és amelyeket nehéz volna el hinni, ha
tsak aszent atyák nem mondanák, epiph.heres.26. et 27. Iren.
lib.1.C.24. ezek az eretnekek mindnyájan, keresztény nevet 5
viseltek, a Catholicusoknak pedig pogány rabjok lévén, azok,
az urok elen, minden féle káromlást ki gondoltanak, tsak
magokot a kintol meg menthessék,

Ilyen formán hirdetétek akeresztényekről, hogy ők az éttza-
kai gyülekezetekben., egy gyermeket meg sütnek, azt lisztel 10
meg hintik, és meg eszik, a vériben kenyeret mártogatnak,
erre az Eucharistia ada okot, Euseb.IV.hist.C.7.st.just. 1
apol. azzal is káromlották, hogy együt vendégeskedvén, egy
ollyan házban, ahol tsak egy lámpás éget, a melyhez egy
kutyát kötöttek, és hust vetvén a kutyának, a lámpást fel 15
fordította, és a setétben. a férfiak az aszszonyokal. esze
elegyedvén, mindent el követtek, ezeket a káromlásokat leg
inkáb a sidok kezdék, ha szinte ezek hihehetlen dolgok
valának is, de a köz nép el hitte, és ugyan valósággal kellették
arrol irni. tertul.apolog:¹²⁸ C.7.8.9. 20

Azal is káromlák akeresztényeket. hogy az egész emberi
nemzetnek ellenségi volnának., de főképpen a romai biroda-
lomnak, hogy ők örülnének aközönségesen valo nyomorusá-
gon, és ohajtanák a¹²⁹ birodalom el romlását, mind ezekre
azök adhattak okot, hogy a **[113a:]** keresztények gyakorta 25
szollottak avilági méltoságnak hejában valósága ellen, avilág
végéről, és az utolso ítéletről, vagy is talám a szent János
látásában valo jövendöléseket olvashatták, amelybe szól a
bálvanyozo roma büntetéséről., és a martyrokért valo boszu
állásrol, az is adhata okot. az illyen káromlásokra, hogy a 30
hivek el vonták magokot aközönségesen valo vigasságoktol,
amelyek az áldozatokbol, vendégeskedésekből, állottak, ter-

¹²⁷ és [Beszúrás.] a «Carpro» Carpocrtiánus-ok,» eretnekeknek

¹²⁸ apolog: [Második o—beszúrás.]

¹²⁹ a birodalom [a névelő á-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

tull.apolog.C.35. de sött még ellenben. apenitenzia tartásban, és keserűségben töltötték azokat a napokat. azért hogy nagy vétkek mentenek végben azokon. Clem.paedag. söt még a vásárokra¹³⁰ sem mentenek, hogy ha pedig oda mentenek, tsak a szükség vitte őket arra, vagy pedig azért, hogy rabot vegyenek, és azt meg térítsék., Const apost II. C.26.

Egy szoval mint hogy ők irtoztak atöbb vallásoktól. már ez elegendő ők volt. hogy a nép utállja őket, eleget mondták, hogy ők lélekben imádják, a menynek, földnek teremptőjét, akinek is, az imádságokból álló áldozatokat ajánlanak szüntelen, de az ilyen beszédet a bálványozó nép, senem értette, senem hitte, hanem még azt kérdették töllök, mitsoda neve az ő Isteneknek, és áthéusoknak nevezték őket, azért hogy nem imádták a templomokban lévő isteneket, hogy az ő oltárjokon tüzet nem láttak, sevéres áldozatokat, se bálvány képeket, a bálványozó áldozó papok, a jövendő mondok, akik az áldozatok bélit visgálták, mind ezek a keresztényekre valo gyűlölségre indittyák vala a népet, és nékik tulajdonittyák vala, a közönségesen történendő nyomoruságokat, és veszedelmeket, mondván, hogy mind azok, az istenek haragjában esnek, kik élni hadgyák a keresztényeket. tertull.apolog.40. **[113b:]**

Az ilyen káromlásoknak színe alatt, a legjób erköltsőköt is rosra magyarázák, az egy máshoz valo szeretetért áruloknak tarták őket, mert egy mást atyafi neven hitták. ezt rosra magyarázák. noha apogányok is ezt követték, noha ros végre., ha alamisnát adtanak, azal káromlották, hogy tsak azért adnak, hogy a szegenyeket magokhoz hodítsák., vagy azért, hogy a a püspökök nagy kintset gyűthessenek, a tsuda tételeket boszorkányságnak tartották, a mint is. hogy abban az időben, avilág tele vala szem fény vesztövel, akik is ditsekedtenek ajövendő mondásal, vagy azal hogy a betegeket meg gyógyittyák holmi boszorkányos betükel, vagy szókal, a mellyeket senki nem érthetet., azért ha láttanak tsuda tétele-

¹³⁰ vásárokra [s (hosszú j) r-ből javítva: Mikes ilyen helyzetben egyébként nem használja a hosszú j-et.]

ket, azokon nem tsudálkoztanak, mivel esze elegyittik vala. atsalárságal tett tsudákat, az valóságosokal, és a tsuda tévökre nem hajtottanak, orig.in Cels.lib.2. leg nagyob része az ilyen tsalárdoknak, nap keletről jövének.

De sött még magok az üldöztetések, okot adnak vala a keresztényeket valo gyűlölségre, mindenek azt tartották felölök hogy vétkesek, mivel mindenüt úgy bánnak vélek, mint vétkesekkel, és mennél nagyob kinokal kinozták,¹³¹ annál vétkesebbeknek tarták őket, mindenek halálra valoknak ítelték őket, mint tüzre, és akasztofára valokot, tertull.apolog.c.50. baron.an.138.n.5. utálatos neveket is adnak vala reájok, úgy mint, biaeothanati, sarmenticii, semaxii, v baron.385.n.5. az ilyen állapotokért valának tehát a keresztények, atudatlan nép előtt olyan nagy gyűlölségben, nézük meg, mi okozta leg inkább azt agyűlölséget, és halgassuk meg mit mondá-[114a:]nak suetonius, és tacitus, suetonius azt mondgya, hogy Claudius tsászár. romából ki üzé a sidokot, kik a kristus ösztönözésire, szüntelen valo zenebonát tsináltak, judaeos *impulsore christo assidue tumultuantes. roma expulsit.* suet.Claud. n.25. mint ha már akor, aföldön lett volna még akristus. és mint ha fel lázaztotta volna a sidokot, ditséri is néro Császárt azért, hogy a keresztényeket kinoztatta, mint olyanokot, kik uj boszorkányságokot, és varáslásokot kezdettenek, *affecti supplicis christiani, genus humanum superstitionis novae. ac malificae.* suet.nero. n.16.

Tacitus emlékezetet tévén az égésről, amidön néro fel égeté romát maga mulattságából, azt mondgya, hogy azért¹³² vádolá azokot a vétkes utálatosokot, kiket a nép keresztényeknek nevezi vala, tacit.15 annal. *quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat.* még azután azt mondgya., hogy azt a nevet. a kristustol vették, akit pontius pilatus meg kinoztatot tiberius Császár idejében. és hogy ezt a veszedel-

¹³¹ kinozták, [t—beszúrás.]

¹³² azért «okozá» vádolá [vádoló—sorrégi margóra írva:] azokot a vétkesért valo utálatosokot, [vétkes—hosszú f betűje k-ból javítva.]

mes babonaságot le tsilapitván, egy darab ideig, azután ismét
ujontában fel támada, nem tsak judaeában, ahonnet erede ez
a gonoszság, hanem még romában is, *repressaue in praesens
exitiabilis superstitio*, ahol minden féle otsmány vétkeket
5 követnek, *quo omnia undique atrocía, et pudenda Confluunt,
Celebranturque*.

17 Beszélgetés

Hogy még miket mondtak a keresztényekről.

Az okosok, és azok, kik meg visgálták egy kevesé a dolgot,
találtak okot arra, hogy a keresztényeket utállják, mivel azok
az [114b:] okosok., vagy görögök. vagy romaiak valának,
10 akiknek szokások vala meg vetni a más féle nemzeteket,
akiket barbarusoknak nevezték, de főképpen a sidokot, a
kiket tsufolták, és babonázoknak tartották, egy sidó azt el
hihetné, de én nem, mondá horatius valamely tsudáról,
Credat judaeus, apella, non ego, horat. 1 sat. 5.in fi. ez igy
15 lévén, amidön mondgyák vala nékiek, hogy volnának olyan
sidok, akik mint Isten fiát ugy imádnák egy olyan embert. akit
fel akasztottak, és hogy aleg nagyob¹³³ vetekedések atöb
sidokal., abbol áll, hogy ha halála után ugyan azon ember,
életben vagyoné. és hogy ha valóságos királyok volté az az
20 ember, könnyen el lehet hinni, hogy mitsoda tsufos dolognak
tettzet előttök az ilyen beszéd, azt jól látták, hogy az uj
valláson lévő sidokot, atöb sidok utálták, és üldözték, annyi-
ra, hogy még nagy támadásokat is indítottak,

Azt is mondák nékik, hogy azok az uj valláson lévők,
25 senem az okoskodással, senem az ékesen szollással, akarnak
másokot el hitetni, hanem tsak arra intenek mindeneket.,
hogy hidgyék amit mondanak, és aztot meg bizonyittyák,
nem szoval, hanem tsuda tételekel, azoknak pedig leg nagyob
része tudatlan, és azok. tsak a sidok könyveit olvasák, olyan

¹³³ aleg nagyob [b—k-ból javítva világosabb tintával.]

- tudatlanokat tanyitanak mint magok. úgy mint, agyermekeket, és az aszszonyokat. mivel ezek könnyeben bé veszik tanyításokat., mint¹³⁴ sem az olyanok, akik már tudosabbak, igen új dolog vala az ilyen apogányok előtt, mivel közöttök, a népet nem oktatták, és csak éppen a philosophusok tanyitot-
[115a:]tanak, az élet modgyárol, az ő egy más közöt való vetekedések avallást nem tekintette, st¹³⁵ aug. de. vera relig. in. egy szoval, mint hogy az eretnekek keresztény nevet viseltenek, avalentinianusok, és a több eretnekek tévelygéseket, akik ellen irt szent Iréneus. az egész anyaszent egy ház-
háznak tulajdonittyák vala, apogányok pedig mind esze elegyítették azokat a bolondságokat, az anyaszent egy ház tanításával. és a keresztényeket, tudatlan vakmerőknek tartották lenni, v. baro. an. 179 n. 27. 28.

Mire való, mondgyák vala apogányok, el hagyni az olyan vallásokat, a melyek annyi időktől fogva vannak rendeltetve, olyan szép Ceremoniákkal, euseb. praepar. 1. Cap. 2. amelyeket annyi királyok, és törvény tsinálók meg tartották, az egész görög, és több nemzetek meg egyezésekből, és azok helyet, idegen szokásokat bé venni, és a sidok fabuláihoz hajlani, ? ha egészen sidová lennél még is meg lehetne, de azzá nem lévén, mitsoda bolondság hogy a sidok Istenét kivánnnyad szolgálni az ő akarattyok ellen, valamely olyan új szolgálattal, a melyet ők rosznak tarttyák lenni, és a magad vallására szabni az ő törvényeket, amelyek nem neked valok, így beszélettek apogányok,

A valóságos dolog, hogy a keresztények tudománya tiszta volt, és az ő élettyek, meg egyezet tanításokkal, de minden tele lévén philosophusokkal, tertul. apolog. C. 46. ezek is a jó erköltsöt gondolták tanítani, és követni, de sőt még az első saeculumokba valának olyanok közüllök, kik talám a keresztényekre való nézve, avilágon szélyel jártanak, el hitetvén magokal., hogy az emberi nemzetet job rendre hozzák, a

¹³⁴ mint <so> sem az olyanok,

¹³⁵ st aug. [st—beszúrás.]

filosofusoknak pedig nagy hi-[115b:]telek vala, azt gondolták, hogy ezek már egy néhány saeculumoktól fogvást, mindenekről eleget mondottanak, és lehetetlennek tartották, hogy a pásztorok többet tudgyanak pythagorásnál, plátonál, de sött még azt hitték, hogy ha akeresztények valami jót tanítanak, hogy ezektől a nevezetes bölttsektől vették. orige.¹³⁶ in cels.

De még masként is, a filosofusok, alkalmasab dolgokat tanyítottanak, mint sem akeresztények, sokan közüllök, jónak tarták lenni agyönyörúséget, és azt leg¹³⁷ örököseb jónak itélék lenni. ök azon nem törödtenek, hogy ki ki kövesse a maga gondolattyát, és maga modgya szerént élyen, söt még azokat meg vetették, és tsufolták, kik filosofusok nem valának, a pyrrhonianusok, igen felesen lévén, ezek mindenről kételkedtenek, főképpen az Istenségről, azt tartották bölttseségnek. hogy függöben tarttsák elméjeket, és azt éppen nem szerették. hogy olyan tudatlanok, és olyan közönséges népből állók, valamint akoron valának sokan akeresztények, olyan mély dolgokrol mérjenek itéletet tenni,¹³⁸ noha ökk minden féle vallást tiszteltenek. azt láttyuk, hogy az épicurianusok áldozattyokra el mentenek. ha szinte ezekel leg inkább ellenkeztenek is, a leg közönségesebben való tartásban. az istenek iránt, assisto divinis. horat. és a Cérémoniákban részesültenek, de azon meg egyeztenek együt, hogy nem kel olyan szokás ellen támadni, a melyet, atörvény, és az idő jóvá hagyot.

Az istenek sokaságáról való hitel annyira volt, hogy minde-
nik nemzetnek., városnak, és mindenik tselédes gazdának különös istenek vala, erre való¹³⁹ nézve, minden féle vallást. jónak tartottak lenni, tsak régi volt, az aszszonyok, és a tudatlan népek, mindenkor kaptanak az ujjan, gondolván azt,

¹³⁶ orige. in cels. [o—i-ből javítva.]

¹³⁷ leg it örököseb jónak itélék lenni.

¹³⁸ itélet tenni, [Íráshiba, esetleg régies szerkezet.]

¹³⁹ vala, erre vala nézve, [Második vala íráshiba való helyett.]

hogy mentől több iste[116a:]eknek, és isten aszszonyoknak szolgálnak, és mentől töb Ceremoniákat tartanak., hogy annál jób vallásuak, akik pedig az ország dolgait igazgatták, azok az ilyen változásokat meg gátolták a menyiben töllök lehetet., főképpen az idegen vallásokat tiltották, erre pedig a 5
romaiak leg inkább vigyáztanak, ti. liv libr.29. el akarván hitetni azt anépel. hogy agondviselő isteneknek köszönyék a nagy birodalmakat, és hogy azok sokal hatalmasabbak atöb-
binél, mivel birodalmok alá vetette. atöb nemzeteket, azért is a midön az anyaszent egy ház egészen fel állítaték. a pogá- 10
nyok, a keresztényeknek tulajdonították. a birodalom el romlását, szent ágoston. az ilyen káromlásokra. valo nézve írá anagy könyvét, de Civitate Dei.

A pogányok nem tsudálkozának azon. hogy a keresztények meg vetik vala ahalált, mivel ök semminek tartották látni az 15
olylan kardosokat. kik jó akarattyokból., egy kevés haszonért vagy semmiért, a halálra adták magokat, az amphitheatrumon, minden nap történt olyan dolog, hogy egy emberséges ember, magát meg ölte, leg kisseb szomorúságért., látván tehát azt, hogy a keresztények kerülték agyönyörüségeket. és 20
hogy a más életben várták boldogságokat, azt tsudálták, hogy magokat miért meg nem ölik. azt fogják nekünk mondani, mondgya szent justinus. 2 apol. inít, ölyétek meg tehát mindnyájan magatokat, és menyetek mindgyárt az Istenhez,
és ne legyetek többé bajunkra, antoninus, az ásiái fő biró, 25
látván hogy a keresztények seregel mennek¹⁴⁰ vala széke eleiben, hogy a martyrumságot el nyerhessék, kiáltá nekik, ah! nyomorultak, ha meg akartok halni, hiszem vagyon, [116b:] köteletek, vagy valamely magos helyről ugordgyatok 30
le. tertul. ad scap. C.ult.

A keresztények ellen vala tehát az egész világ, anép, abirák, az okosok, atudatlanok, némellyek utálták őket,¹⁴¹ mint tsalárdokot, istenteleneket, és némellyek meg vetették

¹⁴⁰ mennek vala [k—n-ből javítva.]

¹⁴¹ őket, <va> mint

öket, mint misánthropusokat, ember gyüölöket, bolond
hagymázban lévőket, mint akik dühösségből mennek ahalál-
ra, anyira gyüöltek, öket, hogy tsak akeresztényi névért
halálra ítelték, meg sem visgálták. mit vétettek, akár mely jót
5 mondhattak is valaki felöl, de ez a név, már mindent el rontot.
ezt is mondgyák vala közönségesen felöllök, egy ilyen, igen
emberséges ember, kár hogy keresztény, bonus vir C.sejus,
tantum quod Christiánus. tertul.apolog. C.3.

18. Beszélgetés Az Itéletek formájáról, akinokrol.

Azt nem kell tsudálni, hogy ha az ilyen közönségesen valo
10 gyüöltség, akeresztényeket az üldöztetésben veté, de talám
valaki azon tsudálkozhatik., hogy a romaiak, kik minden
törvényekben. és magok viselésekben. nekünk oly okosoknak
és igazságosoknak. láttzanak lenni, mind azon által, ugyan
romaikon, vagy más embereken., olyan kegyetlenségel bá-
15 nyanak, valamint azt olvasuk a martyrok historiáiban, hogy a
bírók magok előtt kinoztatták volna, a vádoltattakot., a
piatzon. az egész nép előtt, és hogy anyi sok féle kinokal
kinoztassák, mint ha szabad akarattyokon állot volna, nem
volna talám haszontalan., ez iránt valo törvényeket, és
20 szokást¹⁴² meg látni, és hogy miket tolda ezek[117a:]hez,
avalláshoz valo tsalárd buzgoság, és avilági okoskodás.

A romaiaknál, minden törvényes dolgok, közönségesen
mennek vala végben., mindenek hallottára, atörvénykező
hely pedig apiatzon volt, ahol abiró. folyoso alat, magosan¹⁴³
25 emelt székiben ülván. atiszttyei körülötte valának, ugy mint,
aporoszlok, vagy is hóhérok, hasonló képen, mellette valá-
nak, akik mind bárdot, mint tsono veszöt hordoznak vala
kezekben., ezeken kívül, vitézek is valának mellette, kik

¹⁴² szokás<ot>t [t—beszúrás; a törölt betűk rosszul olvashatók.]

¹⁴³ magosan <f> emelt

parantsolattyát követték, mivel aromai birok, és polgár¹⁴⁴ mesterek, mind a hadi dolgokat, mind a törvényes dolgokat, egy szers mind folytatták, mindenik véteknek. különös büntetése. volt rendeltetve. atörvénytől, de a személyben volt valagatás, mert a büntetés keményeb volt arabokon, mint sem a szabadosokon., az idegeneken, mint sem a haza fiain, ettől vagyon hogy szent pálnak fejét vették. mint romai városi embernek, szent pétert pedig fel feszítették mint sidot. a kereszt leg gyalázatosab volt atób kinezások között, és azokat akiket fel feszítették, rend szerint először meg veszözték, és meg sütögették. tüzes vasal. 5

Rend szerint aközönséges alá valo embereket., abányákban küldötték, valamint mostanában agályákra, vagy pedigen a nép multságára., az amphitheátrumon a fene vadakal el szagattatták. még más sok féle kinezások is lehetek,¹⁴⁵ más külömb külömb féle tartományokban., amint hogy abirok. gyakorta ujab ujab. kinezásokat gondoltak ki, akeresztények ellen, fő képpen, az¹⁴⁶ utolso. üldöztetésekben, amelyekben látván hogy igen el szaporodtanak akeresztények, mindent el miveltek ellenek, és az ördög nem tsak a testeket [117b:] de alelkeket is igyekezé el veszteni, nem gondolom hogy lehetne olyan példa, hogy más szüzeket a meg szeplösítésre ítélék volna, hanem tsak a keresztény szüzeket, mert látták hogy a keresztényekben¹⁴⁷ tündöklük a tisztaságnak szeretete, azért gondolák ki az ilyen forma kinzást, meg olyant, mint amelyről szól szent hieronimus, hogy egy martirt, meg kötözve, egy kies helyen lévő ágyra fektették, és hozzája egy szemtelen aszszonyt küldöttek, kisértésire, amartyr egyebet nem tselekedhetvén, a maga nyelvét el harapta. és az aszony szeme közü pökte, st hier. init.vitae st paul. egy szoival igen sok számu martyrokot öltenek, vagy kineztek meg, minden törvény látás nélkül. 10 15 20 25 30

¹⁴⁴ polgár [r-l-ből javítva.]

¹⁴⁵ lehetek, [Utolsó e-o-ból(?) javítva.]

¹⁴⁶ az «üldöztet» utolso. üldöztetésekben,

¹⁴⁷ a keresztényekben «tündök» tündöklük

19 Beszélgetés.
Az üldöztetésekről.

Az üldöztetés rend szerént valamely parantsolaton kezdődöt, a mely tilttya vala a keresztényeknek agyülekezetet, és bizonyos¹⁴⁸ büntetéssel fenyegette azokat, kik nem akarnának áldozni az isteneknek, olyankor apüspökök egymásnak hirt
5 adtanak, egymást agyakorlatosab imádságokra intették. és anépet bátorították, olyankor sokan el szaladának, akristus tanáttsa szerént, de söt még apásztorok és apapok magokot fel oszták,¹⁴⁹ némellyek anépel meg maradának, némelyek el rejték magokot, mert leg inkább őket keresték, mint olyan-
10 kot, akiknek veszedelmek, el szélyeztheti ajuhokot, act.st.pi-on. némellyek hogy reájok ne üsmérjenek, aneveket meg változtaták, némelyek az üldöztetéskor pén-[118a:]zen meg váltották magokot, hogy békével meg maradhassanak, igyis szenvedtenek, jóságokot adván el magokéért, meg is mutatták
15 ezel. hogy a lelkeket mindeneknek drágábra betsüllik, hogy ha pedig abiráktol pénzen vettek olyan írást, a melyel. el hitethették másokal, hogy engedelmeskedtek a Császárok parantsolatinak, ezeket nevezték libellatici. és az apostaták közi számlálták, mint olyanokot, kik alatomban pogányoknak
20 vallották magokot. Cypr. ep.52. ad antonian.

Az anyaszent egy ház szabot rende. tilttya vala, hogy valaki martyromságra adgya maga magát, se semmit¹⁵⁰ olyat. tselekedni, ami az üldözésre indithassa apogányokot, ugy mint a bálványokot esze törni, a templomot fel égetni, és az isteneket
25 gyalázni, orig in Cels.8: valo hogy sokan valának olyan martyrok., kik az ilyeneket el követték, és akik magokot bé árulták, de az ilyen különös példákot arend kívül valo kegyelem indulattyának kel tulajdonítani, közönségesen azt tartották,

¹⁴⁸ bizonyos <fe> büntetéssel fenyegette

¹⁴⁹ fel oszták, <némelyek el rejték magokot,> némellyek [...] némelyek el rejték magokot,

¹⁵⁰ simmit [Íráshiba *semmit* helyett.]

hogy nem kel¹⁵¹ kísérteni az Istent, és békeséges türesemel kel
várni, hogy valaki¹⁵² bé vádoltassék, és törvényesen meg
kérdetettvén, ugy adgyon számot amaga hitéről, Const.
apost. V. Cap. 5. két féle eretnekséget kellett az ilyen állapot-
ban el kerülni, iren. lib 1. C. 1. st Clem. Strom. 40. agnosticu- 5
sok, és a valentinianusok a martyrság ellen tanyítottak, és azt
haszontalannak tartották, mivel akristus azért holt meg hogy
minket meg váltszon ahaláltól, tertul. in scorp. C. 1. még azt is
mondgyák vala, hogy az Isten azal bántodik,¹⁵³ és mint hogy a
bakoknak, és a bikáknak vérit nem kívánnyá, ugy az emberek 10
vére sem kedves nála. a márcio-[118b:]niták pedig, magok¹⁵⁴
adgyák vala magokot a martyromságra, a testhez valo gyulöl-
ségből, és ahoz, aki azt teremtette, mondván, hogy az, a rosz
kezdet volna, meg visgállják vala tehát azokat, kik ahitért
meg holtanak, azért hogy had tudhassák meg,¹⁵⁵ ha kellé 15
azokat ugy tisztelni mint martyrokot, ugy tettzik mint ha a
Cannonizationak innét volna eredete. baron. an. 302. n. 126.

A midön akeresztényeket meg fogták, mindgyárt abiro
eleiben vitték, ki a székiiben ülvén, meg kérdezi vala öket, ha
meg tagadták hogy keresztények, továb nem visgálták, hanem 20
el botsátották, mert azt tudták, hogy akik igaz keresztények.
azok azt soha meg nem tagadgyák, de hogy bizonyosab
lehesen abiró abban hogy nem keresztények, némelykor, öt
mindgyárt maga elöt, bálványozo Ceremoniát tselekedtetet
vélek. vagy a kristus ellen mondatot valamely káromlást, 25
plin. libr. X. epist. 97. hogy ha pedig keresztényeknek vallották
magokot, mindent el követtek hogy meg nyerhessék öket,
először szép szoval, és igérettel, azután fenyegetéssel, végtire
kinozásal, azon is igyekeztek. hogy ha tsak valamely tsalárd-
ságal vétekbem ejthessék öket, akarattyok ellen is, azért hogy 30

¹⁵¹ kel [Beszúrás világosabb tintával.]

¹⁵² valaki [i-é-ből javítva.] bé vádoltassék,

¹⁵³ meg bántodik, [n-t-ből javítva.]

¹⁵⁴ mogok [Íráshiba *magok* helyett.]

¹⁵⁵ meg, [még-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

azután azt mondassák. nekik, hogy már nem lehet viszá-
vonni tselekedeteket, mint hogy atörvényes dolgok apiatzon
mennek vala végben., azért szokás volt. ót valamely bálvány-
nak vagy oltárnak lenni, ugyan ót áldozatokat is tesznek vala
5 a keresztények előtt, és azon igyekeztenek, hogy azokból
étethessék őket, de sőt még erővel fel is tátatták szájukat, és
hust tettek belé, vagy leg aláb egy nehány tsep bort töltöttek.
belé, azon borból,¹⁵⁶ melyet az isteneknek ajánlottak, **[119a:]**
noha akeresztények azt jól tudták is. hogy nem a fertezetteti
10 meg az embert a mi aszájban mégyen, hanem a mi a szivből ki
jö, mind azon által, azon voltanak minden erejeből, hogy leg
kiseb botrankoztatást ne adnának agyengébeknek, volt olyan,
akinek eleven szenet tettek temjénel kezeire, de aki inkább el
szenedé hogy a keze el égjen, mint sem meg mozdítsa,
15 nehogy azt mondassák az után, hogy temjént ajánlot abál-
ványnak., szent basilus erről nagy ditsérettel beszél. hom. 18.

Rend szerént akeresztényeket tsígára tekerték, vagy a
kezekre fel akasztották őket, és alábokra valamely nehéz
terhet kötöttek: vagy őket meg veszöszték, meg botozták,
20 vagy meg ostorozták,¹⁵⁷ olyan sok águ ostoral., a melynek
avégin hegyes vasak voltak. ezt scorpionak nevezték,
menyi sok számu hala meg averésben. némelyeket le fektet-
ték, és az oldalokat sütögették, és el szaggatták vas fésükel,
ugy anyira, hogy az oldalait fel nyitották, és a tűz atestekben
25 hatván, meg fojtotta a szenvedöket, de még hogy a sebek
fajdalmasabbak legyenek, némelykor etzetel, és sóval dörgö-
lik vala meg, és ha valamennyire a seb bé kezdet forrani,
olyankor azt fel nyitották, és nem engedték hogy meg
gyogyulyon.

¹⁵⁶ azon borból, <azon bórból,> melyet

¹⁵⁷ meg ostorozták, [r—z-ből javítva.]

20 Beszélgetés. A martyrok tselekedetiről.

A kinezés közben, pedig kérdezik vala őket, és amit a biro, kérdezet, vagy a mit a martyr felelt néki, azt mind egy szóig le irták anotáriusok, sokal igazabban is irták le akoron akérdéseket, és a feleleteket, mint sem mostanában, mert mint hogy aré-[119b:]giek tudták a rövidezen valo írásnak mesterségít, 5 hobot egy kis jedzés. egész szót tett, azért ök, oly hamar irhattak, valamint mások beszéltek, és ugyan azon szókót irták le, a melyeket hallották mondani.

A mit nálunk vallatásnak hinak, ök azt actáknak, vagy tselekedeteknek nevezik vala, akeresztények pedig nagy 10 szorgalmatoságal igyekeztenek azon, hogy az¹⁵⁸ párja, ö nálok meg legyen, ahivekre tett törvényeknek, és azt drágan meg veszik vala, az illyen tselekedetekben, a martyrok szenvedési meg valának irva, és azokat. közönséges egyezésből, atemp- lomokban meg tartották, act. st tharaci infi. azt tarttyák, hogy 15 szent kelemen. pápa, romaban, hét notariusokot rende- le, kik a martyrok tselekedetit irták, és szent Cyprianus, az üldöz- tésekben, azt hagyá, hogy fel írják szorgalmatosan anapját, amelyen a martyrok meg hálnak, a diocletianus üldöztetése- kor., a martyrok tselekedeti tsak nem mind el vesztenek, és 20 noha a Césáriai eusebius sokat gyújte esze, mind azon által. azokis el vesztenek, st greg.lib VII. epist ad eulog. szent gergely pápa idejében már nehéz vala találni, a¹⁵⁹ nevek Catalogusa meg volt, és hogy mely napon holtak meg, tudni 25 illik. a martyrologiumok.

Az illyen vallatásokor,¹⁶⁰ leg inkább arra kényszerittik vala a keresztényeket, hogy vallyák ki atársokot, leg inkább apüspö- kököt, papokot, diaconusokot, és adgya elő a szent könyve- ket, de leg inkább diocletianus idejében valanak leg inkább

¹⁵⁸ az <actáknak> párja,

¹⁵⁹ a <ve> nevek

¹⁶⁰ vallatásokor, [a. m. vallatásokkor]

- azon. apogányok, hogy a szent könyveket el veszthessék, gondolván, hogy a leg bizonyosab módgya¹⁶¹ volna, a vallás el rontására, azért nagy szorgalmatosággal keresték mindenüt, és ahol valami [120a:] keresztény könyvet kaphattak, mind el
- 5 égették, de sőt még a templomokban, és az olvasok házáinál is fel keresték, st felic tibur. a keresztények az ilyen kérdésekre¹⁶² igen meg tartották atitkot., senkit nem neveztenek. hanem tsak ezeket felelék, hogy az Isten őket meg tanyította, meg tartotta. és hogy a szent írásokat. a szivekben hordozák.
- 10 akik pedig olyan nyomorultak valának. hogy a szent írásokat elő adták, a pásztorokat, vagy a hiveket el árulták, azokat traditoroknak az az árulóknak nevezték, azért, a martyrok, akinzaskor. egyebet nem mondtak., hanem az Istent ditsérték, irgalmaságát, és segítségét kérték.

21 Beszélgetés

A tömlöztörl.

- 15 A vallatás után., akik álhatatosan meg maradának akereszténységben, a kinzásra küldék, de leg gyakortáb atömlöztben tették, hogy inkább meg próbállyák, és meg kinoztathassák, de sőt még a tömlöczben valo letel is kin volt, mivel azokat, kik akristusrol vallást tettek, aleg büdöseb, és setéteb tömlöztben
- 20 zárták, békoban tették kezeket, lábokat, némellyeket¹⁶³ kalodában tették, némely kor bé hintették a tömlöztöt tserépel, vagy üveg darabokkal., és azon sebesen, mezitelen fektették a földre, v. paulin. nat.4.st.felic. némelykor a sebeket rothadni hagyták, éhel, és szomjusággal ölték meg őket, martyr. 16
- 25 apol. de st encratide, némelykor pedig,. mind a sebeket gyógyitatták, mind jó gondot¹⁶⁴ viseltek reájok, azért hogy

¹⁶¹ módgya [gya szótag sor alatti beszúrás.]

¹⁶² kérdésekre [ek szórész re-ből javítva, tehát eredetileg *kérdésre* volt.]

¹⁶³ némellyeket [ll-k-ből javítva; a javított lly rövid ly-nek is olvasható.]

¹⁶⁴ gon<dot>dot viseltek [Törlés elválasztás után, új sor elején.]

továb kinezassák, st Cypr. [120b:] epist.22. rend szerént igen tiltották, a keresztény raboknak. az idegenek¹⁶⁵ beszél-
leni, mert ők sok hitetleneket térítenek vala meg. sőt még
atömlözt tartókót, és az örzököt is, meg térítették, némelykor
olyanokat botsátottak. hozájok, akiket gondolták hogy meg
tántorithattyák, álhatatoságokat, ugy mint, valamelyiknek,
vagy az attyát, vagy annyát, hugát, gyermekit, feleségit,
akiknek sirások, és édes beszédek, nagy kísértetek valának,
és sokszor a kiket,¹⁶⁶ a kinok meg nem gyözhatték, az ilyen
sirások, meg tántoritották, ha valamely martyr terhes talált
lenni amidön meg fogták, atörvény szerént, addig meg nem
ölték amég terhes volt, valamint etörtént szent félicitásal.,
acta ss.perpet et felicit.

Az anyaszent egy háznak, nagy gondgya vala az ilyen¹⁶⁷
szent rabokra, Const.apost.V.c.1. st.Cypr.ep.II. a diaconu-
sok gyakorta el mentenek hozájok, hogy valamiben szolgál-
lyanak nékik, vagy az izeneteket meg vigyék másoknak, vagy
más egyéb szükségekben segítsék, ahivek közül, még mások
is mentenek látogatásokra, és vigasztalásokra, áldgyák vala
szenvedéseket, és azokban, részt venni ohajtották, lántzokot
meg tsokolták, sebeket orvosolták, és tettek szükségéről,
vittek nékik ágyat, ruhát, ételt, tertul 2. ad uxo. C.4. sőt még
tertullianus azon panaszkodot, hogy a tömlöztben bövön
lakoznak, de jejun. C.12. az ilyen állapotokban, a hivek
semmit el nem mulattak, ha a tömlöztben bé nem akarták
öket bocsátani, azon voltanak, hogy az örzököt, és a tömlöcz-
tartokot pénzel meg nyerhesék, ha szinte szidalmazták is
öket, de arra nem hajtottak, sőt még az ütést is el szenvedtek,
a tömlöcz ajtajánál éttzakákat töltötenek, tsak hogy valami
alkalmatoságot találhassanak a bé menetelre, mikor pedig bé
mehettek, ugy tekintették [121a:] a tömlöczököt,¹⁶⁸ valamint

¹⁶⁵ a idegenek [Valószínűleg íráshibából írt a névelőt az helyett.]

¹⁶⁶ a kiket, [Második k-n-ből javítva.] a kinok

¹⁶⁷ az ilyen «rab» szent rabokra,

¹⁶⁸ a tömlöczököt, [a tömlöczöt,-ből javítva; k-t-ből javítva.]

a templomokat, a melyek meg valának szenteltetve, anyi sok szentek, jelen valo létekel, őt imádkoztatnak, és a papok. oda el mentenek., ajánlani a szent áldozatot, azért hogy az a vigasztalások¹⁶⁹ légyen a vallás tévőknek, /Confessoroknak,/.
⁵ hogy evilágból, kine menyenek, akristus Jesus, testének, és vérenek, vétele nélkül, valamint sz.Cypr. mondgya, ep.5. et 6. hogy ha pediglen püspök, vagy pap volt a tömlöczben, a hivek oda gyülekeztenek és az Isteni szolgálat után, az Eucharistiát, ki ki, amaga házához vitte, az ilyen állapotokban,
¹⁰ amint lehetet, ahöz alkalmaztatták magokat, mivel valának olyan püspökök, kik a diaconusok kezein szenteltetnek, mivel. semmi ahöz valo alkalmatoság nem volt, hát az a nevezetes antiochiai martyr, szent lucianus, meg lévén kötözve, a maga melyén szentelé meg a kenyeret, philost. III.hist.
¹⁵ c.13. el¹⁷⁰ lehet itélni, hogy mint halgatták. a mise után valo intéseket, az egész anyaszent egy ház, ugy tiszteli vala ezeket a szent rabokot, mint a menyben meg koronázottakat, ezeknek,¹⁷¹ nagy hitelek volt. apüspökök előtt, az ő kérések-re, meg engednek vala azoknak, kik a bálványozásban este-
²⁰ nek, de idővel meg kellett az ilyeneknek mérsékelni kérésüket, mivel némelyekben közüllök, nagyob vala a buzgoság, mint sem a meg választásból álló helyes kérés, st Cypr. de laps 1 ep.10.11.12.

22. Beszélgetés. A réliquiákról.

A keresztények el kísérik amartyrokat, még apiatzra is a
²⁵ hol kinozták őket, és más egyéb helyekre is, ahol őket meg ölték, rend szerént avaroson kívül öletetének meg, és az olyan martyroknak, akik, vagy tsuda képen, vagy kemény természetek miat, a [121b:] kinokban meg nem holtak,

¹⁶⁹ vigasztalások [A g helyén felhúzott szárú betűt kezdett írni.]

¹⁷⁰ el <it> lehet itélni,

¹⁷¹ ezeknek, <hi> nagy hitelek volt.

azoknak fejeket vették, a hivek pedig seregel mentenek oda, és tsudálkoztak az ő alhatóságokon, az ilyen példa, meg is erősíti vala őket a hitben, az utolsó szavokra pedig igen figyelmeztének, amelyek imádságokból állottanak, valamint a szent polycarpus szavai, ap.Euseb IV.hist.15. sokszor történt, hogy ahivek bátorították a martyrokat, origénes egy néhány szor, veszedelemre veté az életét, az ilyen alkalmatóságokban. Euseb.VI.hist.3. sok példa vagy on olyan., hogy martyrságot szenvedtettek az olyanokal. akik másokat biztattának, és bátorították. 5 10

A hivek minden tartás nélkül, a martyrok mellé mennek vala, a midőn kintették őket, vagy ruhával, vagy spongyiával a véreket fel szedték, a földről, és azt meg tartották, hét aszszonyokat ölenek meg egyszer azért, hogy a szent balás vérit fel szedték, martyrol. rom.3.febr. pont.diac. és amidőn 15 szent Cyprianusnak fejét vevék, a hivek ruhákat terítették vala körülötte, hogy a vére. azokra folyon. ugyan hasonló szorgalmatossággal kapják vala el a martyrok testeit, vagy valami részeit, mert sokszor csak atsontok, vagy a hamvak marada, amidőn vagy meg égették, vagy a vadakkal meg 20 étették, st bonifac.¹⁷² an. és innét neveztetének areliquiák, ahivek az ilyen holt testeket drágán meg vették ahóhéroktól, és azokat tisztességesen eltemették, de gyakorta, az ilyen tselekedetért, őket is meg ölték, valának olyanok, hogy halált szenvedének azért, hogy a martyrok testét meg tsokolták, 25 azért hogy nem engedték a holt testeket rutul banni, marty.rom.17 febr, de st.juliano.7.decem. [122a:] de st agatho. 15 mart. avendég fogadost, sz. theodoretust, azért meg ölék, hogy hét szüzeknek testeket atóból ki huzá. a kiket elevenen vetették volt oda, act.st theod. a szent ignázt tanítványi, 30 romából viszá vivék antiochiában. az ő reliquiáit.

A pogányok látván hogy oly igen kaptanak areliquiakon. annál is inkább el rejtették, és el szelyeztették, a martyrok testeit, v. romae. sub teranea.libri.I.c.2.3. azt is gondolák.

¹⁷² st bonifac. <on> on. [Tollhiba.]

hogy az által, meg tsökkenik ahivekben. afeltámadásról valo reménség, epist. eccles.vienn.apud Euseb V.c.3. ti azzal hízkeltek magatoknak, mondgyák vala apogányok, ahiveknek, hogy a ti testetek meg maradnak mind addig anapig, a
5 melyen gondolyátok hogy fel táadtok, és azt reméllitek.¹⁷³ hogy azokat kenetekel meg kenik, és drága matériákban takarják az aszszonyok, a kiket meg tsaltatok tudományotokkal, léssen minékünk arra gondunk, erre valo nézve, esze elegyittik vala a mártYROK testeit, akardosok, vagy más meg
10 öletet testekel, vagy azokra¹⁷⁴ követ kötvén, avizben vetették, vagy meg égették, és a hamvát, a széllel el futatták, act.s.s. tharac. in fine.prud. De st.¹⁷⁵vinc.

De mind ezeket tsak hejában tselekedék, mert leg nagyob része areliquiáknak meg marada,¹⁷⁶ vagy a hivek buzgoságokból, vagy az Istennek tsudálatosan valo meg tartásából, a
15 mártYROK temető helyeit pedig tisztelni kezdék, mihent el temették, sok szentek szenvedének halált azért, hogy a mártYROK temető helyeken találták őket imádkozva, vagy azért, hogy üllötték innepjeket, a [122b:] mely innepet.,
20 minden esztendőben meg tartották, a mint tertullianus, és szent Cyprianus mondgyák, és ugyan ezért is jedzették fel oly szorgalmatoságal. a holtok napját, martyr. 17 janu. de st diodoro. 14 fevr. de st proculo. 23 jan. de st emerent. tertul. de Corona. C.3. st Cypr. epist.34.

23 Beszélgetes.

A Confessorokrol. vagy a vallás tévökröl.

25 Az olyanokat pedig, akiket meg nem akarának öletni, kiküldék hazájokból, ezt a romaiak nevezék deportationak,

¹⁷³ reméllitek. [ll—n-ből javítva.]

¹⁷⁴ azokra [Első a—o-ból javítva; ra—későbbi beírásnak látszik a sorvégi margón.]

¹⁷⁵ st. <vn> vinc.

¹⁷⁶ meg marada, [Második m—r-ből javítva.]

az illyeneket¹⁷⁷ ugy tekintették, mint holtakat, mivel vagy pusztás szigetekben küldék, vagy valamely idegen nép közti őket, arelegatio, az el küldés, a nagy embereket illette, adeportatio, vagy szám ki vetés, az aláb valokat, és aleg közönségesebbeket, a bányákba küldötték, ezek az ország 5 rabjai valának, és rend szerént meleg vasal jegyet sütnék vala. ahomlokokra,¹⁷⁸ in scripti. azért, hogy mindenüt meg üsmerjék őket, ha el szaladnak, ezeknek, mindenkor vas volt lábokon. nyomorultul tartották őket, rongyoson. gyakran meg verték. és roszul bántak vélek, egy szoval. olyan roszul 10 volt állapottyok. mint mostanában, agáll्यान lévő raboknak, akeresztények az illyeneket segítették. a menyiben lehetet.

Mind azokat., akik az illyen állapotban meg holtanak a hitért. a martyrok száma közti számlálák, és azokat, akik abujdosásból, vagy a rabságból meg menekedhettek, Confessoroknak nevezék, mert ezen¹⁷⁹ aneven nevezik vala mind azokat, akik [123a:] valamit szenvedének ahitért, és közönségesen mind azokat, akik a bírók előtt, ahitről vallást tettek, az illyenek nagy tiszteletben valának. ahivek előtt, és gyakorta, az egy házi rendekre emelék őket. 20

24. Beszélgetés

Az ExCommunicációról. vagy a gyülekezetből való ki rekesztésről.

De mind azokat, a kik az üldöztetések miat, vagy a gyarłoság miat, vagy a kinok miat., ahitet meg tagadák, deákul nevezék lapsi, az az meg esteknek, és ezeket a gyülekezetből ki rekesztették, ha közönségesen penitentiát nem tartottak, Const apost V.Cap.2. az exCommunicatio 25 pedig abból állot, hogy el tiltották nem tsak a szenttségtől,

¹⁷⁷ az illyeneket [et szórész beszúrás.]

¹⁷⁸ ahomlokokra, <in scrp> in scripti.

¹⁷⁹ ezen <anv> aneven

de még a templomból is. és a hivek vélek, semmiben nem közösültek, vélek nem ettenek, vélek nem beszéltenek, és úgy kerülték őket, mint a mirigyos embereket, azért is hagyá szent pál. hogy úgy kel¹⁸⁰ kerülni arosz keresztényeket, 5 valamint apogányokat, 1 Cor.5.9. ilyen formában bánnak vala, nem tsak. a hittől szakadtakal, de még az eretnekekel,¹⁸¹ és a Schismaticusokal is. mivel rosz keresztények, minden időben valának, orig in Cels. lib 7. in matth.tract.35. in jerem.hom.9. szent pál a korintus bélieknek panaszolkodik 10 az olyanokrol. kik penitentziát nem tartottak tisztátalanságokért, 2.Cor.12.21. és a philippieknek. az olyanokrol. a kiket akristus ellenséginek nevezi, phi.3.18. az illyenek, el valának rekesztve ahivektől, epist.Cleri.rom. ad Cypr.31. tsak apüspökök, és apapok beszélhettek vélek, hogy meg térítsék, 15 akönyörgés pedig mindenkor meg volt érettek, ilyen formá[123b:]ban bántak tehát az ollyanokal, akik apenitentzia tartást. nem kívánták.

25 Beszélgetés A penitentzia tartásrol.

A kik pedig ezt kívánták, azokat viszá fogadták, nagy szeretettel, de meg választásal, elsőben meg értették vélek, 20 hogy ollyan kegyelmet tselekesznek vélek, a melyet nem kell tsak könnyen meg adni, és meg próbálák őket, egy kevés ideig valo halogatásal., hogy ha valóságos és állandóé az ő meg térések, a püspökököt illetve, ahalálos vétkekért valo penitentzia rendelés, Concil.elib. c.32. ök is tettek arrol ítéletet. ha bé 25 kellé venni a bünöst penitentiára, menyi ideig kel annak tartani, ha titkon, vagy nyilván kellé véle penitentiát tartatni, ha szükségesé amások épületire. hogy nyilván valo gyonást tegyen, mert rend szerént. agyonás, tsak titkon volt. a pap előtt, st leo. epist.136. al.80. az iffiakot, nem vették könnyen

¹⁸⁰ kel [Beszúrás.]

¹⁸¹ eretnekekel, <is,> és

bé apenitentziára, az iffiuság gyarlosága miatt, tartván attól, hogy állandó ne legyen meg térések, igen gyanakódtak az olyanokrol, kik a betegségben, utolsó órájokra hagyták apenitentzia tartást., és ha meg gyógyultanak, kételenek valának be tölteni a szabat rend szerént való penitentziát, 5
st.aug.serm.57. de temp

Sokan valának olyanok, a kik nyilván való penitentziát tartának, akiknek pedig vétkeket mások meg nem tudhatták, olyanok is sokan valának. akik titkon tartottak penitentziát [124a:] még a nagy vétkekért is, st¹⁸² aug.epist. ad janua.118. 10
prosper.II. Contempla.C.7. valamint az aszszonyok. a házaság törésért, a férjekre való nézve, és meg mások is, a kiknek nyilván való penitentzia tartások. botránkozást okozhatot volna, vagy még halált is, ha a vétkeket ki nyilatkoztatták volna, st leo.epist.80. et 92. ad rustic. C.2. de mint hogy 15
abban az időben közönséges dolog vala, ahivek között a böjtölés, az imádság, a földön való fekvés, azért nem is visgálták, ha valaki az ilyeneket követte, apenitentzia tartásnak szabat ideje, és rendi volt, a vétkeknek, nagy, vagy kitsinységekhez képest, de valamely külömböztetéssel, némely anyaszent egy házaknak szokások szerént, és az idő szerént, mivel. alegg régieb szabat rendei a penitentzia tartásnak. legg keményebek, szent basilus, a lopásért, két esztendöt tézsen fel, a szabad személlyek között való vétkekért, 20
hét esztendöt, a káromlásért, tizen egy esztendöt, aházáság törésért, tizen ött esztendöt. agyilkosságért, husz esztendöt, ahit tagadásért, holtig való penitentziát. epist.3.Can. ad amphiloc.C.56.58.59.61.64.73.

Azok pediglen, akiknek közönségesen való penitentziát kellett tartani., szakadozot ruhákban mentenek anagy böjt 30
első napján. a templom ajtaja eleiben, v.hier. epitaph. fabiolae.sozom. VII. hist.C.16. lib 1. sacra.rom. eccles.n.16. mint hogy arégielnél a gyász, az ilyen rongyos köntösből állot, tertul. de paenit.C.II. de pudic.c.13. nem tsak a

¹⁸² st <au> aug. [Tollhiba.]

sidoknál, amint azt meg lehet látni az izraéliták szokásiban, hanem még agörögöknél, és a [124b:] romaiaknál is, a penitentzia tartok, a templomban bé menvén, a püspök hamvat tett fejekre.¹⁸³ és a Ciliciumal magokot bé fedezék, és a földre le borulván, ugy maradának mind addig, valamég, a püspök, az egy házaiak, és anép térden álva, az érettek valo imádságokot el nem végezték, azután apüspök szép intésekel elejekben adá, hogy egy ideig őket a templomból ki rekesztené, valamint az Isten¹⁸⁴ ki küldötte ádamot vétkéért aparaditsombol., de biztatván, és vigasztalván őket, hogy munkálkodgyanak, és reméllyenek az Isten irgalmaságában., azt el végezvén, atemplomból ki küldötte őket, és azonal atemplom ajtait bé zárták utánnok, lib sacrament. ibid. apenitentzia tartok, rend szerént bé zárkozva maradnak vala házoknál, és valamely nehéz munkában foglalák magokot, ha minden nap nem is, de igen gyakorta. kenyérel, és vizek. böjtöltették őket, hoszu imádságokot mondattak vélek, térden, vagy le borulva, a földön feküttek, és alamisnát kelletet adni kinek kinek, amaga érteke szerént, apenitentzia tartásnak idejekor, nem tsak amulattságokot kerülték el, hanem még akülső dolgokot is, és söt még ahivekel valo társalkodást is. szükség nélkül, tsak épen innep napokon mentenek ki házoktól, akor is tsak a templom¹⁸⁵ ajtaja eleiben, hanem bizonyos idő mulva, atemplomban bé botsátották őket, hogy halgathassák az olvasást, és a prédikátziot, de az aldozat kezdetin, ki kelletet menniek, idővel meg engedték, hogy a hivekel könyörög-[125a:]jenek, de le borulva, és veltire fent álva, valamint atöbbiti, hogy pedíglen meg külömböztessék őket atöbbitöl, atemplomban. bal felöl helyhezgették, tehát, negy rendben lévő penitentzia tartok valának., ugy mint a sirok, ahalgatok, ale borultak, és akik már fent álhattak, Conc.áncyr.

¹⁸³ fejekre. [k—re-ből javítva.]

¹⁸⁴ <i> Isten [I—hosszú f-ből javítva.]

¹⁸⁵ a templom <eleiben.> ajtaja eleiben, [A következő bekezdés elején elírásból ismétlődés] akönyörgések alatt, [...] akönyörgések alatt, még

Példának okáért, aszán szándékal valo gyilkos, a sirok között negy esztendeig marada, akönyörgések alatt, a templom ajtaja elöt kelletet néki maradni, még nem is a templom pitvarában, hanem kívül, akár mitsodás időben, append. ad epist. st.greg.thaum.6.1. a Cilicumal bé fedezvén magát, a 5 fején hamu volt, ilyen állapotban. kéri vala ahiveket kik a templomban mentenek, hogy szánnyák meg, és imádkozanak érette, a mint hogy még most is imádkozik az anyaszent egy ház nagy böjtben, az penitentzia tartokért, azután, ött esztendeig marada a halgatok között, atemplom pitvarában, már 10 szabad vala menni, és onnét halgatni atanyításokat, innét a harmadik rendben téteték, és szabad volt ahivekel imádkozni, de tsak ugyan azon ahelyen., atemplom pitvarában, és leborulva, ebben arendben hét esztendöt kelleték tölteni, az után az utolso rendben lépet, ahol négy esztendeig marada, 15 ahivekel jelen lehetet, az imádságokon., és fent álva imádkozhatot mint atöbbi, de nem Kommunikálhatot, végtire, apenitentzia tartásának husz esztendeit bé töltvén, a Communio-ban valo részesülésre szabadságot adtak. [125b:]

A házasság törésert valo tizen ött esztendöt is. ilyen 20 formában kelleték el tölteni, ugy mint, négy esztendeig, a sirok között, ött ig, a halgatok között, négy ig, a leborultak között, kettőig, mikor már ahivekel fent álva imádkozhatot, apenitentzia tartókot., apüspök gyakorta meg látogatta, vagy valamely papot küld vala hozzájuk, akik őket meg vizsgálták. 25 Const apost. libr.2.61. némellyeket meg bátoritot, némelyeket. meg ijesztette. másokot meg vigasztalt. osztogatván kinek, kinek. nyavalyájához képest az orvoságokot,¹⁸⁶ mivel a püspökök, ugy tekintették a penitentzia tartásnak osztogatását, valamint alelki orvoságot, st.ambr. in ps.37. et 3. epist.19. 30 azt tartották, hogy a lelki gyógyitáshoz annyi tudomány, gondviselés, békeség türés, és figyelmetesség kívántatik, valamint atesti gyógyitáshoz, st.greg. naz.or.1. és hogy a vetkes szokások.¹⁸⁷el rontásokra, sok idő kívántatik, arra igen

¹⁸⁶ orvoságok.ot, [orvoságot.ból javítva; k—t-ből jav.]

¹⁸⁷ szokások. «és» el rontásokra,

vigyáztanak, hogy a keménységgel. kétségekben ne ejtsék abünösököt, ne hogy viszá¹⁸⁸ térjenek a pogány élettre, de másként meg fedették türhetetlenségeket, tudván azt, hogy mitsoda. ártalmas légyen, ahirtelen valo fel óldozás,

5 Cler.rom. ep.1. azért tsak azokat oldozták fel tellyeséggel, a kik azt köny hullatással kérték, és akik szokásokat meg változtatták, az alkalmatlanok semit nem nyertek, a fenyegetődzők,¹⁸⁹ meg annál kevesebbet, nem könnyü dolog volt. az olyan püspököt meg ijeszteni, akik meg [126a:] szokták

10 volt. apogányok üdözéseket. st.Cypr. ep ad Corn. ökk azt tartották, hogy igen kell munkálodni. a mások üdveségin. magát pedig el nem kell veszteni azokal. kik meg nem jóbbittyák magokat, st.ambr II. penit.ep.9. apüspök engedelméből ment tehát a penitentzia tartó egyik rendből a másikában, és mindenkor nem vigyáztak az időre. de azt meg rövidítették ha helyes ók kívánta, ugy mint, ha buzgo volt a penitentzia tartó, ha halálos betegségben, vagy üdöztetésben eset, mert az ilyen állapotokban, igen vigyáztanak arra, hogy szentség nélkül meg ne hallyon a penitentzia tartó. v. st

20 Cypr.ep.51 az ilyen engedelmet., mely a penitentzia tartásnak ideit meg rövidítette,¹⁹⁰ indulgentiának nevezték, ha apenitentzia tartó meg holt. minek elötte ideit ki tölthette,¹⁹¹ és magát fel óldoztathatta volna, az ő üdvesége felöl jó itélettel voltak, ő érette imádkoztanak, és a szent áldozatot

25 ajánlották, Conc. arel.2. C.23. Conc.Cartha.4. C.59.

Midön apüspök, helyesnek ítélte, hogy a penitentzia tartásnak vége legyen, rend szerént a nagy böjt végin hagyatta el, azért hogy a penitentzia tartó, részesülhessen. a szentségekben., ahusvéti napokon. a penitentzia tartók, nagy tsötörtökön, a templom ajtaja. eleiben gyülvén, apüspök minek

¹⁸⁸ viszá térjenek [A v helyén először felhúzott szárú betűt, talán t-t(?) kezdett írni.]

¹⁸⁹ a fenyegetődzők, [t-d-ből javítva.]

¹⁹⁰ meg rövidítette, <il> indulgentiának

¹⁹¹ ki tölthette, <volna,> és magát fel óldoztathatta volna, az ő üdvesége <ke> felöl

utánna, sok imádságokat mondott volna reájok, az archidiaconus kerésére¹⁹² a templomba bé botsátotta őket, ordo rom. n.1. libr 1. sacram.rom.eccl n.38. mondván apüspöknek, hogy a volna a kegyelmeségnek ideje, és hogy [126b:] az igazságos dolog. az el tevelyedet juhokot bé venni, mivel az anyaszent egy ház, a juhait szaporittya. az ujjonnan valo meg kereszteltek, azután. apüspök,. az Isten irgalmaságáról, és az élettiek meg jobbitásáról valo intéseket ada nékik, végtire, az anyaszent egy ház, kérésére. meg kegyelmezvén., és el hitetvén magával. meg téréseket, fel oldozá őket, nagy Ceremoniával, azután, meg borotválkozván, arongyos köntösököt le veték, és ugy kezdének élni, valamint a töb hivek, kétség nélkül, valának valamely külömségek ezekben a külső Cérémoniákban, az időhöz, és a helyhez képest, noha mind azok tsak egy végre voltanak, és igen használtak, avétek iszonyuságának meg üsmérésére, és hogy mitsoda nehéz dolog légyen, abból ki kelni, a jó életüeknek is használtak, mert annál inkább követték hivatalyokat, *ha az ember.* mondgya szent ágoston: *egy szers mind viszá térne az előbbeni¹⁹³ boldog állapottyára, tsak játéknak tartaná, a halálos vétekben valo¹⁹⁴ esetét. serm.34. de divers.*

Hogy ha a penitentzia tartó. apenitentzia tartásának ideje alatt, valamely ujjab vétekben eset, ismét ujjontában kellett el kezdeni apenitentzia tartást, ha láták hogy magát meg nem jobbittya, se életét meg nem változtattya, tsak abban az állapottyában hagyák, és a szenttségekhez nem járulhata, hogy ha pediglen, a fel oldoztatása után, valamely nagy vétekben esék. azután nem lehete része a szenttségekben, mivel tsak egy szer lehetet közönségesen valo penitentziát tartani. egyebet már nem tse-[127a:]lekedhetvén, imádkoztának érette, mind a meg térésre intették, és mind arra, hogy

¹⁹² kerésére [Hosszú f betűje r-ből javítva.]

¹⁹³ előbbeni <állapottyára,> boldog állapottyára,

¹⁹⁴ valo [a—o-ból javítva.]

¹⁹⁵ hogy <mást> magát [Törlés a sor végén.]

¹⁹⁶ nagy [Beszúrás.]

reméllyen, az Istennek véghetetlen valo irgalmaságában, st.aug.ep.54. ad maced. C.7. közönségesen sokat nem tartot-
tak az olyan penitenzia tartás felől, ha gyakorta volt,
avétekben valo esés, valának olyan vétkek, a melyekért holtig
5 kellett penitentiát tartani, és tsak az utolso órán, adták fel a
Communiot. apenitenzia tartásra, az olyan hitt tagadokot
bénem vették, akik¹⁹⁷ azt halálos betegségekre halogatták. és
noha arra bé vették a más féle bünösököt, mind azért, nem
igen tartották hasznosnak az,¹⁹⁸ ilyen penitenzia tartást,
10 amelyet tsak az örökké valo kinnak félelméből tselekedték.
st.Cypr.ep.¹⁹⁹53. ad anton. Conc.arel.1. Can.22. az olyanok-
kot. kik egy szer közönségesen valo penitentiát tartottak,
semmi féle egy házi rendben bé nem vették, Conc.nic.Can.
9.10. Conc.carthag. IV.C.68. hogy ha pediglen egy pap, vagy
15 egy más Clericus, olyan vétkekben eset, a melyért. közönsé-
gesen valo penitentiát kellett volna tartani, tsak a maga
rendét vesztette el, az az, hogy az papságból le tették, és
semmi egyházi hivatalt nem gyakorolhatot, és a világiak közé
számlálták, más penitentiát nem adtanak az olyanoknak,
20 azért hogy kétt szer meg ne büntetődgyék, és hogy meg
tartassék, a tisztelet²⁰⁰ az egy házi rend szenttségéhez.
Can.apost. XXIV.

Ha valaki tsudálkozik, az ilyen régi rend tartáson. tsak azt
gondolya meg, hogy akoron, az ilyen penitenzia tartásra
25 méltó vétkek, ritkák valának a keresztények között, valamint
hogy, ajól neveltettek, és a betsület szeretők, nem igen esnek
olyan vétkekben, amellyeket meg szokot büntetni a törvény
gyalázatos halálal, az is ritkán történik vala, hogy olyan
keresztények, akiket ugy meg válogatták [127b:] és oktatták,
30 házasság törésben, gyilkosságban, vagy más halálos vétkekben
essenek, magok apogányok azt meg vallották, hogy a keresz-

¹⁹⁷ akik <tsak> azt [Törlés a sor elején.]

¹⁹⁸ az, [Utólagos beírás a sorvégi margóra.]

¹⁹⁹ ep. <59> 53.

²⁰⁰ a tisztelet [Későbbi beírások a margón, halványabb tintával; a—sor végén, *tisztelet*—új sor elején.]

tények, tellyeségel ellene mondotanak arosz kivánságoknak, origenes azt mondgya. hogy az ilyen vétkek, fel nem találtatnak, a valóságos keresztényekben. orig. in Cels. tertullianus írja, hogy a Catholicusokat, könnyü meg üsmérni az eretnekektől. az ő különböző szokásokból, és azt szemekre hányá, a pogányoknak, hogy a tömlötzek, tsak pogányokkal voltak tele, vagy keresztényekkel, akiket tsak a kereszténységgel vádolták, mivel ha másal vádolták volna, keresztények nem lettek volna, az artatlanság mi nekünk igen szükséges, mi azt jól üsmérjük, azt az Istentől tanultuk, a ki tekéletes mester, és azt meg is tarttyuk²⁰¹ hüségesen, mivel olyan birotol vettük, akit nem lehet meg vetni. apolog. C.4.5.

26 Beszélgetés.

Ascetae, a barátokról. és a szüzekről.

Valának olyan keresztények, akik köteleség nélkül, szabad akarattyokból. a penitentzia tartást követik vala, követvén a profétákat, és keresztelő szent jánost, és hogy szent pál szerént, a szolgálat alá vessék testeket. 1 cor.9.26. ezeket nevezik vala ascetaeknek, az ilyenek rend szerént el zárták magokat, és igen különösön éltenek, magokat mindentől meg tartoztatták, és akeresztényi mértékletességhez, rend kívül valo böjtököt adtanak, ezek száraz eledel élvén, kétt, vagy három napig sem ettenek. mezitláb jártanak, a földön fekütenek, étzaka gyakorta fel költenek., a szent írást. szorgalmatosággal olvasták. és tsak nem szüntelen imádkoztának., az illye[128a:]nek közül, sokan, nagy püspökök lettenek. origénes ilyen életet éle. in numer.hom.25.

Sokan valának aleányok közül is, kik Istennek szentelék szüzeségeket, magok szabad akarattyokból, ezek is hasonló sanyarusággal valo életet éltenek,

Nem tartották valóságos szüzeknek az olyanokat, kik a

²⁰¹ meg is tarttyuk [Utána áthúzott vessző.]

mulattságokat, és a hoszu trécseléseket keresék, kik aszépen
valo szállást szerették, de még annál inkább nem tartották az
olyanokat, akik a magok szépségeket, a tzifraságokat szeret-
ték, és akik kényesen jártanak, szent Cypriánus azt jóvalya,
5 aszüeknek, hogy ellene mondgyanak a tzifrálkodásoknak, és
annak, ami aszépséghez tartozik, jól tudván azt, hogy mikép-
pen ragaszknak a leányok. az olyan hejában valóságokhoz,
és hogy azok. mitsoda rosra fordulhatnak, Cypr. de hab.virg.
az első időkben. az Istennek szenteltetett szüzek, leg többire
10 az attyok házánál maradtanak. vagy is hárman, négyen,
különösön laktanak, mas huva nem jártak, tsak a templom-
ban. ót is különös helyek volt, atöb aszonyoktól. ha valame-
lyik meg szegte fel tett szándékát, és ferjhez ment, annak
penitentziát kellett tartani.

27 Beszélgetés Az özvegyekről, diáconisákról.

15 A mely özvegyek le mondának a másodszori házaságról,
azok,²⁰² tsak nem olyan életet éltenek. mint a szüzek, noha
anyira el nem zárták magokat, mert a külső jó tselekedetek-
ben foglallyák vala magokat, úgy mint, a betegeteket látogat-
ták, arabokot, fő képpen. a martyrokot, Confesorokot. a
20 szegényeket táplálták, és a halotakot el temették, de az ilyen
jó tselekedetekben, atöb [128b:] keresztény aszonyok is
szorgalmatoskodtanak., de az özvegyek mint szabadabbak.
ezeket inkább gyakorolhatták, a leg öregeb özvegy aszonyok
közül választtyák vala a diaconisákat. úgy mint a hatvan
25 esztendősököt, de azután negyvenre rendelék, v. Const
apost. lib 3. némelykor a szüzeket is bé vették erre a hivatalra,
amidön a diaconisáságra²⁰³ bé vétettek. a püspök reájok tette
kezeit, és az egy házi rendben számlaltattanak. mivel ök, az

²⁰² azok, <n> tsak nem [Törlés a sor elején.]

²⁰³ diaconisáságra [Nyilván elírás *diaconis(s)aságra* helyett.]

aszszonyok között, a diaconusi hivatalt vitték végben, Conc.nicae.C.17. Conc.Calched.C.15. epiphan. haer.79. n.3.

Az ő hivatalyok volt, hogy gondgyok legyen az olyan aszszonyokra, akiket abetegség, szegénység, vagy más nyomoruság miat, tartani kellett az anyaszent egyháznak, Const 5 apost. ők tanyították az olyan aszszonyokat. akiket ahitre kellett tanyítani, ők vitték akeresztelésre, az aszszonyokat, és a leányokat, ők vetkeztették, és öltöztették fel, a keresztelés után, ők örzötték, az²⁰⁴ aszszonyok felöl a templom ajtaját, arra is vigyáztanak, hogy ki ki amaga rende szerént ülljön, 10 tsendesen, és tisztéségesen viselje magát, a diaconissák, számot adtanak amagok hivatalyokrol a püspöknek, a papoknak, vagy a diaconusoknak, ezekre valának bizva mind azok a dolgok, amelyek az aszszonyokat illették.

A püspököknek, nagy békeséges türéssel, és vigyázásal 15 kellett igazgatni mind ezeket az aszszonyokat, hogy a diaconisákat, amértékleteségben, és hivatalyokhoz illendő szorgalmatosságban tarthassák, mert igen nehéz dolog vala azt meg gátolni, hogy az illyen öreg aszszonyok, könnyen hitelt ne adgyanak, vagy nyughatatlanok ne legyenek, vagy 20 olyanok, akik mindent akarnak lát-[129a:]ni, s' hallani, hamisak, haragosok, vagy mód nélkül valo kemények ne legyenek, arra igen kellett vigyázni, hogy a tanyításnak szine alat, magokat igen tudosoknak ne tarttsák, hogy a szent titkokrol, helytelenül ne beszéljenek, és hogy valamely 25 meséket, haszontalanságokat ne tanítsanak.

28. Beszelgetés

A szegényekre valo gondviselésről.

Az anyaszent egy háznak vala gondgya, minden féle szegényekre, akik pedig dolgozhattanak., azokat nem számlállyák vala a szegények közi, mivel olyan állapotban valának., hogy

²⁰⁴ az [A z helyén felhúzott szárú betűt kezdett.]

nem kellett terhíre lenni másoknak, sőt még segíthették, a több szegényeket is, mivel azt tartották, hogy egy jó kereszténynek, nem csak maga táplálására kel²⁰⁵ dolgozni, hanem még azokéra is, akik nem dolgozhatnak. orig. in matth. tract 5 31. v.st basil.reg.sus.42. de másként is, az ország törvénye, azt meg nem engedte, hogy dolog tehető koldusok legyenek. 1.7. Cod. de mend valid. lib 11. mert mint hogy akoron szokásban vala arab tartás, ha az olyan dolog tehető koldusok szabadok valának. azokat valamely földön le telepítették, 10 hogy azt mivellyék, Colomatu perpetuo fulciatur. ha pediglen rabok valának, nem bánták, akár ki fel foghatta őket, hasonló képen. ha valaki valamely el vettetet gyermekeket tanált, azé voltak, aki²⁰⁶ azokat fel nevelte. argum. 1.3. Cod. de ins expos. ez így lévén, épen nem valának más féle koldusok. 15 hanem valamely meg [129b:] öregedet rabok, kik vakok. tsonkák bennák voltak, és akiknek olyan kegyetlen urok, volt. hogy nem akarta őket táplálni.

A keresztények., az ilyenekre viselnek vala tehát gondot, és az ilyenekről, mongya²⁰⁷ prudencius, hogy szent lörintz 20 meg mutatá őket, aromai praefectusnak, a templom kintse gyanánt, a gyermekekre nagy gond volt, fő képen a martyrok árváira, azután, az olyanokra, a kiket az utzára ki tették, és mind az olyanokra, akiket tanáltak, és őket, akeresztényi vallásban nevelték, act. s.s.perpe. et felic. a szegényekre valo 25 gondviselésben, arra vigyáztanak. hogy a testi jokal. lelki jókót is szerezenek nekik, ezért is. leg előbször.²⁰⁸ a keresztény koldusokkal tettenek jól., akeresztények közül is, a leg jób erkolcsüekel, és el hagyták azokat, kik magokat meg nem jobították, minden féle embertől el nem veszik vala az 30 alamisnát, azoktól. akik a gyülekezetből ki rekesztettek volt,

²⁰⁵ kel-g> dolgozni, <hogy> hanem

²⁰⁶ aki-k> azokat

²⁰⁷ mongya [Ejtés utáni íráshibás alak a Mikesnél szokásos *mondgya* helyett.]

²⁰⁸ leg előbször. [*b*—*sz*-ből javítva.]

az usorásoknak, házasság töröknek, a rosz²⁰⁹ életül aszszonyoknak. alamisnájokot bé nem veszik vala, Const apost.IV. Cap.5.6.7.9. jobban szerették inkább nem adni aszegényeknek. mint sem ezektől valamit el vegyenek. azon kívül is biztanak az Isten rendelésében, aki rendelhetet nékik. másu-
nan is. act.st a frae. 5

Mindenik anyaszent egy háznak. vala elegendő fundusa, a szegények. és a jövevények táplálásokra, a temetésekre. és más közönségesen való költségekre, ugy mint az egy házi szolgálk tartásokra, a gyertyákra, az oltári eszközökre, st.just. 10
1 apol. tertull.apol.C.39 aromai anyaszent egy ház, szent Cornélius pápa idejében, 250 esztendő tályban, száz ötven négy egy házi szolgálkot [130a:] tartot, és többet, tizen ött száz szegénynél, euseb.lib VI.hist.C.43. de sött még ezen idő előtt is, az üldöztetésekben, a szegény anyaszent egy házaknak. 15
segítséget küld vala, ugy hasonló képen, a bányákban lévő Confesoroknak, euseb.IV.hist.C.23. az első három saeculumokban. az ilyen közönségesen való jóságá az anyaszent egy háznak, mind inkább ingo bingo jovakból állot, eledel némüből, köntösökből, és kész pénzből, mind ezeket a hivek 20
magok akarattyokból adgyák vala, minden héten, vagy minden holnapban, vagy a mikor akarták, mivel arra nem volt szabot rend, de senkit nem erőltettek. az ilyen ajándékokra. tertull.apol. C.39.

Arra mind azáltal intik vala ahiveket, mint vallásbéli 25
köteleségre, hogy az anyaszent egy háznak meg adgyák, a földi gyümölcsnek sengéjét, és tizedgyét,²¹⁰ ugy hasonló képen amarhájokból is, az egy házi szolgálknak, és a szegényeknek táplálásokra, origénes azt tarttya, hogy az ó törvény, erre mostanában is kötelez, és hogy az évangyélium nem hogy 30
ezt el törölte volna, de sött inkább hadgya, hom II. in num. V.17. in jos. de azt nem láttjuk hogy kénszerítették volna azokat erre, kik ezt el mulatták, az ilyen ajándékot, vagy a

²⁰⁹ rosz életü [o—e-ből javítva.]

²¹⁰ tizedgyét, [Szóvégi t—d-ből javítva.]

püspök, vagy a diaconusok kezében adták. és nem volt szabad más féle ajándékot tenni az oltára, akenyéren, és a boron kívül, az anya szent egy háznak, vala földi jorzága. még az üldözéseknek idejében is, mivel. hogy azoknak vége lett, 5 parantsolat²¹¹ adatot ki. hogy viszá adassék, ezt láttyuk Constantinus, és licinius parantsolattyibol. 313 esztendőben, ap.lact de mort.persec.45. euseb. X.hist.C.5.

Ezek tehát az anyaszent egy ház kintsei, a melyeken oly igen [130b:] kaptanak apogányok, és a melyek, az üldözéseknek. egyik okai valának, amint ezt láttyuk a szent lörintz példájából, a diaconusok hivatallya vala, hogy kezekhez vegyék mindazt, valamit adtanak az egy házi közönségesen valo szükségre, azokra ök vigyáztanak, és ök is osztogatták el apüspök parantsolattya szerént, a kinek is ök adták tudtára. 15 kinek, kinek szükségit, az ő hivatalyokban állot, hogy. végire mennyenek. kinek mire vagyon szüksége, írásban kellett nekik tartani, az egy házi szolgálknak, a szüzeknek, özvegyeknek, és más egyéb szegényeknek számokot. akiket kellett táplálni az anyaszent egy háznak. ök visgálták meg az ujjakat, 20 kik bé akarták magokot iratni, önekik vala gondgyok hogy a jövevényeknek szálások, és eledelek legyen, a világiak minden dologért öhozájok mentenek, ök is jelentették bé dolgot a püspöknek, akihez nem mentenek szabadosan tiszteletnek ókáért, ez így lévén, a diaconusok élettje, munkás élet 25 vala, gyakorta is kellett ki menni nekik, ide s' tová a városra, és némelykor hoszu utra is menni, ebből az okbol nem viseltenek hoszu palástot, se oly böv köntösököt mint apapok, hanem szük köntöst, vagy dalmaticát, hogy könnyebben jár-hassanak, és munkálodhassanak. Const. apost II. C.51.

²¹¹ parantsolat adatot ki. [p—a-ból javítva.]

29 Beszélgetés A szállás adásról.

A szállás adás, rend szerént valo szokás volt. még a pogányok között is. a görögöknél, és a romaiaknál, az ember-sé-[131a:]ges emberek, nem igen gyakorolták avendég fogadokot, akiknek valami dolgok volt valamely városban, 5
ót nekik üsmerőjök volt. vagy jó akarajok, akikhez szállottanak, viszontag a mikor kivántatot., azok is ezekhez szállottanak, az ilyen üsmerettség, és szállás adás, fiurol, fiura maradot, és ez igen segítette avárosok között valo barátságának meg tartását, azt tartották, hogy a szállás adás kor, jupiter jelen 10
vagyon. az uton járot, és az asztalt, a melyen véle ettenek, szentnek tartották, a sidok ezt a szokást, mindenkor meg tartották, most is meg tarttyák magok között.

Nem kell tehát azt tsudálni. ha a keresztényeknél szokás volt a szállás adás, mivel ők egymást, atyafiaknak, és jó akaroknak tartották, tudván azt is, hogy a kristus, azt ugy 15
hadgya,²¹² mint érdemes jó tselekedetet. matth.25.34. mihent valamely uton járo jelit adta hogy keresztény, és az anyaszent egy házból valo, azonnal örömet bé fogadták, azt tartván, hogy magát akristust nem fogadgyák bé, ha az ollyat bé nem fogadgyák, de szükséges volt hogy magát meg üsmértesse, 20
erre valo nézve, akeresztények, akiknek hoszu utra kellett menni, a püspöktől levelet vettek, a mely levelben bizonyos jel volt, és a melyet tsak a keresztények tudták, v. prior. de litt Canon. a²¹³ jelből meg lehetet üsmérni, hogy mitsoda féle 25
renden volt az utozó, ha Catholicus volté, vagy eretnek, ha cathecumenusé, vagy penitentzia tarto, ha egy házi szolgálé, és mitsoda rendben, mivel az egy házi szolgálak nem utoztanak. a püspök szabad levele nélkül.

Leg elsőben is a gazda meg mosta, avendéginek lábokot, 30
ezt a szokást sok helyt láttyuk a szent írásban, eszükséges is

²¹² hadgya, [d—beszúrás.]

²¹³ a <levelből> jelből

volt, mivel a **[131b:]** régiek, mind inkább mezt láb jártanak. ettől vagyon, hogy szent pálnál, a láb mosás, a szállás adásal együt jár, 1 tim.5.10. hogy ha avendég az anyaszent egy háznak egyeségében volt, együt imádkoztanak véle, minden

5 tiszteletet meg adtak néki, ő tett könyörgést az asztalnál, az első helyen ült, aháznál lévő tselédeket oktatta, agazda szerentsésnek tartotta magát, és az utózoval valo ételt, szentebnek tartották, az egy házi szolgálknak pedig, amagok rendíhez valo tiszteletet meg adták, hogy ha pedig valamely

10 püspök utozot, mindenüt. arra kérték, hogy Isteni szolgálatot tegyen, és predikályon, meg akarván ez által mutatni, apapi hivatalnak, és az anyaszent egy háznak egyeségét, e szerent is bánék szent anicetus pápa, szent polycarpusal, const apost.2. Cap 58. euseb.IV.hist. C.14. valának olyan szentek, a kik az

15 egy házi szolgálknak, vagy másoknak valo szállás adásért martyrságot szenvedtenek, valamint ángliában, ahires szent álbánus. a keresztények szállást adtanak még a pogányoknak is, a fejdelmek parantsolatit. nagy engedelmeséggel vizsik vala végben, a midön azt parantsolták nékik, hogy szállást²¹⁴

20 adgyanak ahadi embereknek, vagy másoknak. kik az ország szolgálattyában jártanak. szent pacomus, ahadakban lévén, még igen iffiu korában, a mely seregben volt, azt olyan²¹⁵ városban küldötték. ahol tsudálkozásal látta, hogy a lakosok igen jó szivel fogadták őket, mint ha leg régieb jo akarajok

25 lettenek volna nékiek, erre valo nézve, tudakozodni kezdék alakosok felől, és azt mondák néki, hogy azt a várost, olyan különös vallásu nép lakja, a kiket keresztényeknek neveznek, azonnal kérdezkedni kezdék töllök vallásokról, és ugyan ót is kezde gondolkodni meg téréseröl.

²¹⁴ szállást [Utána egy megkezdett hosszú szárú betű törölve.]

²¹⁵ olyan <ser> városban

[132a:] 30 Beszélgetés
A Betegekről.

A keresztényeknek. nagy gondgyok vala abetegekre, amint is ezt az Évangyélium igen hadgya, válériánus Császár idejében, nagy pestis léven alexándriában., akeresztények meg akarván mutatni felebaráti szereteteket üldözőjökhez, oly nagy szorgalmatosággal viseltek gondot a betegekre. hogy sokan közüllök pestisben meg holtanak, és az ilyeneket, ugy tisztelék, mint martyrokot. Euseb.VII.hist.C.22. apapok gyakran látogatták abetegeket, őket vigasztalták. érettek imádkoztanak. a szentségeket nekik fel adták, aviaticumot²¹⁶ tsak a kenyérnek szine alat adták fell, és azt szükségben, egy világi is elvihette abetegnek, amint eki tettzik az öreg serápius historiájából, euseb.VI.hist.44. nem tsak aszentelt olajókal gyógyityták vala abetegeket, de hamás féle szentelt olaj nem volt. tsak azal az olajal is sokakat meg gyógyítottanak., a mely, a martyrok koporsojok²¹⁷ előtt éget a lámpásokban.

A pogányoknak, semmi reménségek nem lévén halálok után, abetegséget olyan rosznak tartották, amely meg fosztotta őket ez élet²¹⁸ javaitol. vagy ollyannak, mint amely semmivé valo lételek után, meg menti őket anyomorusagoktol, igen kevesen valának ollyanok, kik hitelt adtanak volna annak, amit apoéták mondottak, amás világon lévő kinokrol,²¹⁹ vagy jutalmakrol, *adeo ne me delirare censes. ut ista Credam.* Cic.tusc.quaest.lib.I.n.6. *nec pueri Credunt.* juven.²²⁰ ez igy lévén. nem intették, hanem [132b:] inkább mulatatták ahaldoklokot, és az egésségesek, azon igyekeztek. hogy mentől tovább tarthasson. az életnek gyönyörúsége, közönségesen azt tartották a mit szent pál mond felölök isaiás után, tsak együnk, igyunk, holnap ugy is meg halunk. 1

²¹⁶ aviaticumot <pedig.> tsak [Törlés a sor elején.]

²¹⁷ koporsojok [j—megkezdett k-ból javítva.]

²¹⁸ ez élet <javai> javaitol.

²¹⁹ kinokrol, [Első k—h-ból javítva.]

²²⁰ juven. [Íráshiba juven. helyett.]

cor.15.32. horaciusnak, minden lelki tudománya ezen végeződik el, nagyobb példát²²¹ erről nem tudok, mint a petronius halála néró idejében, tacit.annal.16. valának olyanok, kik a filozófiával vigasztalák magokat, és a tsendesen való halált²²² keresék.

A keresztényeknek, más féle tudományok léven. ahalált úgy tekintették, mint az örökké valóságnak kapuját, azért tsak. nem mind jó életet élvén, ahalált inkább ohajtották, mint sem féltének tőle, és nem szomorkodtanak anyit, az attyok, vagy attyok fia halálán, mint a menyit örültenek boldogságon, és azon, hogy remélették őket meg²²³ látni amenyekben. Cypr. de mortal.²²⁴ et in demetr. ök a halált úgy tekintették, mint az álmót, valamint az irás mondgya, dormivit Cum patribus suis. erről is nevezték atemető helyet, tzinteremnek, Coemeterium, az az görögül. aluvo hely.

31 Beszélgetés A temetésről.

Hogy a fel támadásról való hitet jobban meg mutathassák. atemetésekre nagy gondgyok vala, és azokra sokat költöttek, azö élettieknek modgyához képest, ahol testeket meg nem égették mint agörögök, és a romaiak, se az égyptum béli babonáságokat nem követék, kik drága kenetekel, és fűszerszámokkal kenték meg, ahol testeket, és azokat aházaknál tartván, az ágyra ki [133a:] nyujtoztatták. szent antal eleget beszélla az ilyen szokás ellen. a melyet még tartanak vala az ő idejében, vie.st.ant C.31.

A keresztények úgy temetik vala el. ahol testeket, valamint a sidók, v.baron.an.34. n.310. minek utánna meg mosták. kenetekel meg kenték, és apogányok nem költöttek

²²¹ példát «el» erről

²²² halált «f» keresék.

²²³ meg látni [meg—még-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

²²⁴ Cypr. de de mortal [de—kétszer írva, sor végén és új sor elején.]

annyi fű szerszámot az áldozatokra, mint ők aholt testekre. mondgya tertullianus. apol. C.42. vékony ruhákban, vagy selyem matériákban takarták, némelykor drága köntösökben öltöztették fel, harmad napig ki nyujtoztatva²²⁵ hagyták, és azon idő alatt igen vigyáztanak rájuk. és imádkoztanak mellettük, azután temetni vitték, és sokan kísérték gyertyával, énekelvén soltárokat., és hymnusokat, az Isten ditséretire, és a fel támadásról való reménségnek meg mutatására. Const.ap.6.C.ult VII.C.41.42. prud.hymn. in exeq. imádságokat mondtak érettek, a szent áldozatokat ajánlották. és a szegényeket meg vendéglettek, amely vendéglést. nevezék agapesnek, ezt nevezik a mi nyelvünkön tornak. esztendő mulva. ujontában emlékezetet tettek felöllök. és azt gyakorolták. esztendöröl, esztendöre, noha a szent áldozatban, minden nap volt emlékezet felöllök. tertull. de Coro.milit. C.3. 15 orig.in job.hom 3. Cypr.ep.66.

Az anyaszent egy háznak valának atemetésre rendeltetett emberei, akiket sir ásoknak nevezték. fossores, laborantes. akiket némelykor az egy házi szolgák közti számlálák, aholt testekel gyakorta, sok féle eszközököt temetnek vala el, ahalat tisztességére, vagy azért, hogy emékezete.²²⁶ fent maradgyon., úgy mint, valamely jelit, tiszttségének, vagy valamely eszközt,²²⁷ amellyel kinozták, **[133b:]** vagy valamely edényt, tele vérekel, a martyrságoknak actáit. az építáphiomot., vagy numismákat,²²⁸ vagy laurus ágat, keresztet. vagy az Évangéliumot., v. baron an.14. n.288. apogányok drága temetőkben tartották aholt testek hamvát, a melyeket mind inkább az ut szélyire építették, a keresztények ellenben, el rejtik vala a holt testeket. kö pintzékben teszik vala, valamint roma mellett valának a Catacombesek, longae fornices, subterranea ad tertium lapidem, ab urbe roma, quae martyrum sepulcra putantur. 20 25 30

²²⁵ nyujtoztatva [j—z-ből javítva.]

²²⁶ emlékezete [z—t-ből javítva.]

²²⁷ eszközt, [sz—hosszú j] betűje z-ből javítva; a. m. *eszközt*

²²⁸ numismákat [A második m helyén felhúzott szárú betűt kezdett.]

Ezek a föld alatt való helyek, igen morsáldo, és fővényes köből valának ki faragva, akeresztények ezeket tzin teremnek tsinálák, ezekben apintzékben, grádicsokon²²⁹ mennek alá, és őt hoszu uttzákra találnak., az uttzák szélyin kétt felöl, két
5 vagy három sorjával, egy más felet, vak ablakok, vagy is almáriumok vannak mélyen ki vagva, ahová tették ahol testeket, helyel, helyel. bólt hajtásos tágas házakot találnak, és körös körül, hasonló vak ablakok vannak., valamint az uttzákon, leg többire, ezek a házak, az ó, és az uj testámentumbéli dolgokal vannak bé irva, valamint a szent egy házak
10 valának, ugyan őt a föld alatt, templomokat is találnak, mindenike ezeknek a föld alatt lévő tzintermeknek. vagon olyan nagy mint egy hostát, és némelyike közüllök, kétt vagy három sorjában vannak le ásva, a földbe, avalo hogy bátorságosan el rejthették oda magokat a keresztények, az üldöztetésekkor, a martyrok reliquiáit őt el tarhatták, és oda gyulekezhettek az Isteni szolgálatra, ezekről a **[134a:]** nevezetes. és tsudálatos tzin termekről, sok időig semit nem tudtanak, mivel a föld le omolván, az ajtait egészen el lepte volt. hanem,
20 az elmúlt saeculumnak a vége felé akadtanak reájok, ezek a helyek, a martyrok Conciliumnak is neveztetnek, mert oda gyűjtötték az ő testeket., vagy fővénynek, a fővényes földért, arénaira afrikában, atzintermeket szérüknek is neveztek, areae. baron. ad martyr. 3 janu. 23 jun. et 3 sept

25 Mindenkor meg volt az a nagy áitatoság, hogy a martyrok mellé kívánta ki ki magát temetetni, ezért lett idővel anyi temetés atemplomokban., noha sokáig meg tarták azt a szokást, hogy tsak a városokon kívül temessenek. thomass. disc. p. 1. libr. 1. c. 55. n. 11. a reliquiákhoz való tisztelet,
30 és a feltámadásról való hitt, el törlék a keresztények elméjéből, azt az irtozást, amelyel valának a régiek, még az izraéliták is a holt testekhez, és atemető helyekhez.²³⁰

²²⁹ grádicsokon [n—k-ból javítva.]

²³⁰ atemető helyekhez. [A z helyén felhúzott szárú betűt kezdett.]

32 Beszélgetés A püspökökről. és más egy háziakról

Hogy egészen el végezem az első időkről való beszédemet, szükséges még egy néhány szót mondani apüspökökről, és atöb egyháziakról is, origénes, avárosiak gyülekezeteket, akeresztény anyaszent egy ház béli gyülekezethez hasonlítván, mondgya. mint nyilvánóságos dolgot, hogy azok. kik az anyaszent egy házakot igazgattyák, valóságosan jó erkölcsűek, és érdemesek. és a városi ma-[134b:]gistratusok. tsak nével azok, Contr.Cels.3. eztet Celsus ellen valo munkájában mondgya, vetekedvén apogányokal, akik előtt tsuf lett volna, hogy ha tsak ez az igazság nyilván valo nem let volna, az első három saeculumokban, mint hogy sok számu püspököt látunk romában, és jérusálemben. abbol el ítélhettyük, hogy annak leg nagyob része, martyrságot szenvedet, és az első nyolcz,²³¹ vagy kilentz száz esztendök alat, talám többet nem találunk három, vagy négy pápánál, a kiket szenteknek, nem tartották volna, az első saeculumokban lévő püspökök, a kikről²³² emlékezik ahistoria, nevezetesek valának, jo erkölcsökért, és érdemes voltokért, azért is alexander severus Császár, hogy meg mutassa. mitsoda szorgalmatoságal kellené választani, és meg vizgálni aközönséges tiszt viselőket., akeresztényeket adgya vala például, lamprid. in alex. azokat választák tehát ahivek közül, a kiknek szent élettyek. és jó erköltsök leg inkább tündöklöt, és leg nagyob probában voltak. tertul.apol.C.39.v.orig.Contr.Cels.lib 8.in fin.

A püspökséget rend szerént jutalomul adták az olyan Confessoroknak, kik akinokban leg nagyob álhatatoságot mutattak, ilyenek valának aurélius, és Celerinus, akiket szent Cyprianus olvasoknak tett, Cypr.ep.33.34.35. az utolson egy néhány sebek valának. azon kívül egy néhány attyafiai martyrságot szenvedtenek, ilyen vala a numidius.

²³¹ nyolcz, [ny—y-ja o-ból javítva.]

²³² a «melyek» kikről

pap. aki minek utána sokakat bátorítot volna a martyrságra. és atöbbi közöt a maga fe-[135a:]leségít, ötöt magát is ugy hagyák mint holtat.

- A püspök gyakorta anép kérésére választtya vala az egy házi renden valokot, de mindenkor atöb egy házi renden²³³ valok tanásából. v. Cypr.ep.33. és minek utána meg vizsgálta volna valamely tudos papokkal. hogy ha alkalmasosé. ha alkalmas volt. az ő akarattyára nem vigyáztanak, nem hogy azt várták volna hogy maga kérje, de söt még gyakorta akarattya ellen is fel szentelték; ugy anyira hogy valának olyanok, kik arra soha nem veheték magokot, hogy hivatalok köteleségít kövessék. Cypr.ep.29 ad cler. apüspököt, akörül lévő püspökök választották, az egész nép előtt, leg aláb kettőnek, vagy háromnak oda kelletet gyülni, Cypr.ep.68.
- 15 Can apost. VIII.C.4. mivel azokban az idökben igen nehéz dolog vala nagy gyülekezeteket tartani, hanem midön az üldöztetések meg szüntenek., és gyakorta a püspökségek, püspökök nélkül valának sok idökig. orig.in.levit.hom.6. Can.nicae: anép²³⁴ jelen valo létít szükségesnek itélik vala azért, hogy a választotnak mindenik meg látván érdemes voltát, örömebb engedelmeskedgyenek nékie,²³⁵ gregor.tur. X.hist. C.3. mivel rend szerent tsak olyanokot választottak., akik ugyan azon anyaszent egy házban kereszteltettek volt meg, és akik egy néhány esztendőig viselték az egy házi hivatalokot: minek elötte a²³⁶ püspököt fel szentelték, böjtöltenek, és imádkoztanak, rend szerént. avasárnakra virado éttzakát imádságban. töltötték, azután aszenteléshez kezdettenek, amely szentelésnek, aleg főveb Ceremoniája abbol áll, hogy ajelen levő püspökök, reája tették kezeket, ameg lé-[135b:]vén, aszent áldozatot ajánlották.

A püspök, se papokot, se diaconusokot, se egyéb egy házi

²³³ renden valok [Szóvégi *n-k*-ból javítva.]

²³⁴ [Sor végén:] a [új sor elején:] anép

²³⁵ néki,e, [Az *e* betűt utólag toldotta a szóhoz.]

²³⁶ a<sz> püspököt fel szentelték,

szolgákat, többet nem²³⁷ rendelt, tsak amenyi kívántatot az anyaszent egy házához, ugy mint a püspökségihez. sok pedig nem kívántaték, mivel szent Cornélius pápa. idejében, 250 dikben.,²³⁸ a romai anyaszent egy háznak. tsak negyven hat papja vala, és mindenestől fogvást. száz ötven négy egy házi 5 szolgai, noha anépnek száma igen sok vala, euseb.VI.hist. C.43. apüspököknek²³⁹ számok ahöz képest, sokal több vala, mivel mindenik városban. ahol felesen valának akeresztények, püspököt tettek. meg vala tiltva, hogy az olyanokot valamely tartományban, az egy házi rendben netegyék. 10 akik más tartományban kereszteltettek vala meg. mert az életeket nem üsmerhették., akereszttség előtt valo időt pedig²⁴⁰ nem számlálták, az egy házi szolgákat, arendelések után, az egy helyben., holtig valo maradásra kényszerítették, hogy ha tsak apüspök, másnak nem engedte őket, mivel 15 tellyeséggel. apüspöktől függöttek, mint tanítványok, és mint olyanok, akiket ő oktatta, és emelte fel eléb²⁴¹ valo hivatalra, hogy azután. őket, más egyéb hivatalokban helyheztesse, táluentumok szerént, azok az iffiu martyromok, kik szent 20 babilásal, és szent balásal szenvedének, hihető hogy azok közül valának, akiket ökk nevelnek vala fel az egy házi szolgálatra, martyr. 24 jan, 3 febr. 30 apr. de st laur. 21 maj de st valent. az egy házi ren-[136a:]den valok,²⁴² nem hagyhatták el a püspököt, hogy más alá mennyenek szolgálni, engedelme nélkül, és az olyat aki bé fogadta volna engedelem nélkül, 25 meg feddették volna, mint valamely lopásrol. Can.apost 14. Can.nic.

A püspököknek, az ilyen hatalmit, az egy házi renden valokon, éppen nem tarthatni uralkodásnak., mivel a, felebaráti szeretettel valo igazgatás vala, 1 petr. 5.3. az egy házi 30

²³⁷ nem [Beszúrás halványabb tintával.]

²³⁸ 25odibben [Rövidítésjellel; bb—íráshiba kb helyett.]

²³⁹ apüspököknek [Első k—p-ből javítva.]

²⁴⁰ pedig ꝛ [?] nem számlálták,

²⁴¹ eléb ꝛelleꝛ eléb valo [Valószínűleg ꝛll—ꝛb—ből javítva.]

²⁴² valok, [Utána egy megkezdett hosszú szárú betű törölve.]

renden lévőknek is, részek vala apüspök hatalmában, mivel semmi ollyast nem tselekedék tanátsok nélkül, orig. in matth. 20.25. főképpen apapoktól kért tanátsot, ezek voltak az egy házi tanátsok. olyan tiszteletesek is valának, és
5 apüspökök olyan alázatosak, hogy külső képen. kevés kül-
lömség vala közöttök, az egy házi renden lévőknek még a püspökökön is mint egy hatalmok vala, Const apost II.Cap.28. mivel ök vigyáztanak szüntelen tanítására, és szokásira, ök segítették minden külső hivatalyiban. valamint
10 atanitványok, kik mestereket kísérik, amint hogy, ugy is valának hozzája kaptsolva, valamint az apostolok akristushoz, Const apost VIII. C.12. hogy ha tehát apüspök. ollyat tanyitot, vagy tselekedet volna, mely ellenkezet²⁴³ az apostoli hagyásokkal. az régieb. papok, és diaconusok, el nem szenvedték
15 volna, elsőben felebaráti szeretettel eleiben adták volna a fogyatkozást. ha azal nem gondolt volna valamely más püspöknek panaszt tettek volna, és végtire, va-[136b:]l amely Conciliumban bé vádolták volna,

Leg nagyob része az egy házi renden lévők közül, ugy
20 éltenek mint abarátok. tsak kerti veteményel táplálták magokot. vagy száraztot husal, gyakran böjtöltenek és más egyéb sanyaruságokot is követtek. amidön meg engedte nekik hivatalyoknak nagy munkája. mindenek felet atisztaság meg volt hagyva mind a püspököknek, papoknak, és diáconusoknak., valo hogy gyakorta házas embereket emeltek fel ezekre arendekre. de ugyan is hogy²⁴⁴ találhattak volna. a sidok, és apogányok között kik a hitre meg tértenek, olyan embereket, kik a tisztaságot meg tartották volna, meg ért, idős korokig? de söt még nehéz volt tsak ollyanokot is találni, akiknek tsak
30 egy feleségek lett volna, 1 tim.3.1.²⁴⁵ mivel szabadok valának, mind asidok, mind apogányok egy nehányat tartani, és az elválás, szokásban lévén, alkalmatoságot adot agyakorta²⁴⁶

²⁴³ ellenkezet <volna.> az apostoli

²⁴⁴ hogy [holból javítva.]

²⁴⁵ 3.1 <mint> mivel

²⁴⁶ agyakorta valo [gy—g betűje megkezdett hosszú szárú betűből javítva.]

valo változtatásra, és amidön ollyat választottak. püspöknek, a ki feleséges volt, az ollyan ugy kezdet véle élni, mint hugával, Conc.elib.Can.33 és a deák anyaszent egy ház, mindenkor ugyan azon rendet tartatta meg apapokal, és adiaconusokal, mind azon által, ameg volt nékik hagyva, 5 hogy feleségekre gondgyok legyen. Can.apost.6. és az ollyanokot, az urokra valo nézve, papnéknak, vagy püspöknéknek nevezték, presbyterae, episcopae.

Azt nem szenvedték, hogy az egy háziak, aszszonyokot tarttsanak magok mellet, Conc. anthioch. II. an.270. atöb 10 vádlások közöt, azzal vádolták sámosátiai pált, hogy két iffiu [137a:] aszszonyt tartot maga mellet, és azokat magával hordozza vala, és hogy meg engedte apapjainak, és adiaconusinak, hogy ollyan aszszonyokot tarthassanak magok mellet, akiket nevezték, *subintroductae agapetae*. pomponius azon 15 panaszkodot sz.²⁴⁷ Cypriánusnak. hogy némely szüzek azzal biztatták magokot, hogy szüzeségeket meg tarttyák. ha férfiakal laknak is, de söt még egy közüllök, olyan barátságban elt egy diáconusal. hogy a kettőnek egy ágya volt. ez a szokás, a felebaráti szeretetnek, szine alat szinlette volt bé magát. 20 Cypr.ep.62. mivel az illyenek, kik így élnek vala az egy háziakal, az Istennek szenteltetet szüzek valának. vagy más ollyan áitatos személyek. akiket az egy háziak ugy tartották mint leányokot, vagy hugokot, minden dolgokot ök folytatták, egy szoval gondgyokot viselték, viszontag, az aszszonyok 25 aházi dolgokra²⁴⁸ viseltek gondot, az egy háziak házánál. mivel ha együt laktanak is, meg akarták tartani atisztaságot. szent Chrysostomus azt tarttya, hogy valóságal meg is tartották, *in eos qui tenent sub intr* de azt is mondgya felöllök, hogy igen örömezt látták egy mást, és beszélgettenek egy másal. a 30 mely kedves dolog akét féle nem közöt. és hogy vak merő képen²⁴⁹ adgyák magokot avétekben valo esésre, hogy pedig-

²⁴⁷ sz. Cypriánusnak. [sz. —beszúrás.]

²⁴⁸ dolgokra [k—javítva.]

²⁴⁹ vak merő képen <adák> adgyák [A javítás a törlés fölé írva.]

len az ilyen rendeletlenséget egy szers mind el töröllyék,
tellyeségel meg tilták az egy háziaknak, kik házasok nem
valának, az ide-[137b:]gen aszszonyokal valo lakást, a niceai
gyűlés ugyan meg engedé az anyokal, és az egy testvér
5 hugokal valo lakást, Conc.nic. Can.3.

Az anyaszent egy házaknak szokási, nem valanak mindenüt
egy aránsuak ez iránt, hogy az egy háziaknak feleségek ne
legyen, szent hieronimus azt mondgya, hogy a nap keleti,
egyiptumi anyaszent egy házak, és az apostoli székek, szüz, vagy
10 tiszta életü egy háziakot vettek bé, és noha feleségek volt, de
férjek nem lehetének azután, st hier. in vigilant²⁵⁰ C.1. ezek
tehát ahárom nagy pátriálchális székek, roma. alexandria, és
antiochia, szent epiphánus azt mondgya. hogy az anyaszent
egy ház, bé nem veszi az olyanokat akik bigamusok, ámbár a
15 második feleségit, az elsőnek halála után vette is el. söt²⁵¹ még
az olyan is akinek egy felesége vagyon. diaconus, pap. vagy
püspök nem lehet. felesége élteben, hogy ha tsak attol el nem
távozik, főképpen az olyan helyeken, ahol a szabot rendeket,
szorosan meg tarttyák, epist.haeres. 59 Cathar. n.4. mivel azt
20 ő meg vallyá, hogy némely helyeken. apapok, diaconusok,
sub diaconusok, afeleségekkel laktanak, ez a szokás mondgya,
nem egyezik meg a rendel, hanem az emberi gyarłoságal, a ki
enged az idonek, és a sokaságnak. akinek másként, egy házi
szolgákot nem kaphatnának,

25 Azon időtöl fogvást, távoztanak el agörögök. az. ilyen
rendektől, de akár mely helyen, és tartományban, a közönsé-
ges anyaszent egy házban. soha nem volt szabad apapnak meg
házasodni fel szenteltetése²⁵² után, ha meg tselekedte, le
tették, [138a:] türhetetlensége. meg büntetésére, ami az aláb
30 valo egy házi szolgákot illeti, mint az olvasokot. és akapun
állokot, ezek rend szerént házasok valának. és a feleségekkel
laktanak. ezért sokan meg is maradának sokaig. ezen rendek-
ben, mind addig még a feleségek élt.

²⁵⁰ vigilant. [g—l-ből javítva.]

²⁵¹ söt [s—d-ből javítva.]

²⁵² fel szenteltetése [Utolsó t—s-ből javítva.]

A püspökök, és atöb egy háziai, igen szegényül éltenek, vagy is, igen közönségesen, valamint a köz renden valok, külső képen, semmi öket meg nem különböztette atöbbitöl, szent sabinus püspöktöl, abiró azt kérdeze. hogy ha szabados volnaé, vagy rab, act. st sabin. mint hogy az üldöztetésekkor. 5 leg inkább öket keresék, azért nem akarák. köntösökkel, vagy más jel által magokot meg különböztetni atöbbitöl., sokan valának olyanak, kik minek elötte az egy házi rendben. bé vétetének., a szegényeknek. osztogaták örökségeket. sokan pediglen, bé vétetések után, kézi munkával táplálták mago- 10 kot. valamint szent päl, nem azért hogy az anyaszent egy ház. el nem tarthatta volna öket, mivel azt ki adták, ami az egy háziaiakra való volt, és mindeneknek ki osztogat- ták az egy holnapra, vagy egy hétre való prémondáját, azt pedig vagy ételül,²⁵³ vagy pénzül adták kinek kinek amaga 15 rendihez képest, st.Cypr.ep.34. mint hogy a fellyeb való renden lévöknek a munkájok²⁵⁴ több volt, a prémondájok is nagyob volt. szent päl hagyása szerént, 1 tim. 5.17. valának olyanok is kik örökségeket birták, szent Cypriánus. amidön martyromságot **[138b:]** szenvedé, az örökös kerttyét. holmi 20 házakal birja vala, azt is meg engedék hogy kereskedhesse- nek. de nem olyan kereskedést, a mely kénszerithette volna. öket, ki menni atartománybol, Conc.elib. C.18.

A pasztorok, és atöb egy háziak nagy kedvességben. és tiszteletben valának, akönyörgéseken, apüspök mindenkor 25 jelen volt. a szent irásokot ö magyarázta, és ajánlotta a szent áldozatot minden vasárnapon, vagy a statiók napjain, mind²⁵⁵ maga, mind a papjai. abban foglalatoskodtanak. hogy a Catechumenusokot tanítsák, abetegeket vigasztallyák, apenitentzia tartokot inttsék. az ellenkedököt²⁵⁶ meg békéltessék. 30 akiknek perek volt, el igazították. és meg egyeztették, mivel

²⁵³ ételül, <p> vagy pénzül adták <i> kinek kinek

²⁵⁴ munkájok [*munkája*-ból javítva; az *o* betüt *a*-ra javította, és a szóközbe beszúrta a szóvégi *k-t*.]

²⁵⁵ mind <min> maga, mind

²⁵⁶ ellenkedököt [Második *ö*—*e*-ből javítva.]

azt el nem szenvedték, szent pál hagyása szerént, hogy a keresztények. apogányok széki eleiben mennyenek perlekedni. v.patres. ap.baron.an.57.n.37.38. és azok kik nem akarák apüspök²⁵⁷ igazítása alá vetni magokat, agyülekezetből ki rekesztettek,²⁵⁸ mint olyan életüek, kik magokat meg nem jobbittyák, tertul apol. C.39. mind azáltal, a perlekedés igen ritka volt. az olyan keresztények között, kik alázatosok, békeséges türok, és nem hasznok keresők valának, apüspök rend szerént²⁵⁹ hetfün szokta vala meg halgatni a perlekedő feleket, azért hogy havalamelyik rész meg nem elégednék törvény tételivel. elegendő ideje lehesen arra, hogy meg egyeztesse őket, akövetkezendő vasárnapig, amely napon. együt kellették könyörgeni, és Kommunikálni, hetfü nap pedig, apüspök. [139a:] amaga székiiben ülvén. két felöl

15 apapok voltanak. jelen voltanak adiaconusokis. és a perlő felek. középben állottanak, és minek utánna mind akét részt meg halgatta volna, azon volt. hogy őket meg egyeztesse, és békéltesse, minek előtte ki mondgya reájok atörvényt, azon alkalmatóságal, azokat is meg halgatá, kiknek valamely

20 vádlások volt. valamelyikére. apüspök pedig nem téssen vala itéletet egyedül, hanem²⁶⁰ apapjaival. st Cypr. ep.28.

A püspöknek tellyes hatalma vala. az anyaszent egy ház kintsén, nem is tartottak attol hogy jó helyre. ne költse, mivel hatsak leg kissebben²⁶¹ gyanakodtanak volna is felölle.

25 aalekrekre valo igazgatást, éppen nem bizták volna reája, amelyek drágábbak minden kintsnél, a szükségben lévők, ő hozzája folyamodtanak tehát, mivel attyok volt a szegényeknek, és gyámola anyomorultaknak,

Ki tsudálkozhatik tehát azon., ha a hivek oly nagy szeretettel és tisztelettel valának apüspökökhöz.? azt írják szent

30

²⁵⁷ apüspök 'igazgatása' igazítása [A javítás a törlés fölé írva.]

²⁵⁸ ki rekesztettek, [Utolsó e—é-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

²⁵⁹ rend szerént <f> hetfün

²⁶⁰ hanem [ne szórész m-ből javítva.]

²⁶¹ leg kissebben <is> gyanakodtanak volna is

polycárpus felől, hogy a volt leg szerentséseb. aki az ő saruját le vonhatta, rend szerént, a midön apapokot elől találták. előttök le borultanak, a lábokot meg tsokolták, és őt várták áldásokot. boldognak tartotta magát az ollyan., aki tsak egy diaconusnak szállást adhatot.. vagy asztalához hihatta. 5

Semmi féle nagy dologhoz nem kezdettenek apásztor hirenélkül, ugyan öis volt egyedül. juhainak vezérlője, ignat. passim in epist, ugy tekintették őket. mint Isten emberét, és akristus [139b:] hely tartoját, ugy annyira. hogy apüspököt, és apapokot, leg inkább, a maga hittségnek, kisértetitől felhették, valamint azokat is, akiknél ajövendölésnek., és atsuda tételnek kegyelme vala, mivel az illyen kegyelem. abban az időben bövséges vala, minden hatalmat. az illyen fiui szeretet és tisztelet ad vala apásztoroknak, mivel más modal nem kötelezhették ahiveket. az engedelmeségre, hanem tsak ajovalásal, intéssel,²⁶² és aelki büntetésekkel, Chrysost.²⁶³ sacerd. lib.2. és az ollyanok. kik oly Istentelenek voltak, hogy meg vetették intéseket. vagy lelki büntetéseket. atesti büntetésektől, nem tarhattanak. 15

33. Beszélgetés.

A keresztények békeséges türesekről.

Illyenek valának tehát a keresztények szokási, mind addig valamég apogányság uralkodék, és az üldöztetések tartának, közönségesen, az illyen állapotban valo létel, az Istenre, es magokra valo,²⁶⁴ nagy vigyázásra, és figyelmetességre kötelezlik vala őket, mert mihent az üldöztetés el kezdödöt, az oráját sem tudták, a melyben el árultatot vagy feleségétől, vagy ollyan atyafiaitól, kik jóságára vágytanak. st hier. vita. pauli init. az adosi, tsak az illyen időt varták, hogy meg 20

²⁶² intéssel, [Hosszú f betűje rövid s-ből javítva.]

²⁶³ Chrysost. [o—t-ből javítva.]

²⁶⁴ valo [o—a-ből javítva.]

menekedhessenek az adóság alol, és a rabok a rabságbol.
st.basil.orat.5. in st.julia. ha vala-[140a:]mely pogány meg
szeretet egy keresztény leányt. arra kényszerithette. hogy
magát vagy meg adgya, vagy készülyön a kinokra., pallard
5 hist. laus²⁶⁵ C.3. szent justinus írja. hogy egy keresztény
aszszonyt. aférje azért bé vádolta, hogy nem akart többet véle
közösülni, és hogy egy ember tsak azért öleték meg, mert azt
meré kérdeni abirótól, hogy miért ölette volna meg azon
embert ki meg téritette volt. ezt az aszszonyt, tsak a kereszt-
10 tény neviért,? just 2 apol.init, amidön egy kevés ideig béke-
ségben volt az anyaszent egy ház, minden nap tsak attol
tarthattak. hogy az üldöztetés ismét el ne kezdödgyék, soha
pedig az a békeség olyan tsendes nem volt, hogy sokan a
keresztények közül ne szenvedtek volna, vagy anép fel
15 támadása miat, vagy más képen, mivel sok martyromokot
látunk alexander idejében, és mások idejekben. kik nem
indítottak üldöztetéseket. szent melitonus, azon panaszkolko-
dik antonius Császárnak, hogy a keresztényeket, szabadosan
huzák, vonnyák. olyan parantsolatnak szine alat, amely
20 hírével nintsen aCsászárnak. ap. Euseb IV.hist.26. ha szinte a
kinzások,²⁶⁶ és az erőszak tételek meg szüntenek is, de a
gyülölségek, soha meg nem szüntenek. erre valo nézve,
szabad volt akár kinek besteleníteni akeresztényeket, ő
ellenek beszélleni, vagy irni, őket tsufolni. és belöllök komé-
25 diát tsinálni, nem tsak büntetetlen maradának mind az
ilyenek, de sött még, jónak, és ditseretes dolognak tartották
lenni, kételenek valának minden nap látni apogányok Céré-
moniaít. [140b:] mindenüt disztelen bálvány képeket. tekin-
teni, és a fajtalanságra valo házak mellet el menni, és
30 mindenüt Istentelen beszédeket hallani, ugyan is. erős szivü-
eknek kellették nékik lenni. hogy meg tarthassák annyi
akadály közöt az élő hitet, és azt a tiszta szokást, gyarlo

²⁶⁵ laus «s» C.3.

²⁶⁶ kinzások, [z—megkezdett hosszú szárú betűből javítva.]

keresztényeknek is tarták az olyanokat, akiket csak a beszédek meg tántorítottak.

Igen nagy okosággal kelleték, amaga határában tartani²⁶⁷ az Isten fiaihoz illendő szabadságot, és azt a batorságot, a melynek fundamentuma a jó lelki üsméret, 1 petr.II.16. ⁵ tudgyák vala meg vetni az ellenek valo káromlásokat, zugolodás,²⁶⁸ és gyűlölség nélkül, se káromlojok ellen nem támadának, azt igen kerülték, hogy okot ne adgyanak az üldöztetésekre, mindennel békeségben maradtanak, amenyiben töllök lehete, valami avallást nem illette, vagy ami apogányokat ¹⁰ ellenek fel gerjeszthette, attol magokat meg tartoztatták, akeresztényeknek, nem vala szükséges, hogy magokat meg különböztessék atöbitöl, mivel ugy éltenek valamint atöb romaiak. görögök, és a töb ország lakosi, mindenben. ami nem ellenkezet avallással, és ajó szokásal, ahitröl valo veteke- ¹⁵ désnek békit hagytanak, ha látták hogy nintsen haszna, hanem imádkoztanak érettek, meg akarván öket nyerni. abékeséges türés által, és szüntelen valo joval fizettenek aroszért.

szent Ignátz mit mond azokrol kik ötet örzötték, tiz ²⁰ leopárdutz közöt vagyok meg kötöztetve, akik még annál roszab-[141a:]bak, ha jót tesznek vélek, de az ö hamiságok, az én oktatásomra vannak, epist. ad rom. szent polycarpus, örömmel fogadá azokat., kik ötet meg fogák, és nagy betsülettel, jól tartá öket. epist. eccl.smyirn.²⁶⁹ szent Cypriánus, ²⁵ huszon ött arany pénzt adata a hóhérjának. szent maximiliánus a magáénak új köntöst adata, egy pál nevü martyr, halálra íteltetvén, imádkozék az attya fiaiéért, a sidokért, pogányokért, a jelen valokért, abiroért, aki halálra ítélte volt. és a hoherért, Euseb.mart.palae C.8. ³⁰

De azö békeséges türések, leg²⁷⁰ nagyob fényeséggel, a

²⁶⁷ tartani [*n-t*-ből javítva.]

²⁶⁸ zugolodás, <nélkül> és gyűlölség nélkül, [Törlés a sor végén.]

²⁶⁹ smyirn. [*r-n*-ből javítva.]

²⁷⁰ leg<y> nagyob

fejedelmekhez, és a birákhoz tettzet ki, soha sem hallották őket panaszolkodni atisztekre, mindenben. engedelmességel, és tisztelettel valának hozzájuk. hogy ha tsak avallással ellenkező dolgot nem kívántanak töllök, az adot, örömel meg
5 fizették.

Nem hogy háboruságot, vagy támadást indítottak volna, de soha semmi részek nem volt a három első saeculumokban lévő Császárok meg öletetésében, akar mely kegyetlenségel üldözték is őket, tertul. apol. C.35.36.37. tsak éppen a
10 keresztények nem keresik vala halálát nérónak. domitiánusnak, Commodusnak. Caracallának, és más több kegyetleneknek, akeresztények annyi sok igasságtalanság, és halhatatlan kegyetlenség után is, fegyvert nem fogtanak, oltalmokra, noha ök többen valának, mint sem akár melyik nemzet. ki a
15 romaiak ellen hadakozot, de söt még anyi sok keresztény vitézek, kik a romai ha-[141b:]dak között valának, fegyvereket tsak éppen azok ellen fordították a kik ellen azö fejedelmek parantsolta nékik, és azt láttyuk hogy egy egész légyio. inkább meg hagyá magát öletni, mint sem az ellen tselekedni, amivel
20 az Istennek. és a Császárnak tartoznék. act. st mauric.

Nem örömet kívánták magokot menteni, amidön vádoltattak, az egész első saeculum alat, bé érték aszenvedésel,²⁷¹ az ö szenttséges mesterek példája szerént, aki semmit nem felelt vádloinak, és meg hagyá magát igasságtalanul itéltetni, ha-
25 nem ádríanus császár idejében, már kezdének holmi apollogyiakot irni, v.Eus. IV.hist 3.25.

Ez a meg gyözzhetetlen békeséges tüérés, az évangyélium alá veté ahatalmasságokot, noha még az üldöztetések tartanak vala, mind az által már meg számlálhatatlan vala akeresztényeknek²⁷² számok. mi tsak tegnaptol fogva vagyunk. mondgya tertullianus, és még is már mi velünk tele vagyon várositok, házaitok, faluitok, mezöitek, tanáts házaitok.,
30 apol. C.37. amint is hogy minden féle renden lévőkből

²⁷¹ aszenvedésel, <a az sze> az ö szenttséges [*<az> — <a> fölé írva.*]

²⁷² akeresztényeknek [*Első k—sz—ből javítva.*] számok.

valának keresztények, amartyrologiumban. látunk tanács²⁷³ urakat, praefectusokat, proconsulokat, quaestorokat, sőt még consulokat is, elég keresztényeket látunk, anero, trajanus, alexánder, decius, valerianus, és diocletianus Császárok, szolgai. és fő tiszttyei között,

A nép magában szálván, és látván akeresztényeknek gyakortavalo tsuda tételeit²⁷⁴ és jó erkölcseit, tekintetbe kezdé őket venni, és mindenek hallottára hirdetni, hogy nagy volna az ő Istenek, és hogy ők ártatlanok volnának, némelykor a meg történék, hogy [142a:] amidön a martyrokot kinozták, a nép oda gyűlvén. parttyokot fogta, és a birora követ hajigáltak, gyakorta. anotáriusok., tömletz tartok, az őrizök, hohérok meg tértenek, és keresztényeknek kiálták egy szers mind lenni magokot, történt olyan dolog hogy a Comediások tsufságot üzvé a szent titkokbol., ugyan a theátrumon egy szers mind meg tértenek, és martyrságot szenvedtenek. act. st genes. ugyan ez is okozá az utolso kegyetlen üldöztetést, mivel, láták, hogy minden keresztényé akarna lenni, de ez az utolso üldöztetés,²⁷⁵ még nagyobra terjeszté és meg erősité avallást, a mely már ezután, nagyob tsendeségben kezdé lenni, a midön Constantinus a maga oltalma alá vevé.

3 Rész

34. Beszélgetés

A keresztény Fejdelmekről.

Már ennek amunkának. aharmadik részin vagyok, amelyben le kel irnom a keresztények szokásit, azon időtől fogvást²⁷⁶ amiolta, az anyaszent egy ház békeségben, és szabadságban volt, három száz esztendőtol fogvást sohattyák vala

²⁷³ [Sor végén:] ta [új sor elején:] tanács

²⁷⁴ tsuda tételeit, [ts—t betűje c-ből(?) javítva.]

²⁷⁵ üldöztetés, is még nagyobra

²⁷⁶ fogvást, [f—v-ből javítva.]

ezt a békeséget, mint olyan időt, amelyben ahivek akadály nélkül szolgálhatták az Istent., de idővel meg próbálák, hogy az üldöztetés még hasznosab volt, mind az által, ugyan azon szokások amelyeket le irtam, sokáig meg maradának, azért itt
5 már. tsak azt kell fel tennem, hogy mitsoda külömbiségeket okozza azokban, avallásnak szabadosan valo követése.

Először, keresztény fejdelmeket látni, az uj tsuda vala²⁷⁷ az első saeculumokban., azt senki elnem hitetheté magával, hogy a nagy renden lé-[142b:]vök, az anyaszent egy ház
10 szoros rendgye alá vessék magokot., azt meg nem foghaták, hogy az alázatosság, és a sanyargatás, meg egyezhessen a tellyes hatalommal és a gazdagsággal, ugyan azért is mondgya vala tertullianus, hogy a Császárok eddig meg tértenek volna, hogy ha egy szers mind császárok, és keresztények is lehetne-
15 nek volna, apol. C.21. origenes is hasonlot monda, Contr.Cels.8. ezt a tsudát pedig az Isten, az egész világ láttára tselekedé., ugyan ez is az a leg nevezeteseb változás, azokban az időkben. a melyekről itt irok, mivel az okozta, az anyaszent egy ház szabadságát:

20 A Constantinus meg térésekor, mindgyárt, meg láthaták a kristus²⁷⁸ Jesus nevét, és keresztét. aromai zászlokon, és ami addig a leg gyalázatosab halálnak²⁷⁹ eszköze volt, az ékességévé let akoronáknak, a Császárnak a maga udvarházánál kápolnája vala, ahová minden nap egyedül bé zarkozot.
25 bizonyos órákon valo könyörgésre, és a szent irás olvasására, főképpen vasárnapokon., a mely napokat meg tartatta még apogányokal ís, Euseb. in vita Const. C.12.14. IV:C.17.21. atáborban templom formára valo sátort hordoztatot, ahol az Isteni szolgálatokat éneklették, és a hiveknek az ur vatsoráját
30 osztogatták, szom. 1 hist.c.8. papok és diaconusok valának mellette, söt még püspökök is, a kiket ugy tekintette mint lelki pásztorait, keresztényé tette az egész Constancinápoly

²⁷⁷ uj tsuda vala [Utána áthúzott vessző.]

²⁷⁸ kristus [*tus* szórész beszúrás.]

²⁷⁹ halálnak <halálnak> eszköze

városát, husvét éttzakáját nagy pompával tisztelték, nem csak a templomok, de az egész város világosságban volt. számlálhatatlan szövétnekek, vagy is inkább viaszbol valo oszlopok égtének, a melyek azt a szent éttzakát fényes nappá változtatják vala, annak anagy városnak piattzain. [143a:] asok 5
tsorgok. fel valának ékesítve a jó pásztornak képeivel, vagy az oroszlyányok között lévő danielnek képeivel, azt ki ki tudgya, hogy mitsoda méltóságoson bánék Constantinus a niceaei gyűlésben lévő atyákal, minden féle alkalmazoságot rendelte nekik²⁸⁰ hogy a gyűlésben mehessenek, a még agyülés tarta, 10
addig a maga költtségin tartá őket. és mindenikét ajándékal bostátá viszá, apüspökök ellen valo néki adatot instantiákat meg égeté, a Confessorokon lévő seb helyeket meg tsokolgató, a gyűlésben pedig test örzői nélkül ment bé, és csak akkor üle székiben. amidön apüspökök inték néki, utollyára meg 15
vendégelé őket, és maga is jelen volt, akkor meg lehete látni, hogy láthato képen uralkodik akristus még a királyokon is.

A nagy theodosius még nagyob tiszteletet ada avallásnak, a keresztény jó erkölcsöknek tselekedetivel. egyakran imádkozot, minden nagy dolgaiban az Istenhez folyamodot, és 20
minden győzedelmeit néki ajánlya vala, valo hogy athessalonika béliek ellen valo haragjában nagy vétket tselekedék, de a penitentzia tartás is ahoz hasonló volt, szent ambrushoz pedig senkit apüspökök közül hasonlonak nem tartot. mert ehizelkedés nélkül bánék véle, a császárnét is igen ditsérik jó 25
erkölcsiért, és a szegényekhez valo szeretetiért, ez a jó erkölcs mindenkor meg marada a maradékok között, de eleg²⁸¹ inkább ki tették pulcheriában. aki tizen ött esztendős korában. az Istennek. szentelé szüzeségit, más két egy testvér leányokal együt, ez az udvart el nem hagyván, ót oly buzgoságos, 30
magános, és joban foglalatoskodo életet élt, hogy az auctorok az udvarát, egy klastromhoz hasonlittják. [143b:]

Az ilyen jó erkölcsnek iskolájában²⁸² nevelé fel az iffiu

²⁸⁰ nekik [Utána áthúzott vessző.]

²⁸¹ eleg [Utána egy megkezdett *k* törölve.] inkább ki tették

²⁸² iskolájában [*j* – valószínűleg megkezdett *b*-ből javítva.]

CSászárt théodosiust, egy testvér ötsét, ehasonlo képpen gyakorollya vala ajó erkölcsököt, fel költ jó regel, nényeivel, az Isteni ditséret éneklésire, gyakorta imádkozot, a templomoknak²⁸³ nagy ajándékokot adot, igen sok könyveket tartot, a szent írást egészen tudta., és arrol²⁸⁴ apüspökökel okoson beszélgetet, a kikhez nagy tisztelettel volt, igen sok klastromokot, és ispotályokot épitetet..

A nénye, nem tsak a vallás béli dolgokra tanitá, hanem még mind azokra is, a melyeket szükséges tudni egy Császárnak, azon kívül tudos mesterei valának. atudományokra, a lovagolásra, és a fegyver forgatásra, a hidegnek, melegnek, éhségnek, szomjuságnak, szenvedésére, igen szoktatták.

Illyen vala az iffiu theodosius Császár, olyan időben, amelyben a szokás igen meg romlot vala, marciánus Császár, a ki utánna következék. nagy sok szolgálati után, hasonló buzgoságot mutata a valláshoz, neis keressünk más bizonysgot jó erkölcseiről, hanem azt, hogy pulcheria ötet választá férjének, és abirodalmot igazgato társának, de olyan formában. hogy szüzeségit meg tarthassa.

35 Beszélgetés

Hogy mitsoda formában valának a templomok építve

Constantinus Császár., mihent végit szakasztá az üldözéseknek, azonnal templom szenteléseket lehele mindenüt látni, Eusebius szerint, X.hist.Cap.3. a püspökök²⁸⁵ esze gyülekezének, a keresztények felekezetekhez viszá mehetének, az Isteni szolgálatra, szorgalmatosabban el mentenek; és a vallás béli Ce-[144a:]remoniak nagyob tiszteessel mennek vala végben. itt ahelye azért annak., hogy szollyak a külső Isteni szolgálatrol, el kezdvén azon. hogy mitsoda formában

²⁸³ a templomoknak [ok szórész beszúrás.]

²⁸⁴ arrol [l-k-ból javítva.]

²⁸⁵ a püspökök <viszá mehetének,> esze gyülekezének,

valának atemplomok építve, amint már azokat láttyuk akönyvekben, vagy a régi épületekben, de azt tudgyuk meg, még előre, hogy még akkor is nem vala szabad az Isteni szolgálatra esze gyülekezni olyan templomban. a mely, arend szerént valo Ceremoniákal, meg nem volt szentelve, se atitkokot másut ki szolgáltatni hanem atemplomban, és aszentelt edényekel, mind²⁸⁶ akettő ki tettzik a szent athanásius ellen valo káromlásokbol, athan. apol.1. apol.2.

A templomot, amenyiben lehetet, távul építették atöbb épületektől. atemplom körül vala véve mindenüt udvarokal, kertekel, vagy a templomhoz valo épületekel, és mind ezek, kö fallal valának bé kerítve.. v.Euseb. hist eccl. X.C.4. de vita Const.lib III. C.34.35. C.50. lib IV. C.58. leg előbször akapun belől, egy pitvaron kelletet által menni, egy négy szegeletü udvarban. az udvar körül folyosok valanak, és azokat oszlopok tartották, ezen folyosok alat voltanak az olyan szegények, akiknek meg engedték, hogy kérhessenek atemplom ajtaja előtt, az udvar közepin tsorgok valának, ahol a hivek meg mosták. orczájokat, kezeket, az imádság előtt, aszentelt viz tarto edényeket innét vették fel, st Greg, IV.dialog. C.14. azontul dupla²⁸⁷ pitvarban mentenek, és onnét három ajton mentenek a templomban. középben egy nagy, és két felöl két kisseb ajton. azt mondám hogy a pitvar dupla, mivel egyik kívül volt, a másika belől, ezt nevezik vala a görögök nárthexnek, a templom mellet²⁸⁸ kívül, két épület [144b:] volt., a keresztelő hely amint ki mentenek. azon belől a sacristia, vagy secretarium, vagy diaconicum. sok helyyeken a templom oldala mellet végig kis apro házak vagy Cellak valának. Cellae, exhedrae, akik különösön akartanak imádkozni, azokban mentenek, mostanában kapolnáknak nevezők azokat,

A templom, három részre volt osztva, a széllyesége szerént,

²⁸⁶ mind [*mint*-ből javítva.]

²⁸⁷ dupla [*d-p*-ből javítva.] pitvarban

²⁸⁸ mellet <volt> kívül,

- kétt felöl sorjában oszlopok valának. kik akétt felöl valo folyosokat tartották, az oltár, a templom vége felé,²⁸⁹ nap keletre volt., annak háta meget volt a presbyterium, vagy sánctuarium, itt atemplom formája fél circulusra volt tsinálva.
- ⁵ az óltár annak közepiben. efelet bólthajtás volt. Csiga formára, azért is nevezték azt adeakok Conchanak, lehet hogy a keresztények eleinte azt akarták követni, amint szoktak volt ülni a sidó tanács urak, atanácsban. a hol abirák fél circulus formára ültek, középben. a fő tanács ur ült, hasonló helyen
- ¹⁰ ült a püspök, a presbyteriumban., apapok két felöl, az ő széke magosab volt a többinél, a székeket nevezik vala agörögök, synthronos, és deakul. Consessus. greg naz. Carm de²⁹⁰ anast. némelykor nevezik vala, tribunalisnak, és görögül bema, mivel hasonló volt avilági birák székihez, prudent. steph.11.
- ¹⁵ v.225. de st hippol,. apüspök mint fő²⁹¹ biro, apapok között ült, az oltár pedig körül volt véve rostélyokal, azon kívül. meg más rostély rekesztés volt, ahol voltanak az énekesek, amelyt a görögök. nevezik choros, az ilyen énekesek, közönséges Clericusok valának, akik tsak arra voltak rendeltetve.
- ²⁰ Az óltár márvány köből valo asztal volt., némely helyt tiszta ezüsből, vagy aranybol volt tsinálva., sok helyeken pedig **[145a:]** tsak fábol volt, az oltár. négy lábon, vagy oszlopokon állót. és²⁹² azt, amikor meg lehetet, valamely mátyrnak a temetésire tették., mert mint hogy az előtt
- ²⁵ szokás volt a temető helyekre gyülekezni, azért oda templomokot is építettek, vagy pediglen, a martyrok testeket vitték oda, ahol templomokot építettek, és végtire onnét jött eza szókás, hogy oltárt nem szentelnek reliquia nélkül, ezeket a temetőket. nevezik vala az előtt Confessioknak. azok a föld
- ³⁰ alat voltanak, és az oltár előtt mentenek oda le. az áldozat után, az oltár pusztá volt, vagy tsak szönyegel fedték bé, és

²⁸⁹ vége felé. [*f*—*v*-ből javítva.]

²⁹⁰ Carm de <a> anast.

²⁹¹ fő [Beszúrás.]

²⁹² és azt, [*s* (hosszú *f*) *z*-ből javítva; ilyen esetben csak javításnál ír Mikes hosszú *f*-et.]

semmit arra nem tettek, idővel a négy szegeletire negy oszlopot tettek, és azokra felyül tabernaculum formát. hogy az oltárt egészen bé fedgye. és amelyet nevezék Ciboriumnak, mert olyan formáju volt. mint egy fel fordítot pohár, mivel arégieknek vala olyan pohárok, a melyet nevezték Ciborianak, egyiptumban lévő bizonyos gyümölcsnek anevin. 5

36 Beszélgetés A templomok ékességéről.

Mind ezek nagy gazdagon valának fel ékesítve, a Ciborium, és az oszlopok. melyek azt tartották, sok helyeken egészen ezüsből voltak, és más fel ezer fontot nyomtanak, anast. in silvest. in leo.III. az oszlopok közü, drága matériából valo superlátokat tettek, hogy mind anégy felöl, bé legyen fedve az oltár, a Ciborium fel volt ékesítve képekel, vagy ezüst, vagy arany munkával, és atetején, arany kereszt állot, sok helyeken az oltár feliben. arany, vagy ezüst galambokat fügesztettek, melyek jelentették, a szent lelket, némely helyeken, ezekben tartották a betegek számára az Eucharistiát, [145b:] és némely helyeken olyan forma skatulyákban tartották. valamint a mostani Ciboriumok. 10 15

De akövetkezendö saeculumokban. leg inkább amosaicum munkákkal ékesítették atemplomokat, opus musivum. amely nem más, hanem, sok féle színü negy szegeletü kis darab évegecskéket raktak esze, ostábla formájára, vagy más féle figurára, mind azáltal. atemplomokban, más kép írásk is valának, akö falakon, az ó testamentum béli historiákat lehete látni, főképpen olyanokat, amelyek az ujjat jelentették, ugy mint anoé bárkája, az ábrahám áldozattya, a veres tengeren valo által menetel, jonásnak atengerben valo vettése, az oroslányok közöt lévő daniel, sok helyeken pedig a kristus tsuda tételeit irták le, amikor a kenyeret meg szaporította, és lázárt fel támasztotta, Eusébius írja, hogy még az első idökben, meg tartották volt a szent péter, szent pál képeit, söt 20 25 30

még akristusét is, noha szent agoston, azt meg vallyá, hogy már az ő idejében, nem²⁹³ lehete fel találni valóságos képit. hanem tsak ollyat, amelyet agondolat után irták, mint mostanában. VIII.trin. C 4. n.7. de még azoknak amartyromoknak is le irták historiáit a templomokban., akiknek réliquiajok ót volt, prudentius erről szép példát ad szent Cassiánusrol, és szent hipolitusrol, és ástérius, szent euphémiáról. prud.peristeph.9. de st Cass.ibid 11. de st hippoly. ezek akép irások leg inkább atudatlanok számára valának irva, ahonnét könyvnelkül tanultanak, valamint szent gergely pápa mondgya, leo Császárnak irt levelében, aki kezdője vala akép rontoknak, a²⁹⁴ férfiak, és az aszszonyok, ölkben tartván gyermeke-**[146a:]**ket, ujokkal mutogattyák nékik, vagy más iffiaknak, vagy a pogányoknak, ahistoriákat, és így oktátván öket, sziveket, és elméjeket az Istenhez emelik, greg.II. ep.1. in Conc.nicae.II. atemplom kapui fel valának ékesítve, élefánt tsontal, ezüstel, vagy aranyal, superlátok pedig mindenüt valának akapuk előtt, a fő kapuk mellé szokás volt réliquiákat tenni, azért is tisztelettel valának ahivek azokhoz. baron. ad²⁰ marty.18.nov.

A diaconicum, vagy a segrestye, alkalmas nagyságu épület vala, atemplom mellet, ót tartották atemplom kintsét, a szent edényeket, azért tsak azok is mehettek oda, akiknek szabad volt azokhoz nyulni, ót tartották a könyveket, apapi ruhákat, ahivek ajándékit, és némelykor az Eucharistiát, a secretarium, egy nagy palota volt, ahová gyülekezet a püspök a Clericusival, hogy ót vegezen titkoson az egy házi dolgokrol, vagy hogy a szent áldozathoz készülyön, amint szent márton cselekszik vala, sok helyeken az ilyen palota, ollyan tágas³⁰ volt, hogy Conciliumot is tarthattak benne,

A templomoknak, sok kelyhei, és²⁹⁵ paténái valának. az első időkben, többire évegből valának, noha ezüstből, és

²⁹³ nem [*m*—megkezdett *l*-ből javítva.] lehete

²⁹⁴ a férfiak, [*a* névelő *e*-ből javítva.]

²⁹⁵ és [*s* (hosszú *f*) *t*-ből javítva; l. 292. sz. jegyz.]

aranybol is, deákul ez a szó Calix, rend szerént valo ivó pohárt
teszen, és apatina, eledelnek valo tálat, a templom béli
kelyhek, rend szerént más fél fontot nyomtanak, apaténak,
nagy medenczék valának, amelyek közönségesen tizen ött
fontot nyomtanak, lib pont. in mar. et alibi passim. lib 30. 5
lib.20. még²⁹⁶ azokban az időkben is éltenek viasz gyertyákal,
söt még napal is sokat gyujtottanak meg, e tsak nem minden
időkben jele volt atiszteletnek, és a vigasságnak, erről vagon
emlékezet amakabaeusok könyvében, 2 macc.IV.22. aromai
magistrátusok előtt tüzet hordoz-[146b:]tak, gyertya tartokot 10
pedig aranybol, olyanokot adtak a templomoknak hogy egy
tizen nyolcz fontot nyomot, az ezüst gyertya tarto, huszon
kétt fontot,

A keresztelő hely, kerekdeden volt építve, és egy nehány
gráditson mentenek fel a vizben. valamint egy feredőben, 15
azután márvány köből valo kádat tsináltak, és végtire,
márvány²⁹⁷ köből valo medenczét, valamint mostanában van-
nak akeresztelő edények, greg, tur.lib 2. akeresztelő helyek
fel valának ékesítve, kép irásokkal, arany, és ezüst edényekkel,
a melyek ehez aszentsséghez kívántattak, rend szerént kereszt- 20
telő szent jános képe öt volt. és azon szent feredő felet, egy
arany, vagy ezüst galamb függöt, hogy akristus keresztelteté-
senek. historiáját jobban az elmére adhassák,

Illyenek valának tehát tsak nem mind arégi templomok, és
amellette valo épületek, a püspök házárol, se az egy háziak 25
házairol nem szollok, se az ispotályokrol, a melyek rend
szerént atemplomhoz közel valának építve.

²⁹⁶ még még [Sor végén és új sor elején.]

²⁹⁷ márvány [v-ből javítva.] köből

37 Beszélgetés

Hogy mitsoda külömség volt, a szent egy ház, és apogányok temploma között.

Mind az által, apogányok, még is azt hánnyák vala, akeresztények szemire, hogy nékik nincsen se templomok, se oltárjok, se üsméretes képek, se áldozattyok, se innepjek, a keresztények ezekre tsak azt felelék, hogy se a templomok, se
5 a tsinált oltárok, se avéres áldozatok, az Isteni méltosághoz nem méltok, hogy az Istennek nem volna más képe, hanem a maga fia, és azok az okos lelkek, kik azt a fiat követvén, hasonlitanak az atyához, hogy minden időben, és minden helyyeken áldoznak néki ditséretes áldozatokat, a szeretetnek
10 tüzével, [147a:] sziveknek oltárán, és hogy az igaz keresztényeknek mindenkor innepjek vagyon. az ő innepjek nem más, hanem avilágtol valo magok el vonások, a jó lelki üsméretnek nyugodalma, és amenyei dolgokrol valo reménységnek öröme, eszerént mentik vala magokot a pogányok
15 előtt, és nem mondgyák vala, mi nékünk templomunk²⁹⁸ és oltárunk vagyon mint nektek, noha mind más formában.

Ugyan is az ilyen szók mind más féle gondolatokat adnak vala apogányoknak, mivel az ő oltárjok olyan volt mint egy kö
20 tűz hely, amely a piaczon valamely templom vagy bálvány kép előtt volt, fedél nélkül, azon égették az áldozatokat, és arra bort, tejet, mézet, és más ilyeneket töltöttek, az ő templomok kerekdéd vagy hoszas kerekdédén volt építve, de többire mind kisdededek, és setétek valának, amint hogy tsak a bálványok voltak azokban. és abálványoknak adot ajándékok.
25 mert anép bé nem ment, hanem, kívül az oltár körül állot.

A mi szent egy házaink igen hasonlitottak a nagy iskola házakhoz, vagy is azokhoz apalotákhoz, amelyekben gyűlést szoktak volt tartani, és amelyeket arégiek nevezték basilicae, baron. ad martyr. 5.aug, a mi szent egy házainkban, valamely
30 magos helyre tétetet széket lehetet látni, annak számára ki

²⁹⁸ templomunk <va> és oltárunk vagyon [Törlés a sor elején.]

agyülést tartotta, az olvasó számára egy pulpitust, azután könyveket, almáriomokat, lámpásokot, gyertya tartókat., egy asztalt. amelyet az idegenek nem tudták mire való. hanem csak azt tudták, hogy a gyülekezetben bizonyos időben esznek, azért is nevezik vala a keresztények gyülekezetnek helyét szent egy háznak, imádkozó helynek, az Isten, vagy²⁹⁹ [147b:] az ur házának, domus dei. dominicum, ritkán nevezték templomnak, tudtomra pedig, soha sem delubrumnak, vagy fanumnak, a szent egy házak pedig neveket, a fundátoroktól veszik vala, úgy mint romában, a liberius, vagy sixtus basilicaja, a lateranumi basilica, de idovel, ha alkalmasoknak látták lenni a pogányok templomát, meg hadták, és szent egy háznak szentelték, így tselekedtek romában a pantheon,³⁰⁰ és minerva templomival.

A szent egy házak, nem csak nagyok, és ékesek valának, hanem még tisztán, és nagy őrizet alatt tartatták, szent hieronimus igen ditséré azért nepotianus papot, hogy a szent egyházát tisztán, és tsinon tartotta, és hogy a kapus,³⁰¹ a kapukot szorgalmasan őrizte, az alacson renden lévő³⁰² tiszték, az ilyen szolgálatot viszik vala végben, sokféle nevek is volt. úgy mint, Cubicularii, aeditui, kapusok, segrestyések, és az ilyenek felesen valának, a fő szent egy házakban, meg mostanában is láttyuk, mitsoda hivatalyok volt a kapusoknak, pontific.rom. arendelt órákon ők adtanak jelt a könyörgesekre. amidön harangok kezdének lenni a hetedik saeculumban, ők harangoztanak, ők nyitották meg a templomot, ők vigyáztak arra, hogy valamely pogány bé ne menyen, és hogy semmi elne veszen. azt láttyuk a szent gergely dialogusából, hogy a segrestyések ékesítették a templomokat, a nagy innepekben. dial.1.c.5 et 3.c.24.

²⁹⁹ vagy [147b:] vagy

³⁰⁰ pantheo,n, [n, —későbbi beírás.]

³⁰¹ kapus, [k—p-ből javítva.]

³⁰² lévő·k, tiszték,

38. Beszélgetés

Hogy a látható dolgok avallásnak segítenek.

A valo hogy a keresztényi vallás belső, és lelki vallás, de [148a:] emberek a keresztények, és ők is érzékenyséjük, valamint mások, sokan még közüllök tsak aláthatokra vigyáznak, és kevesen vannak olyanok, kik az értelem munkáira
5 figyelmeznének, kel tehát látható dolgokkal segíteni abuzgoságot, ha angyalok volnánk, mindenüt egy aránt imádkozhatnánk. mezön, utzán, uton, miért kerülyük el a zörgéseket, kiáltozásokot, amidön imádkozunk, hanem azért hogy segittsük amenyiben lehet érzekenséginket gyengességiben, hogy
10 alátás, és ahallás az elmét más dologra ne függesze, mivel nem az Istennek vagyon, szüksége a templomra, hanem nekünk, ő minden helyeken jelen vagyon, és mindenüt meg halgat minket, de mi mindenkor nem vagyunk abban az állapotban hogy ötet kérjük, haszontalan volna tehát különös helyeket³⁰³
15 szentelni az ő szolgálattýára, hogy ha azokat olyan állapotban nem teszik, hogy bennünket buzgoságra indithassanak,

Példának okáért gondollyunk el, egy olyan templomot, /a mint hogy elég is vagyon olyan/. ahol szüntelen valo kiáltást, zörgést, hallanának, amely oly tisztátalan volna, hogy nem
20 tudná az ember hová térdepelyen, a mely kitsid lévén, a sok nép egyik a másikat taszigálná, lábokal tapodná, a szem tiszteletes dolgot nem láthatna, hanem a füstös kö falt, poros képeket,³⁰⁴ és más egyéb tisztátalanságokat. hát még arosz énekesek, kik az éneket, imide,³⁰⁵ amoda vonnyák, és a fület
25 hasogattyák, sokal könnyeb volna figyelmeteséggel. imádkozni egy házban. vagy amezön, mint sem egy.³⁰⁶ [148b:] ilyen templomban, ellenben pedig, egy ékesitetet, tiszta, tsinos, és tsendes templomban, ahol az Isteni szolgálat szép rendel

³⁰³ [Sor végén:] helye-t. [Új sor elején, utólag betoldva a sor elé:] ket

³⁰⁴ képeket, [Második *k-t*-ből javítva.]

³⁰⁵ imide, [Második *i-e*-ből javítva.]

³⁰⁶ egy. [148b:] egy

megyén végben, ót figyelmetességgel lehet imádkozni, mind szível. mind szájal,

Az első időbéli szent püspökök az ilyenekre igen vigyáztanak, azok a szentek pedig, görögök, vagy romaiak valának, és sokan közüllök filosofusok, akik jól tudták a tisztességes dolgokat, azt is tudták, hogy a szép rend, és a külső tisztaság, belső képen való tiszta gondolatokat gerjeszt fel. a buzgóságot nagy dolognak álitván, azt minden modon segítették, azon igyekeztek, hogy az Isteni szolgálat, főképpen a szent áldozat, nagy méltosággal, és tisztelettel menyén végben, és hogy ót a nép, mind alkalmazatosan, mind tiszteletesen lehessen, mind az által, igen jól tudták onnét ki rekeszteni. a világi pompát, és mind azokat, a mik az érzékenységeket ketsegtethették volna, mivel azokat, nem ketsegtetni, hanem segíteni akarák, mind ezeket jobban meg lehet érteni a lyurgiákból.

39 Beszélgetés

Az Isteni szolgálatnak, vagy a lyurgiának rendiről.

A szent áldozatot, minden vasárnapokon ajánlották, [149a:] de azon kívül, minden héten kéttzer, szeredán, és pénteken, amartyrok innepjein, aböjti napokon., vagy még gyakrabban is. ahól már mitsoda szokás volt, az Istennek tett fogadásból való miséket is mondtak, a közönséges, vagy különösön való áitatóságból., Chrys. in joan. hom 25.init. meg történt sokszor, hogy napjában egy néhány miséket mondtottanak, Card.bona. 1 liturg C.18. de azokat, vagy a püspök, vagy ugyan azon egy pap mondtotta, valamint még mostanában is tselekesznek, karátson éttzakáján, azt tartják, hogy harmadik leo pápa, némelykor egy nap. hét, vagy kilentz misét is mondot, vasárnapokon, és³⁰⁷ innep napokon, a tertius után volt amise, a böjti napokon későbben, v.lafr.

³⁰⁷ és <böjti napokon.> innep napokon,

strab.³⁰⁸ C.21. arendelt orára az egész nép anagy templomban gyülekezett, és onnét apüspökkel azon helyre ment, ahol kellett lenni a stacionnak, v. Cod. sacr. mivel apüspök. ilyen formában, mindenik templom látogatására el megyen vala
5 anépel, innét is eredtenek a processiók. v. ord. rom.

A még a nép atemplomban bé ment, és ki ki helyére ült, az alatt a chorusban valamely soltárt éneklettek, amely máig meg tartotta az introitus nevet, a sub diáconusok, és a kapusok, kinek, kinek a helyét meg mutatták, hogy rendeletlenség ne
10 legyen, kiki helyén lévén, tsendeségben imádkozott egy kevés ideig, apüspök anépet köszöntvén, az imádságot el mondotta, amelyet nevezik Collectának. [149b:]

Az után, apüspök a maga székiben ült az oltár háta megett, és ötöt az egész nép láthatta, a mint is hogy, mindenik pásztor
15 látható képe az Istennek, valamint szent pál mondgya a hiveinek, hogy legyenek az ő követői, valamint hogy ő követője a kristusnak, 1 Cor. 11.1. apapok két felől ültenek, és a diaconusok fent állottak, ez így lévén, hasonlítot atemplom, ahoz atemplomhoz, a melyet le ír szent jános az ő
20 látásiban, apoc. 4.

A püspök, maga székiben ülven, és keziben egy könyvet tartván, annak az emberi test formának helyit tartotta, amely alatt az Isten magát meg mutatta, v. greg. naz. Carm. 9. apapok jelentették a huszon négy véneket. a püspök mondgya szent
25 Ignátz. ad³⁰⁹ magn. p. 53. az Isten helyét tartotta, apapok, az apostolok helyeit, a diáconusok, és a több renden lévők. olyanok mint az angyalok, akik készen vannak az Isten szolgálattárára, és parantsolattya végben vitelére, apüspök széke előtt hét gyertya tartok valának, és az oltár, amelyen
30 ajánlották a füstölőt az könyörgéseknek jelit, apoc. 8.3. és azután. aszent áldozatot az oltár alatt, a martyrok teste lévén, valamint azon oltár alatt amelyet látunk a szent János látásiban. anép,. akivel az egész templom tele volt. képzelte,

³⁰⁸ strab. [t-r-ből javítva.]

³⁰⁹ ad <martyr.> magn. p. 53.

azokat a számlálhatatlan boldogokat, akik feje ruhában és palma fa a kezekben. fel szóval dicsérik az Istent. ilyen formában vala tehát a templom [150a:] béli gyülekezet. apoc.6.9. baron. ad martyr. 6.jul.

A midőn már ki ki amaga helyén volt, az olvasó. az ó ⁵ testamentumból holmit olvasot. azután az újból, az apostolok tselekedetét, vagy az apostolok leveleit, mivel az évangéliumot, vagy papnak, vagy diaconusnak kellett olvasni, hogy pediglen a népnek, időt adgyanak az elmelkedésre. holmit énekeltének közben. közben a soltarokból, és az alléluját, az ¹⁰ olvasás a közönséges nyelven volt, a melyen abetsületes emberek beszéltenek, mindenik országban. mert noha, a punica nyelv meg volt még áfrikában³¹⁰ a közönséges nép között, szent ágoston idejében, de azt nem láttyuk, hogy az anyaszent egy ház, azal élt volna, a thébaid pusztájában, ¹⁵ hihető hogy az égyptumi nyelven volt az olvasás, mivel szent Antal más nyelvet nem tudván, az évangélium hallásán tért meg, a felső syriában, leg nagyob része a püspököknek görögül nem tudot, a mint eki tettzik a Conciliumokból,³¹¹ a hol tolmácsra vala szüksége, Conc. Calced. act.10.init. ²⁰

A hol pedig elegeesen valának anemzetek, az anyaszent egyházakban valának olyan tolmácsok, kik meg magyarázták az olvasást, szent procopus martyr,³¹² palestinában, scythopolis városában. mind magyarázo, mind olvaso hivatalt viselt. Euseb. de martyr palaest C.1. a mit görögül olvasot, azt syriai ²⁵ nyelven meg magyarázta, gyakorta, két féle nyelven volt az olvasás, valamint a romai [150b:] szent egy házban, ahól. a deák nyelven valo olvasást, görögül is el olvasták, a sok görögökre valo nézve, ordo.rom. X.n.17. sok helyt a nap³¹³ keleti anya szent egy házakban, még mostanában is így ³⁰ tselekesznek, a hol, példának okáért, az évangeliumot el olvasván syriai nyelven, azután arabiai nyelven olvassák el, amely közönséges nyelv.

³¹⁰ áfrikában [Utána áthúzott vessző.]

³¹¹ Conciliumokból, [n—m-ből javítva.]

³¹² martyr, [Szóvégi r—olvashatatlan betűből javítva.]

³¹³ nap [a—á-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

40. Beszélgetes.
A prédikállásról.

Az olvasás után, apüspök meg magyarazta az Évangéliumot, vagy valamely más részit a szent írásnak, a melyből egy könyvet, egy más után meg magyarázot, vagy is abból ki választotta a meg magyarázásra, a leg nehezebb dolgot. azt láttyuk, hogy szent Chrysostomus az ő homeliáiban, egy más után magyarázta meg a könyvet. azt is láttyuk, hogy szent³¹⁴ Ambrus. leg először, a hat napi teremtést magyaráza³¹⁵ meg, azután a Noé historiáját, az ábrahámét, és az ó testamentum béli szentekét, és mind ezekből azt láttyuk, hogy azon rendet tartották akkor is a szent írás olvasásában, valamint mostanában, többire a szent írásról való tractatusi, vagy Comentariusi a szent atyáknak, csak predikációk valának, amelyeket azután vették rendbe, vagy is még idejekben irták le olyan jedzés írásal.

¹⁵ Ezek a szent predikátorok, nem olyan hejában való vetekezők valának, mint azok a sophisták, kik az közönséges iskolákban, a vetekeésekben töltötték az időt, és a kik ab-[151a:]ban tartották a tudományt, mivel ezek olyan pásztorok valának, akiknek, sokféle dolgokban kellett foglalatoskodniok, mind az által, gyakorta predikáltak, a prédikállást leg nagyobb hivatalnak tartották a többi között, mert az első saeculumokban minden püspök predikállot. és mások³¹⁶ nem predikáltak, nap keletén kezdék meg engedni némely nagy tudományu papnak hogy predikályon, Eus. VI hist 20. de oly ritkák valának az ilyen példák, hogy azt tarttyák sokan, hogy szent Chrysostomus, és szent ágoston, valának azok az első papok, a kikre bizák a prédikállást, mind az által, szent hieronimus nem tarttya józnak az olyan szent egy háznak szokását, ahol a pap nem tanított apüspök jelen való létiben. ad nepot.

³¹⁴ szent Ambrus. [nt betűket m-ből javította.]

³¹⁵ magyaráza meg [Ékezetthiba.]

³¹⁶ mások [Hosszú f betűje r-ből javítva.]

Sokan a mi predikátorink közül, mind más féle gondolatban voltak az atyák predikációi iránt, mivel az ő predikációjok,³¹⁷ együgyűek, csak nem mind rövidek, és azokban, haszontalan okoskodások nem találhatók, avagy hogy azok aszent püspökök nem igyekeztek az ékesen való szövegen, 5 vagy hogy peroratóriót csináljanak, hanem hogy úgy beszéljenek, mint az atya a gyermekének, és a mester tanítványának, azért is nevezik az ő predikációjokat³¹⁸ homélikáknak, az az nyájas beszélgetésnek, oktatásnak, a szent írás magyarázatában az oktatást tekintették, és nem a haszontalan versengést, mint azok a grammaticusok, kik homérust, vagy virgiliust magyarázták, az iskolákban, hanem az³¹⁹ [151b:] Atyák tradíciói szerint, a hitnek erősítésére, és a szokás megjobbitására vigyáztak, gyakorta mindgyárt predikációt tettek mielőtt kívántatott. nem arról, a melyhez készültek 15 volt, hanem³²⁰ más féle dologról, amint ezt látjuk szent ágostonról, st greg.naz.orat. 32.p.528. de azokat mások jedzésekel mindgyárt le írták.

Ők apredikációjokat, ahálgozóikhoz intézik vala, szent ágostonnak, atő munkája között, a predikációi leg együgyűebbek, azoknak stílusa könnyeb, mint sem a leveleinek, mert ő egy kis városkában predikált, a hajósoknak, munkásoknak, és kereskedőknek, ellenben pedig, szent Cyprianus, szent Ambrus, és szent leó pápa, kik nagy városokban prédikáltak, ezeknek apredikációjok pompásab, és ékeseb, 25 mivel nem kel azokra a fogyatkozásokra vigyázni, a melyeket a mostani humanisták tulajdonítanak az atyáknak, tudni illik, hogy tisztán nem beszéltek deákul, hogy beszédek csak gyengén bizonyították., némelykor jádzo beszédekkel éltek, ezeket az időnek kel tulajdonítani, a melyben 30 éltek, ha Cicero, vagy terentius idejében éltek volna, ők is úgy beszéltek volna valamint azok,

³¹⁷ predikációjok, [j-i-ből javítva.]

³¹⁸ predikációjok [Az á betű íráshiba.]

³¹⁹ az [151b:] az Atyák

³²⁰ hanem <fe> más féle

A Görög atyák, nem annyira különböznek arégi auctoroktól, a nyelv nem annyira változott vala meg nap keleten., és a jó tudományok ót inkább meg tartattak vala, ezeknek az atyáknak írások, mind fontos, mind kedves, Naziánus szent gergelynek írása, mély, és ékes, Chrysostomus szent jános, leg
5 főveb [152a:] példája lehet a predikátoroknak, rend szerént. versről, versre magyaráza a szent írást. és leg inkább a betű szerént való értelemre vigyáz, és a mi leg hasznosab a jó szokásra.

10 Mint hogy ezek a szent atyák, nem vigyáztanak, se a hirre, se a világi haszonra, azért tsak éppen a meg térítésre tzeoztának, és azt gondolták. hogy semmit nem tselekedtenek, hogy ha láthato képen való változást nem láthattanak, ilyen formában hagyatá el szent agoston, a martyromok innepekor
15 való vendégeskedésnek³²¹ szokását, és noha emeg rögzöt szokás volt is, de azt el törlé, meg mutatván világosan anépnek, hogy a szent írásal ellenkeznék, erre való nézve, két nap egy más után, köny hullatásal inté a nepet, mind addig, valamég anép arra reá nem álla, nem lehete attol tartani, hogy
20 egy anyaszent egy házban., külömb féle tudománt tanittsának, mivel egyedül a püspök prédikállot, vagy valamely pap, akinek arra szabadságot adot, azis gyakrabban, az ő jelen való létiben prédikállot.

A predikáció alat, mindeneket bé botsátottanak atemplomban, még a pogányokat is, akik előtt, atitkokrol, meg tartozkodva beszéltenek, az olvasások, és atanítások alat, ahalgatok sorjában ültenek. a³²² férfiak, egy felöl. az aszonyok más felöl, az idős korban lévők az első sorban ültenek, az atyák, és az anyák, a kis gyermekeket magok előtt tartották, az iffiak fent
30 állottak. ha a hely, el volt foglalva, a diaconusok szüntelen arra vigyáztanak.³²³ hogy [152b:] ezen rendet meg tartassák, úgy mint, hogy ki, ki, figyelmetességgel legyen, senki ne alu-

³²¹ vendégeskedésnek [Második *e-s*-ből javítva.]

³²² a férfiak, [*a* névelő *e*-ből javítva.] egy felöl.

³²³ arra vigyáztanak. <ara,> hogy

gyék, ne nevéssen, egy másnak ne suttojanak, egy másnak ne inttsenek, egy szoval., hogy ki ki tisztelettel, és tsendesé-
gel³²⁴ legyen. áfrikában, a nép fent álva halgatta az oktatásot,
a mint szent agoston mondgya, ő helyyesebnek is tarttya
az olyan szokást, ahol a halgatok le ülnek. aug. de Catechis. 5
rud. C.23

A predikációnak vége lévén, adiaconusok ki küldötték
atemplombol mind azokat, akiknek nem lehetet jelen lenni³²⁵
a szent áldozaton, Const.apost VIII C.6. először ahalgatokat,
és a pogányokat, azután a Catechumenusokért könyörgötte- 10
nek, és a templombol ki küldötték, azután, az energumenuso-
kért., és a penitentzia tartokért. Conc.laod. C.19. st dionys. st
hier. ecc.C.3. st Chrys.hom.3.in.ep. ad ephes. tsak éppen
ahivek maradván atemplomban, imádság volt, az egész anya-
szent egy házért, az egy házi renden valokért, a népért, 15
anyomoruságban valokért, ellenségekért, és üldözöjökért, a
diaconus nagy szoval mondgya vala meg a népnek. hogy kiért
kellessék imádkozni, és a püspök. az imádságot el mondotta,
valamint mostanában tselekesznek nagy pénteken, azután a
püspök köszöntötte a népet, és a diaconus fel szoval kérdezé 20
néptől, hogy ha vagyoné valakinek valamely haragja, valaki
ellen, vagyoné itt olyan a ki haragját el titkolya,? ölellyétek
meg egy mást, azután a nép egy mást meg ölelte, és a
békeségnek tsokját adta egy másnak,

Noha avolt aromai szent egy háznak szokása, a melyet mi 25
[153a:] tartunk, hogy a békeségnek jelit. a Consecratio után
adták, a Communio előtt,

³²⁴ tsendeségel [se szórész es-ből javítva.]

³²⁵ lenni [i—olvashatatlan betűből javítva.]

41 Beszélgetés.
A szent ruhákról.

Mind ezek után, a szent áldozathoz kezdettenek, adiaconusok, és a sub diaconusok, az oltára terítették az abroszt, és egy más kis asztalra tették a szent edényeket, atöbbi közöt, apaténákat, és a kelyheket, és azokat bé fedték, hogy tisztán
5 állyanak, apüspök le szálván székiből, az oltár mellé ment, a népet mindenkor maga előtt látván, fényes köntösben volt atöb papokal együt, mivel már abban az időben különös köntösök valának az Isteni szolgálatra,

Nem kel azt gondolni, hogy azok a köntösök, szókáson
10 kívül való formájú köntösök lettek volna, első Celestinus papa a galliai püspököknek irván, 428 ban³²⁶ azt mondgya, különböztessük meg magunkot a néptől, ne a köntössel, hanem a tudománnyal, és a jó erkölccsel, és ne keressük magunkot betsültetni az együgyüekkel., akülső képen való
15 állapotokert. Celest.1. ep.2.C.1. a Casula szent agoston idejében közönséges köntös volt, aug. XXII.Civit. C.8. a dalmatica már valerianus Császár idejében szokásban volt, a stolla, pedig olyan palást volt, a melyet még az aszszonyok is viselték közönségesen,³²⁷ és eztet mi már az orárium helyet
20 tarttyuk, amely egy hoszu ruha volt, nyakra való for-[153b:] mára, és a melyet azért viselték közönségesen. hogy amidön izadtak, anyakokot, és az orczájokot azal meg törölték, trebell. in Claud. p.³²⁸ 208. in fine. l.23. § 2. a manipula, vagy mappula, egy olyan keszkenő, a melyet akaron viselték, a
25 midön a szent asztalnál szolgáltanak, v.thomass. discipl. p.1. l.C.31. az álba, amelyet mi nem jól nevezük. papi ingnek, oly hoszu ruha volt gyapjuból, vagy lenből, a melyet nem a Clericusok kezdték viselni. mivel aurelianus Császár, a romai népet ilyen ruhával ajándekozta meg, és olyan hoszu

³²⁶ 428ban [Rövidítésjellel.]

³²⁷ közönségesen, «azért hogy a midön izadtak.» és eztet

³²⁸ p. «a» [?] 208.

nyakra valokal, amelyeket nevezték, oraria. v opisc. in aurel. p.225.

De amiolta, a Clericusok, mindenkor kezdék viselni az álbát, arra inték apapokot, hogy olyan álbakot tarttsanak, a melyeket tsak az oltárnál vegyék fel, hogy fejérbek legyenek, hom.leon. p.IV. to.8. Conc.p.34. azt el hihettyük, hogy a midön mindenkor Casulat, és dalmaticat viseltek, tartottanak különösön olyanokot, de³²⁹ drágáb, és gazdagab matériákból valokot. az Isteni szolgálatra, mindenek felet, a szabot rendek azt hagyák apapoknak, és a diaconusoknak, hogy az oltárnál, ne szolgállyanak orárium nélkül. Conc. brac.IV.C. 3.an.675.

A püspökök, azon voltanak, hogy a Clericusok még külső képen is nagyon tiszteltessék hivatalyokot, hogy az ő tisztán tartot ábrázattyok, kezek, köntösök, szivek tisztaságát jele¹⁵ [154a:]lentse és élettyek ártatlanságát, hogy az ő szemérmertességek, szép magok viselések, rea tartások. járások, tiszteletet oltsanak³³⁰ mások szivében, az illyenekre³³¹ pedig ugy vigyáztanak apüspökök, hogy szent ambrus, ki tett két iffiat a Clericusi közül, azért, hogy az egyike nem szemérmertesen viselte magát, a másikának³³² pedig tsunya járása volt, és idővel ki tettzet, hogy jól ítélt felöllök, ambr.II.off.C.19. nazianus szent³³³ Gergely, és szent basilius, Julianus apostátának. még igen iffiu korában, még üsmerték igen furtsa elméjit, a maga viselésiről,³³⁴ járásáról, avállá vonításáról, és nagyon valo nevetéséről, greg.naz.or.4.p.122.II. azt meg kell tudnunk, hogy ezek az atyák, görök,³³⁵ vagy romaiak valának,

³²⁹ de [e—olvashatatlan betűből javítva.]

³³⁰ oltsanak [oltsának-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

³³¹ illyenekre [re—beszúrás világosabb tintával.]

³³² amásikának [Hosszú f betűje r-ből(?) javítva;] pedig tsunya [ny—y-ja a-ból javítva.]

³³³ szent Gergely, [szent—t-je g-ből javítva.]

³³⁴ a maga viselésiről, [Második s—r-ből javítva.]

³³⁵ görök, [Elírás(?) görögök helyett.] vagy romaiak valának,

akik abetsület tudásban neveltettek vala fel, és avalóságos nemesi magaviselésben, akik másként is, szüntelen elmélked-
tenek a szent írásrol, amely azt mondgya, hogy az ember meg
üsmérszik aköntöséről, nevetéséről, és járásáról. eccl.19.27.

42 Beszélgetés A szent Aldozaatrol.

5 A püspök az oltár mellet lévén, adiaconusok keziben adták
az ajándékokot, amelyeket anép ajánlot, mind azáltal, némely
helyeken apüspök maga ment el venni az ajándékokot, afő
renden valoktól, mint romában atanáts uraktol, és a felesé-
gektől, ord.rom.1.n.13. mivel minden renden lévő kereszté-
10 nyek. nagy, és kitsid, jelen voltanak együt az Isteni szolgál-
ton, más féle ajándékot pedig nem [154b:] tettek az oltára.
hanem a kenyeret, és abort, atöb ajándékok, ugy mint, az
élés, pénz, gyertya, és minden valamit anép ajánlot az egy ház
szükségire, a diaconusok kezéhez ment, és azokra, ök viseltek
15 gondot, avalo hogy új gyümölsöt is tettek az óltárra, és azt
meg szentelték az áldozat után,

A püspök, azt a kenyeret áldotta meg, a melyet ahívek
ajánlottak, ki ki pedig maga kezével³³⁶ munkálot az ajándé-
kon, a melyet ajánlot, arra intették ahiveket, hogy mindnyá-
20 jan ajándékot ajánlyanak, vagy leg aláb azok, akik Commoni-
ora mentenek, és azt nem tartották helyesnek, hogy a gazdag
olyan kenyérből részesüllyön, a melyet a szegény adot,
apüspök, maga is adot ajándékot, és vala romában erre
rendeltetet sub diaconus, oblationarius. ord rom.n.14.15. az
25 oltáron tehat anyikenyer volt: hogy ugyan rakva volt azt oltár,
valamint mondgyák az imádságok, secreta. in nativ. st joan.
et in vigil.om.ss. aCorporále egy nagy abrosz volt. a melyet
kétt sub diaconus teritette az oltára, az³³⁷ archidiáconusnak

³³⁶ kezével [v—megkezdett l-ből javítva.]

³³⁷ ar [ar—fráshiba az helyett.] archidiáconusnak volt arra

volt arra gondya, hogy szép rendel rakja el akenyeret az oltáron, ord.rom.l.n.12. Componere altare, hasonló képen, ő tette akelyhet boral. az oltárra, hogy pediglen abban bizonyosab³³⁸ lehesen ha a bór tiszta, valamely lyukas edényen által szűrték a kehelyben. ord. rom.n.4.

5

A pásztor, fel mutatván akenyeret. és abórt, temjént is ajánlot, a mely jelenti ahivek könyörgésit, valamint e fel va-[155a:]gyon téve a szent János látásiban, 8.3.4.5. ahol azt láttyuk, hogy az angyal ajánlya az Istennek a lelki füstölöt, abban az időben, ugy valamint mostanában, meg füstölték az oltárt, az ajándékokot, a Clericusokat,³³⁹ és a népet, de abban az időben, drágáb fü szerszámokat égettenek, és olyan nagy bőségel, hogy a romai szent egy háznak. syriában. és más nap keleti tartományban, olyan joszági valának. akik tsak fü szerszámokal adoztanak, az offertorium alat, valamely soltárt énekeltek, mostanában pedig abbol tsak. egy verset énekelnek,

10

15

A offertoriumtól fogvást., akapuk zárva valának, és azokra adiaconusok, és a kapusok igen vigyáztanak. és azokat meg nem³⁴⁰ nyitották, valamég a Communionak vége lett, addig. még ahiveket sem botsátották bé, adiaconusok közül, egy néhányan. tsendesen járnak vala atemplomban, vigyáztván arra, hogy señki ne beszélyen,³⁴¹ vagy zörgést ne tegyen, egy vala közüllök olyan, aki tsak a gyermekekre vigyázot, akiknek is helyek közel volt apüspök székihez, akis gyermekeket, pedig, az anyáknak, előttök kellett tartani, ez így lévén, az egész nép, nagy tsendeségel,³⁴² és figyelmeteségel halgatta a praefatioban valo imádságokat, mivel azt fel szoval mondották, és a nép felelte az ament, valamint atöb imádságok végén, ezek az imádságok régenten, sokal hoszabbak valának, mint

20

30

³³⁸ bizonyosab <h> lehesen ha

³³⁹ Clericusokat [c—s-ből javítva.]

³⁴⁰ nem [Sor eleji margóra írva.]

³⁴¹ beszélyen, [beszélyen, -ből javítva az ékezet áthúzásával.]

³⁴² tsendeségel, <h> és figyelmeteségel halgatta

mostanában, valamint eki tettzik, anap ke-[155b:]leti lyturgi-
ákból, régenten, apraefációban fel volt téve avallásnak egész
historiája rövideden, hálákot adván Istennek a teremptsért,
hogy az özön viz után a világot helyre hozta, hogy ábrahamot
5 hitta, az Izrael népéhez való kegyelmeségéért, az ő fiának
meg testesülésiért, és az emberi nemzet meg váltásáért, Const
apost VIII.12.

A Consecratio után apüspök, Communicálván, a Commu-
nionot³⁴³ ki osztogatta apapoknak, adiaconusoknak, azután
10 abarátoknak, a diáconisáknak, az apátzáknak, agyermekek-
nek. és az egész hiveknek, de hogy hamaréb mennyen
végeben, egy néhány pap osztogattya vala a Communiot egy
szers mind, és adiaconusok apohárt osztogatták, de hogy szép
rendel mennyen végeben. apapok, és a diáconusok, sorjában
15 Communicáltatták ahiveket, ki ki amaga helyében maradván,
aférfiak a kezekre vették akristus testét, és ugy vették bé, az
aszszonyoknak. egy darab ruha volt atenyereken a melyre
tették akristus testét, akis gyermekeknek osztogatták az
eucharistiából maradot kis részecskéket. és akik nem Com-
20 municáltanak., azoknak a meg maradot kenyeret osztogatták.
a mely nem volt Consécralva, innét maradot az³⁴⁴ a szokás,
hogy sok helyeken szentelt kenyeret osztogatnak atemplom-
ban. evagr. IV hist. C.36. niceph. XVII.hist.C.25. ordo rom.
a Communio alat valamely soltárt éneklettek, mostanában
25 tsak egy verset éneklenek, már a negyedik saéculumban. nem
Communicáltanak ol-[156a:]lyan gyakorta, mint az előtt, és
szent chrysostomus azon panaszkodik, hogy sokan a szent
áldozatra mennek, és nem Communicálnak, hom.III. in ep.
ad ephes. és hogy sokan tsak a nagy innepekben Communicál-
30 nak, némellyek tsak egy szer. vagy kéttzer esztendőben, hom.
XVII in ep ad hebr.

Mind ezekből ki tettzik hogy alyurgia sokáig tartot. ugyan
is nem foglalatostkodtak másban ahivek vasárnapokon., ha-

³⁴³ Communiot [u—o-ból javítva.]

³⁴⁴ az [a—e-ből javítva.]

nem csak az Isteni szolgálatban., szent gergely azon panaszkodot., hogy beteges volta miatt, csak három óráig álhatot atemplomban, az Isteni szolgálat alatt. libr.8. ep.35. mind azáltal amise Canonya, akkor is olyan volt, mint mostanában.

43 Beszélgetés

A Czerémoniával való Isteni szolgálatokról.

Az egész Isteni szolgálat ének szóval volt. sőt még az első 5
időkben is, de azt el hihettyük, hogy többet énekeltenek
akkor, amidőn már az egész anyaszent egy ház szabadá lett,
szent Agoston, szent Ambrusnak tulajdoníttya, a szokást,
hogy a soltárokat éneklük, valamint énekellették anap keleti
anyaszent egy házakban, aug. IX. Conf.1. szent basilius írja, 10
hogy az ő idejében, mindenek énekeltek a templomokban,
férfiu, aszszony, gyermek, és atenger zugásához hasonlított
énekléseket,³⁴⁵ hexam.4. in fine, nazianus szent gergely, a
meny dörgéshez hasonlított, hom.20. szent basilius **[156b:]**
azt is mondgya, hogy mindenüt énekeltek a soltárokat, 15
aházaknál, uttán, piatzon, és hogy oly kedvesek valának
ezek az éneklések, hogy gyönyörüséggel gerjesztették fel az
Isteni gondolatokat az elmékben,

Gondolom, már mondtam anyit, hogy mind ezekből ki
tettzik, hogy az első saeculumok béli szent püspökök, igen 20
böltsen tudtak élni mind azal, a mi az érzékenységeket
kellemetesen fel indithatta az Isteni szeretetre, és hogy még a
leg Durváb szivüekben is, vallás béli indulatokat gerjeszthe-
tet. gondollyuk el magunkban. amidőn aromai hivek, szent
leo pápa idejében, nagy szombaton³⁴⁶ aláteranumi templom- 25
ban. gyültenek, az új tűz szentelése után.³⁴⁷ a ki mondhatatlan

³⁴⁵ énekléseket, [Hosszú *f* betűje *g*-ből javítva.]

³⁴⁶ nagy szombaton [A *z* helyén más betűt kezdett.]

³⁴⁷ után. <a sok gyerttya,> a ki mondhatat<♭>lan [az *a* névelőt utólag írta be
ki elé; <♭ — tollhiba miatti törlés elválasztás után, a sor elején.] <világosá tette
azt> sok gyerttya, olyan világosá tette azt

sok gyerttya, olyan világosá tette azt a szent éttzakát. valamint aleg fényeseb nap. bizonyára, gyönyörűségés dolog volt látni azt a szenttséges helyet., meg számlálhatatlan népel tele, ahol semmi zenebona, semmi rendeletlenség nem volt., ki ki
5 amaga rendi, és állapottya szerént lévén el helyheztetve, ót is lehetet látni atöbbi közöt azokat, akiket meg keresztelték volt, ugyan azon éttzaka,

A szem, álmélkodásal nézte, a sok szép márványokat, kép irásokot, a sok ezüstöt, aranyat, és drága köveket, kik
10 fénylettek a szent edényeken, a nagy tsendeségben. más nem halla-[157a:]tott, hanem, a szent írásbol, a halkal valo olvasás, és éneklés, az olyan sok külömb³⁴⁸ féle szép látások. és hallások. meg hatván a szivet, sokal nagyobb hasznal halgatta azokat az Isteni olvasásokat.

15 Mitsoda. szemérmességel nem valának az olyan diaconusok, és más egy házi szolgák, a kiket egy ilyen püspök választot, és nevelte fel. a kik ö előtte, vagy is inkább az Isten előtt szolgáltanak, de mitsoda méltoságu volt maga apápa, mitsoda tiszteletes az ö tudományáért, ékesen valo szollásáért, buzgaságáért, batorságáért, és más töb jó erkölcsiért, mitsoda tisztelettel, és kegyes áitatoságal mondgya vala azokat az imádságokat. a keresztelő vizre, a melyeket maga tsinálta, és a melyeket az utánna valo pápák nekünk meg tartották, egy más után tizen két saeculumokig,[?] nem tsudá-
25 lom ha a keresztények. olyan alkalmatoságokban, magokat el felejtették, és³⁴⁹ egész nap böjtlövn, azt a szent éttzakát az imádságokban töltötték, étel nélkül más napig.

³⁴⁸ külömb [ö—e-ből(?) javítva.] féle

³⁴⁹ és <az> egész nap [Törlés a sor végén.]

44. Beszélgetés Az Innepekről, és a bucsu járásról,

Azt a nagy napot meg érvén, és a böjti időket el töltvén, a leg nagyobb szentek is azt hagyják vala, hogy atestet étellel könnyebítsék, ha szinte oly hasznos is aböjt, az elmét, az Istenhez való fel emelésre, és az imádságra, mind azáltal meg vala aböjt tiltva vasárnapokon, innepeken, és a quinquagésimakor, eszerént nevezik vala. nem ugy mint mostanában, a husvét előtt való ötven napot, hanem, a husvét, és pünkösöd között való ötven napot, valo hogy az egyiptumi barátok arra igen vigyáz-[157b:]tanak, hogy el töltöt böjtnék hasznát, az ilyen szabadság haszontalanná ne tegye, Cass.Collat.21. de remiss.quinq. szent pacomus, holmi füvet készítet olajal. husvétra, a száraz kenyér helyet, a melyet szoktak vala enni, st pacom vit. egy szent pap, Isteni sugarlásból, szent benedeknek husvét napján olyan ebédet vitt. a mely jób volt, a rend szerént való ebédgyénél. st.greg.2 dial. C.1. szent³⁵⁰ antal az első remete, szent pálnak dolmányát viseli vala husvétkor, és pünkösdkor, a mely pálma fa leveliből volt tsinálva, és szent athanásius a szent antal palásttyát, nagy tisztelettel viseli vala, már abban az időben szokás volt akeresztények között. az innep napokon drágáb ruhákban öltözni, és töb eledelt készíteni, st leo.serm.3 de quadrages. 5 10 15 20

A martyrok innepeit is igen tisztelték, és anép azokra igen esze gyülekezet. ki ki a maga püspökével tisztelte a vasárnapokat, és a töb innepeket, de mindenünen³⁵¹ esze gyűltenek a szentek temetőjire, és ót gyakorta, sok püspökök is találkoznak, eztet tsak egy példából meg láthatni, szent paulinus.³⁵² leg aláb husz varost, és tartományt nevez olosz országban., akik feleségestől, gyermekestől mennek vala minden eszten-

³⁵⁰ szent <altal.> antal [Törlés a sor végén; *antal* — soreleji margóra írva, világosabb tintával.]

³⁵¹ mindenünen [A szóvégi *n* helyén más betűt kezdett.]

³⁵² szent paulinus. <azt mondgya,> leg aláb [Törlés a sor végén.]

döben, a szent felix innepére, 14 jan. natali 3. tsak egy városban annyi nép ment, hát még másut az egész kereszténységben, hát még romában a szent hippolytus, szent lörintz, szent péter, szent pál innepjekre mennyi gyülekezet. prud. peristeph 2.³⁵³11.12. a butsu járás innét kezdödék, martyrun. 29. de st Cassio. a harmadik saecu [158a:]lumnak a kezdetin, a midön szent alexander jérusálemi püspöké³⁵⁴ tétetek szent narcissal Capadociából, a szent helyeket ment látogatni, euseb. VI. hist C.10.

10 Ugyan is nagyob buzgoságra indította az embert, a midön látta valamely szentnek a réliquiáit. tömlöztét, lántzait, és más egyéb kinzo eszközeit, mint sem, ha tsak meszünen hallot volna azokrol beszélni, még ehez teszem. a sok tsudákot a melyek az olyan helyeken lettenek., és ahová a pogányok is
15 el mennek vala a testi egészségért. és sokszor, lelki képen is meg gyógyitattak, azt ki ki tudgya, hogy a kereszténység szabadságának kezdetekor. szent Ilona nagy szorgalmatosággal tisztelé a szent helyeket., gyakrabban is mentenek azután oda bucsura, euseb. III. vit. C.42. a midön Constantius Császár
20 idejében, jérusálem felet egy fényes keresztet láttak volna az égen délben, akoron minden féle nemzetből álló veghetetlen nép vala avárosban. akik mind látták ezt a tsudát. st Cyrill. epist. ad Const. sozom. IV. hist. 25. szent hieronimus, látó bizonyosság lévén, azt mondgya, hogy minden koron sok számu
25 nép gyülekezet oda, a menetel könnyen meg lehetet, a tengeren, nem igen nagy dolog, spanyol.³⁵⁵ országból, vagy galliából egyiptumban, palestinában, vagy afrikában menni.

Régenten oda kellett menni azokra a helyekre. ahol a martyrok szenvedtenek, mind addig. a még nem kezdék az ő
30 reliquiajokat egy helyről, másra vinni, azt pedig agörögök

³⁵³ 2. [Más számjegyből javítva.]

³⁵⁴ püspöké <tétek,> tétetek [Törlés a sor elején; *té* — sorvégi margóra írva, *tetétek* <tétek,> alá írva, a sor elején;] szent narcissal [ss — első s betűjét hosszu f-re javította kerek s-ből.]

³⁵⁵ spanyol. <va> országból, vagy

kezdék, mert romában, szent gergely pápa idejében, tsak olyan ruhá-[158b:]kot küldenek vala más helyekre,³⁵⁶ a melyeket az apostolok koporsójihoz értették, és azokat aruhakot, nevezték brandeaknak, st.greg.III. epist 30 mindenik nemzet igen vigyázot amaga. réliquiáira, mind olyan drága zálagra, a melyért áldását adta Isten avárosra, vagy atartományra, idővel testi haszonra is válék, mivel az oda³⁵⁷ gyülekezet. sok nép, avárost meg gazdagította, és a fejedelmek, a szenthez valo. áitatoságokbol., az olyan városoknak nagy privilégiumot adtanak, valamint Constantinus ada helenopolis városának bithyniában. socr. 1 18. chron.past.an.237. azt ki ki tudgya, mitsoda nagy tisztelettel valának a gotusok a szent péter templomához, mikor romát fel prédálák. oros. VII.hist. C.39.

45 Beszélgetés. A Conciliumokrol.

Azokban az időkben, már nagyob szabadság lévén, gyakorta is tartottak Conciliumokat,³⁵⁸ valo hogy a szokásban volt még az első időkben is, egy nehányat látunk külömb külömbféle tartományokban. a husvét iránt, a második saeculumnak a vége felé, euseb V.hist, C.23. tertullianus emlékezik ollyanokrol, a melyeket görög országban tartották, és a melyeket a böjtölésen kezdték el, tertul. de jejun. C.13. szent Cyprianus téssen emlékezetet egy³⁵⁹ néhány gyüleésről afrikában még ő előtte sok idővel, ő magais egy nehányat tartott, és gyakor-[159a:]ta mondgya, hogy alkalmatoságot kell várni arra, hogy az anyaszent egy ház fő dolgait rendben lehesen venni, de azt is fel teszi, hogy az üldöztetések, meg gátolták sokszor a Concilium tartását, mert a püspökök, és apapok el

³⁵⁶ helyekre, [helyre-ből javítva.]

³⁵⁷ oda <valo> gyülekezet.

³⁵⁸ Conciliumokat, <h> valo hogy

³⁵⁹ egy <olyan> néhány gyüleésről., [nehány <olyan> fölé írva.]

valának szélyedve, mint olyanok, akiket leg inkább keresik
vala, az üldözés meg szünnén,³⁶⁰ Conciliumokat tartának
minden tartományban, leg aláb kéttzer esztendőben, vala-
mint ezt hagyja a Nicaeai gyűlés, idővel közönségesen valo
5 gyűlést kezdének tartani, ahova az egész anyaszent egy ház
béli püspökök esze gyűltenek. avallásbéli valamely nagy
dolgoknak el végezésére. a tartomány béli gyűléseket. min-
denkor igen nagy szükségeseznek ítéltek, ót vegezték el a
szent egy ház béli olyan³⁶¹ nagy dolgokat, a melyeket a
10 püspök egyedül el nem végezhetette, az ilyen gyülekezetekben
kelleket itéletet tenni a nagy dolgokrol, a pásztorok egyenlő
akarattyokbol, ót még a püspökököt is meg ítéltek, ót
szentelték fel őket, atoletumi negyedik Conciliumbol,³⁶² meg
lehet látni, miképpen, és mí formában kel tartani a Conciliu-
15 mokot. tom.5.

46. Beszélgetés A penitentzia tartásokról.

Ugyan azon szabad időknek kel tulajdonítani azt a hasz-
not, melyet látható képen is okozának közönségesen az
anyaszent egy ház böjtyei; főképen a nagy böjt, a melyet
20 minden tartozot meg böjtölni, attol se rend, se idő meg nem
mentet senkit. basil. [159b:] orat. 2. de jejun. hier.ep.7. ad
laetam. 22. eustoch. azon időkben a munkák meg szüntének,
aleg népeseb városokis oly tsendeségben valának, mint ha
puszták lettek volna, a hivek a leg nagyob részit anapnak, a
25 templomokban töltötték, az imádságban, az olvasások, és
apredikáziók halgatásiban, ettől is vagon, hogy az Isteni
szolgálat hoszab azokon a napokon. Chryst in gen.hom.1.init.
lakadalmok akoron nem valának, sőt még avadászatban sem
töltötték az egész napot. ha böjtöltek is. serm.146.n.2. in

³⁶⁰ meg szünnén, «a» Conciliumokat [Törlés a sor végén.]

³⁶¹ olyan [o—ó-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

³⁶² Conciliumbol, [n—olvashatatlan betűből javítva.]

app.st.aug. a kilentzedik saeculumban., még az a szokás tartja, hogy a nagy böjtnben a törvénykezés meg szünt. se fegyvert nem viseltenek, se nagy szükség nélkül, nem utoztanak, nicol. ad Consulta bulgar C.44.45.46..

Mind ezek a külső tselekedetek, apenitentiát tekintették, 5
a melyert valának rendeltetve aböjti napok, azért is halaszták nagy böjtre, a keresztelendőknek készülettyeket, akarátson,³⁶³ és az epiphánia vigasságos innep napjai után, abünök botsánattyáért valo imádságokat kezdék mondani, hogy a penitentiára indítsák abünösököt, valamint tselekesznek 10
mostanában is septuagesimától fogvást., mivel arra tzéloz, azon időbéli Isteni szolgálát, akor el olvasák, hogy ádam ki üzetet aföldi paraditsombol, hogy avétkes világ, az özön viz által el rontatot, anégy utálatos varost, a tüz porra tette, mind azok kik az ilyen példákra, és a püspökök intésekre meg 15
ternek vala, az olyanok. rend szerént valo penitentiát tartának, de az üldöztetések³⁶⁴ után könnyeben fel adák a Communiot. [160a:] aveszedelemben lévöknek, minden tartozot penitentiát tartani, akar mely nagy volt avilágon., a fejedelmek ugy valamint a többi, philippus Császár a harmadik 20
saeculumnak a közepin, a penitentzia alá veté magát. euseb.V.hist C.34. és az anyaszent egy ház soha el nem felejtí a nagy theodosius³⁶⁵ példáját.

47. Beszélgetés. Az eretnekekről.

A CSászárok hatalma, törölte³⁶⁶ el többire arégi eretnekségeket, meg tiltván nékik agyülekezetet, és fel kerestetvén 25
könyveket, a pogány Császarok alat, acatholicusoknak tsak

³⁶³ akarátson, [akarátyon, -ból javítva; y-t hosszú f-re javította.]

³⁶⁴ az üldöztetések<ben,> után

³⁶⁵ theodosius<t> példáját.

³⁶⁶ törölte <t> el többire

- anyi szabadságok vala, valamint az eretnekeknek. szom. II.hist. C.32. mivel apoganyok meg nem tudták egy másolt különböztetni, és egy aránt üldözték,³⁶⁷ mind azt, valaki keresztény nevet viselt, de amiolta Constantinus és azó
- 5 utánna valoi törvént adának ki, nem³⁶⁸ mértének azután esze gyülni, se nyilván, se titkon, mert apüspökök arra igen vigyáztanak, ez okért, sokan is viszá térének az anyaszent egy házhoz, némellyek igazán, némellyek tettetésből, noha apüspökök azon igen valának hogy választást tehessenek, azok
- 10 pedig kik meg maradának vakmerőségekben. meg holtanak, és követőköt³⁶⁹ nem hagyván magok után, a tanyítások is füstben ment. mivel többire az ilyen eretnekek kevés számuk valának, az ő képtelen vallásokért, és feslet elet-[160b:] tyekért, nem sokáig tartának a valentinianusok, gnosticusok,
- 15 és a marcioniták,, a manicheusok leg tovább tartának, az áriánus Constantinus idejében különös gyülekezetet nem tartottak, de az ő maradéki inkább oltalmazák, mint sem kellett volna, közönségesen az eretnekség emberi találmány lévén, az üldöztetést sokáig nem szenvedheti.
- 20 Noha az anyaszent egy háznak ne légyen szüksége avilági hatalomra, mind azáltal meg nem veti asegittséget, apüspökök azt jonak találták, hogy a keresztény fejdelmek az eretnekeket büntetésül az országból ki küldgyék, vagy pénz birság alá vessék, leg aláb az ijesztésért, de avér ontást meg
- 25 nem engedték. aug.epist 50 ad bonif.epist 93. ad vincent. a közönségesen valo szabot rendgye az anyaszent egyháznak, hogy nem keres senkit³⁷⁰ ahalálra. és azt irtozva hallotta, a midön ithacus püspök. halálra kereste priscilliánus eretneket, sev:sulp.l.2. sok olyan leveleiből láttyuk szent ágostonnak,
- 30 hogy a³⁷¹ biráktol. kegyelmet nyert adonatistáknak. noha

³⁶⁷ üldözték, [z-l-ből javítva.]

³⁶⁸ ném [Ékezhethiba; *nem* helyett.] mértének

³⁶⁹ a követőköt [Utolsó ö-e-ből javítva.]

³⁷⁰ senkit [n helyén előbb k-t kezdett írni.]

³⁷¹ a [Beszúráás.]

azok rettentő erőszakot követtek a Catholicusokon., sőt még gyilkosságokat is. epist.100.133.134.139.³⁷² mind azon által apüspökök nem nyerhettek mindenkor gratiát. az olyan üldözö eretnekeknek, és gyakorta a fejedelmek halálra ítélték azért, hogy a tsendeséget meg tarthassák az országban. 5

48 Beszélgetés Az egy házi renden valok szokásairól.

Az anyaszent egy ház szabadságban való létele, holmi válto-[161a:]zást okozza, apüspökök, és atöb egy házi renden valoknak élettyek modgyában. akoron kezdék külső képen, holmi jelit viselni rendgyeknek, noha valóságosan azt el mondhatni, hogy a köntösökben való változtatást, közönségesen, 10 abarbarusok uralkodások után vették fel, mivel azoknak idejekben., a Clericusok meg tartották aromai köntöst, törvényt, és nyelvet v.thom.disc.p.2.1.1.C.20.

Sokan közüllök közönségesen való életet éltenek, amely leg tekélteteseb, ajérúsálemi anyaszent egy ház formájára,³⁷³ 15 az ilyenek, egy háznál laktanak, együt ettenek, és semmit különösön nem birtanak, tsak abból is éltenek, amit az anyaszent egy ház adot nékik. ezek olyanok valának mint az egy testvér atyafiak, akiknek apüspök vala attyok,³⁷⁴ ilyenek valának a szent verszellyi eusebius Cléricusi, a szent martoné, 20 szent agostoné. és az ilyeneket Cannonicusoknak nevezték, hogy meg különböztessék. azoktól. akik nem élnek vala oly szorosán. a szabot rendek szerént. v.serm.st.aug. de vita Comm 355.356.

Az olyanok, kik nem laknak vala. nagy társaságban, leg 25 aláb hárman, vagy négyen laktanak együt. a mely papok pedig. a falusi templomokhoz valának kötelezve. azok tartot-

³⁷² 139. <meg másut azt mondgya.> mind azon által [á—javítva.]

³⁷³ formájára, [fo szórész valószínűleg m-ből javítva.]

³⁷⁴ attyok, [áttyok,-ból javítva az ékezet áthúzásával.]

tanak magok mellet oly iffiu Clericusokat. a kiket atanulásban, és a jó erkölcsben nevelték fel, és akik bizonyági valának maga viselésének. v.thom.disc.p.1. 1.1.C.39. Conc.tolet.II C.1. IV.C.23. mivel ameg vala hagy-[161b:]va, minden clericusnak, papnak, diaconusnak, sub diaconusnak, hogy legyen vigyázojok, azért hogy semmit ne mondhassanak magok viseléséről, söt még a püspök mellet is kívántatott mindenkor olyan papnak, vagy diaconusnak lenni, a ki mindenkor mellette volt. és aházában hált, ezeket nevezik
10 vala a görögök syncellosoknak, a syncellos idővel közöttök nagy fő hivatallá lett, Conc. tolet IV C.22. szent gergely pápának az udvara, tsak Clericusokból, és barátokból állott, avilágiakból álló házi szolgait el botsáttá, és eza szokás mostanában is meg vagyon. Conc.rom. ap.greg IV. epist 44.
15 az ilyen rend tartások atiszta életre vigyáztanak, nem is tartották helyesnek, hogy az egy háziak az aszszonyokal társalkodgyanak, akár mely jó szín alat is, de azt hogy töllök ajándékot vegyenek, akár minémü ajándék lehetet is a, tsak még gyümölcsöt³⁷⁵ is. sev.sulp. in vita st mart. hier.ep. ad
20 nepot.

A tisztelet nagy vala az egy házi renden valokhoz, noha apüspököknek semmi rendek nem vala avilagi rendek közöt, ámbár közönséges életet eltenek is, de nagy betsületben voltak a fejdelmek, és a fő rendek előtt, azt már meg
25 mondottam mitsoda tisztelettel vala Constantinus a Nicaei gyülésben lévő atyákhoz, maximus Császár, magával éteté szent mártont, és egy véle valo papot, és a CSászárné maga szolgált neki, mint egy közönséges szolgáló.

A romaiak szokása avala abban azidőben, hogy a nagy
30 renden lévőeknek, külömb féle titulust adgyanak, ugy mint, illustrissimus, gloriosus, spectabilis. Clarissimus, v.pancir. in not.imp [162a:] apüspökök titulusa evolt, szent, boldog, religiosus,³⁷⁶ pius, meg ilyen efféle, az ilyen titulust meg

³⁷⁵ gyümölcsöt is. [t-s-ből javítva.]

³⁷⁶ religiosus, [A g helyén fölfelé húzott szárú betűt kezdett.]

adták nekik, még akkor is, amidőn törvény volt ellenük, valamint nestoriusnak, az ephesiumi gyűlésben, dioscorusnak, a Calcedoniai gyűlésben, sőt még az eretnek püspököknek is megadták, és a Carthágó béli Conferenciakor, szent agoston elmondotta, a szentséges emerikus, a szentséges petilianus, noha³⁷⁷ ezek apüspökök donatisták valának, azon pedig igen meg haborodtanak volna, hameg nem adták volna nekik az ilyen titulust. 5

Ez a név pápa, mely atyát térszen, közönséges név volt sokáig a püspökök között, sőt még mostanában is agörögök³⁷⁸ a papokat papácsnak nevezik. az előtt közönségesen mondták Cornelius pápa. Cyprianus pápa, julius pápa, athanásius pápa, uraknak nevezni őket, a negyedik, és az ötödik saeculumban. már a közönséges titulus volt, sanctissimo, piissimo, et reverendissimo Domino³⁷⁹ N.episcopo, a szokás volt., 15
amint már azt meg mondtam, hogy ő előttök leborultanak, és alábokot meg tsokolták, nem kell tehát azon tsudálkozni ha az ilyen betsületeket, a melyek nekünk oly nagyoknak láttzanak lenni, tsak³⁸⁰ egyedül a fő papra adták, a kihez is a nép mindenkor nagy tisztelettel volt, és akit apüspökök is 20
atyának, vagy pápának nevezték, ő pediglen tsak atyafiainak hitta őket, valamint még mostanában is, mert a romai szent egy ház álhatatosabban meg tartotta a régi szokásit, mint sem mások. v.epist.innoc.1.inter epist. august. [162b:]

Nagy tekintetben valának apüspökök azért, hogy a fejedelmek, és a fő tisztek őket igen tisztelték, erre való nézve inkább is oltalmazhatták az özvegyeket, árvákat, és mind azokat akik gyámoltalanok valának, de főképpen hogy kegyelmet nyerhessenek a halálra ítéltet embereknél, való hogy azok a szentek szerették az igasságot, de azt is tudták, hogy azon 30
kívül is elég kemény példákat adnak másoknak, ha keresz-

³⁷⁷ <d> noha ezek apüspökök donatisták

³⁷⁸ agörögök [Első ő–e-ből vagy a-ból javítva.]

³⁷⁹ Dñō [Rövidítésjellel.]

³⁸⁰ tsak <egy> egyedül

tény, vagy pogány volt is ahalálra ítéltetett ember, de hálá-
adásból, könnyebben vette magát azután apenitentziára,
vagy a meg kereszteltetésre, és az anyaszent egy házat az
ilyen irgalmaság szerető voltáért meg apogányok is szerették,
5 v.epist 54. st aug. ad maced.

49. Beszélgetés A Clericusok szegénységéről

Az ilyen nagy tisztelet közöt is, igen jovalották nékik a
szegénységet, afrikában azt hagyák vala a Cléricusoknak,
hogy akár mely tudosok legyenek is de a földet mivellyék,
vagy valamely mesterséget üzenek, hogy ételekre, és ruházat-
10 tyokra valot nyerjenek. de hivataloknak hátra maradása
nélkül, Conc.IV.Cart.C.52.53. itt inkább az alá valo Clericuso-
kot kel érteni, akik tsak nem mind házások valának, mint sem
adiconusokat, vagy a papokat, a kiknek azon kívül is elég
dolgot vala. mind azáltal, szent epiphanius azt mondgya hogy
15 a püspökök, és a papok, a prédikállás mellet, akézi munkát is
mivelik vala, hivatalokhoz illendő mesterséget³⁸¹ választván
ma-[163a:]goknak, epiph. haere.80. n.5.6. valo ök azt tudták.
hogy a nép tartozik őket tartani, de az a belső vizasztalások
lehetet, hogy senkinek terhére nem voltanak, és bővebben
20 adhattak a szegényeknek, szent basilius azal menté magát a
samosatai szent eusébius előtt, hogy azért nem irhatot neki
olyan régtől fogvást, mert a Clericusú mesterségek után élván,
és munkájokban foglalatoskodván, nem küldhette őket utra,
basil.ep.263.p.1035. B.

25 Akár mely jó fundatio volt is a Clericusok tartására, de azt
kivánták töllök, hogy példát adgyanak a keresztényi mérték-
letességre, és szemérmességre, ugyan az afrikai szabot
rendek azt hagyák apüspököknek, hogy az asztalok közönsé-
ges. és a házi eszközök, alá valo legyen, szent agoston. ezt

³⁸¹ mesterséget [Első s (hosszú j) r-ből javítva.]

hiven követte, a mint possidius írja felölle, hogy azö asztala, tsak kerti veteményből állot. és tsak akor vitetet hust, és bort az asztalára, a midön vendégi valának, azt maga mondgya, hogy tsak olyan köntöst akar viselni. a melyet egy sub diaconus is meg viselheti, és a szegény is el viselhetné. serm.2. ⁵ de vita Comm. szent paulinus fa edényből ivut, és föld tálból ett, ö pedig sok jóságot hagyot volt el, szent marton. a midön a diecesise meg vizsgálására ment, egy számára ült, és alá valo köntöst vett magára,

Nap keleten, szent basilus, tsak kenyeret, és söt ett, és ¹⁰ vizet ivut,³⁸² szent Chrysostomust atöbbi közöt azal is vádolák, hogy tsak egyedül eszik, és magános életet él, maga is nem tarttya helyesnek. hogy egy püspök selyem köntöst viselyen, lovon járjon, és **[163b:]** sok szolgálival kísértesse magát. hom ¹⁵ 9. in ep. ad philem. a samasatiai pált, azal vádolák, hogy kenyesen élt, sokat ett, jó köntöst viselt, és hogy sok emberekel kísértette magát, mikor a városon járt, mint valamely magistratus, mind azáltal azt jó meg tudni, hogy antiochiai püspök vala, a mely anap keleti tartományoknak fő városa ²⁰ vala, és harmadik fő város avilágon. Conc.antioch. II.an.270.

Oly igen hozá szoktak volt, a magok betsületesen viselő püspökökhöz, hogy a furcsa elméjük, mindgyárt gántst találtanak az ollyanokban, akik egy kevesé meg akarták ²⁵ különböztetni magokot a többitől, szent Chrysostomus maga így panaszkodik, vannak ollyanok, kik nem tarttyák jonak, hogy egy püspök a feredöben menyen, hogy ugy egyék, és ugy ruháza magát mint mások, hogy szolgát tarttson, és egy öszvért akin járjon. hom.11. in epist. ad tit. circa fin, amianus marcellinus, pogány lévén, észre vette, hogy mitsoda különbség ³⁰ vagyon a pápa, és atöb püspökök közöt, külsö képen is, amm. marc.lib.27. C.3. mint ha azon lehetet volna tsudálkozni, hogy a világ fő városának püspökje, oly nagy³⁸³ városnak, egyik részéről a másikára gyalog nem ment, hogy jó köntöst

³⁸² ivut, [i-v-ből javítva.]

³⁸³ oly nagy <nagy> városnak,

viselt, hogy olyan asztalt tartot, a hova a fő rendeket el fogadhatta, Naziánus szent gergely tsak nem így beszél atöb nagy városokban lévő püspökökről, orat.20. orat 32. szent hieronimus, anastasius pápáról azt mondgya, hogy igen gaz-
5 dag szegénységü ember volt, hier. ad demetr. C.8. és a következő idökben, a kis dénes³⁸⁴ azt mondgya gelasius pápáról, hogy szegény volt azért. mert másokat meg gazdagi- tot. dion.praef. in Canon.

[164a:] 50 Beszélgetés.

Az Anyaszent egy házak kincséről.

Ezeknek a szent püspököknek szegénységek, avalo hogy
10 tsak tiszta szabad akarattól volt, mivel kezeknél volt aszent egy házaknak gazdagsági, akik ahistoriákat nem tudgyák, azok nehezen fogják el hinni, amit mondok, noha abban nem lehet kételkedni, hogy szent sylvestertől fogvást, a kilentzedik saeculumnak avéigiig, a pápák historíái tele vannak ajándéko-
15 kal, amelyet adtanak aromai szent egy háznak apápák, Császáro- k. és más fő renden valok, és azok az ajándékok, nem tsak arany, vagy ezüst edényekből állottanak, hanem romavá- rosában lévő házakból, jóságokból. nem tsak olosz ország- ban, hanem még más tartományokban is, atöb-
20 éppen azokat az ajándékokot hozom elé, a melyekről beszél anastásius. szent sylvester idejében. abban meg tsalhattya magát, hogy a nagy Constantinusnak tulajdonittya, a mit valamely más CSászár adhatot, tudni illik, talám Constantinus pogonatus, vagy az Irénéa fia adhatta, de nem kel azt
25 gondolni, hogy tsak magában gondolta volna ki ezeket az ajándékokot, nézük tehát mit mond anastásius. azokrol az ajándékokrol a melyek még meg voltak az ő idejében. és ezekből meg láthattjuk a szent egy házak gazdagságát, a lateranumi templomnak egy ezüst tabernaculumot., mely két

³⁸⁴ dénes [dénés-ből javítva az ékezet áthúzásával.]

ezer huszon ött fontot nyomot. atabernáculum előtt az
üdvezítő egy szekén ült, ez a kép ött lábni magosságu volt,
száz husz fontot nyomot, atizen két apostol képe, mindenik
[164b:] kép ött lábni magosságu, kilenczven fontot nyomot
mindenik. és mindeniknek ezüst koronája, atabernaculum 5
háta meget volt még egy más képe az üdvezítőnek, öt lábni
magosságu, mely száz negyven fontot nyomot, és négy angyal
ezüsből, mindenik ött lábni magosságu, és mindenik száz
tizen ött fontot nyomot, azon kívül kövekkel meg valának
rakva, még ezen kívül. négy arany koronát. vagy koszoru 10
formájut. melyeken gyerttya tartok valának, és husz delphi-
nus vala rajtok ki Csinálva, mindenik koszoru nyomot³⁸⁵ tizen
ött fontot. hét ezüst oltárt, két száz fontost, hét arany paténát,
mindenik harmintz fontot nyomot, negyven arany kelyhet,
egy fontos volt mindenik, ött száz ezüst kelyhet. mindenik két 15
fontot nyomot, száz hatvan ezüst gyerttya tartot, negyvene
nyomot harmintz fontot, a többi husz fontot mindenik.

A baptisteriumban. vagy a keresztelő helyen, a keresztelő
válu veres márvány köből volt, a mely ezüstel volt bé boritva.
azon volt három ezer nyolcz font ezüst, volt még öt egy arany 20
lámpás, harmintz fontot nyomot. egy ezüst barány, melyből
viz folt, harmintz³⁸⁶ fontos, a kristus képe ezüsből, öt lábni
magosságu, száz hetven fontot nyomot, és balkéz felől.
keresztelő szent jános ezüsből, száz fontot nyomot, két ezüst
szarvas, melyekből viz folt, nyolcz száz fontosok valának, egy 25
arany temjénező, tiz fontos, kövekkel rakot, valamit az a
császár³⁸⁷ ada atemplomnak, a fel megyen hat száz hetven
nyolcz font aranyra, és tizen kilencz ezer, hat száz, hetven
három font ezüstre, még ezeken kívül Constantinus ada
atemplomnak, és a keresztelő helynek, házakot, [165a:] és 30
jóságokot, azoknak jövedelmek esztendőre fel ment, tizen
három ezer kilencz száz³⁸⁸ harmintz négy arany pénzre, amely
tészen, ötven hétt ezer, ött száz német forintot.

³⁸⁵ nyomot <huszon> tizen ött [tizen <huszon> fölé írva.]

³⁸⁶ harmint [Íráshiba; másutt mindig *harmintz*]

³⁸⁷ az á császár [Ékezethiba.]

³⁸⁸ száz [z—r-ből javítva.] harmintz

Constantinus romában. hét templomot építet, szent péter, szent pál, szent kereszt, szent agnes, szent lörintz, szent péter, és szent marcellinus templomit. még ezeken kívül egy templomot építet ostia városában., egyet álba varosaban, egyet Capua városában, és egyet neápolisban. valaményi arany, vagy ezüst edények kívántattak azokhoz atemplomokhoz. afel megyen, hat száz hatvan kilencz font aranyra, és hat ezer két száz tizen nyolcz font ezüstre, ezeknek jövedelmek fel ment esztendőre tizen hét ezer, hét száz tizen hét arany pénzre, az az, hetven ezer német forintra. és tsak a füstölő, és a fü szerszám, melyeket az égyiptumi jországok adtanak, rea ment többre tiz ezer német forintoknál, példának okáért romában. a szent péter templomának,³⁸⁹ antiochiában házai valának, és azokhoz jországok, Ciliciában, tarris városában jországa, alexandriában, és sok helyt egyiptumban, jországa, az euphrátes tartományiban jországokat birt, és egy része ezeknek a jországoknak fűszerszámokal adozot, ugy mint, spikinárd olajjal, balsamumal, fa héjal, safrányal, és más egyéb drága fü szerszámokal, a lámpásokban. és a füstölőkben.

Tegyük mind ezekhez azokat a templomokat., a melyeket Constántinus, és szent Ilona, azö anyja. építettének jerusálemben, bethlehemben. és mindenüt a szent földön, Constantinápolyban atizen **[165b:]** két apostolok templomát, hát menyi ajándékokot ada atemplomokra, az egész birodalmában, v. euseb. de vita Const.lib III. C.34.35. az utánna lévő Császárok, gubernátorok. nagy urak, mit nem adának, el ne felejttsük azokat a nagy uri aszszonyokat, akik sok jországjokat el hagyván, szegényül éltenek, romában, szent paula, szent melania, és meg mások, számlálljuk ide apüspökök ajándékit, akik egy másra valo nézve ékesítették, és gazdagították a templomokat, itélyük el tehát mind ezekből, mitsoda gazdagok valának a nagy városokban lévő fő templomok, fő képpen az olyan tartományoknak fő városiban, a mely tartományokat mostanában. országoknak tartanánk.

³⁸⁹ templomá(ban,)nak,

Azt láttyuk, hogy az alexandriai szent egyház, igen gazdag volt, élémosinárius szent janos idejében. aki igen szentül költötte annak jövedelmét, láttyuk a szent gergely leveleiből, hogy mitsoda nagy bajavala aromai szent egy háznak. a jországival, amelyek sok országokban valának el szélyedve, ki siciliában, spanyol országban, galliában., mitsoda nagy gondgya vala arra, hogy azokal arabokal, kik azokat mívelték, hogy jól bányanak, hogy a jövedelmekből, a szegényeket segítsék, mind ezeket könnyü el hinni azoknak, akik. egy kevesé tudgyák. aromai birodalomnak nagyságát, és gazdagságát, ahol közönséges dolog volt, egész falukot testálni egy jó baráttyának, a pogányok templomíhoz sok jországok valának, rendeltetve, igen nagy summa pénz kivántatot esztendő által azö áldozattyokra, játékokra, és más bálványozo Ceremoniákra, a mely keresztényeknek el vették jországokat, a bálványok templomira adták, euseb. vita Const. III. C.35.

[166a:]

Ezek a templombéli nagy jországok, egészen a püspökök kezeknél voltak, Conc. antioch. an.341. Can.ult. de azon időbéli szent püspökök, nem hogy azon örültek volna, de söt még azt az időt szánták amelyet annyi sok gond viselésben kellett el tölteni, szent agoston. egy nehányszor viszá akarta adni a szent egy házának jországát, de anép nem akarta viszá venni, possid. vita. C.24. Chrysostomus szent János. azt hányá akeresztények szemére, hogy azö fősvénységekel, és keménységekel., arra kénszerítették a püspökököt, hogy a szent egy házának, bizonyos jországokat szerezenek, azért, mert a szüzek, az özvegyek, és más szegények, meg holtanak volna éhel, hogy ha tsak az alamisnára birták volna magokot, mint az első időkben, abbol két rendeletlen dolog következik, mondgya eza szent, ti magatok heverték, és az Istennek papjai, hozájok illetlen dologban foglalatoskodnak, és meg másut, apüspökökön nagyob gond vagyon, mint sem atisztartokon, és a gond viselőkön. és atí lelketek üdveségéről valo gondolkodás helyet, minden nap olyan dolgokért busittyak őket, a melyek a szám vévöket, és szám adokot illetik, meg

másut, ati embertelenségtek, csufoká tesznek minket, mivel az imádságot, atanyitást, és más szent foglalatosságokat el hagyuk, azért hogy mindenkor alkudgyunk, a bor, buza, és más étel némü arusokal, ugy anyira hogy minket olyan neven
5 neveznek, a mely inkább illenek avilágiakhoz, st Chrysos. in matth. XXVII. 10.hom.85. mind azon által idővel el tudák magokrol a gazdaságot, eleinte mindgyárt az archidiaconusokra bizák, azután gondviselőket tartának, és idővel azt is meg nyerék afejedelmektől, hogy minden városban legyen
10 olyan tiszt, ki a szegényekre visellyen gondot.

[166b:] 51. Beszélgetés
Az Ispotályokrol.

Nagyob részit az egy házi jóságoknak, az ispotályok,³⁹⁰ fel állítására, és tartására fordították, az görögök, és aromaiak, az ország jóváért,, azon igen valának, hogy a heverököt,³⁹¹ és a munkálkodható koldusokat ki irttsák, de nem láttyuk, hogy
15 az iránt³⁹² valamely rendelést tettek volna, az olyan nyomorultakrol. kik nem kereshették kenyereket, azt tartották, hogy az olyanoknak jobb³⁹³ meg halni, hogy sem mint haszontalanul szenvedésben³⁹⁴ élni, és ha egy kevesé bátrak valának, még magokot meg ölték, akeresztények. leg inkább alélek
20 üdveségre vigyázván, a szegényeket el nem hagyták, és a kiket mások el hagytak, ök azokra viselnek vala leg jobb gondot, nem tsak akeresztény szegényeket, de apogány szegényeket is tartották, juliánus apostata, azt jóvalya vala³⁹⁵ a galatiiai pogány fő papnak, hogy a keresztényeket követvén,
25 ő is ispotályokot állitson fel a szegények számára, ő a keresz-

³⁹⁰ ispotályok, [tá szótag ly-ból javítva.]

³⁹¹ heverököt, [Második ö—e-ből javítva.]

³⁹² az iránt [Beszúrás.]

³⁹³ jobb [A második b utólagos szóközi beszúrásnak látszik.]

³⁹⁴ szenvedésben <lenni,> élni, [Törlés a sor végén.]

³⁹⁵ vala <apogány fő papoknak,> agalatiiai pogány fő papnak,

ténység szaporodását három dolognak tulajdonítá, hogy a szegényekre gondot viselnek, hogy a holt testeket nagy gondal el temetik, és hogy méltósággal tudgyák magokat viselni. julia. ep.49.

A keresztények két féle képen segittik vala aszegényeket. 5
baron. ad martyr. 8.aug. először alamisnát osztogatnak vala nékiek, roma városának mindenik részin, vala oly bizonyos hely, melyet nevezék diaconicumnak, egy diaconus mindenkor ót lévén, ót is osztogatták az alamisnát, st.greg.libr.IX. epist 24. más képen is segítették, mert lako³⁹⁶ helyet adtak 10
nékik, és együt táplálták őket, [167a:] mihent pedig az anyaszent egy haz fel szabadula, egy nehány féle házakot építének, a melyeket mi mind ispotályoknak neveznénk, de agörögök azoknak, külömb külömb féle neveket adának, 15
akülömböző renden lévő szegényekhez képest.

A mely háznál nevelik vala, a tanált Csecsemő gyermekeket, azokat nevezék. brephotrophium., ahol az árvákat nevelék. azokat. orphanotrophium, a hol abetegek voltak, nosocomium, xenodochium, az olyan szállásokat ahova a 20
jövevényeket³⁹⁷ fogadták, gerontocomium, a hol az öregek laktak, prochotrophium., a hová minden féle szegényeket bé fogadták, az ilyen házakra rend szerént mindenkor pap viselt gondot, valamint alexandriában. szent isidorus theophilus³⁹⁸ patriárka idejében. Constancinápolyban szent sámson. baron ad 3 dec. et 27.jun. de valának még olyan különös emberek, 25
kik a magok költségeken. ispotályokat tartottanak, valamint szent pammachius, és szent gallicanus, ostia varosában, ez az utolso, mind patricius, mind fő polgár mester volt, mindenek tsudával nézték, hogy egy olyan nagy méltóságban lévő ember, akinek meg volt egy szer adva, a gyözedelemnek 30
pompája, és aki Constantinus császárnak barátságában volt,

³⁹⁶ lako [o—*a*-ból javítva.]

³⁹⁷ jövevényeket [Első *v*—*j*-ből javítva.]

³⁹⁸ theophilus [*t*—valószínűleg megkezdett *p*-ből javítva;] patriárka [*p*—*a*-ból javítva.]

egy olyan, a szegények lábait mosá, az asztalnál szolgáljon.
nékik, és a betegekhez lásson.

A szent püspökök nem kimélették a pénzt, az ilyen
költsékre, de még ezeken kívül, nagy gondgyok vala, a
5 szegények [167b:] temetésére, és arabok váltására, kiket a
barbarusok fogtak el, az ilyen gyakran történik³⁹⁹ vala a
romai birodalom vége felé, ezen két dologért, hamás képpen
nem lehetet, a szent edényeket is el adgyák vala, szent
exuperius püspök az ilyen jó tételért oly szegénységre juta,
10 hogy az eucharistiát kényszerítették. egy kosárban tenni, és
akristus szenttséges vérit, egy üvegben tölteni, st hier. ad
rustic. et martyr. 28.sept. szent paulinus püspök mindenit el
adván, magát is rabságra adá. hogy meg válthassa. egy özvegy
aszszonynak afiát, greg.III. dialog c.1.2. ez így lévén, a szent
15 egy házak kintsei, az arany, és az ezüst, a melyeket fel valának
ékesítve.⁴⁰⁰ őt csak úgy valának, mint aletett kints, amelyet ha
a szükség kívánta, hasznos dolgokra fordították, amidön
közönséges éhség, vagy nagy szükség volt, olyankor mindent,
a szent lélek élő templomira fordították, ambr.II. off C.28.
20 hier. ad nepot. az olyan rabokot is fel váltották, a kik az
impériumban szolgáltanak, főképpen, ha keresztények lévén,
pogány, vagy sidó urok volt. Jo.diac.vita. st greg.lib.IV.C.43.

52 Beszélgetés.

A klastromokrol.

Az üldöztetések után kezdének klastromokat építeni, ake-
resztények közül sokan, még az üldöztetésekkor, az egyiptu-
25 mi pusztákban rejtették volt el magokot, némellyek őt is
maradá- [168a:]nak holtig, mint szent pál, akit első remeté-
nek tartanak, hier.vita. st pauli. szent antal magános életet
élvén, hazájához közel, a pusztában ment, hogy őt nagyob

³⁹⁹ történik <törtenik> vala.,,

⁴⁰⁰ ékesítve. [k-s-ből javítva.]

szabadságban lehetne, és távulab lenne mind azoktól a kísértetektől, a melyeket az emberek okozhatnák, ő kezde leg előbször tanítványokat gyűjteni, maga mellé, akik együtt éltenek, ezeket nem nevezék azután többé asceteseknek.⁴⁰¹ hanem barátoknak, remetéknek, az olyanokat Cenobitáknak⁴⁰² nevezék, kik egy társaságban éltenek, és az olyanokat anachorétáknak, akik a pusztában maganosan éltenek, a Cenobiták mind az által, igen maganos életet éltenek, soha senkit amagok társokon kívül nem láttanak. más lakosoktól, egy néhány napi járó⁴⁰³ földre laktanak, anagy száraz fövényes pusztában, a hová még tsak vizet is meszünen kellették vinni, söt még atarsokot is tsak estvéken látták, egész nap a kalyibályokban dolgoztanak. egyedül, vagy ketten. ketten, de mindenkor nagy halgatásban, akalyibák pedig mesze valának egy mástól. mivel elegendő helyek volt abban a nagy pusztában.¹⁵

szent Antal, szent hilarius szent pacomius, és a többi akik ezeket követték, nem kivántak semmi ujságot be venni., se a több jó rendeket meg szaporítani, hanem az evangyélium valóságos meg tartásának tráditioját akarták meg tartani,²⁰ arégieb asceteseknek példájokat akarták követni, valamint égyptumba valának a szent marcus tanítványi, Cassiánus írása szerint, XVIII. inst.5.Col.5. akik alexandria mellet laktanak el zárkozva, [168b:] ezek imádkoztanak, a szent írásrol elmélkedtenek, és tsak estve ettenek, az ilyenek a²⁵ jerusálemi első anyaszent egy házat akarák követni, az apostolokat, és a prophétákat, nem azt keresék. hogy tsudállyák az ő rend kívül valo élettyeket, hanem hogy ugy éllyenek mint igaz keresztények, hier. ad paulin. item ad rustic. ezt meg lehet látni a szent basilus regulájiban, a ki mindenek,³⁰ tsak az evangyéliumi rend tartást jovallya, a köntösröl. példának okáért azt mondgya, hogy egy kereszténynek, tsak

⁴⁰¹ asceteseknek. [t-s-ből javítva.]

⁴⁰² Cenobitáknak [o-e-ből javítva.]

⁴⁰³ járó [Beszúrás.]

a tisztességért kel magát bé takarni. azért hogy a hidegtől magát meg oltalmazza, de nem kel magára sokat rakni, egy köntösel bé érje, a mind napalra, mind éttzakára szolgállyon, emind meg lehetet. abban az országban a melyben ő lakot.
5 basil. reg.suf.n.22.

A mi az akori barátokat meg külömbözteté atöbitől nem egyéb, hanem hogy ellene mondottanak aházaságnak, jószág-
nak, és a más emberekkel valo társaságnak, söt még az
attyafiokkal sem társalkodtanak, de másként ezek jó világiak
10 valának, kik nagy tsendeségben dolgoztanak, kik arosz erköl-
csök ellen viaskodtanak, hogy tiszta szivüek lévén, az Istent
meg láthassák,

A szüntelen valo böjt, amértékletlenségnek el törlésére
célozot, azután, a tisztátalanság meg előzésére, és hogy az
15 elme, mind alkalmazosab, mind szabadab lehesen a mennyei
dolgokra, arra igen vigyáztanak, hogy elegendő erőjük
[169a:] legyen a minden kori munkára, keveset aluttanak, de
egészségeket el nem rontották, ugy anyira hogy igen sokáig
éltenek betegség nélkül, az atyák életében láttyuk, hogy
20 számtalan elt nyolczvan vagy kilenczven esztendeig, sokan
száz esztendeig., ilyen példakot látunk. leg inkább az egyiptum
béliek közöt, akiket mindnyájan okosoknak tartották, és a
kik meg ért elmével valo végezésből, olyan rendet tartottak
aböjtölésben, hogy minden nap nona után, két kis kenyeret
25 meg ettenek, mindenik hat oncziat nyomot. és tsak vizet
ittanak

A pusztában valo lakás. igen használt. atisztátalanság, és a
fösvénység kisérteti ellen, ök afösvénység ellen, anagy sze-
génységgel állottak ellent, abban hiven meg maradának, hogy
30 semmi saját jószágot nem birtanak., és a mi meg maradot,
aminden napi munkájoknak árrából, a szegényeknek osztogatták.
az ő munkájokkal pedig. hajokot raktanak, mondgya
szent ágoston. de mor. eccl.1.C.67. aharagot, ahalgatásal
gyözték meg, aresttséget, amunkával, a szomorúságot, az
35 imádság. és a soltárok éneklésével, akevelységet. az enge-
delmeséggel, és a sanyargatásal,

Valának olyan barátok, kik a mezei munkában. foglalatoskodtanak, vagy magok számokra, vagy pedig nap számra dolgoztanak, az aratáskor. vagy a szüretkor. reg.st.ben.C.48. lehet hogy innet vették fel atizedekre valo fel osztást, mivel mindenik tized előtt, egy decanus volt. reg. st.ben C.21. mert arégiek eszerént. **[169b:]** osztyták vala el, a munkásokat, arabjokot. Columella, lib.I.C.ult. a barátok közül, atekélletesebbek.⁴⁰⁴ azt tartották, hogy az ilyen munkák. az elmét igen el foglallyák, azért tsak magok kalyibályokban maradtanak. ót gyéként, és kosárt tsináltak, és az ilyen munkában, 10 elmélkedhetnek. a lelki dolgokrol, mindenik mivel köztök valamely munkát, némelyek könyveket irtanak le. Cass.Collat.24. de mortific. C 3.4.

Az ilyen szegény, durva, és alatson életért., akényesek meg vetik vala abarátokot, st aug. de op. monach. söt még akeresztények is csufságot üztek belőlök, némelyek erőszakot miveltek rajtok, meg verték, a házakbol ki huzták, és a birák eleiben hurtzolták őket, de azö alázatoságok, és békeséges türesek, még annál nagyob fényeséget ki tettzet benne,

De még ellenben, az okos emberek szerették, és tisztelték 20 őket, apapok, és a püspökök, sokakat is választottanak közülök püspököknek, és akoron ugy éltenek valamint atöb Cléricusok, ugy tettzik mint ha az első idökben lévő barátok, nem kötelezték semmire magokot, szent basilus mondgya, hogy a barátok fogadás nélkül tartották meg, aházaság nélkül 25 valo életet, ad amphiloich. 19. de azt helyesnek itéli, hogy arra fogadást tétessenek vélek, azért, hogy ha viszá térnek a világi életre, a penitentzia tartás⁴⁰⁵ alá vethessék őket.

szent Chrysostomus beszél egy olyan barátrol, aki **[170a:]** viszá tért avilági életre, de arrol ugy beszél, mint olyan 30 dologrol, amely szabad volt, ad fidel. patrem, azért is jóvalya egy atyának, hogy afiát arra a szent életre adgya, még tiz esztendös korában, és ót hadgya husz esztendös koráig, hogy

⁴⁰⁴ atekélletesebbek. [Első e—ö-ből javítva; az ö ékezetét nem törölte.]

⁴⁰⁵ penitentzia tar-tás [Tollhiba.]

addig a jó erkölcsre szoktassa, magát., ez a szent, maga el hagyá abarati életet ött esztendő mulva, azért hogy az egységét helyre állíthassa, de azt láttyuk, atheodorus nevű jó akarójának tett panaszából, hogy azok gyalázatosok valának. 5 kik abarati étellel, el hagyták a jó erkölcsöt, furcsaságból, vagy unadalomból, szent agoston világosan mondgya, hogy azok. kik el hadgyák a klastromot, fogadások⁴⁰⁶ ellen vétkeznek. aug. in ps.79.v.12. in ps.95. C.12. az anyaszent egy ház penitentziát adot az olyanoknak, de világi képen meg nem 10 büntették az olyanokat, hanem gyalázatot szenvedtek.

A klastromi szent élet, anyira kezdék fényleni, hogy nap keleten egy kevés idő alatt. egy néhány ezer barátok, és klastromok.⁴⁰⁷ valának, v. st Chrys. hom.14. in ep.1. ad timoth. st aug. de mor eccl.1. C.67. csak egyedül a szent 15 pacomius reguláján. öttven ezer barátok valának, ezek klastromokra valának fel osztva, és mindenik klastromban. egy abbás parancsolt. ezek mindnyáján eszsze gyűlnek vala a husvéti innepekre, hier. in praef: in reg. st pacom. et epist. ad eustoch.1. semmi nem vala [170b:] könnyeb, mint az ilyen 20 klastromokat fel állítani, se földet, se egyéb jóságot nem bírtanak. a mi fel gerjeszthette volna az irigységet, ahoz se szabadság, se segítség nem kívántatott. hogy mindeneket el hadgyák. és olyan pusztá helyekre mennyenek lakni, ahol soha ember nem járt, és őt nyomoru kalyibákat építsenek, 25 fából, vagy nádból, és hogy őt élődgyenek, csendeséggel és munkával, nem hogy másoknak terhekre lettek volna, de sőt még a közönséges jonak hasznára valának, meg segítvén sok szegényeket munkájokkal, amint ide fellyeb meg mondottam, itt szollok az első időkről, mert amidőn abarátok el kezdék 30 hagyni a pusztákat. és az egy házi dolgokban kezdék magokat avatni, a Calcedoniai gyűlés meg tiltá hogy klastromokat csinályanak. apüspök engedelmével nélkül, Can.4, a klastromok. anyira meg szaporodának, hogy a városok mellé is kezdének

⁴⁰⁶ fogadások [g—d-ből javítva.]

⁴⁰⁷ klastomok. [Íráshiba; másutt *klastrom*]

építeni, act Conc. v.an.535. nem is lett volna igasságos. hogy olyan böv országok, mint orosz ország, sicilia, és görög ország. klastromok nélkül lettenek volna, de abarátok ott is magánosan éltenek nagy tsendeségben.

Mikor pedig avárosokhoz közel laktanak. ollyankor akö-zönségesen valo templomban jártanak, apüspök prédikációjára, és a szenttségek fel vételére, őt nékik mind együt különös helyek volt, mind azáltal aklastromokban, vala orátorium-jok, [171a:] ahol közönségesen imádkoztanak, azoknak pedig, kik a varosoktól távul valának, papjok volt magok közül, és végtire azt rendelék, hogy mindenik klastromban leg aláb egy pap lenne, és így nem lévén alkalmatosság aki menetelre., ugy lesznek bé zárkozva. a klastromban. valamint aholtak a koporsokban.,⁴⁰⁸ ezt az ókát adá eutychius eretnek. amidön nem akara a Constancinápolyi gyűlésben menni, szent flavianus eleiben. Conc.Calced. act 1. p.191.

A leányoknak is vala apusztában klastromok. sőt még közel laktanak abarátokhoz, hogy segítségét vehessenek tollök, de meg annyiból elég mesze laktanak tollök, hogy semi gyanóságot nem lehetet rollok gondolni, az ő kalyibályokot a barátok tsinálták, ők pedig abarátoknak köntöst csinálnak vala, ő hozzájuk pedig tsak az öreg emberek mehettének, akik már arra voltanak rendeltetve. látunk példát az illyen klastromról, a melyet a szent pacomius huga állitta fel. vita.st.pacom. C.28. azután avarosokban is építének klastromokot, és együvé gyűjték az olyan szüzeket, kik Istennek szentelték⁴⁰⁹ magokot. és akik annak elötte amagok házoknál laktanak. az égyiptumi. és syriai apátzák, ahajokot el metztették, tisztaságnak kedviért, másik pedig hajokot viselték, st.hier.⁴¹⁰ epist.48. ad sabinian. szent Chrysostomus eszerent írja le az⁴¹¹ apátzák köntösét, az ő idejében, egy kék dolmá-

⁴⁰⁸ koporsokban., [Második k—beszúrás.]

⁴⁰⁹ szentelték [sz—javítva olvashatatlan betűből.]

⁴¹⁰ st.hier. <ad> epist. [e—megkezdett p-ből javítva.] ad sabinian.

⁴¹¹ az [Beszúrás.]

nyok volt, amelyet az övel szorították magokhoz, fekete hegyes paputsok, a fejeken fejr ruha, és rajtok egy fe-
[171b:]kete palást, mely egészen bé fedte őket, tetétől fogva talpig. hom 8: in 1. tim.II.9.

- 5 A mely püspökök, egy társaságban akarák tartani a Cléricusokot, azok abarátoktól vevének példát, és magok is ahoz szabák magokot, szent gergely pápát, aklastrombol vitték papságra, és azután tele vala udvara szent⁴¹² barátokal, a kik közül nagy szent püspökök lettek, atöbbi között szent ágoston, az 10 az ángliai apostol.

- A valóságos baráti életnek avala ahaszna, hogy az olyan tiszta lelkek, kik akereszttségnek ártatlanságát meg tartották, a tekéltességet el érhessék, vagy hogy, ameg tért bünösök, apenitentzia tartás által, meg tisztulhassanak, aklastromokban, . azért is vesznek vala bé minden féle renden lévőket, és 15 idösüeket, a mely gyermekeket az attyok oda adot, hogy még idején meg oltalmazhassák avilági⁴¹³ veszedelemtől, az olyan öreg emberek, kik szentül akarák életüket el végezni, olyan házas emberek a kiknek a feleségek is hasonló életet akarának 20 élni, mind ezek akülömb külömb féle renden lévő személylek mitsoda renden éllyenek, meg lehet látni a szent fructuosus érsek réguláiban. az olyanok kik egy néhány esztendőkig valo penitentia⁴¹⁴ tartásra kényszeritettek, sokal alkalmatosabnak tarthatták azokat valamely klastromban el végezni., ahol 25 mind jó példát mind vigasztalást találhattak., mint sem a világiak között, kü-[172a:]lönös életet élni, ugyan láttyuk is azt. hogy a klastrom büntető hely volt, ahová régenten tették. mint a tömlöztben. vagy exiliumban. anagy urakat, de sött még agörögok között a Császárokat is, és galliában. a királyo- 30 kot.

⁴¹² szent [Beszúrás.]

⁴¹³ avilági <f> veszedelemtől,

⁴¹⁴ penitentia [Másutt *penitentzia*]